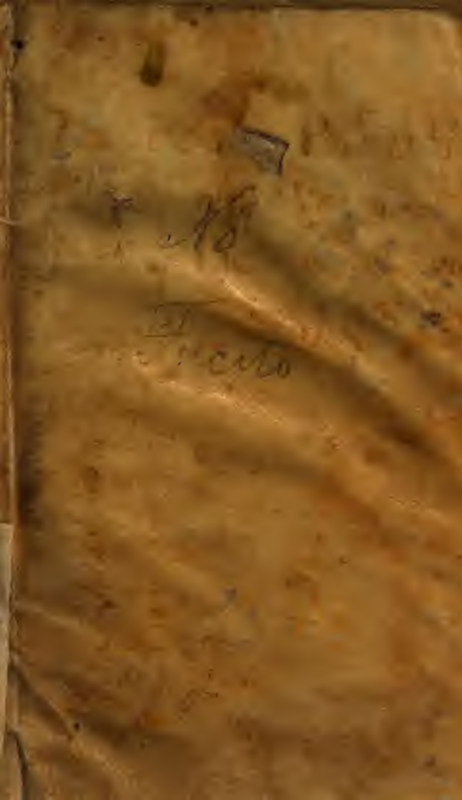

ECA NAZ.
orio Emanuele III
XIV
G
77
NAPOLI

77

2

L. ANNAEI
SENECAE
Philosophi
[redacted]
Continens opuscula
Moralia.

PARISIIS.
Apud
Antonium Vitray.
M.D.CXXXVII.

Pertinet ad Conv.tum S. Mariae ...
~~Carmelit. ... Animis~~

VITA
L. ANNÆI SENECÆ.

NATVS est Cordubæ (ea vetus florensq; in Hispania Bæticâ colonia est) è gente Annæâ, cui ominis causa ab annis videtur nomen factum, respondetq; cognomen Seneca, item ominis boni; est enim à Senex Senecis. Patrem habuit Marcum Annæum Senecam, quem Declamatoris nomine à filio ferè distinguunt. Matrem Eluiam, item Hispanam, aut Hispaniensem, magni animi atque ingenij fœminam. Pater Augusti temporibus Romam migrauit, cum coniuge & liberis, cúmq; ipso hoc Seneca nostro adhuc tenello. Ibi in optimis artibus optimum ingenium adoleuit. Eloquentiam à patre, vt videtur, didicit. Ipse verò non contentus domesticâ hac facultate, Philosophiæ simul animum adiecit, & insignes ac serios eius æui Philosophos assiduus audiuit: nominatim Attalum Stoicum, Sotionem eiusdem sectæ, itemq; Papyrium Fabianum. Sed & Demetrium Cynicum admiratus est & coluit. A Philosophis ad Rempublicam tractandam accessit, ac quæsturam primò gessit, præturam statim ab exilio, Agrippinâ faciente: nam sub Claudio, primo imperij eius anno, cùm Iulia Germanici accusata adulterij esset, & ipsa extorris

est acta, & quasi inter adulteros Seneca in Corsicam relegatus. Consulatu etiam functum putat Lipsius, sed extra ordinem. At perpetuus ille eius honos, Principis Doctorem moderatoremq; fuisse, optimi sanè quamdiu huius consiliis monitisq; se dedit. Opum & ante aulam largus fuit. Nam pater eas reliquerat. at in aulâ ipsâ ingentes opes acquisiuit, ac panè regias, siue potiùs venientes vltrò admisit: plerasque enim ex Principis munificentiâ habuit. Atque hac partim naturæ, partim melioris ingenij culturæ, partim denique fortunæ bona fuerunt. Nunc quid de moribus & virtutibus eius dicam, quarum tanta in eo vis apparuit, vt nec magistratus splendor in tumorem dederit, nec aula ad familiare & cognatum pane vitium adulationem flexerit, nec opes ad luxum prouocarint. Quàm nihili & propè contemptim has res haberet, satis ostendit, cùm apud Neronem calumniis variè vellicatus, animosâ oratione principem accessit, commeatum petens, & opes suas refundens, referente Tacito. In victu mira frugalitas. ipse morum vitaq; suæ censor & exactor rigidissimus. Ob has eminentes virtutes etiam illo æuo ingens de eo opinio, & vel imperio destinabatur. Sicut autem puram eius mentem non erexerunt prosperioris fortunæ blandimenta, sic nec deiecerunt aduersæ terriculamenta. Vixit in exilio annos circiter octo fortiter, imò vt ipse ait, feliciter vixit, opti-

mis ſtudiis meditationibuſq; intentus. Mortem quantopere non extimuerit hinc diſcere licet. Cùm Præfectus Neronis neceſſitatem vltimam denuntiaret, nulla pauoris ſigna edidit, nihil triſte in verbis eius aut vultu deprehenſum. Flentes amicos modò ſermone, modò intentior, in modum coërcentis, ad firmitudinem reuocauit. Et nouiſſimo quoque momento ſuppeditante eloquentiâ, aduocatis ſcriptoribus, præclare multa diſſeruit, quæ in vulgus edita ſunt. En dignam Philoſopho & quidem Stoico mortem. In ipſis ſapientiæ præceptis vocem ſimul & ſpiritum extremum reddidit.

FRAGMENTA
EX LIBRIS SENECÆ
QVI INTERCIDERVNT.

Quinctil. cap. III. *lib.* VIII.

NOSTRI autem in iungendò, aut deriuando paullum aliquid ausi, vix in hoc satis recipiuntur. Nam memini iuuenis admodum inter Pomponium & Senecam etiam præfationibus esse tractatum, an *gradus eliminat* apud Attium in tragœdia dici oportuisset.

Cap. V. *eiusdem libri.*

Facit quasdam sententias sola geminatio, qualis est Senecæ in eo scripto, quod Nero ad Senatum misit occisâ matre, cùm se periclitatum videri vellet: Saluum me esse adhuc nec credo, nec gaudeo.

Cap. II. *lib.* IX.

Noui verò & præcipuè declamatores, audaciùs, nec mehercules sine motu quodam imaginantur, vt Seneca in controuersiâ, cuius summa est, quòd pater filium & nouercam, inducente altero filio, in adulterio deprehensos occidit: Duc: sequor. accipe hanc senilem manum, & quocunque vis imprime. Et paullopòst: Aspice, inquit, quod diu non credidisti. Ego verò non video, nox oboritur, &

crassa caligo. Habet hæc figura manifestius aliquid. Non enim narrari res, sed agi videtur.

Ibidem.

Nam in totum iurare, nisi vbi necesse est, graui viro parùm conuenit. Et est à Seneca dictum eleganter, Non patronorum hoc esse, sed testium.

Plinius Nat. Hist. lib. VI. *cap.* XVII.

Seneca etiam apud nos tẽtatâ Indiæ commentatione, L X. amnes eius prodidit, gentes duodeuiginti centumq́ue. Par labor sit montes enumerare.

Cap. LIII. *lib.* IX.

Æui piscium, memorandum nuper exemplum accepimus. Pausilypum villa est Campaniæ, haud procul Neapoli. in eâ in Cæsaris piscinis à Pollione Vedio coniectum piscem, sexagesimum post annum expirasse scribit Annæus Seneca, duobus aliis æqualibus eius ex eodem genere, etiam tunc viuentibus.

Suetonius Tiberii cap. LXXIII.

Seneca eum (Tiberium) scribit intellectâ defectione, exemptum anulum, quasi alicui traditurum, parumper tenuisse: dein rursus aptasse digito, &c.

A. Gellius cap. 11. *lib.* XII. *Noct. Atticarum.*

Seneca in lib. XXII. Epistolarum moralium quas ad Lucilium composuit, deridiculòs versus Q. Ennium de Cethego antiquo viro fecisse hos dicit.

—Dictus ollis popularibus olim,
Qui tum viuebant homines, atque æuum agitabant,
Flos delibatus populi & suada medulla.

Ac deinde scribit de iisdem versibus verba hæc: Admiror eloquentissimos viros, & deditos Ennio, pro optimis ridicula laudasse. Cicero certè inter bonos eius versus & hos refert. Atque id etiam de Cicerone dicit. Non miror, inquit, fuisse qui hos versus scriberet, cùm fuerit qui laudaret: nisi fortè Cicero summus orator agebat causam suam, & volebat hos versus videri bonos. Paulò pòst. Apud ipsum quoque, inquit Seneca, Ciceronem inuenies etiam in prosâ oratione quædam, ex quibus intelligas illum non perdidisse operam, quòd Ennium legit. Ponit deinde quæ apud Ciceronem reprehendat, quasi Enniana, quòd ita scripserit in libris de republica, Vt Menelao Laconi fuit suauiloquens iucunditas. & quòd alio in loco dixerit, Breuiloquentiam in dicendo colat. Deinde: Non fuit, inquit Seneca, Ciceronis hoc vitium, sed temporis. necesse erat hæc dici, cùm illa legerentur. Deinde adscribit, Ciceronem hæc ipsa interposuisse ad effugiendam infamiam nimis lasciuæ orationis & nitidæ. De Virgilio quoque eodem in loco verba

hæc ponit, Virgilius quoque noster non ex aliâ caussâ duros quosdam versus, & enormes, & aliquid supra mensuram trahentes interposuit, quàm vt Ennianus populus agnosceret in nouo carmine antiquitatis aliquid. Addit non multò pòst ex Seneca: Quidam sunt tam magni sensus Q. Ennii, vt licèt scripti sint inter hircosos, possint tamen inter vnguentatos placere. Et cùm reprehendisset versus quos suprà de Cethego posuimus, Qui huiusmodi, inquit, versus amant, liceat sibi eosdem admirari & Soterici lectos. Audias tamen commemorari ac referri pauca quædam quæ ipse idem Seneca benè dixerit: quale est illud quod in hominem auarum &auidum & pecuniæ sitientem dixit, Quid enim refert quantum habeas? multo illud plus est quod non habes.

Tertullianus de Anima, cap XLII.

Multò coactiùs Seneca: Post mortem, ait, omnia finiuntur, etiam ipsa.

Lactantius diuinarum institutionum lib. I *cap.* IV.

Annæus quoque Seneca, qui ex Romanis vel acerrimus Stoicus fuit, quàm sæpè summum Deum meritâ laude prosequitur? Nam cùm de immatura morte dissereret, Non intelligis, inquit, auctoritatem, ac maiestatem iudicis tui? Rector is orbis terrarum, cælique & deorum

omnium Deus : à quo iſta numina , quæ ſingula adoramus & colimus, ſuſpenſa ſunt? Item in Exhortationibus: Hic,cùm prima fundamenta molis pulcherrimæ iaceret,& hoc ordiretur, quo neque maius quidquam nouit natura, nec melius, vt omnia ſub ducibus ſuis irent, quamuis ipſe per totum ſe corpus intenderat, tamen miniſtros regni ſui deos genuit. Et quàm multa alia de Deo noſtris ſimilia locutus eſt? quæ nunc differo, quòd alijs locis oportuniora ſunt.

Cap. VII.

Et eſt illud verum quod dixiſſe in Exhortationibus Senecam ſupra retuli, Genuiſſe regni ſui miniſtros Deum.

Eodem cap. VII.

Quod Seneca vir acutus in Exhortationibus ſuis vidit. Nos,inquit, aliunde pendemus. Itaque ad aliquem reſpicimus,cui quod eſt optimum in nobis,debeamus. Alius nos edidit, alius inſtruxit: Deus ipſe ſe fecit.

Eiuſdem lib. cap. XVI.

Non illepidè Seneca, in libris moralis philoſophiæ, Quid ergo eſt,inquit,quare apud poëtas ſalaciſſimus Iupiter deſierit liberos tollere? Vtrùm ſexagenarius factus eſt, & illi lex Papia fibulam impoſuit? an impetrauit ius trium liberorum? an tandem illi venit in mentem, Ab alio ex ſpectes,alteri quod feceris,& timet,ne

quis sibi faciat, quod ipse Saturno?

Libri II. *cap.* II.

Rectè igitur Seneca in libris Moralibus: Simulacra, inquit, deorum venerantur, illis supplicant genu posito: illa adorant: illis per totum assident diem, aut adstant: illis stipem iaciunt, victimas cædunt: & cùm hæc tantoperè suspiciant, fabros, qui illa fecere, contemnunt.

Eiusdem lib. cap. IV.

Meritò igitur etiam senum stultitiam Seneca ridet. Non, inquit, bis pueri sumus (vt vulgò dicitur) sed semper. Verùm hoc interest, quòd maiora nos ludimus.

Cap. IX.

Melius igitur Seneca, omnium Stoicorum acutissimus, qui vidit nil aliud esse Naturam, quàm Deum. Ergo, inquit, Deum non laudabimus, cui naturalis est virtus? Nec enim illam didicit ex vllo. Immò laudabimus, quamuis enim naturalis illi sit, sibi illam dedit, quoniam Deus ipse natura est.

Libri III. *cap.* XV.

Eodem ductus errore Seneca (quis enim veram viam teneret, errante Cicerone?) Philosophia, inquit, nihil aliud est, quàm recta viuendi ratio: vel, honestè viuendi scientia: vel, ars rectè vitæ agendæ. Non errabimus, si dixerimus philosophiam esse legem benè honesteque vi-

uendi. Et qui dixerit illam regulam vitæ, ſuum illi nomen reddiderit.

Ibidem.

Idem Seneca in Exhortationibus: Plerique, inquit, Philoſophorum tales ſunt, vt ſint diſerti in conuicium ſuum. quos ſi audias in auaritiam, in libidinem, in ambitionem perorantes, profeſſionis indicium putes: adeò redundant in ipſos maledicta in publicum miſſa. quos non aliter intueri decet, quàm medicos, quorum tituli remedia habent, pyxides venena.

Ibidem.

Faciet ſapiens, inquit idem Seneca, etiam quæ non probabit, vt etiam ad maiora tranſitum inueniat: nec relinquet bonos mores, ſed tempori aptabit: & quibus alij vtuntur in gloriam, aut voluptatem, vtetur agendæ rei cauſsâ. Et paullopòſt: Omnia quę luxurioſi faciunt, quæque imperiti, faciet & ſapiens, ſed non eodem modo, eodémque propoſito.

Cap. XVI. eiuſdem libri.

Et Seneca: Nondum ſunt, inquit, mille anni; ex quo initia ſapientiæ nota ſunt. Multis ergo ſæculis humanum genus ſine ratione vixit.

Cap. XXIII.

Fuiſſe Seneca inter Stoicos ait: qui deliberaret, vtrumne Soli quoque ſuos populos daret: inepte ſcilicet, qui dubitauerit.

Cap. xxv.

Platonem quidem redemisse Aniceris quidam traditur sestertiis viii. Itaque insectatus est conuiciis redemptorem Seneca, quòd paruo Platonem æstimauerit. *Lib.* v. *cap.* ix.

Qui volent scire omnia, Senecæ libros in manus sumant, qui morum vitiorumque publicorum & descriptor verissimus, & accusator acerrimus fuit.

Eiusdem libri cap. xiv.

Rectè igitur Seneca, incongruentiam hominibus obiectans, ait: Summa virtus illis videtur magnus animus. & iidem eum, qui contemnit mortem, pro furioso habent. quod est vtique summæ peruersitatis.

Lib. vi. *cap.* xvii.

Item Senecæ in libris Moralis philosophiæ dicentis: Hic est ille homo honestus, non apice, purpuráue, non lictorum insignis ministerio, sed nullâ re minor: qui cùm mortem in vicino videt, non sic perturbatur, tamquā rem nouam viderit: qui, siue toto corpore tormenta patienda sunt, siue flamma ore recipienda est, siue extendendæ per patibulum manus, non quærit quid patiatur, sed quàm benè. Qui autem Deum colit, hæc patitur, nec timet.

Cap. xxiv. *lib.* vi.

Nec lucrari se quisquam putet, si delicti

conſcium non habebit. ſcit enim illa omnia, in cuius conſpectu viuimus: nec ſi vniuerſos homines, celare poſſumus: cui nihil abſconditum, nihil poteſt eſſe ſecretum: Exhortationes ſuas Seneca mirabili ſententiâ terminauit, Magnum, inquit, neſcio quid, maiuſque quàm cogitari poteſt, numen eſt. cui viuendo operam damus, huic nos approbemus. Nihil prodeſt incluſam eſſe conſcientiam: patemus Deo. Quid verius dici poteſt ab eo qui Deum noſſet, quàm dictum eſt ab homine veræ religionis ignaro?

Ibidem.

Idem in eiuſdem operis primo: Quid agis? inquit. quid machinaris? quid abſcondis? Cuſtos te tuus ſequitur. Alium tibi peregrinatio ſubduxit, alium mors, alium valetudo: hæret hic, quo carere nunquam potes. Quid locum abditum legis, & arbitros remoues? Putas tibi contigiſſe, vt oculos omnium effugias? Demens, quid tibi prodeſt non habere conſcium, habenti conſcientiam.

Eiuſdem, cap XXV.

Quanto melius & verius Seneca? Vultiſne vos, inquit, Deum cogitare magnum & placidum, & maieſtate leni verendum? amicum, & ſemper in proximo? non immolationibus, & ſanguine multo colendum: quæ enim ex trucidatione immerentium voluptas eſt? ſed mente purâ,

bono honestoque proposito? Non templa illi, congestis in altitudinem saxis, struenda sunt: In suo cuique consecrandus est pectore.

Lib. VII. *cap.* XV.

Non inscitè Seneca Romanæ vrbis tempora distribuit in ætates. Primam enim dixit infantiam sub rege Romulo fuisse, à quo & genita, & quasi educata sit Roma: deinde pueritiam sub ceteris regibus, à quibus & aucta sit, & disciplinis pluribus, institutisque formata: at verò Tarquinio regnante cùm iam quasi adulta esse cœpisset, seruitium non tulisse, & reiecto superbæ dominationis iugo, maluisse legibus obtemperare, quàm regibus: cumque esset adolescentia eius fine Punici belli terminata, tum denique confirmatis viribus cœpisse iuuenescere. Sublatâ enim Carthagine, quæ tam diu æmula Imperij fuit, manus suas in totum orbem terrâ marique porrexit: donec regibus cunctis, & nationibus imperio subiugatis, cùm iam bellorum materia deficeret, viribus suis malè vteretur, quibus se ipsa confecit. Hæc fuit prima eius senectus, cùm bellis lacerata ciuilibus, atque intestino malo pressa, rursus ad regimen singularis imperij recidit, quasi ad alteram infantiam reuoluta. Amissâ enim libertate, quam Bruto duce & auctore defenderat, ita consenuit, tamquam susten-

tare se ipsa non valeret, nisi adminiculo regentium niteretur.

B. Hieronymus aduersus Iouinianum libro primo.

Claudia virgo Vestalis, cùm in suspicionem venisset stupri, & simulacrum matris Idææ in vado Tyberis hæreret, ad comprobandam pudicitiam suam fertur cingulo duxisse nauem, quam multa millia hominum trahere nequiuerant. Meliùs tamen, inquit Lucani poëtæ patruus, cum illa esset actum, si hoc quod euênit, ornamentum potiùs exploratæ fuisset pudicitiæ, quàm dubię patrocinium.

Eodem libro.

Scripserunt Aristoteles, & Plutarchus, & noster Seneca de matrimonio libros, ex quibus & superiora nonnulla sunt, & ista quæ subijcimus. Amor, formæ obliuio est, & insaniæ proximus, fœdum minimeque conueniens animo sospiti vitium; turbat consilia, altos & generosos spiritus frangit, à magnis cogitationibus ad humillimas detrahit: querulos, iracundos, temerarios, durè imperiosos, seruiliter blandos, omnibus inutiles, ipsi nouissimè amori, facit. Nam cùm fruendi cupiditate insatiabili flagrat, plura tempora suspicionibus, lacrymis, conquestionibus perdit, odium sui facit, & ipse nouissimè sibi odio est.

Paullo infra.

Refert prætereà Seneca cognouisse sequendam ornatum hominem, qui exiturus in publicum, fasciâ vxoris pectus colligabat, & ne puncto quidem horæ præsentiâ eius carere poterat, potionemque nullam nisi alterius tactam labris, vir & vxor hauriebant: alia deinceps non minùs inepta facientes, in quæ improuida vis ardentis affectus erumpebat.

In fine.

Nam quid, ait Seneca, de viris pauperibus dicam? quorum in nomen mariti, ad eludendas leges quę contrą cęlibes sunt, pars magna conducitur. Quomodo potest regere mores, & præcipere castitatem, & mariti auctoritatem tueri, qui nupsit?

B. Augustinus de Ciuitate Dei lib. VI. *cap.* X.

Libertas sanè quæ huic defuit, ne istam vrbanam theologiam theatricæ simillimam, apertè sicut illam reprehendere auderet, Annæo Senecę, quem nonnullis indiciis inuenimus Apostolorum nostrorum claruisse temporibus, non quidem ex toto, verùm ex aliqua parte non defuit. Affuit enim scribenti, viuenti defuit. Nam in eo libro quem contra superstitiones condidit, multò copiosiùs ac vehementiùs reprehendit ipse ciuilem istam & vrbanam theologiam, quam Var-

ro theatricam atque fabulosam. Cùm enim de simulacris ageret, Sacros, inquit, immortales, inuiolabilésque deos in materiâ vilissimâ atque immobili dedicant. Habitus illis hominum, ferarumque, & piscium; quidam verò mixtos ex diuersis corporibus induunt. Numina vocant, quæ si spiritu accepto subitò occurrerent, monstra haberentur. Deinde aliquanto pòst, cùm theologiam naturalem prædicans, quorundam philosophorum sententias digessisset, opposuit sibi quæstionem, & ait: Hoc loco dicet aliquis: Credam ego cœlum & terram deos esse, & supra lunam alios, infra alios? Ego feram aut Platonem, aut Peripateticum Stratonem, quorum alter fecit Deum sine corpore, alter sine animo? Et ad hoc respondens, Quid tandem? inquit: veriora tibi videntur T. Tatij, aut Romuli, aut Tulli Hostilij somnia? Cluacinam T. Tatius dedicauit deam, Picum Tiberinumque Romulus, Hostilius Pauorem atque Pallorem. teterrimos hominum affectus: quorum alter mentis territæ motus est, alter corporis, ne morbus quidem, sed color. Hæc numina potiùs credes, & cœlo recipies? De ipsis verò ritibus crudeliter turpibus, quàm liberè scripsit? Ille, inquit, viriles sibi partes amputat, ille lacertos secat. Vbi iratos deos timent, qui sic propitios habere me-

rentur? dij autem nullo ipsi debent coli genere, si & hoc volunt. Tantus est perturbatæ mentis & sedibus suis pulsæ furor, vt sic dij placentur, quemadmodum ne homines quidem sæuiunt. Teterrimi, & in fabulas traditæ crudelitatis tyranni, lacerauerunt. aliquorum membra, neminem sua lacerare iusserunt. In regiæ libidinis voluptatem castrati sunt quidam, sed nemo sibi ne vir esset, iubente domino, manus intulit. Se ipsi in templis contrucidant, vulneribus suis ac sanguine supplicant. Si cui intueri vacet quæ faciunt, quæque patiuntur: inueniet tam indecora honestis, tam indigna liberis, tam dissimilia sanis, vt nemo fuerit dubitaturus furere eos, si cum paucioribus furerent: nunc sanitatis patrocinium est, insanientium turba. Iam illa quæ in ipso Capitolio fieri solere commemorat, & intrepidè omnino coarguit, quis credat nisi ab irridentibus aut furentibus fieri? Nam cùm in Sacris Ægyptiis Osirim lugeri perditum, mox autem de inuento magnum esse gaudium derisisset; cùm perditio eius inuentioque fingatur, dolor tamen ille atque lætitia, ab eis qui nihil perdiderunt, nihilque inuenerunt, veraciter exprimatur: Huic tamen, inquit, furori certum tempus est. Tolerabile est, semel in animo insanire. In Capitolium perueni, pudebit publicatæ de-

mentiæ, quod sibi vanus furor attribuit, officij. Alius numina Deo subijcit, alius horas Ioui nuntiat, alius lictor est, alius vnctor qui vano motu brachiorum imitatur vngentem. Sunt quæ Iunoni ac Mineruæ capillos disponant, longè à templo non tantùm à simulacro stantes, digitos mouent ornantium modo. Sunt quæ speculum teneant, sunt quæ ad vadimonia sua deos aduocent: sunt qui libellos offerant, & illos caussam suam doceant. Doctus Archimimus senex iam decrepitus, quotidie in Capitolio mimum agebat, quasi dij libenter spectarent, quem homines desierant. Omne illic artificum genus, operantium diis immortalibus, desidet. Et paulopòst: Hi tamen, inquit, etiamsi superuacuum vsum, non turpem nec infamem Deo promittunt: sedent quædam in Capitolio, quæ se à Ioue amari putant: nec Iunonis quidem, si credere poëtis velis, iracundissimæ respectu terrentur. Hanc libertatem Varro non habuit, tantummodo poëticam theologiam reprehēdere ausus est, ciuilem nō ausus est, quam iste concîdit. Sed si verū attendamus, deteriora sunt templa, vbi hæc aguntur, quàm theatra, vbi finguntur. Vnde in his sacris ciuilis theologiæ has partes potiùs elegit Seneca sapienti, vt eas in animi religione non habeat, sed in actibus fingat. Ait

enim: Quæ omnia ſapiens ſeruabit tamquam legibus iuſſa, non tamquam diis grata; Et paullopòſt: Quid quòd & matrimonia, inquit, deorum iungimus, & ne piè quidem, fratrum ſcilicet & ſororum: Bellonam Marti collocamus: Vulcano Venerem: Neptuno Salaciam: quoſdam tamen cœlibes relinquimus, quaſi conditio defecerit: præſertim cùm quædam viduæ ſint, vt Populonia, vel Fulgora, & diua Rumina, quibus non miror petitorem defuiſſe. Omnem iſtam ignobilem deorum turbam, quam longo æuo, longa ſuperſtitio congeſſit, ſic, inquit, adorabimus, vt meminerimus cultum eius magis ad morem, quàm ad rem pertinere Nec leges ergo illæ, nec mos, in ciuili theologiâ id inſtituerunt, quod diis gratum eſſet, vel ad rem pertineret: ſed iſte, quem Philoſophi quaſi liberum fecerunt: tamen quia Illvstris Popvli Romani Senator erat, colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat, quod culpabat adorabat.

Cap. xi. *de eodem Seneca*

Hic inter alias ciuilis theologiæ ſuperſtitiones reprehendit etiam ſacramenta Iudæorum, & maximè ſabbata: inutiliter id eos facere affirmans, quòd per illos ſingulos ſeptem interpoſitos dies ſeptimam ferè partem ætatis ſuæ

perdant vacando, & multa in tempore vrgentia non agendo lædantur. Christianos tamen iam tunc Iudæis inimicissimos, in neutram partem commemorare ausus est: ne vel laudaret contra suæ patriæ veterem consuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forsitan voluntatem.

Ibidem.

De illis sane Iudæis cùm loqueretur, ait: Cùm interim vsque eò sceleratissimæ gentis consuetudo conualuit, vt per omnes iam terras recepta sit. Victi victoribus leges dederunt: Mirabatur hæc dicens, & quid diuinitus ageretur, ignorans. Subiecit planè sententiam, quâ significaret, quid de illorum sacramentorum ratione sentiret Ait enim: Illi tamen caussas ritus sui nouerunt, & maior pars populi facit, quod cur faciat, ignorat.

Scriptor vitæ P. Virgilij Maronis.

Seneca tradidit, Iulium Montanum poetam solitum dicere inuolaturum se quædam Virgilio, si & vocem posset, & os, & hypocrisin: eosdem enim versus, eo pronuntiante, benè sonare; sine illo, inarescere quasi mutos.

Seruius in VI Æneid.

Seneca scripsit de situ & sacris Ægyptiorum. hic dicit, circa Sienem extremam Ægypti partem esse locum, quem

Philas, hoc est Amicas vocant, ideò quòd illic est placata ab Ægyptiis Isis, quibus irascebatur, quòd membra mariti Osiridis non inueniebat, quem frater Typhon occiderat. Quæ inuenta posteà cùm sepelire vellet, elegit vicinæ paludis tutissimum locum, quem ad transitum constat esse difficilem. limosa enim est & papyris referta.

Idem Seruius in IX. *Æneid.*

Ganges fluuius Indiæ est, qui secundum Senecam in situ Indiæ nouem alueis fluit, secundum Melonem septem: qui tamen & ipse commemorat nonnullos dicere, quòd tribus alueis fluat.

Priscianus lib. VII.

Seneca Ouidium sequens: Gausapa si sumpsit, gausapa sumpta proba.

Concilium Turonense II. *Can.* XV.

Aliqui Laïci, dum diuersa perpetrant adulteria, hoc quod de se sciunt, in aliis suspicantur, sicut ait Seneca, pessimum in eo vitium esse, qui in id quod insanit, ceteros putat furere.

L. ANNÆI SENECÆ

DE IRA,

AD NOVATVM.

LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

XEGISTI à me, Nouate, vt ſcriberem quemadmodum poſſet ira leniri: nec immeritò mihi videris hunc præcipuè affectum pertimuiſſe, maximè ex omnibus tetrum ac rabidum. Ceteris enim aliquid quieti placidíque ineſt; hic totus concitatus, & in impetu doloris eſt: armorum, ſanguinis, ſuppliciorum, minimè humanâ feruens cupiditate: dum alteri noceat, ſui negligens; in ipſa irruens tela, & vltionis ſecum multa tracturæ auidus. Quidam itaque è ſapientibus viris iram dixerunt breuem inſaniam. æquè enim impotens ſui eſt, decoris oblita, neceſſitudinum immemor, in quod cœpit pertinax & intenta, rationi conſiliíſque præcluſa, vanis agitata cauſis, ad diſpectum æqui veríque inhabilis, ruinis ſimillima, quæ ſuper id quod oppreſſere, franguntur. Vt autem ſcias non

esse sanos, quos ira possedit, ipsum illorum habitum intuere. Nam vt furentium certa indicia sunt, audax & minax vultus, tristis frons, torua facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra, & vehementiùs acta suspiria: ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, exæstuante ab imis præcordiis sanguine; labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus, mugitúsque, & parùm explanatis vocibus sermo præruptus, & complosæ sæpiùs manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnásque minas agens, fœda visu & horrenda facies deprauantium se, atque intumescentium. Nescias, vtrùm magis detestabile vitium sit, an deforme. Cetera licet abscondere, & in abdito alere: Ira se profert, & in faciem exit: quantóque maior est, hoc efferuescit manifestiùs. Non vides, vt omnium animalium, simul ad nocendum insurrexerunt, procurrant notæ, ac tota corpora solitum quietúmque egrediantur habitum, & feritatem suam exasperent? Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu: taurorum cornua iactantur in vacuum, & arena pulsu pedum spargitur: leones fremunt, inflantur iratis colla ser-

pentibus, rabidarum canum tristis aspectus est. Nullum est animal tam horrendum, támque perniciosum naturâ, vt non appareat in illo, vbi ira inuasit, noua feritatis accessio. Nec ignoro, ceteros quoque affectus vix occultari; libidinem, metúmque, & audaciam dare sui signa, & posse prænosci. neque enim vlla vehementior intrà cogitatio est, quæ nihil moueat in vultu. Quid ergo interest? Quòd alij affectus apparent, hic eminet.

Cap. II. Iam verò si effectus eius damnáque intueri velis, nulla pestis humano generi pluris stetit. Videbis cædes ac venena, & reorum mutuas sordes, & vrbium clades, & totarum exitia gentium, & principum sub ciuili hastâ capita venalia, & subiectas tectis faces, nec intra mœnia coërcitos ignes, sed ingentia spatia regionum hostili flammâ relucentia. Aspice nobilissimarum ciuitatum fundamenta vix notabilia: has ira deiecit. aspice solitudines per multa millia sine habitatione desertas: has ira exhausit. aspice tot memoriæ proditos duces, mali exempla fati. alium ira in cubili suo confodit: alium inter sacra mensæ ira percussit; alium inter leges celebrísque spectaculum fori lancinauit; alium filij patricidio dare sanguinem iussit; alium seruili manu regalem aperire iugulum; alium in cruces membra

diuidere. Et adhuc ſingulorum ſupplicia narro. quin ſi tibi libuerit, relictis in quos ira viritim exarſit, aſpicere cæſas gladio conciones, & plebem immiſſo milite contrucidatam, & in perniciem promiſcuam totos populos capitis damna paſſos, tanquam aut curam noſtram deſerentibus, aut auctoritatem contemnentibus. Quid gladiatoribus, quare populus iraſcitur, & tam iniquè, vt injuriam putet, quòd non libenter pereunt? contemni ſe iudicat, & vultu, geſtu, ardore, de ſpectatore in aduerſarium vertitur. Quidquid eſt, certè non eſt ira, ſed quaſi ira: ſicut puerorum, qui ſi ceciderunt, terram verberari volunt, & ſæpe neſciunt quidem, cui iraſcantur, ſed tantùm iraſcuntur ſine cauſa & ſine iniuria, non tamen ſine aliqua iniuriæ ſpecie, nec ſine aliqua pœnæ cupiditate. Deluduntur itaque imitatione plagarum, & ſimulatis deprecantium lacrymis placantur, & falſâ vltione falſus dolor tollitur.

CAP. III. Iraſcimur, inquit, ſæpe non illis qui læſerunt, ſed his qui læſuri ſunt: vt ſcias iram non tantùm ex iniuria naſci. Verum eſt, iraſci nos læſuris: ſed ipſâ cogitatione nos lædunt, & iniuriam qui facturus eſt, iam facit. Vt ſcias, inquit, non eſſe iram pœnæ cupiditatem, infirmiſſimi ſępe potentiſſimis iraſcuntur:

nec pœnam concupiſcunt, quam non ſperant. Primùm diximus, iram cupiditatem eſſe pœnę exigendæ, non facultatem: concupiſcunt autem homines, & quæ non poſſunt. Deinde nemo tam humilis eſt, qui pœnam vel ſummi hominis ſperare non poſſit. ad nocendum potentes ſumus. Ariſtotelis finitio non multùm à noſtra abeſt. ait enim, Iram eſſe cupiditatem doloris reponendi. Quid inter noſtram & hanc finitionem interſit, exſequi longum eſt. contra vtrámque dicitur, feras iraſci, nec iniuriâ irritatas, nec pœnæ doloríſve alieni cauſſâ. Nam etiamſi hoc efficiunt, non hoc petunt. Sed dicendum eſt, feras irâ carere, & omnia præter hominem. Nam cùm ſit inimica rationi, nuſquam tamen naſcitur, niſi vbi rationi locus eſt. Impetus habent feræ, rabiem, feritatem, incurſum: iram quidem non magis, quàm luxuriam. Et in quaſdam voluptates intemperantiores homines ſunt. Non eſt quòd credas illi qui dicit:
Non aper iraſci meminit, non fidere curſu
Cerua, nec armentis incurrere fortibus vrſi.
Iraſci dicit, incitari, impingi. Iraſci quidem non magis ſciunt, quàm ignoſcere. Muta animalia humanis affectibus carent: habent autem ſimiles illis quoſdam impulſus. Alioqui ſi amor in illis eſſet, & odiùm eſſet; ſi amicitia, & ſimultas; ſi diſſenſio, & concordia; quo-

rum aliqua in illis quoque exſtant veſtigia: ceterùm, humanorum pectorum propria bona maláque ſunt. Nulli niſi homini conceſſa prudentia eſt, diligentia, cogitatio: nec tantùm virtutibus humanis animalia, ſed etiam vitiis prohibita ſunt. Tota illorum vt extrà, ità intrà, forma humanæ diſſimilis eſt. Regium illud & principale parùm ſubtile, parùm exactum: vt vox eſt quidem, ſed non explanabilis, perturbata, & inefficax: vt lingua, ſed deuincta, nec in motus varios ſoluta. Capit ergo viſus ſpeciéſque rerum, quibus ad impetus euocetur, ſed turbidas, & confuſas. Ex eo procurſus illarum tumultúſque vehementes ſunt: metus autem, ſolicitudinéſque, & triſtitia, & ira non ſunt, ſed his quædam ſimilia. Ideò citò cadunt, mutantur in contrarium, & cùm acerrimè ſæuierunt, expauerúntque, paſcuntur: & ex fremitu decurſúque væſano ſtatim quies ſopórque ſequitur.

CAP. IV. Quid eſſet Ira, ſatis explicatum eſt: quo diſtet ab iracundia, apparet: quo ebrius ab ebrioſo, & timens à timido. Iratus poteſt non eſſe iracundus: iracundus poteſt aliquando iratus non eſſe. Cetera, quæ pluribus apud Græcos nominibus in ſpecies Iram diſtinguunt, quia apud nos vocabula ſua non habent, præteribo: etiam ſi amarum

nos, acerbúmque dicimus, nec minùs stomachosum, rabiosum, clamosum, difficilem, asperum: quæ omnia irarum differentiæ sunt. Inter hos morosum ponas licet, delicatum iracundiæ genus. Quædam enim sunt iræ, quæ intra clamorem considant; quædam non minùs pertinaces, quàm frequentes; quædam sæuæ manu, verbis parciores; quædam in verborum maledictorúmque amaritudinem effusæ; quædam vltra querelas & auersationes non exeunt; quædam altæ grauésque sunt, & introrsùs versæ. Mille aliæ species sunt mali multiplicis.

CAP. V. Quid esset Ira, quæsitum est: an in vllum aliud animal, quàm in hominem caderet: quo ab iracundia distaret, & quæ eius species sint: nunc quæramus, an Ira secundùm naturam sit, & an vtilis, atque ex aliquâ parte retinenda. An secundùm naturam sit, manifestum erit, si hominem inspexerimus, quo quid est mitius, dum in recto animi habitu est? quid autem irâ crudelius est? Homine quid aliorum amantius? quid irâ infestius? Homo in adiutorium mutuum generatus est: ira in exitium. Hic congregari vult, illa discedere: hic prodesse, illa nocere: hic etiam ignotis succurrere, ille etiam carissimos petere: hic aliorum commodis vel impendere se paratus est; ira in periculum, dummodò deducat, descen-

dere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, quàm qui optimo eius operi & commendatissimo, hoc ferum ac perniciosum vitium assignat? Ira, vt diximus, auida pœnæ est: cuius cupidinem inesse pacatissimo hominis pectori, minimè secundùm eius naturam est. Beneficiis enim humana vita consistit, & concordiâ: nec terrore, sed mutuo amore, in fœdus auxiliúmque commune constringitur. Quid ergo? non aliquando castigatio necessaria est? Quidni? sed hæc sincera, cum ratione. non enim nocet, sed medetur specie nocendi. Quemadmodum quædam hastilia detorta, vt corrigamus, adurimus, & adactis cuneis, non vt frangamus, sed vt explicemus, elidimus: sic ingenia vitio praua, dolore corporis animíque corrigimus. Nempe Medicus primò in leuibus vitiis tentat, non multùm ex quotidiana consuetudine inflectere, & cibis, potionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac valetudinem tantùm mutata vitæ dispositione firmare: proximum est, vt modus proficiat: si modus & ordo non proficit, subducit aliqua, & circumcidit: si ne adhuc quidem respondet; interdicit cibis, & abstinentiâ corpus exonerat. si frustra molliora cesserunt; ferit venam, membrísque, si adhærentia nocent, & morbum diffundunt, manus affert: nec vlla dura videtur curatio, cuius salutaris

effectus est. Ita legum præsidem, ciuitatísque rectorem decet, quamdiu potest, verbis,& his mollioribus,ingenia curare, vt facienda suadeat, cupiditatémque honesti & æqui conciliet animis, faciátque vitiorum odium,pretium virtutum: transeat deinde ad tristiorem orationem, quâ moneat adhuc & exprobret:nouissimè ad pœnas, & has adhuc leues & reuocabiles decurrat: vltima supplicia sceleribus vltimis ponat, vt nemo pereat,nisi quem perire etiam pereuntis intersit.

Cap. VI. Hoc vno medentibus erit dissimilis, quòd illi, quibus vitam non potuerunt largiri, facilem exitum præstant: hic, damnatum cum dedecore & traductione, vitâ exigit: non, quia delectetur vllius pœnâ (procul est enim à sapiente tam inhumana feritas) sed vt documentum omnium sint; & qui viui noluerunt prodesse, morte certè eorum respublica vtatur. Non est ergo natura hominis pœnæ appetens: & ideo nec ira quidem secundùm naturam hominis, quia pœnæ appetens est. Et Platonis argumentum adferam : quid enim prohibet alienis vti, ex parte quâ nostra sunt? Vir bonus, inquit, non lædit. pœna lædit. bono ergo pœna non conuenit: ob hoc nec ira: quia pœna iræ conuenit. Si vir bonus pœnâ non gaudet;non gaudebit nec eo quidem affectu, cui pœna

voluptati est: ergo non est naturalis ira.

CAP. VII. Numquid, quamuis non sit naturalis ira, assumenda est, quia vtilis sæpè fuit? Extollit animos, & incitat: nec quicquam sine illa magnificum in bello fortitudo gerit, nisi hinc flamma subdita est, & hic stimulus peragitauit, misítque in pericula audaces. Optimum itaque quidam putant, temperare iram, non tollere: eóque detracto quod exundat, ad salutarem modum cogere: id verò retinere, sine quo languebit actio, & vis, ac vigor animi resoluetur. Primùm, faciliùs est excludere perniciosa, quàm regere: & non admittere, quàm admissa moderari. Nam cùm se in possessione posuerunt, potentiora rectore sunt, nec recidi se minuíve patiuntur. Deinde ratio ipsa, cui fræni traduntur, tamdiu potens est, quamdiu diducta est ab affectibus: si miscuit se illis, & inquinauit, non potest continere, quos submouere potuisset. Commota enim semel & concussa mens, ei seruit, à quo impellitur. Quarumdam rerum initia in nostra potestate sunt: vlteriora nos suâ vi rapiunt, nec regressum relinquunt. Vt in præceps datis corporibus nullum sui arbitrium est, nec resistere morarive deiecta potuerunt, sed consilium omne & pœnitentiam irreuocabilis precipitatio abscidit, & non licet eò non peruenire, quò non ire li-

cuisset: ita animus, si in iram, amorem, aliósque se proiecit affectus, non permittitur reprimere impetum. rapiat illum oportet, & ad imum agat suum pondus, & vitiorum natura procliuis.

Cap. VIII. Optimum est primum irritamentum iræ protinus spernere, ipsísque repugnare seminibus, & dare operam ne incidamus in iram. nam si cœperit ferre transuersos, difficilis ad salutem recursus est. Quoniam nihil rationis est, vbi semel affectus inductus est, iúsque illi aliquod voluntate nostrâ datum est. Faciet de cetero quantum volet, non quantum permiseris. In primis, inquam, finibus hostis arcendus est: nam cùm intrauit, & portis se intulit, modum à captiuis non accipit. Neque enim sepositus est animus, & extrinsecùs speculatur affectus, vt illos non patiatur vltrà quàm oportet procedere, sed in affectum ipse mutatur? ideóque non potest vtilem illam vim & salutarem, proditam iam infirmatámque, reuocare. Non enim, vt dixi, separatas ista sedes suas diductásque habent; sed affectus & ratio in melius peiúsque mutatio animi est. Quomodo ergo ratio occupata & oppressa vitiis resurget, quæ iræ cessit? aut quemadmodum à confusione se liberabit, in quâ peiorum mixtura præualuit? Sed quidam, inquit, in ira se continent.

Vtrum ergo ita, nihil vt faciant eorum quæ Ira dictat, an vt aliquid? Si nihil faciunt, apparet non esse ad actiones rerum necessariam iram: quam vos, quasi fortius aliquid ratione haberet, aduocabatis. Denique interrogo, valentior est quàm ratio, an infirmior? Si valentior: quomodo illi modum ratio poterit imponere, cùm parere nisi imbecilliora non soleant? Si infirmior est: sine hac per se ad rerum effectus sufficit ratio, nec desiderat imbecillioris auxilium. At irati quidam constant sibi, & se continent. Quomodo? cùm iam ira euanescit, & suâ sponte decedit, non cùm in ipso feruore est: tunc enim potentior est. Quid ergo? non aliquando in ira quoque & dimittunt incolumes intactósque quos oderunt, & à nocendo abstinent? faciunt. Quomodo? cùm affectus repercussit affectum, aut metus, aut cupiditas aliquid imperauit. non rationis tunc beneficio quieuit, sed affectuum infidâ & malâ pace.

CAP. IX. Denique nihil habet in se vtile, nec acuit animum ad res bellicas. Nunquam enim virtus vitio adiuuanda est, se contenta. Quoties impetu opus est, non irascitur, sed exurgit, & in quantúm putauit opus esse, concitatur remittitúrque: non aliter, quàm quæ tormentis exprimuntur tela, in potestate mittentis sunt, in quantum torqueantur. Ira, in-

quit Aristoteles, necessaria est: nec quicquam sine illa expugnari potest, nisi illa impleat animum, & spiritum accendat. Vtendum autem illâ est, non vt duce, sed vt milite. quod est falsum. Nam si exaudit rationem, & sequitur quà ducitur, iam non est ira: cuius proprium est contumacia. Si verò repugnat, & non vbi iussa est quiescit, sed libidine ferociáque prouehitur: tam inutilis animi minister est, quàm miles, qui signum receptui datum negligit. Itaque si modum adhiberi sibi patitur, alio nomine appellanda est: desinit ira esse, quam effrænatam indomitámque intelligo. si non patitur; perniciosa est, nec inter auxilia numeranda. Ita aut ira non est, aut inutilis est. Nam si quis pœnam exigit, non ipsius pœnæ auidus, sed quia oportet; non est annumerandus iratis. Hic erit vtilis miles, qui scit parêre consilio. Affectus quidem tam mali ministri, quàm duces sunt: Ideò nunquam assumet ratio in adiutorium improuidos & violentos impetus, apud quos nihil ipsa auctoritatis habeat: quos nunquam comprimere possit, nisi pares illis similésque opposuerit: vt iræ metum, inertiæ iram, timori cupiditatem.

Cap. X. Absit hoc à virtute malum, vt vnquam ratio ad vitia confugiat. Non potest hic animus fidele otium capere:

quatiatur necesse est: fluctuetúrque, qui malis suis tutus est. qui fortis esse, nisi irascitur, non potest; industrius, nisi cupit; quietus, nisi timet: in tyrannide illi viuendum est, in alicuius affectus venienti seruitutem. Non pudet virtutes in clientelam vitiorum demittere? Deinde desinit quicquam ratio posse, si nihil potest sine affectu, & incipit par illi similísque esse. Quid enim interest, si æquè affectus inconsulta res est sine ratione, quàm ratio sine affectu inefficax? par vtrúmque est, vbi esse alterum sine altero non potest. Quis autem sustineat affectum exæquari rationi? Ira, inquit, vtilis affectus est si modicus est. Imò si naturâ vtilis est, sed si impatiens imperij rationísque est, hoc duntaxat moderatione consequetur, vt quò minor fuerit, minùs noceat. Ergo modicus affectus nihil aliud quàm malum modicum est.

CAP. XI. Sed aduersus hostes, inquit, necessaria est ira. Nusquam minùs: vbi non effusos esse oportet impetus, sed temperatos & obedientes. Quid enim est aliud, quod Barbaros tanto robustiores corporibus, tantò patientiores laborum comminuat, nisi ira infestissima sibi? Gladiatores quoque ars tuetur, ira denudat. Deinde quid opus est irâ, cùm idem perficiat ratio? An tu putas venatorem irasci feris, vel cùm & fugientes persequi-

tur, & venientes excipit? omnia illa sine ira facit ratio. Quid Cimbrorum, Theutonorúmque tot millia superfusa Alpibus ita sustulit, vt tantæ cladis notitiam ad suos non nuntius, sed fama pertulerit, nisi quòd erat illis ira pro virtute? quæ vt aliquando perculit, strauítque obuia, ita sæpiùs sibi exitio est. Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur innutriunturque? quorum vnica illis cura est, in alia negligentibus. Quid induratius ad omnem patientiam? vt quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum prouisa sunt, non suffugia aduersus perpetuum cæli rigorem? Hos tamen Hispani Gallíque, & Asiæ Syriæque molles bello viri, antequam legio visatur, cædunt: ob nullam rem aliam opportunos, quàm ob iracundiam. Agedum, illis corporibus, illis animis delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da disciplinam: vt nihil ampliùs dicam, necesse erit nobis certè mores Romanos repetere. Quo alio Fabius affectas imperij vires recreauit, quàm quòd cunctari, & trahere, & morari sciuit, quæ omnia irati nesciunt? Perierat imperium, quod tunc in extremo stabat, si Fabius tantum ausus esset, quantum Ira suadebat. Habuit in consilio fortunam publicam; & æstimatis viribus, ex quibus iam perire nihil sine

vniuerso poterat, dolorem vltionémque sepofuit: in vnam vtilitatem occasionis intentus, iram antè vicit, quàm Hannibalem. Quid Scipio? nónne relicto Hannibale, Punico exercitu, omnibúsque quibus irascendum erat, bellum in Africam transtulit, tam lentus, vt opinionem luxurię segnitięque malignis daret? Quid alter Scipio? non circa Numantiam multùm diúque sedit, & hunc suum publicúmque dolorem æquo animo tulit, diutiùs Numantiam quàm Carthaginem vinci? quam dum circumuallat, & includit hostem, eò compulit, vt ferro ipsi suo caderent.

Cap. XII. Non est itaque vtilis, nec in præliis quidem aut in bellis Ira. In temeritatem enim prona est: & pericula dum inferre vult, non cauet. Illa certissima est virtus, quæ se diu multúmque circumspexit, & rexit; & ex lento ac destinato prouexit. Quid ergo? inquit, vir bonus non irascetur, si cædi patrem suum viderit, si rapi matrem? Non irascetur: sed vindicabit, sed tuebitur. Quid autem times, ne parum illi magnus stimulus, etiam sine ira, pietas sit? Aut dic eodem modo; Quid ergo, cùm viderit secari patrem suum, filiúmve vir bonus non flebit, nec linquetur animo? quæ accidere feminis videmus, quoties illas leuis periculi suspicio perculit. Officia

ſua vir bonus exequitur inconfuſus, intrepidus: & ſic bono viro digna faciet, vt nihil faciat viro indignum. Pater cædetur? defendam. cæſus eſt? exſequar: quia oportet, non quia dolet. Cùm hoc dicis Theophraſte, quæris inuidiam præceptis fortioribus, & relicto iudice, ad coronam venis? quia vnuſquiſque in eiuſmodi ſuorum caſu iraſcitur, putas iudicaturos homines id fieri debere, quod faciunt. Fere enim iuſtum quiſque affectum iudicat, quem agnoſcit. Iraſcuntur boni viri pro ſuorum iniuriis? ſed idem faciunt, ſi calida non benè præbeatur, ſi vitrum fractum eſt, ſi calceus luto ſparſus eſt. Non pietas illam iram, ſed infirmitas mouet: ſicut pueri, qui tam parentibus, amiſſis flebunt, quàm nucibus. Iraſci pro ſuis, non eſt pij animi, ſed infirmi. Illud pulchrum dignúmque, parentibus, liberis, amicis, ciuibus prodire defenſorem, ipſo officio ducente: volentem, iudicantem, prouidentem; non impulſum & rabidum. Nullus enim affectus vindicandi cupidior eſt, quàm ira: & ob id ipſum ad vindicandum inhabilis, prærapida & amens: vt omnis fere cupiditas ipſa ſibi in id, in quod properat, opponitur. Itaque nec in pace, nec in bello, vnquam bona fuit. Pacem enim ſimilem belli efficit: in armis verò obliuiſcitur Martem eſſe communem, venit-

que in alienam potestatem, dum in sua non est. Deinde non ideo vitia in vsum recipienda sunt, quia aliquando aliquid boni effecerunt: nam & febres quædam genera valetudinis leuant: nec ideo non ex toto illis caruisse melius est. Abominandum remedij genus est, sanitatem debere morbo. Simili modo ira, etiam si aliquando, vt venenum, & præcipitatio, & naufragium, ex inopinato profuit, non ideò salutaris omninò iudicanda est, sæpè enim saluti fuêre pestifera.

CAP. XII. Deinde quæ habenda sunt in bonis, quò maiora, eò meliora & optabiliora sunt. Si iustitia bonum est, nemo dicet meliorem futuram, si quid detractum ex ea fuerit: si fortitudo bonum est, nemo illam desiderabit ex aliqua parte deminui: ergo & ira quò maiori, hoc melior: quis enim illius boni accessionem recusauerit? atqui augeri illam inutile est: ergo & esse. Non est bonum, quod incremento malum fit. Vtilis, inquit, ira est, quia pugnaciores facit. Isto modo & ebrietas. Facit enim protervos & audaces: multique meliores ad ferrum fuêre malè sobrij. Isto modo, dic & phrenesim & insaniam viribus necessariam: quia sæpè validiores furor reddit. Quid? non aliquoties metus è contrario fecit audacem? & mortis timor etiam inertissimos excitauit in prælium? Sed ira,

ebrietas, timor, aliáque eiusmodi, fœda & caduca irritamenta sunt: nec virtutem instruunt, quæ nihil vitiis eget, sed segnem aliquando animum & ignauum paululùm alleuant. Nemo irascendo fit fortior, nisi qui fortis sine ira non esset. Ira non in adiutorium virtutis venit, sed in vicem. Quid quòd, si bonum esset ira, perfectissimum quémque sequeretur? at qui iracundissimi, infantes, senésque, & ægri sunt, & inualidum omne naturâ querulum est.

CAP. XIV. Non potest, inquit Theophrastus, fieri, vt ne bonus vir irascatur malis. Isto modo, quo melior quisque, hoc iracundior erit. Vide ne contra placidior, solutúsque affectibus, & cui nemo odio sit. Peccantes verò quid habet cur oderit, cùm error illos in huiusmodi delicta compellat? non est autem prudentis, errantes odisse: alioquin ipse sibi odio erit. Cogitet quàm multa contra bonum morem faciat, quàm multa ex his quæ egit, veniam desiderent: Iam irascetur etiam sibi. Neque enim æquus iudex aliam de sua, aliam de aliena causa, sententiam fert. Nemo, inquam, inuenitur, qui se possit absoluere: & innocentem quisque se dicit, respiciens testem, non conscientiam. Quantò humanius, mitem & pacatum animum præstare peccantibus, & illos non persequi,

ſed reuocare? Errantem per agros ignorantiâ viæ, melius eſt ad rectum iter admouere, quàm expellere. Corrigendus eſt itaque qui peccat, & admonitione, & vi, & molliter, & aſperè: meliórque tam ſibi quàm aliis faciendus, non ſine caſtigatione, ſed ſine ira. Quis enim cui medetur, iraſcitur?

CAP. XV. At corrigi nequeunt, nihílque in illis ſpei bonæ capax eſt. Tollãtur è cœtu mortalium, facturi peiora quæ contingunt: & quo vno modo poſſunt, deſinant mali eſſe: ſed hoc ſine odio. Quid enim eſt cur oderim eum, cui tum maximè proſum, cùm illum ſibi eripio? Num quis membra ſua odit, tunc cùm abſcindit? non eſt illa ira, ſed miſera curatio. Rabidos effligimus canes, trucem atque immanſuetum bouem cædimus, & morbidis pecoribus, ne gregem polluant, ferrum demittimus, portentoſos fœtus extinguimus, liberos quoque, ſi debiles monſtroſíque editi ſunt, mergimus. Nõ ira, ſed ratio eſt, à ſanis inutilia ſecernere. Nil minùs quam iraſci punientem decet: cum eò magis ad emendationem pœna proficiat, ſi iudicio lata eſt. Inde eſt, quòd Socrates ſeruo ait: Cæderem te, niſi iraſcerer. Admonitionem ſerui in tempus ſaniùs diſtulit, illo tempore ſe admonuit. Cuius erit temperatus affectus, cùm Socrates non ſit auſus ſe iræ

committere? Ergo ad coërcitionem errantium, sceleratorúmque, irato castigatore non opus est. Nam cùm Ira delictum animi sit, non oportet peccata corrigere peccantem.

Cap. XVI. Quid ergo? non irascar latroni? non irascar venefico? Non. Neque enim mihi irascor, cùm sanguinem mitto. Omne pœnæ genus, remedij loco admoueo. Tu adhuc in prima parte versaris errorum, nec grauiter laberis, sed frequenter: Obiurgatio te primùm secreta, deinde publica emendare tentabit. Tu longiùs iam processisti, quàm vt possis verbis sanari: Ignominiâ non contineberis. Tibi fortius aliquid & quod sentias, inurendum est: in exilium, & loca ignota mitteris. In te duriora remedia iam solida nequitia desiderat: & vincula publica, & carcer adhibebitur: Tibi, insanabilis animus est, & sceleribus scelera contexens: & iam non causis, quæ nunquam malo defuturæ sunt, impelleris, sed satis tibi est magna ad peccandum causa, peccare. Perbibisti nequitiam, & ita visceribus immiscuisti, vt nisi cum ipsis exire non possit. Olim miser mori quæris. bene de te merebimur: Auferemus tibi istam, quâ vexaris, insaniam, & per tua alienáque volutato supplicia, id, quod vnum bonum tibi superest, repræsentabimus, mortem. Quare irascar, cui

cùm maximè prosum? Interim optimum misericordiæ genus est, occidere. Si intrassem valetudinarium exercitatus & sciens, aut domum diuitis, non idem imperassem omnibus, per diuersa ægrotantibus. Varia in tot animis vitia video, & ciuitati curandæ adhibitus sum: pro cuiúsque morbo medicina quæratur. Hunc sanet verecundia, hunc peregrinatio, hunc dolor, hunc egestas, hunc ferrum. Itaque etsi peruersa induenda magistratui vestis, & conuocanda classico concio est: procedam in tribunal, non furens, nec infestus, sed vultu legis: & illa solennia verba, seuerâ magis grauísque, quàm rabidâ voce concipiam. & agi iubebo non iratus, sed seuerus. Et cùm ceruicem noxio præcidi imperabo, & cùm parricidam insuam culleo, & cùm mittam in supplicium militare, & cùm Tarpeio proditorem hostémve publicum imponam, sine irâ, eo vultu animóque ero, quo serpentes, & animalia venenata percutio. Iracundiâ opus est ad puniendum. Quid tibi videtur lex irasci his quos non nouit, quos non vidit, quos non futuros sperat? Illius itaque sumendus est animus, quæ non irascitur, sed constituit. Nam si bono viro ob mala facinora irasci conuenit, & ob secundas res malorum hominum inuidere conueniet. Quid enim est indignius, quàm florere quosdam, & eos in-

dulgentiâ fortunæ abuti, quibus nulla potest satis mala inueniri fortuna? Sed tam commoda illorum sine inuidia videbit, quàm scelera sine ira. Bonus iudex damnat improbanda, non odit. Quid ergo? non cùm eiusmodi aliquid sapiens habebit in manibus, tangetur animus eius, erítque solito commotior? Fateor. Sentiet leuem quendam, tenuémque motum. Nam, vt dixit Zeno, in sapientis quoque animo, etiam cùm vulnus sanatum est, cicatrix manet. Sentiet itaque suspiciones quasdam & vmbras affectuum: ipsis quidem carebit. Aristoteles ait, affectus quosdam, si quis illis benè vtatur, pro armis esse. Quod verum foret, si velut bellica instrumenta sumi deponíque possent, induentis arbitrio. Hæc arma quæ Aristoteles virtuti dat, ipsa per se pugnant, non expectant manum. habent, & non habentur. Nil aliis instrumentis opus est: Satis nos instruxit ratione Natura. Hæc dedit telum, firmum, perpetuum, obsequens, nec anceps, nec quod in dominum remitti posset. Non ad prouidendum tantùm, sed ad res gerendas satis est per se ipsa ratio. Etenim quid est stultius, quàm hanc ab iracundia petere præsidium: rem stabilem ab incerta, fidelem ab infida, sanam ab ægra? Quid, quòd ad actiones quoque, in quibus solis opera iracundiæ videtur necessaria, multò per

ſe ratio fortior eſt? Nam cùm iudicauit aliquid faciendum, in eo perſeuerat. nihil enim melius inuentura eſt ſeipſâ, quo mutetur: ideo ſtat ſemel conſtitutis. Iram ſępè miſericordia retrò egit. habet enim non ſolidum robur, ſed vanum tumorem: violentíſque principiis vtitur, non aliter quàm qui à terra venti ſurgunt, & fluminibus paludibúſque concepti, ſine pertinacia vehementes ſunt. Incipit magno impetu, deinde deficit ante tempus fatigata: & quæ nihil aliud quàm crudelitatem ac noua genera pœnarum verſauerat; cùm animaduertendum eſt, iam infracta leníſque eſt. Affectus citò cadit: æqualis eſt ratio. Ceterùm etiam vbi perſeuerauerit ira, nonnunquam ſi plures ſunt, qui perire meruerunt, poſt duorum triúmve ſanguinem, occidere deſinit. Primi eius ictus acres ſunt, ſicut ſerpentium venena à cubili repentium nocent: innoxij dentes ſunt, cùm illos frequens morſus exhauſit. Ergo non paria patiuntur, qui paria commiſerant: & ſæpe qui minùs commiſit, plus patitur; quia recentiori iræ obiectus eſt, & in totum inæqualis eſt. modò vltrà quàm oportet, excurrit, modò citeriùs debito reſiſtit. Sibi enim indulget, ex libidine iudicat, & audire non vult, & patrocinio non relinquit locum, & ea tenet quæ inuaſit, & eripi ſibi iudicium ſuum, etiam ſi prauum eſt, non ſinit.

Ratio

Ratio vtríque parti locum dat, & tempus dat. Deinde aduocationem etiam sibi petit, vt excutiendæ spatium veritati habeat: ira festinat. Ratio id iudicari vult, quod æquum est: ira id æquum videri vult, quod iudicauit. Ratio nihil præter ipsum, de quo agitur, spectat: ira vanis & extra causam obuersantibus commouetur. Vultus illam securior, vox clarior, sermo liberior, cultus delicatior, aduocatio ambitiosior, fauor popularis exasperat. Sæpè infesta patrono, reum damnat: etiam si ingeritur oculis veritas, amat & tuetur errorem: coargui non vult: & in malè cœptis, honestior illi pertinacia videtur, quàm pœnitentia. Cn. Piso fuit memoriâ nostrâ, vir à multis vitiis integer, sed prauus, & cui placebat pro constantia rigor. Is cùm iratus duci iussisset eum, qui ex commeatu sine commilitone redierat, quasi interfecisset, quem non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum, non dedit. damnatus extra vallum ductus est, & iam ceruicem porrigebat, cùm subitò apparuit ille commilito, qui occisus videbatur. Tunc centurio supplicio præpositus, condere gladium speculatorem iubet: damnatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam, nam militem fortuna reddiderat. Ingenti concursu deducuntur, complexi alter alterum, cum ma-

gno gaudio caſtrorum, commilitones. Conſcendit tribunal furens Piſo, ac iubet duci vtrúmque, & eum militem qui non occiderat, & eum qui non perierat. Quid hoc indignius? quia vnus innocens apparuerat, duo peribant. Piſo adiecit & tertium. Nam ipſum centurionem, qui damnatum reduxerat, duci iuſſit. Conſtituti ſunt in eodem illo loco perituri tres, ob vnius innocentiam. O quàm ſolers eſt iracundia, ad fingendas cauſſas furoris! Te, inquit, duci iubeo, quia damnatus es: te, quia cauſſa damnationis commilitoni fuiſti: te, quia iuſſus occidere, Imperatori non paruiſti. Excogitauit quemadmodum tria crimina faceret, quia nullum inuenerat. Habet, inquam, iracundia hoc mali, non vult regi. Iraſcitur veritati ipſi, ſi contra voluntatem ſuam apparuerit: clamore, & tumultu, & totius corporis iactatione, quos deſtinauit, inſequitur, adiectis conuiciis maledictíſque. Hoc non facit ratio: ſed ſi ita opus eſt, ſilens quietáque, totas domos funditùs tollit, & familias Reipublicæ peſtilentes cum coniugibus ac liberis perdit, tecta ipſa diruit, & ſolo exæquat; & inimica libertati nomina exſtirpat. Hæc non frendens, nec caput quaſſans, nec quicquam indecorum iudici faciens, cuius tùm maximè placidus eſſe debet & in ſtatu vultus, cùm magna pronuntiat.

Quid opus est, inquit Hieronymus, cùm velis cædere aliquem, priùs tua labia mordere? Quid si ille vidisset, desilientem de tribunali proconsulem, & fasces lictori auferentem, & sua vestimenta scindentem, quia tardiùs scindebantur aliena? Quid opus est mensam euertere? quid pocula affligere? quid se in columnas impingere? quid capillos euellere? femur pectúsque percutere? Quantam iram putas, quę quia non tam citò in alium quàm vult, erumpit, in se reuertitur? Tenetur itaque à proximis, & rogatur, vt ipse sibi placetur: quorum nihil facit, quisquis vacuus irâ, meritam cuíque pœnam iniungit. Dimittit sæpè eum, cuius peccatum deprehendit, si pœnitentia facti spem bonam pollicetur; si intelligit, non ex alto venire nequitiam, sed summo, quod aiunt, animo inhærere. Dabit impunitatem, nec accipientibus nocituram, nec dantibus. Nonnunquam magna scelera leuiùs, quàm minora compescet: si illa lapsu, non crudelitate commissa sunt; his inest latens & operta, & inueterata calliditas. Idem delictum in duobus non eodem modo afficiet; si alter per negligentiam admisit, alter curauit vt nocens esset. Hoc semper in omni animaduersione seruabit, vt sciat alteram adhiberi, vt emendet malos; alteram, vt tollat. In vtróque non præterita, sed futura intue-

bitur. Nam,vt Plato ait, Nemo prudens punit,quia peccatum est,sed ne peccetur. Reuocari enim præterita non possunt:futura prohibentur. & quos volet nequitiæ malè cedentis exempla fieri, palàm occidet: non tantùm vt pereant ipsi, sed vt alios pereundo deterreant. Hæc cui expendenda, ęstimandáque sunt;vides quàm debeat omni perturbatione liber accedere ad rem summâ diligentiâ tractandam, potestatem vitæ necísque. Malè irato ferrum committitur. Ne illud quidem iudicandum est, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non est enim illa magnitudo, tumor est: nec corporibus copiâ vitiosi humoris intensis, morbus incrementum est, sed pestilens abundantia. Omnes quos væcors animus supra cogitationes extollit humanas,altum quidem & sublime sperare se credunt:ceterùm nihil solidi subest, sed in ruinam prona sunt,quę sine fundamentis creuêre. Non habet ira cui insistat. non ex firmo mansuróque oritur, sed ventosa & inanis est: tantúmque abest à magnitudine animi, quantum à fortitudine audacia, à fiducia insolentia, ab austeritate tristitia, à seueritate crudelitas. Multùm,inquam, interest inter sublimem animum, & superbum. Iracundia nihil amplum decorúmque molitur. Contra, mihi videtur veternosi & infelicis animi, imbecillita-

tis sibi conscij, sæpè indolescere. Vt exulcerata & ægra corpora, ad ictus leuissimos gemunt; ita muliebre maximè & puerile vitium est. At incidit & in viros. nam viris quoque puerilia ac muliebria ingenia sunt. Quid ergo? non aliquæ voces ab iratis emittuntur, quę magno emissæ videantur animo, veram ignorantibus magnitudinem? qualis illa dira & abominanda: Oderint, dum metuant. Sullano scias sæculo scriptam. Nescio vtrùm sibi peius optauerit, vt odio esset, an vt timori. Oderint. Occurrit illi futurum, vt execrentur, insidientur, opprimant. Quid adijcit? Dij illi malefaciant, adeo reperit dignum odio remedium. Oderint. Quid? dum pareant? non. dum probent? non. Quid ergo? dum timeant. Sic nec amari quidem vellem. Magno hoc dictum spiritu putas? falleris. nec enim magnitudo ista est, sed immanitas. Non est quòd credas irascentium verbis: quorum strepitus magni, minaces sunt, intus mens pauidissima. Non est quòd existimes verum esse, quod apud disertissimum virum Liuium dicitur, Vir ingenij magni magis quàm boni. Non potest illud separari: aut magnum & bonum erit, aut nec magnum. quia magnitudinem animi inconcussam intelligo, & introrsùs solidam, ab imo parem firmámque: qualis inesse malis ingeniis non potest. Terribilia enim

esse, & tumultuosa, & exitiosa possunt: magnitudinem quidem, cuius firmamentum robúrque bonitas est, non habebunt: ceterùm sermone, conatu, & omni extrà paratu facient magnitudinis fidem. Eloquentur aliquid, quod tu magni putes sicut C. Cæsar, qui iratus cælo quòd obstreperet pantomimis, quos imitabatur studiosiùs quàm spectabat, quódque comessatio sua fulminibus terreretur, prorsus parum certis: ad pugnam vocauit Iouem, & quidem sine missione, Homericum illum exclamans versum, ἤ μ' ἀνάειρ', ἢ ἐγὼ σε. Quanta dementia fuit? putauit, aut sibi noceri ne à Ioue quidem posse, aut se nocere etiam Ioui posse. Non puto parum momenti hanc eius vocem ad incitandum coniuratorum animos addidisse. vltimæ enim patientiæ visum est, eum ferre, qui Iouem non ferret. Nihil ergo in ira, ne cùm videtur quidem vehemens, deos hominésque despiciens, magnum, nihil nobile est: aut si videtur alicui magnum animum ira producere, videatur & luxuria. Ebore sustineri vult, purpurâ vestiri, auro tegi, terras transferre, maria concludere, flumina præcipitare, nemora suspendere. Videatur & auaritia magni animi. aceruis auri argentíque incubat, & prouinciarum nominibus agros colit, & sub singulis villicis latiores habet fines, quàm quos Consules sortie-

bantur. Videatur & libido magni animi, transnatat freta, puerorum greges castrat, sub gladium mariti venit vxor, morte contempta. Videatur & ambitio magni animi, non est contenta honoribus annuis: si fieri potest, vno nomine occupare fastos vult, per omnem orbem titulos disponere. Omnia ista non refert, in quantum procedant, extendántque se; angusta sunt, misera, depressa. Sola sublimis & excelsa virtus est: nec quicquam magnum est, nisi quod simul & placidum.

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

PRIMVS liber, Nouate, benigniorem habuit materiam, facilis enim in procliua vitiorum decursus est. nunc ad exiliora veniendum est. Quærimus enim, vtrùm ira iudicio, an impetu incipiat: id est, vtrùm suâ sponte moueatur, an quemadmodum pleráque, quæ intra nos insciis nobis oriuntur. Debet autem in hæc se demittere disputatio, vt ad illa quoque altiora possis exsurgere. Nam & in corpore nostro ossa, neruique & articuli, firmamenta totius, & vitalia, minimè speciosa visu, priùs ordinantur: deinde hæc, ex quibus omnis in faciem aspectúmque decor est: post hæc omnia, qui maximè oculos rapit color, vltimus

perfecto iam corpore affunditur. Iram quin species oblata iniuriæ moueat, non est dubium: sed vtrùm speciem ipsam statim sequatur, & non accedente animo excurrat, an illo assentiente moueatur, quærimus. Nobis placet, nil ipsam per se audere, sed animo approbante. Nam speciem capere acceptæ iniuriæ, & vltionem eius concupiscere, & vtrúmque coniungere, nec lædi se debuisse, & vindicari debere, non est eius impetus, qui sine voluntate nostra concitetur. Ille simplex est: hic compositus, & plura continens. Intellexit aliquid, indignatus est, damnauit, vlciscitur. hæc non possunt fieri, nisi animus eius qui tangebatur, assensus est.

CAP. II. Quorsus, inquis, hæc quæstio pertinet? vt sciamus, quid sit ira. Nam si inuitis nobis nascitur, nunquam rationi succumbet. Omnes enim motus, qui non voluntate nostrâ fiunt, inuicti & ineuitabiles sunt: vt horror frigidâ aspersis, ad quosdam ictus aspernatio, ad peiores nuntios subriguntur pili, & rubor ad improba verba suffunditur, sequitúrque vertigo prærupta cernentes. Quorum quia nihil in nostra potestate est, nulla, quominùs fiant, ratio persuadet: Ira præceptis fugatur. Est enim voluntarium animi vitium, non ex his quæ conditione quâdam humanæ sortis eueniunt; ideó-

que etiam sapientissimis accidunt. Inter quæ & primus ille ictus animi ponendus est, qui nos post opinionem iniuriæ mouet. Hic subit etiam inter ludicra scenæ spectacula, & lectiones rerum vetustarum. sæpè Clodio Ciceronem expellenti, & Antonio occidenti, videmur irasci. Quis non contra Marij arma, & contra Sullæ proscriptionem concitatur? Quis non Theodoto & Achillæ, & ipsi puero, non puerile auso facinus, infestus est? Cantus nos nonnunquam & concitata modulatio instigat? Martius quoque ille tubarum sonus mouet mentes, & atrox pictura, & iustissimorum suppliciorum tristis aspectus. Inde est, quòd arridemus arridentibus, & contristat nos turba mœrentium, & efferuescimus ad aliena certamina: quæ non sunt iræ, non magis quàm tristitia est, quæ ad conspectum inimici naufragi contrahit frontem: non magis quàm timor, qui Hannibale post Cannas mœnia circumsidente, lectoris percutit animum: sed omnia ista motus sunt animorum moueri volentium, nec affectus, sed principia prælūdentia affectibus. Sic enim militaris viri, in media pace iam togati aures tuba suscitat, equósque castrenses erigit crepitus armorum. Alexandrum aiunt, Xenophanto canente, manum ad arma misisse.

CAP. III. Nihil ex his quæ animum fortuitu impellunt, affectus vocari debet, ista, vt ita dicam, patitur magis animus, quàm facit. Ergo affectus est, non ad oblatas rerum species moueri, sed permittere se illis: & hunc fortuitum motum persequi. Nam si quis pallorem, & lacrimas procidentes, & irritationem humoris obscœni, altúmve suspirium, & oculos subitò acriores, aut quid his simile, indicium affectus, animíque signum putat; fallitur, neç intelligit, hos corporis esse pulsus. Itáque & fortissimus plerúmque vir, dum armatur, expalluit: & signo pugnæ dato, ferocissimo militi paululùm genua tremuerunt: & magno Imperatori, antequàm inter se acies arietarent, cor exiluit: & oratori eloquentissimo, dum ad dicendum componitur, summa riguerunt. Ira non moueri tantùm, sed excurrere debet: est enim impetus. nunquam autem impetus sine assensu mentis est: neque enim fieri potest, vt de vltione & pœnâ agatur, animo nesciente. Putauit se aliquis læsum, voluit vlcisci: dissuadente aliquâ caussâ, statim resedit. Hanc, iram non voco, sed motum animi, rationi parentem. Illa est ira, quæ rationem transilit, quæ secum rapit. Ergo illa prima agitatio animi, quam species iniuriæ incussit, non magis ira est, quàm ipsa iniuriæ species: sed ille sequens impetus, qui

ſpeciem iniuriæ non tantùm accepit, ſed approbauit. Ira eſt concitatio animi, ad vltionem voluntate & iudicio pergentis. Nunquid dubium eſt, quin timor fugam habeat, ira impetum? Vide ergo, an putes aliquid ſine aſſenſu mentis aut peti poſſe, aut caueri.

CAP. IV. Et vt ſcias, quemadmodum incipiant affectus, aut creſcant, aut efferantur; eſt primus motus non voluntarius quaſi præparatio affectus, & quædam comminatio. alter cum voluntate non contumaci, tanquam oporteat me vindicari, cùm læſus ſim: aut oporteat hunc pœnas dare, cùm ſcelus fecerit. tertius motus eſt iam impotens, qui non, ſi oportet, vlciſci vult: ſed vtique, qui rationem euicit. Primum illum animi ictum effugere ratione non poſſumus: ſicut ne illa quidem, quæ diximus accidere corporibus, ne nos oſcitatio aliena ſollicitet, ne oculi ad intentionem ſubitam digitorum comprimantur. Iſta non poteſt ratio vincere: conſuetudo fortaſſe, & aſſidua obſeruatio extenuat. Alter ille motus, qui iudicio naſcitur, iudicio tollitur.

CAP. V. Illud etiamnum quærendum eſt. Hi qui vulgò ſæuiunt, & ſanguine humano gaudent, an iraſcantur, cùm eos occidunt à quibus nec acceperunt iniuriam, nec accepiſſe ſe exiſtimant: qualis fuit Apollodorus, aut Phalaris. Hæc non

est ira: feritas est. non enim quia accepit iniuriam, nocet: sed parata est, dum noceat, velle accipere. nec illi verbera lacerationésque in vltionem petuntur, sed in voluptatem. Quid ergo? Origo huius mali ab ira est: quæ vbi frequenti exercitatione & satietate in obliuionem clementiæ venit, & omne fœdus humanum eiecit animo, nouissimè in crudelitatem transit. Rident itaque, gaudéntque, & voluptate multâ perfruuntur, plurimúmque ab iratorum vultu absunt, per otium sæui. Hannibalem aiunt dixisse, cùm fossam sanguine humano plenam vidisset: O formosum spectaculum! Quantò pulchrius illi visum esset, si flumen aliquod lacúmque complésset? Quid mirum, si hoc maximè spectaculo caperis innatus sanguini, & ab infante cædibus admotus? sequetur te fortuna crudelitatis tuæ per viginti annos secunda, dabítque oculis tuis gratum vbíque spectaculum: videbis istud & circa Trasimenum, & circa Cannas, & nouissimè circa Carthaginem tuam. Volesus nuper sub diuo Augusto proconsul Asiæ, cùm CCC. vnâ die securi percussisset, incedens inter cadauera vultu superbo, quasi magnificum quiddam conspiciendúmque fecisset, Græcè proclamauit: O rem regiam! Quid hic rex fecisset? non fuit hæc ira, sed maius malum, & insanabile.

Cap. VI. Virtus, inquit, vt honestis rebus propitia est, ita turpibus irata esse debet. Quid si dicatur, virtutem & humilem & magnam esse debere? at qui hæc dicit, illam extolli vult, & deprimi. quoniam lætitia ob rectè factum, clara magnificáque est; ira ob alienum peccatum, sordida & angusti pectoris est: nec vnquam committet virtus, vt vitia, dum compescit, imitetur. ipsam iram castigandam habet, quæ nihilo melior est, sæpè etiam peior his delictis quibus irascitur. Gaudere lætaríque, proprium & naturale virtutis est: irasci non est ex dignitate eius, non magis quàm mœrere. Atqui iracundiæ tristitia comes est: & in hanc omnis ira vel post pœnitentiam, vel post repulsam reuoluitur. Et si sapientis est, peccatis irasci, magis irascetur maioribus, & sæpè irascetur. sequitur, vt non tantùm iratus sit sapiens, sed iracundus. Atqui si nec magnam iram, nec frequentem, in animo sapientis locum habere credimus: quid est, quare non ex toto hoc affectu illum liberemus? modus inquam esse non potest, si pro facto cuiúsque irascendum est. Nam aut iniquus erit, si æqualiter irascetur delictis inæqualibus: aut iracundissimus, si toties excanduerit, quoties iram scelera meruerint. Et quid indignius, quàm sapientis affectum ex aliena pendere nequitia? desinet ille Socra-

tes posse eundem vultum domum referre, quem domo extulerat.

Cap. VII. Atqui si irasci sapiens debet turpiter factis, & concitari, tristaríque ob scelera; nihil est ærumnosius sapiente: omnis illi per iracundiam mœrorémque vita transibit. Quod enim momentum erit, quo non improbanda videat? quoties processerit domo, per sceleratos illi, auarósque, & prodigos, & impudentes, & ob ista felices, incedendum erit: nusquam oculi eius flectentur, vt non quod indignentur, inueniant. Deficiet, si toties à se iram, quoties caussa poscet, exegerit. Hæc tot millia ad forum primâ luce properantia, quàm turpes lites, quantò turpiores aduocatos habent? Alius iudicia patris accusat, quæ mereri satius fuit: alius cum matre consistit: alius delator venit eius criminis, cuius manifestior reus est. & iudex damnaturus quæ fecit, eligitur: & corona pro mala caussa, bonâ patroni voce corrupta. Quid singula persequor? cùm videris forum multitudine refertum, & Septa concursu omnis frequentiæ plena, & illum Circum, in quo maximam sui partem populus ostendit: hoc scito, istic tantundem esse vitiorum, quantum hominum. Inter istos quos togatos vides, nulla pax est: alter in alterius exitium leui compendio ducitur.

Cap. VIII. Nulli nisi ex alterius damno quæstus est: felicem oderunt, infelicem contemnunt: maiore grauantur, minori graues sunt: diuersis stimulantur cupiditatibus: omnia perdita ob leuem voluptatem prædámque cupiunt. Non alia quàm in ludo gladiatorio vita est, cum iisdem viuentium pugnantiúmque. Ferarum iste conuentus est: nisi quòd illæ inter se placidæ sunt, morsúque similium abstinent, hi mutuâ laceratione satiantur: hoc vno ab animalibus mutis differunt, quòd illa mansuescunt alentibus, horum rabies ipsos à quibus est nutrita, depascitur. Nunquam irasci desinet sapiens, si semel cœperit. omnia sceleribus ac vitiis plena sunt. plus committitur, quàm quod possit coërcitione sanari. Certatur ingenti quodam nequitię certamine: maior quotidie peccandi cupiditas, minor verecundia est. Expulso melioris æquiorísq; respectu, quocúmque visum est, libido se impingit, nec furtiua iam scelera sunt: pręter oculos eunt. adeóque in publicum missa nequitia est, & in omnium pectoribus eualuit, vt innocentia non rara, sed nulla sit. Numquid enim singuli aut pauci rupêre legem? vndique, velut signo dato, ad fas nefásq; miscendum coorti sunt.

———Non hospes ab hospite tutus,
Non socer à genero. fratrum quoque gratia rara est.

Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.
Lurida terribiles miscent aconita nouercæ.
Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Et quota pars ista scelerum est? non descripsit castra ex vna parte contraria, parentum liberorúmque sacramenta diuersa, subiectam patriæ ciuis manu flammam, & agmina infestorum equitum ad conquirendas proscriptorum latebras circumuolitantia, & violatos fontes venenis, & pestilentiam manu factam, & præductam obsessis parentibus fossam, plenos carceres, & incendia totas vrbes concremantia, dominationésque funestas, & regnorum publicorúmque exitiorum clandestina consilia: & pro gloriâ habita, quæ quamdiu opprimi possunt, scelera sunt: raptus ac stupra, & ne os quidem libidini exceptum.

CAP. IX. Adde nunc publica periuria gentium, & rupta fœdera, & in prædam validioris quicquid non resistebat, abductum; circumscriptiones, furta, fraudes, inficiationes, quibus trina non sufficiunt fora. Si tantum irasci vis sapientem, quantum scelerum indignitas exigit: non irascendum illi, sed insaniendum est. Illud potiùs cogitabis, non esse irascendum erroribus. quid enim si quis irascatur in tenebris parum vestigia certa ponentibus? quid si quis surdis, imperia non exaudientibus? quid si pueris, quòd

neglecto dispectu officiorum, ad lusus & ineptos æqualium iocos spectent? quid si illis irasci velis, qui ægrotant, senescunt, fatigantur? Inter cetera mortalitatis incommoda, & hæc est caligo mentium: nec tantùm necessitas errandi, sed errorum amor. Ne singulis irascaris, vniuersis ignoscendum: generi humano venia tribuenda est. Si irasceris, iuuenibus senibúsque, quòd peccant: irascere infantibus, quòd peccaturi sunt. Num quis irascitur pueris: quorum ætas nondum nouit rerum discrimina? Maior est excusatio & iustior, hominem esse; quàm puerum. Hac conditione nati sumus, animalia obnoxia non paucioribus animi, quàm corporis morbis: non quidem obtusa, nec tarda, sed acumine nostro malè vtentia; alter alteri vitiorum exempla. Quisque sequitur priores, malè iter ingressos; quidni habeant excusationem, cùm publicâ viâ errauerint?

Cap. X. In singulos seueritas Imperatoris distringitur: at necessaria venia est, vbi totus deseruit exercitus. Quid tollit iram sapientis? turba peccantium. Intelligit quàm iniquum sit, & periculosum, irasci publico vitio. Heraclitus quoties prodierat, & tantum circa se malè viuentium, imo malè pereuntium viderat, flebat, miserebatur omnium, qui sibi læti felicésque occurrebant, miti animo, sed ni-

mis imbecillo : & ipse inter deplorandos erat. Democritum contrà aiunt, nunquam sine risu in publico fuisse : adeò nihil illi videbatur serium eorum, quæ seriò gerebantur. Vbi istic iræ locus est? aut ridenda omnia, aut flenda sunt. Non irascetur sapiens peccantibus. Quare? quia scit neminem nasci sapientem, sed fieri, scit paucissimos omni æuo sapientes euadere: quia conditionem humanæ vitæ perspectam habet: nemo autem naturæ sanus irascitur. Quid enim si mirari velit, non in siluestribus dumis poma pendere? Quid si miretur spineta sentésque non vtili aliquâ fruge compleri? nemo irascitur, vbi vitium natura defendit. Placidus itaque sapiens & æquus erroribus, non hostis, sed correptor peccantium, hoc quotidie procedit animo. Multi mihi occurrent vino dediti, multi libidinosi, multi ingrati, multi auari, multi furiis ambitionis agitati. Omnia ista tàm propitius aspiciet, quàm ægros suos medicus. Nunquid ille, cuius nauigium multam, vndique laxatis compagibus, aquam trahit, nautis ipsique nauigio irascitur? occurrit potiùs, & aliam excludit vndam, aliam egerit; manifesta foramina præcludit, latentibus & ex occulto sentinam ducentibus labore continuo resistit : nec ideò intermittit, quia quantum exhaustum est, subnascitur. Lento adiutorio opus est contra mala conti-

nua & fœcunda; non vt desinant, sed ne vincant.

Cap. XI. Vtilis est, inquit, ira: quia contemptum effugit, quia malos terret. Primùm ira si quantum minatur, valet; ob hoc ipsum quia terribilis est, & inuisa est. Periculosius est autem timeri, quàm despici. Si verò sine viribus est, magis exposita contemptui est, & derisum non effugit. quid enim est iracundiâ in superuacuum tumultuante frigidius? Deinde non ideo quædam, quia terribiliora, potiora sunt: nec hoc sapientis dici velim, quòd feræ quoque telum est, timeri. Quid? non timetur febris, podagra, vlcus malum? nunquid ideo quicquam in istis boni est? an contrà, omnia despecta, & fœda, & turpia, ipso quo timentur, sunt? Ira per se deformis est, & minimè metuenda: at timetur à pluribus, sicut deformis persona ab infantibus. Quid, quod semper in auctores redundat timor, nec quisquam metuitur, ipse securus? Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille versus, qui medio ciuili bello in theatro dictus, totum in se populum non aliter conuertit, quàm si missa esset vox publici affectus:

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Ita natura constituit, vt quod alieno metu magnum est, à suo non vacet. Leoni quàm pauida sunt ad leuissimos strepitus

pectora? acerrimas feras vmbra, vox, & odor insolitus exagitat. quicquid terret, & trepidat. Non est ergo quare concupiscat quisquam sapiens, timeri.

CAP. XII. Nec ideo iram magnum quisquam putet, quia formidini est: quoniam quædam etiam contemptissima timentur: venena, & offa mortifera, & morsus. Nec est mirum, cùm maximos ferarum greges, linea pennis distincta contineat, & in insidias agat: ab ipso effectu dicta formido. Vanis enim vana terrori sunt. Curriculi motus, rotarúmque versata facies, leones redigit in caueam: elephantes porcina vox terret. Sic itaque ira metuitur, quomodo vmbra ab infantibus, à feris rubens pinna. Non ipsa in se quicquam habet firmum aut forte, sed vanos animos mouet. Nequitia, inquit, de rerum naturâ tollenda est, si velis iram tollere: neutrum autem potest fieri. Primùm, potest aliquis non algere, quamuis ex rerum natura hiems sit: & non æstuare, quamuis menses æstiui sint. aut loci beneficio aduersùs intemperiem anni tutus est; aut patientiâ corporis sensum vtriúsque peruincit. Deinde verte istud. necesse est priùs virtutem ex animo tollas, quàm iracundiam recipias: quoniam cum virtutibus vitia non coëunt. Nec magis quisquam eodem tempore & iratus potest esse, & vir bonus, quàm æger &

ſanus. Non poteſt, inquit, omnis ex animo ira tolli: nec hoc hominis natura patitur. Atqui nihil eſt tam difficile & arduum, quod non humana mens vincat, & in familiaritatem perducat aſſidua meditatio: nullíque ſunt tam feri & ſui iuris affectus, vt non diſciplinâ perdomentur. Quodcúnque ſibi imperauit animus, obtinuit. Quidam ne vnquam riderent, conſecuti ſunt: vino quidam, alij Venere, quidam omni humore interdixêre corporibus. Alius contentus breui ſomno, vigiliam indefatigabilem extendit: Didicerunt alij tenuiſſimis & aduerſis funibus currere, & ingentia, víxque humanis toleranda viribus onera portare, & in immenſam altitudinem mergi, ac ſine vlla reſpirandi vice perpeti maria.

Cap. XIII. Mille ſunt alia, in quibus pertinacia impedimentum omne tranſcendit, oſtendítque nihil eſſe difficile, cuius ſibi ipſa mens patientiam indiceret. Iſtis, quos paulò ante retuli, aut nulla tam pertinacis ſtudij, aut non digna merces fuit. Quid enim magnificum conſequitur ille, qui meditatus eſt per intenſos funes ire? qui ſarcinæ ingenti ceruices ſupponere? qui ſomno non ſubmittere oculos? qui penetrare in imum mare? & tamen ad finem operis, non magno auctoramento, labor peruênit. Nos non aduocabimus patientiam, quos tantum præ-

mium expectat, felicis animi immota tranquillitas? Quantum est effugere maximum malum iram, & cum illâ rabiem, sæuitiam, crudelitatem, furorem, & alios comites eius affectus? Non est quòd patrocinium nobis quæramus, & excusatam licentiam, dicentes, aut vtile id esse, aut ineuitabile. cui enim tandem vitio aduocatus defuit? Non est quòd dicas, excidi non posse. sanabilibus ægrotamus malis: ipsáque nos in rectum genitos natura, si emendari velimus, iuuat. Nec, vt quibúsdam dictum est, arduum in virtutes & asperum iter est: plano adeuntur. Non vanæ vobis auctor rei venio. Facilis est ad beatam vitam via: inite modò bonis auspiciis, ipsísque diis benè iuuantibus. Multò difficilius est, facere ista quæ facitis. Quid enim quiete otiosius animi, quid ira laboriosius? Quid clementiâ remissius, quid crudelitate negotiosius? vacat pudicitia, libido occupatissima est, omnium denique virtutum tutela facilior est: vitia magno coluntur. Debet ira remoueri? hoc ex parte fatentur etiam, qui dicunt esse minuendam. Tota dimittatur: nihil profutura est. sine illa faciliùs rectiúsque scelera tollentur: mali punientur, & traducentur in melius.

CAP. XIV. Omnia, quæ debet sapiens, sine vllius malæ rei ministerio efficiet; nihílque admiscebit, cuius modum

ſolicitus obſeruet. Nunquam itaque iracundia admittenda eſt: aliquando ſimulanda, ſi ſegnes audientium animi concitandi ſunt, ſicut tardè conſurgentes ad curſum equos ſtimulis, facibúſque ſubditis, excitamus. Aliquando incutiendus eſt his metus, apud quos ratiò non proficit. Iraſci quidem non magis vtile eſt, quàm mœrere, quàm metuere. Quid ergo? non incidunt cauſæ, quæ iram laceſſant? Sed tunc maximè illi opponendæ manus ſunt: nec eſt difficile vincere animum: cùm athletæ, quoque in viliſſimâ ſui parte occupati, tamen ictus doloréſque patiantur, vt vires cædentis exhauriant, nec cùm ira ſuadet, feriunt, ſed cùm occaſio. Pyrrhum maximum præceptorem certaminis gymnici, ſolitum aiunt his quos exercebat, præcipere, ne iraſcerentur. Ira enim perturbat artem, & quà noceat tantùm, non quà caueat, aſpicit. Sæpè itaque ratio patientiam ſuadet, ira vindictam: & qui primis defungi malis potuimus, in maiora deuoluimur. Quoſdam vnius verbi contumelia, non æquo animo lata, in exilium proiecit: & qui leuem iniuriam ſilentio ferre noluerant, grauiſſimis malis obruti ſunt, indignatíque aliquid ex pleniſſima libertate diminui, ſeruile in ſeſe attraxerunt iugum.

Cap. XV. Vt ſcias, inquit, iram habere in ſe generoſi aliquid, liberas vide-

bis gentes quæ iracundissimæ sunt: vt Germanos & Scytas. Quod euenit, quia fortiora solidáque naturâ ingenia, antequam disciplinâ molliantur, prona in iram sunt. Quædam enim non nisi melioribus innascuntur ingeniis. sicut valida arbusta & læta, quamuis neglecta tellus creat: alia fœcundi soli silua est. Itaque & ingenia naturâ fortia iracundiam ferunt, nihílque tenue & exile capiunt, ignea & feruida: sed imperfectus ille vigor est, vt omnibus quæ sine arte, ipsius tantùm naturæ bono, exsurgunt, sed nisi citò domita sunt, quæ fortitudini apta erant, audaciȩ temeritatíque consuescunt. Quid? non mitioribus animis vitia leniora coniuncta sunt? vt misericordia, amor, & verecundia. Itaque tibi sæpè bonam indolem in malis quoque ostendam. sed non ideò vitia non sunt, si naturæ melioris indicia sunt. Deinde omnes istæ feritate liberæ gentes, leonum luporúmque ritu, vt seruire non possunt, ita nec imperare. Non enim humani vim ingenij, sed feri & intractabilis habent. Nemo autem regere potest, nisi qui & regi.

Cap. XVI. Ferè itaque imperia penes eos fuere populos, qui mitiore cœlo vtuntur: in frigora Septentrionémque vergentibus immansueta ingenia sunt, vt ait Poëta,

——*suóque simillima cælo.*

Animalia,

Animalia, inquit, generosissima habentur, quibus multum inest iræ. Errat, qui ea in exemplum hominis adducit, quibus pro ratione est impetus: homini pro impetu, ratio est. Sed nec illis quidem omnibus idem prodest. Iracundia leones adiuuat, pauor ceruos, accipitrem impetus, columbam fuga. Quid, quòd ne illud quidem verum est, optima animalia esse iracundissima? Feráſne putem, quibus ex raptu alimenta sunt, meliores, quò iratiores? Patientiam laudauerim boum, & equorum frænos sequentium. Quid autem est, cur hominem ad tam infelicia exempla reuoces: cùm habeas mundum, Deúmque, quem ex omnibus animalibus, vt solus imitetur, solus intelligit? Simplicissimi, inquit, omnium habentur iracundi. Fraudulentis enim & versutis comparantur: & simplices videntur, quia expositi sunt. quos quidem non simplices dixerim, sed incautos. Stultis, luxuriosis, nepotibúsque hoc nomen imponimus, & omnibus vitiis parùm callidis.

Cap. XVII. Orator, inquit, iratus aliquando melior est. Imò imitatus iratum. Nam & histriones in pronuntiando non irati populum mouent, sed iratum benè agentes. Et apud iudices itaque, & in concione, & vbicúnque alieni animi ad nostrum arbitrium agendi sunt, modò iram, modò metum, modò misc-

ricordiam, vt aliis incutiamus, ipsi simulabimus: & sæpè id quod veri affectus non effecisset, effecit imitatio affectuum. Languidus, inquit, animus est, qui ira caret. Verum est, si nihil habet ira valentius. Nec latronem oportet esse, nec prædam; nec misericordem, nec crudelem. illius nimis mollis animus, huius nimis durus est. Temperatus sit sapiens: & ad res fortius agendas non iram, sed vim adhibeat.

CAP. XVII. Quoniam quæ de ira quæruntur, tractauimus, accedamus ad remedia eius. Duo autem, vt opinor, sunt: ne incidamus in iram, & ne in ira peccemus. Vt in corporum cura, alia de tuenda valetudine, alia de restituenda, præcepta sunt: ita aliter iram debemus repellere, aliter compescere, vt vincamus. Quædam ad vniuersam vitam pertinentia præcipientur: ea in educationem, & in sequentia tempora diuidentur. Educatio maximam diligentiam, plurimúmq; profuturam desiderat. facile est enim, teneros adhuc animos componere: difficulter reciduntur vitia, quæ nobiscum creuerunt. Opportunissima ad iracundiam feruidi animi natura est. nam cùm elementa sint quatuor, ignis, aqua, aër, & terra: potestates pares his sunt, frigida, feruida, arida, atque humida. Et locorum itaque, & animalium, & corporum, & morum va-

rietates, mixtura elementorum facit, & proinde in aliquos magis incumbunt ingenia, prout alicuius elementi maior vis abundauit. Inde quasdam humidas vocamus, aridásque regiones, & calidas, & frigidas. Eadem animalium & hominum discrimina sunt.

Cap. XIX. Refert quantum quisque humidi in se calidíque contineat. cuius in illo elementi portio præualebit, inde mores erunt. Iracundos feruidi mistura faciet: est enim actuosus & pertinax ignis. Frigidi mistura frigidos facit: pigrum est enim contractúmque frigus. Volunt itaque quidam ex nostris iram in pectore moueri, efferuescente circa cor sanguine. Caussa, cur hic potissimum assignetur iræ locus, non alia est, quàm quod in toto corpore calidissimum pectus est. Quibus humidi plus inest, eorum paulatim crescit ira: quia non est paratus illis calor, sed motu acquiritur. Itaque puerorum feminarúmque iræ acres magis, quàm graues sunt, leuiorésque dum incipiunt: siccis ætatibus vehemens robustáque ira est, sed sine incremento, non multùm sibi adijciens; quia inclinatum calorem frigus insequitur. Senes difficiles & queruli sunt, vt ægri & conualescentes, & quorum aut lassitudine, aut detractione sanguinis exhaustus est calor. In eâdem caussâ sunt siti faméque rabidi, & quibus exangue

corpus est, malignéque alitur & deficit. Vinum incendit iram: quia calorem auget pro cuiúsque natura.

CAP. XX. Quidam ebrij efferuescunt, quidam sicci. Neque vlla alia caussa est, cur iracundissimi sint flaui rubentésque: quibus talis natura color est, qualis fieri ceteris inter iram solet: mobilis enim illis agitatúsque sanguis est. Sed quemadmodum natura quosdam procliuos in iram facit: ita multæ incidunt caussæ, quæ idem possint quod natura. Alios morbus aut iniuria corporum in hoc perduxit, alios labor, & continua peruigilia, noctésque solicitæ, & desideria, amorésque: & quicquid aliud aut corpori nocuit aut animo, ægram mentem in querelas parat. Sed ista omnia initia caussæque sunt, plurimúmque potest consuetudo: quæ si grauis est, alit vitium. Naturam quidem mutare, difficile est: nec licet semel mixta nascentium elementa conuertere. Sed in hoc nosse profuit, vt calentibus ingeniis subtrahatur vinum: quod pueris Plato negandum putat; & ignem vetat igne incitari. Nec cibis quidem implendi sunt. distendentur enim corpora, & animi cum corpore tumescent. Labor illos citra lassitudinem exerceat: vt minuatur, non vt consumatur calor, nimiúsque ille feruor despumet. Lusus quoque proderunt. modica enim

voluptas laxat animos, & temperat. Humidioribus, ſiccioribus & frigidis non eſt ab ira periculum: ſed maiora vitia metuenda ſunt, pauor, difficultas, & deſperatio, & ſuſpiciones.

Cap. XXI. Mollienda itaque fouendáque talia ingenia, & in lætitiam euocanda ſunt. Et quia aliis contra iram, aliis contra triſtitiam remediis vtendum eſt, nec diſſimilibus tantùm iſta, ſed contrariis curanda ſunt, ſemper ei occurremus, quod increuerit. Plurimum, inquam, proderit pueros ſtatim ſalubriter inſtitui. Difficile autem regimen eſt: quia dare debemus operam, ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus. Diligenti obſeruatione res indiget. Vtrúmque enim & quod extollendum, & quod deprimendum eſt, ſimilibus alitur. Facilè autem etiam attendentem ſimilia decipiunt. Creſcit licentiâ ſpiritus, ſeruitute comminuitur, aſſurgit, ſi laudatur, & in ſpem ſui bonam adducitur: ſed eadem iſta inſolentiam & iracundiam generant. Sic itaque inter vtrúmque regendus eſt, vt modò frænis vtamur, modò ſtimulis: nihil humile, nihil ſeruile patiatur. Nunquam illi neceſſe ſit rogare ſuppliciter: nec proſit rogaſſe. potius cauſſæ ſuæ, & prioribus factis, & bonis in futurum promiſſis donetur. In certaminibus æqualium nec vinci illum patiamur, nec iraſci.

demus operam, vt familiaris sit his, cum quibus contendere solet: vt in certamine assuescat non nocere velle, sed vincere. Quoties superauerit, & dignum aliquid laude fecerit, attolli, non gestire patiamur. Gaudium enim exultatio, exultationem tumor, & nimia æstimatio sui sequitur. Dabimus aliquod laxamentum: in desidiam verò otiúmque non resoluemus, & procul à contactu deliciarum retinebimus. Nihil enim magis facit iracundos, quàm educatio mollis & blanda. Ideò vnicis quò plus indulgetur, pupillísque quò plus licet, corruptior animus est. Non resistet offensis, cui nihil vnquam negatum est, cui lacrimas solicita semper mater abstersit, cui de pædagogo satisfactum est. Non vides, vt maiorem quamque fortunam maior ira comitetur? In diuitibus nobilibúsque & magistratibus præcipuè apparet, cùm quicquid leue & inane in animo erat, secundâ se aurâ sustulit. Felicitas iracundiam nutrit, vbi aures superbas assentatorum turba circunstetit. Tibi enim ille respondeat? Non pro fastigio te tuo metiris: ipse te proijcis: & alia, quibus vix sanæ, & ab initio benè fundatæ mentes, restiterint. Longè itaque ab assentatione pueritia remouenda est. Audiat verum, & timeat: interim vereatur: semper maioribus assurgat. Nihil per iracundiam exoret. Quod flenti

negatum fuerat, quieto offeratur: & diuitias parentum in conspectu habeat, non in vsu. Exprobrentur illi perperàm facta.

Cap. XXII. Pertinebit ad rem, præceptores pædagogósque pueris placidos dari. Proximis applicatur omne quod tenerum est, & in eorum similitudinem crescit. nutricum & pædagogorum retulêre mox in adolescentiam mores. Apud Platonem educatus puer, cùm ad parentes relatus, vociferantem videret patrem; Nunquam, inquit, hoc apud Platonem vidi. Non dubito quin citiùs patrem imitatus sit, quàm Platonem. Tenuis ante omnia sit victus, & non pretiosa vestis, & similis cultus cum æqualibus. Non irascetur aliquem sibi comparari, quem ab initio multis parem feceris. Sed hæc ad liberos nostros pertinent. In nobis siquidem sors nascendi & educatio nec vitij locum, nec iam præcepti habet: sequentia ordinanda sunt. Contra primas itaque caussas pugnare debemus. Caussa autem iracundiæ, opinio iniuriæ est; cui non facilè credendum est, nec apertis quidem manifestisque statim accedendum. Quædam enim falsa, veri speciem ferunt. Dandum semper est tempus: veritatem dies aperit. Ne sint aures criminantibus faciles. hoc humanæ naturæ vitium suspectum notúmque nobis sit: quod quæ

inuiti audimus, libenter credimus: & antequam iudicemus, irascimur.

CAP. XXVII. Quid, quòd non criminationibus tantùm, sed suspicionibus impellimur, & ex vultu risúque alieno peiora interpretati, innocentibus irascimur? Itaque agenda est contra se caussa absentis, & in suspenso ira retinenda. Potest enim pœna dilata exigi, non potest exacta reuocari. Notus est ille tyrannicida, qui imperfecto opere comprehensus, & ab Hippia tortus, vt conscios indicaret, circumstantes amicos tyranni nominauit, quibus quàm maximè caram salutem eius sciebat. Et cùm ille singulos, vt nominati erant, occidi iussisset, interrogauit, Ecquis superesset? Tu, inquit, solus: neminem enim alium, cui carus esses, reliqui. Effecit ira, vt tyrannus tyrannicidæ manus commodaret, & præsidia sua gladio suo cæderet. Quanto animosius Alexander: qui cùm legisset epistolam matris, quâ admonebatur, vt à veneno Philippi medici caueret, acceptam potionem non deterritus bibit? Plus sibi de amico suo credidit. Dignus fuit qui innocentem haberet, dignus qui faceret. Hoc eò magis in Alexandro laudo, quia nemo tam obnoxius iræ fuit. Quò rarior autem moderatio in regibus, hoc laudanda magis est. Fecit hoc & C. Cæsar, ille qui victoriâ ciuili clementissimè vsus est.

cùm scrinia deprehendisset epistolarum ad Pompeium missarum ab iis, qui videbantur aut in aduersis, aut in neutris fuisse partibus, combussit: quamuis enim moderatè soleret irasci; maluit tamen non posse. Gratissimum putauit genus veniæ, nescire quid quisque peccasset. Plurimum mali credulitas facit. sępè ne audiendum quidem est: quoniam in quibusdam rebus satius est decipi, quàm diffidere.

CAP. XXIV. Tollenda ex animo suspicio & coniectura, fallacissima irritamenta. Ille me parùm humanè salutauit, ille osculo meo non adhæsit, ille inchoatum sermonem citò abrupit, ille ad cœnam non vocauit, illius vultus auersior visus est. Non deerit suspicioni argumentatio: simplicitate opus est, & benignâ rerum æstimatione. Nihil nisi quod in oculos incurret, manifestúmque erit, credamus: & quoties suspicio nostra vana apparuerit, obiurgemus credulitatem. Hæc enim castigatio consuetudinem efficiet non facilè credendi.

CAP. XXV. Inde & illud sequitur; vt minimis sordidísque rebus non exacerbemur. Parùm agilis est puer; aut tepidior aqua potui, aut turbatus torus, aut mensa negligentiùs posita. Ad ista concitari, insania est. æger, & infelicis valetudinis est, quem leuis aura contraxit: affecti oculi, quos candida vestis obturbat:

dissolutus deliciis; cuius latus alieno labore condoluit. Mindyridem aiunt fuisse ex Sybaritarum ciuitate: qui cùm vidisset fodientem, & altiùs rastrum alleuantem, lassum se fieri questus, vetuit illum opus in conspectu suo facere. idem sæpiùs questus est, quòd foliis rosæ duplicatis incubuisset. Vbi animum simul & corpus voluptates corrupêre, nihil tolerabile videtur: non quia dura, sed quia molles patimur. Quid enim est cur tussis alicuius, aut sternutamentum, aut musca parùm curiosè fugata, nos in rabiem agat, aut versus calix, aut clauis negligentis serui manibus elapsa? Feret iste æquo animo ciuile conuitium, & ingesta in concione curiâve maledicta, cuius aures tracti subsellij stridor offendit? Perpetietur hic famem, & æstiuæ expeditionis sitim, qui puero malè diluenti niuem, irascitur?

CAP. XXVI. Nulla itaque res magis iracundiam alit, quàm luxuria intemperans & impatiens: durè tractandus animus est, vt ictum non sentiat, nisi grauem. Irascimur aut his à quibus nec accipere iniuriam potuimus, aut his à quibus accipere potuimus. Ex prioribus quædam sine sensu sunt: vt librum, quem minutioribus literis scriptum sæpè proiecimus, & mendosum lacerauimus: vt vestimenta, quæ quia displicebant, scidimus. His irasci quàm stultum est: quæ iram no-

ſtram, nec meruerunt, nec ſentiunt? Sed nos offenderunt videlicet, qui illa fecerunt. Primùm; ſæpè, antequam hoc apud nos diſtinguamus, iraſcimur: deinde fortaſſe ipſi quoque artifices excuſationes iuſtas afferent. Alius non potuit meliùs facere, quàm fecit: nec ad tuam contumeliam parùm didicit: alius non in hoc, vt te offenderet, fecit. Ad vltimum, quid eſt dementius, quàm bilem in homines collectam, in res effundere? Atqui vt his iraſci dementis eſt, quæ anima carent, ſic & mutis animalibus: quia nulla eſt iniuria, niſi à conſilio profecta. Nocere itaque nobis poſſunt, vt ferrum aut lapis: iniuriam quidem facere non poſſunt. Atqui contemni ſe quidam putant, vbi equi iidem obſequentes alteri equiti, alteri contumaces ſunt: tanquam iudicio, non conſuetudine, & arte tractandi, quędam quibuſdam ſubiectiora ſint.

CAP. XXVII. Atqui vt his iraſci ſtultum eſt, ita pueris, & non multùm à puerorum prudentia diſtantibus. Omnia enim iſta peccata apud æquum iudicem, pro innocentia habent imprudentiam. Quædam ſunt, quæ nocere non poſſunt, nullámque vim niſi beneficam & ſalutarem habent: vt dij immortales, qui nec volunt obeſſe, nec poſſunt. Natura enim illis mitis & placida eſt, tam longè remota ab aliena iniuria, quàm à ſua. Demen-

tes itaque & ignari veritatis, illis imputant sæuitiam maris, immodicos imbres, pertinaciam hiemis: cùm interim nihil horum, quæ nobis nocent prosuntve, ad nos propriè dirigatur. Non enim nos caussa mundo sumus, hiemem æstatémque referendi. suas ista leges habent, quibus diuina exercentur. nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moueantur. nihil ergo horum in nostram iniuriam fit: imò contrà, nihil non ad salutem. Quædam esse diximus, quæ nocere non possunt: quædam, quæ nolunt. In his erunt boni magistratus, parentésque, & præceptores, & iudices: quorum castigatio sic accipienda est, quomodo scalpellum & abstinentia, & alia quæ profutura torquent. Affecti sumus pœnâ? Succurrat non tantùm quid patiamur, sed quid fecerimus: in consilium de vita nostra mittamur. Si verum ipsi dicere nobis voluerimus, pluris litem nostram æstimabimus. Si volumus æqui omnium rerum iudices esse, hoc primùm nobis suadeamus, neminem nostrûm esse sine culpa. Hinc enim maxima indignatio oritur. Nihil peccaui, nihil feci: imò nihil fateris. Indignamur aliquâ admonitione aut coërcitione nos castigatos: cùm illo ipso tempore peccemus, quo adjicimus malefactis arrogantiam & contumaciam. Quis est iste qui se profitetur

omnibus legibus innocentem? Vt hoc ita sit, quàm angusta innocentia est, ad legem bonum esse? quanto latius officiorum patet, quàm iuris regula? quàm multa pietas, humanitas, liberalitas, iustitia, fides exigunt, quæ omnia extra publicas tabulas sunt?

CAP. XXVIII. Sed ne ad illam quidem arctissimam innocentiæ formulam præstare nos possumus. Alia fecimus, alia cogitauimus: alia optauimus, aliis fauimus: in quibusdam innocentes sumus, quia non successit. Hoc cogitantes, æquiores simus delinquentibus, cedamus obiurgantibus: vtique nobis ne irascamur (cui enim non, si nobis quoque?) minimè diis. Non enim illorum, sed lege mortalitatis patimur, quicquid incommodi accidit. At morbi doloresque incurrunt. Vtique aliquà fugiendum est, domicilium putre sortitis. Dicetur aliquis malè de te locutus, cogita an prior feceris, cogita de quàm multis loquaris. Cogitemus, inquam, alios non facere iniuriam, sed reponere: alios pronos facere, alios coactos facere, alios ignorantes: etiam eos qui volentes scientésque faciunt, ex iniuriâ nostrâ non ipsam iniuriam petere. Aut dulcedine vrbanitatis prolapsus est, aut fecit aliquid, non vt nobis obesset, sed quia consequi ipse non poterat, nisi nos repulisset. Sæpè adulatio, dum blandi-

tur, offendit. Quisquis ad se retulerit quotiens ipse in suspicionem falsam inciderit, quàm multis officiis suis fortuna speciem iniuriæ induerit, quàm multos post odium amare cœperit, poterit non statim irasci: vtique si sibi tacitus ad singula quibus offenditur, dixerit, Hæc & ipse commisi. Sed vbi tam æquum iudicem inuenies? Is qui nullius non vxorem concupiscit, & satis iustam caussam putat amandi, quòd aliena est, idem vxorem suam aspici non vult: & fidei acerrimus exactor, est perfidus: & mendacia persequitur, ipse periurus: & litem sibi inferri ægerrimè calumniator patitur. Pudicitiam seruulorum suorum attentari non vult, qui non pepercit suæ. Aliena vitia in oculis habemus: à tergo nostra sunt. Inde est, quòd tempestiua filij conuiuia pater deterior filio castigat. Nihil alienæ luxuriæ ignoscit, qui nihil suæ negauit: & homicidæ tyrannus irascitur: & punit furta sacrilegus. Magna pars hominum est, quæ non peccatis irascitur, sed peccantibus. Faciet nos moderatiores respectus nostri, si consuluerimus nos, Nunquid & ipsi aliquid tale commisimus? Nunquid sic errauimus? Expeditne nobis ista damnari? Maximum remedium est iræ, mora. Nec ab illa pete initio, vt ignoscat, sed vt iudicet: desinet, si expectat, nec vniuersam illam tentaueris tol-

lere. graues habet impetus primos: tota vincetur, dum partibus carpitur.

CAP. XXIX. Ex his quæ nos offendunt, alia renuntiantur nobis, alia ipsi audimus aut videmus. His quæ narrata sunt, non debemus cito credere. Multi mentiuntur, vt decipiant: multi, quia decepti sunt: alius criminatione gratiam captat, & fingit iniuriam, vt videatur doluisse factam. est aliquis malignus, & qui amicitias cohærentes diducere velit: est suspicax, & qui spectare ludos cupiat, & ex longinquo tutóque speculetur, quos collisit. De paruula summa iudicaturo tibi res sine teste non probaretur; testis, sine iureiurando non valeret: vtrique parti dares aduocationem, dares tempus, nec semel audires: magis enim veritas elucet, quò sæpius ad manum venit: amicum condemnas de pręsentibus, antequam audias, antequam interroges illi, antequam aut accusatorem suum nosse liceat, aut crimen, irasceris? Iam enim iam, quid vtrinque diceretur, audisti? Hic ipse qui ad te detulit, desinet dicere, si probare debuerit. Non est, inquit, quod me protrahas. ego productus negabo. Alioqui nihil vnquam tibi dicam. Eodem tempore & instigat; & ipse se certamini & pugnæ subtrahit. Qui dicere tibi nisi clam non vult, pæne non dicit. Quid est iniquius, quàm secretò credere, palàm irasci?

CAP. XXX. Quorundam ipsi testes sumus: In his naturam excutiemus, voluntatemque facientium. Puer est? ætati donetur; nescit, an peccet. Pater est? aut tantùm profuit, vt illi etiam iniuriæ ius sit: aut fortassis ipsum hoc meritum eius est, quo offendimur. Mulier est? errat. Iussus est? necessitati quis, nisi iniquus, succenset? Læsus est? non est iniuria, pati quod prior feceris. Iudex est? plus illius credas sententiæ, quàm tuæ. Rex est? si nocentem punit, cede iustitiæ: si innocentem, cede fortunæ. Mutum animal est, aut simile muto? imitaris illud, si irasceris. Morbus est, aut calamitas? leuiùs transiliet sustinentem. Deus est? tam perdis operam cùm illi irasceris, quàm cùm illum alteri precaris iratum. Bonus vir est, qui iniuriam fecit? noli credere. Malus? noli mirari. Dabit pœnas alteri, quas debet tibi; & iam sibi dedit, qui peccauit. Duo sunt, vt dixi, quæ iracundiam concitant. Primùm, si iniuriam videmur accepisse: de hoc satis dictum est. Deinde, si iniquè accepisse: de hoc dicendum est. Iniqua quędam iudicant homines, quia pati non debuerint: quędam, quia non sperauerint. Indigna putamus, quę inopinata sunt. Itaque maximè commouent, quę contra spem, expectationemque euenerunt. Nec aliud est quare in domesticis minima offendant: in amicis iniuriam, vocemus negligentiam.

Cap. XXXI. Quomodo, ergo, inquit, inimicorum nos iniuriæ mouent? quia non expectauimus illas, aut certè non tantas. Hoc efficit amor nostri nimius. inuiolatos nos etiam inimicis iudicamus esse debere. Regis quisque intra se animum habet, vt licentiam sibi dari velit, in se nolit. Aut ignorantia nos itaque rerum, aut insolentia iracundos facit. Ignorantia: Quid enim mirum est, malos mala facinora edere? Quid noui est, si inimicus nocet, amicus offendit, filius labitur, seruus peccat? Turpissimam aiebat Fabius Imperatori excusationem esse, Non putaui: ego turpissimam homini puto. Omnia puta, expecta, etiam in bonis moribus aliquid exiftet asperius. Fert humana natura insidiosos amicos, fert ingratos, fert cupidos, fert impios. Cùm de moribus vnius iudicabis, de publicis cogita. vbi maximè gaudebis, maximè metues: vbi tranquilla tibi omnia videntur, ibi nocitura non desunt, sed quiescunt. semper futurum aliquid, quod te offendat, existima. Gubernator nunquam ita totos sinus explicuit securus, vt non expedita ad contrahendum armamenta disponeret. Illud ante omnia cogita, fœdam esse & execrabilem vim nocendi, & alienissimam homini, cuius beneficio etiam sæua mansuescunt. Aspice elephantorum iugo colla submissa, taurorum pueris pariter ac fe-

minis persultantibus terga impune calcata, & repentes inter pocula sinusque innoxio lapsu dracones, & intra domum vrsorum leonumque ora placida tractantibus, adulantesque dominum feras: pudebit cum animalibus permutasse mores. Nefas est nocere patriæ: ergo ciui quoque, nam hic pars patriæ est. Sanctæ partes sunt, si vniuersum venerabile est: ergo & homo homini. nam hic in maiore tibi vrbe ciuis est. Quid si nocere velint manus pedibus? manibus oculi? Vt omnia inter se membra consentiunt, quia singula seruari, totius interest: ita homines singulis parcent, quia ad cœtum geniti sumus, salua autem esse societas nisi amore & custodiâ partium non potest. Ne viperas quidem & natrices, & si qua morsu aut ictu nocent, effligeremus, si vt reliqua mansuefacere possemus, aut efficere, ne nobis aliisve periculo essent. Ergo ne homini quidem nocebimus, quia peccauit, sed ne peccet: nec vnquam ad preteritum, sed ad futurum pœna referetur. non enim irascitur, sed cauet. Nam si puniendus est, cuicunque prauum maleficumque ingenium est, pœna neminem excipiet.

CAP. XXXII. At enim ira habet aliquam voluptatem: & dulce est, dolorem reddere. Minime. non enim vt in beneficiis honestum est, merita meritis repensare: ita iniurias iniuriis. illic, vinci

turpe est: hîc, vincere. Inhumanum verbum est, & quidem pro iusto receptum, Vltio: & à contumelia non differt nisi ordine. Qui dolorem regerit, tantùm excusatiùs peccat. M. Catonem in balneo quidam percussit imprudens: quis enim illi sciens faceret iniuriam? postea satisfacienti Cato, Non memini, inquit, percussum me. Melius putauit, non agnoscere, quàm vindicare. Nihil, inquis, post tantam petulantiam mali factum est? Imò multum boni, cœpit Catonem nosse. Magni animi est, iniurias despicere: vltionis contumeliosissimum genus est, non esse visum dignum, ex quo peteretur vltio. Multi leues iniurias altiùs sibi demisêre, dum vindicant: ille magnus & nobilis est, qui more magnæ feræ, latratus minutorum canum securus exaudit. Minus, inquit, contemnemur, si vindicauerimus iniuriam. Si tanquam ad remedium venimus, sine ira veniamus: non quasi dulce sit vindicari, sed quasi vtile. Sæpè autem satius fuit dissimulare, quàm vlcisci.

Cap. XXXIII. Potentiorum iniuriæ hilari vultu, non patienter tantùm ferendæ sunt. Facient iterum, si se fecisse crediderint. Hoc habent pessimum animi magnâ fortunâ insolentes, quos læserunt & oderunt. Notissima vox est eius, qui in cultu regum consenuerat: cùm illum quidam interrogaret, Quomodo ra-

rissimam rem in aulâ consecutus esset, senectutem? Iniurias, inquit, accipiendo, & gratias agendo. Sæpè adeò iniuriam vindicare non expedit, vt ne fateri quidem expediat. C. Cęsar Pastoris splendidi equitis Romani filium cùm in custodia habuisset, munditiis eius & cultioribus capillis offensus: rogante patre, vt salutem sibi filij concederet, quasi de supplicio eius admonitus, duci protinus iussit. Ne tamen omnia inhumanè faceret aduersum patrem, ad cœnam illum inuitauit eo die. venit Pastor, nihil vultu exprobrante. Propinauit illi Cæsar heminam: & posuit illi custodem. perdurauit miser, non aliter quàm si filij sanguinem biberet. Vnguentum & coronas misit, & obseruare iussit an sumeret: sumpsit eo die, quo filium extulerat, imò quo non extulerat. Iacebat conuiua centesimus, & potiones vix honestas natalibus liberorum, podagricus senex hauriebat: cùm interim non lacrimas emisit, nec dolorem aliquo signo erumpere passus est. Cœnauit, tanquam pro filio exorasset. Quæris, quare? habebat alterum. Quid ille Priamus? non dissimulauit iram, & Regis genua complexus est? funestam perfusamque cruore filij manum, ad os suum retulit, & cœnauit, sed tamen sine vnguento, sine coronis: & illum hostis sæuissimus multis solatiis, vt cibum caperet, hortatus est, non

vt pocula ingentia, super caput posito custode, siccaret. Contempsisset Pastorem, si sibi timuisset: nunc iram compescuit pietas. Dignus fuit, cui permitteret à conuiuio ad ossa filij legenda discedere. Ne hoc quidem permisit. benignus interim & comis adolescens propinationibus senem crebris, vt cura leniretur, lacessebat: contrà ille se lætum, & oblitum quid eo esset actum die, præstitit. Perierat alter filius, si carnifici conuiua non placuisset.

Cap. XXXIV. Ergo irâ abstinendum est, siue par est qui lacessendus est, siue superior, siue inferior. Nam cum pare contendere, anceps est: cum superiore, furiosum: cum inferiore, sordidum. Pusilli hominis & miseri est, repetere mordentem. mures & formicæ, si manum admoueris, ora conuertunt: imbecillia se lædi putant, si tanguntur. Faciet nos mitiores, si cogitauerimus, quid aliquando nobis profuerit ille, cui irascimur, & meritis offensa redimetur. Illud quoque occurrat, quantum commendationis nobis allatura sit clementiæ fama, & quam multos venia amicos vtiles fecerit. Ne irascamur inimicorum & hostium liberis. Inter Syllanæ crudelitatis exempla est, quod à republica liberos proscriptorum submouit. Nihil est iniquius, quam aliquem heredem paterni odij fieri. Cogitemus, quotiens ad ignoscendum difficiles erimus, an ex-

pediat omnes nobis inexorabiles esse. Quàm sæpè veniam qui negauit, petit? quàm sæpe pedibus eius aduolutus est, quem à suis repulit? Quid est gloriosius, quàm iram amicitiâ mutare? Quos Populus Rom. fideliores habet socios, quam quos habuit pertinacissimos hostes? quod hodie esset imperium, nisi salubris prouidentia victos permiscuisset victoribus? Irascetur aliquis? tu contrà beneficiis prouoca. Cadit statim simultas, ab altera parte deserta, nisi par non pugnat. Si vtrinque certabitur, ille est melior, qui prior pedem retulit: victus est, qui vicit. Percussit te? recede. referiendo enim, & occasionem sæpius feriendi dabis, & excusationem. non poteris reuelli, cum voles. Nunquid velit quisquam tam grauiter hostem ferire, vt relinquat manum in vulnere, & se ab ictu reuocare non possit? atqui tale ira telum est, vix retrahitur.

CAP. XXXV. Arma nobis expedita prospicimus, gladium commodum & habilem: non vitabimus impetus animi, his graues magis, furiosos & irreuocabiles? Ea demum velocitas placet, quæ vbi iussa est, vestigium sistit, nec vltra destinata procurrit, & quæ flecti, & à cursu ad gradum reduci potest. Ægros scimus neruos esse, vbi inuitis nobis mouentur. senex, aut infirmi corporis est, qui cùm ambulare vult, currit. animi motus eos pu-

temus sanissimos validissimosque, qui nostro arbitrio ibunt, non suo ferentur. Nihil tamen æquè profuit, quàm primùm intueri deformitatem rei, deinde periculum. Non est vllius affectus facies turbatior, pulcherrima ora fœdauit, toruos vultus ex tranquillissimis reddidit. Linquit decor omnis iratos: & siue amictus illius compositus sit ad legem, attrahet vestem, omnemque curam sui effundet. Si capillorum naturâ vel arte iacentium non informis est habitus; cùm animo inhorrescunt, tumescunt venæ, concutitur crebro spiritu pectus, rabida vocis eruptio colla distendit. tunc artus trepidi, inquietæ manus, totius corporis fluctuatio. Qualem intrà putas esse animum, cuius extrà imago tam fœda est? quanto illi intra pectus terribilior vultus, acrior spiritus est, intensior impetus, rupturus se nisi eruperit? Quales sunt hostium, vel ferarum cæde madentium, aut ad cædem euntium aspectus; qualia poëtæ inferna monstra finxêre, succincta serpentibus, & igneo flatu; quales ad bella excitanda, discordiamque in populos diuidendam, pacemque lacerandam teterrimæ inferûm exeunt Furiæ: talem nobis iram figuremus, flammâ lumina ardentia, sibilo mugituque & gemitu & stridore, & si qua his inuisior vox est, perstrepentem, tela manu vtraque quatientem. neque enim illi tegere se, cura

est. toruam, cruentamque, & cicatricosam, & verberibus suis liuidam, incessibus vesanis, offusam multâ caligine, incursitantem, vastantem, fugantemque, & omnium odio laborantem, sui maximè: si aliter nocere non possit, terras, maria, cælum ruere cupientem, infestam pariter, inuisamque. Vel, si videtur, sit qualis apud vates nostros est:

Sanguineum quatiens dextrâ Bellona flagellum,
Aut scissâ gaudens vadit Discordia pallâ.

aut si qua magis dira facies excogitari diri affectus potest.

Cap. XXXVI. Quibusdam, vt ait Sextius, iratis profuit aspexisse speculum. perturbauit illos tanta mutatio sui: velut in rem præsentem adducti non agnouerunt se, & quantulum ex vera deformitate imago illa speculo repercussa reddebat? animus si ostendi, & si in vllâ materiâ perlucere posset, intuentes nos confunderet, ater maculosusque, æstuans, & distortus, & tumidus. Nunc quoque tanta deformitas eius est per ossa carnesque, & tot impedimenta, effluentis: quid si nudus ostenderetur? Speculo equidem neminem deterritum ab ira credo. quid ergo? qui ad speculum venerat, vt se mutaret, iam mutauerat. Iratis quidem nulla est formosior effigies, quàm atrox & horrida, qualesque esse, etiam videri volunt. Magis

gis illud videndum est, quàm multis ira per se nocuerit. Alij nimio feruore rupêre venas, & sanguinem supra vires elatus clamor egessit, & luminum suffudit aciem in oculos vehementiùs humor egestus, & in morbos ægri recidêre. nulla celerior ad insaniam via est. Multi itaque continuauerunt iræ furorem; nec quam expulerant mentem, vnquam receperunt. Aiacem in mortem egit furor, in furorem ira. Mortem liberis, egestatem sibi, ruinam domui imprecantur: & irasci se negant, non minùs quàm insanire, furiosi. Amicissimis hostes, vitandique carissimis: legum, nisi quà nocent, immemores, ad minima mobiles. non sermone, non officio, aditu faciles. Omnia per vim gerunt, gladiis & pugnare parati, & incumbere. Maximum enim malum illos cepit, & omnia exuperans vitia. Alia paulatim intrant: repentina & vniuersa vis huius est. omnes denique alios affectus sibi subijcit: amorem ardentissimum vincit. Transfoderunt itaque amata corpora, & in eorum quos occiderant, iacuêre complexibus. Auaritiam durissimum malum, minimumque flexibile ira calcauit; adacta opes suas spargere, & domui, rebusque in vnum collatis inijcere ignem. Quid? non ambitiosus magno æstimata proiecit insignia, honoremque delatum repulit? nullus affectus est, in quem non ira dominetur.

LIBER TERTIVS.

CAPVT I.

QVOD maximè desiderasti, Nouate, nunc facere tentabimus, iram excidere animis, aut certè refrænare, & impetus eius inhibere. Id aliquando palam aperteque faciendum est, vbi minor vis mali patitur: aliquando ex occulto, vbi nimium ardet, omnique impedimento exasperatur & crescit. Refert, quantas vires, quamque integras habeat. vtrùmne verberanda & agenda retrò sit, an cedere ei debeamus, dum tempestas prima desæuit, ne remedia ipsa secum ferat: consilium pro moribus cuiusque capiendum erit. Quosdam enim preces vincunt: quidam insultant, instantque submissis. Quosdam terrendo placabimus: alios obiurgatio, alios confessio, alios pudor cœpto deiecit: alios mora, lentum præcipitis mali remedium, ad quod nouissimè descendendum est. Ceteri enim affectus dilationem recipiunt, & curari tardius possunt: huius incitata, & seipsa rapiens violentia, non paulatim procedit, sed dum incipit, tota est. Nec aliorum more vitiorum solicitat animos, sed abducit, & impotentes sui, cupidosque vel communis mali, exagitat: nec in ea tantum, in quæ destinauit, sed in occurrentia obiter furit.

Cetera vitia impellunt animos: ira præcipitat. Ceteris etiam si resistere contra affectus suos non licet, at certè affectibus ipsis licet stare: hæc non secus quàm fulmina procellæque, & si qua alia irreuocabilia sunt, quia non eunt, sed cadunt, vim suam magis ac magis tendit. Alia vitia à ratione, hæc à sanitate desciscit. alia accessus lenes habent, & incrementa fallentia; in irâ deiectus animorum est. Nulla itaque res vrget magis attonita, & in vires suas prona; & siue successit, superba; siue frustratur, insana; ne repulsâ quidem in tædium acta, vbi aduersarium fortuna subduxit, in seipsam morsus suos vertit: nec refert, quantum sit, ex quo surrexit. Ex leuissimis enim in maxima euadit.

Cap. II. Nullam transit ætatem: nullum hominum genus excipit. Quædam gentes beneficio egestatis non nouêre luxuriam, quædam quia exercitæ & vagæ sunt, effugêre pigritiam, quibus incultus mos, agrestis vita est, circumscriptio ignota est, & fraus, & quodcunque in foro malum nascitur: nulla gens est, quam non ira instiget, tam inter Graios quàm barbaros potens: non minùs perniciosa leges metuentibus, quàm quibus iura, distinguit modus virium. Denique cetera singulos corripiunt: hic vnus affectus est, qui interdum publicè concipitur. Nunquam vniuersus populus vnius feminæ

amore flagrauit: nec in pecuniam aut lucrum tota ciuitas spem suam misit, ambitio viritim singulos occupat. Impotentia non est malum publicum: sæpè in iram vno agmine itum est. viri, feminæ, senes, pueri, principes, vulgusque consensere: & tota multitudo paucissimis verbis concitata ipsum concitatoré antecessit. Ad arma protinus ignesq; discursum est, & indicta finitimis bella, aut gesta cum ciuibus. Totę cum stirpe omni crematę domus: & modò eloquio fauorabilis habitus, in medio honore, iram suæ concionis excepit. in Imperatorem suum legiones pila torserunt. Dissedit plebs tota cum patribus: publicum consilium, senatus, non expectatis dilectibus, nec nominato Imperatore, subitos iræ suæ duces legit: ac per tecta vrbis, nobiles consectatus viros, supplicium manu sumpsit. Violauit legationes rupto iure gentium, rabiesque infanda ciuitatem tulit. nec datum tempus, quo resideret tumor publicus: sed deductæ protinus classes, & oneratæ tumultuario milite. Sine more, sine auspiciis, populus ductu iræ suæ egressus, fortuita raptaque pro armis gessit: deinde magnâ clade temeritatem audacis iræ luit.

CAP. III. Hic barbaris fortè ruentibus in bella exitus est, cùm mobiles animos species iniuriæ perculit; aguntur statim: & quà dolor traxit, ruinæ modo

regionibus incidunt incompositi, interriti, incauti, pericula appetentes sua: gaudent feriri, & instare ferro, & tela corpore vrgere, & per suum vulnus exire. Non est, inquis, dubium, quin magna ista & pestifera sit vis: ideò quemadmodum sanari debeat, monstra. Atqui, vt in prioribus libris dixi, stat Aristoteles defensor iræ, & vetat illam nobis exsecari. Calcar ait esse virtutis: hac ereptâ, inermem animum, & ad conatus magnos pigrum, inertemque fieri. Necessarium est itaque fœditatem eius ac feritatem coarguere, & ante oculos ponere, quantum monstri sit, homo in hominem furens; quantoque impetu ruat, non sine pernicie sua perniciosus, & ea depriniens, quę mergi nisi cum mergente non possunt. Quid ergo? sanum hunc aliquis vocat, qui, velut tempestate correptus, non it, sed agitur, & furenti malo seruit? nec mandat vltionem suam, sed ipse eius exactor, animo simul ac manu sæuit, carissimorum, eorumque quos mox amissos fleturus est, carnifex? Hunc aliquis affectum virtuti adiutorem comitemque dat, consilia, sine quibus virtus gerit nihil, obturbantem? Caducæ sinistræque sunt vires, & in malum suum validæ, in quas ægrum morbus & accessio erexit. Non est ergo, quòd me putes tempus in superuacuis consumere, quòd iram, quasi dubiæ apud homines opinio-

nis sit, infamem, cum aliquis sit, & quidem de illustribus philosophis, qui illi indicat operas, & tanquam vtilem ac spiritus subministrantem in prælia, in actus rerum, ad omne quodcunque calore aliquo gerendum est, vocet. Ne quem fallat, tanquam aliquo tempore, aliquo loco profutura, ostendenda est rabies eius effrænata & attonita; apparatusque illi reddendus est suus, eculei, & fidiculæ, & ergastula, & cruces, & circundati defixis corporibus ignes, & cadauera quoque trahens vncus, varia vinculorum genera, varia pœnarum, lacerationes membrorum, inscriptiones frontis, & bestiarum immanium caueæ. Inter hæc instrumenta collocetur ira, dirum quiddam atque horridum stridens, omnibus per quæ furit tetrior.

CAP. IV. Vt de ceteris dubium sit, nulli certè affectui peior est vultus, quem in prioribus libris descripsimus, asperum & acrem, & nunc subitò retrorsum sanguine fugato, pallentem, nunc in os omni calore ac spiritu verso, subrubicundum, & similem cruento, venis tumentibus, oculis nunc trepidis & exsilientibus, nunc in vno obtutu defixis & hærentibus. Adijce dentium inter se arietatorum, & aliquem esse cupientium, non alium sonum, quam est apris, tela sua attritu acuentibus. Adijce articulorum crepitum, cum se ipsæ ma-

nus frangunt, & pulsatum sæpius pectus, anhelitus crebros, tractosque altius gemitus, instabile corpus, incerta verba subitis exclamationibus, trementia labra, interdumq; compressa, & dirum quiddam exsibilantia. Ferarum, mehercules, siue illas fames exagitat, siue infixum visceribus ferrum, minus terra facies est, etiam cum venatorem suum semianimes morsu vltimo petunt, quàm hominis irâ flagrantis. Age, si exaudire voces ac minas vacet, qualia excarnificati animi verba sunt? nónne reuocare se quisque ab ira volet, cùm intellexerit illam à suo primùm malo incipere? Non vis ergo admoneam eos qui iram in summâ potentiâ exercent, & argumentum virium existimant; & in magnis magnæ fortunæ bonis ponunt paratam vltionem, quàm non sit potens, imò nec liber quidem dici possit, irâ captus? non vis admoneam, quò diligentior quisque sit, vt ipse se circumspiciat: alia animi mala ad pessimos quosque pertinere, iracundiam etiam eruditis hominibus, & in alia sanis, irrepere? adeò vt quidam simplicitatis indicium iracundiam dicant, & vulgò credatur facillimus quisque huic obnoxius.

Cap. V. Quorsus, inquis, hoc pertinet? Vt nemo se iudicet tutum ab illa: cùm lentos quoque naturâ, & placidos, in sæuitiam ac violentiam euocet. Quem-

admodum aduersus pestilentiam nihil prodest firmitas corporis, & diligens valetudinis cura: promiscuè enim imbecilla robustaque inuadit: ita ab ira tam inquietis moribus periculum est, quàm compositis & remissis, quibus eò turpior ac periculosior est, quò plus in illis mutat. Sed cum primum sit, non irasci; secundum, retinere; tertium, alienæ iræ mederi: dicam primùm, quemadmodum in iram non incidamus; deinde, quemadmodum nos ab illa liberemus; nouissimè, quemadmodum irascentem retineamus placemusque, & ad sanitatem reducamus. Ne irascamur, præstabimus, si omnia vitia iræ nobis subinde proposuerimus, & illam benè æstimauerimus. Accusanda est apud nos, damnanda: perscrutanda eius mala, & in medium protrahenda sunt: vt qualis sit appareat, comparanda cum pessimis est. Auaritia acquirit, & contrahit, quo aliquis melior vtatur: ira impendit: paucis gratuita est. Iracundus dominus quosdam in fugam seruos egit, quosdam in mortem: quanto plus irascendo, quàm id erat propter quod irascebatur, amisit? Ira patri luctum, marito diuortium attulit, magistratui odium, candidato repulsam. Peior est etiam quàm luxuria: quoniam illa sua voluptate fruitur, hæc alieno dolore. Vincit malignitatem & inuidiam: illæ enim infelicem fieri volunt, hæc fa-

cere. illæ fortuitis malis delectantur: hęc non potest expectare fortunam: nocere ei quem odit, non noceri vult. Nihil est simultatibus grauius: has ira conciliat. nihil est bello funestius: in hoc potentium ira prorumpit. cæterùm etiam illa plebeia ira & priuata, inermis & sine viribus bellum est. Præterea ira, vt seponamus quæ mox secutura sunt damna, insidias, perpetuam ex certaminibus mutuis solicitudinem, dat pœnas dum exigit: naturam hominis mutat. Illa in amorem hortatur, hæc in odium: illa prodesse iubet, hęc nocere. Adijce, quòd cùm indignatio eius à nimio sui suspectu veniat, & animosa videatur, pusilla est & angusta. nemo enim non eo, à quo se contemptum iudicat, minor est. At ille ingens animus, & verus æstimator sui, non vindicat iniuriam, quia non sentit. Vt tela à duro resiliunt, & cum dolore cædentis solida feriuntur: ita nulla magnum animum iniuria ad sensum sui adducit, fragilior eo quod petit. Quanto pulchrius est, velut nulli penetrabilem telo, omnes iniurias contumeliásque respuere? Vltio, doloris confessio est: non est magnus animus, quem incuruat iniuria. Aut potentior te, aut imbecillior læsit: si imbecillior, parce illi: si potentior, tibi.

Cap. V. Nullum est argumentum magnitudinis certius quàm nihil posse,

quo instigeris, accidere. Pars superior mundi & ordinatior, ac propinqua sideribus, nec in nubem cogitur, nec in tempestatem impellitur, nec versatur in turbinem: omni tumultu caret. inferiora fulminant. Eodem modo sublimis animus, quietus semper, & in statione tranquilla collocatus, intra se premens quibus ira contrahitur, modestus & venerabilis est & compositus: quorum nihil inuenies in irato. Quis enim traditus dolori & furens, non primam reiecit verecundiam? quis impetu turbidus, & in aliquem ruens, non quicquid in se verecundi habuit, abiecit? cui officiorum numerus aut ordo constitit incitato? quis linguæ temperauit? quis vllam partem corporis tenuit? quis se regere potuit? In immensum proderit nobis illud Democriti salutare præceptum, quo monstratur tranquillitas, si neque priuatim, neque publice multa, aut maiora viribus nostris egerimus. Nunquam tam feliciter in multa discurrenti negotia dies transit, vt non aut ex homine, aut ex re offensa nascatur, quæ animũ in iras paret. Quemadmodum per frequentia vrbis loca properanti in multos incursitandum est, & alicubi labi necesse est, alicubi retineri, alicubi respergi: ita in hoc vitæ actu dissipato & vago, multa impedimenta, multæ querelæ incidunt. Alius spem nostram fefellit, alius

distulit, alius intercepit: non ex destinato proposita fluxerunt. nulli fortuna tam dedita est, vt multa tentanti vbiq; respondeat. Sequitur ergo, vt is cui contra quàm proposuerat, aliqua cesserunt, impatiens hominum rerumque fit; ex leuissimis caussis irascatur, nunc personæ, nunc negotio, nunc loco, nunc fortunæ, nunc sibi. Itaque vt quietus possit esse animus, non est iactandus, nec multarum, vt dixi, rerum actu fatigandus, nec magnarum, supraque vires appetitarum. Facile est, leuia aptare ceruicibus, & in hanc aut in illam partem transferre sine lapsu: at quæ alienis in nos manibus imposita ægre sustinemus, victi in proximos effundimus, & dum stamus sub sarcina, impares oneri vacillamus.

Cap. VII. Idem accidere in rebus ciuilibus ac domesticis, scias, negotia expedita & habilia sequuntur actorem: ingentia, & supra mensuram agentis, nec dant se facile; & si occupata sunt, premunt atque adducunt administrantem, tenerique iam visa, cum ipso cadunt. Itaque fit, vt frequenter irrita sit eius voluntas, qui non quæ facilia sunt, aggreditur, sed vult facilia esse, quæ aggressus est. Quotiens aliquid conaberis, te simul & ea quæ paras, quibusque pararis, ipse metire. Faciet enim te asperum pœnitentia operis infecti. Hîc interest, vtrùm quis feruidi

sit ingenij, an frigidi, atque humilis. generoso repulsa iram exprimet, languido inertique tristitiam. Ergo actiones nostræ nec prauæ sint, nec audaces, nec improbæ. in vicinum spes exeat. nihil conemur, quod mox adepti quoque successisse miremur.

CAP. VIII. Demus operam, ne accipiamus iniuriam, quam ferre nescimus. Cum placidissimo & facillimo, & minimè anxio morosoque viuendum est. Sumuntur à conuersantibus mores: & vt quædam in contactos corporis vitia transiliunt, ita animus mala sua proximis tradit. Ebriosus conuictores in amorem vini traxit; impudicorum cœtus fortem quoque & siliceum virum emolliit: auaritia in proximos virus suum transtulit. Eadem ex diuerso ratio virtutum est, vt omne quod secum habent, mitigent. nec tam valetudini profuit vtilis regio & salubrius cœlum, quàm animis parum firmis, in turba meliorum versari. Quæ res quantum possit, intelliges, si videris feras quoque conuictu nostro mansuescere: nullique immani bestiæ vim suam permanere, si hominis contubernium diu passa est. Retunditur omnis asperitas, paulatimque inter placida dediscitur. Accedit huc, quòd non tantum exemplo melior fit, qui cum quietis hominibus viuit: sed quòd caussas irascendi non inue-

nit, nec vitium suum exercet. Fugere itaque debebit omnes, quos irritaturos iracundiam sciet. Qui sunt, inquis, isti? multi ex variis caussis idem facturi. Offendet te superbus contemptu, diues contumeliâ, petulans iniuriâ, liuidus malignitate, pugnax contentione, ventosus & mendax vanitate, non feres à suspicioso timeri, à pertinace vinci, à delicato fastidiri. Elige simplices, faciles, moderatos; qui iram tuam nec euocent, & ferant. Magis adhuc proderunt submissi & humani, & dulces, non tamen vsque in adulationem, nam iracundos nimia assentatio offendit. Erat certè amicus noster, vir bonus, sed iræ paratioris, cui non magis erat tutum blandiri, quàm maledicere. Cælium oratorem fuisse iracundissimum constat, cum quo, vt aiunt, cœnabat in cubiculo lectæ patientiæ cliens. sed difficile erat illi in crapulam coniecto, rixam eius cum quo edebat, effugere. Optimum iudicauit, quicquid dixisset, sequi, & secundas agere. Non tulit Cælius assentientem, sed exclamauit: Dic aliquid contrà, vt duo simus. Sed ille quoque, quòd non irasceretur iratus, citò sine aduersario desiit. Eligamus ergo vel hos potiùs, si conscij nobis iracundiæ sumus, qui vultum nostrum ac sermonem sequantur. facient quidem nos delicatos, & in malam consuetudinem inducent,

nihil contra voluntatem audiendi: sed proderit, vitio suo interuallum & quietem dare. Difficilis quoque & indomita natura, blandientem feret: & nihil asperum tetrumque palpanti est. Quotiens disputatio longior & pugnacior erit, in primâ resistamus, antequàm robur accipiat. Alit seipsam contentio: demissos altiùs tenet. Faciliùs est se à certamine abstinere, quàm abducere.

CAP. IX. Studia quoque grauiora iracundis omittenda sunt, aut certè citra lassitudinem exercenda: & animus non inter plura versandus, sed artibus amœnis tradendus. Lectio illum carminum obleniat, & historia fabulis detineat: mollius delicatiusque tractetur. Pythagoras perturbationes animi lyrâ componebat. quis autem ignorat, lituos & tubas concitamenta esse, sicut quosdam cantus blandimenta, quibus mens resoluatur? Confusis oculis prosunt virentia, & quibusdam coloribus infirma acies acquiescit, quorundam splendore præstringitur: sic mentes ægras studia læta permulcent. Forum, aduocationes, iudicia fugere debemus, & omnia quæ exulcerant vitium: æquè cauere lassitudinem corporis. consumit enim, quicquid in nobis mite placidumque est, & acria concitat. Ideò quibus stomachus suspectus est, processuri ad res agendas maioris negotij, bilem cibo tem-

perant, quam maximè mouet fatigatio: siue quia calorem inedia compellit, & nocet sanguini, cursumque eius venis laborantibus sistit: siue quia corpus attenuatum & infirmum incumbit animo: certè ob eandem caussam iracundiores sunt valetudine aut ætate fessi. Fames quoque & sitis ex eisdem caussis vitanda est: exasperat enim & incendit animos.

CAP. X. Vetus dictum est, A lasso rixam quæri. Æquè autem & ab esuriente, & à sitiente, & ab omni homine quem aliqua res vrit. Nam vt vlcera ad leuem tactum, deinde etiam ad suspicionem tactus condolescunt: ita animus affectus minimis offenditur, adeò vt quosdam salutatio, epistola, oratio, & interrogatio in litem euocent. Nunquam sine querelâ ægra tanguntur. Optimum est itaque, ad primum mali sensum mederi sibi: tum verbis quoque suis minimum libertatis dare, & inhibere impetum. Facile est autem, affectus suos, cùm primùm oriuntur, deprehendere. morbum signa præcurrunt. Quemadmodum tempestatis ac pluuiæ ante ipsas notæ veniunt, ita iræ, amoris, omniumque istarum procellarum animos vexantium, sunt quædam prænuntia. Qui comitiali vitio solent corripi, iam aduentare valetudinem intelligunt, si calor summa deseruit, & incertum lumen, neruorumque trepidatio est,

ſi memoria ſublabitur, caputque verſatur: Solitis itaque remediis incipientem caſum occupant, & odore guſtuque quicquid eſt quod alienat animos, repellitur: aut fomentis contra frigus rigoremque pugnatur: aut ſi parùm medicina profecit, vitauerunt turbam, & ſine teſte ceciderunt. Prodeſt morbum ſuum noſſe, & vires eius antequam ſpatientur opprimere. Videamus quid ſit, quod nos maximè concitet. Alium verborum, alium rerum contumeliæ mouent: hic vult nobilitati ſuæ, hic formæ ſuæ parci: ille elegantiſſimus haberi cupit, ille doctiſſimus. hic ſuperbiæ impatiens eſt, hic contumaciæ: ille ſeruos non putat dignos quibus iraſcatur: hic intra domum ſæuus eſt, foris mitis. ille rogari, inuidiam iudicat: hic, non rogari, contumeliam. Non omnes ab eadem parte feriuntur.

Cap. XI. Scire itaque oportet, quid in te imbecillum ſit, vt id maximè protegas. Non expedit omnia videre, omnia audire. multæ nos iniuriæ tranſeant: ex quibus pleraſque non accipit, qui neſcit. Non vis eſſe iracundus? ne ſis curioſus. Qui inquirit quid in ſe dictum ſit, qui malignos ſermones, etiamſi ſecretò habiti ſint, eruit, ſe ipſe inquietat. Quædam interpretatio eò perducit, vt videantur iniuriæ. Itaque alia differenda ſunt, alia deridenda, alia donanda. Circumſcri-

benda multis modis ira est, pleraque in lusum iocumque vertantur. Socratem aiunt, colapho percussum nihil amplius dixisse, quàm Molestum esse, quòd nescirent homines quando cum galea prodire deberent. Non quemadmodum facta sit iniuria refert, sed quemadmodum lata. Nec video quare difficilis sit moderatio, cùm sciam tyrannorum quoque tumida & fortunâ & licentiâ ingenia, familiarem sibi sæuitiam repressisse. Pisistratum certè, Atheniensium tyrannum, memoriæ proditur, cùm multa in crudelitatem eius ebrius conuiua dixisset, nec deessent qui vellent manus ei commodare, & alius hinc, alius illinc faces subderent; placido animo tulisse, & hoc irritantibus respondisse, Non magis illi se succensere, quàm si quis obligatis oculis in se incurrisset. Magna pars querelas manu fecit, aut falsa suspicando, aut leuia aggrauando.

CAP. XII. Sæpè ad nos ira venit, sæpiùs nos ad illam, quæ nunquam accersenda est: etiam cùm incidit, reijciatur. Nemo dicit sibi: Hoc propter quod irascor, aut feci, aut fecisse potui. Nemo animum facientis, sed ipsum æstimat factum. atqui ille intuendus est, an voluerit, an inciderit: coactus sit, an deceptus: odium secutus sit, an præmium: sibi morem gesserit, an manum alteri commodauerit. Aliquid peccantis ætas facit, aliquid for-

tuna: vt ferre ac pati, aut humanum, aut humile sit. Eo loco nos constituamus, quo ille est cui irascimur. nunc facit iracundos iniqua nostri æstimatio: & quæ facere vellemus, pati nolumus. Nemo se differt. atqui maximum remedium iræ, dilatio est: vt primus eius feruor relanguescat, & caligo quę premit mentem, aut residat, aut minùs densa sit. Quædam ex his quæ te pręcipitem ferebant, hora, non tantum dies, molliet: quædam ex toto euanescent. Si in hoc erit petita aduocatio, apparebit iam iudicium esse, non iram. Quicquid voles quale sit scire, tempori trade. nihil diligenter in fluctu cernitur. Non potuit impetrare Plato à se tempus, cùm seruo suo irasceretur, sed ponere illum statim tunicam, & præbere scapulas verberibus iussit, suâ manu ipse percussurus. Postquam intellexit irasci se, sicut sustulerat manum suspensam detinebat, & stabat percussuro similis. Interrogatus deinde ab amico, qui fortè interuenerat, quid ageret? Exigo, inquit, pœnas ab homine iracundo. velut stupens, gestum illum sæuituri deformem sapienti viro seruabat, oblitus iam serui: quia alium quem potiùs castigaret, inuenerat. Itaque abstulit sibi in suos potestatem, & ob peccatum quoddam commotior; Tu, inquit, Speusippe seruulum istum verberibus obiurga: nam ego irascor. Ob hoc non cæ-

cidit, propter quod alius cæcidisset. Irascor, inquit: plus faciam quàm oportet: libentius faciam. non sit iste seruus in eius potestate, qui in suâ non est. Aliquis vult irato committi vltionem; cùm Plato sibi ipse imperium abrogauerit? Nihil tibi liceat, dum irasceris. quare? quia vis omnia licere. Pugna tecum ipse. si iram vincere non potes, illa te incipit vincere. Si absconditur, si illi exitus non datur, signa eius obruamus: & illam, quantum fieri potest, occultam secretamque teneamus.

CAP. XIII. Cum magnâ id nostrâ molestiâ fiet. Cupit enim exilire, & incendere oculos, & mutare faciem: sed si imminere illi extra nos licuit, supra nos est. In imo pectoris secessu recondatur, feraturque, non ferat: imò in contrarium omnia eius indicia flectamus. Vultus remittatur, vox lenior fit, gradus lentior: paulatim cum exterioribus interiora formentur. In Socrate iræ signum erat, vocem submittere, loqui parcius: apparebat tunc illum sibi obstare. Deprehendebatur itaque à familiaribus & coarguebatur: nec erat illi exprobratio latitantis iræ ingrata. Quid ni gauderet, quòd iram suam multi intelligerent, nemo sentiret? sensisset autem, nisi ius amicis obiurgandi se dedisset, sicut ipse sibi in amicos sumpserat. Quanto magis hoc nobis faciendum est? rogemus amicissimum quemque, vt

tunc maximè aduersùs nos libertate vtatur, cùm minimè illam pati poterimus: nec assentiatur iræ nostræ. Contra potens malum, & apud nos gratiosum, dum conspicimus; dum nostri sumus, aduocemus.

CAP. XIV. Qui vinum malè ferunt, & ebrietatis suæ temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant suis, vt è conuiuio auferantur. Intemperantiam in morbo suam experti, parere sibi in aduersa valetudine vetant. Optimum est, notis vitiis impedimenta prospicere, & ante omnia ita componere animum, vt & grauissimis rebus subitisque concussus iram aut non sentiat, aut magnitudine inopinatæ iniuriæ exortam in altum retrahat, nec dolorem suum profiteatur. Id fieri posse apparebit, si pauca ex ingenti turbâ exempla protulero: ex quibus vtrumque discere licet, quantum mali habeat ira, vbi hominum præpotentum potestate totâ vtitur: quantum sibi imperare possit, vbi metu maiore compressa est. Cambysen regem nimis deditum vino, Præxaspes vnus ex carissimis monebat, vt parciùs biberet: Turpem esse dicens ebrietatem in rege, quem oculi omnium aurésque sequerentur. Ad hoc ille: Vt scias, inquit, quemadmodum nunquam excidam mihi, approbabo iam, & oculos post vinum in officio esse, & manus. Bibit deinde libera-

liùs quàm aliàs, capacioribus scyphis: & iam grauis, & temulentus, obiurgatoris sui filium procedere vltra limen iubet, alleuatâque super caput sinistrâ manu stare. Tunc intendit arcum, & ipsum cor adolescentis (id enim se petere dixerat) figit, recisóque pectore hærens in ipso corde spiculum ostendit: ac respiciens patrem, An satis certam haberet manum interrogauit. At ille negauit Apollinem potuisse certiùs dimittere. Dij illum malè perdant, animo magis quàm conditione mancipium. Eius rei laudator fuit, cuius nimis erat spectatorem fuisse. Occasionem blanditiarum putauit, pectus filij in duas partes diductum, & cor sub vulnere palpitans. Controuersiam illi facere de gloria debuit, & reuocare iactum, vt regi libêret in ipso patre certiorem manum ostendere. O Regem cruentum! ô dignum in quem omnium suorum arcus verterentur! Cùm execrati fuerimus illum, conuiuia suppliciis funeribusque soluentem, tamen sceleratiùs telum illud laudatum est, quàm missum. Videbimus quomodo se pater gerere debuerit, stans super cadauer filij sui, cædemque illam, cuius & testis fuerat & caussa: id de quo nunc agitur, patet, iram supprimi posse. Non maledixit regi, nullum emisit ne calamitosi quidem verbum, cùm æquè cor suum, quàm filij, transfixum videret.

Poteſt dici, meritò deuoraſſe verba; nam ſi quid tanquam iratus dixiſſet, nihil tanquam pater facere potuiſſet. Poteſt, inquam, videri ſapientiùs ſe in illo caſu geſſiſſe, quàm cùm de potandi modo præciperet: quem ſatius erat vinum quàm ſanguinem bibere, cuius manus poculis occupari pax erat. Acceſſit itaque ad numerum eorum, qui magnis cladibus oſtenderunt, quanti conſtarent regum amicis bona conſilia.

CAP. XV. Non dubito, quin Harpagus quoque tale aliquid regi ſuo Perſarumque ſuaſerit, quo offenſus, liberos illi epulandos appoſuit, & ſubinde quæſiit, an placeret conditura? Deinde vt ſatis illum plenum malis ſuis vidit, afferri capita illorum iuſſit, & Quomodo eſſet acceptus, interrogauit. Non defuerunt miſero verba, non os concurrit: Apud regem, inquit, omnis cœna iucunda eſt. Quid hâc adulatione profecit? ne ad reliquias inuitaretur. Non veto patrem damnare regis ſui factum, non veto quærere dignam tam truci portento pœnam: ſed hoc interim intelligo, poſſe etiam ex ingentibus malis naſcentem iram abſcondi, & ad verba contraria ſibi cogi. Neceſſaria eſt iſta doloris refrænatio, vtique hos ſortitis vitæ genus, & ad regiam adhibitis menſam. Sic eſtur apud illos, ſic bibitur, ſic reſpondetur: funeribus ſuis arridendum eſt. An

tanti sit vita, videbimus: alia ista quæstio est. Non consolabimur tam triste ergastulum, non adhortabimur ferre imperia carnificum, ostendemus in omni seruitute apertam libertati viam. Si æger animus, & suo vitio miser est, huic miserias finire secum licet. Dicam & illi qui in regem incidit, sagittis pectora amicorum petentem, & illi cuius dominus liberorum visceribus patres saturat: Quid gemis demens, quid expectas, vt te aut hostis aliquis per exitium gentis tuæ vindicet, aut rex à longinquo potens aduolet? Quocunque respexeris, ibi malorum finis est. Vides illum præcipitem locum? illac ad libertatem descenditur. Vides illud mare, vides illud flumen, illum puteum? libertas illic in imo sedet. Vides illam arborem, breuem, retorridam, infelicem? pendet inde libertas. Vides iugulum tuum, guttur tuum, cor tuum? effugia seruitutis sunt. Nimis mihi operosos exitus monstras, & multum animi ac roboris exigentes. Quæris, quod sit ad libertatem iter? quælibet in corpore tuo vena.

CAP. XVI. Quandiu quidem nihil tam intolerabile nobis videtur, vt nos expellat è vita, iram, in quocunque erimus statu, remoueamus. Perniciosa est seruientibus: omnis enim indignatio in tormentum suum proficit, & imperia grauiora sentit, quò contumacius patitur. Sic

laqueos fera dum iactat, astringit; sic aues viscum, dum trepidantes excutiunt, plumis omnibus illinunt. Nullum tam arctum est iugum, quod non minus lædat ducentem, quàm repugnantem. Vnum est leuamentum malorum ingentium, pati, & necessitatibus suis obsequi. Sed cùm vtilis sit seruientibus, affectuum suorum, & huius præcipuè rabidi atque effrænis continentia; vtilior est regibus. Pereunt omnia, vbi quantum suadet ira, fortuna permittit: nec diu potest, quæ multorum malo exercetur, potentia stare. Periclitantur enim, vbi eos qui separatim gemunt, communis metus iunxit. Plerosque itaque modò singuli mactauerunt, modò vniuersi, cùm illos conferre in vnum iras publicus dolor coëgisset. Atque plerique sic iram, quasi insigne regium, exercuerunt: sicut Darius, qui primus, post ablatum Mago imperium, Persas & magnam partem Orientis obtinuit. Nam cùm bellum Scythis indixisset, Orientem cingentibus, rogatus ab Oebazo nobili sene, vt ex tribus liberis vnum in solatium patri relinqueret, duorum operâ vteretur: plus quàm rogabatur pollicitus, omnes se illi dixit remissurum: & occisos in conspectu parentis abiecit, crudelis futurus, si omnes abduxisset.

CAP. XVII. At quanto Xerxes facilior? qui Pythio, quinque filiorum patri,

tri,

tri, vnius vacationem petenti, quem vellet, eligere permisit: deinde quem elegerat, in partes duas distractum ab vtroque viæ latere posuit; & hac victimâ lustrauit exercitum. Habuit itaque quem debuit exitum: victus, & latè longeque fusus, ac stratam vbique ruinam suam cernens, medius inter suorum cadauera incessit. Hæc barbaris regibus feritas in ira fuit: quos nulla eruditio, nullus litterarum cultus imbuerat: dabo tibi ex Aristotelis sinu regem Alexandrum, qui Clitum carissimum sibi & vnà educatum, inter epulas transfodit; & manu quidem suâ, parùm adulantem, & pigrè ex Macedone ac libero, in Persicam seruitutem transeuntem. Nam Lysimachum, æquè familiarem sibi, leoni obiecit. Nunquid ergo hic Lysimachus, felicitate quâdam dentibus leonis elapsus; ob hoc, cùm ipse regnaret, mitior fuit? Nam Telesphorum Rhodium amicum suum vndique decurtatum, cùm aures illi nasumque abscidisset, in caueâ velut nouum animal aliquod & inusitatum diu pauit; cùm oris detruncati, mutilatique deformitas humanam faciem perdidisset. Accedebat fames & squalor & illuuies corporis, in stercore suo destituti; callosis super hæc genibus manibusque, quas in vsum pedum angustiæ loci cogebant: lateribus verò attritu exulceratis, non minùs fœda quàm terri-

E

bilis erat forma eius videntibus: factusque pœnâ suâ monstrum, misericordiam quoque amiserat: tamen cùm dissimillimus esset homini, qui illa patiebatur, dissimilior erat, qui faciebat.
CAP. XVIII. Vtinam ista sæuitia intra peregrina mansisset exempla, nec in Romanos mores cum aliis aduenticiis vitiis, & suppliciorum irarumque barbaria transisset. M. Mario, cui vicatim populus statuas posuerat, cui thure & vino Romanus populus supplicabat, L. Sylla perfringi crura, erui oculos, amputari manus iussit; & quasi toties occideret, quotiens vulnerabat, paulatim & per singulos artus lacerauit. Quis erat huius imperij minister? quis, nisi Catilina, iam in omne facinus manus exercens? hic illum ante bustum Q. Catuli carpebat, grauissimus mitissimi viri cineribus: supra quos vir mali exempli, popularis tamen, & non tam immeritò quàm nimis amatus, per stillicidia sanguinem dabat. Dignus erat Marius qui illa pateretur, Sylla qui iuberet, Catilina qui faceret: sed indigna Respublica, quæ in corpus suum pariter & hostium & ciuium gladios reciperet. Quid antiqua perscrutor? modò C. Cæsar Sextum Papinium, cui pater erat consularis, Belienum Bassum quæstorem suum, Procuratoris sui filium, alios Senatores & equites Romanos, vno die flagellis cecidit, torsit,

non quæstionis, sed animi caussâ. Deinde adeò impatiens fuit differendæ voluptatis, quam ingens crudelitas sine dilatione poscebat, vt in xysto maternorum hortorum, qui porticum à ripa separat, inambulans, quosdam ex illis cum matronis atque aliis senatoribus ad lucernam decollaret. Quid instabat? quod periculum, aut priuatum, aut publicum, vna nox minabatur? quantulum fuit, lucem expectare denique ne senatores populi Romani soleatus occideret.

CAP. XIX. Quàm superbæ fuerit crudelitatis, ad rem pertinet scire, quanquam aberrare aliò possumus videri, & in deuium exire: sed hoc ipsum pars erit iræ super solita sæuientis. Ceciderat flagellis senatores: ipse effecit, vt dici posset, Solet fieri: torserat per omnia quæ in rerum naturâ tristissima sunt, fidiculis, talaribus, eculeo, igne, vultu suo. Et hoc loco respondebitur, magnam rem! si tres senatores, quasi nequam mancipia, inter verbera & flammas diuisit, homo qui de toto senatu trucidando cogitabat, qui optabat, vt populus Romanus vnam ceruicem haberet, vt scelera sua tot locis ac temporibus diducta, in vnum ictum & vnum diem cogeret. Quid tam inauditum, quàm nocturnum supplicium? cùm latrocinium tenebris abscondi soleat, animaduersiones, quò notiores sunt, plus ad

exemplum emendationemque proficiunt. Et hoc loco respondebitur mihi: Quod tantopere admiraris, isti belluæ quotidianum est, ad hoc viuit, ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat. Nemo certè inuenietur alius, qui imperauerit his, in quos animaduerti iubebat, os insertâ spongiâ includi, ne vocis emittendæ haberent facultatem. Cui vnquam morituro, non est relictum, quà gemeret? timuit, ne quam liberiorem vocem extremus dolor mitteret: ne quid quod nollet, audiret. sciebat autem innumerabilia esse, quæ obijcere illi nemo, nisi periturus, auderet. Cùm spongiæ non inuenirentur, scindi vestimenta miserorum, & in os farciri pannos imperauit. Quæ ista sæuitia est? liceat vltimum spiritum trahere: da exituræ animæ locum: liceat illam non per vulnus emittere.

CAP. XX. Adijcere his longum est, quot patres quoque occisorum eâdem nocte, dimissis per domos centurionibus, confecit: id est, homo misericors luctu liberauit. Non enim Caij sæuitiam, sed iræ malum propositum est scribere: quæ non tantùm viritim furit, sed gentes totas lancinat, sed vrbes, sed flumina, & tuta ab omni sensu doloris conuerberat. Sicut rex Persarum, totius populi nares recidit in Syria: inde Rhinocolura loci nomen est. Pepercisse illum iudicas, quòd non tota capita præcidit? nouo genere pœnæ

delectatus est. Tale aliquid passi forent Æthiopes, qui ob longissimum vitæ spatium Macrobij appellantur. in hos enim, quia non supinis manibus exceperant seruitutem, missisque legatis libera responsa dederant, quæ contumeliosa reges vocant, Cambyses fremebat: & non prouisis commeatibus, non exploratis itineribus, per inuia, per arentia trahebat omnem bello vtilem turbam: cui intra primum iter deerant necessaria, nec quicquam subministrabat sterilis & inculta, humanoque ignota vestigio regio. Sustinebant famem primo tenerrima frondium, & cacumina arborum, tum coria igne mollita, & quicquid necessitas cibum fecerat: postquam inter arenas radices quoque & herbæ defecerant, apparuitque inops etiam animalium solitudo, decimum quemque sortiti, alimentum habuerunt fame sæuius. Agebat adhuc ira regem præcipitem, cùm partem exercitus amisisset, partem comedisset: donec timuit, ne & ipse vocaretur ad sortem. tum demum signum receptui dedit. Seruabantur interim illi generosæ aues, & instrumenta epularum camelis vehebantur: cùm sortirentur milites eius, quis malè periret, quis peius viueret.

CAP. XXI. Hic iratus fuit genti, & ignotæ, & immeritæ, sensuræ tamen: Cyrus, flumini. Nam cùm Babylonem op-

pugnaturus festinaret ad bellum, cuius maxima momenta in occasionibus sunt, Gynden latè fusum amnem vado transire tentauit: quod vix tutum est etiam cum sensit æstatem, & ad minimum deductus est. Ibi vnus ex his equis, qui trahere regium currum albi solebant, abreptus, vehementer commouit regem. Iurauit itaque amnem illum regis equis meatum auferentem, eò se redacturum, vt transiri calcarique etiam à feminis posset. Huc deinde omnem transtulit belli apparatum, & tandiu assedit operi, donec c. & LXXX. cuniculis diuisum alueum in CCC. & LX. riuos dispergeret, & siccum relinqueret in diuersum fluentibus aquis. Periit itaque & tempus, magna in vanis rebus iactura, & militum ardor, quem inutilis labor fregit, & occasio aggrediendi imparatos, dum ille bellum indictum hosti cum flumine gerit.

CAP. XXII. Hic furor (quid enim aliud voces?) Romanos quoque contigit. C. enim Cæsar villam in Herculanensi pulcherrimam, quia mater sua aliquando in illâ custodita erat, diruit, fecitque eius per hoc notabilem fortunam. Stantem enim prænauigabamus: nunc caussa dirutæ quæritur. Et tam hæc cogitanda sunt exempla quę vites; quàm illa è contrario, quæ sequaris, moderata, lenia; quibus nec ad irascendum caussa defuit, nec ad vlci-

ſcendum poteſtas. Quid enim facilius fuit Antigono, quàm duos manipulares duci iubere, qui incumbentes regio tabernaculo faciebant, quod homines & periculoſiſſime & libentiſſime faciunt, de rege ſuo male exiſtimant? Audierat omnia Antigonus, vtpote cùm inter dicentes & audientem palla intereſſet: quam ille leuiter commouit, &, Longius, inquit, diſcedite, ne vos rex audiat. Idem quâdam nocte, cùm quoſdam ex militibus ſuis exaudiſſet, omnia mala imprecantes regi, qui ipſos in illud iter & inextricabile lutum deduxiſſet, acceſſit ad eos qui maximè laborabant: & cùm ignorantes à quo adiuuarentur, explicuiſſet: Nunc, inquit, maledicite Antigono, cuius vitio in has miſerias incidiſtis: ei autem bene optate, qui vos ex hac voragine eduxit. Idem tam miti animo hoſtium ſuorum maledicta, quàm ciuium tulit. Itaque cùm in paruulo quodam caſtello Græci obſiderentur, & fiducia loci contemnentes hoſtem multa in deformitatem Antigoni iocarentur, & nunc ſtaturam humilem, nunc colliſum naſum deriderent: Gaudeo, inquit, & aliquid boni ſpero: ſi in caſtris meis Silenum habeo. Cùm hos dicaces fame domuiſſet, captis ſic viſus eſt, vt eos qui militiæ vtiles erant, in cohortes deſcriberet, ceteros præconi ſubijceret: id quoque ſe negauit facturum fuiſſe, niſi expediret his

dominum habere, qui tam malam haberent linguam. Huius nepos fuit Alexander, qui lanceam in conuiuas suos torquebat, qui ex duobus amicis quos paulo antè retuli, alterum feræ obiecit, alterum sibi. Ex his duobus tamen, qui leoni obiectus est, vixit.

CAP. XXIII. Non habuit hoc auitum ille vitium, ne paternum quidem, nam si qua alia in Philippo virtus, fuit & contumeliarum patientia, ingens instrumentum ad tutelam regni. Demochares ad illum, *Parrhesiastes* ob nimiam & procacem linguam appellatus, inter alios Atheniensium legatos venerat: auditâ benignè legatione, Philippus, Dicite, inquit, mihi, facere quid possum, quod sit Atheniensibus gratum? Excepit Demochares: Te, inquit, suspendere. Indignatio circumstantium ad tam inhumanum responsum exorta est: quos Philippus conticescere iussit, & Thersitam illum saluum, incolumemque dimittere. At vos, inquit, ceteri legati nunciate Atheniensibus, multò superbiores esse, qui ista dicunt, quàm qui impunè dicta audiunt. Multa & diuus Augustus digna memoriâ fecit, dixitque: quibus appareat illi iram non imperasse. Timagenes historiarum scriptor, quædam in ipsum, quædam in vxorem eius, & in totam domum dixerat, nec perdiderat dicta. magis enim circum-

fertur, & in ore hominum est, temeraria vrbanitas. Sæpe illum Cæsar monuit, vt moderatiùs linguâ vteretur: perseueranti, domo suâ interdixit. Posteà Timagenes in contubernio Pollionis Asinij consenuit, ac totâ ciuitate dilectus est. nullum illi limen præclusa Cæsaris domus abstulit. Historias posteà quas scripserat, recitauit, & combussit; & libros acta Cæsaris Augusti continentes in ignem posuit: inimicitias gessit cum Cæsare. Nemo amicitiam eius extimuit, nemo quasi fulguritum refugit: fuit qui præberet tam altè cadenti sinum. Tulit hoc, vt dixi, Cæsar patienter, ne eo quidem motus, quod laudibus suis, rebusque gestis manus attulerat. Nunquam cum hospite inimici sui questus est: hoc duntaxat Pollioni Asinio dixit, Θηριοτροφεῖς. Paranti demum excusationem, obstitit. Fruere, inquit, mi Pollio, fruere. Et cùm Pollio diceret: Si iubes Cæsar, statim illi domo meâ interdicam. Hoc me, inquit, putas facturum, cùm ego vos in gratiam reduxerim? Fuerat enim aliquandò Timageni Pollio iratus: nec vllam aliam habuerat causam desinendi, quàm quòd Cæsar cœperat.

CAP. XXIV. Dicat itaque quisque sibi, quoties lacessitur: Nunquid potentior sum Philippo? illi tamen impunè maledictum est. Nunquid in domo meâ plus possum, quàm toto orbe terrarum diuus

Augustus potuit? ille tamen contentus fuit, à conuiciatore suo secedere. Quid est quare ego serui mei hilarius responsum, & contumaciorem vultum, & non peruenientem vsque ad me murmurationem, flagellis & compedibus expiem? quis sum, cuius aures lædi nefas sit? Ignouerunt multi hostibus: ego non ignoscam pigris, negligentibus, garrulis? Puerum ætas excuset, feminam sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas. Nunc primùm offendit? cogitemus quandiu placuerit. sæpe & alias offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus est? fecit quod noluit. Inimicus est? fecit quod debuit. Prudentiori cedamus: stultiori remittamus. pro quocunque, illud respondeamus nobis, sapientissimos quoque viros multa delinquere: neminem esse tam circumspectum, cuius non diligentia aliquando sibiipsi excidat: neminem tam maturum, cuius non grauitatem in aliquod feruidius factum casus impingat: neminem tam timidum offensarum, qui non in illas, dum vitat, incidat.

CAP. XXIV. Quomodo homini pusillo solatium in malis fuit, etiam magnorum virorum titubare fortunam, & æquiore animo filium in angulo fleuit, qui vidit acerba funera etiam ex regia duci: sic animo æquiore ferret ab aliquo lædi, ab aliquo contemni, cuicunque venit in men-

tem, nullam esse tantam potentiam, in quam non incurrat iniuria. Quòd si etiam prudentissimi peccant, cuius non error bonam caussam habet? Respiciamus, quoties adolescentia nostra in officio parùm diligens fuerit, in sermone parùm modesta, in vino parùm temperans. Si iratus est, demus illi spatium, quo dispicere quid fecerit, possit, se ipse castigabit. Denique dabit pœnas, non est quod cum illo paria faciamus. Illud non venit in dubium, quin se exemerit turbæ, & altiùs steterit, quisquis despexit lacessentes. Proprium est magnitudinis veræ, non se sentire percussum. Sic immanis fera ad latratum canum lenta respexit: sic irritus ingenti scopulo fluctus assultat. Qui non irascitur, inconcussus iniuriâ perstitit: qui irascitur, motus est. At ille quem modò altiorem omni incommodo posui, tenet quodam amplexu summum bonum: nec homini tantùm, sed ipsi fortunæ respondet: Omnia licet facias, minor es, quàm vt serenitatem meam obducas. Vetat hoc ratio, cui vitam regendam dedi. plus mihi nocitura est ira, quàm iniuria. Quid ni plus? illius modus certus est: ista quousque me latura sit, incertum est.

CAP. XXVI. Non possum, inquis, pati: graue est, iniuriam sustinere. Mentiris. quis enim iniuriam non potest ferre, qui potest iram? Adiice nunc, quòd id agis vt

& iram feras, & iniuriam. Quare fers ægri rabiem, & phrenetici verba, puerorum proteruas manus? nempe, quia videntur nescire, quid faciant. Quid interest, quo quisque vitio fiat imprudens? imprudentia par in omnibus patrocinium est. Quid ergo? inquis: impune illi erit? puta te velle: tamen non erit. Maxima est enim factæ iniuriæ pœna, fecisse: nec quisquam grauiùs afficitur, quàm qui ad supplicium pœnitentiæ traditur. Denique ad conditionem rerum humanarum respiciendum est, vt omnium accidentium æqui iudices simus: iniquus autem est, qui commune vitium singulis obiecit. Non est Æthiopis inter suos insignitus color: nec rufus crinis & coactus in nodum apud Germanos. vtrumque decet. Nihil in vno iudicabis notabile aut fœdum, quod genti suæ publicum est. At ista quæ retuli, vnius regionis atque anguli consuetudo defendit: vide nunc quanto in his iustior venia sit, quæ per totum genus humanum vulgata sunt. Omnes inconsulti & improuidi sumus, omnes incerti, queruli, ambitiosi. Quid lenioribus verbis vlcus publicum abscondo? omnes mali sumus. Quicquid itaque in alio reprehenditur, id vnusquisque in suo sinu inueniet. Quid illius pallorem, illius maciem notas? pestilentia est. Placidiores itaque inuicem simus. mali inter malos viuimus.

Vna res nos facere potest quietos, mutuæ facilitatis conuentio. Ille mihi iam nocuit: ego illi nondum. sed iam aliquem fortasse læsisti: sed lædes.

CAP. XXVII. Noli æstimare hanc horam, aut hunc diem: totum inspice mentis tuæ habitum. etiam si nihil mali fecisti, potes facere. Quanto satius est, sanari iniuriam, quàm vlcisci? Multum temporis vltio absumit: multis se iniuriis obijcit, dum vnâ dolet. Diutiùs irascimur omnes, quàm lædimur: quanto melius est, abire in diuersum, nec vitia vitiis componere? Num quis satis constare sibi videatur, si mulam calcibus repetat, & canem morsu? Ista, inquis, peccare se nesciunt. Primùm, quàm iniquus est, apud quem hominem esse, ad impetrandam veniam nocet? deinde, si cetera animalia iræ tuæ subducit, quòd consilio carent: eo loco tibi sit, quisquis consilio caret. Quid enim refert, an alia mutis dissimilia habeat, si quod in omni peccato muta defendit, similem habet caliginem mentis? Peccauit. hoc enim primum, hoc enim extremum. Non est quòd illi credas etiam si dixit: Iterum non faciam. Et iste peccabit, & in istum alius, & tota vita inter errores volutabitur. Mansuetè immansueta tractanda sunt. Quod in luctu dici solet, efficacissimè, & in ira dicetur: Vtrùm aliquando desines, an nunquam?

si aliquando; satius est iram relinquere, quàm ab ira relinqui. Sin semper hæc cogitatio durabit; vides quàm impacatam tibi denunties vitam, qualis enim eris semper tumentis?

CAP. XXVIII. Adijce nunc, quòd nisi benè te ipse succenderis, & subinde caussas quibus stimuleris, renouaueris; sua sponte ira discedet, & vires illi dies subtrahet: quanto satius est à te illam vinci, quàm à se? Huic irasceris, deinde illi: seruis, deinde libertis: parentibus, deinde liberis: notis, deinde ignotis. Vbique enim caussæ supersunt, nisi deprecator animus accessit. Hinc te illò furor rapiet, & illinc aliò: & nouis subinde irritamentis orientibus, continuabitur rabies. Age infelix, & quando amabis? O quàm bonum tempus in re malâ perdis! Quanto nunc satius erat, amicos parare, inimicos mitigare; Rempub. administrare, transferre in res domesticas operam: quàm circumspicere quid alicui possis facere mali? quod aut dignitati eius, aut patrimonio, aut corpori vulnus infligas? cùm id tibi contingere sine certamine ac periculo non possit, etiam si cum inferiore concurses. Vinctum licèt accipias, & ad arbitrium tuum omni patientiæ expositum: sæpè nimia vis cædentis aut articulum loco mouit, aut neruum in his quos fregerat, dentibus fixit. Multos iracundia

mancos, multos debiles facit, etiam vbi patientiæ est nacta materiam. Adijce nunc, quod nihil tam imbecille natum est, vt sine elidentis periculo pereat. imbecillos valentissimis alias dolor, alias casus exæquat. Quid, quod pleraque eorum propter quæ irascimur, offendunt nos magis, quàm lædunt? multùm autem interest, vtrùm aliquis voluptati meæ obstet, an desit: eripiat, an non det. Atqui in æquo ponimus, vtrùm aliquis auferat, an neget: vtrùm spem nostram præcidat, an differat: vtrùm contra nos faciat, an pro se: amore alterius, an odio nostri. Quidam verò non tantùm iustas caussas standi contra nos, sed etiam honestas habent. Alius patrem tuetur, alius fratrem, alius patruum, alius amicum. his tamen non ignoscimus id facientibus: quod nisi facerent, improbaremus. imò, quod est incredibile, sæpè de facto bene existimamus, de faciente malè.

CAP. XXIX. At mehercules vir magnus ac iustus, fortissimum quemque ex hostibus suis, & pro libertate ac salute patriæ pertinacissimum suspicit, & talem sibi ciuem, talem militem contingere optat. Turpe est, odisse quem laudes: quantò verò turpius, ob id aliquem odisse, propter quod misericordia dignus est? Si captiuus in seruitutem subito depressus reliquias libertatis tenet, nec ad sordida ac

laboriosa ministeria agilis occurrit, si ex otio piger equum vehiculumque domini cursu non exæquat, si inter quotidianas vigilias fessum somnus oppressit, si rusticum laborem recusat, aut non fortiter obit, à seruitute vrbanâ & feriatâ translatus ad durum opus. Distinguamus, vtrùm aliquis non possit, an nolit. multos absoluemus, si cœperimus antè iudicare, quàm irasci. Nunc autem primum impetum sequimur: deinde quamuis vana nos concitauerint, perseueramus, ne videamur cœpisse sine caussa: & quod iniquissimum est, pertinaciores nos facit iniquitas iræ. Retinemus enim illam, & augemus: quasi argumentum sit iuste irascendi, grauiter irasci. Quantò melius est, initia ipsa perspicere, quàm leuia sint, quàm innoxia? Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes: friuolis turbamur, & inanibus.

CAP. XXX. Taurum color rubicundus excitat, ad vmbram aspis exsurgit, vrsos leonesque mappa proritat. Omnia quæ naturâ fera ac rabida sunt, consternantur ad vana. Idem inquietis & stolidis ingeniis euenit: rerum suspicione feriuntur: adeò quidem, vt interdum iniurias vocent modica beneficia: in quibus frequentissima, certè acerbissima iracundiæ materia est. Carissimis enim irascimur, quòd minora nobis præstiterint,

quàm mente concepimus, quàm quæ alij tulerint: cùm vtriusque rei paratum remedium sit. Magis alteri indulsisti nostra nos, sine comparatione delectent. nunquam erit felix, quem torquebit felicior. Minus habeo quàm speraui, sed fortasse plus speraui, quàm debui. Hæc pars maximè metuenda est: hinc perniciosissimæ iræ nascuntur, & sanctissima quæque inuasuræ. Diuum Iulium plures amici confecerunt, quàm inimici, quorum non explenerat spes inexplebiles. Voluit quidem ille: neque enim quisquam liberalius victoriâ vsus est, ex qua nihil sibi vindicauit, nisi dispensandi potestatem, sed quemadmodum sufficere tam improbis desideriis posset, cùm tantum omnes concupiscerent, quantum poterat vnus? Vidit itaque strictis circa sellam suam gladiis commilitones suos, Cimbrum Tillium acerrimum paulò antè suarum partium defensorem, aliosque post Pompeium demum Pompeianos.

CAP. XXXI. Hæc res sua in reges arma conuertit, fidissimosque eò compulit, vt de morte eorum cogitarent, pro quibus & ante quos mori, votum habuerant. Nulli ad aliena respicienti, sua placent. Inde diis quoque irascimur, quòd aliquis nos antecedat, obliti quantum sequatur à tergo ingentis inuidiæ. Tanta tamen importunitas hominum est, vt quamuis

multum acceperint, iniuriæ loco sit, plus accipere potuisse. Dedit mihi præturam? sed consulatum speraueram. Dedit duodecim fasces? sed non fecit ordinarium consulem. A me numerari voluit annum? sed deest mihi ad sacerdotium. Cooptatus in collegium suum? sed cur in vnum? Consummauit dignitatem meam? sed patrimonio nihil contulit. Ea dedit mihi, quæ debebat alicui dare: de suo nihil protulit. Age potius gratias pro his quæ accepisti: reliqua expecta, & nondum plenum te esse gaude. Inter voluptates est, superesse quod speres. Omnes vicisti? primum te esse in animo amici tui lætare: multi te vincunt? considera, quanto antecedas plures, quàm sequaris.

CAP. XXXII. Quod sit in te maximum vitium, quæris? fallas rationes conficis: data magno æstimas, accepta paruo. Aliud in alio nos deterreat, quibusdam timeamus irasci, quibusdam vereamur, quibusdam fastidiamus. Magnam rem sine dubio fecerimus, si seruulum infelicem in ergastulum miserimus. Quid properamus verberare statim, crura protinus frangere? non peribit potestas ista, si differetur. sine id tempus veniat, quo ipsi iubeamus: nunc ex imperio iræ loquimur: cùm illa abierit, tunc videbimus, quanti sit ista lis æstimanda. In hoc enim præcipuè fallimur. ad ferrum venimus,

ad capitalia supplicia: & vinculis, carcere, fame, vindicamus rem, castigandam flagris leuioribus. Quomodo, inquis, nos iubes intueri, quàm omnia per quæ lædi videmur, exigua, misera, puerilia sint? Ego verò nihil magis suaserim, quàm sumere ingentem animum, & hæc propter quæ litigamus, discurrimus, anhelamus, videre quàm humilia & abiecta sint, nulli qui altum quiddam aut magnificum cogitat, respicienda. Circa pecuniam plurimum vociferationis est: hæc fora defatigat, patres liberosque committit, venena miscet, gladios tam percussoribus quàm legionibus tradit. hæc est sanguine nostro delibuta: propter hanc vxorum maritorumque noctes strepunt litibus, & tribunalia magistratuum premit turba: reges sæuiunt, rapiuntque, & ciuitates longo seculorum labore constructas euertunt, vt aurum argentumque in cinere vrbium scrutentur.

CAP. XXXIII. Libet intueri fiscos in angulo iacentes. Hi sunt, propter quos oculi clamore exprimuntur: fremitu iudiciorum basilicæ resonant: euocati ex longinquis regionibus iudices sedent, iudicaturi, vtrius iustior auaritia sit. Quid si ne propter fiscum quidem, sed pugnum æris, aut imputatum à seruo denarium, senex sine hærede moriturus stomacho dirumpitur? Quid si propter vsuram aut

millesimam, valetudinarius fœnerator distortis pedibus, & manibus ad computandum modò relictis, clamat, ac per vadimonia asses suos in ipsis morbi accessionibus vindicat? Si totam mihi ex omnibus metallis, quæ cum maximè deprimimus, pecuniam proferas, si in medium proijcias quicquid thesauri tegunt, auaritiâ iterum sub terras referente quæ malè egesserat; omnem istam congeriem dignam non putem, quæ frontem viri boni contrahat. Quanto risu prosequenda sunt, quæ nobis lacrimas educunt?

CAP. XXXIV. Cedo nunc, persequere cetera, cibos, potiones, horúmque caussâ paratam ambitionem, munditias, verba, contumelias, & motus corporum parùm honorificos, & suspiciones, & contumacia iumenta, & pigra mancipia, interpretationes malignas vocis alienæ: quibus efficitur, vt inter iniurias naturæ numeretur sermo homini datus. Crede mihi, leuia sunt, propter quæ non leuiter excandescimus; qualia quæ pueros in rixam & iurgium concitant. Nihil ex his, quæ tam tristes agimus, serium est, nihil magnum. Inde, inquam, vobis ira & insania est, quòd exigua magno æstimatis. Auferre hic mihi hereditatem voluit: hic me diu spe supremâ captatum criminatus est; hic scortum meum concupiuit. Quod vinculum amoris esse debebat, seditio-

nis atque odij caussa est, idem velle.

CAP. XXXV. Iter angustum rixas transeuntium concitat: diffusa & latè patens via ne populos quidem collidit. Ista quæ appetitis, quia exigua sunt, nec possunt ad alterum, nisi alteri erepta, transferri: eadem affectantibus pugnam & iurgia excitant. Respondisse tibi indignaris libertum, & vxorem, & clientem: deinde idem de Repub. libertatem sublatam quereris, quam domi sustulisti. Rursus si tacuit interrogatus, contumaciam vocas. Et loquatur, & taceat, & rideat. coram domino? inquis. imò coram patrefamilias. Quid clamas? quid vociferaris? quid flagella mediâ cœnâ petis, quòd serui loquuntur, quòd non eodem loco turba concionis est, & silentium solitudinis? In hoc habes aures, vt non nisi modulata tantùm & mollia, & ex dulci tracta compositaque accipiant? Et risum audias oportet, & fletum, & blanditias, & lites, & prospera, & tristia, & hominum voces, & fremitus animalium latratusque. Quid miser expauescis ad clamorem serui, ad tinnitum æris, ad ianuæ impulsum? cùm tam delicatus fueris, tonitrua audienda sunt. Hoc quod de auribus dictum est, transfer ad oculos, qui non minus fastidio laborant, si malè instituti sunt: maculâ offenduntur & sordibus, & argento parùm splendido, & stagno non ad solum perlucente.

Hi nempe oculi, qui non ferunt nisi varium, ac recenti curâ nitens marmor, qui mensam nisi crebris distinctam naeuis, qui nolunt domi nisi auro pretiosa calcare, aequissimo animo foris & scabras lutosásque semitas spectant, & maiorem partem occurrentium squalidam, parietes insularum exesos, ruinosos, inaequales.

CAP. XXXVI. Quid ergo aliud est quod illos in publico non offendat, domi moueat, quàm opinio illic aequa & patiens, domi morosa & querula? Omnes sensus perducendi sunt ad firmitatem. naturâ patientes sunt, si animus illos desinat corrumpere, qui quotidie ad rationem reddendam vocandus est. Faciebat hoc Sextius, vt consummato die cùm se ad nocturnam quietem recepisset, interrogaret animum suum: Quod hodie malum tuum sanasti? cui vitio obstitisti? quâ parte melior es? Desinet ira, & erit moderatior, quae sciet sibi quotidie ad iudicem esse veniendum. Quid ergo pulchrius hac consuetudine excutiendi totum diem? qualis ille somnus post recognitionem sui sequitur? quàm tranquillus, altus ac liber, cùm aut laudatus est animus, aut admonitus, & speculator sui, censórque secretus, cognoscit de moribus suis? Vtor hac potestate, & quotidie apud me caussam dico. cùm sublatum è conspectu lumen est, & conticuit vxor moris iam mei conscia.

totum diem mecum scrutor, facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi ipse abscondo, nihil transeo: quare enim quicquam ex erroribus meis timeam, cùm possim dicere: Vide ne istud amplius facias, nunc tibi ignosco. In illâ disputatione pugnacius locutus es: noli posteà congredi cum imperitis: nolunt discere, qui nunquam didicerunt. Illum liberiùs admonuisti, quàm debebas: itaque non emendasti, sed offendisti. de cetero vide, non tantùm an verum sit quod dicis, sed an ille cui dicitur, veri patiens sit.

CAP. XXXVII. Admoneri bonus gaudet: pessimus quisque correptorem asperrimè patitur. In conuiuio quorundam te sales, & in dolorem tuum iacta verba tetigerunt: vitare vulgarem conuictum memento. solutior est post vinum licentia, quia ne sobriis quidem pudor est. Iratum vidisti amicum tuum ostiario causidici alicuius aut diuitis, quòd intrantem submouerat: & ipse pro illo iratus extremo mancipio fuisti. Irasceris ergo cathenario cani? & hic cùm multùm latrauit, obiecto cibo mansuescit. recede longiùs, & ride. Nunc iste aliquem se putat, quòd custodit litigatorum turbâ limen obsessum. nunc ille qui intra iacet, felix fortunatúsque est: & beati hominis ac potentis iudicat indicium, difficilem ianuam. nescit durissimum esse ostium

carceris. Præsume animo,multa esse tibi patienda. Numquis se hieme algere miratur? numquis in mari nauseare, in via concuti? Fortis est animus, ad quæ præparatus venit. Minùs honorato loco positus,irasci cœpisti conuiuatori, vocatori, ipsi qui tibi præferebatur. Demens, quid interest, quam lecti premas partem? honestiorem te,aut turpiorem, potest facere puluinus? Non æquis quendam oculis vidisti, quia de ingenio tuo malè locutus est. Recipis hanc legem? ergo te Ennius, quo non delectaris,odisset: & Hortensius simultates tibi indiceret: & Cicero,si derideres carmina eius, inimicus esset.

CAP. XXXVIII. Vis tu æquo animo pati candidatus suffragia? Contumeliam tibi fecit aliquis: nunquid maiorem quàm Diogeni,philosopho Stoico? cui de irâ cummaximè differenti, adolescens proteruus inspuit. tulit hoc iste leniter ac sapienter. Non quidem, inquit, irascor: sed dubito tamen, an irasci oporteat. Cato noster meliùs: cui cùm causam agenti,in frontem mediam,quantum poterat attractâ pingui saliuâ, inspuisset Lentulus, ille patrum nostrorum memoriâ factiosus & impotens,absterisit faciem, &, Affirmabo, inquit, omnibus, Lentule, falli eos, qui te negant os habere.

CAP. XXXIX. Contigit iam nobis, Nouate, benè componere animum,

si aut

ſi aut non ſentit iracundiam, aut ſuperior eſt: videamus quomodo alienam iram leniamus: nec enim ſani eſſe tantùm volumus, ſed ſanare. Primam iram non audebimus oratione mulcere, ſurda eſt & amens: dabimus illi ſpatium. remedia in remiſſionibus proſunt: nec oculos tumentes tentabimus, vim rigentem mouendo incitaturi, nec cetera vitia dum feruent. Initia morborum quies curat. Quantulum, inquis, prodeſt remedium tuum, ſi ſuâ ſponte deſinentem iram placat? Primùm, vt citiùs deſinat, efficit: deinde cuſtodiet, ne recidat: ipſum quoque impetum, quem non audet lenire, fallet. Remouebit omnia vltionis inſtrumenta, ſimulabit iram, vt tanquam adiutor & doloris comes plus auctoritatis in conſiliis habeat. moras nectet: & dum maiorem quærit pœnam, præſentem differet. omni arte requiem furori dabit. Si vehementior erit; aut pudorem illi cui non reſiſtat, incutiet, aut metum. Si infirmior; ſermones inferet, vel gratos, vel nouos, & cupiditate cognoſcendi auocabit. Medicum aiunt, cùm regis filiam curare deberet, nec ſine ferro poſſet, dum tumentem mammam leniter fouet, ſcalpellum ſpongiâ tectum induxiſſe. Repugnaſſet puella remedio palàm admoto: eadem, quia non expectauit, dolorem tulit.

Cap. XL. Quædam non niſi dece-

pta sanantur. Alteri dices: Vide ne inimicis iracundia tua voluptati sit. Alteri: Vide ne magnitudo animi tui, creditumque apud plerosque robur, cadat. Indignor mehercule, & non inuenio dolendi modum: sed tempus expectandum est, dabit pœnas. Serua istud in animo tuo: cùm potueris, & pro morâ reddes. Castigare verò irascentem, & vltrò obuiam ire ei, incitare est. Variè aggredieris, blandéque: nisi fortè tanta persona eris, vt possis iram comminuere; quemadmodum fecit diuus Augustus, cum cœnaret apud Vedium Pollionem. Fregerat vnus ex seruis eius crystallinum, rapi eum Vedius iussit, nec vulgari quidem periturum morte: murænis obijci iubebatur, quas ingens piscina continebat. Quis non hoc illum putaret luxuriæ caussâ facere? sæuitia erat. Euasit è manibus puer, & confugit ad Cæsaris pedes; nihil aliud petiturus, quàm vt aliter periret, nec esca fieret. Motus est nouitate crudelitatis Cæsar, & illum quidem mitti, crystallina autem omnia coram se frangi iussit, complerique piscinam. Fuit Cæsari sic castigandus amicus: benè vsus est viribus suis. E conuiuio rapi homines imperas, & noui generis pœnis lancinari? si calix tuus fractus est, viscera hominis distrahentur? tantum tibi placebis, vt ibi aliquem duci iubeas vbi Cæsar est?

CAP. XLI. Sit instandum potentiæ est, vt iram ex superiori loco aggredi possit. male tractabilem, ac talem dumtaxat, qualem modò retuli, feram, immane, sanguinariam, quæ iam insanabilis est, nisi maius aliquid extimuit. Pacem demus animo, quam dabit præceptorum salutarium assidua meditatio, actusque rerum boni, & intenta mens ad vnius honesti cupiditatem. Conscientiæ satis fiat. nil in famam laboremus: sequatur vel mala, dum benè merearis. At vulgus animosa miratur, & audaces in honore sunt: placidi pro inertibus habentur. primo forsitan aspectu, sed simulac æqualitas vitæ fidem facit, non segnitiem illam animi esse, sed pacem, veneratur idem illos populus colitque. Nihil ergo habet in se vtile teter ille & hostilis affectus; at omnia è contrario mala, ferrum, ignes: pudore calcato, cædibus inquinauit manus, membra liberorum dispersit. Nihil vacuum reliquit à scelere, non gloriæ memor, non infamiæ metuens, inemendabilis cùm ex ira in odium occalluit.

CAP. XLII. Careamus hoc malo, purgemusque mentem, & exstirpemus radicitus ea vitia, quæ quamuis tenuia vndecunque hæserint, renascentur: & iram non temperemus, sed ex toto remoueamus. Quod enim malæ rei temperamentum est? poterimus autem, adnitamur

modò. Nec vlla res magis proderit, quàm cogitatio mortalitatis. sibi quisque vt alteri dicat: Quid iuuat, tanquam in æternum genitos iras indicere, & breuissimam ætatem dissipare? quid iuuat, dies quos in voluptatem honestam impendere licet, in dolorem alicuius tormentumque transferre? non capiunt res istæ iacturam, nec tempus vacat perdere. Quid ruimus in pugnam? quid certamina nobis accersimus? quid imbecillitatis obliti, ingentia odia suscipimus, & ad frangendum fragiles consurgimus? Iam istas inimicitias, quas implacabili gerimus animo, febris aut aliud malum corporis vetabit geri. Iam par acerrimum media mors dirimet. Quid tumultuamur, & vitam seditiosi conturbamus? stat super caput fatum, & pereuntis dies imputat, propiúsque ac propiùs accedit. Istud tempus quod alienæ destinas morti, fortasse circa tuam est.

CAP. XLIII. Quin potiùs vitam breuem colligis, placidamque & tibi & ceteris præstas? quin potiùs amabilem te, dum viuis, omnibus: desiderabilem, cùm excesseris, reddis? Et quid illum, nimis ex alto tecum agentem, detrahere cupis? quid illum oblatrantem tibi, humilem quidem & contemptum, sed superioribus acidum ac molestum, exterrere viribus tuis tentas? Quid seruo? quid domino? quid regi?

quid clienti tuo irasceris? sustine paululum. venit ecce mors, quæ nos pares faciat. Ridere solemus inter matutina arenæ spectacula, tauri & vrsi pugnam inter se colligatorum: quos, cùm alter alterum vexarit, suus confector expectat. Idem facimus. aliquem nobiscum alligatum lacessimus: cùm victo victorique finis æquè maturus immineat. Quieti potius, pacatique, quantulumcunque superest, exigamus. nulli cadauer nostrum iaceat inuisum. Sæpè rixam conclamatum in vicino incendium soluit: & interuentus feræ, latronem viatoremque diducit. Colluctari cum minoribus malis non vacat, vbi metus maior apparuit. Quid nobis cum dimicatione & insidiis? numquid amplius isti cui irasceris, quàm mortem optas? etiam te quiescente morietur. perdis operam: facere vis, quod futurum est. Nolo, inquis, vtique occidere, sed exilio, sed ignominiâ, sed damno afficere. Magis ignosco ei, qui vulnus inimici, quàm qui pusulam concupiscit: hic enim non tantùm mali animi est, sed pusilli. Siue de vltimis suppliciis cogitas, siue de leuioribus; quantulum est temporis, quo aut ille pœnâ suâ torqueatur, aut tu malum gaudium ex aliena percipias? Iam ipsum spiritum exspuimus, interim dum trahimus. Dum inter homines sumus, colamus humanitatem: non timori cuiquam, non pe-

riculo simus? detrimenta, iniurias, conuicia, vellicationes contemnamus, & magno animo breuia feramus incommoda. Dum respicimus, quod aiunt, versamusque nos, iam mortalitas aderit.

L. ANNÆI SENECÆ
AD HELVIAM MATREM
DE CONSOLATIONE
LIBER VNVS.

I. LIPS. *Carmina hic visum præscribere, quæ Senecæ tribuuntur, & certè exilium eius tangunt. Siue ab ipso igitur, siue de ipso scripta, ad argumentum & lucem libelli spectant.*

EPIGRAMMATA SVPER EXILIO L. ANNÆI SENECÆ.

I. AD CORSICAM.

CORSICA Phocæo tellus habitata colono,
Corsica, quę Graio nomine Cyrnus eras:
Corsica Sardinia breuior, porrectior Ilua:
Corsica piscosis peruia fluminibus:
Corsica terribilis, cùm primum incanduit æstas:
Sæuior, ostendit cùm ferus ora canis:
Parce relegatis, hoc est, iam parce sepultis.

Viuorum cineri sit tua terra leuis.

II. DE EADEM.

Barbara præruptis inclusa est Corsica saxis:
Horrida, desertis vndique vasta locis.
Non poma Autumnus, segetes non educat Æstas:
Canaq; Palladio munere Bruma caret:
Vmbrarum nullo Ver est lætabile fœtu,
Nullaq; in infausto nascitur herba solo:
Non panis, non haustus aquæ, non vltimus ignis:
Hîc sola hæc duo sunt, exul, & exilium.

III. QVERELA.

Occisi iugulum quisquis scrutaris amici,
Tu miserum necdum me satis esse putas:
Desere confossum: victori vulnus iniquo
Mortiferum impressit mortua sæpe manus.

EPIGRAMMA IN LIVOREM.

Quisquis es, & nomen dicam? dolor omnia cogit,
Qui nostrum cinerem nunc, inimice, premis:
Et non contentus tantis, subitisq; ruinis,
Stringis in exstinctũ tela cruenta caput.
Crede mihi, vires aliquas Natura sepulchris
Attribuit: tumulos vindicat vmbra suos.
Ipsos crede Deos hoc nunc tibi dicere, Liuor,
Hoc tibi nũc Manes dicere crede meos:

Res est sacra, miser. Noli mea tāgere fata.
Sacrilegæ bustis abstinuêre manus.

V. ITEM.

Carmina mortiferò tua sunt suffusa veneno,
Et sūt criminibus pectora nigra magis.
Nemo tuos fugiat, non vir, non fœmina dentes,
Haud puer, haud ętas vndiq; tuta senis.
Vtq; furens totas immittit saxa per vrbes
In populum: sic tu verba maligna iacis.
Sed solet insanos populus compescere sanus:
Et repetunt motum saxa remissa caput.
In te nunc stringit nullus non carmina vates,
Inque tuam rabiem publica Musa furit.
Dum sua compositus nondum bene concutit arma
Miles, & è nostrâ lancea torta manu:
Bellus homo, & validè capitalia crimina ludis:
Deque tuis manant atra venena iocis.
Sed tu perque iocum dicis vinumque. quid ad rem,
Si plorem? risus si tuus ista facit?
Quare tolle iocos, non est iocus esse malignum.
Nunquam sunt grati, qui nocuêre sales.

VI. AD AMICVM.

Crispe, meæ vires, lassarumque ancora rerum:

Criſpe vel antiquo conſpiciende foro:
Criſpe potens nunquam, niſi cùm prodeſ-
ſe volebas;
Naufragio littus, tutaque terra meo.
Solus honor nobis, arx & tutiſſima nobis:
Et nunc afflicto ſola quies animo.
Criſpe, fides dulcis, placidique acerrima
virtus:
Cuius Cecropio pectora melle madent.
Maxima facundo vel auo, vel gloria patri:
Quo ſolo careat ſi quis, in exilio eſt.
An tu cui iacco ſaxis telluris adhærens;
Mens tecum eſt, nullâ quæ cohibetur
humo.

VII. DE QUALITATE TEMPORIS.

Omnia tempus edax depaſcitur, omnia
carpit,
Omnia ſede mouet, nil ſinit eſſe diu.
Flumina deficiunt, profugum mare litto-
ra ſiccat,
Subſidunt montes, & iuga celſa ruunt.
Quid tam parua loquor? moles pulcher-
rima cæli
Ardebit flammis tota repente ſuis.
Omnia mors poſcit. Lex eſt, non pœna,
perire:
Hic aliquo mũdus tempore nullus erit.

VIII. VOTUM.

Sic mihi ſit frater, maiórque, minórque
ſuperſtes,
Et de me doleat nil, niſi morte meâ.
Sic illos vincã, ſic vincar rurſus amando:

Mutuus inter nos sic benè certet amor.
Sic dulci Marcus qui nunc sermone fritinnit,
Facundo patruos prouocet ore duos.

Hæc in schidis Pythœanis palàm Senecæ adscribuntur: est & aliud, quod ob argumenti similitudinem viri docti pariter adsignant.

IX. Ad Cordvbam.

Corduba solue comas, & tristes indue vultus:
Inlacrimans cineri munera mitte meo.
Nunc longinqua tuum deplora, Corduba, vatem:
Corduba non alio tempore mœsta magis.
Tempore non alio, quo versis viribus Orbis,
Incubuit belli tota ruina tibi.
Cùm geminis oppressa malis vtrimque peribas:
Et tibi Pompeius, Cæsar & hostis erat.
Tempore non alio, quo ter tibi funera centum,
Heu! nox vna dedit, quę tibi sũma fuit.
Non, Lusitanus quateret cũ mœnia latro,
Figeret & portas lancea torta tuas.
Ille tuus quondam magnus, tua gloria, ciuis
Infigar scopulo. Corduba solue comas,
Et gratare tibi, quòd te Natura supremo
Alluit Oceano: tardiùs ista doles.

SÆpe iam, mater optima, impetum cepi consolandi te, sæpe continui. Vt auderem, multa me impellebant. primùm, videbar depositurus omnia incommoda, cùm lacrimas tuas, etiam si supprimere non potuissem, interim certe abstersissem. deinde plus habiturum me auctoritatis non dubitabam ad excitandam te, si prior ipse consurrexissem. præterea timebam, ne à me non victa fortuna aliquem meorum vinceret. Itaque vtcunque conabar, manu super plagam meam impositâ, ad obliganda vulnera vestra reptare. Hoc propositum meum, erant rursus quæ retardarent. Dolori tuo, dum recens sæuiret, sciebam occurrendum non esse, ne illum ipsa solatia irritarent, & accenderent. nam in morbis quoque nihil est perniciosius, quàm immatura medicina. Expectabam itaque dum ipse vires suas frangeret, & ad sustinenda remedia morâ mitigatus, tangi se ac tractari pateretur. Præterea, cùm omnia clarissimorum ingeniorum monumenta, ad compescendos moderandosque luctus composita euoluerem, non inueniebam exemplum eius qui consolatus suos esset, cùm ipse ab illis comploraretur. Ita in re nouâ hæsitabam, verebarque, ne hæc non consolatio, sed exulceratio esset. Quid quòd nouis verbis, nec ex vulgari & quotidianâ

sumptis allocutione, opus erat homini ad consolandos suos ex ipso rogo caput allevanti? Omnis autem magnitudo doloris modum excedentis necesse est dilectum verborum eripiat, cum sæpe vocem quoque ipsam intercludat. Utcunque conitar: non fiducia ingenij, sed quia possum instar efficacissimæ consolationis esse, consolator. Cui nihil negares, huic hoc utique te non esse negaturam (licèt omnis mœror contumax sit) spero, ut desiderio tuo velis à me modum statui.

CAP. II. Vide quantum de indulgentia tua promiserim mihi: potentiorem me futurum apud te non dubito, quàm dolorem tuum: quo nihil est apud miseros potentius. Itaque ne statim cum eo concurram, adero prius illi, & quibus excitetur, ingeram: omnia proferam, & rescindam quæ iam obducta sunt. Dicet aliquis: Quod hoc genus est consolandi, obliterata mala revocare, & animum in omnium ærumnarum suarum conspectu collocare, vix unius patientem? Sed is cogitet, quæcunque usque eo perniciosa sunt, ut contra remedium convaluerint, plerumque contrariis curari. Omnes itaque luctus illi suos, omnia lugubria admouebo: hoc erit non molli viâ mederi, sed urere ac secare. Quid consequar? ut pudeat animum, tot miseriarum victorem, ægrè ferre unum vulnus, in corpore

tam cicatricoso. Fleant itaque diutiùs, & gemant, quorum delicatas mentes enervauit longa felicitas, & ad leuissimarum iniuriarum motus collabantur: at quorum omnes anni per calamitates transierunt, grauissima quoque forti & immobili constantiâ perferant. Vnum habet assidua infelicitas boni, quòd quos sæpè vexat, nouissimè indurat. Nullam tibi fortuna vacationem dedit à grauissimis luctibus: ne natalem quidem tuum excepit. Amisisti matrem statim nata, imò dum nascereris: & ad vitam quodammodo exposita es. Creuisti sub nouercâ: quam tu quidem omni obsequio, & pietate, quanta vel in filia conspici potest, matrem fieri coëgisti: nulli tamen non magno constitit & bona nouerca. Auunculum indulgentissimum, optimum ac fortissimum virum, cùm aduentum eius expectares, amisisti. Et ne sæuitiam suam fortuna leuiorem ducendo faceret, intra tricesimum diem, carissimum virum tuum, ex quo mater trium liberorum eras, extulisti. Lugenti tibi luctus nuntiatus est, omnibus quidem absentibus liberis: quasi de industria in id tempus coniectis malis tuis, vt nihil esset vbi se dolor tuus reclinaret. Transeo tot pericula, tot metus, quos sine interuallo in te incursantes pertulisti: modò in eumdem sinum, ex quo tres nepotes emiseras, ossa

trium nepotum recepisti. Intra vicesimum diem, quàm filium meum in manibus & in osculis tuis mortuum funeraueras, raptum me audisti. hoc adhuc deerat tibi, lugere viuos.

CAP. III. Grauissimum est ex omnibus, quæ vnquam in corpus tuum descenderunt, recens vulnus: fateor. non summam cutem rupit: pectus, & viscera ipsa diuisit. Sed quemadmodum tirones leuiter saucij tamen vociferantur, & manus medicorum magis, quàm ferrum horrent: at veterani, quamuis confossi, patienter ac sine gemitu, velut aliena corpora, exsecari patiuntur: ita tu nunc debes te fortiter præbere curationi. Lamentationes quidem & vlulatus, & alia per quæ ferè muliebris dolor tumultuatur, amoue. perdidisti enim tot mala, si nondum miserà esse didicisti. Ecquid videor non timidè egisse? nil tibi subduxi ex malis tuis, sed omnia coaceruata ante te posui. Magno id animo feci: constitui enim vincere dolorem tuum, non circumscribere.

CAP. IV. Vincam, puto. primùm si ostendero nihil me pati, propter quod possim dici miser, nedum propter quod miseros etiam, quos contingo, faciam: deinde si ad te transiero, & probauero, ne tuam quidem grauem esse fortunam, quæ tota ex meâ pendet. Hoc priùs aggrediar, quod pietas tua audire gestit, ni-

hil mali esse mihi: si hoc tibi demonstrare non potero, ipsas res quibus me putas premi, non esse intolerabiles, faciam manifestum. Sin id credi non potuerit: at ego mihi ipse magis placebo, quòd inter eas res beatus ero, quæ miseros solent facere. Non est quòd de me aliis credas: ipse tibi, ne quid incertis opinionibus perturberis, indico me non esse miserum. Adiiciam, quò securior sis, nec fieri quidem posse miserum.

CAPVT V. Bonâ conditione conditi sumus, si eam non deseruerimus. Id egit rerum natura, vt ad benè viuendum non magno apparatu opus esset: vnusquisque facere se beatum potest. Leue momentum in aduentitiis rebus est, & quod in neutram partem magnas vires habeat: nec secunda sapientem euehunt, nec aduersa demittunt. Laborauit enim semper, vt in se plurimum poneret, intra se omne gaudium peteret. Quid ergo? sapientem me esse dico? minimè: nam id quidem si profiteri possem, non tantùm negarem miserum me esse, sed omnium fortunatissimum, & in vicinum Deo perductum prædicarem. Nunc, quod satis est ad omnes miseras leniendas, sapientibus viris me dedi; & nondum in auxilium mei validus, in aliena castra confugi, eorum scilicet, qui facilè se & sua tuentur. Illi me iusserunt stare assiduè, velut in

præsidio positum, & omnes conatus fortunæ, & omnes impetus prospicere multò antè quàm incurrant. Illis grauis est, quibus est repentina: facilè eam sustinet, qui semper expectat. Nam & hostium aduentus eos prosternit, quos inopinatò occupauit: at qui futuro se bello ante bellum parauerunt, compositi & aptati primum, qui tumultuosissimus est, ictum facilè excipiunt. Nunquam ego fortunæ credidi, etiam si videretur pacem agere: omnia illa quæ in me indulgentissimè conferebat, pecuniam, honores, gloriam, eo loco posui, vnde posset ea sine motu meo repetere. Interuallum inter me & illa magnum habui. itaque abstulit illa, non auulsit. Neminem aduersa fortuna comminuit, nisi quem secunda decepit. Illi qui munera eius velut sua & perpetua amauerunt, qui se propter illa suspici voluerunt: iacent & mœrent, cùm vanos & pueriles animos, omnis solidæ voluptatis ignaros, falsa & mobilia oblectamenta destituunt. At ille qui se lætis rebus non inflauit, nec mutatis contrahit, aduersus vtrumque statum inuictum animum tenet, exploratæ iam firmitatis: nam in ipsa felicitate, quid contra infelicitatem valeret, expertus est. Itaque ego in illis quæ omnes optant, existimaui semper nihil veri boni inesse; quin inania, & specioso ac deceptoro fuco circumlita inueni, intra

nihil habentia fronti suæ simile. Nam in illis quæ mala vocantur, nihil tam terribile ac durum inuenio, quàm opinio vulgi minabatur. Verbum quidem ipsum, persuasione quâdam & consensu iam asperiùs ad aures venit, & audientes tanquam triste, & execrabile ferit: ita enim populus iussit: sed populi scita ex magna parte sapientes abrogant.

CAP. VI. Remoto igitur iudicio plurium, quos prima rerum facies, vtcunque credita est, aufert, videamus quid sit exilium: nempe, loci commutatio est. Angustare ne videamur vim eius, & quicquid pessimum in se habet, subtrahere: hanc commutationem loci sequuntur incommoda, paupertas, ignominia, contemptus. Aduersùs ista posteà confligam: interim primum illud intueri volo, quid acerbi afferat ipsa loci commutatio. Carere patriâ, intolerabile est. Aspice agedùm hanc frequentiam, cui vix vrbis immensę tecta sufficiunt: maxima pars illius turbæ patriâ caret: ex municipiis & coloniis suis, ex toto denique orbe terrarum confluxerunt. Alios adducit ambitio, alios necessitas officij publici, alios imposita legatio, alios luxuria, opulentum & opportunum vitiis locum quærens: alios liberalium studiorum cupiditas, alios spectacula: quosdam traxit amicitia, quosdam industria, latam ostendendæ virtuti nacta ma-

teriam: quidam vænalem formam attulerunt, quidam vænalem eloquentiam. Nullum non hominum genus concurrit in vrbem, & virtutibus & vitiis magna pretia ponentem. Iube omnes istos ad nomen citari, &, Vnde domo quisque sit, quære: videbis maiorem partem esse, quæ relictis sedibus suis, venerit in maximam quidem ac pulcherrimam vrbem, non tamen suam. Deinde ab hac ciuitate discede, quæ velut communis patria potest dici: omnes vrbes circumi; nulla est, vbi magnam partem peregrinæ multitudinis non inuenias. Nunc transi ab iis quarum amœna positio, & opportunitas regionis plures allicit; deserta loca, & asperrimas insulas, Sciathum & Seriphum, Gyarum & Cossuram pete. nullum inuenies exilium, in quo non aliquis animi caussâ moretur. Quid tam nudum inueniri potest, quid tam abruptum vndique, quàm hoc saxum? quid ad copias respicienti ieiunius? quid ad homines immansuetius? quid ad ipsum loci situm horridius? quid ad cæli naturam intemperantius? plures tamen hîc peregrini, quàm ciues consistunt. Vsque eò ergo commutatio ipsa locorum grauis non est, vt hic quoque locus à patria quosdam abduxerit. Inuenio qui dicant, inesse naturalem quandam animis irritationem commutandi sedes, & transferendi domicilia. Mobilis enim

& inquieta mens homini data est: numquam se tenet, spargitur, & cogitationes suas in omnia nota atque ignota dimittit, vaga, & quietis impatiens, & nouitate rerum lætissima. Quid non miraberis, si primam eius originem aspexeris. Non est ex terreno & graui concreta corpore, ex illo cælesti spiritu descendit. cælestium autem natura semper in motu est: fugit, & velocissimo cursu agitur. Aspice sidera mundum illustrantia: nullum eorum perstat: labitur assidue, & locum ex loco mutat: quamuis cum vniuerso vertatur, in contrarium nihilominus ipsi mundo refertur per omnes signorum partes discurrit, perpetua eius agitatio, & aliunde alio commigratio est. Omnia voluuntur semper, in transitu sunt, & vt lex & naturæ necessitas ordinauit, aliunde alio deferuntur. Cùm per certa annorum spatia orbes suos explicuerint, iterum ibunt per quæ venerant. I nunc, & animum humanum, ex iisdem quibus diuina constant compositum seminibus, moleste ferre puta transitum ac migrationem: cùm Dei natura, assidua & citatissima commutatione, vel delectet se, vel conseruet. A cælestibus, agedum, te ad humana conuerte: videbis gentes, populosque mutasse sedem. Quid sibi volunt in mediis Barbarorum regionibus Græcę vrbes? quid inter Indos Persasque Mace-

donicus sermo? Scythia, & totus ille ferarum indomitarumque gentium tractus, ciuitates Achaiæ Ponticis impositas litoribus ostentat. Non perpetuæ hiemis sæuitia, non hominum ingenia, ad similitudinem cæli sui horrentia transferentibus domus suas obstiterunt. Atheniensis in Asiâ turba est: Miletus LXXV. vrbium populum in diuersa effudit: totum Italiæ latus, quod inferô mari alluitur, maior Græcia fuit. Tuscos Asia sibi vindicat: Tyrij Africam incolunt: Hispaniam Pœni: Græci se in Galliam immiserunt: in Græciam Galli: Pyrenæus Germanorum transitus non inhibuit: per inuia, per incognita versauit se humana leuitas. Liberos, coniugesque, & graues senio parentes traxerunt. Alij longo errore iactati, non iudicio elegerunt locum, sed lassitudine proximum occupauerunt: alij armis sibi ius in alienâ terrâ fecerunt: quasdam gentes, cùm ignota peterent, mare hausit: quędam ibi consederunt, vbi illas rerum inopia deposuit. Nec omnibus eadem caussa relinquendi, quærendique patriam fuit. Alios excidia vrbium suarum, hostilibus armis elapsos, in aliena, spoliatos suis, expulerunt: alios domestica seditio submouit: alios nimia superfluentis populi frequentia, ad exonerandas vires emisit: alios pestilentia, aut frequens terrarum hiatus, aut aliqua intole-

randa infelicis soli vitia eiecerunt: quosdam fertilis oræ, & in maius laudatæ, fama corrupit: alios alia caussa exciuit domibus suis. Illud itaque est manifestum, nihil eodem loco mansisse, quo genitum est. assiduus humani generis discursus est. quotidie aliquid in tam magno orbe mutatur. Noua vrbium fundamenta iaciunt: noua gentium nomina, extinctis prioribus, aut in accessionem validioris conuersis, oriuntur. Omnes autem istæ populorum transportationes, quid aliud, quam publica exilia sunt?

CAP. VII. Quid tam longo te circuitu traho? quid interest enumerare Antenorem Patauii conditorem, & Euandrum in ripa Tiberis regna Arcadum collocantem? quid Diomedem, aliosq; quos Troianum bellum, victos simul victoresque, per alienas terras dissipauit? Romanum imperium nempe auctorem exulem respicit: quem profugum, capta patria, exiguas reliquias trahentem, necessitas & victoris metus, longinqua quærentem, in Italiam detulit. Hic deinde populus quot colonias in omnes prouincias misit? vbicunque vicit Romanus, habitat. Ad hanc commutationem locorum libenter nomina dabat, & relictis aris suis trans maria sequebatur colonus senex.

CAP. VIII. Res quidem non desiderat plurium enumerationem: vnum tamen

adijciam, quod in oculos se ingerit. Hæc ipsa insula sæpè jam cultores mutauit. Vt antiquiora quæ vetustas obduxit, transeam, Phocide relicta, Graij qui nunc Massiliam colunt, priùs in hac insulâ consederunt. Ex qua quid eos fugauerit, incertum est: vtrùm cœli grauitas, an præpotentis Italiæ conspectus, an natura importuosi maris. nam in caussa non fuisse feritatem accolarum, eo apparet, quòd maximè tunc trucibus & inconditis Galliæ populis se interposuerunt. Transierunt deinde Ligures in eam, transierunt & Hispani, quod ex similitudine ritus apparet. eadem enim tegumenta capitum idemque genus calceamenti, quod Cantabris est: & verba quædam. nam totus sermo, conuersatione Græcorum Ligurumque, à patrio desciuit. Deductæ deinde sunt duæ ciuium Romanorum coloniæ; altera à Mario, altera à Sylla. Toties huius aridi & spinosi saxi mutatus est populus. Vix denique inuenies vllam terram, quam etiam nunc indigenæ colant. permixta omnia & insititia sunt: alius alij successit. Hic concupiuit, quod alij fastidio fuit: ille vnde expulerat, eiectus est. Ita fato placuit, nullius rei eodem semper loco stare fortunam. Aduersus ipsam mutationem locorum, detractis ceteris incommodis quæ exilio adhærent, satis hoc remedij putat Varro, doctissimus Ro-

manorum; quòd quocunque venimus, eâdem rerum naturâ vtendum est. M. Brutus satis hoc putat, quòd licet in exilium euntibus virtutes suas ferre secum. Hæc etiam si quis singula parùm iudicat efficacia ad consolandum exulem; vtraque in vnum collata fatebitur plurimum posse. Quantulum enim est, quod perdidimus? duo quæ pulcherrima sunt, quocunque nos mouerimus, sequentur: natura communis, & propria virtus. Id actum est, mihi crede, ab illo, quisquis formator vniuersi fuit, siue ille Deus est potens omnium, siue incorporalis ratio ingentium operum artifex, siue diuinus spiritus per omnia, maxima, minima, æquali intentione diffusus, siue fatum & immutabilis caussarum inter se cohærentium series: id, inquam, actum est, vt in alienum arbitrium, nisi vilissima quæque, non caderent. Quicquid optimum homini est, id extra humanam potentiam iacet: nec dari, nec eripi potest. Mundus hic, quo nihil neque maius, neque ornatius, rerum Natura genuit: animus contemplator, admiratorque mundi, pars eius magnificentissima, propria nobis, & perpetua, tandiu nobiscum mansura, quandiu ipsi manebimus. Alacres itaque & erecti quocunque res tulerit, intrepido gradu properemus.

CAP. IX. Emetiamur quascunque terras, nullum inuenturi solum intra mun-

dum, quod alienum homini ſit. vndecunque ex æquo ad cælum erigitur acies: paribus interuallis omnia diuina ab omnibus humanis diſtant. proinde dum oculi mei ab illo ſpectaculo, cuius inſatiabiles ſunt, non abducantur, dum mihi lunam ſolemque intueri liceat, dum cæteris inhærere ſideribus, dum ortus eorum, occaſus, interuallaque, & cauſſas inueſtigare velociùs meandi, vel tardiùs, ſpectare tot per noctem ſtellas micantes, & alias immobiles, alias non in magnum ſpatium exeuntes, ſed intra ſuum ſe circumagentes veſtigium, quaſdam ſubitò erumpentes, quaſdam igne fuſo perſtringentes aciem, quaſi decidant, vel longo tractu cum luce multâ prçteruolantes; dum cum his ſim, & cæleſtibus, quà homini fas eſt, immiſcear; dum animum ad cognatarum rerum conſpectum tendentem, in ſublimi ſemper habeam: quantum refert meâ, quid calcem? Atqui non eſt hæc terra frugiferarum aut lætarum arborum ferax: non magnis & nauigabilibus fluminum alueis irrigatur: nihil gignit, quod aliæ gentes petant, vix ad tutelam incolentium fertilis: non pretioſus hic lapis cæditur, non auri argentique venæ eruuntur. Anguſtus animus eſt, quem terrena delectant. ad illa abducendus eſt, quæ vbique æquè apparent, vbique æquè ſplendent: & hoc cogitandum eſt, iſta veris

veris bonis per falsa & prauè credita obstare. Quò longiores porticus expedierint, quò altiùs turres sustulerint, quò latiùs vicos porrexerint, quò depressiùs æstiuos specus foderint, quò maiori mole fastigia cœnationum subuexerint: hoc plus erit, quod illis cælum abscondat. In eam te regionem casus eiecit, in quâ latissimum receptaculum casa est. Næ tu pusilli animi es, & sordidè se consolantis, si ideò id fortiter pateris, quia Romuli casam nosti. Dic illud potiùs: Istud humile tugurium nempe virtutes recipit. iam omnibus templis formosius erit, cùm illic iustitia conspecta fuerit, cùm continentia, cùm prudentia, pietas, omnium officiorum rectè dispensandorum ratio, humanorum diuinorumque scientia. Nullus angustus est locus, qui hanc tam magnarum virtutum turbam capit: nullum exilium graue est, in quo licet cum hoc ire comitatu. Brutus in eo libro quem de Virtute composuit, ait, se vidisse Marcellum Mitylænis exulantem, &, quantum modò natura hominis pateretur, beatissimè viuentem, neque vnquam bonarum artium cupidiorem quàm illo tempore. Itaque adijcit, visum sibi se magis in exilium ire, qui sine illo rediturus esset, quàm illum in exilio relinquere. O fortunatiorem Marcellum, eo tempore, quo exilium suum Bruto approbauit, quàm quo popu-

lo R. consulatum! Quantus vir ille fuit, qui effecit, vt aliquis exul sibi videretur, quòd ab exule recederet? qui in admirationem sui adduxit hominem, etiam Catoni suo mirandum? Idem Brutus ait, C. Cæsarem Mitylenas prætereuectum, quia non sustineret videre deformatum virum. Illi quidem reditum impetrauit Senatus, publicis precibus, tam solicitus ac mœstus, vt omnes illo die Bruti habere animum viderentur, & non pro Marcello, sed pro se deprecari, ne exules essent, si sine illo fuissent: sed plus multo consecutus est, quo die illum exulem Brutus relinquere non potuit, Cæsar videre. Contigit enim illi testimonium vtriusq;. Brutus sine Marcello reuerti se doluit: Cæsar erubuit. Num dubitas, quin ille tantus vir, sic ad tolerandum æquo animo exilium se ipse adhortatus sit? Quòd patriâ cares, non est miserum. Ita te disciplinis imbuisti, vt scires omnem locum sapienti viro patriam esse. Quid porrò hic qui te expulit, non ipse per annos decem continuos patriâ caruit? propagandi sine dubio imperij caussâ: sed nempe caruit. nunc ecce trahit illum ad se Africa resurgentis belli minis plena, trahit Hispania, quæ fractas & afflictas partes refouet, trahit Ægyptus infida, totus denique orbis, qui ad occasionem concussi imperij intentus est. cui primùm rei occurret?

cui parti se opponet? Aget illum per omnes terras victoria sua. Illum suspiciant & colant gentes: tu viue Bruto miratore contentus. Benè ergo exilium tulit Marcellus: nec quicquam in animo eius mutauit loci commutatio, quamuis eum paupertas sequeretur, in quâ nihil mali esse, quisquis modò nondum peruênit in insaniam omnia subuertentis auaritiæ, atque luxuriæ, intelligit. Quantulum est enim, quod in tutelam homini necessarium sit? & cui deesse hoc potest, vllam modo virtutem habenti? Quod ad me quidem pertinet, intelligo me non opes, sed occupationes perdidisse. corporis exigua desideria sunt: frigus submouere vult, alimentis famem ac sitim extinguere: quicquid extrà concupiscitur, vitiis, non vsibus laboratur. Non est necesse omne perscrutari profundum, nec strage animalium ventrem onerare, nec conchylia vltimi maris ex ignoto littore eruere. Dij istos deæque perdant, quorum luxuria tam inuidiosi imperij fines transcendit. Vltra Phasim capi volunt, quod ambitiosam popinam instruat; nec piget à Parthis, à quibus nondum pœnas repetiimus, aues petere. Vndique conuehunt, omnia nota fastidienti gulæ. Quod dissolutus deliciis stomachus vix admittat, ab vltimo portatur Oceano. Vomunt vt edant, edunt vt vomant: & epulas, quas

toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur. Ista si quis despicit, quid illi paupertas nocet? si quis concupiscit, illi paupertas etiam prodest. Inuitus enim sanatur: & si remedia ne coactus quidem recipit, interim certè dum non potest, nolenti similis est. C. Cæsar, quem mihi videtur rerum natura edidisse, vt ostenderet quid summa vitia in summâ fortunâ possent, centies sestertio cœnauit vno die: & in hoc omnium adiutus ingenio, vix tamen inuênit, quomodo prouinciarum tributum vna cœna fieret. O miserabiles, quorum palatum nisi ad pretiosos cibos non excitatur! pretiosos autem, non eximius sapor, aut aliqua faucium dulcedo; sed raritas, & difficultas parandi facit. Alioquin si ad sanam illis mentem placeat reuerti, quid opus est tot artibus ventri seruientibus? quid mercaturis? quid vastatione siluarum? quid profundi perscrutatione? passim iacent alimenta, quæ rerum natura omnibus locis disposuit. sed hæc velut cæci transeunt, & omnes regiones peruagantur; maria traiiciunt, & cùm famem exiguo possint sedare, magno irritant.

CAP. X. Libet dicere: Quid deducitis naues? quid manus & aduersus feras & aduersus homines armatis? quid tanto tumultu discurritis? quid opes opibus aggeritis? non vultis cogitare, quàm parua vo-

bis corpora ſint? Nónne furor,& vltimus mentium error eſt, cùm tam exiguum capias, cupere multum? Licèt itaque augeatis cenſus, promoueatis fines: nunquam tamen corpora veſtra laxabitis. Cùm benè ceſſerit negotiatio,multum militia retulerit, cùm indagati vndique cibi coïerint, non habebitis vbi iſtos apparatus veſtros collocetis. Quid tam multa conquiritis? Scilicet maiores noſtri, quorum virtus etiam nunc vitia noſtra ſuſtentat, infelices erant,qui ſibi manu ſuâ parabant cibum: quibus terra cubile erat:quorum tecta nondum auro fulgebant: quorum templa nondum gemmis nitebant. Itaque tunc per fictiles deos religiosè iurabatur: qui per illos inuocauerant, ad hoſtem morituri,ne fallerent,redibant. Scilicet minùs beatè viuebat dictator noſter, qui Samnitum legatos audit, cùm viliſſimum cibum in foco ipſe manu ſuâ verſaret:illâ,quâ iam ſæpè hoſtem percuſſerat, lauream que in Capitolini Iouis gremio repoſuerat. quàm Apicius noſtra memoria vixit,qui in eâ vrbe,ex qua aliquando Philoſophi,velut corruptores iuuentutis, abire iuſſi ſunt, ſcientiam popinæ profeſſus, diſciplinâ ſuâ ſæculum infecit: cuius exitum noſſe, operæpretium eſt. Cùm ſeſtertiûm millies in culinam congeſſiſſet, cùm tot congiaria Principum, & ingens Capitolij vectigal ſingulis comeſſa-

tionibus exsorbsisset; ære alieno oppressus, rationes suas tunc primùm coactus inspexit. superfuturum sibi sestertium centies computauit: & velut in vltimâ famo victurus, si sestertio centies vixisset, veneno vitam finiuit. Quanta luxuria erat, cui sestertium centies egestas fuit? I nunc, & puta pecuniæ modum ad rem pertinere, non animi.

CAP. XI. Sestertium centies aliquis extimuit: & quod alij voto petunt, veneno fugit. Illi verò tam prauæ mentis homini vltima potio saluberrima fuit. Tunc venena edebat bibebatque, cùm immensis epulis non delectaretur tantùm, sed gloriaretur, cùm vitia sua ostentaret, cùm ciuitatem in luxuriam suam conuerteret, cùm iuuentutem ad imitationem sui sollicitaret, etiam sine malis exemplis, per se docilem. Hæc accidunt diuitias non ad rationem reuocantibus, cuius certi sunt fines: sed ad vitiosam consuetudinem, cuius immensum & incomprehensibile arbitrium est. Cupiditati nihil satis est: naturæ satis est etiam parum. Nullum ergo paupertas exulis incommodum habet: nullum enim tam inops exilium est, quod non alendo homini abundè fertile sit. At vestem, an domum desideraturus est exul? Si hæc quoque ad vsum tantùm desiderabit, neque tectum ei deerit, neque velamen. æquè enim exiguo tegitur corpus,

quàm alitur. nihil homini natura, quod necessarium faciebat, fecit operosum. Si desiderat saturatam multo conchylio purpuram, intextam auro, variisque coloribus distinctam & artibus: non fortunæ iste vitio, sed suo pauper est. etiam si illi, quicquid amisit, restitueris, nihil ages. plus enim restituto deerit ex eo quod cupit, quàm exuli ex eo, quod habuit. Si desiderat aureis fulgentem vasis supellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile, æs paucorum insaniâ pretiosum, & seruorum turbam, quæ quamuis magnam domum angustet, iumentorum corpora differta, & coacta pinguescere, & nationum omnium lapides: ista congerantur licèt, nunquam explebunt inexplebilem animum. non magis, quàm vllus sufficiet humor ad satiandum eum, cuius desiderium non ex inopia, sed ex æstu ardentium viscerum oritur. non enim sitis illa, sed morbus est. Nec hoc in pecuniâ tantùm, aut alimentis euenit: eadem natura est in omni desiderio, quod non ex inopia, sed ex vitio nascitur. quicquid illi congesseris; non finis erit cupiditatis, sed gradus. Qui continebit itaque se intra naturalem modum, paupertatem non sentiet: qui naturalem modum excedet, eum in summis opibus quoque paupertas sequetur. Necessariis rebus & exilia sufficiunt: superuacuis nec regna. Animus est

qui diuites facit. hic in exilia sequitur, & in solitudinibus asperrimis, cùm quantum satis est sustinendo corpori, inuênit, ipse bonis suis abundat & fruitur. Pecunia nihil ad animum pertinet. non magis, quàm ad deos immortales omnia ista, quæ imperita ingenia, & nimis corporibus suis addicta, suspiciunt. Lapides, aurum & argentum, & magni leuatique mensarum orbes, terrena sunt pondera: quæ non potest amare sincerus animus, ac naturæ suæ memor, leuis ipse, & quandoque emissus fuerit, ad summa emicaturus. interim, quantum per moras membrorum, & hanc circumfusam grauem sarcinam licet, celeri & volucri cogitatione diuina perlustrat. Ideoque nec exulare vnquam potest, liber, & diis cognatus, & omni mundo omnique æuo par. Nam cogitatio eius circa omne cælum, & in omne præteritum futurumque tempus immittitur. Corpusculum hoc, custodia & vinculum animi, huc atque illuc iactatur: in hoc supplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. animus quidem ipse sacer & æternus est, & cui non possunt inijci manus.

CAP. XII. Nec me putes ad eleuanda incommoda paupertatis, quam nemo grauem sentit, nisi qui putat, vti tantùm præceptis sapientum. Primùm aspice, quanto maior pars sit pauperum, quos nihilo

notabis .tristiores solicitioresque diuitibus : imò nescio an eò lætiores sint, quò animus eorum in pauciora distringitur. Transeamus à pauperibus : veniamus ad locupletes. quam multa sunt tempora, quibus pauperibus similes sunt! Circumcisæ sunt peregrinantium sarcinæ:& quotiescunq; festinationem necessitas itineris exigit, comitum turba dimittitur. Militantes quotam partem rerum suarum secum habent? cùm omnem apparatum castrēsis disciplina submoueat. Nec tantùm conditio illos temporum, aut locorum inopia,pauperibus exæquat.sumunt quosdam dies, cùm iam illos diuitiarum tædium cepit,quibus humi cœnent,& remoto auro,argentoque,fictilibus vtantur.Dementes!hoc quod aliquādo concupiscunt, semper timent. O quanta illos caligo mentium,quanta ignorantia veritatis exercet, qui fugiunt quod voluptatis caussa imitantur! Me quidem, quoties antiqua exempla respexi, paupertatis vti solatiis pudet.quoniam quidem eò temporum luxuria prolapsa est,vt maius viaticum exulum sit, quàm olim patrimonium principum fuit. Vnum fuisse Homero seruum, tres Platoni, nullum Zenoni, à quo cœpit Stoicorum rigida ac virilis sapientia, satis constat.num ergo quisquam eos miseros vixisse dicet, vt non ipse miserrimus ob hoc omnibus videatur?Menenius

Agrippa, qui inter patres ac plebem publicæ gratiæ sequester fuit, ære collato funeratus est. Attilius Regulus, cùm Pœnos in Africâ funderet, ad Senatum scripsit, mercenarium suum discessisse, & ab eo desertum esse rus. quod Senatui publicè curari, dum abesset Regulus, placuit. Fuit tanti, seruum non habere, vt colonus eius populus R. esset. Scipionis filiæ ex ærario dotem acceperunt: quia nihil illis reliquerat pater. Æquum mehercules erat populum R. tributum Scipioni semel conferre, cùm à Carthagine semper exigeret. O felices viros puellarum, quibus populus R. loco soceri fuit! Beatioréſne istos putas, quorum pantomimæ decies sestertio nubunt, quàm Scipionem; cuius liberi à senatu tutore suo, in dotem æs graue acceperunt? Dedignatur aliquis paupertatem, cuius tam claræ imagines sunt? indignatur exul aliquid sibi deesse, cùm defuerit Scipioni dos, Regulo mercenarius, Menenio funus? cùm omnibus illis, id quod deerat, ideò honestiùs suppletum sit, quia defuerat? His ergo aduocatis non tantùm tuta est, sed etiam gratiosa paupertas.

Cap. XIII. Responderi potest: Quid artificiosè ista diducis, quæ singula sustineri possunt, collata non possunt? Commutatio loci tolerabilis est, si tantùm locum mutes: paupertas tolerabilis est, si-

ignominia absit, quæ vel sola opprimere animos solet. Aduersùs hunc, quisquis me malorum turbâ terrebit, his verbis vtendum erit. Si contra vnam quamlibet partem fortunæ satis tibi roboris est, idem aduersùs omnes erit. cùm semel animum virtus indurauit, vndique inuulnerabilem præstat. Si auaritia dimisit, vehementissima generis humani pestis; moram tibi ambitio non faciet. Si vltimum diem non quasi pœnam, sed quasi naturæ legem aspicis; ex quo pectore mortis metum eieceris, in id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas, libidinem non voluptatis caussâ homini datam, sed propagandi generis; quem non violauerit hoc secretum & infixum visceribus ipsis exitium, omnis alia cupiditas intactum præteribit. Non singula vitia ratio, sed pariter omnia prosternit: in vniuersum semel vincit. Ignominiâ tu putas quemquam sapientem moueri posse, qui omnia in se reposuit, qui ab opinionibus vulgi secessit? Plus etiam quàm ignominia, est mors ignominiosa. Socrates tamen eodem illo vultu, quo aliquando solus triginta tyrannos in ordinem redegerat, carcerem intrauit, ignominiam ipsi loco detracturus. neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat. Quis vsque eò ad conspiciendam veritatem excæcatus est, vt ignominiam putet M. Ca-

tonis fuisse, duplicem in petitione præturæ & consulatus repulsam? ignominia illa præturæ & consulatus fuit, quibus ex Catone honor habebatur. Nemo ab alio contemnitur, nisi à se antè contemptus est. Humilis & proiectus animus fit isti contumeliæ opportunus: qui verò aduersus sæuissimos casus se extollit, & ea mala quibus alij opprimuntur, euertit, ipsas miserias insularum loco habet: quando ita affecti sumus, vt nihil æquè magnam apud nos admirationem occupet, quàm homo fortiter miser. Ducebatur Athenis ad supplicium Aristides: cui quisquis occurrerat, deijciebat oculos, & ingemiscebat, non tanquam in hominem iustum, sed tanquam in ipsam iustitiam animaduerteretur. Inuentus est tamen, qui faciem eius inspueret, poterat ob hoc molestè ferre, quod sciebat neminem id ausurum puri oris. At ille abstersit faciem, & subridens ait comitanti se Magistratui: Admone istum, ne posteà tam improbè oscitet. Hoc fuit contumeliæ ipsi contumeliam facere. Scio quosdam dicere, contemptu nihil esse grauius, mortem ipsis potiorem videri. His ego respondebo, & exilium sæpè contemptione omni carere: si magnus vir cecidit, magnus iacuit; non magis illum contemni, quàm cùm ædium sacrarum ruinæ calcantur, quas religiosi æquè ac stantes adorant.

CAP. XIV. Quoniam meo nomine nihil habes, mater cariſſima, quod te in infinitas lacrimas agat, ſequitur vt cauſſæ tuæ te ſtimulent. Sunt autem duæ. nam aut illud te mouet, quòd præſidium aliquod videris amiſiſſe: aut, quòd deſiderium ipſum per ſe pati non potes. Prior pars mihi leuiter perſtringenda eſt. noui enim animum tuum, nihil in ſuis præter ipſos amantem. Viderint illæ matres, quæ potentiam liberorum muliebri impotentiâ exercent; quæ, quia feminis honores non licet gerere, per illos ambitioſæ ſunt; quæ patrimonia filiorum & exhauriunt, & captant; quæ eloquentiam commodando aliis fatigant. Tu liberorum tuorum bonis plurimùm gauiſa es, minimùm vſa: tu liberalitati noſtræ ſemper impoſuiſti modum, cùm tuæ non imponeres: tu filiafamilias, locupletibus filiis vltrò contuliſti: tu patrimonia noſtra ſic adminiſtraſti, vt tanquam in tuis laborares, tanquam alienis abſtineres: tu gratiæ noſtræ, tanquam alienis rebus vtereris, peperciſti, & ex honoribus noſtris nihil ad te niſi voluptas & impenſa pertinuit. nunquam indulgentia ad vtilitatem reſpexit. Non potes itaque erepto filio deſiderare, quæ incolumi nunquam ad te pertinere duxiſti.

CAP. XV. Illò omnis conſolatio mihi vertenda eſt, vnde vera vis materni dolo-

ris oritur. Ego complexu filij carissimi careo; non conspectu eius, non sermone fruor: vbi est ille, quo viso tristem vultum relaxaui, in quo omnes solicitudines meas deposui? vbi colloquia, quorum inexplebilis eram? vbi studia, quibus libentiùs quàm femina, familiariùs quàm mater, intereram? vbi ille occursus? vbi matre visâ semper puerilis hilaritas? Adiicis istis loca ipsa gratulationum & conuictuum, &, vt necesse est, efficacissimas ad vexandos animos recentis conuersationis notas. Nam hoc quoque aduersùs te crudeliter fortuna molita est, quòd te ante tertium demum diem quàm percussus sum, securam, nec quicquam tale metuentem, aggredi voluit. benè nos longinquitas locorum diuiserat: benè aliquot annorum absentia huic te malo præparauerat: rediisti, non vt voluptatem ex filio perciperes, sed ne consuetudinem desiderij perderes. Si multò antè abfuisses, fortiùs tulisses, ipso interuallo desiderium molliente: si non recessisses, vltimum certè fructum biduo diutiùs videndi filium tulisses. Nunc crudele fatum ita composuit, vt nec fortunæ meæ interesses, nec absentiæ assuesceres. Sed quanto ista duriora sunt, tanto maior tibi virtus aduocanda est, & velut cum hoste noto, ac sæpè iam victo, acriùs est congrediendum. Non ex intacto corpore tuo sanguis hic

fluxit: per ipsas cicatrices percussa es.

CAP. XVI. Non est quòd vtaris excusatione nominis muliebris, cui pænè concessum est immoderatum in lacrimas ius, non immensum tamen: & ideò maiores decem mensium spatium lugentibus viros dederunt, vt cum pertinaciâ muliebris mœroris publicâ constitutione deciderēt. non prohibuerunt luctus, sed finierunt. Nam & infinito dolore, cùm aliquem ex carissimis amiseris, affici, stulta indulgentia est: & nullo, inhumana duritia. Optimum inter pietatem & rationem temperamentum est, & sentire desiderium, & opprimere. Non est quòd ad quasdam feminas respicias, quarum tristitiam semel sumptam mors finiuit. nosti quasdam, quæ amissis filiis, imposita lugubria nunquam exuerunt. à te plus exigit vita ab initio fortior. non potest muliebris excusatio contingere ei, à qua omnia vitia muliebria abfuerunt. Non te maximum sæculi malum, impudicitia, in numerum plurium adduxit. non gemmæ te, non margaritæ flexerunt: non tibi diuitiæ, velut maximum generis humani bonum, refulserunt: non te benè in antiquâ & seuerâ institutam domo, periculosa etiam probis pejorum detorsit imitatio. Nunquam te fœcunditatis tuæ, quasi exprobraret ætatem, puduit: nunquam more aliarum, quibus omnis commendatio ex formâ

petitur, tumescentem vterum abscondisti, quasi indecens onus, nec intra viscera tua conceptas spes liberorum elisisti. Non faciem lenociniis ac coloribus polluisti. nunquam tibi placuit vestis, quæ nihil amplius quàm nudam componeret: vnicum tibi ornamentum, pulcherrima, & nulli obnoxia ætati, forma; maximum decus, visa est pudicitia. Non potes itaque, ad obtinendum dolorem, muliebre nomen prætendere, ex quo te virtutes tuæ seduxerunt. tantum debes à feminarum lacrimis abesse, quantum à vitiis. Ne feminæ quidem te sinent intabescere vulneri tuo, sed leuiori necessario mœrore citò defunctam, iubebunt exsurgere: si modò illas intueri voles feminas, quas conspecta virtus inter magnos viros posuit. Corneliam ex duodecim liberis ad duos fortuna redegit. Si numerare funera Corneliæ velles, amiserat decem: si æstimare, amiserat Gracchos. Flentibus tamen circa se, & fatum eius execrantibus interdixit, Ne fortunam accusarent, quæ sibi filios Gracchos dedisset. Ex hac feminâ debuit nasci, qui diceret in concione: Tu matri meæ maledicas, quæ me peperit? Multò mihi videtur animosior vox matris. Filius magno æstimabat Gracchorum natales; mater & funera. Rutilia Cottam filium secuta est in exilium, & vsque eò fuit indulgentia constricta, vt

mallet exilium pati, quàm desiderium: nec antè in patriam, quàm cum filio rediit. Eumdem iam reducem, & in Repub. florentem tam fortiter amisit, quàm secuta est: nec quisquam lacrimas eius post elatum filium notauit. In expulso virtutem ostendit, in amisso prudentiam. nam & nihil illam à pietate deterruit, & nihil in tristitiâ superuacuâ stultâque detinuit. Cum his te numerari feminis volo, quarum vitam semper imitata es: earum in coërcendâ comprimendâque ægritudine optimè sequêris exemplum. Scio rem non esse in nostrâ potestate, nec vllum affectum seruire: minimè verò eum, qui ex dolore nascitur. Ferox enim, & aduersus omne remedium contumax est. volumus eum interim obruere, & deuorare gemitus: per ipsum tamen compositum fictumque vultum lacrimæ profunduntur. Ludis interim aut gladiatoribus animum occupamus: at illum inter ipsa, quibus auocatur, spectacula, leuis aliqua desiderij nota subiuit. Ideò melius est, illum vincere, quàm fallere. Nam qui aut delusus voluptatibus, aut occupationibus abductus est, resurgit, & ipsâ quiete impetum ad sæuiendum colligit: at qui rationi cessit, in perpetuum componitur. Non sum itaq; monstraturus illa, quibus vsos multos esse scio, vt peregrinatione te vel longâ detineas, vel amœnâ delectes; vt ratio-

num accipiendarum diligentiâ, patrimonij administratione multum occupes temporis; vt semper nouo te aliquo negotio implices: omnia ista ad exiguum momentum prosunt, nec remedia doloris, sed impedimenta sunt. ego autem malo illum desinere, quàm decipi. Itaque illò te duco, quò omnibus qui fortunam fugiunt, confugiendum est, ad liberalia studia: illa sanabunt vulnus tuum, illa omnem tristitiam tibi euellent. His etsi nunquam assuesces, nunc vtendum erat: sed quantum tibi patris mei antiquus rigor permisit, omnes bonas artes non quidem comprehendisti, attigisti tamen. Vtinam quidem virorum optimus, pater meus, nimis maiorum consuetudini deditus, voluisset te sapientum præceptis erudiri potiùs, quàm imbui! non parandum tibi nunc contra fortunam esset auxilium, sed proferendum. Propter istas quæ litteris non ad sapientiam vtuntur, sed ad luxuriam instituuntur, minus est indulgere studiis passus. beneficio tamen rapacis ingenij plus, quàm pro tempore, hausisti: iacta sunt disciplinarum omnium fundamenta. Nunc ad illas reuertere: tutam te præstabunt: illæ consolabuntur, illæ delectabunt, illæ si bonâ fide animum tuum intrauerint, nunquam ampliùs intrabit dolor, nunquam solicitudo, nunquam afflictionis irritæ superuacua vexatio: nulli

hotum patebit pectus tuum: nam ceteris vitiis iampridem clusum est. Hæc quidem certissima præsidia sunt, & quæ sola te fortunæ eripere possint: sed quia dum in illum portum, quem studia promittunt, perueneris, adminiculis quibus innitaris opus est; volo interim solatia tua tibi ostendere. Respice fratres meos, quibus saluis, fas tibi non est accusare fortunam. in vtroque habes quod te diuersâ virtute delectet: alter honores industriâ consecutus est, alter sapienter contempsit. Acquiesce alterius filij dignitate, alterius quiete, vtriusque pietate. noui fratrum meorum intimos affectus. alter in hoc dignitatem excolit, vt tibi ornamento sit: alter in hoc se ad tranquillam quietamque vitam recepit, vt tibi vacet. Bene liberos tuos & in auxilium, & in oblectamentum, fortuna disposuit: potes alterius dignitate defendi; alterius otio frui. Certabunt in te officiis: & vnius desiderium, duorum pietate supplebitur. Audacter possum promittere: nihil tibi deerit, præter numerum. Ab his ad nepotes quoque respice. Marcum blandissimum puerum, ad cuius conspectum nulla potest durare tristitia: nihil tam magnum, nihil tam recens in cuiusquam pectore fuerit, quod non circumfusus ille permulceat. Cuius non lacrimas illius hilaritas supprimat? cuius non contra-

ctum ſolicitudine animum illius argutiæ ſoluant? quem non in iocos vocabit illa laſciuia? quem non in ſe conuertet, & abducet infixum cogitationibus, illa nemini nem ſatiatura garrulitas? Deos oro, contingat hunc habere nobis ſuperſtitem. In me omnis fatorum crudelitas laſſata conſiſtat: quicquid matri dolendum fuit, in me tranſierit: quicquid auiæ, in me. Floreat reliqua in ſuo ſtatu turba: nihil de orbitate, nihil de conditione meâ querar. Fuerim tantùm, nihil ampliùs dolituræ domus piamentum. Tene in gremio tuo citò tibi daturam pronepotes Nouatillam: quam ſic in me tranſtuleram, ſic mihi adſcripſeram, vt poſſit videri, quòd me amiſit, quamuis ſaluo patre, pupilla. hanc & pro me dilige. Abſtulit illi nuper fortuna matrem: tua poteſt efficere pietas, vt perdidiſſe ſe matrem doleat tantùm, non & ſentiat. Nunc mores eius compone, nunc formam: altiùs præcepta deſcendunt, quę teneris imprimuntur ætatibus. Tuis aſſueſcat ſermonibus, ad tuum fingatur arbitrium. multum illi dabis, etiam ſi nihil dederis præter exemplum. Hoc iam tibi ſolemne officium, pro remedio erit. non poteſt animum piè dolentem à ſolicitudine auertere, niſi aut ratio, aut honeſta occupatio. Numerarem inter magna ſolatia patrem quoq; tuum, niſi abeſſet. nunc tamen ex affectu tuo,

quid illius intersit, cogita: intelliges, quanto iustius sit, te illi seruari, quàm mihi impendi. quoties te immodica vis doloris inuaserit, & sequi se iubebit, patrem cogita. cui tu quidem tot nepotes pronepotesque dando, effecisti ne vnica esses: consummatio tamen ætatis actæ feliciter, in te vertitur. Illo viuo, nefas est te, quòd vixeris, queri.

CAP. XVII. Maximum adhuc solatium tuum tacueram, sororem tuam: illud fidelissimum pectus tibi, in quod omnes curæ tuæ pro indiuiso transferuntur, illum animum omnibus nobis maternum. Cum hac tu lacrimas tuas miscuisti, in huius primùm respirasti sinu. Illa quidem affectus tuos semper sequitur: in meâ tamen personâ non tantùm pro te dolet. Illius manibus in vrbem perlatus sum: illius pio maternoq; nutricio per longum tempus æger conualui: illa pro quæsturâ meâ gratiam suam extendit: & quæ ne sermonis quidem, aut claræ salutationis sustinuit audaciam, pro me vicit indulgentiâ verecundiam. Nihil illi seductum vitæ genus, nihil modestia, in tantâ feminarum petulantiâ, rustica, nihil quies, nihil secreti & ad otium repositi mores obstiterunt, quò minùs pro me etiam ambitiosa fieret. Hæc est, mater carissima, solatium, quo reficiaris: illi quantùm potes te iunge, illius artissimis

amplexibus alliga. Solent mœrentes, ea quæ maximè diligunt, fugere, & libertatem dolori suo quærere: tu ad illam te, & quicquid cogitaueris, confer: siue seruare habitum istum voles, siue deponere, apud illam inuenies vel finem dolori tuo, vel comitem. Sed si prudentiam perfectissimæ feminæ noui, non patietur te nihil profuturo mœrore consumi, & exemplum tibi suum, cuius ego etiam spectator fui, narrabit. Carissimum virum amiserat, auunculum nostrum, cui virgo nupserat, in ipsâ nauigatione: tulit tamen eodem tempore & luctum, & metum, euictisque tempestatibus corpus eius naufraga euexit. O quàm multarum egregia opera in obscuro iacent! Si huic illa simplex admirandis virtutibus contigisset antiquitas: quanto ingeniorum certamine celebraretur vxor, quæ oblita imbecillitatis, oblita etiam firmissimis metuendi maris, caput suum periculis pro sepulturâ obiecit, & dum cogitat de viri funere, nihil de suo timuit? Nobilitatur carminibus omnium, quæ se pro coniuge vicariam dedit. hoc amplius est, discrimine vitæ sepulchrum viro quærere: maior est amor, qui pari periculo minus redimit. Post hoc nemo miratur, quòd per sedecim annos, quibus maritus eius Ægyptum obtinuit, nunquam in publico conspecta est, neminem prouincialem domum suam ad-

misit: nihil à viro petiit, nihil à se peti passa est. Itaque loquax, & ingeniosa in contumelias præfectorum prouincia, in quâ etiam qui vitauerunt culpam, non effugerunt infamiam, velut vnicum sanctitatis exemplum suspexit: & quod illi difficillimum est, cui etiam periculosi sales placent, omnem verborum licentiam continuit: & hodie similem illi, quamuis nunquam speret, semper optat. Multum erat, si per sedecim annos illam prouincia probasset: plus est, quòd ignorauit. Hæc non ideò refero, vt eius laudes exsequar, quas circumscribere est, tam parcè transcurrere: sed vt intelligas, magni animi esse feminam, quam non ambitio, non auaritia, comites omnis potentiæ & pestes, vicerunt: non metus mortis eam, exarmatâ naui naufragium suum spectantem, deterruit, quò minus exanimi viro hęrens, quæreret, non quemadmodum inde exiret, sed quemadmodum efferret. Huic parem virtutem exhibeas oportet, & animum à luctu recipias, & id agas, ne quis te putet partus tui pœnitere. Ceterùm quia necesse est, cùm omnia feceris, cogitationes tamen tuas subinde ad me reçurrere, nec quemquam nunc ex liberis tuis frequentiùs tibi obuersari: non quia illi minùs cari sint, sed quia naturale est, manum sæpiùs ad id referre quod doleat: qualem me cogites, accipe. Lætum & alacrem,

velut optimis rebus. sunt autem optimæ, quum animus omnis cogitationis expers operibus suis vacat, & modò se leuioribus studiis oblectat, modò ad considerandam suam vniuersique naturam, veri auidus insurgit. Terras primùm, situmque earum quærit. deinde conditionem circumfusi maris, cursusque eius alternos & recursus: tunc quicquid inter cælum, terrasque plenum formidinis interjacet, perspicit, & hoc tonitribus, fulminibus, ventorum flatibus, ac nimborum niuisque & grandinis jactu tumultuosum spatium: tum peragratis humilioribus, ad summa prorumpit, & pulcherrimo diuinorum spectaculo fruitur, æternitatisque suæ memor, in omne quod fuit, futurumque est omnibus sæculis, vadit.

L. ANNÆI SENECÆ
LIBER
DE CONSOLATIONE
AD POLYBIVM
ΑΚΕΦΑΛΟΣ.

EX CAP. XX.

*** nostra corpora compares, firma sunt: si redigas ad conditionem naturæ omnia destruentis, & vnde edidit eodem reuocantis, caduca sunt. Quid enim immortale

mortale manus mortales fecerint? Septem illa miracula, & si qua his multo mirabiliora sequentium annorum exstruxit ambitio, aliquando solo æquata visentur. Ita est. nihil perpetuum, pauca diuturna sunt. aliud alio modo fragile est: rerum exitus variantur: ceterum quicquid cœpit, & desinit. Mundo quidam minantur interitum, & hoc vniuersum, quod omnia diuina humanaque complectitur, si fas putas credere, dies aliquis dissipabit, & in confusionem veterem tenebrasque demerget. Eat nunc aliquis, & singulas comploret animas: Carthaginis ac Numantiæ Corinthique cinerem, & si quid altius cecidit, lamentetur: cùm etiam hoc, quod non habet quò cadat, sit interiturum. Eat aliquis, & fata tantum aliquando nefas ausura, sibi non pepercisse conqueratur.

CAP. XXI. Quis tam superbæ impotentisque arrogantiæ est, vt in hac naturæ necessitate omnia ad eumdem finem reuocantis, se vnum ac suos seponi velit: ruinæque, etiam ipsi mundo imminenti, aliquam domum subtrahat? Maximum ergo solatium est, cogitare id sibi accidisse, quod ante se passi sunt omnes, omnesque passuri: & ideò mihi videtur rerum natura, quod grauissimum fecit, commune fecisse, vt crudelitatem fati consolaretur æqualitas. Illud quoque te non mi-

nimùm adiuuerit, si cogitaueris nihil profuturum dolorem tuum, nec illi quem desideras, nec tibi. noles enim longum esse, quod irritum est. Nam si quicquam tristitiâ profecturi sumus, non recuso, quicquid lacrimarum fortunæ meæ superfuit, tuæ affundere. inueniam etiam nunc, per hos exhaustos iam fletibus domesticis oculos quod effluat, si modò id tibi futurum bono est. Quid cessas? conqueramur. atque adeò ipse hanc litem meam faciam. Iniquissima omnium iudicio fortuna, adhuc videbaris ab eo homine te continuisse, qui munere tuo tantam venerationem receperat, vt, quod rarò vlli contingit, felicitas eius effugeret inuidiam. Ecce eum dolorem illi, quem saluo Cæsare accipere maximum poterat, impressisti: & cùm benè illum vndique circumisses, intellexisti hanc partem tantummodo patere ictibus tuis. Quid enim illi aliud faceres? pecuniam eriperes? nunquam illi obnoxius fuit. nunc quoque quantum potest, illam à se abijcit, & in tantâ felicitate acquirendi, nullum maiorem ex ea fructum, quàm contemptum eius petit. Eriperes illi amicos? sciebas tam amabilem esse, vt facilè in locum amissorum posset alios substituere. Vnum enim hunc ex his quos in Principali domo potentes vidi, cognouisse videor: quem omnibus amicum habere cùm ex-

pediat, magis tamen etiam libet. Eriperes illi bonam opinionem? solidior est hæc apud eum, quàm vt à te quoque ipsa concuti posset. Eriperes bonam valetudinem? sciebas animum eius liberalibus disciplinis, quibus non innutritus tantùm, sed innatus est, sic esse fundatum, vt supra omnes corporis dolores emineret. Eriperes spiritum? quantulum nocuisses? longissimum illi ęuum ingenij fama promisit. Id egit ipse, vt meliore sui parte duraret, & compositis eloquentiæ præclaris operibus, à mortalitate se vindicaret. Quandiu fuerit vllus litteris honor, quandiu steterit aut Latinæ linguæ potentia, aut Græcæ gratia, vigebit cum maximis viris: quorum se ingeniis vel contulit, vel, si hoc verecundia eius recusat, applicuit.

CAP. XXII. Hoc ergo vnum excogitasti, quomodo illi maximè posses nocere. Quo melior enim est quisque, hoc sæpius ferre te consueuit, sine vllo delectu furentem, & inter ipsa beneficia metuendam. Quantulum erat, tibi immunem ab iniuria præstare eum hominem, in quem videbatur indulgentia tua ratione certâ peruenisse, & non ex tuo more temerè incidisse? Adijciamus, si vis, ad has querelas, ipsius adolescentis interceptam inter prima incrementa indolem. Dignus fuit ille te fratre: tu certè eras di-

gnissimus, qui nec ex indigno quidem quicquam doleres fratre. Redditur illi testimonium æquale omnium hominum: desideratur in tuum honorem, laudatur in suum: nihil in illo fuit, quod non libenter agnosceres. Tu quidem etiam minùs bono fratri fuisses bonus: sed in illo pietas tua idoneam nacta materiam, multo se liberiùs exercuit. Nemo potentiam eius iniuriâ sensit, nunquam ille te fratrem vlli minatus est. Ad exemplum se modestiæ tuæ formauerat, cogitabatque quantum tu & ornamentum tuorum esses, & onus. Suffecit ille huic sarcinæ. O dura fata, & nullis æqua virtutibus! antequam felicitatem suam nosset frater tuus, exemptus est. Parùm autem me indignari scio: nihil est enim difficilius, quàm magno dolori paria verba reperire. Iam nunc tamen si quid proficere possumus, conqueramur. Quid tibi voluisti tam iniusta, & tam violenta fortuna? Tam citò indulgentię tuæ te pœnituit? quæ ista crudelitas est, in medios fratres impetum facere, & tam cruentâ rapinâ concordissimam turbam imminuere, tam benè stipatam optimorum adolescentium domum, in nullo fratre degenerantem, turbare, & sine vllâ caussâ delibare voluisti? Nihil ergo prodest innocentia ad omnem legem exacta, nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis summæ potentia, summâ

conseruata abstinentiâ, nihil sincerus & purus litterarum amor, nihil ab omni labe mens vacans? Luget Polybius, & in vno fratre, quid de reliquis possit metuere, admonitus, etiam de ipsis doloris sui solatiis timet. Facinus indignum! luget Polybius, & aliquid propitio dolet Cæsare. hoc sine dubio impotens fortuna captasti, vt ostenderes neminem contra te, ne à Cæsare quidem, posse defendi.

Cap. XXIII. Diutiùs accusare fata possumus, mutare non possumus. stant dura & inexorabilia. nemo illa conuicio, nemo fletu, nemo caussâ mouet: nihil vnquam parcunt vlli, nec remittunt. Proinde parcamus lacrimis, nihil proficientibus. faciliùs enim nos illi dolor adijciet, quàm illum nobis reducet. Qui si nos torquet, non adiuuat, primo quoque tempore deponendus est: & ab inanibus solatiis, atque amarâ quâdam libidine dolendi, animus recipiendus. Nam lacrimis nostris, ni ratio finem fecerit, fortuna non faciet. Omnes agedùm mortales circumspice: larga vbique flendi, & assidua materia. alium ad quotidianum opus laboriosa egestas vocat: alium ambitio nunquam quieta sollicitat: alius diuitias quas optauerat, metuit, & voto laborat suo: alium solicitudo, alium labor torquet, alium semper vestibulum obsidens turba: hic habere se dolet liberos, hic per-

didisse. Lacrimæ nobis deerunt, antequam caussæ dolendi. Non vides qualem vitam nobis rerum natura promiserit, quæ primum nascentium omen fletum esse voluit? Hoc principio edimur, huic omnis sequentium annorum ordo consentit: sic vitam agimus: ideoque moderatè id fieri debet à nobis, quod sæpè faciendum est: & respicientes, quantum à tergo rerum tristium immineat, si non finire lacrimas, at certè reseruare debemus. Nulli parcendum est rei magis quàm huic, cuius tam frequens vsus est. Illud quoque te non minimum adiuuerit, si cogitaueris, nulli minùs gratum esse dolorem tuum, quàm ei cui præstari videtur. Torqueri ille te aut non vult, aut non intelligit. nulla itaque eius officij ratio est, quod ei cui præstatur, si nihil sentit, superuacuum est; si sentit, ingratum.

CAP. XXIV. Neminem toto orbe terrarum esse, qui delectetur lacrimis tuis, audacter dixerim. Quid ergo? quem nemo aduersus te animum gerit, eum esse tu credis fratris tui, vt cruciatu tuo noceat tibi: vt te velit abducere ab occupationibus tuis, id est, à studio, & Cæsare? non est hoc simile veri. Ille enim indulgentiam tibi tanquam fratri præstitit, venerationem tanquam parenti, cultum tanquam superiori: ille desiderio tibi esse vult, tormento esse non vult. Quid itaque

iuuat dolori intabescere: quem, si quis defunctis sensus est, finiri frater tuus cupit? De alio fratre, cuius incerta posset voluntas videri, omnia hæc dubiè ponerem, & dicerem: Siue te torqueri lacrimis nunquam desinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo est: siue non vult, vtique inutilem dolorem dimitte: nec impius frater sic desiderari debet, nec pius sic velit. In hoc verò, cuius tam explorata pietas est, pro certo habendum est, nihil esse illi posse acerbius, quàm hic si tibi casus eius acerbus est, si te vllo modo torquet, si oculos tuos, indignissimos hoc malo, sine vllo flendi fine conturbat idem & exhaurit. Pietatem tuam tamen nihil æquè à lacrimis tam inutilibus abducet, quàm si cogitaueris, fratribus te tuis exemplo esse debere, fortiter hanc fortunę iniuriam sustinendi. Quod duces magni faciunt, rebus affectis, vt hilaritatem de industria simulent, & aduersas res adumbratâ lætitiâ abscondant, ne militum animi, si fractam ducis sui mentem viderint, & ipsi collabantur: id nunc tibi quoque faciendum est. Indue dissimilem animo tuo vultum, & si potes, proijce omnem ex toto dolorem: sin minùs, introrsùs abde & contine, ne appareat; & da operam, vt fratres tui te imitentur: qui honestum putabunt, quodcunque facientem viderint, animumque ex vultu tuo sument. Et so-

latium debes esse, & consolator illorum: non poteris autem horum mœrori obstare, si tuo indulseris.

CAP. XXV. Potest & illa res à luctu te prohibere nimio, si tibi ipse renuntiaueris, nihil horum quæ facis posse subduci. Magnam tibi personam hominum consensus imposuit: hæc tibi tuenda est. Circunstat te omnis ista consolantium frequentia, & in animum tuum inquirit, ac perspicit quantum roboris ille aduersus dolorem habeat, & vtrúmne tu tantùm rebus secundis dexterè vti scias, an & aduersas possis viriliter ferre. obseruantur oculi tui. Liberiora omnia sunt iis, quorum affectus tegi possunt: tibi nullum secretum liberum est, in multâ luce fortuna te posuit. omnes scient, quomodo te in isto tuo gesseris vulnere: vtrúmne statim percussus arma submiseris, an in gradu steteris. Olim te in altiorem ordinem & amor Cæsaris extulit, & tua studia deduxerunt. nihil te plebeium decet, nihil humile. Quid autem tam humile ac muliebre est, quàm consumendum se dolori committere? Non idem tibi in luctu pari, quod tuis fratribus licet. multa tibi non permittit opinio de studiis ac moribus tuis recepta: multum à te homines exigunt, multum expectant. Si volebas tibi omnia licere, ne conuertisses in te ora omnium. nunc autem tibi præstan-

dum est, quantum promisisti omnibus illis, qui opera ingenij tui laudant, qui describunt: quibus cùm fortunâ tuâ opus non sit, ingenio opus est. Custodes animi tui sunt. nihil vnquam itaque potes indignum facere perfecti & eruditi viri professione, vt non multos admirationis de te suæ pœniteat. Non licet tibi flere immodicè: nec hoc tantummodo non licet, nec somnum quidem extendere in partem diei licet, aut à tumultu rerum in otium ruris, gratiâ quietis confugere, aut assiduâ laboriosi officij statione fatigatum corpus voluntariâ peregrinatione recreare, aut spectaculorum varietate animum detinere, aut ex tuo arbitrio diem disponere.

CAP. XXVI. Multa tibi non licent, quæ humillimis & in angulo iacentibus licent. Magna seruitus est, magna fortuna. Non licet tibi quicquam arbitrio tuo facere. audienda sunt tot hominum millia, tot disponendi libelli, tantus rerum ex orbe toto accurrentium congestus: Vt possit per ordinem suum principis maximi officium geri, quieti animi est. Non licet tibi, inquam, flere: vt multos flentes audire possis: vt periclitantium, & ad misericordiam mitissimi Cæsaris peruenire cupientium lacrimæ prosint, tibi tuæ assiccandæ sunt. Hoc tamen etiam non in leuioribus remediis adiuuabit. cùm voles

omnium rerum obliuisci, cogita Cæsarem: vide quantam huius in te indulgentiæ fidem, quantam industriam debeas, intelliges non magis tibi incuruari licere, quàm illi, si quis modò est fabulis traditus, cuius humeris mundus innititur. Cæsari quoque ipsi, cui omnia licent, propter hoc ipsum multa non licent. Omnium domos illius vigilia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius industria, omnium vacationem illius occupatio. Ex quo se Cæsar orbi terrarum dedicauit, sibi eripuit: & siderum modo, quæ irrequieta semper cursus suos explicant, nunquam illi licet nec subsistere, nec quicquam suum facere. Ad quemdam itaque modum tibi quoque eadem necessitas iniungitur: non licet tibi ad vtilitates tuas, ad studia tua respicere. Cæsare orbem terrarum possidente, impartiri te nec voluptati, nec dolori, nec vlli rei potes: totum te Cæsari debes. Adijce nunc, quòd cùm semper prædices cariorem tibi spiritu tuo Cæsarem esse; fas tibi non est, saluo Cæsare, dè fortuna queri. Hoc incolumi, salui tibi sunt tui: nihil perdidisti: non tantùm siccos oculos tuos esse, sed etiam lætos oporter. In hoc tibi omnia sunt: hic pro omnibus est. Quod longè à sensibus tuis prudentissimis piissimisque abest, aduersus felicitatem tuam parùm gratus es, si tibi quic-

quam, hoc ſaluo, flere permittis. Monſtrabo etiamnum, non quidem firmius remedium, ſed familiarius. Si quando te domum receperis, tunc erit tibi metuenda triſtitia. nam quandiu numen tuum intueberis, nullum illa ad te inueniet acceſſum: omnia in te Cæſar tenebit: cùm ab illo diſceſſeris, tunc, velut occaſione datâ, inſidiabitur ſolitudini tuæ dolor, & requieſcenti animo tuo paulatim irrepet. Itaque non eſt, quòd vllum tempus vacare patiaris à ſtudiis, tunc tibi litteræ tuæ, tam diu ac fideliter amatæ, gratiam referant: tunc te illæ antiſtitem & cultorem ſuum vindicent: tunc Homerus & Virgilius, tam benè de humano genere meriti, quàm tu de omnibus & de illis meruiſti, quos pluribus notos eſſe voluiſti quàm ſcripſerant, multum tecum morentur. tutum id erit omne tempus, quod illis tuendum commiſeris. Tunc Cæſaris tui opera, vt per omnia ſæcula domeſtico narrentur præconio, quantum potes compone. nam ipſe tibi optimè formandi condendique res geſtas, & materiam dabit, & exemplum.

CAP. XXVII. Non audeo te vſque eò producere, vt fabellas quoque & Æſopeos logos, intentatum Romanis ingeniis opus, ſolitâ tibi venuſtate connectas. difficile eſt quidem, vt ad hæc hilariora ſtudia tam vehementer perculſus ani-

mis, tam citò possit accedere: hoc tamen argumentum habeto, iam corroborati eius, & redditi sibi, si poterit se à seuerioribus scriptis ad hęc solutiora producere. In illis enim quamuis ægrum eum adhuc, & secum reluctantem, aduocabit ipsa rerum quas tractabit austeritas: hæc quæ remissâ fronte commentanda sunt, non feret, nisi cùm iam sibi ab omni parte constiterit. Itaque debebis eum seueriore materiâ primùm exercere, deinde hilariore temperare. Illud quoque magno tibi erit leuamento, si sæpè te sic interrogaueris: Vtrùmne meo nomine doleo, an eius qui decessit? Si meo; perit meæ indulgentiæ iactatio, & incipit dolor, hoc vno excusatus, quòd honestus est, cùm ad vtilitatem respicit, à pietate desciscere. Nihil autem minùs bono viro conuenit, quàm in fratris luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo; necesse est, alterutrum ex his duobus esse iudicem. Nam si nullus defunctis sensus est, euasit omnia frater meus vitæ incommoda, & in eum restitutus est locum, in quo fuerat antequam nasceretur: & expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis iste est furor, pro eo me nunquam dolere desinere, qui nunquam doliturus est? Si est aliquis defunctis sensus; nunc animus fratris mei, velut ex diutino carcere emissus, tandem sui iuris & arbitrij

gestit, & rerum naturæ spectaculo fruitur, & humana omnia ex superiore loco despicit; diuina verò, quorum rationem tandiu frustra quæsierat, propiùs intuetur. Quid itaque eius desiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus est? beatum deflere, inuidia est: nullum, dementia.

CAP. XXVIII. An hoc te mouet, quòd videtur ingentibus, & cummaximè circumfusis, bonis caruisse? Cùm cogitaueris multa esse quæ perdidit, cogita plura esse quę non timet. Non ira eum torquebit, non morbus affliget, non suspicio lacesset, non edax & inimica semper alienis processibus inuidia consectabitur, non metus solicitabit, non leuitas fortunæ citò munera sua transferentis inquietabit. Si benè computes, plus illi remissum, quàm ereptum est. Non opibus fruetur, non tuâ simul ac suâ gratiâ; non accipiet beneficia, non dabit. Miserum putas quòd ista amisit, an beatum quòd non desiderat? mihi crede, is beatior est, cui fortuna superuacua est, quàm is cui parata est. Omnia ista bona, quæ nos speciosâ, sed fallaci voluptate delectant, pecunia, dignitas, potentia; aliaque complura, ad quæ generis humani cæca cupiditas obstupescit, cum labore possidentur, cum inuidia conspiciuntur: eosque ipsos quos exornant, & premunt; plus minantur, quàm prosunt. Lubrica & incerta

sunt: nunquam benè tenentur. nam vt nihil de tempore futuro timeatur, ipsa tamen magnæ felicitatis tutela solicita est. Si velis credere altiùs veritatem intuentibus, omnis vita supplicium est. In hoc profundum inquietumque proiecti mare, alternis æstibus reciprocum, & modò alleuans nos subitis incrementis, modò maioribus damnis deserens, assidueque iactans, nunquam stabili consistimus loco: pendemus & fluctuamur, & alter in alterum illidimur, & aliquando naufragium facimus, semper timemus. In hoc tam procelloso, & in omnes tempestates exposito mari nauigantibus, nullus portus nisi mortis est. Ne itaque inuideris fratri tuo: quiescit, tandem liber, tandem tutus, tandem æternus est: superstitem Cæsarem, omnemque eius prolem, superstitem te cum omnibus habet fratribus. Antequam quicquam ex suo fauore fortuna mutaret, stantem adhuc illam, & munera plenâ manu congerentem reliquit. Fruitur nunc aperto & libero cælo, ex humili atque depresso in eum emicuit locum, quisquis ille est, qui solutas vinculis animas beato recipit sinu: & nunc liberè vagatur, omniaque rerum naturæ bona cum summâ voluptate perspicit. Erras. non perdidit lucem frater tuus, sed securiorem sortitus est. omnibus illò nobis commune est iter. Quid fata deflemus?

non reliquit ille nos, sed antecessit.

CAP. XXIX. Est, mihi crede, magna felicitas in ipsâ felicitate moriendi. Nihil ne in totum quidem diem certi est. quis in tam obscurâ & inuolutâ veritate diuinat, vtrúmne fratri tuo mors inuiderit, an consuluerit? Illud quoque, quâ iustitiâ in omnibus rebus es, necesse est te adiuuet cogitantem, non iniuriam tibi factam, quòd talem fratrem amisisti, sed beneficium datum, quòd tandiu pietate eius tibi vti fruiquè licuit. Iniquus est, qui muneris sui arbitrium danti non relinquit: auidus, qui non lucri loco habet quod accepit, sed damni, quod reddidit. Ingratus est, qui iniuriam vocat finem voluptatis: stultus, qui nullum fructum esse putat bonorum, nisi præsentium. qui non & in præteritis acquiescit, & ea iudicat certiora quæ abierunt, quia de illis ne desinant non est timendum. Nimis angustat gaudia sua, qui eis tantummodo quæ habet ac videt, frui se putat, & habuisse eadem pro nihilo ducit. citò enim nos omnis voluptas relinquit, quæ fluit & transit, & pænè antequam veniat, aufertur. Itaque in præteritum tempus animus mittendus est, & quicquid nos vnquam delectauit, reducendum, ac frequenti cogitatione pertractandum est. Longior fideliorque est memoria voluptatum, quàm præsentia. Quòd habuisti

ergo optimum fratrem, in summis bonis pone. Non est quòd cogites, quanto diutiùs habere potueris. sed quandiu habueris. Rerum natura illum tibi sicut ceteris fratribus, non mancipio dedit, sed commodauit: cùm visum est deinde, repetiit, nec tuam in eo satietatem secuta est, sed suam legem. Si quis pecuniam creditam soluisse se molestè ferat, eam præsertim cuius vsum gratuitum acceperit, nónne iniustus habebitur? Dedit natura fratri tuo vitam, dedit & tibi: quæ suo iure vsa, à quo voluit, debitum suum citiùs exegit. non illa in culpa est, cuius nota erat conditio, sed mortalis animi spes auida, quæ subinde quid rerum natura sit obliuiscitur, nec vnquam sortis suæ meminit, nisi cùm admonetur. Gaude itaque habuisse te tam bonum fratrem, & vsumfructum eius, quamuis breuior voto tuo fuerit, boni consule. Cogita iucundissimum esse, quòd habuisti: humanum, quòd perdidisti. Nec enim quicquam minùs inter se consentaneum est, quàm aliquem moueri, quòd sibi talis frater parùm diu contigerit: non gaudere, quòd tamen contigerit. At inopinanti ereptus est. Sua quemque credulitas decipit: & in eis quæ diligit, voluntaria mortalitatis obliuio. Natura nulli se necessitatis suæ gratiam facturam esse testata est. Quotidie præter oculos nostros transeunt notorum igno-

torúmque funera: nos tamen aliud agimus,& subitum id putamus esse,quod nobis totâ vitâ denunciatur futurum. Non est itaque ista fatorum iniquitas,sed mentis humanæ prauitas, insatiabilis rerum omnium: quæ indignatur inde se exire, quò admissa est precariò.

CAP. XXX. Quanto ille iustior,qui nuntiatâ filij morte, dignam magno viro vocem emisit? Ego cùm genui, tum moriturum sciui. Prorsus non mireris ex hoc natum esse,qui fortiter mori posset. Non accepit tamquam nouum nuntium, filij mortem: quid est enim noui, hominem mori, cuius tota vita nihil aliud quàm ad mortem iter est? Ego cùm genui,tum moriturum sciui. Deinde adiecit rem maioris & prudentiæ & animi: Huic rei sustuli. Omnes huic rei tollimur: quisquis ad vitam editur,ad mortem destinatur. Gaudeamus ergo omnes eo quod datur, reddamúsque id cùm reposcemur.alium alio tempore fata comprehendent, neminem præteribunt. In procinctu stet animus: & id quod necesse est, nunquam timeat: quod incertum est,semper expectet.Quid dicam duces, ducumque progenies, & multis aut consulatibus conspicuos, aut triumphis, sorte defunctos inexorabili? tota cum regibus regna, populique cum gentibus tulere fatum suum. Omnes, imò omnia in vltimum diem spectant.

non idem vniuersis finis est. Alium in medio cursu vita deserit, alium in ipso aditu relinquit, alium in extremâ senectute fatigatum iam & exire cupientem vix emittit: alio quidem atque alio tempore, omnes tamen in eumdem locum tendimus. Vtrúmne stultius sit nescio, mortalitatis legem ignorare, an impudentius, recusare. Agedùm illa quæ multo ingenij tui labore celebrata sunt, in manus sume, vtriuslibet auctoris carmina: quæ tu ita resoluisti, vt quamuis structura illorum recesserit, permaneat tamen gratia. Sic enim illa ex aliâ linguâ in aliam transtulisti, vt (quod difficillimum erat) omnes virtutes in alienam te orationem secutæ sint. Nullus erit in illis scriptis liber, qui non plurima varietatis humanæ incertorumque casuum & lacrimarum, ex alia atque alia caussa fluentium, exempla tibi suggerat. Lege, quo spiritu ingentibus intonueris rebus: pudebit te subitò deficere, & ex tantâ orationis magnitudine decidere. Ne commiseris, vt quisquis extemplò ac modò scripta tua mirabatur, quærat quomodo tam grandia, tamque solida, tam fragilis animus conceperit. Potiùs ab istis quæ te torquent, ad hæc tot & tanta quæ consolantur, conuerte, ac respice optimos fratres, respice vxorem, filium respice. Pro omnium horum salute, hac tecum portione fortuna

decidit. Multos habes in quibus acquiescas.

CAP. XXXI. Ab hac te infamiâ vindica, ne videatur omnibus plus apud te valere vnus dolor, quàm hæc tam multa solatia. Omnes istos vnà tecum perculsos vides, nec posse tibi subuenire, imò etiam vltrò expectare, vt à te subleuentur, intelligis: & ideo quanto minus in illis doctrinæ minusque ingenii est, tanto magis resistere te necesse est communi malo. Est autem hoc ipsum solacij loco, inter multos dolorem suum diuidere: qui quia dispensatur inter plures, exiguâ debet apud te parte subsidere. Non desinam totiens tibi offerre Cæsarem. illo moderante terras, & ostendente, quanto melius beneficiis imperium custodiatur, quàm armis, illo rebus humanis præsidente, non est periculum, ne quid perdidisse te sentias. in hoc vno tibi satis præsidij, satis solatij est. Attolle te: & quotiens lacrimæ suboriuntur oculis tuis, totiens illos in Cæsarem dirige: siccabuntur maximi & clarissimi conspectu numinis. Fulgor eius illos, vt nihil aliud possint aspicere, præstringet, in se hærentes detinebit. Hic tibi, quem tu diebus intueris ac noctibus, à quo nunquam deijcis animum, cogitandus est, hic contra fortunam aduocandus: nec dubito, cùm tanta illi aduersus omnes suos sit mansuetudo, tantaque indulgen-

tia, quin multis iam solatiis tuum istud vulnus obduxerit, nonnulla quæ dolori obstarent tuo congesserit. Quid porrò? vt nihil horum fecerit, nónne protinus ipse conspectus per se tantùmodo, cogitatusq́; Cæsar, maximo solatio tibi est? Dij illum Deęq́; omnes terris diu commodent: acta hic D. Augusti, & annos vincat, ac, quandiu mortalis erit, nihil ex domo sua mortale esse sentiat. Rectorem Romano imperio filiũ longâ fide approbet, & ante illum consortem patris, quàm successorem accipiat. Sera, & nepotibus demũ nostris dies nota sit, quâ illum gens sua cœlo asserat.

CAP. XXXII. Abstine ab hoc manus tuas fortuna, nec in isto potentiam tuam, nisi eâ parte quâ prodes, ostenderis. patere illum generi humano iam diu ægro & affecto mederi: patere, quicquid prioris Principis furor concussit, in locum suum restituere ac reponere. Sidus hoc, quod præcipitato in profundum, ac demerso in tenebras orbi refulsit, semper luceat. Hic Germaniam pacet, Britanniam aperiat, & patris triumphos ducat, & nouos: quorum me quoque spectatorem futurum, quę primum obtinet locum ex virtutibus eius, promittit clementia. nec enim sic me deiecit, vt nollet erigere: imò ne deiecit quidem, sed impulsum à fortuna & cadentem sustinuit, & in præceps euntem leniter, diuinæ manus vsus moderatione deposuit.

Deprecatus est pro me senatum, & vitam mihi non tantùm dedit, sed etiam petiit. Viderit, qualem volet æstimari caussam meam. vel iustitia eius bonam perspiciet, vel clementia faciet. vtrumque in æquo mihi eius beneficium erit, siue innocentem me scierit esse, siue voluerit. Interim magnum miseriarum mearum solatium est, videre misericordiam eius, totum orbem peruagantem: quæ cùm ex ipso angulo, in quo ego defossus sum, complures multorum iam annorum ruinâ obrutos effoderit, & in lucem reduxerit, non vereor ne me vnum transeat. Ipse autem optimè nouit tempus, quo cuique debeat succurrere: ego omnem operam dabo, ne peruenire ad me erubescat. O felicem clementiam tuam Cæsar! quæ efficit, vt quietiorem sub te agant vitam exules, quàm nuper sub Caio egêre principes. Non trepidant, nec per singulas horas gladium expectant, nec ad omnem nauium conspectum pauent. Per te habent, vt fortunæ sæuientis modum, ita spem quoque melioris eiusdem, ac præsentis quietem. Scias licet ea demum fulmina esse iustissima, quæ etiam percussi colunt.

CAP. XXXIII. Hic itaque princeps, qui publicum omnium hominum solatium est, aut me omnia fallunt, aut iam recreauit animum tuum, & tam magno vulneri maiora adhibuit remedia:

iam te omni confirmauit modo: iam omnia exempla, quibus ad animi æquitatem compelleceris, tenacissimâ memoriâ retulit: iam omnium præcepta sapientum assuetâ sibi facundiâ explicuit. Nullus itaque melius has alloquendi partes occupauerit. aliud habebunt hoc dicente pondus verba, velut ab oraculo emissa, omnem vim doloris tui diuina eius contundet auctoritas. Hunc itaque tibi puta dicere: Non te solùm fortuna desumpsit sibi, quem tam grauí afficeret iniuriâ. nulla domus in toto orbe terrarum aut est, aut fuit sine aliqua comploratione. Transibo exempla vulgaria, quæ etiam si minora, tamen mira sunt: ad fastos te, & annales perducam publicos. Vides omnes has imagines, quæ impleuêre Cæsareum atrium? nulla non harum aliquo suorum incommodo insignis est: nemo non ex istis, in ornamentum sæculorum refulgentibus viris, aut desiderio suorum tortus est, aut à suis cum maximo animi cruciatu desideratus est. Quid tibi referam Scipionem Africanum, cui mors fratris in exilio nuntiata est? Is frater qui eripuit fratrem carcere, non potuit eripere fato: & quàm iuris æqui impatiens pietas Africani fuerit, cunctis apparuit: eodem enim die, quo viatoris manibus fratrem abstulerat, tribuno quoque plebis priuatus intercessit. tam magno tamen

fratrem desiderauit hic animo, quàm defenderat. Quid referam Æmilianum Scipionem, qui vno pænè eodemque tempore, spectauit patris triumphum, duorumque fratrum funera? adolescentulus tamen, ac propemodum puer, tanto animo tulit illam familię suæ, super ipsum Paulli triumphum concidentis subitam vastitatem, quanto debuit ferre vir in hoc natus, ne vrbi Romanæ aut Scipio deesset, aut Carthago superesset.

CAP. XXXIV. Quid referam duorum Lucullorum diremptam morte concordiam? Quid Pompeios? quibus ne hoc quidem sæuiens reliquit fortuna, vt vnâ denique conciderent ruïnâ. Vixit Sextus Pompeius, primùm sorori superstes, cuius morte optimè cohærentis Romanæ pacis vincula resoluta sunt. Idemque vixit superstes optimo fratri: quem fortuna in hoc erexerat, ne minùs altè eum deijceret, quàm patrem deiecerat: & post hunc tamen casum non tantùm dolori, sed bello suffecit. Innumerabilia vndique exempla separatorum morte fratrum succurrunt, imò contrà, vix vlla vnquam horum paria conspecta sunt, vnà senescentia: sed contentus nostræ domus exemplis ero. Nemo enim tam expers erit sensus ac sanitatis, vt fortunam vlli queratur luctum intulisse. quam sciet etiam Cæsarum lacrimas concupisse. Diuus Augustus

amisit Octauiam sororem carissimam, & ne ei quidem rerum natura lugendi necessitatem abstulit, cui cœlum destinauerat: imò verò idem omni genere orbitatis vexatus, sororis filium successioni præparatum suæ perdidit. Denique ne singulos eius luctus enumerem, & generos ille amisit, & liberos, & nepotes: ac nemo magis ex omnibus mortalibus hominem esse se, dum inter homines erat, sensit. Tamen tot tantosque luctus cepit rerum omnium capacissimum eius pectus, victorque Diuus Augustus non gentium tantummodo externarum, sed etiam dolorum fuit. Caius Cæsar, Diui Augusti auunculi mei nepos, circa primos iuuentutis suæ annos Lucium fratrem carissimum sibi, princeps iuuentutis principem eiusdem iuuentutis amisit, in apparatu Parthici belli: & grauiore multò animi vulnere, quàm posteà corporis, ictus est: quod vtrumque piissimè idem, & fortissimè tulit. Cæsar patruus meus, Drusum Germanicum patrem meum, minorem natu quàm ipse erat fratrem, intima Germaniæ recludentem, & gentes ferocissimas Romano subijcientem imperio, in complexu & osculis suis amisit: modum tamen lugendi non sibi tantùm, sed etiam aliis fecit: ac totum exercitum, non solùm mœstum, sed etiam attonitum, corpus Drusi sui sibi vindicantem, ad morem

Romani

Romani luctus redegit:iudicauitque non militandi tantùm disciplinam esse seruandam,sed etiam dolendi. Non potuisset ille lacrimas alienas compescere, nisi priùs pressisset suas.

CAP. XXXV. M. Antonius auus meus, nullo minor nisi eo à quo victus est, tunc cùm Rempub. constitueret, & triumuirali potestate præditus, nihil supra se,exceptis verò duobus collegis,omnia infra se cerneret,fratrem interfectum audiuit. Fortuna impotens,quales ex humanis malis tibi ipsa ludos facis! Eo ipso tempore, quo M. Antonius ciuium suorum vitæ sedebat mortisque arbiter, M. Antonij frater duci iubebatur ad supplicium. Tulit hoc tamen tam triste vulnus eâdem magnitudine animi, quâ omnia alia aduersa tolerauerat:& hoc fuit ei lugere, viginti legionum sanguine fratri parentare. Sed vt omnia alia exempla prætercam, vt in me quoque ipso alia taceam funera,bis me fraterno luctu fortuna aggressa est:bis intellexit lędi me posse, vinci non posse. Amisi Germanicum fratrem : quem quomodo amauerim, intelligit profectò, quisquis cogitat quomodo suos fratres pij fratres ament. Sic tamen affectum meum rexi, vt nec relinquerem quicquam quod exigi deberet à bono fratre, nec facerem quod reprehendi posset in Principe. Hæc ergo puta tibi

parentem publicum referre exempla, eumdem ostendere quàm nihil sacrum intactumque sit fortunæ, quæ ex his penatibus ausa est funera ducere, ex quibus erat deos petitura. Nemo itaque miretur, aliquid ab illa aut crudeliter fieri, aut iniquè. Potest enim hæc aduersus priuatas domos vllam æquitatem nosse, aut vllam modestiam, cuius implacabilis sæuitia totiens ipsa funestauit puluinaria? Faciamus licèt illi conuicium, non nostro tantùm ore, sed etiam publico: non tamen mutabitur: aduersus omnes se preces, omnesque querimonias eriget. Hoc fuit in rebus humanis fortuna, hoc erit: nihil inausum sibi reliquit: nihil intactum relinquet. Ibit violentior per omnia, sicut semper est solita, eas quoque domos ausa iniuriæ causa intrare, in quas per templa aditur, & atram laureatis foribus inducere vestem.

Cap. XXXVI. Hoc vnum obtineamus ab illa votis ac precibus publicis, si nondum illi genus humanum placuit consumere, si Romanum adhuc nomen propitia respicit, hunc Principem, lapsis hominum rebus datum, sicut omnibus mortalibus, sibi esse sacrosanctum velit. discat ab illo clementiam, atque à mitissimo omnium Principum mitis fieri. Debes itaque omnes intueri eos, quos paulò antè retuli, aut adscitos cœlo, aut proxi-

mos, & ferre æquo animo fortunam, ad te quoque porrigentem manus: quas ne ab eis quidem, per quos iuramus, abstinet. Debes illorum imitari firmitatem in perferendis & euincendis doloribus, & in quantum modò homini fas est, per diuina ire vestigia. Quamuis in aliis rebus dignitatum magna discrimina sint, virtus in medio posita est: neminem dedignatur, qui modò dignum se illâ iudicet. Optimè certè illos imitaberis, qui cùm indignari possent non esse ipsos expertes huius mali, tamen in hoc vno se ceteris exæquari hominibus, non iniuriam, sed ius mortalitatis iudicauerunt; tuleruntque nec nimis acerbè & asperè quod acciderat, nec molliter & effœminatè. Nam & non sentire mala sua, non est hominis: & non ferre, non est viri. Non possum tamen, cùm omnes circumiuerim Cæsares, quibus fortuna fratres & sorores eripuit, hunc præterire ex omni Cæsarum numero excerpendum: quem rerum natura in exitium opprobriumque humani generis edidit, à quo imperium euersum funditus, Principis piissimi recreat clementia. C. Cæsar, amissâ sorore Drusillâ, is homo qui non magis dolere quàm gaudere Principaliter posset, conspectum conuersationemque ciuium suorum profugit, exsequiisque sororis suę non interfuit, iusta sorori non præstitit, sed in Albanum

ſuum ſeceſſit. At foro & aduocatis,& huiuſmodi aliis occupationibus acerbiſſimi funeris leuabat mala! Pro pudor imperij. principis Romani lugentis ſororem, alea ſolatium animi fuit. Idem ille Caius furioſâ inconſtantiã, modò barbam capillumque ſubmittens, modò Italiæ ac Siciliæ oras errabundus permetiens, & nunquam ſatis certus vtrùm lugeri vellet, an coli ſororem. Eodem enim tempore,quo templa illi conſtituebat ac puluinaria,eos qui parùm mœſti fuerant, crudeliſſimâ afficiebat animaduerſione. Eâdem enim intemperie animi aduerſarum rerum ictus ferebat, quâ ſecundarum elatus euentu, ſupra humanum intumeſcebat modum. Procul iſtud exemplum ab omni Romano viro, luctum ſuum aut intempeſtiuis auocare luſibus,aut ſordium ac ſqualloris fœditate irritare, aut alienis malis oblectare,minimè humano ſolatio. Tibi verò nihil ex conſuetudine mutandum tuâ. quoniam quidem ea inſtituiſti amare ſtudia, quæ & optimè felicitatem extollunt, & facillimè minuunt calamitatem: eademque & ornamenta hominum maxima ſunt, & ſolatia.

CAP. XXXVII. Nunc itaque te ſtudiis tuis immerge altiùs, nunc illa tibi velut munimenta animi circunda; nec ex vlla tui parte inueniat introitum dolor. Fratris quoque tui produc memoriam aliquo

ſcriptorum monumento tuorum. hoc enim vnum eſt rebus humanis opus, cui nulla tempeſtas noceat, quod nulla conſumat vetuſtas: cetera, quæ per conſtructionem lapidum, & marmoreas moles, aut terrenos tumulos in magnam eductos altitudinem conſtant, non propagabunt longam diem: quippe & ipſa intereunt. Immortalis eſt ingenij memoria: hanc tuo fratri largire, in hac eum colloca: melius illum duraturo ſemper conſecrabis ingenio, quàm irrito dolore lugebis. Quod ad ipſam fortunam pertinet, etiam ſi nunc agi apud te cauſſa eius non poteſt: omnia enim illa quæ nobis dedit, ob hoc ipſum, quòd aliquid eripuit, inuiſa ſunt. tunc tamen erit agenda, cùm primùm æquiorem te illi iudicem dies fecerit: tunc enim poteris in gratiam cum illâ redire. Nam multa prouidit, quibus hanc emendaret iniuriam: multa etiam nunc dabit quibus redimat: denique ipſum quod abſtulit, ipſa dederat tibi. Noli ergo contra te ingenio vti tuo, noli adeſſe dolori tuo. Poteſt quidem eloquentia tua, quę parua ſunt approbare pro magnis: rurſus magna attenuare, & ad minima deducere: ſed aliò iſta vires ſeruet ſuas, nunc tota ſe in ſolatium tuum conferat. Sed tamen diſpice, ne hoc iam quoque ſit ſuperuacuum, aliquid enim à nobis natura exigit: plus vanitate contrahitur.

Nunquam autem ego à te,ne ex toto mœreas, exigam. Et scio inueniri quosdam duræ magis quàm fortis prudentiæ viros,qui negent doliturum esse sapientem. Hi verò videntur nunquam in huiusmodi casum incidisse. alioquin excussisset illis fortuna superbam sapientiam, & ad confessionem eos veri etiam inuitos compulisset. Satis præstiterit ratio, si id vnum ex dolore, quod & superest & abundat, exciderit. nam vt quidem nullum omnino esse eum patiatur, nec sperandum vlli, nec concupiscendum est. Hunc potiùs modum seruet, qui nec impietatem imitetur, nec insaniam: & nos in eo teneat habitu, qui & piæ mentis est, nec emotæ. Fluant lacrimæ, sed eædem desinant: trahantur ex imo pectore gemitus, sed iidem & finiantur. Sic rege animum tuum, vt & sapientibus te approbare possis, & fratribus. effice, vt frequenter fratris tui memoriam tibi velis occurrere, vt illum & sermonibus celebres, & assiduâ recordatione repræsentes tibi. Quod ita denique consequi poteris, si tibi memoriam eius iucundam magis, quàm flebilem feceris. naturale est enim, vt semper animus ab eo refugiat, ad quod cum tristitiâ reuertitur. Cogita modestiam eius, cogita in rebus agendis solertiam, in exsequendis industriam, in promissis constantiam. Omnia dicta eius ac facta & aliis

expone, & tibimet ipſe commemora. Qualis fuerit cogita, qualiſque ſperari potuerit. quid enim de illo non tutò ſponderi fratre poſſet? Hæc, vtcunque potui, longo iam ſitu obſoleto & hebetato animo compoſui: quæ ſi aut parùm reſpondere ingenio tuo, aut parùm mederi dolori videbuntur, cogita quàm non facilè Latina ei verba ſuccurrant, quem Barbarorum inconditus grauiſque fremitus circumſonat.

L. ANNÆI SENECÆ
AD MARCIAM
DE CONSOLATIONE
LIBER VNVS.

CAPVT I.

NISI te, Marcia, ſcirem tam longè ab infirmitate muliebris animi, quàm à ceteris vitiis receſſiſſe, & mores tuos velut antiquum aliquod exemplar aſpici: non auderem obuiam ire dolori tuo, cui viri quoque libenter hærent & incubant. nec ſpem concepiſſem, tam iniquo tempore, tam inimicò iudice, tam inuidioſo crimine, poſſe me efficere, vt fortunam tuam abſolueres. Fiduciam mihi dedit exploratum iam robur animi, & magno experimento approbata virtus tua. Non

est ignotum, qualem te in personam patris tui gesseris: quem non minus quam liberos dilexisti: excepto eo, quod non optabas superstitem. nec scio an & optaueris. Permittit enim sibi quædam & contra bonum morem magna pietas. Mortem A. Cremutij Cordi, parentis tui, quantum poteras, inhibuisti. Postquam tibi apparuit, inter Seianianos satellites illam vnam patere seruitutis fugam, non fauisti consilio eius, sed dedisti manus victa, fudistique lacrimas clam, & gemitus deuorasti quidem, non tamen hilari fronte texisti: & hoc illo sæculo, quo magna pietas erat, nihil impiè facere. Vt verò aliquam occasionem mutatio temporum dedit, ingenium patris tui, de quo sumptum erat supplicium, in vsum hominum reduxisti, & à vera illum vindicasti morte; ac restituisti in publica monumenta libros, quos vir ille fortissimus sanguine suo scripserat. Optimè meruisti de Romanis studiis; magna illorum pars arserat: optimè de posteris, ad quos veniet incorrupta rerum fides; auctori suo magno imputata: optimè de ipso, cuius viget vigebitque memoria, quandiu fuerit in pretio Romana cognosci; quandiu quisquam erit, qui reuerti velit ad acta maiorum; quandiu quisquam qui velit scire, quid sit vir Romanus; quid subactis iam ceruicibus omnium, & ad Seianianum iugum adactis,

indomitus sit homo, ingenio, animo, manu liber. Magnum mehercule detrimentum Resp. ceperat, si illum ob duas artes pulcherrimas in obliuionem coniectum, eloquentiam & libertatem, non eruisses. Legitur, floret, in manus hominum, in pectora receptus, vetustatem nullam timet. At illorum carnificum citò scelera, quibus solis memoriam meruerunt, tacebuntur. Hæc magnitudo animi tui vetuit me ad sexum tuum respicere: vetuit ad vultum, quem tot annorum continua tristitia, vt semel obduxit, tenet. Et vide quàm non surrepam tibi, nec furtum facere affectibus tuis cogitem. Antiqua mala in memoriam reduxi. & vis scire hanc quoque plagam esse sanandam? ostendi tibi æquè magni vulneris cicatricem. Alij itaque molliter agant, & blandiantur: Ego confligere cum tuo mœrore constitui, & defessos exhaustosque oculos, si verum audire vis, magis iam ex consuetudine, quàm ex desiderio fluentes, continebo. si fieri potuerit, fauente te remediis tuis; sin minùs, vel inuitâ. teneas licet & amplexeris dolorem tuum, quem tibi in filij locum superstitem fecisti. Quis enim erit finis? omnia in superuacuum tentata sunt. fatigatæ allocutiones amicorum; auctoritates magnorum & affinium tibi virorum; studia, hereditarium & paternum bonum, surdas aures, irri-

to ac vix ad breuem occupationem proficiente solatio, transeunt. illud ipsum naturale remedium temporis, quod maximas ærumnas quoque componit, in te vnâ vim suam perdidit. Tertius iam præteriit annus, cùm interim nihil ex primo illo impetu cecidit; renouat se, & corroborat quotidie luctus: & iam sibi ius morâ fecit, eoque adductus est, vt putet turpe desinere. Quemadmodum omnia vitia penitus insidunt, nisi dum surgunt, oppressa sint: ita quoque hæc tristia & misera, & in se sæuientia, ipsâ nouissimè acerbitate pascuntur, & fit infelicis animi praua voluptas dolor. Cupissem itaque primis temporibus ad istam curationem accedere. leuiore medicinâ fuisset oriens adhuc restinguenda vis: vehementiùs contra inueterata pugnandum est. Nam vulnerum quoque sanitas facilis est, dum à sanguine recentia sunt: tunc & vruntur, & in altum reuocantur, & digitos scrutantium recipiunt. vbi corrupta in malum vlcus verterunt, difficiliùs curantur. Non possum nunc per obsequium, nec molliter assequi tam durum dolorem: frangendus est.

CAP. II. Scio, à præceptis incipere omnes qui monere aliquem volunt, & in exempla desinere: mutari hunc interim morem expedit. Aliter enim cum alio agendum est. quosdam ratio ducit: quibusdam nomina clara opponenda sunt,

& auctoritas, quæ liberum non relinquat animum ad speciosa stupentem. Duo tibi ponam ante oculos maxima, & sexus, & sæculi tui, exempla: alterius, fœminæ, quæ se tradidit ferendam dolori: alterius, quæ pari affecta casu, maiore damno, non tamen dedit longum in se malis suis dominium, sed citò animum in sedem suam reposuit. Octauia & Liuia, altera soror Augusti, altera vxor, amiserunt filios iuuenes, vtraque spe futuri principis certa. Octauia Marcellum, cui & auunculus & socer incumbere cœperat, in quem onus imperij reclinaret. adolescentem animo alacrem, ingenio potentem; sed & frugalitatis continentiæque in illis aut annis aut opibus non mediocriter admirandum; patientem laboris, voluptatibus alienum; quantumcunque imponere illi auunculus, & (vt ita dicam) inædificare voluisset, laturum. Bene legerat nulli cessura ponderi fundamenta. Nullum finem, per omne vitæ suæ tempus, flendi gemendique fecit: nec vllas admisit voces, salutare aliquid afferentes. ne auocari quidem se passa est. Intenta in vnam rem, & toto animo affixa, talis per omnem vitam fuit, qualis in funere. non dico non ausa consurgere, sed alleuari recusans: secundam orbitatem iudicans, lacrimas omittere. Nullam habere imaginem filij carissimi voluit, nullam sibi fieri de illo mentio-

nem. Oderat omnes matres, & in Liuiam maximè furebat: quia videbatur ad illius filium transisse sibi promissa felicitas. Tenebris & solitudini familiarissima, ne ad fratrem quidem respiciens, carmina celebrandæ Marcelli memoriæ composita, aliosque studiorum honores reiecit, & aures suas aduersus omne solatium clausit, à solemnibus officiis seducta, & ipsam magnitudinis fraternæ nimis circumlucentem fortunam exosa, defodit se, & abdidit. Assidentibus liberis, nepotibus, lugubrem vestem non deposuit, non sine contumelia omnium suorum, quibus saluis orba sibi videbatur.

CAP. III. Liuia amiserat filium Drusum, magnum futurum principem, iam magnum ducem. Intrauerat penitus Germaniam, & ibi signa Romana fixerat, vbi vix vllos esse Romanos notum erat. In expeditione victor decesserat, ipsis illum hostibus ægrum cum veneratione & pace mutua prosequentibus, nec optare quod expediebat audentibus. Accedebat ad hanc mortem, quam ille pro Rep. obierat, ingens ciuium prouinciarumque, & totius Italiæ desiderium: per quam effusis in officium lugubre municipiis coloniisque, vsque in vrbem ductum erat funus triumpho simillimum. Non licuerat matri vltima filij oscula, gratumque extremi sermonem oris haurire, longo itinere re-

liquias Drusi sui prosecutæ, tot per omnem Italiam ardentibus rogis, quasi totiens illum amitteret, irritatæ. Vt primùm tamen intulit tumulo, simul & illum, & dolorem suum posuit: nec plus doluit quàm aut honestum erat, aut Cæsare, aut æquum maius. Non desiit itaque Drusi sui celebrare nomen, vbique illum sibi priuatim publicéque repræsentare, & libentissimè de illo loqui, de illo audire: cùm memoriam alterius nemo posset retinere ac frequentare, quin illam tristem sibi redderet. Elige itaque, vtrum exemplum putas probabilius. si illud prius sequi vis, eximis te numero viuorum; auersaberis & alienos liberos & tuos; ipsumque desiderans, triste matribus omen occurres. Voluptates honestas, permissas, tanquam parum decoras fortunæ tuæ reijciens, inuisam habebis lucem: & ætati tuæ, quòd non præcipitet te quamprimùm, & finiat, infestissima eris: quod turpissimum alienissimumque est animo tuo, in meliorem noto partem, ostendes te viuere nolle, mori non posse. Si ad hoc maximæ fœminæ te exemplum applicueris, moderatius ac mitius: non eris in ærumnis, nec te tormentis macerabis. Quæ enim, malum, amentia est, pœnas à se infelicitatis exigere, & mala sua augere? Quam in omni vita seruasti, morum probitatem & verecundiam, in hac quoque

re præstabis. est enim quædam & dolendi modestia; illum ipsum iuuenem dignissimum quiete, semper nominans, cogitansque, meliore pones loco; si matri suæ, qualis viuus solebat, hilaris, & cum gaudio occurrat.

CAP. IV. Nec te ad fortiora ducam præcepta, vt inhumano ferre humana iubeam modo, vt ipso funebri die oculos matris exsiccem, ad arbitrum tecum veniam: hoc inter nos quæretur, verum magnus esse debeat, an perpetuus dolor. Non dubito, quin Liuiæ Augustæ, quam familiariter coluisti, magis tibi placeat exemplum. Illa te ad suum consilium vocat: illa in primo feruore, cùm maximè impatientes ferocesque sunt miseriæ, se consolandam Areo Philosopho viri sui præbuit. & multum eam rem profuisse sibi confessa est: plus quàm populum Romanum, quem nolebat tristem tristitiâ suâ facere: plus quàm Augustum, qui subducto altero adminiculo titubabat, nec luctu suorum inclinandus erat: plus quàm Tiberium filium, cuius pietas efficiebat, vt in illo acerbo & defleto gentibus funere, nihil sibi nisi numerum deesse sentiret. Hic, vt opinor, aditus illi fuit, hoc principium apud fœminam opinionis suæ custodem diligentissimam. *Vsque in hunc diem Liuia (quantum quidem ego sciam, assiduus viri tui comes, cui non tantùm quæ in*

publicum emittuntur: nota sunt: sed omnes quoque secretiores animorum vestrorum motus) dedisti operam ne quid esset, quod in te quisquam reprehenderet. Nec id in maioribus modo obseruasti, sed in minimis, ne quid faceres, cui famam, liberrimam Principum iudicem, velles ignoscere. Nec quicquam pulchrius existimo in fastigio collocatis, quàm multarum rerum veniam dare, nullius petere. Seruandus itaque tibi in hac re tuus mos est, ne quid committas quod minus aliterve factum velis.

CAP. V. Deinde oro atque obsecro, ne te difficilem amicis & intractabilem præstes. Non est enim quòd ignores, omnes hos nescire quemadmodum se gerant; loquantur aliquid coram te de Druso, an nihil: ne aut obliuio clarissimi iuuenis illi faciat iniuriam, aut mentio tibi. Cum secessimus, & in unum conuenimus, facta eius dictaq; quanto meruit suspectu celebramus: coram te altum nobis de illo silentium est. Cares itaque maximâ voluptate filij tui laudibus, quas non dubito quin vel impendio vitæ, si potestas detur, in æuum omne sis prorogatura. Quare patere, imò accerse sermones, quibus ille narretur; & apertas aures præbe ad nomen memoriamq; filij tui: nec hoc graue duxeris, ceterorum more, qui in eiusmodi casibus partem mali putant, audire solatia. Nunc incubuisti tota in alteram partem, & oblita meliorum, fortunam tuam, quâ deterior est,

aspicis. Non conuertis te ad conuictus filij tui, occursusq; iucundos, non ad pueriles dulcesq; blanditias, non ad incrementa studiorum: vltimum illam faciem rerum premis: in illam, tanquam parum ipsa per se horrida sit, quidquid potes congeris. Ne obsecro te, concupieris peruersissimam gloriam, infelicissimam videri.

CAP. VI. *Simul cogita, non esse magnum, se rebus prosperis fortem gerere, vbi secundo cursu vita procedit: nec gubernatoris quidem artem, tranquillum mare & obsequens ventus ostendit: aduersi aliquid incurrat oportet, quod animum probet. Proinde ne submiseris te, imò contra fige stabilem gradum: & quicquid onerum supra cecidit, sustine, primo duntaxat strepitu conterrita. Nulla re major inuidia fortunæ fit, quam æquo animo.* Post hoc ostendit illi filium incolumem, ostendit ex amisso nepotes. Tuum illic Marcia negotium actum, tibi Areus assedit: te mutata persona consolatus est. Sed puta, Marcia, ereptum tibi amplius quam vlla vnquam mater amiserit (non permulceo te, nec extenuo calamitatem tuam) si fletibus fata vincuntur, conferamus: eat omnis inter luctus dies: noctem sine somno tristitia consumat: ingerantur lacerato pectori manus, & in ipsam faciem impetus fiat: atque omni se genere sæuitiæ profecturus mœror exerceat. Sed si nullis planctibus defuncta

reuocantur; si sors immota, & in æternum fixa, nullâ miseriâ mutatur; & mors tenet quicquid abstulit; desinat dolor, qui perit. Quare regamus: nec nos ista vis transuersos auferat. Turpis est nauigij rector, cui gubernacula fluctus eripuit, qui fluctuantia vela deseruit, permisit tempestati ratem: at ille vel in naufragio laudandus, quem obruit mare clauum tenentem & obnixum.

CAP. VII. At enim naturale desiderium suorum est. Quis negat, quandiu modicum est? nam in discessu, non solùm amissione carissimorum necessarius morsus est, & firmissimorum quoque animorum contractio. Sed plus est quod opinio adijcit, quàm quod natura imperauit. Aspice mutorum animalium quàm concitata sint desideria, & tamen quàm breuia. Vaccarum vno die alteróve mugitus auditur: nec diutiùs equarum vagus ille amensque discursus est. Feræ cùm vestigia catulorum consectatæ sunt, & siluas peruagatæ, cùm sæpè ad cubilia expilata redierint, rabiem intra exiguum tempus exstinguunt. Aues cum stridore magno inanes nidos circumfremunt: intra momentum tamen quietæ, volatus suos repetunt. Nec vlli animali longum fœtus sui desiderium est, nisi homini: qui adest dolori suo, nec tantum quantum sentit, sed quantum constituit, afficitur. Vt scias au-

tem non esse hoc naturale, luctibus frangi, primùm magis fœminas quàm viros, magis barbaros quàm placidos eruditæque gentis homines, magis indoctos quàm doctos, eadem orbitas vulnerat. Atqui ea, quæ à natura vim acceperunt, eamdem in omnibus seruant. Apparet non esse naturale, quod varium est. Ignis omnes ætates, omnium vrbium ciues, tam viros quàm fœminas, vret: ferrum in omni corpore exhibebit secandi potentiam: quare? quia vires illi à natura datæ sunt, quæ nihil in personam constituit. Paupertatem, luctum, orbationem alius aliter sentit, prout illum consuetudo infecit: & imbecillum impatientemque reddit præsumpta opinio de non timendis terribilis.

CAP. VIII. Deinde quod naturale est, non decrescit mora: dolorem dies consumit, licèt contumacissimum, quotidie insurgentem, & contra remedia efferuescentem; tamen illum, efficacissimum mitigandæ ferociæ, tempus eneruat. Manet quidem tibi, Marcia, etiamnum ingens tristitia, & iam videtur duxisse callum, non illa concitata, qualis initio fuit, sed pertinax & obstinata: tamen hanc quoque ętas tibi minutatim eximet. Quoties aliud egeris, animus relaxabitur: nunc te ipsa custodis. multùm autem interest, vtrùm tibi permittas mœrere, an imperes.

Quanto magis hoc morum tuorum elegantiæ conuenit, finem luctus potiùs facere, quàm expectare: nec illum opperiri diem, quo te inuitâ dolor desinat. ipsa illi renuntia.

CAP. IX. Vnde ergo tanta nobis pertinacia in deploratione nostri, si id non fit naturę iussu? quòd nihil nobis mali, antequam eueniat, proponimus, sed vt immunes ipsi, & aliis pacatius ingressi iter, alienis non admonemur casibus, illos esse communes. Tot præter domum nostram ducuntur exsequię: de morte non cogitamus. tot acerba funera: nos togam nostrorum infantium, nos militiam, & paternæ hereditatis successionem animo agitamus. tot diuitum subita paupertas in oculos incidit: & nobis nunquam in mentem venit, nostras quoque opes ęquè in lubrico positas. Necesse est itaque magis corruamus, qui quasi ex inopinato ferimur. Quæ multò antè prouisa sunt, languidiùs incurrunt. Vis tu scire te ad omnes expositam ictus stare, & illa quæ alios tela fixerunt, circa te vibrasse? velut murum aliquem, aut obsessum multo hoste locum, & arduum ascensu, inermis adeas, expecta vulnus, & illa supernè volantia cum sagittis, pilisque saxa, puta in tuum vibrata corpus. Quoties aut ad latus, aut post tergum ceciderint, exclama: Non decipies me fortuna, nec securam aut negli-

gentem opprimes. scio quid pares: alium percussisti, me petisti. Quis vnquam res suas, quasi periturus, aspexit? quis vnquam nostrûm de exilio, de egestate, de luctu cogitare ausus est? quis non, si admoneatur vt de suis cogitet, tamquam dirum omen respuat, & in capita inimicorum aut ipsius intempestiui monitoris abire illa iubeat? Non putaui futurum. Quicquam tu putas non futurum, quod multis scis posse fieri, quod multis vides euenisse? Egregium versum & dignum audiui. est enim e populo.

Cuiuis potest accidere, quod cuiquam potest.

Ille amisit liberos: & tu amittere potes. ille damnatus est: & tua innocentia sub ictu est. Hic nos error decipit, hic effœminat, dum patimur, quæ nunquam pati nos posse præuidimus. Aufert vim præsentibus malis, qui futura prospexit.

CAP. X. Quicquid est hoc, Marcia, quod circa nos ex aduenticio fulget, liberi, honores, opes, ampla atria, & exclusorum clientium turbâ referta vestibula, clara, nobilis, aut formosa coniux, ceteraque ex incertâ & mobili sorte pendentia: alieni commodatique apparatus sunt. nihil horum dono datur: collaticiis, & ad dominos redituris instrumentis scæna adornatur. Alia ex his primo die, alia secundo referentur: pauca vsque ad finem perseuerabunt. Ita non est quod nos suspi-

ciamus, tamquam inter nostra positi: mutuò accepimus. Vsusfructus noster est, cuius tempus ille arbiter muneris sui temperat; nos oportet in promptu habere, quæ in incertum diem data sunt, & appellatos, sine querela reddere. Pessimi est debitoris, creditori facere conuicium. Omnes ergo nostros, & quos superstites lege nascendi optamus, & quos præcedere iustissimum ipsorum votum est, sic amare debemus, tamquam nihil nobis de perpetuitate, imò nihil de diuturnitate eorum promissum sit. Sæpè admonendus est animus, amet vt recessura, imò tamquam recedentia: quicquid à fortuna datum est, tamquam extemplò abiturum possideat. Rapite ex liberis voluptates, fruendos vos inuicem liberis date, & sine dilatione omne gaudium haurite: nihil de hodierna die promittitur. Nimis magnam aduocationem dedi; nihil de hac horâ. Festinandum est: instat à tergo mors: iam deficiet iste comitatus: iam contubernia ista sublato clamore soluentur. Rapina rerum omnium est. Miseri nescitis fuga viuere. Si mortuum tibi filium doles, eius temporis quo natus est, crimen est: mors enim illi nascenti denominata est. In hanc legem datus: hoc fatum ab vtero statim prosequebatur. In regnum fortunæ & quidem durum atque inuictum peruenimus, illius arbitrio di-

gna atque indigna passuri: corporibus nostris impotenter, contumeliosè, crudeliter abutetur: alios ignibus peruret, vel in pœnam admotis, vel in remedium: alios nudos mari iactabit, & luctatos cum fluctibus, ne in arenam quidem aut littus explodet, sed in alicuius ventrem immensæ beluæ decrudet: alios morborum variis generibus emaceratos, diu inter vitam mortemque detinebit. Vt varia & libidinosa, mancipiorumque suorum negligens domina, & pœnis & muneribus errabit. Quid opus est partes deflere? tota vita flebilis est. Vrgebunt noua incommoda, priusquam veteribus satisfeceris. Moderandus est itaque vobis animus ad hæc maximè, quæ immoderatè fertis: & in metus, & in dolores humanum pectus dispensandum.

Cap. XI. Quæ demum ista tuæ publicæque conditionis obliuio est? Mortalis nata es, mortales peperisti: putre ipsa fluidumque corpus, & casibus morbisque repetita, sperasti tam imbecillâ materiâ solida & æterna gestasse? Decessit filius tuus, id est, decucurrit ad hunc finem, ad quem, quæ feliciora partu tuo putas, properant. Huc omnis ista quæ in foro litigat, in theatris desidet, in templis precatur turba, dispari gradu vadit. Et quæ veneraris, & quæ despicis, vnus exæquabit cinis Hoc iubet illa Pythicis oraculis adscripta

vox, NOSCE TE. Quid est homo? quodlibet quassum vas, & quodlibet fragile: iactatu, non tempestate magnâ, vt dissiperis, est opus. Vbicunque arietaueris, soluêris. Quid est homo? imbecillum corpus, & fragile, nudum, suâpte naturâ inerme, alienæ opis indigens, ad omnem fortunæ contumeliam proiectum: cùm benè lacertos exercuit, cuiuslibet feræ pabulum, cuiuslibet victima: ex infirmis fluidisque contextum, & lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, æstus, laboris impatiens: ipso cursus situ & otio iturum in tabem: alimenta metuens sua, quorum modò inopiâ, modò copiâ rumpitur: anxiæ solicitæque tutelæ, precarij spiritus, & malè hęrentis, quà parùm repentinum audiet, ex improuiso sonus auribus grauis excutit: soli semper sibi nutrimentum vitiosum, & inutile. Miramur in hoc mortem vnius, quâ singulis opus est? Numquid enim vt concidat, res magni molimenti est? Odor illi saporque, & lassitudo, & vigilia, & humor, & cibus, & sine quibus viuere non potest, mortifera sunt. Quocunque se mouet, infirmitatis suæ statim conscium, non omne cœlum ferens, aquarum nouitatibus, flatuque non familiaris auræ, & tenuissimis caussis atque offensionibus morbidum, putre, cassum, à fletu vitam auspicatum: cùm interim quantos tumultus hoc tam contem-

ptum animal mouet? in quantas cogitationes oblitum conditionis suæ venit? Immortalia, æterna volutat animo, & in nepotes pronepotésque disponit: cùm interim longa conantem eum mors opprimit: & hoc quod senectus vocatur, pauci sunt circuitus annorum.

CAP. XII. Dolor tuus, ô Marcia, si modò illi vlla ratio est, vtrùm sua spectat incommoda, an eius qui decessit? Vtrúmne amisso filio mouet, quòd nulla ex illo voluptates cepisti: an quòd maiores, si diutius vixisset, percipere potuisti? Si nullas te percepisse dixeris; tolerabilius efficies detrimentum tuum: minùs enim homines desiderant ea, ex quibus nihil gaudij lætitiæque perceperunt. Si confessa fueris percepisse magnas voluptates; oportet te non de eo quod detractum est queri, sed de eo gratias agere quod collegisti. Prouenerunt enim satis magni fructus laborum tuorum ex ipsa educatione: nisi fortè hi, qui catulos auesque, & friuola animorum oblectamenta, summâ diligentiâ nutriunt, fruuntur aliquâ voluptate ex visu tactuque & blandâ adulatione mutorum: liberos nutrientibus, non fructus educationis, ipsa educatio est. Licèt itaque tibi nihil industria eius contulerit, nihil diligentia custodierit, nihil prudentia quæsierit: ipsum quod habuisti, quod amasti, fructus est. At potuit longior esse,

&

& maior. Meliùs tamen tecum actum est, quàm si omnino non contigisset. quoniam si ponatur electio, vtrùm satius sit, non diu felicem esse, an nunquam: melius est, discessura nobis bona, quàm nulla contingere. Vtrúmne malles degenerem aliquem, & numerum tantùm nomenque filij expleturum habuisse, an tantę indolis, quantæ tuus fuit? Iuuenis citò prudens, citò pius, citò maritus, citò pater, citò omnis officij curiosus, citò sacerdos, omnia tam propera. Nulli ferè & magna bona, & diuturna, contingunt. non durat, nec ad vltimum exit, nisi lenta felicitas. Filium tibi dij immortales non diu daturi, statim talem dederunt, qualis diu effici potest. Ne illud quidem dicere potes, electam te à diis, cui frui non liceret filio. Circui per omnem notorum & ignotorum frequentiam oculis: occurrent tibi vbique maiora. Senserunt ista magni duces, senserunt principes. ne deos quidem fabulæ immunes reliquerunt; puto vt nostrorum funerum leuamentum esset, etiam diuina concidere. Circumspice, inquam, omnes. nullam tam miseram nominabis domum, quæ non inueniat in miseriore solatium. Non, mehercule, tam malè de moribus tuis sentio, vt putem posse te leuiùs pati casum tuum, si tibi ingentem numerum lugentium produxero. maliuoli solatij genus est, turba miserorum.

Quosdam tamen referam: non vt scias, hoc solere hominibus accidere: ridiculum est enim, mortalitatis exempla colligere: sed vt scias fuisse multos, qui lenierunt aspera, ferendo placidè. A felicissimo incipiam. L. Sylla filium amisit: nec ea res aut malitiam eius, & acerrimam virtutem in hostes ciuesque, contudit: aut effecit, vt cognomen illud vsurpasse saluo videretur, quod amisso filio assumpsit: nec odia hominum veritus, quorum malis, illius nimis secundæ res constabant: nec inuidiam deorum, quorum illud crimen erat, Sylla tam felix. Sed istud inter res nondum iudicatas habeatur, qualis Sylla fuerit, etiam inimici fatebuntur, benè illum arma sumpsisse, benè posuisse: hoc de quo agitur constabit, non esse maximum malum, quod etiam ad felicissimos peruenit. Nec nimis admiretur Græcia illum patrem, qui in ipso sacrificio nunciatâ filij morte, tibicinem tantùm tacere iussit, & coronam capiti detraxit, cetera ritè perfecit.

CAP. XIII. Puluillus hoc fecit pontifex, cui postem tenenti, & Capitolium dedicanti, mors filij nunciata est: quam ille exaudisse dissimulans, & sollemnia pontificalis carminis verba concepit, gemitu non interrumpente precationem, & ad filij sui nomen Ioue propitiato. Putasses eius luctus aliquem finem esse debere, cu-

ius primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, & faustâ nuncupatione, non abduxit patrem. Dignus mehercule fuit memorabili dedicatione, dignus amplissimo sacerdotio, qui colere deos ne iratos quidem destitit. Idem tamen, vt rediit domum, & impleuit oculos, & aliquas voces flebiles misit: & peractis, quæ mos erat præstare defunctis, ad Capitolium hilari rediit vultu. Paullus circa illos nobilissimi triumphi dies, quo victum ante currum egit Persen, incliti regis nomen, duos filios in adoptionem dedit: quos sibi seruauerat, extulit. Quales retentos putas, cùm inter commodatos Scipio fuisset? Non sine motu vacuum Paulli currum populus Romanus aspexit. concionatus est tamen, & egit diis gratias, quòd compos voti factus esset. Precatum enim se, vt si quid ob ingentem victoriam inuidiæ dandum esset, id suo potiùs, quàm publico damno, lueretur. Vides quàm magno animo tulerit? orbitati suæ gratulatus est. Ecquem magis poterat mouere tanta mutatio? solatia simul atque auxilia perdidit: non contigit tamen tristem Paullum Persi videre.

CAP. XIV. Quid nunc te per innumerabilia magnorum virorum exempla ducam, & quæram miseros? quasi non difficilius sit, inuenire felices. Quota quæque domus vsque ad exitum omnibus

partibus suis constitit, in quâ non aliquid turbatum sit? Vnum quemlibet annum occupa: & ex eo magistratus cita. Lucium, si vis, Bibulum, & C. Cæsarem, videbis inter collegas inimicissimos concordem fortunam. L. Bibuli, melioris quàm fortioris viri, duo simul filij interfecti sunt: Ægyptio quidem militi ludibrio habiti: vt non minus ipsâ orbitate, auctor eius, digna res lacrimis esset. Bibulus tamen, qui, toto honoris sui anno, ob inuidiam collegæ, domi latuerat, postero die quàm geminum funus renunciatum est, processit ad solita & publica officia. Quid minus poterat, quàm vnum diem duobus filiis dare? tam citò liberorum luctum finiuit, qui consulatum anno luxerat. C. Cæsar cùm Britanniam peragraret, nec Oceano felicitatem suam continere posset, audiuit decessisse filiam, publica secum fata ducentem. In oculis erat iam Cn. Pompeius, non æquo laturus animo quemquam alium esse in Repub. magnum, & modum impositurus incrementis, quæ grauia illi videbantur, etiam cùm in commune crescerent: tamen intra tertium diem imperatoria obiit munia, & tam citò dolorem vicit, quàm omnia solebat.

CAP. XV. Quid aliorum tibi funera Cæsarum referam? quos in hoc mihi interim videtur violare fortuna, vt sic quoque

generi humano prosint, ostendentes, ne eos quidem, qui diis geniti deósque genituri dicantur, sic suam fortunam in potestate habere, quemadmodum alienam. Diuus Augustus amissis liberis, nepotibus, exhausta Cæsarum turbâ, adoptione desertam domum fulsit. Tulit tamen fortiter; tamquam eius iam res ageretur, cuius cum maxime intererat, de diis neminem queri. Tib. Cæsar, & quem genuerat, & quem adoptauerat, amisit: ipse tamen pro rostris laudauit filium; stetitque in conspectu posito corpore, interiecto tantummodo velamento, quod pontificis oculos à funere arceret, & flente populo Romano non flexit vultum: experiendum se dedit Seiano ad latus stanti, quàm patienter posset suos perdere. Vidésne quanta copia virorum maximorum sit, quos non excepit hic omnia prosternens casus, in quos tot animi bona, tot ornamenta publicè priuatimque congesta erant? Sed videlicet it in orbem ista tempestas: & sine dilectu vastat omnia, agitque vt sua. Iube singulos conferre rationem: nulli contigit impunè nasci.

CAP. XVI. Scio quid dicas: Oblitus es fœminam te consolari: virorum refers exempla. Quis autem dixerit naturam malignè cum muliebribus ingeniis egisse, & virtutes illarum in arctum retraxisse? Par illis, mihi crede, vigor, par ad honesta

(libeat) facultas est: laborem doloremque ex æquo, si consueuêre, patiuntur. In quâ istud vrbe, dij boni, loquimur? in quâ regem Romanis capitibus Lucretia & Brutus deiecerunt: Bruto libertatem debemus, Lucretiæ Brutum. In quâ Clœliam, contempto hoste & flumine, ob insignem audaciam tantum non in viros transcripsimus. Equestri insidens statuæ, in sacrâ viâ, celeberrimo loco, Clœlia exprobrat iuuenibus nostris puluinum ascendentibus, in eâ illos vrbe sic ingredi, in quâ etiam fœminas equo donauimus. Quod tibi si vis exempla referri fœminarum, quæ suos fortiter desiderauerunt, non ostiatim quæram: ex vnâ tibi familiâ duas Cornelias dabo. Primam Scipionis filiam, Gracchorum matrem. duodecim illa partus, totidem funeribus recognouit, & de ceteris facile est, quos nec editos, nec amissos ciuitas sensit: Tib. Gracchum, & Caium, quos etiam qui bonos viros negauerit, magnos fatebitur, & occisos vidit, & insepultos: consolantibus tamen miserámque dicentibus, *Nunquam*, inquit, *non felicem me dicam, quæ Gracchos peperi*. Cornelia Liuium Drusum, clarissimum iuuenem, illustris ingenij, vadentem per Gracchorum vestigia, imperfectis tot rogationibus, intra penates interemptum suos amiserat, incerto cædis auctore: tamen & acerbam mortem filij, & inultam,

tam magno animo tulit, quàm ipse leges tulerat. Iam cum fortuna in gratiam, Marcia, reuertêris, si tela, quæ in Scipiones, Scipionumque matres ac filios egit, quibus Cęsares petiit, ne à te quidem continuit. Plena & infesta variis casibus vita est: à quibus nulli longa pax, vix induciæ sunt. Quatuor liberos sustuleras, Marcia. nullum aiunt frustrà cadere telum, quod in confertum agmen immissum est. Mirum est, tantam turbam non potuisse sine inuidia damnóve prætervehi? At hoc iniquior fortuna fuit, quòd non tantùm filios eripuit, sed elegit. Nunquam tamen iniuriam dixeris, ex ęquo cum potentiore diuidere: duas tibi reliquit filias, & harum nepotes: & ipsum quem maximè luges, prioris oblita, non ex toto abstulit. Habes ex illo duas filias. si malè fers, magna onera: si benè, magna solatia. In hoc te perduxit, vt illas cùm videris, admonearis filij, non doloris. Agricola, euersis arboribus, quas aut ventus radicitus euulsit, aut contortus repentino impetu turbo perfregit, subolem ex illis residuam fouet, & amissarum semina statim plantasque disponit: & momento (nam vt in damna, ita ad incrementa rapidum veloxque tempus est) adolescunt amissis lætiora. Has nunc Metilij tui filias in eius vicem substitue: & vacantem locum exple. Vnum dolorem, geminato solatio leua.

Hæc quidem natura mortalium est, vt nihil magis placeat, quàm quod amissum est. iniquiores sumus aduersus relicta, ereptorum desiderio. sed si æstimare volueris, quàm tibi valdè fortuna, etiam cùm sæuierit, pepercerit; scies te habere plus quàm solatia. Respice tot nepotes, duas filias.

CAP. XVII. Dic illud quoque, Marcia. moueret me, si esset cuique pro moribus fortuna, nunquam mala bonos sequerentur: nunc video, exemplo discrimine, & eodem modo, malos bonósque iactari. Graue est tamen, quem educaueris iuuenem, iam matri, iam patri præsidium ac decus, amittere. Quis negat graue esse? sed humanum est. Ad hoc genita es vt perderes, vt perires, vt sperares, metueres, alios teque inquietares, mortem & timeres, & optares, &, quod est pessimum, nunquam scires cuius esses status. Si quis Syracusas petenti diceret: Omnia incommoda, omnes voluptates futuræ peregrinationis tuæ antè cognosce, deinde ita nauiga. Hæc sunt quæ mirari possis. videbis primùm ipsam insulam ab Italia angusto intercisam freto, quam continenti quondam cohæsisse constat. subitum illò mare irrupit, & *Hesperium Siculo latus abscidit.* deinde videbis (licebit enim tibi auidissimum maris verticem stringere) illam fabulosam, Charybdim dico, quàm

diu ab Austro vacat, quietam; at si quis inde ventus spirauit, hiatu magno profundoque nauigia sorbentem. Videbis celebratissimum carminibus fontem Arethusam, nitidissimi, ac perlucidi ad imum stagni, gelidissimas aquas profundentem: siue illas ibi primum nascentes inuenit, siue immersum terris flumen integrum subter tot maria, & à confusione peioris vndæ seruatum, reddidit. Videbis portum quietissimum omnium, quos aut natura posuit in tutelam classium, aut adiuuit manus, sic tutum, vt ne maximarum quidem tempestatum furori locus sit. Videbis vbi Athenarum potentia fracta: vbi tot millia captiuorum, ille excisis in infinitam altitudinem saxis, nobilis carcer incluserat, ipsam ingentem ciuitatem, & laxius territorium, quàm multarum vrbium fines sint: tepidissima hiberna, & nullum diem sine interuentu solis. Sed cùm omnia ista cognoueris, grauis & insalubris æstas hiberni cœli beneficia corrumpet. Erit Dionysius illic tyrannus, libertatis, iustitiæ, legum exitium, dominationis cupidus etiam post Platonem, vitæ etiam post exilium: alios vret, alios verberabit, alios ob leuem offensam iubebit detruncari: accersit ad libidinem mares feminasque: & inter fœdos regiæ intemperantiæ greges parum erit simul binis coire. Audisti quid te inuitare posset,

quid absterrere: proinde aut nauiga, aut resiste. Post hanc denunciationem, si quis dixisset intrare se Syracusas velle, satisne iustam querelam de vllo, nisi de se, habere posset, qui non incidisset in illa, sed prudens sciensque venisset? Dicit omnibus nobis natura: Neminem decipio. tu si filios sustuleris, poteris habere formosos, poteris & deformes: & si fortasse tibi multi nascentur, esse ex illis aliquis tam seruator patriæ, quàm proditor poterit. Non est quod desperes tantæ dignationis futuros, vt nemo tibi propter illos maledicere audeat: propone tamen & tantæ futuros turpitudinis, vt ipsi maledictum sint. Nihil vetat illos tibi suprema præstare, & laudari te à liberis tuis: sed sic te para, tanquam in ignem positura, vel puerum, vel iuuenem, vel senem. Nil enim ad rem pertinent anni: quoniam nullum non acerbum funus est, quod parens sequitur. Post has leges propositas, si liberos tollis, omni deos inuidiâ liberas, qui tibi nihil spoponderunt.

CAP. XVIII. Ad hanc imaginem agedum totius vitæ introitum referamus. Syracusas visere deliberanti tibi, quicquid delectare poterat, quicquid offendere, exposui: puta nascenti me tibi venire in consilium. intratura es vrbem diis hominibusque communem, omnia complexam, certis legibus æternisque deuinctam, in-

defatigata cælestium officia voluentem. Videbis illic innumerabiles stellas, miraberis vno sidere omnia impleri, solem quotidiano cursu diei noctisque spatia signantem, annum in æstatem hiememque æqualiter diuidentem. Videbis nocturnam lunæ successionem à fraternis occursionibus lene remissumque lumen mutuantem, & modò occultam, modò toto ore terris imminentem, accessionibus damnisque mutabilem, semper proximæ dissimilem. Videbis quinque sidera diuersas agentia vias, & in contrarium præcipiti mundo nitentia: ex horum leuissimis motibus fortunæ populorum dependent, & maxima ac minima proinde formantur prout æquum iniquúmve sidus incessit. Miraberis conlecta nubila, & cadentes aquas, & obliqua fulmina, & cœli fragorem. Cùm satiatos spectaculo supernorum in terram oculos deieceris, excipiet te alia forma rerum, aliterque mirabilis. Hinc camporum in infinitum patentium fusa planities; hinc montium magnis & niualibus surgentium iugis, erecti in sublime vertices; deiectus fluminum, & ex vno fonte in Orientem Occidentemq; defusi amnes; & summis cacuminibus nemora nutantia, & tantum siluarum, cum suis animalibus, auiumq; concentu dissono. Varij vrbium situs, & seclusæ nationes locorum difficultate. quarum aliæ se.

in erectos subtrahunt montes; aliæ ripis, lacu, vallibus, palude circumfunduntur: adiuta cultu seges, & arbusta sine cultore fertilia, & riuorum lenis inter prata discursus, & amœni sinus, & littora in portum recedentia, sparsæ tot per vastum insulæ, quæ interuentu suo maria distinguunt. Quid lapidum gemmarumque fulgor, & inter rapidorum cursum torrentium aurum arenas interfluens, & in mediis terris, medioque rursus mari nitentes ignium faces, & vinculum terrarum Oceanus, continuationem gentium triplici sinu scindens, & ingenti licentia exæstuans? Videbis his inquietis, & sine vento fluctuantibus aquis immani & fidem excedenti magnitudine terrentia animalia, quædam grauia & alieno se magisterio mouentia, quædam velocia, concitatis perniciora remigiis, quædam haurientia vndas, & magno prænauigantium periculo efflantia. Videbis hic nauigia, quas non nouere terras quærentia. Videbis nihil humanæ audaciæ intentatum, eritque ei spectatrix, & ipsa pars magna conantium: disces, docebisque artes, alias quæ vitam instruant, alias quæ ornent, alias quæ regant. Sed istic erunt mille corporum & animorum pestes, & bella, & latrocinia, & venena, & naufragia, & intemperies cæli corporisque, & carissimorum acerba desideria, & mors, incertum

facilis, an per pœnam cruciatumque. Delibera tecum, & perpende quid velis, vt in illa venias, per ista exeundum est. Respondebis, velle te viuere. quidni? imò, puto, ad id non accedes, ex quo tibi aliquid detrahi doles. Viue ergo, vt conuenit. Nemo, inquis, nos consuluit. Consulti sunt de nobis parentes nostri: qui cùm conditionem vitæ nossent, in hanc nos sustulerunt.

CAP. XIX. Sed vt ad solatia veniam, videamus primùm quid curandum sit, deinde quemadmodum. Mouet lugentem desiderium eius, quem dilexit. id per se tolerabile apparet. Absentes enim absuturosque, dum viuerent, non flemus, quamuis omnis vsus illorum nobis & conspectus ereptus sit. Opinio est ergo, quæ nos cruciat: & tanti quodque malum est, quanti illud taxauimus. In nostrâ potestate remedium habemus. Iudicemus illos abesse, & nosmetipsi fallamus; dimisimus illos, imò consecuturi præmisimus. Mouet & illud lugentem: Non erit qui me defendat, qui à contemptu vindicet. Vt minimè probabili, sed vero solatio vtar: in ciuitate nostrâ plus gratiæ orbitas confert, quàm eripit. Adeoque senectutem solitudo, quæ solebat destruere, ad potentiam ducit, vt quidam odia filiorum simulent, & liberos seruent, & orbitatem manu faciant. Scio quid dicas: Non mo-

uent me detrimenta mea: etenim non est dignus solatio, qui filium sibi decessisse, sicut mancipium, molestè fert: cui quicquam in filio respicere, præter ipsum, vacat. Quid igitur te, Marcia, mouet? vtrum, quòd filius tuus decessit: an, quòd non diu vixit? Si quòd decessit, semper debuisti dolere: semper enim scisti mori. Cogita, nullis defunctum malis affici. illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabula est. Nullas scimus imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec obliuionis amnem, nec tribunalia, nec reos vllos in illâ libertate tam laxâ: nullos iterum tyrannos. Luserunt ista poëtæ, & vanis nos agitauêre terroribus. Mors omnium dolorum & solutio est, & finis: vltra quam mala nostra non exeunt, quæ nos in illam tranquillitatem, in quâ antequam nasceremur iacuimus, reponit. Si mortuorum aliquis miseretur, & non natorum misereatur. Mors nec bonum nec malum est. Id enim potest aut bonum aut malum esse, quod aliquid est: quod verò ipsum nihil est, & omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunæ tradit. Mala enim bonaque circa aliquam versantur materiam. Non potest id fortuna tenere, quod natura dimisit: nec potest miser esse, qui nullus est. Excessit filius tuus terminos, intra quos seruitur. Excepit illum magna & æterna pax; non

paupertatis metu, non diuitiarum curâ, non libidinis per voluptatem animos carpentis stimulis incessitur, non inuidiâ felicitatis alienæ tangitur, nec suæ premitur, nec conuiciis quidem vllis verecundę aures verberantur: nulla publica clades conspicitur, nulla priuata: non solicitus futuri pendet ex euentu, semper in deteriora dependenti. Tandem ibi constitit, vnde nil eum pellat, vbi nil terreat.

CAP. XX. O ignaros malorum suorum, quibus non mors vt optimum inuentum naturæ laudatur! quæ siue felicitatem includit, siue calamitatem repellit, siue satietatem aut lassitudinem senis terminat, siue iuuenile æuum, dum meliora sperantur, in flore deducit, siue pueritiam ante duriores gradus reuocat: omnibus finis, multis remedium, quibusdam votum; de nullis meliùs merita, quàm de his ad quos venit antequam inuocaretur. Hæc seruitutem inuito domino remittit: hæc captiuorum catenas leuat: hæc è carcere educit, quos exire imperium impotens vetuerat: hæc exulibus in patriam semper animum oculosque tendentibus, ostendit, nihil interesse inter quos quisque iaceat: hæc vbi res communes fortuna malè diuisit, & æquo iure genitos, alium alij donauit, exæquat omnia: hæc est quæ nihil quicquam alieno fecit arbitrio. hæc est, in quâ nemo humilitatem

suam sensit. hæc est quæ nulli paruit. hæc est, Marcia, quam pater tuus concupiuit. Hæc est, inquam, quæ efficit, vt nasci non sit supplicium: quæ efficit, vt non concidam aduersus minas casuum, vt seruare animum saluum ac potentem sui possim. Habeo quò appellam. Video istic cruces non vnius quidem generis, sed aliter ab aliis fabricatas. alij capite conuersos in terram suspendêre, alij per obscœna stipitem egerunt, alij brachia patibulo explicuerunt. Video fidiculas, video verbera: & membris & singulis articulis singula machinamenta: sed video & mortem. Sunt istic hostes cruenti, ciues superbi: sed video istic & mortem. Non est molestum seruire, vbi si domini pertæsum est, licet vno gradu ad libertatem transire. contra iniurias vitæ, beneficium mortis habeo. Cogita, quantum boni opportuna mors habeat, quàm multis diutius vixisse nocuerit. Si Cn. Pompeium, decus istius firmamentumque imperij, Neapoli valitudo abstulisset, indubitatus populi Romani princeps excesserat. At nunc exigui temporis adiectio fastigio illum suo depulit. Vidit legiones in conspectu suo cæsas: & ex illo prœlio, in quo prima acies senatus fuit, quàm infelices reliquiæ sunt, imperatorem ipsum superfuisse! vidit Ægyptium carnificem; & sacrosanctum victoribus corpus satelliti præstitit, etiam si incolu-

mis fuisset pœnitentiam salutis acturus. quid enim erat turpius, quàm Pompeium viuere beneficio regis? M. Cicero si eo tempore, quo Catilinæ sicas deuitauit, quibus pariter cum patria petitus est, concidisset, liberatâ Repub. conseruator eius: si denique filiæ suæ funus secutus fuisset, etiam tunc felix mori potuit. Non vidisset strictos in ciuilia capita muciones: nec diuisa percussoribus occisorum bona, vt etiam de suo perirent: non hastam consularia spolia vendentem: nec cædes, nec locata publicè latrocinia, bella, rapinas, tantum Catilinarum. Marcum Catonem si à Cypro & hereditatis regiæ dispensatione redeuntem mare deuorasset, vel cum illâ pecuniâ, quam afferebat ciuili bello stipendium: nónne illo benè actum foret? hoc certè secum tulisset, neminem ausurum coram Catone peccare. Nunc annorum adiectio paucissimorum, virum libertati non suæ tantùm, sed publicæ natum, coëgit Cæsarem fugere, Pompeium sequi. Nihil ergo mali immatura mors attulit Metilio: omnium etiam malorum remisit patientiam. Nimis tamen citò periit, & immaturus. Primùm, puta illum superfuisse: comprehende quantum plurimum procedere homini licet: quantulum est? Ad breuissimum tempus editi, citò cessuri loco, venienti in pactum hoc, prospicimus hospitium. De no-

ſtris ætatibus loquor, quas incredibili celeritate conuolui conſtat? computa vrbium ſæcula. videbis quàm non diu ſteterint, etiam quæ vetuſtate gloriantur. Omnia humana breuia & caduca ſunt, infiniti temporis nullam partem occupantia. Terram hanc cum populis, vrbibuſque, & fluminibus, & ambitu maris, puncti loco ponimus, ad vniuerſa referentes? minorem portionem ætas noſtra, quàm partem puncti habet, ſi tempori comparetur omni. cuius maior eſt menſura quàm mundi: vtpote cùm ille ſe intra huius ſpatium toties remetiatur. Quid ergo intereſt id extendere, cuius quantumcunque fuerit incrementum, non multum aberit à nihilo? vnò modo multum eſt quod viuimus: ſi ſatis eſt. Licèt mihi viuaces, & in moram tardatæ ſenectutis nouies denos centenoſque percenſeas annos: cùm ad omne tempus dimiſeris animum, nulla erit illa breuiſſimi longiſſimiq; æui differentia, ſi inſpecto quanto quis vixerit ſpatio, comparaueris quanto non vixerit. Deinde non immaturus deceſſit: vixit enim, quantum debuit viuere. Nihil enim illi iam vltrà ſupererat. Non vna hominibus ſenectus eſt, vt ne animalibus quidem: intra quatuordecim quædam annos defatigantur: & hæc illis longiſſima ætas eſt, quæ homini prima. diſpar cuique viuendi facultas data eſt: nemo nimis citò mori-

tum, qui victurus diutiùs quàm vixit, non fuit. Fixus eſt cuique terminus: manebit ſemper vbi poſitus eſt: nec illum vlteriùs diligentia aut gratia promouebit: ſcit libenter illum vlteriùs diligentiam ex conſilio perdidiſſe. Tulit ſuum, —— *metaſq; dati peruenit ad æui.* Non eſt itaque quòd ſic te oneres: Potuit diutiùs viuere. Non eſt interrupta eius vita, nec vnquam ſe annis caſus interiecit: ſoluitur quod cuique promiſſum eſt: eunt vi ſuâ fata, nec adijciunt quicquam, nec ex promiſſo ſemel demunt: fruſtrà vota ac ſtudia ſunt. Habebit quiſque, quantum illi dies primus adſcripſit. ex illo quo primùm lucem vidit, iter mortis ingreſſus eſt, acceſſitque fato propior: & illi ipſi, qui adijciebantur adoleſcentiæ anni, vitæ detrahebantur. In hoc omnes errore verſamur, vt non putemus ád mortem, niſi ſenes inclinatoſque iam vergere: cùm illò infantia ſtatim, & iuuenta, omniſque ætas ferat. Agunt opus ſuum fata: nobis ſenſum noſtræ necis auferunt: quòque facilius obrepat mors, ſub ipſo vitæ nomine latet. Infantem in ſe pueritia conuertit, pueritiam pubertas, iuuentutem ſenectus abſtulit. Incrementa ipſa, ſi benè computes, damna ſunt.

CAP. XXI. Quereris, Marcia, non tam diu vixiſſe filium tuum, quàm potuiſſet? Vnde enim ſcis, an diutiùs illi expedierit?

an illi hac morte consultum sit? Quem inuenire hodie potes, cuius res tam benè positæ sint & fundatæ, vt nihil illi procedenti tempore timendum sit? Labuntur humana, ac fluunt: neque pars vitæ nostræ tam obnoxia aut tenera est, quàm quę maximè placet. Ideoque felicissimis optanda mors est, quia in tantâ inconstantiâ turbâque rerum, nihil nisi quod præteriit, certum est. Quis tibi recepit, illud pulcherrimum filij tui corpus, & summâ pudoris constantiâ inter luxuriosæ vrbis oculos conseruatum, potuisse ita morbos euadere, vt ad senectutem formæ illæsum perferret decus?

CAP. XXII. Cogita animi mille labes. neque enim recta ingenia, qualem in adolescentiâ spem sui fecerant, vsque in senectutem pertulerunt: sed interuersa plerumque sunt. Aut sera, eoque fœdior luxuria inuasit, & coëgit dehonestare speciosa principia: aut in popinam ventremque proiectis, summa illis curarum fuit, quid essent, quid biberent. Adiice incendia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum ossa viuis legentium, & totas in viscera manus demittentium, & non simplici dolore pudenda curantium. Post hæc exilium. non fuit innocentior filius tuus, quàm Rutilius. Carcerem. non fuit sapientior, quàm Socrates. Voluntario vulnere transfixum pectus. non fuit san-

ctior quàm Cato. Cùm ista perspexeris, scies optimè cum his agi, quos natura, quia illos hoc manebat vitæ stipendium, citò in tutum recepit. Nihil est tam fallax, quàm vita humana: nihil tam insidiosum. non mehercule quisquam accepisset, nisi daretur inscijs. Itaque si felicissimum est, non nasci: proximum puta, breuitate vitæ defunctos, citò in integrum restitui. Propone illud acerbissimum tibi tempus, quo Seianus patrem tuum clienti suo Satrio Secundo congiarium dedit. Irascebatur illi ob vnum aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non poterat, *Seianum in ceruices nostras nec imponi quidem, sed ascendere*. Decernebatur illi statua in Pompeij theatro ponenda, quod exustum Cæsar reficiebat. Exclamauit Cordus, *Tunc verè theatrum perire*. Quis ergo non rumperetur, supra cineres Cn. Pompeij constitui Seianum, & in monumentis maximi imperatoris consecrari pessimum militem? consecratur. Subscriptio, & acerrimi canes, quos ille, vt sibi vni mansuetos, omnibus feros haberet, sanguine humano pascebat, circumlatrare etiam hominem, & illum imparatum, incipiunt. Quid faceret? si viuere vellet, Seianus rogandus erat: si mori, filia. vterque inexorabilis: constituit filiam fallere. Vsus itaque balneo, & quo plus imponeret, in cubiculum se quasi gustaturus con-

tulit: & dimissis pueris, quædam per fenestram, vt videretur edisse, proiecit: à cœna deinde, quasi iam satis in cubiculo edisset, abstinuit: alteroque die, & tertio idem fecit. Quarto, ipsâ infirmitate corporis faciebat indicium. Complexus itaque te: *Carissima*, inquit, *filia, & hoc vnum, totâ celatâ vitâ, iter mortis ingressus sum, & iam medium ferè teneo. Reuocare me nec debes, nec potes.* Atque ita lumen omne præcludi iussit, & se in tenebris condidit. Cognito consilio eius, publica voluptas erat, quòd è faucibus auidissimorum luporum educeretur præda. Accusatores, Seiano auctore, adeunt consulum tribunalia: queruntur mori Cordum, interpellantes quod coëgerant. adeò illis Cordus videbatur effugere. Magna res erat in quæstione, an morte rei perderentur. dum deliberatur, dum accusatores iterum adeunt, ille se absoluerat. Videsne, Marcia, quantæ iniquorum temporum vices ex inopinato ingruant? fles quòd alicui tuorum mori necesse fuit? pænè non licuit.

CAP. XXIII. Præter hoc, quòd omne futurum incertum est, & ad deteriora certius? facilius ad superos iter est, animis citò ab humana conuersatione dimissis. minus enim fęcis ponderisque traxerunt: antequam obducerentur, & altiùs terrena conciperent, liberati, leuiores ad originem suam reuolant, & faciliùs, quic-

quid est, illud, absoluti transfluunt. Nec vnquam magnis ingeniis cara in corpore mora est. exire atque erumpere gestiunt, ægrè has angustias ferunt, vagi per omne sublime, & ex alto assueti humana despicere. Inde est quod Plato clamat: *Sapientis animum totum in mortem prominere, hoc velle, hoc meditari, hac semper cupidine ferri in exteriora tendentem*. Quid tu, Marcia, cùm videres senilem in iuuene prudentiam, victorem omnium voluptatum animum, emendatum, carentem vitio, diuitias sine auaritia, honores sine ambitione, voluptates sine luxuria appetentem; diu tibi putabas illum sospitem posse contingere? Quicquid ad summum peruênit, ad exitum properat. Eripit se aufertque ex oculis perfecta virtus: nec vltimum tempus expectant, quæ in primo maturuerunt. Ignis quò clarior fulsit, citiùs exstinguitur: viuacior est, qui cùm lentâ difficilique materiâ commissus, fumoque demersus, ex sordido lucet. eadem enim detinet caussa, quæ malignè alit. Sic ingenia quò illustriora, breuiora sunt. Nam vbi incremento locus non est, vicinus occasus est. Fabianus ait, quod nostri quoque parentes vidêre, puerum Romæ fuisse, staturâ ingentis viri: sed hic citò decessit. & moriturum breui nemo non prudens dixit. non poterat enim ad illam ætatem peruenire, quam præce-

perat. Ita est indicium imminentis exitij maturitas,& appetit finis, vbi incrementa consumpta sunt.

CAP. XXIV. Incipe virtutibus illum, non annis æstimare: satis diu vixit. pupillus relictus, sub tutorum curâ vsque ad decimumquartum annum fuit:sub matris custodiâ semper. cùm haberet suos penates, relinquere tuos noluit. Adolescens staturâ, pulchritudine, cetero corporis robore castris natus, militiam recusauit, ne à te discederet. Computa, Marcia, quàm rarò liberos videant, quæ in diuersis domibus habitant: cogita, tot illos perire annos matribus, & per solicitudinem exigi, quibus filios in exercitu habent: scies multum patuisse hoc tempus, ex quo nihil perdidisti. Nunquam à conspectu tuo recessit: sub oculis tuis studia formauit, excellentis ingenij, & æquaturi auum, nisi obstitisset verecundia, quę multorum profectus silentio pressit. Adolescens rarissimæ formæ, in tam magnâ mulierum turbâ viros corrumpentium, nullius spei se præbuit: & cùm quarumdam vsque ad tentandum peruenisset improbitas, erubuit, quasi peccasset, quòd placuerat. Hac sanctitate morum effecit, vt puer admodum dignus sacerdotio videretur, maternâ sine dubio suffragatione: sed ne mater quidem nisi pro bono candidato valuisset. Harum in contemplatione

tione virtutum sic te gere, tanquam si nunc ille tibi magis vacet. Nunc nihil habet quo auocetur: nunquam tibi solicitudini, nunquam mœrori erit. Quod vnum ex tam bono filio poteras dolere, doluisti: cetera exempta casibus, plena voluptatis sunt, si modò vti filio scis, si modò quid in illo pretiosissimum fuerit, intelligis. Imago dumtaxat filij tui periit, & effigies non simillima: ipse quidem æternus, meliorisque nunc status est, despoliatus oneribus alienis, & sibi relictus. Hęc quæ vides ossa circumuoluta neruis, & obductam cutem, vultumque, & ministras manus, & cetera quibus inuoluti sumus, vincula animorum tenebræque sunt. Obruitur his animus, offuscatur, inficitur, arcetur à veris & suis, in falsa coniectus: omne illi cum hac carne graui certamen est, ne abstrahatur & sidat: nititur illò, vnde dimissus est: ibi illum æterna requies manet, è confusis crassisque pura & liquida visentem.

CAP. XXV. Proinde non est quòd ad sepulcrum filij tui curras. pessima eius, & ipsi molestissima istic iacent, ossa cineresque: non magis illius partes, quàm vestes, aliaque tegumenta corporum. Integer ille, nihilque in terris relinquens, fugit, & totus excessit: paullumque supra nos commoratus, dum expurgatur, & inhærentia vitia situmque omnis mortalis

æui excutit, deinde ad excelsa sublatus, inter felices currit animas, excipitque illum cœtus sacer, Scipiones, Catonesque, vtique contemptores vitæ, & mortis beneficio liberi. Parens tuus, Marcia, illic nepotem suum, quamquam illic omnibus omne cognatum est, applicat sibi, nouâ luce gaudentem, & vicinorum siderum meatus docet; nec ex coniecturis, sed omnium ex vero peritus, in arcana naturæ libens ducit. Vtq; ignotarum vrbium monstrator, hospiti gratus est: ita sciscitanti cœlestium caussas, domesticus interpres. In profunda terrarum permittere aciem iuuat: delectat enim ex alto relicta respicere. Sic itaque, Marcia, te gere, tanquam sub oculis patris filiique posita, non illorum quos noueras, sed tanto excellentiorum, & in summo locatorum: erubesce quicquam humile aut vulgare, & mutatos in melius tuos flere. In æterna rerum per vasta & libera spatia demissos, non illos interfusa maria discludunt, nec altitudo montium, aut imæ valles, aut incerta vada Syrtium. tramites omnia plani, & ex facili mobiles, & expediti, & inuicem peruij sunt, intermixtique sideribus.

CAP. XXVI. Puta itaque ex illâ arce cœlesti patrem tuum, Marcia, cui tantum apud te auctoritatis erat, quantum tibi apud filium tuum, non illo ingenio, quo ciuilia bella defleuit, quo proscriben-

tes in æternum ipse proscripsit, sed tanto clariore, quanto est ipse sublimior, dicere: Cur te filia tam longa tenet ægritudo? Cur in tantâ veri ignorantiâ versaris, vt iniquè actum iudices cum filio tuo, quòd in tædium versus vitæ, ipse ad maiores se recepit suos? Nescis quantis fortuna procellis disturbet omnia? quàm nullis benignam facilè se præstiterit, nisi qui minimum cum illa contraxerant? Regésne tibi nominem felicissimos futuros, si maturiùs illos mors instantibus subtraxisset malis? An Romanos duces, quorum nihil magnitudini deerit, si aliquid ætati detraxeris? an nobilissimos viros clarissimósque ad ictum militaris gladij compositâ ceruice formatos? Respice patrem atque auum tuum. Ille in alieni percussoris venit arbitrium. Ego nihil in me cuiquam permisi, & cibo prohibitus ostendi, quàm magno animo scripsissem. Cur in domo nostrâ diutissimè lugetur, qui felicissimè moritur? Coimus in vnum omnes, videmusque vos altâ nocte circundari. Nil apud vos, vt putatis, optabile, nil excelsum, nil splendidum: sed humilia cuncta, & grauia, & anxia, & quotam partem luminis nostri cernentia? Quid dicam, nulla hîc arma mutuis furere concursibus, nec classes classibus frangi, nec parricidia aut fingi, aut cogitari, nec fora litibus strepere dies perpetuos: nihil in obscuro, dete-

ctas mentes,& aperta præcordia,& in publico medioque vitam, & omnis æui proſpectum, euentumque? Iuuabat vnius ſæculi me fata componere, in parte vltimâ mundi, & inter pauciſſimos geſta: tot ſæcula, tot ætatum contextum & ſeriem, quicquid annorum eſt, licet viſere. licet ſurrectura,licet ruitura regna proſpicere, & magnarum vrbium lapſus,& maris nouos curſus. Nam ſi poteſt tibi ſolatio eſſe deſiderij tui commune fatum,nihil quo ſtat loco ſtabit. omnia ſternet, abducetque ſecum vetuſtas:nec hominibus ſolùm (quota enim iſta fortuitæ potentiæ portio eſt?) ſed locis, ſed regionibus, ſed mundi partibus ludet: tot ſupprimet montes, & alibi rupes in altum nouas exprimet:maria ſorbebit,flumina auertet: & commercio gentium rupto, ſocietatem generis humani cœtuſq; diſſoluet. Alibi hiatibus vaſtis ſubducet vrbes,tremoribus quatiet, & ex infimo peſtilentes halitus mittet, & inundationibus, quicquid habitatur, obducet:necabitque omne animal orbe ſubmerſo, & ignibus vaſtis torrebit incendétque mortalia. Et cùm tempus aduenerit,quo ſe mundus renouaturus exſtinguat, viribus iſta ſe ſuis cædent, & ſidera ſideribus incurrent,& omni flagrante materiâ,vno igne, quicquid nunc ex diſpoſito lucet,ardebit. Nos quoque felices animæ,& æterna ſortitę,cùm Deo viſum erit

iterum ista moliri, labentibus cunctis, & ipsi parua ruinæ ingentis accessio, in antiqua elementa vertemur. Felicem filium tuum, Marcia, qui ista iam nouit.

L. ANNÆI SENECÆ
DE PROVIDENTIA, siue QVARE BONIS VIRIS MALA ACCIDANT, CVM SIT PROVIDENTIA, LIBER VNVS.
CAPVT I.

QVÆSISTI à me, Lucili, quid ita, si Prouidentiâ mundus ageretur, multa bonis viris acciderent mala? Hoc commodius in contextu operis redderetur, cùm præesse vniuersis prouidentiam probaremus, & interesse nobis Deum: sed quoniam à toto particulam reuelli placet, & vnam contradictionem manente lite integrâ soluere: faciam rem non difficilem, caussam deorum agam. Superuacuum est in præsentiâ ostendere, non sine aliquo custode tantum opus stare, nec hunc siderum certum discursum fortuiti impetus esse, & quæ casus incitat, sæpè turbari & citò arietare: hanc inoffensam

velocitatem procedere æternæ legis imperio, tantum rerum terrâ marique gestantem, tantum clarissimorum luminum & ex dispositione lucentium: non esse materiæ errantis hunc ordinem: neque quæ temere coierunt, tantâ arte pendere, vt terrarum grauissimum pondus sedeat immotum, & circa se properantis cœli fugam spectet: vt infusa vallibus maria molliant terras, nec vllum incrementum fluminum sentiant; vt ex minimis seminibus nascantur ingentia. Ne illa quidem quæ videntur confusa & incerta, pluuias dico nubesque, & elisorum fulminum iactus, & incendia ruptis montium verticibus effusa, tremores labantis soli, & alia quæ tumultuosa pars rerum circa terras mouet, sine ratione, quamuis subita sint, accidunt: sed suas & illa caussas habent non minùs, quàm quæ alienis locis conspecta miraculo sunt, vt in mediis fluctibus calentes aquæ, & noua insularum in vasto exsilientium mari spatia. Iam verò si quis obseruauerit nudari litora pelago in se recedente, eademque intra exiguum tempus operiri, credet cæcâ quâdam volutatione modò contrahi vndas, & introrsum agi, modò erumpere, & magno cursu repetere sedem suam, cùm illæ interim portionibus crescunt, & ad horam ac diem subeunt, ampliores minoresque, prout illas lunare sidus elicuit, ad cuius arbitrium

oceanus exundat. Suo ista tempori referuentur: eò quidem magis, quòd tu non dubitas de prouidentia, sed quereris. In gratiam te reducam cum diis, aduersus optimos optimis. Neque enim natura patitur, vt bona bonis noceant. Inter bonos viros ac Deum amicitia est, conciliante virtute. amicitiam dico? imò etiam necessitudo & similitudo: quoniam quidem bonus ipse tempore tantùm à Deo differt, discipulus eius, æmulatorque, & vera progenies: quem parens ille magnificus, virtutum non lenis exactor, sicut seueri patres, duriùs educat. Itaque cùm videris bonos viros acceptosque diis, laborare, sudare, per arduum ascendere, malos autem lasciuire, & voluptatibus fluere: cogita filiorum nos modestiâ delectari, vernularum licentiâ: illos disciplinâ tristiori contineri, horum ali audaciam. Idem tibi de Deo liqueat. bonum virum in deliciis non habet: experitur, indurat, sibi illum præparat.

Cap. II. Quare multa bonis viris aduersa eueniunt? nihil accidere bono viro mali potest. Non miscentur contraria. Quemadmodum tot amnes, tantum supernè deiectorum imbrium, tanta medicatorum vis fontium, non mutant saporem maris, nec remittunt quidem: ita aduersarum impetus rerum viri fortis non vertit animum. Manet in statu, & quic-

quid euenit, in suum colorem trahit. Est enim omnibus externis potentior: nec hoc dico, non sentit illa: sed vincit, & alioquin quietus placidusque, contra incurrentia attollitur. Omnia aduersa, exercitationes putat. Quis autem, vir modò, & erectus ad honesta, non est laboris appetens iusti, & ad officia cum periculo promptus? cui non industrioso otium pœna est? Athletas videmus, quibus virium cura est, cum fortissimis quibusque confligere, & exigere ab his, per quos certamini præparantur, vt totis contra ipsos viribus vtantur. cædi se vexarique patiuntur, & si non inueniunt singulos pares, pluribus simul obiiciuntur. Marcet sine aduersario virtus, tunc apparet quanta sit, quantum valeat, polleatque, cùm quid possit, patientiâ ostendit. Scias licet, idem viris bonis esse faciendum, vt dura ac difficilia non reformident, nec de fato querantur. quicquid accidit, boni consulant, in bonum vertant. Non quid, sed quemadmodum feras, interest. Non vides, quanto aliter patres, aliter matres indulgeant? illi excitari iubent liberos ad studia obeunda maturè, feriatis quoque diebus non patiuntur esse otiosos, & sudorem illis, & interdum lacrimas, excutiunt: at matres fouere in sinu, continere in vmbra volunt; nunquam flere, nunquam tristari, nunquam laborare. Patrium habet Deus aduersus

bonos viros animum, & illos fortiter amat: &, Operibus, inquit, doloribus, ac damnis exagitentur, vt verum colligant robur. Languent per inertiam saginata: nec labore tantùm, sed mole, & ipso sui onere deficiunt. Non fert vllum ictum illæsa felicitas. at vbi assidua fuit cum incommodis suis rixa, callum per iniurias ducit, nec vlli malo cedit: sed etiam si ceciderit, de genu pugnat. Miraris tu, si Deus ille bonorum amantissimus, qui illos quàm optimos esse atque excellentisśimos vult, fortunam illis cum quâ exerceantur, aśsignat? Ego verò non miror, si quando impetum capiunt spectandi magnos viros, colluctantes cum aliqua calamitate. Nobis interdum voluptati est, si adolescens constantis animi irruentem feram venabulo excepit, si leonis incursum interritus pertulit: tantoque spectaculum est gratius, quanto id honestior fecit. Non sunt ista, quæ possunt deorum in se vultum conuertere, sed puerilia, & humanæ oblectamenta leuitatis. Ecce spectaculum dignum, ad quod respiciat intentus operi suo Deus: ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compositus, vtique si & prouocauit. Non video, inquam, quid habeat in terris Iupiter pulchrius, si conuertere animum velit, quàm vt spectet Catonem, iam partibus non semel fractis stantem, nihilominus

inter ruinas publicas rectum. Licèt, inquit, omnia in vnius ditionem concesserint, custodiantur legionibus terræ, classibus maria, Cæsarianus portas miles obsideat: Cato, quâ exeat, habet. Vnâ manu latam libertati viam faciet. ferrum istud, etiam ciuili bello purum & innoxium, bonas tandem ac nobiles edet operas: libertatem, quam patriæ non potuit, Catoni dabit. Aggredere anime diu meditatum opus, eripe te rebus humanis. Iam Petreius & Iuba concurrerunt, iacentque alter alterius manu cæsi. Fortis & egregia fati conuentio: sed quæ non deceat magnitudinem nostram. tam turpe est Catoni, mortem ab vllo petere, quàm vitam. Liquet mihi, cum magno spectasse gaudio deos, cùm iam ille vir, acerrimus sui vindex, alienæ saluti consulit, & instruit discedentium fugam: dum etiam studia nocte vltimâ tractat, dum gladium sacro pectori infigit, dum viscera spargit, & illam sanctissimam animam, indignamque quę ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuisse parùm certum & efficax vulnus. non fuit Diis immortalibus satis, spectare Catonem semel: retenta ac reuocata virtus est, vt in difficiliori parte se ostenderet. Non enim tam magno animo mors initur, quàm repetitur. Quidni libenter spectarent alumnum suum, tam claro ac memorabili exitu eua-

dentem? mors illos consecrat, quorum exitum & qui timent, laudant.

CAP. III. Sed iam procedente oratione ostendam, quàm non sint quæ videntur, mala. nunc illud dico, ista quæ tu vocas aspera, quæ aduersa & abominanda, primùm pro ipsis esse, quibus accidunt, deinde pro vniuersis: quorum maior diis cura est, quàm singulorum. Post hæc, volentibus accidere, ac dignos malo esse, si nolint. His adijciam, fato ista fieri, & rectè eâdem lege bonis euenire, quâ sunt boni. Persuadebo inde tibi, ne vnquam boni viri miserearis. potest enim miser dici, non potest esse. Difficillimum, ex omnibus quæ proposui, videtur quod primùm dixi: pro ipsis esse quibus eueniunt ista, quæ horremus ac tremimus. Pro ipsis est, inquis, in exilium proijci, in egestatem deduci, liberos, coniugem efferre, ignominiâ affici, debilitari? Si miraris, hoc pro aliquo esse, miraberis quosdam ferro & igne curari, nec minùs fame ac siti. Sed si cogitaueris tecum, remedij caussâ quibusdam & radi ossa & legi, & extrahi venas, & quædam amputari membra, quæ sine totius pernicie corporis hærere non poterant: hoc quoque patieris probari tibi, quædam incommoda pro his esse, quibus accidunt. tam mehercules, quàm quædam quæ laudantur atque appetuntur, contra eos esse, quos delectaue-

runt: simillima cruditatibus, ebrietatibusque, & cæteris quæ necant per voluptatem. Inter multa magnifica Demetrij nostri, & hæc vox est, à qua recens sum. sonat adhuc, & vibrat in auribus meis. Nihil, inquit, mihi videtur infelicius eo, cui nihil vnquam euênit aduersi. Non licuit enim illi se experiri. Vt ex voto illi fluxerint omnia, vt ante votum: malè tamen de illo dij iudicauerunt. indignus visus est, à quo vinceretur aliquando fortuna, quę ignauissimum quemque refugit. quasi dicat: Quid ego istum mihi aduersarium assumam? statim arma submittet. non opus est in illum totâ potentiâ meâ: leui comminatione pelletur: non potest sustinere vultum meum. Alius circumspiciatur, cum quo conferre possimus manum: pudet congredi cum homine vinci parato. Ignominiam iudicat gladiator, cum inferiore componi: & scit eum sine gloria vinci, qui sine periculo vincitur. Idem facit fortuna. fortissimos sibi pares quærit, quosdam fastidio transit. Contumacissimum quemq; & rectissimum aggreditur, aduersus quem vim suam intendat. Ignem experitur in Mucio, paupertatem in Fabricio, exilium in Rutilio, tormenta in Regulo, venenum in Socrate, mortem in Catone. Magnum exemplum, nisi mala fortuna, non inuenit. Infelix est Mucius, quòd dexterâ ignes hostium premit, & ipse à se

exigit erroris sui pœnas? quòd Regem, quem armatâ manu non potuit, exuſtâ fugat? Quid ergo? felicior eſſet, ſi in ſinu amicæ foueret manum? Infelix eſt Fabricius, quòd rus ſuum, quantum à Repub. vacauit, fodit? quòd bellum tam cum Pyrrho, quàm cum diuitiis gerit? quòd ad focum cœnat illas ipſas radices, & herbas, quas in agro repurgando triumphalis ſenex vulſit? Quid ergo? felicior eſſet, ſi in ventrem ſuum longinqui littoris piſces, & peregrina aucupia congereret? ſi conchyliis ſuperi atque inferi maris, pigritiam ſtomachi nauſeantis erigeret? ſi ingenti pomorum ſtrue cingeret primæ formæ feras, captas multâ cæde venantium? Infelix eſt Rutilius, quòd qui illum damnauerunt, cauſſam dicent omnibus ſæculis? quòd æquiore animo paſſus eſt ſe patriæ eripi, quàm ſibi exilium? quòd Sullæ dictatori ſolus aliquid negauit, & reuocatus non tantùm retrò ceſſit, ſed longiùs fugit? Viderint, inquit, hoc iſti, quos Romæ deprehendit felicitas tua. videant largum in foro ſanguinem, & ſupra Seruilium lacum (id enim proſcriptionis Sullanæ ſpoliarium eſt) ſenatorum capita, & paſſim vagantes per vrbem percuſſorum greges: & multa millia ciuium Romanorum, vno loco poſt fidem, imò per ipſam fidem, trucidata. Videant iſta, qui exulare non poſſunt. Quid ergo felix eſt L. Sulla,

quòd illi descendenti ad forum gladio submouetur, quòd capita consularium virorum patitur appendi, & pretium cædis per quæstorem ac tabulas publicas numerat? & hæc omnia facit ille, qui legem Corneliam tulit. Veniamus ad Regulum. quid illi fortuna nocuit? quòd illum documentum fidei; documentum patientiæ fecit? Figunt cutem claui, & quocunque fatigatum corpus reclinauit, vulneri incumbit, & in perpetuam vigiliam suspensa sunt lumina. Quanto plus tormenti, tanto plus erit gloriæ. Vis scire, quàm non pœniteat hoc pretio æstimasse virtutem? Refice tu illum, & mitte in senatum; eamdem sententiam dicet. Feliciorem ergo tu Mæcenatem putas, cui amoribus anxio, & morosæ vxoris quotidiana repudia deflenti; somnus per symphoniarum cantum, ex longinquo lene resonantium, quæritur? Mero se licèt sopiat, & aquarum fragoribus auocet, & mille voluptatibus mentem anxiam fallat: tam vigilabit in plumâ, quàm ille in cruce. Sed illi solatium est, pro honesto dura tolerare, & ad caussam à patientia respicit: hunc voluptatibus marcidum, & felicitate nimiâ laborantem, magis his quæ patitur vexat caussa patiendi. Non vsque eò in possessionem generis humani vitia venerunt, vt dubium sit, an electione fati datâ, plures Reguli nasci, quàm Mæcenates velint.

Aut si quis fuerit, qui audeat dicere, Mæcenatem se quàm Regulum nasci maluisse: idem iste, taceat licèt, nasci se Terentiam maluit. Malè tractatum Socratem iudicas, quòd illam potionem publicè mixtam, non aliter quàm medicamentum immortalitatis obduxit, & de morte disputauit vsque ad ipsam? malè cum illo actum est, quòd gelatus est sanguis; ac paulatim frigore inducto venarum vigor constitit? Quanto magis huic inuidendum est, quàm illis quibus gemmâ ministratur, quibus exoletus omnia pati doctus, suspensam auro niuem diluit? Hi quicquid biberint, vomitu remetientur tristes, & bilem suam regustantes: at ille, venenum lætus & libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, satis dictum est: summamque illi felicitatem contigisse, consensus hominum fatebitur. quem sibi rerum natura delegit, cum quo metuenda collideret. Inimicitiæ potentum graues sunt? opponatur simul Pompeio, Cæsari & Crasso. Graue est, à deterioribus honore anteiri? Vatinio postferatur. Graue est, ciuilibus bellis interesse? toto terrarum orbe pro caussâ bonâ tam infeliciter, quàm pertinaciter, militet. Graue est, sibi manus afferre? faciat. Quid per hoc consequar? vt omnes sciant, non esse hæc mala, quibus ego dignum Catonem putaui.

CAP. IV. Prospera in plebem ac vilia ingenia deueniunt: at calamitates terroresque mortalium sub iugum mittere, proprium magni viri est. Semper verò esse felicem, & sine morsu animi transire vitam, ignorare est rerum naturæ alteram partem. Magnus es vir: sed vnde scio, si tibi fortuna non dat facultatem exhibendæ virtutis? Descendisti ad Olympia: sed nemo præter te. coronam habes, victoriam non habes. Non gratulor tanquam viro forti, sed tanquam consulatum præturámve adepto. honore auctus es. Idem dicere & bono viro possum, si illi nullam occasionem difficilior casus dedit, in quâ vnâ vim sui animi ostenderet. Miserum te iudico, quòd nunquam fuisti miser. transisti sine aduersario vitam. Nemo sciet, quid potueris: ne tu quidem ipse. Opus est enim ad notitiam sui, experimento. quid quisque posset, nisi tentando non didicit. Itaque quidam vltrò se cessantibus malis obtulerunt, & virtuti ituræ in obscurum occasionem, per quam enitesceret, quæsierunt. Gaudent, inquam, magni viri aliquando rebus aduersis, non aliter quàm fortes milites bellis. Ego myrmillonem sub C. Cæsare de raritate munerum audiui querentem: Quàm bella, inquit, ætas perit! Auida est periculi virtus, & quò tendat, non quid passura sit, cogitat: quoniam & quod passura est, gloriæ

pars est. Militares viri gloriantur vulneribus, læti fluentem meliori casu sanguinem ostentant. Idem licèt fecerint qui integri reuertuntur ex acie, magis spectatur qui saucius redit. Ipsis inquam Deus consulit, quos esse quàm honestissimos cupit, quoties illis materiam præbet aliquid animosè fortiterque faciendi: ad quam rem opus est aliquâ rerum difficultate. Gubernatorem in tempestate, in acie militem intelligas. Vnde possum scire, quantum aduersus paupertatem tibi animi sit, si diuitiis diffluis? vnde possum scire, quantum aduersus ignominiam & infamiam, odiumque populare, constantiæ habeas, si inter plausus senescis? si te inexpugnabilis, & inclinatione quâdam mentium pronus fauor sequitur? vnde scio, quàm æquo animo laturus sis orbitatem, si quoscunque sustulisti, vides? Audiui te cùm alios consolareris: tunc conspexissem, si te ipse consolatus esses, si te ipse dolere vetuisses. Nolite, obsecro vos, expauescere ista, quæ dij immortales velut stimulos admouent animis. Calamitas, virtutis occasio est. Illos meritò quis dixerit miseros, qui nimiâ felicitate torpescunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet. Quicquid illis inciderit, nouum veniet. magis vrgent sæua inexpertos. graue est teneræ ceruici iugum. Ad suspicionem vulneris tiro pallescit: audaciter veteranus cruo-

rem suum spectat, qui scit se sæpè vicisse post sanguinem. Hos itaque Deus, quos probat, quos amat, indurat, recognoscit, exercet. eos autem quibus indulgere videtur, quibus parcere: molles venturis malis seruat. Erratis enim, si quem iudicatis exceptum: veniet ad illum diu felicem sua portio. Quisquis videtur dimissus esse, dilatus est. Quare Deus optimum quemque aut malâ valetudine, aut aliis incommodis, afficit? Quare in castris quoque periculosa fortissimis imperantur? Dux lectissimos mittit, qui nocturnis hostes aggrediantur insidiis, aut explorent iter, aut præsidium loco deijciant. Nemo eorum qui exeunt, dicit, Malè de me Imperator meruit: sed, Benè iudicauit. Idem dicant quicunque iubentur pati, timidis, ignauisque flebilia; Digni visi sumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura posset pati. Fugite delicias. fugite eneruatam felicitatem, quâ animi permadescunt, nisi aliquid interuenit, quòd humanæ sortis admoneat, velut perpetuâ ebrietate sopiti. Quem specularia semper ab adflatu vindicarunt, cuius pedes inter fomenta subinde mutata tepuerunt, cuius cœnationes subditus & parietibus circumfusus calor temperauit, hunc leuis aura non sine periculo stringet. Cùm omnia, quæ excesserunt modum, noceant; periculosissima felicitatis

intemperantia est. Mouet cerebrum, in vanas mentem imagines euocat, multum inter falsum ac verum mediæ caliginis fundit. Quidni satius sit, perpetuam infelicitatem quæ aduocat ad virtutem sustinere, quàm infinitis atque immodicis bonis rumpi? Leuior ieiuno mors est: cruditate dissiliunt. Hanc itaque rationem dij sequuntur in bonis viris, quam in discipulis suis præceptores: qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior spes est. Numquid tu inuisos esse Lacedæmoniis liberos suos credis, quorum experiuntur indolem publicè verberibus admotis? ipsi illos patres adhortantur, vt ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros ac semianimes rogant, perseuerent vulnera præbere vulneribus. Quid mirum, si durè generosos spiritus Deus tentat? nunquam virtutis molle documentum est. Verberat nos & lacerat fortuna? patiamur. non est sæuitia: certamen est. quo sæpius adierimus, fortiores erimus. Solidissima pars est corporis, quam frequens vsus agitauit. Præbendi fortunæ sumus, vt contra ipsam ab ipsa duremur. Paulatim nos sibi pares faciat. contemptum periculorum assiduitas periclitandi dabit. Sic sunt nauticis corpora, ferendo mari dura: agricolis, manus tritę: ad excutienda tela, militares lacerti valent: agilia sunt membra cursoribus. Id in quoque solidissi-

mum est, quod exercuit. Ad contemnendam malorum potentiam, animus patientiâ peruenit: quæ quid in nobis efficere possit, scies, si aspexeris, quantum nationibus nudis & inopiâ fortioribus, labor præstet. Omnes considera gentes, in quibus Romana pax desinit: Germanos dico, & quicquid circa Istrum vagarum gentium occursat. Perpetua illos hiems, triste cœlum premit, malignè solum sterile sustentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, super durata glacie stagna persultant, in alimentum feras captant. Miseri tibi videntur? nihil miserum est, quod in naturam consuetudo perduxit: paulatim enim voluptati sunt, quæ necessitate cœperunt. Nulla illis domicilia, nullæ sedes sunt, nisi quas lassitudo in diem, posuit; vilis, & hic quærendus manu victus; horrenda iniquitas cœli, intecta corpora: hoc quod tibi calamitas videtur, tot gentium vita est. Quid miraris bonos viros, vt confirmentur, concuti? Non est arbor solida, nec fortis, nisi in quam frequens ventus incursat: ipsâ enim vexatione constringitur, & radices certiùs figit. Fragiles sunt, quæ in apricâ valle creuerunt. Pro ipsis ergo bonis viris est, vt esse interriti possint, multum inter formidolosa versari, & æquo animo ferre quæ non sunt mala, nisi malè sustinenti.

Cap. V. Adijce nunc, quòd pro omni-

bus est, optimum quemque, vt ita dicam, militare, & edere operas. Hoc est propositum Deo, quod sapienti viro, ostendere hæc quæ vulgus appetit, quæ reformidat, nec bona esse nec mala: apparebunt autem bona esse, si illa non nisi bonis viris tribuerit, & mala esse, si malis tantùm irrogauerit. Detestabilis erit cæcitas, si nemo oculos perdiderit, nisi cui eruendi sunt. Itaque careant luce Appius & Metellus. Non sunt diuitiæ bonum. Itaque habeat illas & Ellius leno: vt homines pecuniam cùm in templis consecrauerint, videant & in fornice. Nullo modo magis potest Deus concupita traducere, quàm si illa ad turpissimos defert, ab optimis abigit: At iniquum est, bonum virum debilitari, aut constringi, aut alligari, malos integris corporibus solutos ac delicatos incedere. Quid porrò? non est iniquum, fortes viros arma sumere, & in castris pernoctare, & pro vallo obligatis stare vulneribus: interim in vrbe securos esse, præcisos & professos impudicitiam? Quid porrò? non est iniquum, nobilissimas virgines ad sacra facienda noctibus excitari, altissimo somno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem sæpè consulitur: cùm illo tempore vilissimus quisque, aut in campo otium suum oblectet, aut in popinâ lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac magnâ republicâ fit.

boni viri laborant, impendunt, impenduntur, & volentes quidem: non trahuntur à fortunâ, sequuntur illam, & æquant gradus. si sciissent, antecessissent. Hanc quoque animosam Demetrij fortissimi viri vocem audisse me memini: Hoc vnum, inquit, dij immortales, de vobis queri possum, quòd non antè mihi voluntatem vestram notam fecistis. Prior enim ad ista venissem, ad quæ nunc vocatus adsum. Vultis liberos sumere? illos vobis sustuli. Vultis aliquam partem corporis? sumite. Non magnam rem promitto. citò totum relinquam. Vultis spiritum? Quid ni? nullam moram faciam, quominus recipiatis, quod dedistis. à volente feretis, quicquid petieritis. Quid ergo est? maluissem offerre, quàm tradere. Quid opus fuit auferre? accipere potuistis. sed ne nunc quidem auferetis: quia nihil eripitur, nisi retinenti. Nihil cogor, nihil patior inuitus: nec seruio Deo, sed assentio. eò quidem magis, quòd scio omnia certâ & in æternum dictâ lege decurrere. Fata nos ducunt, & quantum cuique restet, prima nascentium hora disposuit. Caussa pendet ex caussâ, priuata ac publica longus ordo rerum trahit. Ideò fortiter omne ferendum est: quia non, vt putamus, incidunt cuncta, sed veniunt. Olim constitutum est, quid gaudeas, quid fleas: & quamuis magnâ videatur varietate singulorum vita distin-

gui, summa in vnum venit: accepimus peritura, perituri. Quid ita indignamur? quid querimur? ad hoc parati sumus. Vtatur, vt vult, suis natura corporibus: nos læti ad omnia & fortes cogitemus, nihil perire de nostro. Quid est boni viri? præbere se fato. Grande solatium est, cum vniuerso rapi. Quicquid est quod nos sic viuere iussit, sic mori: eâdem necessitate & deos alligat. irreuocabilis humana pariter ac diuina cursus vehit. Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur, semper paret, semel iussit. Quare tamen Deus tam iniquus in distributione fati fuit, vt bonis viris paupertatem, vulnera & acerba funera adscriberet? Non potest artifex mutare materiam: hæc passa est. Quædam separari à quibusdam non possunt, cohærent, indiuidua sunt. Languida ingenia, & in somnum itura, aut in vigiliam somno simillimam, inertibus nectuntur elementis: vt efficiatur vir cum cura dicendus, fortiore fato opus est. Non erit illi planum iter: sursum oportet ac deorsum eat, fluctuetur, ac nauigium in turbido regat. contra fortunam illi tenendus est cursus. Multa accident dura, aspera, sed quæ molliat & complanet ipse. Ignis aurum probat, miseria fortes viros. Vide quàm altè ascendere debeat virtus: scies illi non per secura vadendum esse.

Ardua prima via est, & quâ vix manè recentes
Enituntur equi: medio est altissima cœlo:
Vnde mare & terras ipsi mihi sæpè videre
Fit timor, & pauidâ trepidat formidine pectus.
Vltima prona via est, & eget moderamine certo.
Tunc etiam, quæ me subiectis excipit vndis,
Ne ferar in præceps, Thetis solet ipsa vereri.

Hæc cùm audisset ille generosus adolescens: Placet, inquit, via. ascendo. est tanti per ista ire casuro. Non desinit acrem animum metu territare:

Vtque viam teneas, nulloq; errore traharis;
Per tamen aduersi gradieris cornua tauri,
Æmoniosq; arcus, violentiq; ora leonis.

Post hæc ait: *Iunge datos currus.* his quibus deterreri me putas, incitor: libet illîc stare, vbi ipse sol trepidat. humilis & inertis est, tuta sectari: per alta virtus it.

CAP. VI. Quare tamen bonis viris patitur aliquid mali Deus fieri? Ille verò non patitur. Omnia mala ab illis remouit, scelera & flagitia, & cogitationes improbas, & auida consilia, & libidinem cæcam, & alieno imminentem auaritiam: ipsos tuetur ac vindicat. Nunquid hoc quoque à Deo aliquis exigit, vt bonorum virorum etiam sarcinas seruet? remittunt ipsi hanc Deo curam: externa contemnunt. Democritus diuitias proiecit, onus illas

illas bonæ mentis existimans: quid ergo miraris, si id Deus bono accidere patitur, quod vir bonus aliquando vult sibi accidere? Filios amittunt viri boni. quidni, cùm aliquando & ipsi occidant? In exilium mittuntur. quidni, cùm aliquando ipsi patriam non repetituri relinquant? Occiduntur. quidni, cùm aliquando ipsi sibi manus afferant? Quare quædam dura patiuntur? vt etiam alios pati doceant. nati sunt in exemplar. Puta itaque Deum dicere: Quid habetis, quòd de me queri possitis vos, quibus recta placuerunt? Aliis bona falsa circundedi, & animos inanes, velut longo fallacique somnio lusi. auro illos, argento & ebore ornaui: intus boni nihil est. Isti, quos pro felicibus aspicitis, si non quà occurrunt, sed quà latent, videritis, miseri sunt, sordidi, turpes, ad similitudinem parietum suorum extrinsecus culti. Non est ista solida & sincera felicitas: crusta est, & quidem tenuis. Itaque dum illis licet stare, & ad arbitrium suum ostendi, nitent & imponunt: cùm aliquid incidit, quod disturbet ac detegat, tunc apparet quantum altæ ac veræ fœditatis alienus splendor absconderit. Vobis dedi bona certa, mansura: quanto magis versaueritis, & vndique inspexeritis, meliora maioraque. Permisi vobis, metuenda contemnere, cupienda fastidire. non fulgetis extrinsecus: bona vestra

introrſus obuerſa ſunt. Sic mundus exteriora contempſit, ſpectaculo ſui lætus. Intus omne poſui bonum. non egere felicitate, felicitas veſtra eſt. At multa incidunt triſtia, horrenda, dura toleratu. Quia non poteram vos iſtis ſubducere, animos veſtros aduerſus omnia armaui. Ferte fortiter: hoc eſt, quo Deum antecedatis. ille extra patientiam malorum eſt, vos ſupra patientiam. Contemnite paupertatem. nemo tam pauper viuit, quàm natus eſt. Contemnite dolorem: aut ſoluetur, aut ſoluet. contemnite fortunam: nullum illi telum quo feriret animum, dedi. contemnite mortem: quæ vos aut finit, aut transfert. Ante omnia caui, ne quis vos teneret inuitos. patet exitus. Si pugnare non vultis, licet fugere. Ideóque ex omnibus rebus, quas eſſe vobis neceſſarias volui, nihil feci facilius, quàm mori. Prono animam loco poſui: trahitur. Attendite modò, & videbitis, quàm breuis ad libertatem, & quàm expedita, ducat via. Non tam longas in exitu vobis, quàm intrantibus moras poſui: alioqui magnum in vos regnum fortuna tenuiſſet, ſi homo tam tardè moreretur, quàm naſcitur. Omne tempus, omnis vos locus doceat, quàm facile ſit renunciare naturæ, & munus ſuum illi impingere. Inter ipſa altaria & ſollemnes ſacrificantium ritus, dum optatur vita, mortem condiſcite.

Corpora opima taurorum exiguo conci-dunt vulnere, & magnarum virium ani-malia humanæ manus ictus impellit. te-nui ferro commissura ceruicis abrumpi-tur, & cum articulus ille, qui caput col-lumque committit, incisus est, tanta illa moles corruit. Non in alto latet spiritus, nec vtique ferro eruendus est: non sunt vulnere impresso scrutanda præcordia: in proximo mors est. Non certum ad hos ictus destinaui locum: quacunque per-uium est. Ipsum illud quod vocatur mo-ri, quo anima discedit à corpore, breuius est, quàm vt sentiri tanta velocitas possit. Siue fauces nodus elisit; siue spiramen-tum aqua præclusit; siue in caput lapsos subiacentis soli duritia comminuit; siue haustus ignis cursum animæ remeantis interscidit: quicquid est, properat. Ecquid erubescitis? quod tam citò fit, timetis diu?

L. ANNÆI SENECÆ
AD SERENVM
DE TRANQVILLITATE ANIMI
LIBER.
Capvt I.

Inqvirenti mihi in me, Serene, quædam vitia apparebant retecta, in aperto posita, quæ manu prenderem,

introrſus obuerſa ſunt. Sic mundus exteriora contempſit, ſpectaculo ſui lætus. Intus omne poſui bonum. non egere felicitate, felicitas veſtra eſt. At multa incidunt triſtia, horrenda, dura toleratu. Quia non poteram vos iſtis ſubducere, animos veſtros aduerſus omnia armaui. Ferte fortiter: hoc eſt, quo Deum antecedatis. ille extra patientiam malorum eſt, vos ſupra patientiam. Contemnite paupertatem. nemo tam pauper viuit, quàm natus eſt. Contemnite dolorem: aut ſoluetur, aut ſoluet. contemnite fortunam: nullum illi telum quo feriret animum, dedi. contemnite mortem: quæ vos aut finit, aut transfert. Ante omnia caui, ne quis vos teneret inuitos. patet exitus. Si pugnare non vultis, licet fugere. Ideoque ex omnibus rebus, quas eſſe vobis neceſſarias volui, nihil feci facilius, quàm mori. Prono animam loco poſui: trahitur. Attendite modò, & videbitis, quàm breuis ad libertatem, & quàm expedita, ducat via. Non tam longas in exitu vobis, quàm intrantibus moras poſui: alioqui magnum in vos regnum fortuna tenuiſſet, ſi homo tam tardè moreretur, quàm naſcitur. Omne tempus, omnis vos locus doceat, quàm facile ſit renunciare naturæ, & munus ſuum illi impingere. Inter ipſa altaria & ſollemnes ſacrificantium ritus, dum optatur vita, mortem condiſcite.

Corpora opima taurorum exiguo concidunt vulnere, & magnarum virium animalia humanæ manus ictus impellit. tenui ferro commissura ceruicis abrumpitur, & cùm articulus ille, qui caput collumque committit, incisus est, tanta illa moles corruit. Non in alto latet spiritus, nec vtique ferro eruendus est: non sunt vulnere impresso scrutanda præcordia: in proximo mors est. Non certum ad hos ictus destinaui locum: quacunque peruium est. Ipsum illud quod vocatur mori, quo anima discedit à corpore, breuius est, quàm vt sentiri tanta velocitas possit. Siue fauces nodus elisit; siue spiramentum aqua præclusit; siue in caput lapsos subiacentis soli duritia comminuit; siue haustus ignis cursum animæ remeantis interscidit: quicquid est, properat. Ecquid erubescitis? quod tam citò fit, timetis diu?

L. ANNÆI SENECÆ AD SERENVM DE TRANQVILLITATE ANIMI LIBER.

Capvt I.

Inqvirenti mihi in me, Serene, quædam vitia apparebant retecta, in aperto posita, quæ manu prenderem,

quædam obſcuriora,& in receſſu;quædam non continua, ſed ex interuallis redeuntia: quæ vel moleſtiſſima dixerim; vt hoſtes vagos, & ex occaſionibus aſſilientes, per quos neutrum licet, nec tanquam in bello paratum eſſe, nec tanquam in pace ſecurum. Illum tamen habitum in me maximè deprehendo (quare enim non verum, vt medico fatear?) me nec bonâ fide liberatum iis, quæ timebam & oderam, nec rurſus obnoxium. In ſtatu vt non peſſimo, ita maximè querulo & moroſo poſitus ſum: nec ægroto, nec valeo. Non eſt quòd dicas, omnium virtutum tenera eſſe principia, tempore ipſis duramentum & robur accedere. Non ignoro, etiam quæ in ſpeciem laborant, dignitatem dico, & eloquentiæ famam, & quicquid ad alienum ſuffragium venit, morâ conualeſcere, & quæ veras vires parant, & quæ ad placendum fuco quodam ſubornantur, expectant annos, donec paulatim colorem diuturnitas ducat: ſed ego vereor, ne conſuetudo, quæ rebus affert conſtantiam, hoc vitium in me altiùs figat. Tam bonorum, quàm malorum, longa conuerſatio amorem inducit. Hæc animi inter vtrumque dubij, nec ad recta fortiter, nec ad praua vergentis, infirmitas qualis ſit, non tam ſemel tibi poſſum, quàm per partes oſtendere. Dicam quæ accidant mihi: tu morbo nomen inuenies. Tenet me

summus amor parcimoniæ, fateor. placet non in ambitionem cubile compositum, non ex arculâ prolata vestis, non mille ponderibus aut tormentis splendere cogentibus pressa: sed domestica, & vilis, nec seruata, nec sumenda sollicitè. Placet cibus, quem nec parent familiæ, nec spectent: non ante multos paratus dies, nec multorum manibus ministratus, sed parabilis facilisque, nihil habens accersiti pretiosive, vbilibet non defuturus, nec patrimonio grauis, nec corpori, nec rediturus quà intrauerat. Placet minister incultus & rudis vernula; argentum graue rustici patris, sine vllo opere & nomine artificis; & mensa non varietate macularum conspicua, nec per multas elegantium dominorum successiones ciuitati nota: sed in vsum posita, quæ nullius conuiuæ oculos nec voluptate moretur, nec accendat inuidiâ. Cum benè ista placuerunt, præstringit animum apparatus alicuius pædagogij, diligentiùs quàm iam intra priuatum larem vestita, & auro culta mancipia, & agmen seruorum nitentium. Iam domus etiam quà calcatur pretiosa, & diuitiis per omnes angulos dissipatis, tecta ipsa fulgentia, & assectator comesque patrimoniorum pereuntium populus. Quid perlucentes ad imum aquas, & circumfluentes ipsa conuiuia? quid epulas loquar, scænâ suâ dignas? Circumfudit me

ex longo frugalitatis situ venientem, multo splendore luxuria, & vndique circumsonuit. Paullum titubat acies: faciliùs aduersus illam animum, quàm oculos attollo. Recedo itaque non peior, sed tristior: nec inter illa friuola mea tam lætus incedo, tacitusque morsus subit; & dubitatio, numquid illa meliora sint. nihil horum me mutat, nihil tamen non concutit. Placet vim præceptorum sequi, & in mediam ire Rempublicam: placet honores fascesque, non purpurâ, aut aureis virgis adductum capessere, sed vt amicis propinquisque, & omnibus ciuibus, omnibus deinde mortalibus paratior vtiliorque sim, propiùs positus. Sequor Zenonem, Cleanthem, Chrysippum: quorum tamen nemo ad Rempub. accessit, nemo non misit. Ad quam cùm animum insolitum arietari permisi, vbi aliquid occurrit, aut indignum (vt in omni vitâ humanâ multa sunt) aut parum ex facili fluens, aut multum temporis res non magno æstimandę poposcerunt, ad otium conuertor. & quemadmodum pecoribus, fatigatis quoque, velocior domum gradus est: placet intra parietes suos vitam coërcere. Nemo vllum auferat diem, nihil dignum tanto impendio redditurus: sibi ipse animus hæreat, se colat, nihil alieni agat, nihil quod ad iudicem spectet: ametur expers publicę priuatęq; curę tranquillitas.

Sed vbi lectio fortior erexit animum, & aculeos subdiderunt exempla nobilia: prosilire libet in forum, commodare alteri vocem, alteri operam, etsi nihil profuturam, tamen conaturam prodesse: alterius coërcere in foro superbiam, male secundis rebus elati. In studiis puto mehercule melius esse res ipsas intueri, & harum caussâ loqui: ceterùm verba rebus permittere, vt quà duxerint, hàc inelaborata sequatur oratio. Quid opus est seculis duratura componere? Vis tu non id agere, ne te posteri taceant? morti natus es: minus molestiarum habet funus tacitum. Itaque occupandi temporis caussâ, in vsum tuum, non in præconium, aliquid simplici stilo scribe. minore labore opus est, studentibus in diem. Rursus vbi se animus cogitationis magnitudine leuauit, ambitiosus in verba est, altiusque vt spirare, ita eloqui gestit, & ad dignitatem rerum exit oratio: oblitus tum legis pressiorisque iudicij, sublimis feror, & ore iam non meo. Ne singula diutius persequar, in omnibus rebus hæc me sequitur bonæ mentis infirmitas: cui ne paulatim defluam vereor, aut quod est solicitius, ne semper casuro similis pendeam, & plus fortasse sit, quàm quod ipse prouideo. Familiariter enim domestica aspicimus, & semper iudicio fauor officit. Puto multos potuisse ad sapientiam peruenire, nisi

putassent se peruenisse: nisi quædam in se dissimulassent, quædam apertis oculis transiluissent. Non est enim quòd nos magis alienâ iudices adulatione perire, quàm nostrâ. Quis sibi verum dicere ausus est? quis non inter laudantium blandientiumque positus greges, plurimùm tamen sibi ipse assentatus est? Rogo itaque, si quod habes remedium, quo hanc fluctuationem meam sistas, dignum putes me, qui tibi tranquillitatem debeam. Non esse periculosos motus animi, nec quicquam tumultuosi afferentes, scio: vt verâ tibi similitudine id de quo queror exprimam, non tempestate vexor, sed nauseâ. Detrahe ergo quicquid hoc est mali, & succurre in conspectu terrarum laboranti.

CAP. II. Quæro mehercule iamdudum, Serene, ipse tacitus, cui talem affectum animi similem putem: nec vllius propius admoneor exemplo, quàm eorum qui ex longa & graui valetudine explicito, motiunculis, leuibusque interim offensis perstringuntur: & cùm reliquias effugerint, suspicionibus tamen inquietantur, medicisque iam sani manum porrigunt, & omnem calorem corporis sui calumniantur. Horum, Serene, non parùm sanum est corpus, sed sanitati parum assueuit: sicut est quidam tremor etiam tranquilli maris, aut lacus, cùm ex tempestate requieuit. Opus est itaque non illis durioribus, quæ

etiam transcurrimus, vt alicubi obstes tibi, alicubi irascaris, alicubi instes grauius; sed illud quod vltimum venit, vt fidem tibi habeas, & rectâ ire viâ te credas, nihil auocatus transuersis multorum vestigiis passim discurrentium, & quorumdam circa ipsam errantium viam. Quod desideras autem, magnum & summum est, Deoque vicinum, non concuti. Hanc stabilem animi sedem Græci Εὐθυμίαν vocant, de qua Democriti volumen egregium est. ego Tranquillitatem voco. nec enim imitari, & transferre verba, ad illorum formam necesse est: res ipsa, de qua agitur, aliquo signanda nomine est, quod appellationis Græcæ vim debet habere, non faciem. Ergo quærimus, quomodo animus semper æqualis, secundoq; cursu eat, propitiusque sibi sit, & sua lætus aspiciat: & hoc gaudium non interrumpat, sed placido statu maneat, nec attollens se vnquam, nec deprimens. Id Tranquillitas erit. Quomodo ad hanc perueniri possit, in vniuersum quæramus: sumes tu ex publico remedio, quantum voles. Totum interim vitium in medium protrahendum est, ex quo agnoscet quisque partem suam: simul tu intelliges, quanto minus negotij habeas cum fastidio tui, quàm hi quos ad professionem speciosam alligatos, & sub ingenti titulo laborantes, in suâ simulatione pudor magis, quàm voluntas tenet.

Omnes in eâdem caussâ sunt: & hi qui leuitate vexantur, ac tædio, assiduâque mutatione propositi, quibus semper magis placet quod reliquerunt: & illi, qui marcent & oscitant. Adijce illos, qui non aliter, quàm quibus difficilis somnus est, versant se, & hoc atque illo modo componunt, donec quietem lassitudine inueniant, statum vitæ suæ formando subinde, in eo nouissimè manent, in quo illos non mutandi odium, sed senectus ad nouandum pigra deprehendit. Adijce & illos, qui non inconstantiæ vitio parum leues sunt, sed inertiâ. Viuunt, non quomodo volunt, sed quomodo cœperunt. Innumerabiles deinceps proprietates sunt, sed vnus effectus vitij, displicere sibi. Hoc oritur ab intemperie animi, & cupiditatibus timidis, aut parum prosperis, vbi aut non audent, quantum concupiscunt, aut non consequuntur, & in spem toti prominent, semper instabiles mobilesque, quod necesse est accidere pendentibus. Omni vitâ pendent, & inhonesta se ac difficilia docent, coguntque: & vbi sine præmio labor est, torquet illos irritum dedecus, nec dolent praua, sed frustrà voluisse. Tunc illos & pœnitentia cœpti tenet, & incipiendi timor, subrepitque illa iactatio animi, non inuenientis exitum, quia nec cupiditatibus suis imperare, nec obsequi possunt, & cunctatio vitæ parùm se explican-

tis, & inter destituta vota torpentis animi situs. Quę omnia grauiora sunt, vbi odio infelicitatis operosæ ad otium profugerunt, & ad secreta studia: quę pati non potest animus ad ciuilia erectus, agendique cupidus, & natura inquietus, parum scilicet in se solatiorum habens: ideoque detractis oblectationibus, quas ipsæ occupationes discurrentibus præbent, domum, solitudinem, parietes non fert, inuitus aspicit se sibi relictum. Hinc illud est tædium, & displicentia sui, & nusquam residentis animi volutatio, & otij sui tristis atque ægra patientia: vtique vbi causas fateri pudet, & tormenta introrsus egit verecundia, in angusto inclusæ cupiditates, sine exitu, se ipsæ strangulant. Inde mœror marcorque, & mille fluctus mentis incertæ, quam inchoata habent suspensam, deplorata tristem: inde ille affectus otium suum detestantium, quęrentiumque nihil ipsos habere, quod agant, & alienis incrementis inimicissima inuidia. Alit enim liuorem infelix inertia, & omnes destrui cupiunt, quia se non potuerunt prouehere: & ex hac deinde auersatione alienorum processuum, & suorum desperatione, obirascens fortunæ animus, & de sæculo querens, & in angulos se retrahens, & pœnæ incubans suæ, dum tædet sui, pigetque. Natura enim humanus animus agilis est, & pronus ad motus: grata

omnis illi excitandi se abstrahendique materia est, gratior quibusque pessimis ingeniis, quæ occupationibus libenter deteruntur. Vt vlcera quædam nocituras manus appetunt, & tactu gaudent, & fœdam corporum scabiem delectat, quicquid exasperat: non aliter dixerim his mentibus, in quas cupiditates velut mala vlcera eruperunt, voluptati esse laborem vexationemque. Sunt enim quædam, quę corpus quoque nostrum cum quodam dolore delectant: vt versare se, & mutare nondum fessum latus, & aliò atque aliò positum ventilari. Qualis ille Homericus Achilles est, modò pronus, modò supinus, in varios habitus se ipse componens. quod proprium ægri est, nihil diu pati, & mutationibus vt remediis vti. Inde peregrinationes suscipiuntur vagæ; & littora pererrantur, & modò mari se, modò terrâ experitur semper præsentibus infesta leuitas. Nunc Campaniam petamus: iam delicata fastidio sunt: inculta videantur. Bruttios & Lucanos saltus persequamur. Aliquid tamen inter deserta amœni requiratur, in quo luxuriosi oculi longo locorum horrentium squallore releuentur. Tarentum petatur, laudatusque portus, & hiberna cœli mitioris, & tecta vel antiquę satis opulenta turbæ. Iam flectamus cursum ad vrbem. nimis diu à plausu & fragore aures vacauerunt: iuuat iam & hu-

mano sanguine frui. Aliud ex alio suscipitur, & spectacula spectaculis mutantur: vt ait Lucretius,

Hoc se quisque modo semper fugit.

Sed quid prodest, si non effugit? sequitur se ipse, & vrget grauissimus comes. Itaque scire debemus, non locorum vitium esse quo laboramus, sed nostrum. Infirmi sumus ad omne tolerandum, nec laboris patientes, nec voluptatis, nec nostræ, nec vllius rei diutiùs. Hoc quosdam egit ad mortem, quòd proposita sæpè mutando, in eadem reuoluebantur, & non reliquerant nouitati locum. Fastidio illis esse cœpit vita, & ipse mundus: & subit illud rabidarum deliciarum: Quousq; eadem?

Cap. III. Aduersus hoc tædium quo auxilio putem vtendum, quæris. Optimum erat (vt ait Athenodorus) actione rerum & Reip. tractatione, & officiis ciuilibus se detinere. nam vt quidam sole, & exercitatione, & curâ corporis, diem ducunt, athletisque vtilissimum est, lacertos suos robúrque cui se vni dicauerunt, maiore temporis parte nutrire: ita nobis animum ad rerum ciuilium certamen parantibus, in opere esse, non longè pulcherrimum est? Nam cùm vtilem se efficere ciuibus mortalibusque propositum habeat, simul & exercetur & proficit, qui in mediis se officiis posuit, communia priuatáque pro facultate administrans. Sed quia

in hac, inquit, tam insanâ hominum ambitione, tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus, parùm tuta simplicitas est, & plus futurum semper est quod obstet, quàm quod succedat, à foro quidem & publico recedendum est: sed habet, vbi se etiam in priuato lare explicet magnus animus. nec vt leonum animaliumq; impetus caueis coërcetur: sic hominum, quorum maximè in seductu actiones sunt. Ita tamen delituerit, vt vbicunq; otium suum absconderit, prodesse velit & singulis & vniuersis, ingenio, voce, consilio. Nec enim is solus Reip. prodest, qui candidatos extrahit, & tuetur reos, & de pace belloque censet: sed qui iuuentutem exhortatur, qui in tantâ bonorum præceptorum inopiâ, virtute instruit animos, qui ad pecuniam luxuriamque cursu ruentes prensat ac retrahit, & si nihil aliud, certè moratur, in priuato publicum negotium agit. An ille plus præstat, qui inter peregrinos & ciues, aut vrbanus prætor adeuntibus assessoris verba pronunciat, quàm qui docet quid sit iustitia, quid pietas, quid patientia, quid fortitudo, quid mortis contemptus, quid deorum intellectus, quantum bonum sit bona conscientia? Ergo si tempus in studia conferas, quod subduxeris officiis, non deserueris, nec munus detrectaueris. Neque enim ille solus militat, qui in acie stat, & cornu dextrum læ-

numque defendit: sed & qui portas tuetur, & statione minùs periculosâ, non otiosâ tamen fungitur, vigiliasque seruat, & armamentario præest. quæ ministeria quamuis incruenta sint, in numerum stipendiorum veniunt. Si te ad studia reuocaueris, omne vitæ fastidium effugeris. nec noctem fieri optabis tædio lucis, nec tibi grauis eris, nec aliis superuacuus: multos in amicitiam attrahes, affluetque ad te optimus quisque. Nunquam enim quamuis obscura virtus latet, sed mittit sui signa. quisquis dignus fuerit, vestigiis illam colliget. Nam si omnem conuersationem tollimus, & generi humano renunciamus, viuimusque in nos tantùm conuersi, sequetur hanc solitudinem, omni studio carentem, inopia rerum agendarum. Incipiemus ædificia alia ponere, alia subuertere, & mare submouere, & aquas contra difficultates locorum ducere, & malè dispensare tempus, quod nobis natura consumendum dedit. Alij parcè illo vtimur, alij prodigè: alij sic impendimus, vt possimus rationem reddere: alij, vt nullas habeamus reliquias. Quare nihil turpius est, quàm grandis natu senex, qui nullum aliud habet argumentum, quo se probet diu vixisse, præter ætatem. Mihi, carissime Serene, nimis videtur submisisse temporibus se Athenodorus, nimis citò refugisse. Nec ego nega-

uerum aliquando cedendum: sed sensim relato gradu, & saluis signis, saluâ militari dignitate. Sanctiores tutioresque sunt hostibus suis, qui in fidem cum armis ueniunt. Hoc puto uirtuti faciendum, studiosoque uirtutis. si praeualebit fortuna, & praecidet agendi facultatem, non statim auersus inermisque fugiat, latebras quaerens, quasi vllus locus sit, quo non possit fortuna persequi: sed parcius se inferat officiis, & cum dilectu inueniat aliquid, in quo vtilis ciuitati sit. Militare non licet? honores spectet? priuato viuendum est? sit orator, silentium indictum est? tacitâ aduocatione ciues iuuet. periculosum etiam ingressu forum est? in domibus, in spectaculis, in conuiuiis, bonum contubernalem, amicum fidelem, temperantem conuiuam agat. Officia si ciuis amiserit, hominis exerceat. Ideò magno animo nos non vnius vrbis moenibus clausimus, sed in totius orbis commercium emisimus, patriamque nobis mundum professi sumus: vt liceret latiorem virtuti campum dare. Praeclusum tibi tribunal est, & rostris prohiberis, aut comitiis? respice post te, quantum latissimarum regionum pateat, quantum populorum: nunquam tibi ita magna pars obstruetur, vt non maior relinquatur. Sed vide, ne totum istud vitium tuum sit. non vis enim nisi consul, aut prytanes, aut ceryx, aut sufes

administrare Rempub. Quid si militare nolis, nisi imperator, aut tribunus? etiam si alij primam frontem tenebunt, te sors inter triarios posuit: inde voce, adhortatione, exemplo, animo milita. Præcisis quoque manibus ille in prœlio inuenit, quod partibus conferat, qui stat tantum, & clamore iuuat. Tale quiddam facies, si à prima te Reipub. parte fortuna submouerit; stes tamen, & clamore iuues: si quis fauces oppresserit; stes tamen, & silentio iuues. Nunquam inutilis est opera ciuis boni. auditu enim, visu, vultu, nutu, obstinatione tacita, incessuque ipso prodest. Vt salutaria quædam, citra gustum tactumque, odore proficiunt: ita virtus vtilitatem etiam ex longinquo & latens fundit, siue exspatiatur & fruitur suo iure; siue precarios habet accessus, cogiturque vela contrahere, siue otiosa mutaque est, & angusto circumscripta, siue adaperta: in quocunque habitu est, prodest. Quid? tu parum vtile putas exemplum bene quiescentis? Longè, inquam, optimum est miscere otium rebus, quotiens actuosa vita impedimentis fortuitis, aut ciuitatis conditione prohibetur. Nunquam enim vsque eò interclusa sunt omnia, vt nulli actioni honestæ locus sit. Numquid potes inuenire vrbem miseriorem, quàm Atheniensium fuit, cùm illam triginta tyranni diuellerent? mille trecentos ciues,

optimum quemque, occiderant: nec finem ideò faciebat, sed irritabat se ipsa sæuitia. In quâ ciuitate erat ariopagos, religiosissimum iudicium, in quâ senatus populusque senatui similis: coibat quotidie carnificum triste collegium, & infelix curia tyrannis angusta. Poteratne illa ciuitas conquiescere, in quâ tot tyranni, quot satellites erant? Ne spes quidem vlla recipiendę libertatis animis poterat offerri: nec vlli remedio locus apparebat, contra tantam vim malorum: vnde enim miseræ ciuitati tot Harmodios? Socrates tamen in medio erat, & lugentes patres consolabatur, & desperantes de Repub. exhortabatur, & diuitibus opes suas metuentibus exprobrabat seram periculosæ auaritiæ pœnitentiam; & imitari volentibus magnum circumferebat exemplar, cùm inter triginta dominos liber incederet. Hunc tamen Athenæ ipsæ in carcere occiderunt: & qui tutò insultauerat agmini tyrannorum; eius libertatem libera ciuitas non tulit: vt scias & in afflictâ Repub. esse occasionem sapienti viro ad se proferendum, & in florenti ac beatâ, pecuniam, inuidiam, mille alia vitia inermia regnare. Vtcunque ergo se Respub. dabit, vtcunque fortuna permittet, ita aut explicabimus nos, aut contrahemus: vtique mouebimus, nec alligati metu torpebimus. Imò ille vir fuerit, qui periculis vndique

imminentibus, armis circà & catenis frementibus, non alliserit virtutem, nec absconderit. Non enim debet seruantem se obruere. Vt opinor, Curius Dentatus aiebat, Malle esse se mortuum, quàm viuere. Vltimum malorum est, ex viuorum numero exire, antequam moriaris. Sed faciendum erit, si in Reipub. tempus minùs tractabile incideris, vt plus otio ac litteris vindices: nec aliter quàm in periculosâ nauigatione, subinde portum petas: nec expectes donec res te dimittant, sed ab illis te ipse disiungas.

Cap. IV. Inspicere autem debemus primùm nosmetipsos; deinde quæ aggredimur negotia; deinde eos quorum caussâ, aut cum quibus agendum est. Ante omnia, necesse est seipsum æstimare: quia ferè plus nobis videmur posse, quàm possumus. Alius eloquentiæ fiduciâ prolabitur, alius patrimonio suo plus imperauit, quàm ferre posset: alius infirmum corpus laborioso oppressit officio. Quorundam parùm idonea est verecundia rebus ciuilibus, quę firmam frontem desiderant: quorumdam contumacia non facit ad aulam. quidam non habent iram in potestate: & illos ad temeraria verba quælibet indignatio effert. quidam vrbanitatem nesciunt continere, nec periculosis abstinent salibus. Omnibus his vtilior negotio quies est. ferox impatiensque natura, ir-

ritamenta nocituræ libertatis euitet.

Cap. V. Æstimanda sunt deinde ipsa quæ aggredimur, & vires nostræ cum rebus, quas tentaturi sumus, comparandæ. Debet enim semper plus esse virium in latore, quàm in onere. necesse est opprimant onera, quæ ferente maiora sunt. Quædam præterea non tam magna sunt negotia, quàm fœcunda, multumque negotiorum ferunt. & hæc refugienda sunt, ex quibus noua occupatio multiplexque nascetur. Nec accedendum eò, vnde liber regressus non sit: his admouenda manus est, quorum finem aut facere, aut certè sperare possis. Relinquenda, quæ latiùs actu procedunt, nec vbi proposueris, desinunt.

Cap. VI. Hominum vtique delectus habendus est, an digni sint, quibus partem vitæ nostræ impendamus, an ad illos temporis nostri iactura perueniat. Quidam vltro officia nostra nobis imputant. Athenodorus ait, ne ad cœnam quidem se iturum ad eum, qui sibi nil pro hoc debiturus sit. Puto intelligis, multo minùs ad eos iturum, qui cum amicorum officiis paria in mensâ faciunt, qui fercula pro congiariis numerant: quasi in alienum honorem intemperantes sint. Deme illis testes spectatoresque, non delectabit popina secreta. Considerandum est, vtrùm natura tua agendis rebus, an otioso studio contemplationique aptior sit: & eò incli-

nandum, quò te vis ingenij defert. Isocrates Ephorum iniectâ manu à foro subduxit, vtiliorem componendis monumentis historiarum ratus. Malè enim respondent coacta ingenia. reluctante naturâ, irritus labor est.

Cap. VII. Nihil tamen æquè oblectauerit animum, quàm amicitia fidelis & dulcis. Quantum bonum est, vbi sunt præparata pectora, in quæ tutò secretum omne descendat, quorum conscientiam minùs quàm tuam timeas, quorum sermo solicitudinem leniat, sententia consilium expediat, hilaritas tristitiam dissipet, conspectus ipse delectet? Quos scilicet vacuos, quantum fieri poterit, à cupiditatibus, eligemus. Serpunt enim vitia, & in proximum quemque transiliunt, & contactu nocent. Itaque, vt in pestilentiâ, cauendum est, ne corruptis iam corporibus & morbo flagrantibus assideamus, quia pericula trahemus, afflatuque ipso laborabimus: ita in amicorum legendis ingeniis dabimus operam, vt quàm minimè inquinatos assumamus. Initium morbi est, ægris sana miscere. Nec hoc præceperim tibi, vt neminem nisi sapientem sequaris, aut attrahas. vbi enim istum inuenies, quem tot sæculis quærimus? pro optimo est, minimè malus. Vix tibi esset facultas delectus felicioris, si inter Platonas & Xenophontas, & illum Socratici fœtus

prouentum bonos quæreres: aut si tibi potestas Catonianæ fieret ætatis, quæ plerosque dignos tulit, qui Catonis sæculo nascerentur; sicut multos peiores, quàm vnquam aliàs, maximorumque molitores scelerum. Vtrâque enim turbâ opus erat, vt Cato posset intelligi. habere debuit & bonos, quibus se approbaret: & malos, in quibus vim suam experiretur. Nunc verò, in tantâ bonorum egestate, minùs fastidiosa fiat electio. Præcipuè tamen vitentur tristes, & omnia deplorantes, quibus nulla non caussa in querelas placet. Constet illi licet fides & beneuolentia, tranquillitati tamen inimicus est comes perturbatus, & omnia gemens.

CAP. VIII. Transeamus ad patrimonia, maximam humanarum ærumnarum materiam. Nam si omnia alia quibus angimur, compares, mortes, ægrotationes, metus, desideria, dolorum laborumque patientiam, cum iis quæ nobis mala pecunia nostra exhibet; hæc pars multum prægrauabit. Itaq; cogitandum est quanto leuior dolor sit, non habere, quàm perdere: & intelligemus, paupertati eò minorem tormentorum, quò minorem damnorum esse materiam. Erras enim, si putas animosiùs detrimenta diuites ferre. maximis minimisque corporibus par est dolor vulneris. Bion eleganter ait, Non minùs molestum esse caluis, quàm coma-

tis, pilos velli. Idem ſcias licet de pauperibus locupletibuſque, par illis eſſe tormentum. vtriſque enim pecunia ſua obhæſit, nec ſine ſenſu auelli poteſt. Tolerabilius autem eſt, vt dixi, faciliuſque, non acquirere, quàm amittere: ideoque lætiores videbis, quos nunquam fortuna reſpexit, quàm quos deſeruit. Vidit hoc Diogenes, vir ingentis animi, & effecit ne quid ſibi eripi poſſet. Tu iſtud paupertatem, inopiam, egeſtatem voca, & quàm voles ignominioſum ſecuritati nomen impone: putabo hunc non eſſe felicem, ſi quem mihi alium inueneris, cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnum eſt, inter auaros, circumſcriptores, latrones, plagiarios, vnum eſſe, cui noceri non poſſit. Si quis de felicitate Diogenis dubitat, poteſt idem dubitare & de deorum immortalium ſtatu, an parùm beatè degant: quòd illis non prædia, nec horti ſint, nec alieno colono rura pretioſa, nec grande in foro fœnus. Non te pudet, quiſquis diuitiis adſtupes? reſpice agedum mundum: nudos videbis deos, omnia dantes, nihil habentes. Hunc tu pauperem putas, an diis immortalibus ſimilem, qui ſe fortuitis omnibus exuit? Feliciorem tu Demetrium Pompeianum vocas, quem non puduit locupletiorem eſſe Pompeio? Numerus illi quotidie ſeruorum, velut Imperatori exercitus, referebatur: cui

C

iamdudum diuitiæ esse debuerant, duo vicarij,& cella laxior. At Diogeni seruus vnicus fugit, nec eum reducere, cùm monstraretur, tanti putauit. Turpe est, inquit, Manen sine Diogene posse viuere, Diogenem sine Mane non posse. Videtur mihi dixisse: Age tuum negotium fortuna. nihil apud Diogenem iam tuum est. Fugit mihi seruus? imò liber abiit. Familia vestiarium petit, victumque: tot ventres auidissimorum animalium tuendi sunt: emenda vestis,& custodiendæ rapacissimæ manus,& flentium detestantiumque ministeriis vtendum. Quanto ille felicior, qui nihil vlli debet, nisi, cui facillimè negat, sibi? Sed quoniam non est tantum roboris nobis, angustanda certè sunt patrimonia, vt minùs ad iniurias fortunę simus expositi. Habiliora sunt corpora pusilla, quæ in arma sua contrahi possunt, quàm quæ superfunduntur, & vndique magnitudo sua vulneribus obiecit. Optimus pecuniæ modus est, qui nec in paupertatem cadit, nec procul à paupertate discedit.

CAP. IX. Placebit autem hæc nobis mensura, si priùs parcimonia placuerit: sine quâ nec vllæ opes sufficiunt, nec vllæ non satis patent: pręsertim cùm in vicino remedium sit, & possit ipsa paupertas in diuitias se, aduocatâ frugalitate, conuertere. Assuescamus à nobis remouere pompam,

pam, & vsu rerum ornamenta metiri. Cibus famem domet, potio sitim, libido quà necesse est fluat. Discamus membris nostris inniti: cultum victumque non ad noua exempla componere; sed vt maiorum suadent mores. Discamus continentiam augere, luxuriam coërcere, gulam temperare, iracundiam lenire, paupertatem æquis oculis aspicere, frugalitatem colere, etiam si nos pudebit desideriis naturalibus paruo parata remedia adhibere: spes effrænatas, & animum in futura eminentem velut sub vinculis habere, id agere, vt diuitias à nobis potiùs quàm à fortuna petamus. Non potest, inquam, tanta varietas & iniquitas casuum ita depelli, vt non multum procellarum irruat magna armamenta pandentibus: cogendæ in arctum res sunt, vt tela in vanum cadant. Ideoque exilia interim calamitatesque in remedium cessêre, & leuioribus incommodis grauiora sanata sunt, vbi parùm audit præcepta animus, nec curari molliùs potest. Quid ni consulitur, si & paupertas & ignominia, & rerum euersio adhibetur? malo malum opponitur. Assuescamus ergo cœnare posse sine populo, & seruis paucioribus seruiri, & vestes parare in quod inuentæ sunt, habitare contractiùs. Non in cursu tantùm circique certamine, sed in his spatiis vitę interiùs flectendum est. Studiorum quoque, quæ li-

beraliſſima impenſa eſt, tandiu rationem habebo, quandiu modum. Quò mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum dominus vix totâ vitâ ſuâ indices perlegit? Onerat diſcentem turba, non inſtruit: multoque ſatius eſt paucis te auctoribus tradere, quàm errare per multos. Quadringenta millia librorum Alexandriæ arſerunt, pulcherrimum regiæ opulentiæ monumentum; alius laudauerit, ſicut Liuius, qui elegantiæ regum curæque egregium id opus ait fuiſſe. Non fuit elegantia illud, aut cura, ſed ſtudioſa luxuria: imò ne ſtudioſa quidem, quoniam non in ſtudium, ſed in ſpectaculum comparauerant: ſicut pleriſque ignaris etiam ſeruilium litterarum, libri non ſtudiorum inſtrumenta, ſed cœnationum ornamenta ſunt. Paretur itaque librorum quantum ſatis ſit, nihil in apparatum. Honeſtiùs, inquis, in hos impenſas, quàm in Corinthia pictaſque tabulas effuderim. Vitioſum eſt vbique, quod nimium eſt. Quid habes cur minùs ignoſcas nomen marmore atque ebore captanti, quàm opera conquirenti aut ignotorum auctorum, aut improbatorum, & inter tot millia librorum oſcitanti? cui voluminum ſuorum frontes maximè placent, tituliqúe? Apud deſidioſiſſimos ergo videbis, quicquid orationum hiſtoriarumque eſt, & tecto tenus exſtructa loculamenta. iam enim in-

ter balnearia & thermas, bibliotheca quoque, vt necessarium domus ornamentum expolitur. Ignoscerem planè, si è studiorum nimiâ cupidine oriretur: nunc ista exquisita, & cum imaginibus suis descripta sacrorum opera ingeniorum, in speciem & cultum parietum comparantur.

Cap. X. At in aliquod genus vitæ difficile incidisti, & tibi ignoranti vel publica fortuna, vel priuata laqueum impegit, quem nec soluere possis, nec abrumpere. Cogita compeditos primò ægrè ferre onera, & impedimenta crurum: deinde vbi non indignari illa, sed pati proposuerunt, necessitas fortiter ferre docet, consuetudo facilè. Inuenies in quolibet genere vitæ oblectamenta, & remissiones, & voluptates, si nolueris malam putare vitam potiùs, quàm inuidiosam facere. Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quàm quòd cùm sciret, quibus ærumnis nasceremur, calamitatum mollimentum consuetudinem inuênit, citò in familiaritatem grauissima adducens. Nemo duraret, si rerum aduersarum eamdem vim assiduitas haberet, quam primus ictus. Omnes cum fortuna copulati sumus. aliorum aurea catena est, & laxa: aliorum arcta & sordida. Sed quid refert? eadem custodia vniuersos circundedit: alligatique sunt etiam qui alligauerunt. nisi

tu fortè leuiorem in sinistrâ catenam putas. Alium honores, alium opes vinciunt: quosdam nobilitas, quosdam humilitas premit: quibusdam aliena supra caput imperia sunt, quibusdam sua: quosdam exilia vno loco tenent, quosdam sacerdotia. Omnis vita seruitium est. Assuescendum itaque conditioni suæ, & quamminimùm de illa querendum: & quidquid habet circa se commodi, apprehendendum est. Nihil tam acerbum est, in quo non æquus animus solatium inueniat. Exiguæ sæpè areæ in multos vsus describentis arte patuêre, & quamuis angustum pedem dispositio fecit habitabilem. Adhibe rationem difficultatibus: possunt & dura molliri, & angusta laxari, & grauia scitè ferentes minùs premere. Non sunt præterea cupiditates in longinquum mittendæ, sed in vicinum illis egredi permittamus, quoniam includi ex toto non patiuntur. Relictis his, quæ aut non possunt fieri, aut difficulter possunt, propè posita, speique nostræ alludentia sequamur: sed sciamus, omnia æquè leuia esse, extrinsecus diuersas facies habentia, introrsus pariter vana. Nec inuideamus altiùs stantibus: quæ excelsa videntur, prærupta sunt. Illi rursus, quos sors iniqua in ancipiti posuit, tutiores erunt superbiam detrahendo rebus per se superbis, & fortunam suam quammaximè poterunt, in planum deferendo.

Multi quidem sunt, quibus necessariò hęrendum sit in fastigio suo, ex quo non possunt, nisi cadendo descendere: sed hoc ipso testentur, maximum onus suum esse, quòd aliis graues esse cogantur, nec sublevatos se, sed suffixos: iustitiâ, mansuetudine, humanâ lege, & benignâ manu, pręparent multa ad sequentes casus pręsidia, quorum spe securiùs pendeant. Nihil tamen ęquè hos ab his animi fluctibus vindicauerit, quàm semper aliquem incrementis terminum figere: nec fortunæ arbitrium desinendi dare, sed seipsos, multo quidem citra extrema, hortentur consistere. Sic & aliquæ cupiditates animum acuent, sed finitæ: non in immensum incertumque producent.

Cap. XI. Ad imperfectos & mediocres, & malè sanos, hic meus sermo pertinet, non ad sapientem. Huic non timidè, nec pedetentim ambulandum est. tanta enim fiducia sui est, vt obuiam fortunæ iræ non dubitet, nec vnquam loco illi cessurus sit: nec habet vbi illam timeat: quia non mancipia tantùm, possessionesque, & dignitatem, sed corpus quoque suum, & oculos, & manum, & quicquid est cariorem vitam facturum, seque ipsum inter precaria numerat, viuitque vt commodatus sibi, & reposcentibus sine tristitia redditurus. Nec ideò est vilis sibi, quia scit se suum non esse: sed omnia tam diligenter faciet,

tam circumspectè, quàm religiosus homo sanctusque solet tueri fidei commissa. Quandocunque autem reddere iubebitur, non queretur cum fortuna: sed dicet; Gratias ago pro eo quòd possedi, habuique. Magnâ quidem res tuas mercede colui: sed quia imperas, cedo gratus libensque. si quid habere me tu volueris, etiam nunc seruabo: si aliud placet, ego verò factum signatumque argentum, domum, familiamque meam reddo, restituo. Appellauerit natura, quæ prior nobis credidit. & huic dicemus, Recipe animum meliorem, quàm dedisti: non tergiuersor, nec refugio. paratum habes à volente, quod non sentienti dedisti. aufer. Reuerti vnde veneris, quid graue est? male viuet, quisquis nesciet bene mori. Huic itaque primum rei pretium detrahendum est, & spiritus inter seruitia numerandus. Gladiatores (ait Cicero) inuisos habemus, si omni modo vitam impetrare cupiunt: fauemus, si contemptum eius præ se ferunt: idem euenire nobis scias. Sæpe enim caussa moriendi est, timidè mori. Fortuna illa quæ ludos sibi facit, Quò, inquit, te reseruem, malum & trepidum animal? eò magis conuulneraberis & confodieris, quia nescis præbere iugulum. At tu & viues diutiùs, & morieris expeditiùs, qui ferrum non subductâ ceruice, nec manibus oppositis, sed animosè recipis. Qui mortem

timebit, nihil vnquam pro homine viuo faciet, at qui scit, hoc sibi cùm conciperetur, statim condictum, viuet ad formulam; & simul illud quoque eodem animi robore præstabit, ne quid ex his quæ eueniunt, subitum sit. Quidquid enim fieri potest, quasi futurum prospiciendo, malorum omnium impetus molliet. qui ad preparatos expectantesque nihil afferunt noui: securis, & beata tantùm spectantibus, graues eueniunt. Morbus enim, captiuitas, ruina, ignis, nihil horum repentinum est. Sciebam in quàm tumultuosum me contubernium natura clusisset. totiens in viciniâ meâ conclamatum est, totiens preter limen immaturas exsequias fax cereusque præcessit: sæpè altiùs ruentis ædificij fragor sonuit: multos ex his quos forum, curia, sermo, mecum contraxerat, nox abstulit, & vinctas ad sodalitium manus copulatas intercidit. Mirer aliquando ad me pericula accessisse, quæ circa me semper errauerunt? Magna pars hominum est, quæ nauigatura, de tempestate non cogitat. Nunquam me in bonâ re mali pudebit auctoris. Publius tragicis comicisque vehementior ingeniis, quotiens inimicas ineptias, & verba ad summam caueam spectantia reliquit, inter multa alia cothurno, non tantùm sipario, fortiora, & hoc ait:

Cuius potest accidere, quod cuiquam potest.

Hoc si quis in medullas demiserit, & omnia aliena mala, quorum ingens quotidie copia est, sic aspexerit, tanquam illis liberum & ad se iter sit: multò ante se armabit, quàm petatur. Serò animus ad periculorum patientiam, post pericula, instruitur. Non putaui hoc futurum. nunquam hoc euenturum credidissem. Quare autem non? Quæ sunt diuitiæ, quas non egestas, & fames, & mendicitas à tergo sequatur? Quæ dignitas, cuius non prætextam, & augurale, & lora patricia, & sordes comitentur, & exportatio, & notæ, & mille maculæ, & extrema contemptio? Quod regnum est, cui non parata sit ruina, & proculcatio, & dominus, & carnifex? nec magnis ista interuallis diuisa, sed horæ momentum interest inter solium, & aliena genua. Scito ergo, omnem conditionem versabilem esse: & quidquid in vllum incurrit, posse in te quoque incurrere. Locuples es? numquid ditior Pompeio? cui cum Caius vetus cognatus, hospes nouus, aperuisset Cęsaris domum, vt suam cluderet, defuit panis & aqua: cum tot flumina possideret in suo orientia, & in suo cadentia, mendicauit stillicidia: fame ac siti periit, in palatio cognati, dum illi heres publicum funus esurienti locat. Honoribus summis functus es? numquid aut tam magnis, aut tam insperatis, aut tam vniuersis, quàm Seianus? Quo die illum

ſenatus deduxerat, populus in fruſta diuiſit: in quem quidquid congeri poterat, dij hominesq; contulerant; ex eo nihil ſuperfuit, quod carnifex traheret. Rex es? non ad Crœſum te mittam, qui rogum ſuum & aſcendit iuſſus, & exſtingui vidit, factus non regno tantùm; ſed etiam morti ſuæ ſuperſtes: non ad Iugurtham, quem populus Romanus intra annum quàm timuerat, ſpectauit. Ptolemæum Africæ regem, Armeniæ Mithridatem, inter Caianas cuſtodias vidimus. alter in exilium miſſus eſt: alter vt meliori fide mitteretur, optabat. In tantâ rerum, ſurſum ac deorſum euntium, verſatione, ſi non quidquid fieri poteſt, pro futuro habes, das in te vires rebus aduerſis; quas infregit, quiſquis prior vidit. Proximum ab his erit, ne aut in ſuperuacuis, aut ex ſuperuacuo laboremus; id eſt, ne aut quę non poſſumus conſequi, concupiſcamus: aut adepti, cupiditatum vanitatem noſtrarum ſerò, poſt multum pudorem, intelligamus. id eſt, ne aut labor irritus ſine effectu ſit, aut effectus labore indignus. Ferè enim ex his triſtitia ſequitur, ſi aut non ſucceſſit, aut ſucceſſus pudet.

CAP. XII. Circumcidenda eſt concurſatio, qualis eſt magnæ parti hominum, domos, & theatra, & fora pererrantium. alienis ſe negotiis offerunt, ſemper aliquid agentibus ſimiles. Horum ſi ali-

quem exeuntem domo interrogaueris: Quò tu? quid cogitas? respondebit tibi: Non mehercule scio: sed aliquos videbo, aliquid agam. Sine proposito vagantur, quærentes negotia: nec quæ destinauerunt, agunt, sed in quæ incurrerunt. Inconsultus illis vanusque cursus est, qualis formicis, per arbusta repentibus; quæ in summum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. His plerique similem vitam agunt, quorum non immeritò quis inquietam inertiam dixerit. Quorundam, quasi ad incendium currentium, miserebe ris: vsq; eò impellunt obuios, & se aliosq; præcipitant: cùm interim cucurrerint, aut salutaturi aliquem non resalutaturum, aut funus ignoti hominis prosecuturi, aut iudicium sæpè litigantis, aut sponsalia sæpè nubentis, & lecticam affectati, quibusdam locis & ipsi tulerint. deinde domum cum superuacua redeuntes lassitudine, iurant nescisse seipsos, quare exierint, vbi fuerint, postero die erraturi per eadem illa vestigia. Omnis itaque labor aliquò referatur, aliquò respiciat. Non industria inquietos, & insanos, sed falsæ rerum imagines agitant. nam ne illi quidem sine aliqua spe mouentur; proritat illos alicuius rei species, cuius vanitatem capta mens non coarguit. Eodem modo vnumquemque ex his, qui ad augendam turbam exeunt, inanes & leues caussæ per vrbem

circumducunt, nihilque habentem in quo laboret, lux orta expellit: & cum multorum frustrà liminibus illisus nomenclator persalutauit, à multis exclusus, neminem ex omnibus difficiliùs domi quàm se conuenit. Ex hoc malo dependet illud teterrimum vitium, auscultatio, & publicorum secretorumque inquisitio, & multarum rerum scientia, quæ nec tutò narrantur, nec tutò audiuntur. Hoc secutum puto Democritum, ita cœpisse: Qui tranquillè volet viuere, nec priuatim agat multa, nec publicè: ad superuacua scilicet referentem. Nam si necessaria sunt, & priuatim & publicè; non tantùm multa, sed innumerabilia agenda sunt: vbi verò nullum officium solemne nos citat, inhibendæ actiones sunt.

CAP. XIII. Nam qui multa agit, sæpè fortunæ potestatem sui facit: quam tutissimum est raró experiri, ceterùm semper de illa cogitare, & sibi nihil de fide eius promittere. Nauigabo, nisi si quid inciderit: & prætor fiam, nisi si quid obstiterit: & negotiatio mihi respondebit, nisi si quid interuenerit. Hoc est, quare sapienti nihil contra opinionem dicamus accidere. non illum casibus hominum excepimus, sed erroribus: nec illi omnia vt voluit cedunt, sed vt cogitauit. in primis autem cogitauit, aliquid posse propositis suis resistere. Necesse est autem leuiùs ad ani-

mum peruenire destitutæ cupiditatis dolorem, cui successum non vtique promiseris.

CAP. XIV. Faciles etiam nos facere debemus, ne nimis destinatis rebus indulgeamus. transeamus in ea, in quæ nos casus deduxerit: nec mutationes aut consilij aut status pertimescamus: dummodo nos leuitas, inimicissimum quieti vitium, non excipiat. Nam & pertinacia necesse est anxia & misera sit, cui fortuna sæpè aliquid extorquet: & leuitas multo grauior, nusquam se continens. Vtrumque infestum est tranquillitati, & nihil mutare posse, & nihil pati. Vtique animus ab omnibus externis in se reuocandus est. sibi confidat, se gaudeat, sua suspiciat: recedat, quantum potest, ab alienis, & se sibi applicet, damna non sentiat, etiam aduersa benignè interpretetur. Nuntiato naufragio, Zeno noster, cùm omnia sua audiret submersa: Iubet, inquit, me fortuna expeditiùs philosophari. Minabatur Theodoro philosopho tyrannus mortem, & quidem insepultam. Habes, inquit, cur tibi placeas: hemina sanguinis in tuâ potestate est: nam quod ad sepulturam pertinet, ô te ineptum, si putas interesse, supra terram, an infra putrescam. Canius Iulus, vir in primis magnus, cuius admirationi ne hoc quidem obstat, quòd nostro sęculo natus est, cum Caio diu altercatus, post-

quam abeunti Falaris ille dixit, Ne fortè ineptâ spe tibi blandiaris, duci te iussi: Gratias, inquit, ago, optime princeps. Quid senserit, dubito: multa enim occurrunt mihi. Contumeliosus esse voluit, & ostendere quanta crudelitas esset, in quâ mors beneficium erat? An exprobrauit illi quotidianam dementiam? agebant enim gratias, & quorum liberi occisi, & quorum bona ablata erant. An tanquam libertatem libenter accepit? Quidquid est, magno animo respondit. Dicet aliquis: Potuit post hæc iubere illum Caius viuere. Non timuit hoc Canius, nota erat Caij in talibus imperiis fides. Credísne illum decem medios vsque ad supplicium dies, sine vlla sollicitudine exegisse? verisimile non est, quæ vir ille dixerit, quæ fecerit, quàm in tranquillo fuerit. Ludebat latrunculis, cùm centurio agmen periturorum trahens, & illum quoque citari iubet. Vocatus, numerauit calculos, & sodali suo: Vide, inquit, ne post mortem meam mentiaris te vicisse. Tum annuens centurioni: Testis, inquit, eris, vno me antecedere. Lusisse tu Canium illâ tabulâ putas? illusit. Tristes erant amici, talem amissuri virum. Quid mœsti, inquit, estis? Vos quæritis, an immortales animæ sint: ego iam sciam. nec desiit, in ipso veritatem fine scrutari, & ex more suo quæstionem habere. Prosequebatur illum philo-

ſophus ſuus: nec iam procul erat tumulus, in quo Cæſari Deo noſtro fiebat quotidianum ſacrum. Quid, inquit, Cani nunc cogitas? aut quæ tibi mens eſt? Obſeruare, inquit Canius, propoſui illo velociſſimo momento, an ſenſurus ſit animus, exire ſe: promiſitque, ſi quid exploraſſet, circumiturum amicos, & indicaturum quis eſſet animarum ſtatus. Ecce in mediâ tempeſtate tranquillitas: ecce animus æternitate dignus, qui fatum ſuum in argumentum veri vocat: qui in vltimo illo gradu poſitus, exeuntem animam percontatur: nec vſque ad mortem tantùm, ſed aliquid etiam ex ipſa morte diſcit. Nemo diutiùs philoſophatus. ſed non raptim relinquetur magnus vir, & cum cura dicendus: dabimus te in omnem memoriam, clariſſimum caput, Caianæ cladis magna portio.

CAP. XV. Sed nihil prodeſt priuatæ triſtitiæ cauſſas abieciſſe. Occupat enim nonnunquam odium generis humani, & occurrit tot ſcelerum felicium turba, cùm cogitaueris, quàm ſit rara ſimplicitas, quàm ignota innocentia, & vix vnquam, niſi cùm expedit, fides, & libidinis lucra damnaque pariter inuiſa, & ambitio vſque eò iam ſe ſuis non continens terminis, vt per turpitudinem ſplendeat. Agitur animus in noctem, & velut euerſis virtutibus, quas nec ſperare licet, nec habere

prodest, tenebræ oboriuntur. In hoc itaque flectendi sumus, vt omnia vulgi vitia non inuisa nobis, sed ridicula videantur: & Democritum potiùs imitemur, quàm Heraclitum. Hic enim quoties in publicum processerat, flebat: ille ridebat. huic omnia quæ agimus, miseriæ; illi ineptiæ videbantur. Eleuanda ergo omnia, & facili animo ferenda. humanius est deridere vitam, quàm deplorare. Adiice, quòd de humano quoque genere meliùs meretur qui ridet illud, quàm qui luget. Ille spei bonæ aliquid relinquit: hic tamen stultè deflet, quæ corrigi posse desperat. & vniuersa contemplatus, maioris animi est, qui risum non tenet, quàm qui lacrimas; quando leuissimum affectum animi mouet, & nihil magnum, nihil seuerum, nec serium quidem, ex tanto apparatu putat. Singula, propter quæ læti ac tristes sumus, sibi quisque proponat, & sciat verum esse, quod Bion dixit, Omnia hominum negotia similia initiis esse, nec vitam illorum magis sanctam aut seueram esse, quàm conceptus inchoatos. Sed satius est, publicos mores & humana vitia placidè accipere, nec in risum, nec in lacrimas excidere. Nam alienis malis torqueri, æterna miseria est: alienis delectari malis, voluptas inhumana. sicut illa inutilis humanitas, flere, quia aliquis filium efferat, & frontem suam fingere. In tuis quoque

malis id agere te oportet, vt dolori tantum des quantum poſcit, non quantum conſuetudo. Plerique enim lacrimas fundunt, vt oſtendant: & toties ſiccos oculos habent, quoties ſpectator defuit: turpe iudicantes, non flere, cùm omnes faciant. Adeò penitus hoc ſe malum fixit, ex aliena opinione pēdere, vt in ſimulationē etiam ſimpliciſſima res, dolor veniat. Sequitur pars, quæ ſolet non immeritò contriſtare, & in ſolitudinem deducere, vbi bonorum exitus mali ſunt. Vt, Socrates cogitur in carcere mori, Rutilius in exilio viuere, Pompeius & Cicero clientibus ſuis præbere ceruicem: Cato ille, virtutum viua imago, incumbens gladio, ſimul de ſe ac de Rep. palàm facere. Neceſſe eſt torqueri, tam iniqua præmia fortunam perſoluere, & quid ſibi quiſque nunc ſperet, cùm videat peſſima optimos pati? Quid ergo eſt? vide quomodo quiſq; illorum tulerit: & ſi fortes fuerunt, ipſorum animos deſidera: ſi muliebriter & ignauè periêre, nihil periit. Aut digni ſunt, quorum virtus tibi placeat: aut indigni, quorum deſideretur ignauia. Quid enim eſt turpius, quàm ſi maximi viri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus toties dignum laudibus, & dicamus: Tanto fortior, tanto felicior! humanos effugiſti caſus, liuorem, morbum: exiſti ex cuſtodia: non tu dignus malâ fortunâ Diis viſus es, ſed in-

dignus in quem iam aliquid fortuna posset. Subducentibus verò se, & in ipsâ morte ad vitam respectantibus, manus iniiciendæ sunt. Neminem flebo lætum, neminem flentem. ille lacrimas meas ipse abstersit; hic suis lacrimis efficit, ne vllis dignus sit. Ego Herculem fleam, quòd viuus vritur: aut Regulum, quòd tot clauis configitur: aut Catonem, quòd vulnera sua fortiter tulit? Omnes isti leui temporis impensâ inuenerunt, quomodo æterni fierent: ad immortalitatem moriendo venerunt. Est & illa solicitudinum non mediocris materia, si te anxiè componas, nec vlli simpliciter ostendas: qualis multorum vita est, ficta, & ostentationi parata. Torquet enim assidua obseruatio sui, & deprehendi aliter, quàm solet, metuit: nec vnquam curâ soluimur, vbi toties nos æstimari putamus, quoties aspici. Nam & multa incidunt, quæ inuitos denudent: & vt benè cedat tanta sui diligentia, non tamen iucunda vita, aut secura est, semper sub personâ viuentium. At illa quantum habet voluptatis, sincera & per se ornata simplicitas, nihil obtendens moribus suis? Subit tamen & hæc vita contemptus periculum, si omnia omnibus patent. sunt enim qui fastidiant, quicquid propiùs adierunt. Sed nec virtuti periculum est, ne admota oculis reuilescat: & satius est simplicitate contemni, quàm perpetuâ simu-

latione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus: multum intereſt, ſimpliciter viuas, an negligenter. Multum in ſe recedendum eſt: conuerſatio enim diſſimilium, bene compoſita diſturbat, & renouat affectus, & quidquid imbecillum in animo, nec percuratum eſt, exulcerat. Miſcenda tamen iſta, & alternanda ſunt, ſolitudo & frequentia. Illa nobis faciet hominum deſiderium, hæc noſtri: & erit altera alterius remedium. odium turbæ ſanabit ſolitudo, tædium ſolitudinis turba. Nec in eâdem intentione æqualiter retinenda mens eſt, ſed ad iocos reuocanda. Cum pueris Socrates ludere non erubeſcebat: & Cato vino laxabat animum, curis publicis fatigatum: & Scipio triumphale illud & militare corpus mouit ad numeros: non molliter ſe infringens, vt nunc mos eſt, etiam inceſſu ipſo vltra muliebrem mollitiem fluentibus; ſed vt illi antiqui viri ſolebant, inter luſum ac feſta tempora, virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam ſi ab hoſtibus ſuis ſpectarentur. Danda eſt remiſſio animis: meliores acrioreſque requieti ſurgent. Vt fertilibus agris non eſt imperandum: citò enim exhauriet illos nunquam intermiſſa fœcunditas: ita animorum impetus aſſiduus labor frangit. Vires recipient paullùm reſoluti, & remiſſi. Naſcitur ex aſſiduitate laborum,

animorum hebetatio quædam, & languor: nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, nisi naturalem quamdam voluptatem haberet lusus iocusque: quorum frequens vsus, omne animis pondus, omnemque vim eripiet. Nam & somnus refectioni necessarius est: hunc tamen si per diem noctemque continues, mors erit. Multum interest, remittas aliquid, an soluas. Legum conditores festos instituerunt dies, vt ad hilaritatem homines publicè cogerentur: tamquam necessarium laboribus interponentes temperamentum. Et magni, vt dixi, viri quidam sibi menstruas certis diebus ferias dabant: quidam nullum non diem, inter & otium & curas, diuidebant. qualem Pollionem Asinium, oratorem magnum, meminimus: quem nulla res vltra decimam retinuit: ne epistolas quidem post eam horam legebat, ne quid nouæ curæ nasceretur: sed totius diei lassitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die interiunxerunt, & in postmeridianas horas aliquid leuioris operæ distulerunt. Maiores quoque nostri nouam relationem, post horam decimam, in senatu fieri vetabant. Miles vigilias diuidit; & nox immunis est ab expeditione redeuntium. Indulgendum est animo: dandumque subinde otium: quod alimenti ac virium loco sit: & in ambulationibus apertis va-

gandum, vt cœlo libero & multo spiritu augeat attollatque se animus. Aliquando vectatio iterque, & mutata regio, vigorem dabunt, conuictusque & liberalior potio: nonnunquam & vsque ad ebrietatem veniendum, non vt mergat nos, sed vt deprimat. Eluit enim curas, & ab imo animum mouet: & vt morbis quibusdam, ita tristitiæ medetur. Liberque non ob licentiam linguæ dictus est inuentor vini, sed quia liberat seruitio curarum animum, & asserit, vegetioremque & audaciorem in omnes conatus facit. Sed vt libertatis, ita vini salubris moderatio est. Et Solonem, Arcesilaumque indulsisse vino credunt. Catoni ebrietas obiecta est: at facilius efficiet, quisquis obiecerit, hoc crimen honestum, quàm turpem Catonem. Sed nec sæpè faciendum est, ne animus malam consuetudinem ducat: & aliquando tamen in exultationem libertatemque extrahendus, tristisque sobrietas remouenda paulisper. Nam, siue Græco poëtæ credimus, aliquando & insanire iucundum est: siue Platoni, frustrà poëticas fores compos sui pepulit: siue Aristoteli, nullum magnum ingenium sine mixtura dementiæ fuit. Non potest grande aliquid & supra ceteros loqui, nisi mota mens. Cùm vulgaria & solita contempsit, instinctuque sacro surrexit excelsior, tunc demum aliquid cecinit grandius ore

mortali. Non potest sublime quicquam & in arduo positum contingere, quandiu apud se est. Desciscat oportet à solito, & efferatur, & mordeat frænos, & rectorem rapiat suum: eoque ferat, quò per se timuisset ascendere. Habes, Serene carissime, quę possint tranquillitatem tueri, quę restituere, quæ surrepentibus vitiis resistant. Illud tamen scito, nihil horum satis esse validum, rem imbecillam servantibus, nisi intenta & assidua cura circumeat animum labentem.

L. ANNÆI SENECÆ DE CONSTANTIA SAPIENTIS, siue QVOD IN SAPIENTEM NON CADIT INIVRIA.

CAPVT I.

TANTVM inter Stoicos, Serene, & ceteros sapientiam professos interesse, quantum inter fœminas & mares, non immeritò dixerim: cùm vtraque turba ad vitæ societatem tantundem conferat; sed altera pars ad obsequendum, altera imperio nata sit. Ceteri sapientes molliter & blandè, vt

ferè domestici & familiares medici; ægris corporibus, non quà optimum & celerrimum est, medentur, sed quà licet: Stoici virilem ingressi viam, non vt amœna ineuntibus videatur curæ habent, sed vt quamprimùm nos eripiant, & in illum editum verticem educant, qui adeò extra omnem teli iactum surrexit, vt supra fortunam emineat. At ardua per quæ vocamur, & confragosa sunt. Quid enim plano aditur excelsum? Sed ne tam abrupta quidem sunt, quàm quidam putant. prima tantùm pars saxa rupesque habet, & inuij speciem: sicut pleraque ex longinquo speculantibus abscissa & connexa videri solent, cùm aciem longinquitas fallat. Deinde propiùs adeuntibus eadem illa, quæ in vnum congesserat error oculorum, paullatim adaperiuntur: tum illis, quæ præcipitia ex interuallo apparebant, redit lene fastigium. Nuper cùm incidisset mentio M. Catonis, indignè ferebas (sicut es iniquitatis impatiens) quòd Catonem ætas sua parùm intellexisset; quòd supra Pompeios & Cæsares surgentem, infra Vatinios posuisset: & tibi indignum videbatur, quòd illi dissuasuro legem, toga in foro esset erepta, quodque à Rostris, vsque ad arcum Fabianum, per seditiosæ factionis manus tractus, voces improbas, & sputa, & omnes alias insanę multitudinis contumelias pertulisset. Tunc ego respondi,

habere te quòd Reipublicæ nomine moueberis, quam hinc P. Clodius, hinc Vatinius, ac pessimus quisque vænundabat: & cæcâ cupiditate corrupti, non intelligebant, se, dum vendunt, etiam vænire.

Cap. II. Pro ipso quidem Catone securum te esse iussi. Nullum enim sapientem nec iniuriam accipere, nec contumeliam posse: Catonem autem certius exemplar sapientis viri nobis deos immortales dedisse, quàm Vlixem & Herculē prioribus sæculis. Hos enim Stoici nostri sapientes pronunciauerunt, inuictos laboribus, & contemptores voluptatis, & victores omnium terrarum. Cato cum feris manus non contulit, quas consectari venatoris agrestisque est: nec monstra igne ac ferro persecutus est, nec in ea tempora incidit, quibus credi posset cœlum vnius humeris inniti, excussâ iam antiquâ credulitate, & sæculo ad summam perducto solertiam. Cum ambitu congressus, multiformi malo, & cum potentiæ immensâ cupiditate, quam totus orbis in tres diuisus satiare non poterat, aduersus vitia ciuitatis degenerantis, & pessum suâ mole sidentis, stetit solus, & cadentem Rempublicam, quantum modò vnâ retrahi manu poterat, retinuit: donec vel abreptus, vel abstractus, comitem se diu sustentatæ ruinæ dedit: simulque exstincta sunt, quæ nefas erat diuidi. Neque enim Cato post

libertatem vixit, nec libertas post Catonem. Huic tu putas iniuriam fieri potuisse à populo, quòd aut prçturam illi detraxit, aut togam? quòd sacrum illud caput purgamentis oris aspersit? Tutus est sapiens, nec vllâ affici aut iniuriâ, aut contumeliâ potest.

CAP. III. Videor mihi intueri animum tuum incensum, & efferuescentem. paras acclamare: Hæc sunt quæ auctoritatem præceptis vestris detrahant. magna promittitis, & quæ ne optari quidem, nedum credi possint: deinde ingentia locuti, cùm pauperem negastis esse sapientem, non negatis solere illi & seruum, & vestem, & tectum, & cibum deesse; cùm sapientem negastis insanire, non negatis & alienari, & parùm sana verba emittere, & quicquid vis morbi cogit, audere; cùm sapientem negastis seruum esse, iidem non itis inficias, & vænum iturum, & imperata facturum, & domino suo seruilia præstiturum ministeria. Ita, sublato altè supercilio, in eadem quę ceteri, descenditis, mutatis rerum nominibus. Tale itaque aliquid & in hoc esse suspicor, quod primâ specie pulchrum atque magnificum est: nec iniuriam, nec contumeliam accepturum esse sapientem. Multum autem interest, vtrùm sapientem extra indignationem, an extra iniuriam ponas. Si dicis illum ęquo animo laturum; nullum habet priuilegium.

gium. contigit illi res vulgaris, & quæ discitur ipsâ iniuriarum assiduitate, patientia. Si negas accepturum iniuriam, id est, neminem illi tentaturum facere; omnibus relictis negotiis Stoicus fio. Ego verò sapientem non imaginario honore verborum exornare constitui, sed eo loco ponere, quò nulla permittatur iniuria. Quid ergo? nemo erit qui lacessat, qui tentet? Nihil in rerum naturâ tam sacrum est, quod sacrilegum non inueniat: sed non ideò diuina minùs in sublimi sunt, si existunt, qui magnitudinem multum vltra se positam, non icturi petant. Inuulnerabile est, non quod non feritur, sed quod non læditur. Ex hac tibi notâ sapientem exhibeo. Numquid dubium est, quin certius robur sit, quod non vincitur, quàm quod non lacessitur? cùm dubiæ sint vires inexpertæ: at meritò certissima firmitas habeatur, quæ omnes incursus respuit. Sic tu sapientem melioris scito esse naturæ, si nullius illi iniuria nocet, quàm si nulla fit. Et illum fortem virum dicam, quem bella non subigunt, nec admota vis hostilis exterret: non cui pingue otium est, inter desides populos. Huiusmodi igitur, sapientem nulli esse iniuriæ obnoxium. Itaque non refert, quàm multa in illum conijciantur tela, cùm sit nulli penetrabilis. Quomodo quorundam lapidum inexpugnabilis ferro duritia est,

nec secari adamas, aut cędi, vel deteri potest, sed incurrentia vltro retundit: quemadmodum quędam non possunt igne consumi, sed flammâ circumfusâ, rigorem suum habitumque conseruant: quemadmodum proiecti in altum scopuli mare frangunt, nec ipsi vlla sæuitiæ vestigia, tot verberati sæculis, ostentant: ita sapientis animus solidus est, & id roboris collegit, vt tam tutus sit ab iniuriâ, quàm illa quæ retuli.

CAP. IV. Quid igitur? non erit aliquis qui sapienti facere tentet iniuriam? tentabit, sed non peruenturam ad eum. Maiore enim interuallo à contactu inferiorum abductus est, quàm vt vlla vis noxia vsque ad illum vires suas perferat. Etiam cùm potentes, & imperio editi, & consensu seruientium validi, nocere ei tentent: tam citra sapientem omnes eorum impetus deficient, quàm quæ neruo tormentísve in altum exprimuntur, cùm extra visum exsilierunt, citra cœlum tamen flectuntur. Quid tu putas, cùm stolidus ille rex multitudine telorum diem obscurasset, vllam sagittam in Solem incidisse? aut demissis in profundum catenis Neptunum potuisse contingi? Vt cœlestia humanas manus effugiunt, & ab his qui templa diruunt, aut simulacra conflant, nihil diuinitati nocetur: ita quicquid fit in sapientem proteruè, petulanter, super-

bè, frustrà tentatur. At satius erat, neminem esse qui facere vellet. Rem difficilem optas humano generi, innocentiam. At non fieri, eorum interest qui facturi sunt, non eius qui pati, ne si fiat quidem, non potest. Imò nescio, an magis vires sapientia ostendat tranquilla inter lacessentia: sicut maximum argumentum est imperatoris armis virisque pollentis, tuta securitas & in hostium terrâ. Diuidamus si tibi videtur, Serene, iniuriam à contumelia. prior illa naturâ grauior est: hæc leuior, & tantum delicatis grauis: quâ non læduntur, sed offenduntur. Tanta est tamen animorum dissolutio & vanitas, vt quidam nihil acerbius putent. Sic inuenies seruum, qui flagellis quàm colaphis cędi malit, & qui mortem ac verbera tolerabiliora credat, quàm contumeliosa verba. Ad tantas ineptias peruentum est, vt non dolore tantùm, sed doloris opinione vexemur: more puerorum, quibus metus incutit vmbra, & personarum deformitas, & deprauata facies; lacrimas verò euocant nomina parum grata auribus, & digitorum motus, & alia, quæ impetu quodam erroris improuidi refugiunt.

Cap. V. Iniuria propositum hoc habet, aliquem malo afficere: malo autem sapientia non relinquit locum. Vnum enim malum illi est turpitudo: quę introire eò, vbi iam virtus honestumque est,

non poteſt: iniuria ergo ad ſapientem non peruenit. Nam ſi iniuria alicuius mali patientia eſt, ſapiens autem nullius mali eſt patiens, nulla ad ſapientem iniuria pertinet. Omnis iniuria deminutio eius eſt, in quem incurrit. nec poteſt aliquis iniuriam accipere ſine aliquo detrimento vel dignitatis, vel corporis, vel rerum extra nos poſitarum: ſapiens autem nihil perdere poteſt, omnia in ſe repoſuit, nihil fortunæ credit, bona ſua in ſolido habet, contentus virtute, quæ fortuitis non indiget. Ideoque nec augeri, nec minui poteſt. nam in ſummum perducta, incrementi non habent locum. Nihil eripit fortuna, niſi quod dedit: virtutem autem non dat: ideò nec detrahit. Libera eſt, inuiolabilis, immota, inconcuſſa, ſic contra caſus indurata, vt nec inclinari quidem, nedum vinci poſſit. Aduerſus apparatus terribilium, rectos oculos tenet, nihil ex vultu mutat, ſiue illi dura, ſiue ſecunda oſtentantur. Itaque nihil perdet, quod perire ſenſurus ſit. Vnius enim in poſſeſſione virtutis eſt, ex qua depelli nunquam poteſt: cæteris precariò vtitur. quis autem iacturâ mouetur alieni? Quòd ſi iniuria nihil lædere poteſt ex his quæ propria ſapientis ſunt, quia virtute ſuâ ſaluâ ſunt; iniuria ſapienti non poteſt fieri. Megara Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes fuit. ab hoc Stilpon philoſophus interrogatus,

numquid perdidisset? Nihil, inquit: omnia namque mea mecum sunt. Atqui & patrimonium eius in prædam cesserat, & filias rapuerat hostis, & patriam. At ille victoriam illi excussit: & se, vrbe captâ, non inuictum tantùm, sed indemnem esse testatus est. habebat enim secum vera bona, in quæ non est manus iniectio. At ea quæ dissipata & direpta ferebantur, non iudicabat sua, sed aduenticia, & nutum fortunæ sequentia: ideò non vt propria dilexerat. Omnium enim extrinsecus affluentium lubrica & incerta possessio est. Cogita nunc, an huic fur, an calumniator, aut vicinus potens, aut diues aliquis regnum orbę senectutis exercens, facere iniuriam possit, cui bellum & hostis ille, egregiam artem quassandarum vrbium professus, eripere nihil potuit. Inter micantes vbique gladios, & militarem in rapinam tumultum; inter flammas & sanguinem stragemque impulsæ ciuitatis, inter fragorem templorum super deos suos cadentium, vni homini pax fuit. Non est itaque quòd audax iudices promissum: cuius tibi, si parum fidei habeo, sponsorem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere. sed si prodit in medium, qui dicat:

Cap. VI. Non est quòd dubites, an attollere se homo natus supra humana pos-

fit, an dolores, damna, vlcerationes, vulnera, magnos motus rerum circa se frementium securus aspiciat, & dura placidè ferat, & secunda moderatè; nec illis cedens, nec his fretus, vnus idemque inter diuersa sit, nec quicquam suum, nisi se putet esse, eâ quoque parte quâ melior est. Assum hoc vobis probaturus, sub isto tot ciuitatum euersore, munimenta incursu arietis labefieri, & turrium altitudinem cuniculis ac latentibus fossis repentè residere, & æquaturum editissimas arces aggerem crescere: at nulla machinamenta posse reperiri, quæ benè fundatum animum agitent. Erepsi modo è ruinis domus, & incendiis vndique relucentibus, per flammas, per sanguinem fugi. Filias meas qui casus habeat, an peior publico, nescio. Solus, & senior, & hostilia circa me omnia videns, tamen integrum incolumemque esse censum meum profiteor, teneo, habeo quicquid mei habui. Non est quòd me victum, victorem te credas. vicit fortuna tua fortunam meam. Caduca illa, & dominum mutantia, vbi sint nescio: quod ad res meas pertinet, mecum sunt, mecum erunt. Perdiderunt isti diuites patrimonia, libidinosi amores suos, & magno pudoris impendio dilecta scorta; ambitiosi curiam & forum, & loca exercendis in publico vitiis destinata; fœneratores perdiderunt tabellas suas, qui-

bus auaritia falsò læta, diuitias imaginatur: ego quidem omnia integra illibataque habeo. Proinde istos interroga qui flent, qui lamentantur; strictis gladiis nuda pro pecuniâ corpora opponunt, qui hostem onerato sinu fugiunt. Ergo ita habe, Serene, perfectum illum virum, humanis diuinisque virtutibus plenum, nihil perdere. Bona eius solidis & inexsuperabilibus munimentis præcincta sunt. Non Babylonis illi muros contuleris, quos Alexander intrauit: non Carthaginis aut Numantiæ mœnia, vnâ manu capta: non Capitolium, arcémve habent ista hostile vestigium. Illa quæ sapientem tuentur, à flammâ & ab incursu tuta sunt: nullum introitum præbent, excelsa, inexpugnabilia, diis æqua.

Cap. VII. Non est quòd dicas, ita vt soles, hunc sapientem nostrum nusquam inueniri. Non fingimus istud humani ingenij vanum decus, nec ingentem imaginem falsæ rei concipimus, sed qualem confirmamus, exhibuimus, & exhibebimus. Raró forsitan, magnisq; ætatum interuallis inuenitur. neque enim magna, & excedentia solitum ac vulgarem modum, crebrò gignuntur: ceterùm hic ipse M. Cato, à cuius mentione hæc disputatio processit, vereor ne supra nostrum exemplar sit. Denique validius debet esse quod lædit, eo quod læditur: non est autem for-

tior nequitia virtute. non potest ergo lædi sapiens. Iniuria in bonos non tentatur nisi à malis: bonis inter se pax est. Quòd si lædi nisi infirmior non potest; malus autem bono infirmior est: nec iniuria bonis, nisi à dispari, verenda est: iniuria in sapientem virum non cadit. Illud enim iam non es admonendus, neminem bonum esse, nisi sapientem. Sed iniustè, inquis, Socrates damnatus est, iniuriam accepit. Hoc loco intelligere nos oportet, posse euenire, vt faciat aliquis iniuriam mihi, & ego non accipiam: tamquam si quis rem cum è villâ meâ surripuit, in domo meâ ponat: ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim. Potest aliquis nocens fieri, quamuis non nocuerit. Si quis cum vxore, tanquam cum aliena concumbat, adulter erit, quamuis illa adultera non sit. Aliquis mihi venenum dedit, sed vim suam remixtum cibo perdidit: venenum illud dando, scelere se obligauit, etiam si non nocuit. Non minùs latro est, cuius telum oppositâ veste elusum est. Omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpæ satis est, perfecta sunt. Quædam eius conditionis sunt, & hac vice copulantur, vt alterum sine altero esse non possit. Quod dico, conabor facere manifestum. Possum pedes mouere, vt non curram: currere non possum, vt pedes non moueam. possum, quamuis in aquâ sim, non natare: si nato,

non possum in aquâ non esse. Ex hac sorte & hoc est, de quo agitur. si iniuriam accepi, necesse est factam esse: si est facta, non est necesse accepisse me. Multa enim incidere possunt, quę submoueant iniuriam. Vt, intentam manum deijcere casus potest, & emissa tela declinare: ita iniurias qualescunque potest aliqua res depellere, & in medio intercipere, vt & factæ sint, nec acceptæ.

Cap. VIII. Præterea, nihil iniustum iustitia pati potest: quia non coëunt contraria: iniuria autem non potest fieri non iniustè: ergo sapienti iniuria non potest fieri. Nec est quod mireris, si nemo potest illi iniuriam facere, nec prodesse quidem quisquam potest. & sapienti nihil deest, quod accipere possit loco muneris: & malus nihil potest tribuere sapienti. Habere enim priùs debet, quàm dare: nihil autem habet, quod ad se transferri sapiens gauisurus sit. Non potest ergo quisquam aut nocere sapienti, aut prodesse: quemadmodum diuina nec iuuari desiderant, nec lædi possunt. sapiens autem vicinus proximusque diis consistit, exceptâ mortalitate, similis Deo. Ad illa nitens pergensque excelsa, ordinata, intrepida, æquali & concordi cursu fluentia, secura, benigna, bono publico natus, & sibi & aliis salutaris, nihil humile concupiscet, nihil flebit, qui rationi innixus, per

humanos casus diuino incedet animo. Non habet vnde accipiat iniuriam ab homine me tantùm dicere putas? nec à fortuna quidem: quæ quotiens cum virtute congressa est, nunquam par recessit. Si maximum illud, vltra quod nihil habent iratæ leges, aut sæuissimi domini, quod minentur; in quo imperium suum fortuna consumit; æquo placidoque animo accipimus, & scimus mortem malum non esse, ob hoc ne iniuriam quidem: multò facilius alia tolerabimus, damna, dolores, ignominias, locorum commutationes, orbitates, discidia. quæ sapientem, etiam si vniuersa circumueniant, non mergunt; nedum ad singulorum impulsus mœreat. Et si fortunę iniurias moderatè fert: quanto magis hominum potentium, quos scit fortunæ manus esse?

CAP. IX. Omnia itaque sic patitur, vt hiemis rigorem, vt intemperantiam cœli, vt feruores morbosque, & cetera sorte accidentia. Nec de quoquam tam benè iudicat, vt illum quicquam putet consilio fecisse: quod in vno sapiente est. aliorum omnium non consilia, sed fraudes, & insidiæ, & motus animorum inconditi sunt: quos casibus adnumerat. Omne autem fortuitum citra nos sæuit, & iniuriatur. Illud quoque cogita, iniuriarum latissimè patere materiam illis, per quæ periculum nobis quæsitum est: vt accusa-

tore submisso, aut criminatione falsâ, aut irritatis in nos potentiorum motibus, quęque alia inter togatos latrocinia sunt. Est & illa iniuria frequens, si lucrum alicui excussum est, aut præmium diu captatum: si magno labore affectata hereditas auersa est; & quæstuosę domus gratia erepta. hæc effugit sapiens, qui nescit nec in spe, nec in metu viuere. Adijce nunc, quòd iniuriam nemo immotâ mente accipit, sed ad sensum eius perturbatur: caret autem perturbatione vir erectus: moderator sui, altæ quietis & placidæ. Nam si illum tangit iniuria, & mouet, & impedit. caret autem irâ sapiens, quam excitat iniuriæ species: nec aliter careret irâ, nisi & iniuriâ, quam scit sibi non posse fieri. Inde tam erectus lætusque est, inde continuo gaudio elatus, adeò ad offensiones rerum hominumque non contrahitur, vt ipsa illa iniuria vsui sit, per quam experimentum sui capit, & virtutem tentat. Faueamus, obsecro vos, huic proposito, æquisque & animis & auribus assimus, dum sapiens iniuriæ excipitur: nec quicquam ideò petulantiæ nostræ, aut rapacissimis cupiditatibus, aut temeritati superbiæque detrahitur. Saluis vitiis vestris, hæc sapienti libertas quæritur. non vt vobis facere non liceat iniuriam, agimus: sed vt ille omnes iniurias in altum dimittat, patientiâque se ac magnitudine animi de-

fendat. Sic in certaminibus sacris, plerique vicêre, cædentium manus obstinatâ patientiâ fatigando. Ex hoc puta genere sapientem eorum, qui exercitatione longâ ac fideli, robur perpetiendi lassandique omnem inimicam vim consecuti sunt.

CAP. X. Quoniam priorem partem percurrimus, ad alteram transeamus: in quâ quibusdam propriis, plerisque verò communibus contumeliam refutabimus. Contumelia est minor iniuria, quam queri magis quàm exsequi possumus, quam leges quoque nullâ dignam vindictâ putauerunt. Hunc affectum mouet humilitas animi, contrahentis se, ob factum dictumque inhonorificum. Ille me hodie non admisit, cùm alios admitteret: sermonem meum aut superbè auersatus est, aut palàm risit: & non in medio me loco, sed imo collocauit: & alia huius notae. Quae quid vocem, nisi querelas nauseantis animi, in quas ferè delicati & felices incidunt? non vacat enim haec notare, cui peiora instant. Nimio otio, ingenia naturâ infirma & muliebria, & inopiâ verae iniuriae lasciuientia, his commouentur: quorum pars maior constat vitio interpretantis. Itaque nec prudentiae quicquam in se esse, nec fiduciae ostendit, qui contumeliâ afficitur. non dubiè enim contemptum se iudicat: & hic morsus non sine quâdam humilitate animi euenit, suppri-

mentis se ac descendentis. Sapiens autem à nullo contemnitur, magnitudinem suam nouit: nullique tantum de se licere, renunciat sibi: & omnes has quas non miserias animorum, sed molestias dixerim, non vincit, sed ne sentit quidem. Alia sunt quæ sapientem feriunt, etiam si non peruertunt: vt dolor corporis, & debilitas, aut amicorum liberorumque amissio, & patriæ bello flagrantis calamitas. Hæc non nego sentire sapientem. nec enim lapidis illi duritiam ferríve asserimus. nulla virtus est, quæ non sentias, perpeti.

Cap. XI. Quid ergo est? Quosdam ictus recipit; sed receptos euincit, sanat, & comprimit. hæc verò minora ne sentit quidem, nec aduersus ea solitâ illâ virtute vtitur dura tolerandi: sed aut non annotat, aut digna risu putat. Præterea, cùm magnam partem contumeliarum superbi insolentesque faciant, & malè felicitatem ferentes: habet quo illum affectum inflatum respuat, pulcherrimam virtutem omnium, animi sanitatem, magnitudinemque. illa, quicquid huiusmodi est, transcurrit, vt vanas somniorum species, visusque nocturnos, nihil habentes solidi, neque veri. Simul illud cogitat, omnes inferiores esse, quàm vt illis audacia sit, tanto excelsiora despicere. Contumelia à contemptu dicta est: quia nemo, nisi quem contempsit, tali iniuriâ notat. nemo au-

ctu appetentes, trepidi, & non ingenio, sed formidine quieti. Non ideò quicquam inter illos puerosque interesse quis dixerit, quòd illis talorum nucumque & æris minuti auaritia est, his auri argentique & vrbium: quòd illi inter ipsos magistratus gerunt, & prætextam fascesque ac tribunal imitantur, hi eadem in campo foroque & in curiâ ludunt: illi in littoribus arenâ congestâ simulacra domuum excitant, hi vt magnum aliquid agentes, in lapidibus ac parietibus, & tectis moliendis occupati, ad tutelam corporum inuenta, in periculum verterunt. Ergo par pueris, longiusque progressis, sed in alia maioraque error est. Non immeritò itaque horum contumelias sapiens, vt iocos, accipit: & aliquando illos, tanquam pueros, malo pœnaque admonet, & afficit: non quia accepit iniuriam, sed quia fecerunt, & vt desinant facere. Sic enim & pecora verbere domantur: nec irascimur illis, cùm sessorem recusauerint: sed compescimus, vt dolor contumaciam vincat. Ergo & illud solutum scies, quod nobis opponitur, Quare si non accepit iniuriam nec contumeliam sapiens, punit eos qui fecerunt? non enim se vlciscitur, sed illos emendat.

Cap. XIII. Quid est autem, quare hanc animi firmitatem non credas in virum sapientem cadere, cùm tibi in aliis idem notare, sed non ex eâdem caussâ li-

ceat? Quis enim phrenetico medicus irascitur? quis febricitantis, & frigidâ prohibiti maledicta, in malam partem accipit? Hunc affectum aduersus omnes habet sapiens, quem aduersus ægros suos medicus: quorum nec obscœna, si remedio egent, contractare, nec reliquias & effusa intueri dedignatur, nec per furorem sæuientium excipere conuicia. Scit sapiens, omnes hos qui togati purpuratique incedunt, valentes coloratosque, malè sanos esse: quos non aliter videt, quàm ægros intemperantes. Itaque ne succenset quidem, si quid in morbo petulantiùs ausi sunt aduersus medentem: & quo animo honores eorum nihilo æstimat, eodem parùm honorificè facta. Quemadmodum non placet sibi, si illum mendicus coluerit, nec contumeliam iudicabit, si illi homo plebis vltimæ salutanti mutuam salutationem non reddiderit: sic nec se suspiciet quidem, si illum multi diuites suspexerint. scit enim illos nihil à mendicis differre, imò miseriores esse. illi enim exiguo, hi multo egent. Et rursum non tangetur, si illum rex Medorum, Attalúsve Asiæ, salutantem silentio ac vultu arroganti transierit. scit statum eius non magis habere quicquam inuidendum, quàm eius, cui in magnâ familiâ cura obtigit, ægros insanosque compescere. Num molestè feram, si mihi non reddiderit nomen

aliquis ex his, qui ad Castoris negotiantur, nequam mancipia ementes vendentesque, quorum tabernæ pessimorum seruorum turbâ refertæ sunt? non, vt puto. quid enim is boni habet, sub quo nemo nisi malus est? Ergo vt huius humanitatem inhumanitatemque negligit, ita & regis. Habes sub te Parthos, Medos, & Bactrianos: sed quos metu contines, sed propter quos remittere arcum tibi non contingit, sed postremos, sed vænales, sed nouum aucupantes dominum. Nullius ergo mouebitur contumeliâ. Omnes enim inter se differunt: sapiens quidem pares illos, ob æqualem stultitiam, omnes putat. Iam si semel se demiserit eò, vt aut iniuriâ moueatur, aut contumeliâ, non poterit vnquam esse securus: securitas autem proprium bonum sapientis est. Nec committet, vt vindicando sibi contumeliam factam, honorem habeat ei qui fecit. necesse est enim, à quo quisque contemni molestè fert, suspici gaudeat.

CAP. XIV. Tanta quosdam dementia tenet, vt contumeliam sibi posse fieri putent à muliere. Quid refert, quantum habeat, quot lecticarios, quàm oneratas aures, quàm laxam sellam? æquè impudens animal est, & nisi scientia accessit ac multa eruditio, ferum, cupiditatum incontinens. Quidam se à cinerario impulsos molestè ferunt, & contumeliam vocant

ostiarij difficultatem, nomenclatoris superbiam, cubicularij supercilium. O quantus inter ista risus tollendus est, quanta voluptate implendus animus, ex alienorum errorum tumultu, contemplanti quietem suam! Quid ergo? sapiens non accedet ad fores, quas durus ianitor obsidet? Ille verò, si res necessaria vocabit, experietur, & illum, quisquis erit, tanquam canem acrem obiecto cibo leniet: nec indignabitur aliquid impendere, vt limen transeat, cogitans & in pontibus quibusdam pro transitu dari. Itaque illi quoque, quisquis erit, qui hoc salutationum publicum exercet, donabit: scit emere venalia. Ille pusilli animi est, qui sibi placet, quòd ostiario liberè respondit, quòd virgam eius fregit: quòd ad dominum accessit, & petiit corium. Facit se aduersarium qui contendit, & vt vincat, par fuit. At sapiens colaphis percussus, quid faciet? quod Cato, cùm illi os percussum esset: non excanduit, non vindicauit iniuram: ne remisit quidem, sed factam negauit. Maiore animo non agnouit, quàm ignouisset. Non diu in hoc hærebimus. quis enim nescit, nihil ex his quæ creduntur bona aut mala, ita videri sapienti, vt omnibus? Non respicit quid homines turpe iudicent, aut miserum: non it quà populus: sed vt sidera contrarium mundo iter intendunt, ita hic aduersus opinionem omnium vadit.

CAP. XV. Desinite itaque dicere: Non accipiet ergo sapiens iniuriam, si cędetur? si oculus illi eruetur? non accipiet contumeliam, si obscœnorum vocibus improbis per forum agetur? si in conuiuio regis, recumbere infra mensam, vescíque cum seruis ignominiosa officia sortitis iubebitur? si quid aliud ferre cogetur eorum, quæ excogitari pudori ingenuo molesta possunt? In quantumcunque ista vel numero, vel magnitudine creuerint, eiusdem naturæ erunt. Si non tangent illum parua, ne maiora quidem: si non tangent pauca, ne plura quidem. Sed ex imbecillitate vestrâ coniecturam capitis ingentis animi: & cùm cogitastis, quantum putetis vos pati posse, sapientis patientiæ paullò vlteriorem terminum ponitis. At illum in aliis mundi finibus sua virtus collocauit, nihil vobiscum commune habentem. Quare etsi aspera, & quantumcunque toleratu grauia sint, auditúque & visu refugienda, non obruetur eorum cœtu: & qualis singulis, talis vniuersis obsistet. Qui dicit illud tolerabile sapienti, illud intolerabile, & animi magnitudinem intra certos fines tenet: male agit: vincit nos fortuna, nisi tota vincatur. Nec putes istam Stoicam esse duritiam: Epicurus, quem vos patronum inertiæ vestræ assumitis, putatisque mollia ac desidiosa præcipere, & ad voluptates ducentia: Raro, inquit,

sapienti interuenit fortuna. Quàm pænè emisit viri vocem! Vis tu fortius loqui, & illam ex toto submouere? Domus hæc sapientis angusta, sine cultu, sine strepitu, sine apparatu, nullis obseruatur ianitoribus, turbam vænali fastidio digerentibus: sed per hoc limen vacuum, & ab ostiariis liberum, fortuna non transit. scit non esse illic sibi locum, vbi sui nihil est. Quòd si Epicurus quoque, qui corpori plurimum indulsit, aduersus iniurias exsurgit: quid apud nos incredibile videri potest, aut supra humanæ naturæ mensuram? Ille ait iniurias tolerabiles esse sapienti, nos iniurias non esse.

CAP. XVI. Nec est, quòd dicas hoc naturæ repugnare. Non negamus rem incommodam esse, verberari & impelli, & aliquo membro carere: sed omnia ista negamus iniurias esse. non sensum illis doloris detrahimus: sed nomen iniuriæ, quod non potest recipi virtute saluâ. Vter veriùs dicat, videbimus. Ad contemptum quidem iniuriæ vterq; consentit. Quæris quid inter duos intersit? Quod inter gladiatores fortissimos; quorum alter premit vulnus, & stat in gradu; alter respiciens ad clamantem populum, significat nihil esse, & intercedi non patitur. Non est, quòd putes magnum, quo dissidemus. Illud quidem agitur, quod vnum ad nos pertinet; vtraque exempla hortantur contem-

nere: & iniurias, & quas iniuriarum vmbras ac suspiciones dixerim, contumelias. ad quas despiciendas non sapienti opus est viro, sed tantum conspiciente, qui sibi possit dicere: Vtrum meritò mihi ista accidunt, an immeritò? Si meritò, non est contumelia, iudicium est. si immeritò: illi qui iniusta facit, erubescendum est. Et quid est illud, quod contumelia dicitur? in capitis mei leuitatem iocatus est, & in oculorum valetudinem, & in crurum gracilitatem, & in staturam. Quæ contumelia est, quod apparet, audire? Coram vno aliquid dictum ridemus, coram pluribus indignamur: & eorum aliis libertatem non relinquimus, quæ ipsi in nos dicere assueuimus. Iocis temperatis delectamur, immodicis irascimur.

Cap. XVII. Chrysippus ait quemdam indignatum, quòd illum aliquis Veruecem marinum dixerat. In senatu flentem vidimus Filium Cornelium, Nasonis generum; cùm illum Corbulo Struthiocamelum depilatum dixisset. Aduersus alia maledicta, mores & vitam conuulnerantia, frontis illi firmitas constitit: aduersus hoc tam absurdum lacrimæ prociderunt. tanta animorum imbecillitas est, vbi ratio discessit. Quid quòd offendimur, si quis sermonem nostrum imitatur, si quis incessum, si quis vitium aliquod corporis aut linguæ exprimit? quasi notiora illa

fiant alio imitante, quàm nobis facientibus. Senectutem quidem inuiti audiunt, & canos, & alia,ad quæ voto peruenitur. Paupertatis maledictum quosdam perussit: quam sibi obiecit,quisquis abscondit. Itaque materia petulantibus, & per contumeliam vrbanis detrahitur, si vltrò illam & prior occupes. nemo aliis risum præbuit, qui ex se cepit. Vatinium hominem natum & ad risum,& ad odium,scurram fuisse venustum ac dicacem, memoriæ proditum est.in pedes suos ipse plurima dicebat, & in fauces concisas: sic inimicorum, quos plures habebat quàm morbos,& in primis Ciceronis vrbanitatem effugit. Si ille hoc potuit duritiâ oris,qui assiduis conuiciis depudere didicerat: cur is non possit,qui studiis liberalibus, & sapientiæ cultu, ad aliquem profectum peruenerit? Adijce, quòd genus vltionis est, eripere ei qui fecit contumeliæ voluptatem. Solent dicere: Miserum me,puto non intellexit!adeò fructus contumeliæ in sensu,& indignatione,patientis est. Deinde non deerit illi aliquando par: inuenietur, qui te quoque vindicet.

CAP. XVIII. C. Cæsar inter cetera vitia,quibus abundabat,contumeliosus mirabiliter ferebatur,omnes aliquâ notâ feriendi, ipse materia risus benignissima. Tanta illi palloris insaniam testantis fœditas erat,tanta oculorum sub fronte ani-

li latentium toruitas, tanta capitis destituti, & emendicatis capillis aspersi deformitas. adijce obsessam setis ceruicem, & exilitatem crurum, & enormitatem pedum. Immensum est, si velim singula referre, per quę in patres auosque suos contumeliosus fuit, per quæ in vniuersos ordines: ea referam, quæ illum exitio dederunt. Asiaticum Valerium in primis amicis habebat, ferocem virum, & vix æquo animo alienas contumelias laturum. Huic in conuiuio, item in concione, voce clarissimâ, qualis in concubitu esset vxor eius, obiecit. Dij boni, hoc virum audire, Principem scire, & vsque eò licentiam peruenisse, vt non dico consulari, non dico amico, sed tantùm marito Princeps & adulterium suum narret, & fastidium? Chæreæ tribuno militum, sermo non pro manu erat, languidus sono, & infractâ voce suspectior. Huic Caius signum petenti modò Veneris, modò Priapi dabat: aliter atque aliter exprobrans armato mollitiam. Hæc ipse perlucidus, crepidatus, armillatus. Coëgit itaque illum vti ferro, ne sæpiùs signum peteret. Ille primus inter coniuratos manum sustulit: ille ceruicem mediam vno ictu decîdit: plurimum deinde vndique publicas ac priuatas iniurias vlciscentium gladiorum ingestum est. sed primus vir fuit, qui minimè visus est. At idem Caius omnia contume-

lias putabat, & ſicut ferendarum impatiens, faciendarum cupidiſſimus. Iratus fuit Herennio Macro, quòd illum Caium ſalutauerat: nec impunè ceſſit primipilario, quòd Caligulam dixerat. Hoc enim in caſtris natus, & alumnus legionum vocari ſolebat, nullo nomine militibus familiarior vnquam factus: ſed iam Caligulam conuicium & probrum iudicabat cothurnatus. Ergo hoc ipſum ſolatio erit, etiam ſi noſtra facilitas vltionem omiſerit, futurum aliquem, qui pœnas exigat à procace, & ſuperbo, & iniurioſo: quæ vitia nunquam in vno homine, & in vnâ contumeliâ conſumuntur. Reſpiciamus eorum exempla, quorum laudamus patientiam: vt Socratis, qui comœdiarum publicatos in ſe, & ſpectatos ſales, in partem bonam accepit, riſitque non minùs, quàm cùm ab vxore Xanthippe immundâ aquâ perfunderetur. At Iphicrates, cui mater barbara & Threſſa obijciebatur, reſpondit, & deorum matrem Idæam eſſe.

CAP. XIX. Non eſt in rixam colluctationemque veniendum. procul auferendi pedes ſunt: & quidquid horum ab imprudentioribus fiet (fieri autem niſi ab imprudentibus non poteſt) negligendum. Et honores & iniuriæ vulgi, in promiſcuo habendi ſunt: nec his dolendum, nec illis gaudendum. Alioquin multa, timore contumeliarum aut tædio, neceſſaria omittemus:

mus: & publicis priuatiſque officiis, aliquando etiam ſalutaribus, non occurremus, dum muliebris nos cura angit, aliquid contra animum audiendi. aliquando etiam obirati potentibus, detegemus hunc affectum intemperanti libertate. Non eſt autem libertas, nihil pati. Fallimur. libertas eſt, animum opponere iniuriis, & eum facere ſe, ex quo ſolo ſibi gaudenda veniant: exteriora deducere à ſe, ne inquieta agenda ſit vita, omnium riſus, omnium linguas timenti. Quis eſt enim, qui non poſſit contumeliam facere, ſi quiſquam poteſt? Diuerſo autem remedio vtetur ſapiens, affectatorque ſapientiæ. Imperfectis enim, & adhuc ad publicum ſe iudicium dirigentibus, hoc proponendum eſt, inter iniurias ipſos contumeliaſque debere verſari. Omnia leuiora accidunt expectantibus. quò quiſque honeſtior genere, famâ, patrimonio eſt, hoc ſe fortiùs gerat: memor, in primâ acie altos ordines ſtare: contumelias & verba probroſa, & ignominias, & cetera dehoneſtamenta, velut clamorem hoſtium ferat, & longinqua tela, & ſaxa ſine vulnere circa galeas crepitantia. Iniurias verò, vt vulnera, alia armis, alia pectori infixa, non deiectus, ne motus quidem gradu, ſuſtineat. Etiam ſi premeris, & infeſtâ vi vrgeris, cedere turpe eſt: aſſignatum à natura locum tuêre. Quæris quis hic ſit locus? viri. Sapienti

aliud auxilium est huic contrarium. Vos enim rem geritis: illi parta victoria est. Ne repugnate vestro bono, & hanc spem, dum ad verum peruenitis, alite in animis: libenterque meliora excipite, & opinione ac voto iuuate. esse aliquem inuictum, esse aliquem in quem nihil fortuna possit, è Republica humani generis est.

L. ANNÆI SENECÆ
AD NERONEM CÆSAREM
DE CLEMENTIA,
LIBER PRIMVS.
CAPVT I.

SCribere de clementia, Nero Cęsar, institui: vt quodammodo speculi vice fungerer, & te tibi ostenderem, peruenturum ad voluptatem maximam omnium. Quamuis enim rectè factorum verus fructus sit fecisse, nec vllum virtutum pretium dignum illis extra ipsas sit: iuuat tamen inspicere & circuire bonam conscientiam, tum immittere oculos in hanc immensam multitudinem, discordem, seditiosam, impotentem, in perniciem alienam suamque pariter exsultaturam, si hoc iugum fregerit, & ita loqui secum: Ego ex omnibus mortalibus placui, electusque sum, qui in terris deorum vice

fungeter: ego vitæ necisque gentibus arbiter. qualem quisque sortem, statumque habeat, in manu meâ positum est. Quid cuique mortalium fortuna datum velit, meo ore pronunciat: ex nostro responso lætitiæ caussas, populi vrbesque concipiunt. Nulla pars vsquam, nisi volente propitioque me, floret. Hæc tot millia gladiorum, quæ pax mea comprimit, ad nutum meum stringentur: quas nationes funditus exscindi, quas transportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, quos reges mancipia fieri, quorumque capiti regium circundari decus oporteat, quę ruant vrbes, quæ oriantur, mea iurisdictio est. In hac tantâ facultate rerum, non ira me ad iniqua supplicia compulit, non iuuenilis impetus, non temeritas hominum & contumacia, quæ sæpè tranquillissimis pectoribus quoque patientiam extorsit: non ipsa ostentandæ per terrores potentiæ dira, sed frequens magnis imperiis, gloria. Conditum, imò constrictum apud me ferrum est. summa parsimonia etiam vilissimi sanguinis. nemo non, cui alia desint, hominis nomine apud me gratiosus est. Seueritatem abditam, clementiam in procinctu habeo. sic me custodio, tanquam legibus, quas ex abdito ac tenebris in lucem euocaui, rationem redditurus sim. Alterius ætate primâ motus sum, alterius vltimâ: alium dignitati donaui, alium hu-

militati: quoties nullam inueneram misericordiae caussam, mihi peperci. Hodie diis immortalibus, si à me rationem repetant, annumerare genus humanum paratus sum. Potes hoc Caesar praedicare audacter, omnium quae in fidem tutelamque tuam venerunt, nihil per te, neque vi, neque clàm Reipub. ereptum. Rarissimam laudem, & nulli adhuc Principum concessam concupisti, innocentiam. Non perdis operam: nec bonitas ista tua singularis, ingratos aut malignos aestimatores nacta est. refertur tibi gratia. Nemo vnus homo, vni homini, tam carus vnquam fuit; quàm tu populo Romano, magnum longumque eius bonum. Sed ingens tibi onus imposuisti. nemo iam diuum Augustum, nec Tiberij Caesaris prima tempora loquitur: nemo quod te imitari velit exemplar extra te quaerit. Principatus tuus ad gustum exigitur. Difficile hoc fuisset, si non naturalis tibi ista bonitas esset, sed ad tempus sumpta: nemo enim potest personam diu ferre. Ficta, citò in naturam suam recidunt: quibus veritas subest, quaeque (vt ita dicam) ex solido enascuntur, tempore ipso in maius meliusque procedunt. Magnam adibat aleam populus Romanus, cùm incertum esset, quò se statim nobilis indoles daret: iam vota publica in tuto sunt. nec enim periculum est, ne te subita tui capiat obliuio. Facit quidem

auidos nimia felicitas: nec tam temperatę cupiditates sunt vnquam, vt in eo quod contigit, desinant. gradus à magnis ad maiora fit: & spes improbissimas complectuntur, insperata assecuti. Omnibus tamen nunc ciuibus tuis & hæc confessio exprimitur, esse felices: & illa, nihil iam his accedere bonis posse, nisi vt perpetua sint. Multa illos cogunt ad hanc confessionem, quâ nulla in homine tardior est: securitas alta, affluens: ius supra omnem iniuriam positum. Obuersatur oculis lætissima forma Reipub. cui ad summam libertatem nihil deest, nisi pereundi licentia. Pręcipuè tamen æqualis ad maximos imosque peruenit clementiæ tuæ admiratio. Cætera enim bona, pro portione fortunæ suæ, quisque sentit aut expectat, maiora minoraque: ex clementia omnes idem sperant. Nec est quisquam, cui tam valdè innocentia sua placeat, vt non stare in conspectu clementiam, paratam humanis erroribus, gaudeat.

Cap. II. Esse autem aliquos scio, qui clementiâ pessimum quemque putent sustineri: quoniam nisi post crimen superuacua est, & sola hæc virtus inter innocentes cessat. Sed primùm omnium, sicut medicinæ apud ægros vsus, etiam apud sanos honor est: ita clementiam quamuis pœnâ digni inuocent, etiam innocentes colunt. Deinde, habet clementia in per-

ſonâ quoque innocentium locum: quia interim fortuna pro culpâ eſt: nec innocentiæ tantùm clementia ſuccurrit, ſed ſæpè virtuti: quoniam quidem conditione temporum incidunt quædam, quæ poſſint laudata puniri. Adiice, quòd magna pars hominum eſt, quæ reuerti ad innocentiam poſſit. Sed non tamen vulgò ignoſcere decet. nam vbi diſcrimen inter malos bonoſque ſublatum eſt, confuſio ſequitur, & vitiorum eruptio. Itaque adhibenda eſt moderatio, quæ ſanabilia ingenia diſtinguere à deploratis ſciat. Nec promiſcuam habere ac vulgarem clementiam oportet, nec abſciſam. nam tam omnibus ignoſcere crudelitas eſt, quàm nulli. Modum tenere debemus: ſed quia difficile eſt temperamentum, quidquid æquo plus futurum eſt, in partem humaniorem præponderet.

Cap. III. Sed hæc ſuo loco meliùs dicentur: nunc in tres partes omnem hanc materiam diuidam. Prima erit manumiſſionis: ſecunda quæ naturam clementiæ habitumque demonſtret: nam cùm ſint vitia quædam virtutes imitantia, non poſſunt ſecerni, niſi ſigna quibus dignoſcantur impreſſeris. tertio loco quæremus, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus, quomodo confirmet eam, & vſu ſuam faciat. Nullam verò ex omnibus virtutibus magis homini conuenire, cùm

ſit nulla humanior, conſtet neceſſe eſt: non ſolùm inter nos, qui hominem ſociale animal, communi bono genitum videri volumus: ſed etiam inter illos, qui hominem voluptati donant, quorum omnia dicta factaque ad vtilitatem ſuam ſpectant. nam ſi quietem petit & otium, hanc virtutem naturæ ſuæ nactus eſt, quæ pacem amat, & manus retinet. Nullum tamen clementia ex omnibus magis, quàm regem aut Principem decet. Ita enim virtutes magnis viris decori gloriæque ſunt, ſi illis ſalutaris potentia eſt. nam peſtifera vis eſt, valere ad nocendum. Illius demum magnitudo ſtabilis fundataque eſt, quem omnes tam ſupra ſe eſſe, quàm pro ſe ſciunt; cuius curam excubare pro ſalute ſingulorum atq; vniuerſorum quotidie experiuntur; quo procedente, non tanquam malum aliquod aut noxium animal è cubili proſilierit, diffugiunt, ſed tamquam ad clarum ac beneficum ſidus certatim aduolant, obijcere ſe pro illo mucronibus inſidiantium paratiſſimi, & ſubſternere corpora ſua, ſi per ſtragem illi humanam, iter ad ſalutem ſtruendum ſit. Somnum eius nocturnis excubiis muniunt: latera obiecti circumfuſique defendunt: incurrentibus periculis ſe opponunt. Non hic eſt ſine ratione populis vrbibuſque conſenſus, ſic protegendi amandique reges, & ſe ſuaque iactandi, quo-

cunque desiderauerit imperantis salus. Nec hæc vilitas sui est, aut dementia, pro vno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus vnam animam redimere, nonnunquam senis & inualidi. Quemadmodum totum corpus animo deseruit, & cum hoc tanto maius tantoque speciosius sit, ille in occulto maneat tenuis, & in quâ sede latitet incertus: tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerunt; illum hæc cutis munit, illius iussu iacemus, aut inquieti discurrimus; cùm ille imperauit, siue auarus dominus est, mare lucri causâ scrutamur; siue ambitiosus, iamdudum dexteram flammis obiecimus, aut voluntariè subsiluimus: sic hæc immensa multitudo, vnius animæ circundata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis, nisi consilio sustineretur.

CAP. IV. Suam itaque incolumitatem amant, cùm pro vno homine denas legiones in aciem deducunt, cùm in primâ fronte procurrunt, & aduersa vulneribus pectora ferunt, ne Imperatoris sui signa vertantur. Ille est enim vinculum, per quod Resp. cohæret: ille spiritus vitalis, quem hæc tot millia trahunt: nihil ipsa per se futura, nisi onus & prędą, si mens illa imperij subtrahatur:

——*Rege incolumi mens omnibus vna,*
Amisso rupêre fidem.

Hic casus Romanæ pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in ruinas aget. Tandiu ab isto periculo aberit hic populus, quandiu sciet ferre frænos: quos siquando abruperit, vel aliquo casu discussos reponi sibi passus non erit, hæc vnitas & hic maximi imperij contextus in partes multas dissiliet: idemque huic vrbi dominandi finis erit, qui parendi fuerit. Ideò Principes regesque, & quocunque alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari vltra priuatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica priuatis potiora sunt: sequitur, vt is quoque carior sit, in quem se Respub. conuertit. Olim enim ita se induit Reipub. Cæsar, vt diduci alterum non possit, sine vtriusque pernicie. nam vt illi viribus opus est, ita & huic capite.

Cap. V. Longiùs videtur recessisse à proposito oratio mea: at mehercules rem ipsam premit. Nam si, quod adhuc colligitur, animus Reipub. tu es, illa corpus tuum: vides, vt puto, quàm necessaria clementia sit. tibi enim parcis, cùm videris alteri parcere. Parcendum itaque est etiam improbandis ciuibus, non aliter quàm membris languentibus: & si quando misso sanguine opus est, sustinendum est, ne vltrà quàm necesse sit incidas. Est ergo, vt dicebam, clementia omnibus quidem hominibus secundùm naturam, maximè

tamen decora Imperatoribus: quanto plus habet apud illos quod seruet, quantoque in maiore materiâ apparet. Quantulum enim nocet priuata crudelitas? Principum sæuitia, bellum est. Cùm autem virtutibus inter se sit concordia, nec vlla altera melior aut honestior sit: quædam tamen quibusdam personis aptior est. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum infra quem nihil est. Quid enim maius, aut fortius, quàm malam fortunam retundere? Hæc tamen magnanimitas in bonâ fortunâ latiorem locum habet, meliusque in tribunali, quàm in plano conspicitur. Clementia in quamcunque domum peruenerit, eam felicem tranquillamque præstabit: sed in regiâ quò rarior, eò mirabilior. Quid enim est mirabilius, quàm eum cuius iræ nihil obstat, cuius grauiori sententiæ ipsi qui pereunt assentiuntur, quem nemo interrogaturus est, imò si vehementiùs excanduit, nec deprecaturus quidem, ipsum sibi manum inijcere, & potestate suâ in melius placidiusque vti? hoc ipsum cogitantem: Occidere contra legem nemo non potest: seruare nemo, præter me. Magnam fortunam magnus animus decet: qui nisi se ad illam extulit, & altior stetit, illam quoque infra terram deducit. Magni autem animi est proprium, placidum esse, tranquillumque, & iniurias atque offensiones su-

pernè despicere. Muliebre est, furere in ira: ferarum verò, nec generosarum quidem, præmordere & vrgere proiectos. Elephantes leonesque transeunt, quæ impulerunt: ignobilis bestiæ pertinacia est. Non decet regem sęua,& inexorabilis ira: non multum enim supra eum eminet, cui se irascendo exęquat: at si dat vitam, si dat dignitatem periclitantibus & meritis amittere, facit quod nulli nisi rerum potienti licet. Vita enim etiam superiori eripitur, nunquam nisi inferiori datur. Seruare, proprium est excellentis fortunæ: quæ nunquam magis suspici debet, quàm cùm illi contingit idem posse quod diis, quorum beneficio in lucem edimur, tam boni quàm mali. Deorum itaque sibi animum asserens Princeps, alios ex ciuibus suis, quia vtiles bonique sunt, libens videat, alios in numerum relinquat: quosdam esse gaudeat, quosdam patiatur.

Cap. VI. Cogitate in hac ciuitate, in quâ turba per latissima itinera sine intermissione defluens eliditur, quotiens aliquid obstitit, quod cursum eius velut torrentis rapidi moraretur: in quâ tribus eodem tempore theatris viæ postulantur: in quâ consumitur, quidquid terris omnibus aratur: quanta solitudo & vastitas futura sit, si nihil relinquitur, nisi quod iudex seuerus absoluerit. Quotus quisque ex quęstoribus est, qui non eâipsâ lege teneatur,

quâ quærit? Quotus quisque accusator vacat culpâ? & nescio, an nemo ad dandam veniam difficilior sit, quàm qui illam petere sæpius meruit. Peccauimus omnes: alij grauia, alij leuiora, alij ex destinato, alij forte impulsi, aut alienâ nequitiâ ablati: alij in bonis consiliis parùm fortiter stetimus; & innocentiam inuiti ac renitentes perdidimus. Nec delinquimus tantùm, sed vsque ad extremum æui delinquemus. Etiam si quis tam benè purgauit animum, vt nihil obturbare eum ampliùs possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando peruênit.

CAP. VII. Quoniam deorum feci mentionem, optimè hoc exemplum Principi constituam, ad quod formetur, vt se talem esse ciuibus, quales sibi deos velit. Expedit ergo habere inexorabilia peccatis atque erroribus numina? expedit vsque ad vltimam infesta perniciem? Ecquis regum erit tutus, cuius non membra aruspices colligant? Quòd si dij placabiles, & æqui, delicta potentium non statim fulminibus persequuntur: quanto æquius est, hominem hominibus præpositum, miti animo exercere imperium, & cogitare, vtrùm mundi status gratior oculis pulchriorque sit sereno & puro die, an cùm fragoribus crebris omnia quatiuntur, & ignes hinc atque illinc micant? Atqui non alia facies est quieti moderatique imperij, quàm se-

reni cæli & nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebrisque obscurum est, inter trementes & ad repentinum sonitum expauescentes, nec eo quidem qui omnia turbat inconcusso. Facilius priuatis ignoscitur, pertinaciter se vindicantibus. possunt enim lædi, dolorque eorum ab iniuria venit. timent præterea contemptum: & non retulisse lædentibus gratiam, infirmitas videtur, non clementia. At cui vltio in facili est, is omissâ eâ, certam laudem mansuetudinis consequitur. Humili loco positis exercere manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem iræ suæ gerere, liberius est: leues inter paria ictus sunt: regi vociferatio quoque, verborumque intemperantia, non ex maiestate est.

Cap. VIII. Graue putas, eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi habent? Ista, inquis, seruitus est, non imperium. Quid tu, non experiris istud nobis esse, non tibi seruitutem? Alia conditio est eorum qui in turbâ, quam non excedunt, latent: quorum & virtutes vt appareant, diu luctantur, & vitia tenebras habent. Vestra facta dictaque rumor excipit: & ideò nullis magis cauendum est, qualem famam habeant, quàm qui qualemcunque meruerint, magnam habituri sunt. Quàm multa tibi non licent, quæ nobis beneficio tuo licent? Possum in quâlibet parte vrbis solus incedere, sine timore, quamuis

nullus sequatur comes, nullus sit domi, nullus ad latus gladius: tibi in tuâ pace armato viuendum est. Aberrare à fortunâ tuâ non potes: obsidet te, & quocunque descendis, magno apparatu sequitur. Et hæc summa magnitudinis seruitus est, non posse fieri minorem; sed cum diis tibi communis ista necessitas est. nam illos quoque cœlum alligatos tenet: nec magis illis descendere datum est, quàm tibi tutum. Fastigio tuo affixus es. Nostros motus pauci sentiunt. prodire nobis, ac recedere, & mutare habitum sine sensu publico licet: tibi non magis, quàm Soli, latere contingit. Multa contra te lux est, omnium in istam conuersi oculi sunt. Prodire te putas? oriris, loqui non potes, nisi vt vocem tuam, quæ vbique sunt gentes, excipiant. irasci non potes, nisi vt omnia tremant. sic neminem potes affligere, nisi vt quidquid circà fuerit, quatiatur. Vt fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu; sic animaduersiones magnarum potestatum terrent latiùs, quàm nocent: non sine caussa. Non enim quantum fecerit, sed quantum facturus sit, cogitatur in eo, qui omnia potest. Adijce nunc, quòd priuatos homines ad accipiendas iniurias opportuniores, acceptarum patientia facit: regibus certior est ex mansuetudine securitas. Quia frequens vindicta paucorum odium reprimit, om-

nium irritat: voluntas oportet antè sæuiendi, quàm caussa deficiat. Alioquin quemadmodum præcisæ arbores plurimis ramis repullulant, & multa satorum genera vt densiora surgant, reciduntur: ita regia crudelitas auget inimicorum numerum, tollendo. Parentes enim liberique eorum, qui interfecti sunt, & propinqui, & amici, in locum singulorum succedunt.

Cap. IX. Hoc quàm verum sit, admonere te exemplo domestico volo. Diuus Augustus fuit mitis Princeps, si quis illum à principatu suo æstimare incipiat: in communi quidem Rep. gladium mouit. Cùm hoc ætatis esset, quod tu nunc es, duodeuicesimum egressus annum, iam pugiones in sinu amicorum absconderat, iam insidiis M. Antonij consulis latus petierat, iam fuerat collega proscriptionis: sed cùm annum quadragesimum transisset, & in Galliâ moraretur, delatum est ad eum indicium, L. Cinnam, stolidi ingenij virum, insidias ei struere. Dictum est & vbi, & quando, & quemadmodum aggredi vellet. vnus ex consciis deferebat. Constituit se ab eo vindicare: consilium amicorum aduocari iussit. Nox illi inquieta erat, cùm cogitaret adolescentem nobilem, hoc detracto, integrum. Cn. Pompeij nepotem damnandum. Iam vnum hominem occidere non poterat: cùm M. Anto-

nio proſcriptionis edictum inter cœnam dictarat. Gemens ſubinde voces emittebat varias, & inter ſe contrarias. Quid ergo? ego percuſſorem meum ſecurum ambulare patiar, me ſolicito? Ergo non dabit pœnas, qui tot ciuilibus bellis fruſtra petitum caput, tot naualibus, tot pedeſtribus prœliis incolume, poſtquam terrâ marique pax parta eſt, non occidere conſtituit, ſed immolare? nam ſacrificantem placuerat adoriri. Rurſus ſilentio interpoſito, maiore multo voce ſibi, quàm Cinnæ, iraſcebatur: Quid viuis, ſi perire te tam multorum intereſt? quis finis erit ſuppliciorum? quis ſanguinis? Ego ſum nobilibus adoleſcentulis expoſitum caput, in quod mucrones acuant. Non eſt tanti vita, ſi, vt ego non peream, tam multa perdenda ſunt. Interpellauit tandem illum Liuia vxor: &, Admittis, inquit, muliebre conſilium? Fac quod medici ſolent: qui vbi vſitata remedia non procedunt, tentant contraria. Seueritate nihil adhuc profeciſti: Saluidienum Lepidus ſecutus eſt, Lepidum Muræna, Murænam Cæpio, Cæpionem Egnatius, vt alios taceam, quos tantum auſos pudet: nunc tenta, quomodo tibi cedat clementia. Ignoſce L. Cinnæ: deprehenſus eſt: iam nocere tibi non poteſt, prodeſſe famæ tuæ poteſt. Gauiſus ſibi, quòd aduocatum inuenerat, vxori quidem gratias egit: renuntiari au-

tem extemplò amicis, quos in consilium rogauerat, imperauit, & Cinnam vnum ad se accersit: dimissisque omnibus è cubiculo, cùm alteram Cinnæ poni Cathedram iussisset: Hoc, inquit, primùm à te peto, ne me loquentem interpelles, ne meo sermone medio proclames: dabitur tibi loquendi liberum tempus. Ego te, Cinna, cùm in hostium castris inuenissem, non factum tantùm mihi inimicum, sed natum, seruaui, patrimonium tibi omne concessi. Hodie tam felix es, & tam diues, vt victo victores inuideant. Sacerdotium tibi petenti, præteritis compluribus, quorum parentes mecum militauerant, dedi. Cùm sic de te meruerim, occidere me cōstituisti. Cùm ad hanc vocem exclamasset, procul hanc ab se abesse dementiam: Non præstas, inquit, fidem, Cinna: conuenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras. adiecit locum, socios, diem, ordinem insidiarum, cui commissum esset ferrum. Et cùm defixum videret, nec ex conuentione iam, sed ex conscientia tacentem: Quo, inquit, hoc animo facis? Vt ipse sis princeps? malè mehercule cum Republica agitur, si tibi ad imperandum nihil præter me obstat. Domum tueri tuam non potes, nuper libertini hominis gratiâ, in priuato iudicio superatus es. Adeò nihil facilius potes, quàm contra Cæsarem aduocare? Cedo, si spes tuas solus impedio. Paullúsque

ne te, & Fabius Maximus, & Cossi, & Seruilij ferent, tantumque agmen nobilium, non inania nomina præferentium, sed eorum qui imaginibus suis decori sunt? Ne totam eius orationem repetendo, magnam partem voluminis occupem; diutiùs enim quàm duabus horis locutum esse constat, cùm hanc pœnam, quâ solâ erat contentus futurus, extenderet; Vitam tibi, inquit, Cinna, iterum do, priùs hosti, nunc insidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat: contendamus, vtrùm ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas. Post hæc detulit vltrò consulatum, questus, quòd non auderet petere, amicissimum fidelissimumque habuit, heres solus fuit illi: nullis ampliùs insidiis ab illo petitus est.

Cap. X. Ignouit abauus tuus victis: nam si non ignouisset, quibus imperasset? Sallustium, & Cocceios, & Duillios, & totam cohortem primam admissionis, ex aduersariorum castris conscripsit. Iam Domitios, Messallas, Asinios, Cicerones, & quidquid floris in ciuitate erat, clementiæ suæ debebat. Ipsum Lepidum quandiu mori passus non est? Per multos annos tulit ornamenta principis retinentem: & pontificatum maximum, non nisi mortuo illo, transferri in se passus est. maluit enim illum honorem vocari, quàm

spolium. Hæc eum clementia ad salutem securitatemque perduxit; hæc gratum ac fauorabilem reddidit; quamuis nondum subactis Reipub. ceruicibus manum imposuisset; hæc hodieque præstat illi famam, quæ vix viuis principibus seruit. Deum esse, non tanquam iussi credimus. Bonum principem Augustum, & benè illi conuenisse parentis nomen, fatemur: ob nullam aliam caussam, quàm quòd contumelias quoque suas, quæ acerbiores principibus solent esse, quàm iniuriæ, nullâ crudèlitate exsequebatur: quòd probrosis in se dictis arrisit: quòd dare illum pœnas apparebat, cùm exigeret: quòd quoscunque ob adulterium filiæ suæ damnauerat, adeò non occîdit, vt dimissis, quò tutiores essent, diplomata daret. Hoc est ignoscere, cùm scias multos futuros qui pro te irascantur, & tibi alieno sanguine gratificentur, non dare tantùm salutem, sed præstare.

Cap. XI. Hæc Augustus senex, aut iam in senectutem annis vergentibus: in adolescentiâ caluit, arsit irâ, multa fecit, ad quæ inuitus oculos retorquebat. Comparare nemo mansuetudini tuæ audebit diuum Augustum, etiam si in certamen iuuenilium annorum deduxerit senectutem plus quàm maturam. Fuerit moderatus & clemens: nempe post mare Actiacum Romano cruore infectum, nempe post

fractas in Sicilia classes, & suas & alienas: nempe post Perusinas aras, & proscriptiones. Ego verò clementiam non voco, lassam crudelitatem. Hæc est, Cæsar, clementia vera, quam tu præstas, quæ non sæuitiæ pœnitentiâ cœpit: nullam habere maculam, nunquam ciuilem sanguinem fudisse. Hæc est in maximâ potestate, verissima animi temperantia, & humani generis incomprehensibilis amor, non cupiditate aliquâ, non temeritate incendi, non priorum principum exemplis corruptum, quantum in ciues suos liceat, experiendo tentare, sed hebetare aciem imperij sui. Præstitisti, Cæsar, ciuitatem incruentam, & hoc quod magno animo gloriatus es; Nullam te toto orbe stillam cruoris humani misisse; eò maius est mirabiliusque, quod nulli vnquā citiùs gladius commissus est. Clementia ergo non tantùm honestiores, sed tutiores præstat: ornamentumque imperiorum est, simul certissima salus. cùm reges consenuerint, liberisque ac nepotibus tradiderint regna, tyrannorum exsecrabilis ac breuis potestas est. Quid interest inter tyrannum & regem? species enim ipsa fortunæ ac licentia par est, nisi quòd tyranni voluptate sæuiunt, reges non nisi ex caussa ac necessitate.

CAP. XII. Quid ergo? non reges quoque occidere solent? sed quoties id

fieri publica vtilitas persuadet: tyrannis sæuitia cordi est. Tyrannus autem à rege distat factis, non nomine. Nam & Dionysius maior iure meritoque præferri multi regibus potest: & L. Sullam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hostium? Descenderit licet Dictaturâ suâ, & se togæ reddiderit: quis tamen vmquam tyrannus tam auidè humanum sanguinem bibit, quàm ille, qui septem millia ciuium Romanorum, contrucidari iussit? Et cùm in vicino, ad ædem Bellonæ sedens, exaudisset conclamationem tot millium sub gladio gementium, exterrito senatu: Hoc agamus, inquit, P. C. seditiosi pauculi meo iussu occiduntur. Hoc non est mentitus: pauci Sullæ videbantur. Sed mox de Sulla consequemur, quomodo hostibus irascendum sit: vtique si in hostile nomen ciues, & ex eodem corpore abrupti, transierint. Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, vt magnum inter regem tyrannumque discrimen sit: vterque licèt non minus armis valletur, sed alter arma habet, quibus in munimentum pacis vtitur; alter vt magno timore magna odia compescat. Nec illas ipsas manus, quibus se commisit, securus aspicit: contrariis in contraria agitur. nam & inuisus est, quia timetur, & timeri vult, quia inuisus est: & illo execra-

bili versu, qui multos dedit præcipites, vtitur:

Oderint dum metuant.

ignarus quanta rabies oriatur, vbi supra modum odia creuerunt. Temperatus enim timor cohibet animos: assiduus verò & acer, & extrema admouens, in audaciam iacentes excitat, & omnia experiri suadet. Sic feras lineis & pinnâ clusas contineas: easdem à tergo eques telis incessat: tentabunt fugam per ipsaquæ fugerant, proculcabuntque formidinem. Acerrima virtus est, quam vltima necessitas extundit. Relinquat oportet securi aliquid metus, multóque plus spei, quàm periculorum, ostentet: alioquin vbi quiescenti paria metuuntur, incurrere in pericula iuuat, & alienâ animâ abuti. Placido tranquilloque regi fida sunt auxilia sua; quibus ad communem salutem vtatur: gloriosusque miles (publicæ enim securitati dare operam videtur) omnem laborem libens patitur, vt parentis custos. At illum acerbum, & sanguinarium, necesse est grauentur stipatores sui.

Cap. XIII. Non potest habere quisquam bonæ ac fidæ voluntatis ministros, quibus in tormentis, & eculeo, & ferramentis ad mortem paratis vtitur, quibus non aliter quàm bestiis homines obiectat: omnibus reis noxior ac solicitior, vt qui homines deósque testes ac

vindices facinorum timeat, eò perdu-ctus, vt non liceat illi mutare mores. Hoc enim inter cetera, vel pessimum habet crudelitas: quòd perseuerandum est, nec ad meliora patet regressus. Scelera enim sceleribus tuenda sunt. quid autem eo infelicius, cui iam esse malo necesse est? O miserabilem illum, sibi certè! nam ceteris misereri eius nefas sit, qui cædibus ac rapinis potentiam exercuit, qui suspecta sibi cuncta reddidit, tam externa quàm domestica: cùm arma metuat, ad arma confugiens: non amicorum fidei credens, non liberorum pietati. Quid vbi circumspexit quæque fecit, quæque facturus est, & conscientiam suam plenam sceleribus ac tormentis adaperuit: sæpè mortem timet, sæpiùs optat, inuisior sibi quàm seruientibus. E contrario, is cui curæ sunt vniuersa, quamquam alia magis, alia minùs tuetur, nullam non Reip. partem tamquam sui nutrit, inclinatus ad mitiora; etiam si ex vsu est animaduertere; ostendens quàm inuitus aspero remedio manus admoueat: in cuius animo nihil hostile, nihil efferum est. Qui potentiam suam placidè ac salutariter exercet, approbare imperia sua ciuibus cupiens: felix abundè sibi visus, si fortunam suam publicauerit; sermone affabilis, accessuque facilis, vultu, qui maximè populos de-

meretur, amabilis, æquis desideriis propensus, & iniquis acerbus, à tota ciuitate amatur, defenditur, colitur. Eâdem de illo homines secretò loquuntur, quæ palàm. Tollere filios cupiunt, & publicis malis sterilitas indicta recluditur: benè se meriturum de liberis suis quisque non dubitat, quibus tale sæculum ostenderit. Hic Princeps suo beneficio tutus, nihil præsidiis eget: arma ornamenti caussâ habet.

CAP. XIV. Quod ergo officium eius est? quod bonorum parentum: qui obiurgare liberos nonnunquam blandè, nonnunquam minaciter solent, aliquando admonere etiam verberibus. Numquid aliquis sanus filium, ad primam offensam, exheredat? nisi magnæ & multæ iniuriæ patientiam euicerint, nisi plus est quod timet, quàm quod damnat, non accedit ad decretorium stilum. Multa antè tentat, quibus dubiam indolem, & peiore loco iam positam, reuocet: simul deplorata est; vltima experitur. Nemo ad supplicia exigenda peruenit, nisi qui remedia consumpsit. Hoc quod parenti, etiam Principi faciendum est: quem appellauimus Patrem patriæ, non adulatione vanâ adducti. Cetera enim cognomina honori data sunt. Magnos & Felices & Augustos diximus, & ambitiosæ majestati quidquid potuimus titulorum

lorum congessimus, illis hoc tribuentes. Patrem quidem patriæ appellauimus, vt sciret datam sibi potestatem patriam: quæ est temperatissima, liberis consulens, suaque post illos ponens. Tardè sibi pater membra sua abscindat: etiam cùm absciderit, reponere cupiat: & in abscindendo gemat, cunctatus multùm diuque. Propè enim est vt libenter damnet, qui citò: propè vt iniquè puniat, qui nimis. Erixonem equitem Romanum, memoriâ nostrâ, quia filium suum flagellis occiderat, populus in foro graphiis confodit. Vix illum Augusti Cæsaris auctoritas, infestis tam patrum, quàm filiorum manibus eripuit.

Cap. XV. T. Arium, qui filium deprehensum in parricidio, exilio damnauit, causſâ cognitâ, nemo non suspexit, quòd contentus exilio, & exilio delegato. Massiliæ parricidam continuit, & annua illi præstitit, quanta præstare integro solebat. Hæc liberalitas effecit, vt in quâ ciuitate nunquam deest patronus peioribus, nemo dubitaret, quin reus meritò damnatus esset, quem is pater damnare potuisset, qui odisse non poterat. Hoc ipso exemplo dabo, quem compares bono patri bonum Principem. Cogniturus de filio T. Arius, aduocauit in consilium Cæsarem Augustum, venit in priuatos penates, assedit, pars alieni

Q

consilij fuit. Non dixit: Imò in meam domum veniat. Quod si factum esset, Cæsaris futura erat cognitio, non patris. Auditâ causâ, excussisque omnibus, & his quæ adolescens pro se dixerat, & his quibus arguebatur, petit vt sententiam suam quisque scriberet, ne ea omnium fieret, quæ Cæsaris fuisset. Deinde priusquam aperirentur codicilli, iurauit se T. Arij hominis locupletis hereditatem non aditurum. Dicet aliquis, pusillo animo. timuit, ne videretur locum spei suæ aperire velle, filij damnatione. Ego contrà sentio. Quilibet nostrûm debuisset aduersus opiniones malignas satis fiduciæ habere in bonâ conscientiâ: Principes multa debent etiam famæ dare. Iurauit se non aditurum hereditatem. Arius quidem eodem die & alterum heredem perdidit, sed Cæsar libertatem sententiæ suæ redemit: & postquam approbauit gratuitam esse seueritatem suam, quod principi semper curandum est, dixit, relegandum quò patri videretur. Non culleum, non serpentes, non carcerem decreuit: memor non de quo censeret, sed cui in consilio esset. Mollissimo genere pœnæ contentum esse debere patrem dixit, in filio adolescentulo, impulso in id scelus, in quo se, quod proximum erat ab innocentia, timidè gessisset: debere illum ab vrbe & à parentis oculis submoueri.

CAP. XVI. O dignum, quem in consilium patres aduocarent! ô dignum quem coheredem innocentibus liberis scriberent! Hæc clementia Principem decet, vt quocunque venerit, mansuetiora omnia faciat. Nemo regi tam vilis sit, vt illum perire non sentiat. qualiscunque, pars imperij est. In magna imperia ex minoribus petamus exemplum. Non est vnum imperandi genus: imperat Princeps ciuibus suis, pater liberis, præceptor discentibus, tribunus vel centurio militibus. Nónne pessimus pater videbitur, qui assiduis plagis liberos, etiam ex leuissimis caussis, compescet? Vter autem præceptor liberalibus studiis dignior, qui excarnificat discipulos, si memoria illis non constiterit, aut si parùm agilis in legendo oculus hæserit: an qui monitionibus & verecundiâ, emendare ac docere malit? tribunum centurionemque da sæuum: desertores faciet, quibus tamen ignoscitur. Numquídnam æquum est, grauiùs homini & duriùs imperari, quàm imperatur animalibus mutis? atqui equum non crebris verberibus exterret, domandi peritus magister. Fiet enim formidolosus & contumax, nisi eum tactu blandiente permulseris. Idem facit venator, qui instituit catulos vestigia sequi, quique iam exercitatis vtitur ad excitandas, vel persequendas feras. Nec crebrò illis minatur: contunditur enim ani-

mus, & quidquid est indolis, comminuitur trepidatione degeneri: nec licentiam vagandi errandique passim concedit. Adjicias his licet, tardiora agentes iumenta: quæ cùm ad contumelias & miserias nata sint, nimiâ sæuitiâ coguntur iugum detrectare.

CAP. XVII. Nullum animal morosius est, nullum maiore arte tractandum, quàm homo: nulli magis parcendum. Quid enim stultius, quàm in iumentis quidem & canibus erubescere iram exercere, pessimâ autem conditione hominem esse? Morbis medemur, nec irascimur: atqui & hic morbus animi mollem medicinam desiderat, ipsumque medentem minimè infestum ægro. Mali medici est, desperare, ne curet. Idem in his, quorum animus affectus est, facere debebit, cui credita salus omnium est: non citò spem proijcere, nec mortifera signa pronunciare. Luctetur cum vitiis, resistat, aliis morbum suum exprobret; quosdam molli curatione decipiat, citiùs meliusque sanaturus remediis fallentibus. Agat Princeps curam, non tantùm salutis, sed etiam honestæ cicatricis. Nulla regi gloria est ex sæua animaduersione. quis enim dubitat posse? at contrà maxima, si vim suam continet, si multos iræ alienæ eripuit, neminem suæ impendit.

CAP. XVIII. Seruis imperare mo-

derate, laus est? & in mancipio cogitandum est, non quantum illud impunè pati possit, sed quantum tibi permittat æqui boniq́ue natura: quæ parcere etiam captiuis, & pretio paratis, iubet. Quanto iustius hominibus liberis, ingenuis, honestis, non vt mancipiis abuti, sed his quos gradu antecedas, quorumq́ue tibi non tradita seruitus sit, sed tutela? Seruis ad statuam licet confugere: cùm in seruum omnia liceant, est aliquid, quod in hominem licere commune ius animantum vetet; quia eiusdem naturæ est, cuius tu. Quis non Vedium Pollionem peius oderat, quàm serui sui, quòd murænas sanguine humano saginabat? & eos qui se aliquid offenderant, in viuarium, quid aliud quàm serpentibus, obijci iubebat? O hominem mille mortibus dignum! siue deuorandos seruos obijciebat murænis, quas esurus erat, siue in hoc tantùm illas alebat, vt sic aleret. Quemadmodum domini crudeles totâ ciuitate commonstrantur, inuisiq́ue & detestabiles sunt: ita regum & iniuria latiùs patet, & infamia, atque odium sæculis traditur. Quanto autem non nasci melius fuit, quàm numerari inter publico malo natos?

CAP. XIX. Excogitare nemo quicquam poterit, quod magis decorum regenti sit quàm clementia: quocunque modo is, & quocunque iure præpositus cete-

ris erit. Eò scilicet formosius id esse, magnificentiusque fatebimur, quò in maiori præstabitur potestate: quam non oportet noxiam esse, si ad naturæ legem componitur. Natura enim commenta est regem: quod & ex aliis animalibus licet cognoscere, & ex apibus: quarum regi amplissimum cubile est, medioque ac tutissimo loco. Præterea onere vacat, exactor alienorum operum: & amisso rege, totum dilabitur examen, nec vnquam plus vnum patiuntur, melioremque pugnâ quærunt. Præterea insignis regi forma est, dissimilisque ceteris, tum magnitudine, tum nitore: hoc tamen maximè distinguitur. Iracundissimæ, ac pro corporis captu pugnacissimæ sunt apes, & aculeos in vulnere relinquunt: rex ipse sine aculeo est. Noluit illum natura nec sæuum esse, nec vltionem magno constaturam petere: telumque detraxit, & iram eius inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens est. Est enim illi mos, exercere se in paruis, & ingentium rerum documenta minima agere. Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores: cùm tantò hominum moderatior esse animus debeat, quantò vehementiùs nocet. Vtinam quidem eadem homini lex esset: & ira cum telo suo frangeretur: nec sæpius liceret nocere quàm semel, nec alienis viribus exercere odia!: facilè enim lassaretur fu-

ror, si per se sibi satisfaceret, & si mortis periculo vim suam effunderet. Sed ne nunc quidem illi cursus tutus est. Tantum enim necesse est timeat, quantum timeri voluit: & manus omnium obseruet, & eo quoque tempore quo non captatur, peti se iudicet, nullumq; momentum immune à metu habeat. Hanc aliquis ęgram vitam sustinet: cùm liceat innoxium, atque ob hoc securum, salutare potentiæ ius, lætis omnibus, tractare? Errat enim, si quis existimat tutum esse ibi regem, vbi nihil à rege tutum est. Securitas securitate mutuâ paciscenda est. Non opus est instruere in altum editas arces, nec in adscensum arduos colles emunire, nec latera montium abscindere, multiplicibus se muris turribusque sepire; saluum regem in aperto clementia præstabit. Vnum est inexpugnabile munimentum, amor ciuium. Quid pulchrius est, quàm viuere optantibus cunctis, & vota non sub custode nuncupantibus? si paullùm valetudo titubauit, non spem hominum excitari, sed metum? nihil esse cuiquam tam pretiosum, quod non pro salute præsidis sui commutatum velit? omne quod illi contingit, sibi quoque euenire deputet? In hoc assiduis bonitatis argumentis probauit, non Remp. suam esse, sed se Reipublicæ. Quis huic audeat struere aliquod periculum? quis ab hoc non, si possit, fortunam

quoque auertere velit, sub quo iustitia, pax, pudicitia, securitas, dignitas florent? sub quo opulenta ciuitas copiâ bonorum omnium abundat? Nec alio animo rectorem suum intuetur, quàm si dij immortales potestatem visendi sui faciant: intueremur venerantes colentesque. Quid autem? non proximum illis locum tenet is, qui se ex deorum naturâ gerit, beneficus ac largus, & in melius potens? Hæc affectare, hæc imitari decet: maximum ita haberi, vt optimus simul habeatur.

CAP. XX. Duabus de caussis punire princeps solet, si aut se vindicat, aut alium. Priùs de parte differam, quæ ipsum contingit. difficilius est enim moderari, vbi dolori debetur vltio, quàm vbi exemplo. Superuacuum est hoc loco admonere, ne facilè credat, vt verum excutiat, vt innocentiæ faueat, vt appareat, non minùs rem agi periclitantis, quàm iudicis: hoc ad iustitiam, non ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, vt manifestè læsus, animum in potestate habeat: & pœnam, si tutò poterit, donet: sin minùs, temperet: longeque sit in suis, quàm in alienis, exorabilior iniuriis. Nam quemadmodum non est magni animi, qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat, sibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, sed eum qui cùm suis stimulis exagitetur, non prosilit: qui

intelligit magni animi esse, iniurias in summa potentia pati, nec quidquam esse gloriosius principe impune læso.

Cap. XXI. Vltio duas res præstare solet: aut solatium affert ei qui accipit iniuriam, aut in reliquum securitatem. Principis maior est fortuna, quàm vt tali solatio egeat: manifestiorque vis, quàm vt alieno malo opinionem sibi virium quærat. Hoc dico, cùm ab inferioribus petitus violatusque est: nam si quos pares aliquando habuit, infra se videt, satis vindicatus est. Regem & seruus occidit, & serpens, & sagitta: seruauit quidem nemo, nisi maior eo quem seruauit. Vti itaque animosè debet tanto munere deorum, dandi auferendique vitam potens: in his præsertim, quos scit aliquando suo fastigio obstitisse: hoc arbitrium adeptus, vltionem impleuit, perfecitque quantum veræ pœnæ satis erat. Perdidit enim vitam, qui debet: & quisquis ex alto ad inimici pedes abiectus, alienam de capite suo regiamque sententiam expectauit, in seruatoris sui gloriam viuet, plusque nomini eius conferet incolumis, quàm si ex oculis ablatus esset. Assiduum enim spectaculum alienæ virtutis est: in triumpho citò transisset. Si verò regnum quoque suum tutò relinqui apud eum potuit, reponique eò vnde deciderat, ingenti incremento surgit laus eius, qui contentus fuit,

ex rege victo nihil, præter gloriam sumere. Hoc est etiam ex victoria sua triumphare, testarique, nihil se quod dignum esset victore, apud victos inuenisse. Cum ciuibus, & ignotis, atque humilibus, eò moderatiùs agendum est, quò minoris est afflixisse eos. Quibusdam libenter parcas: à quibusdam te vindicare fastidias, & non aliter quàm in animalibus paruis & obterentem inquinantibus, reducenda manus est: at in iis qui in ore ciuitatis seruati punitique erunt, occasione notæ clementiæ vtendum est.

CAP. XXII. Transeamus ad alienas iniurias; in quibus vindicandis hæc tria lex secuta est, quæ Princeps quoque sequi debet: aut vt eum quem punit, emendet; aut vt pœnâ eius ceteros meliores reddat; aut vt sublatis malis securiores ceteri viuant. Ipsos faciliùs emendabis minore pœnâ: diligentiùs enim viuit, cui aliquid integri superest. Nemo dignitati perditæ parcit. impunitatis genus est iam non habere pœnæ locum. Ciuitatis autem mores magis corrigit parcitas animaduersionum. facit enim consuetudinem peccandi, multitudo peccantium; & minùs grauis nota est, quam turba damnatorum leuat: & seueritas, quód maximum remedium habet, assiduitate amittit, auctoritatem. Constituit bonos mores ciuitati Princeps, & vitia eius feliciùs

compescit, si patiens eorum est, non tanquam probet, sed tanquam inuitus, & cum magno tormento ad castigandum veniat. Verecundiam peccandi facit ipsa clementia regentis. Grauior multo pœna videtur, quæ à miti viro constituitur.

Cap. XXIII. Præterea videbis ea sæpè committi, quæ sæpè vindicantur. Pater tuus plures intra quinquennium culleo insuit, quàm omnibus sæculis insutos accepimus. Multo minùs audebant liberi nefas vltimum admittere, quandiu sine lege crimen fuit. Summâ enim prudentiâ altissimi viri, & rerum naturæ peritissimi maluerunt, velut incredibile scelus, & vltra audaciam positum præterire, quàm dum vindicant, ostendere posse fieri. Itaque parricidæ cum lege cœperunt, & illis facinus pœna monstrauit. pessimo loco pietas fuit, postquam sæpiùs culleos vidimus, quàm cruces. In quâ ciuitate rarò homines puniuntur, in eâ consensus fit innocentiæ, & indulgetur velut publico bono. Putet se innocentem esse ciuitas, erit. magis irascitur à communi frugalitate desciscentibus, si paucos eos esse viderit. Periculosum est, mihi crede, ostendere ciuitati, quanto plures mali sint.

Cap. XXIV. In Senatu dicta est aliquando sententia, vt seruos à liberis cultus distingueret: deinde apparuit, quantum periculum immineret, si serui nostri

numerare nos cœpissent. Idem scito metuendum esse, si nulli ignoscitur: citò apparebit, pars ciuitatis deterior quanto prægrauet. Non minùs Principi turpia sunt multa supplicia, quàm medico multa funera. Remissiùs imperanti, meliùs paretur. Naturâ contumax est humanus animus, & in contrarium atque arduum nitens, sequiturque faciliùs, quàm ducitur. Et vt generosi atque nobiles equi, meliùs facili fræno reguntur: ita clementiam voluntaria innocentia impetu suo sequitur, & dignam putat ciuitas, quam seruet sibi. plus itaque hac viâ proficitur. Crudelitas minimè humanum malum est, indignum tam miti animo. Ferina ista rabies est, sanguine gaudere ac vulneribus: & abiecto homine, in siluestre animal transire.

CAP. XXV. Quid enim interest, oro te Alexander, leoni Lysimachum obiicias, an ipse laceres dentibus tuis? tuum illud os est, tua illa feritas. O quàm cuperes tibi potiùs vngues esse, tibi rictum illum edendorum hominum capacem! Non exigimus à te, vt manus ista, exitium familiarium certissimum, vlli salutaris sit: vt iste animus ferox, insatiabile gentium malum, citra sanguinem cædemque satietur: clementia vocetur, si ad occidendum amicum, carnifex inter homines eligitur. Hoc est, quare vel maximè abominanda sit sæuitia. quòd excedit fines, primùm so-

litos, deinde humanos. Noua supplicia conquirit, ingenium aduocat, instrumenta excogitat, per quæ varietur atque extendatur dolor, & delectatur malis hominum. Tunc ille dirus animi morbus ad insaniam peruênit vltimam, cùm crudelitas versa est in voluptatem: & iam occidere hominem iuuat. Nam talem virum à tergo sequitur euersio, odia, venena, gladij. tam multis periculis petitur, quàm multorum ipse periculum est: priuatisque nonnunquam consiliis, aliàs verò consternatione publicâ circumuenitur. Leuis enim & priuata pernicies, non totas vrbes mouet: quòd latè furere cœpit, & omnes appetit, vndìque configitur. Serpentes paruulæ fallunt, nec publicè consequuntur: vbi aliqua solitam mensuram transiit, & in monstrum excreuit, vbi fontes potu infecit, & sufflatu deurit, obteritque, quacunque incessit, ballistis petitur. Possunt verba dare, & euadere pusilla mala: ingentibus obuiam itur. Sic vnus æger nec domum quidem perturbat: at vbi crebris mortibus pestilentiam esse apparuit, conclamatio ciuitatis, ac fuga est, & diis ipsis manus intenduntur. Sub vno aliquo tecto flamma apparuit: familia viciniique aquam ingerunt: at incendium vastum, & multas iam domos depastum, parte vrbis obruitur.

Cap. XXVI. Crudelitatem priuato-

rum seruiles quoq; manus, sub certo crucis periculo, vltæ sunt: tyrannorum, gentes populique, & quorum erat malum, & hi quibus imminebat, exscindere aggressi sunt. Aliquando sua præsidia in ipsos consurrexerunt, perfidiamque, & impietatem, & feritatem, & quidquid ab illis didicerant, in ipsos exercuerunt. Quid enim potest ab eo quisquam sperare, quem malum esse docuit? non diu paret nequitia, nec quantum iubetur, peccat. Sed puta tutam esse crudelitatem: quale eius regnum est? non aliud, quàm captarum vrbium forma, & terribiles facies publici metus. Omnia mœsta, turbida, & confusa: voluptates ipsę timentur. Non conuiuia secura ineunt, in quibus lingua solicitè etiam ebriis custodienda est: non spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quæritur. Apparentur licèt magnâ impensâ, & regiis opibus, & artificum exquisitis nominibus: quem tamen è ludo in carcerem ire iuuet? Quod istud, dij boni, malum est, occidere, sæuire, delectari sono catenarum, & ciuium capita decidere; quocunque ventum est multum sanguinis fundere, aspectu suo terrere ac fugare? Quæ alia vita esset, si leones vrsique regnarent? si serpentibus in nos, ac noxiissimo cuique animali daretur potestas? Illa rationis expertia, & à nobis immanitatis crimine damnata, abstinent suis, & tuta est etiam inter feras similitu-

do: apud homines tantùm, nec à necessariis quidem rabies temperat sibi, sed externa suaque in æquo habet, quò possit exercitatior à singulorum cædibus, deinde in exitia gentium serpere. Et iniicere tectis ignem, aratrum vetustis vrbibus inducere, potentiam putat: & vnum occidi iubere aut alterum, parùm imperatorium credit: nisi eodem tempore grex miserorum subiectus stetit, crudelitatem suam in ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis salutem dare, & ad vitam ab ipsâ morte reuocare, & mereri clementiâ ciuicam. Nullum ornamentum Principis fastigio dignius pulchriusque est, quàm illa corona OB CIVES SERVATOS: non hostilia arma detracta victis, non currus barbarorum sanguine cruenti, non parta bello spolia. Hæc diuina potentia est, gregatim ac publicè seruare: multos autem occidere, & indiscretos, incendij ac ruinæ potentia est.

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

VT de clementia scriberem, Nero Cæsar, vna me vox tua maximè compulit: quam ego non sine admiratione; &; cùm diceretur, audisse memini, & deinde aliis narrasse. Vocem generosam, magni animi, magnæ lenitatis: quæ

non composita, nec alienis auribus data, subitò erupit; sed bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium adduxit. Animaduersurus in latrones duos Burrus præfectus tuus, vir egregius, & tibi Principi natus, exigebat, à te, scriberes, in quos & ex quâ caussâ animaduerti velles. hoc sæpè dilatum, vt aliquando fieret, instabat. Inuitus inuito cùm chartam protulisset, traderetque, exclamasti: Vellem nescire litteras. O dignam vocem, quam audirent omnes gentes, quæ Romanum imperium incolunt; quæque iuxta iacent dubiæ libertatis; quæque se contra viribus aut animis attollunt! O vocem, in concionem omnium mortalium mittendam; in cuius verba Principes regesque iurent! O vocem publicâ generis humani innocentiâ dignam, cui redderetur antiquum illud sæculum! Nunc profectò consentire decebat ad æquum bonumque, expulsâ alieni cupiditate, ex qua omne animi malum oritur: pietatem integritatemque, cum fide ac modestiâ, surgere: & vitia diuturno abusa regno, tandem felici ac puro sæculo dare locum.

Cap. II. Futurum hoc, Cæsar, ex magna parte sperare & confiteri libet. tradetur ista animi tui mansuetudo, diffundeturque paullatim per omne imperij corpus, & cuncta in similitudinem tui

formabuntur. A capite bona valetudo. inde omnia vegeta sunt atque erecta, aut languore demissa: prout animus eorum viget, aut marcet. Et erunt ciues, erunt socij digni hac bonitate: & in totum orbem recti mores reuertentur. parcetur vbique manibus. Diutiùs me morari hîc patere, non vt blandiar auribus tuis: nec enim mihi hic mos est. maluerim veris offendere, quàm placere adulando. quid ergo est, propter quod benè factis dictisque tuis quàm familiarissimum esse te cupio? vt quod nunc natura & impetus est, fiat iudicium. Illud mecum considero; multas voces magnas, sed detestabiles, in vitam humanam peruenisse, celebresque vulgo ferri: vt illam, Oderint, dum metuant. Cui Græcus versus similis est, qui se mortuo terram misceri ignibus iubet: & alia huius notæ. Ac nescio quomodo; ingenia immania & inuisa materiâ fœcundiori expresserunt sensus vehementes & concitatos. Nullam adhuc vocem audiui ex bono lenique animosam. Quid ergo est? vt raro, inuitus, & cum magna cunctatione, ita aliquando scribas necesse est istud, quod tibi in odium litteras adduxit: sed, sicut facis, cum magna cunctatione, cum multis dilationibus.

Cap. III. Et ne fortè decipiat nos speciosum clementiæ nomen aliquando, & in contrarium abducat: videamus quid

sit clementia, qualisque sit, & quos fines habeat. Clementia est temperantia animi, in potestate vlciscendi. vel, lenitas superioris aduersus inferiorem in constituendis pœnis. Plures proponere, est tutius; ne vna definitio parùm rem comprehendat; &, vt ita dicam, formulâ excidat. Itaque dici potest &, Inclinatio animi ad lenitatem in pœnâ exigendâ. Illa finitio contradictiones inueniet, quamuis maximè ad verum accedat, si dixerimus, clementiam esse moderationem aliquid ex meritâ ac debitâ pœnâ remittentem. reclamabitur, nullam virtutem quicquam minus debito facere. Atqui hoc omnes intelligunt, clementiam esse, quæ se flectit citra id, quod meritò constitui posset. Huic contrariam imperiti putant seueritatem; sed nulla virtus virtuti contraria est.

CAP. IV. Quid ergo opponitur clementiæ? Crudelitas; quæ nihil aliud est, quàm atrocitas animi in exigendis pœnis. Sed quidam non exigunt pœnas, crudeles tamen sunt: tamquam, qui ignotos homines & obuios non in compendium, sed occidendi caussâ occidunt. Nec interficere contenti, sæuiunt; vt Sinis ille & Procrustes, & piratæ, qui captos verberant, & in ignem viuos imponunt. Hæc crudelitas quidem: sed quia nec vltionem sequitur (non enim læsa est) nec peccato

alicui irascitur (nullum enim antecessit crimen) extra finitionem nostram cadit: quæ finitio continebat in exigendis pœnis intemperantiam animi. Possumus dicere, non esse hanc crudelitatem, sed feritatem, cui voluptati sæuitia est: possumus insaniam vocare. nam varia sunt genera eius, & nullum certius, quàm quod in cædes hominum & laniationes peruenit. Illos ergo crudeles vocabo, qui puniendi caussam habent, modum non habent. Sicut in Phalari, quem aiunt non quidem in homines innocentes, sed super humanum ac probabilem modum sæuisse. Possumus effugere cauillationem; & ita finire, vt sit crudelitas, inclinatio animi ad asperiora. Hanc clementia repellit longiùs à se: nam seueritatem illi conuenire, certum est. Ad rem pertinet, quærere hoc loco, quid sit misericordia: Plerique enim vt virtutem eam laudant, & bonum hominem vocant misericordem: hæc autem vitium animi est. Vtraq; circa seueritatem, circaque clementiam posita sunt: quæ vitare debemus, ne per speciem seueritatis in crudelitatem, neve per speciem clementiæ in misericordiam incidamus. In hoc, leuiore periculo erratur, sed par error est à vero recedentium.

Cap. V. Ergo quemadmodum religio deos colit, superstitio violat: ita clementiam mansuetudinemque omnes bo-

ni præſtabunt, miſericordiam autem vitabunt. Eſt enim vitium puſilli animi, ad ſpeciem alienorum malorum ſuccidentis. Itaque peſſimo cuique familiariſſima eſt. Anus & mulierculæ ſunt, quæ lacrimis nocentiſſimorum mouentur, quæ ſi liceret, carcerem effringerent. Miſericordia non cauſſam, ſed fortunam ſpectat; clementia rationi accedit. Scio malè audire apud imperitos ſectam Stoicorum, tamquam nimis duram, & minimè principibus regibuſque bonum daturam conſilium. Obiicitur enim illi, quòd ſapientem negat miſereri, negat ignoſcere. Hæc ſi per ſe ponantur, inuiſa ſunt. videntur enim nullam ſpem relinquere humanis erroribus, ſed omnia delicta ad pœnam deducere. Quod ſi eſt, quid hac ſectâ durius, quæ dediſcere humanitatem iubet, portumque aduerſus fortunam certiſſimum mutuo auxilio cludit? Sed nulla ſecta benignior leniorque eſt, nulla amantior hominum, & communibus bonis attentior: vt propoſitum ſit vſui eſſe aut auxilio, nec ſibi tantùm, ſed vniuerſis ſinguliſque conſulere. Miſericordia eſt ægritudo animi, ob alienarum miſeriarum ſpeciem: aut, triſtitia ex alienis malis concepta, quæ accidere immerentibus credit. Ægritudo autem in ſapientem virum non cadit: ſerena eius mens eſt, nec quidquam incidere poteſt

quod illam obducat. Nihil æquè hominem, quàm magnus animus decet: non poteſt autem magnus eſſe idem, ſi metus & mœror confundit, ſi mentem obducit & contrahit. Hoc ſapienti ne in ſuis quidem accidet calamitatibus, ſed omnem fortunæ iram reuerberabit, & ante ſe franget. eamdem ſemper faciem ſeruabit, placidam & inconcuſſam: quod facere non poſſet, ſi triſtitiam reciperet. Adijce, quod ſapiens prouidet, & in expedito conſilium habet: nunquam autem liquidum ſincerumque ex turbido venit. Triſtitia enim inhabilis eſt ad diſpiciendas res, vtilia excogitanda, periculoſa vitanda, æqua æſtimanda. Ergo non miſeretur, quia & ſine miſeria animi non fit. ceterùm omnia, quæ qui miſerentur, dolentes facerent: hic libens & alacri animo faciet.

Cap. VI. Succurret alienis lacrimis, non accedet: dabit manum naufrago, exuli hoſpitium, egenti ſtipem, non hanc contumelioſam, quâ pars maior horum qui ſe miſericordes videri volunt, abijcit & faſtidit quos adiuuat, contingique ab his timet: ſed vt homo homini, ex communi dabit. Donabit lacrimis maternis filium, & catenas ſolui iubebit, & ludo eximet, & cadauer etiam noxium ſepeliet. At faciet iſta tranquillâ mente, vultu ſuo. Ergo non miſerebitur ſapiens, ſed ſuccur-

ret, sed proderit, in commune auxilium natus, ac publicum bonum, ex quo dabit cuique partem: etiam ad calamitosos, pro portione, improbandos & emendandos, bonitatem suam permittet. Afflictis verò, & fortiùs laborantibus, multo libentiùs subueniet. Quotiens poterit, fortunę intercedet. vbi enim opibus potiùs vtetur, aut viribus, quàm ad restituenda quæ casus impulit? Vultum quidem non deijciet, nec animum, ad æruscantis ciuis aut pannosi aridam faciem, & obnixam baculo senectutem: ceterùm omnibus dignis proderit, & deorum more, calamitosos propitius respiciet. Misericordia vicina est miseriæ: habet enim aliquid, trahitque ex ea. Imbecilles oculos esse scias, qui ad alienam lippitudinem & ipsi suffunduntur: tam mehercule, quàm morbum esse, non hilaritatem, semper arridere ridentibus, & ad omnium oscitationem ipsum quoque os diducere. Misericordia vitium est animorum, nimis miseriæ fauentium: quam si quis à sapiente exigit, propè est, vt lamentationem exigat, & in alienis funeribus gemitus. At quare non ignoscat, dicam.

Cap. VII. Constituamus nunc quoque quid sit venia, vt sciamus dari illam à sapiente non debere. Venia est pœnę meritæ remissio. Hanc sapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutiùs,

quibus hoc propositum est. Ego vt breuiter, tanquam in alieno iudicio dicam: ei ignoscitur qui puniri debuit: sapiens autem nihil facit quod non debet, nihil prętermittit quod debet. itaque pœnam quam exigere debet, non donat: sed illud quod ex venia consequi vis, honestiore tibi viâ tribuit. Parcit enim sapiens, consulit & corrigit. Idem facit, quòd si ignosceret, nec ignoscit: quoniam qui ignoscit, fatetur aliquid se, quod fieri debuit, omisisse. Aliquem verbis tantùm admonebit, pœnâ non afficiet, ętatem eius emendabilem intuens: aliquem inuidiâ criminis manifestè laborantem, iubebit incolumem esse: quia deceptus est, quia per vinum lapsus. Hostes dimittet saluos, aliquando etiam laudatos, si honestis caussis pro fide, pro fœdere, pro libertate in bellum accincti sunt. Hæc omnia non veniæ, sed clementiæ opera sunt. Clementia liberum arbitrium habet: non sub formula, sed ex æquo & bono iudicat. & absoluere illi licet, & quanti vult, taxare litem. Nihil ex his facit, tanquam iusto minus fecerit, sed tanquam id quod constituit, iustissimum sit. Ignoscere autem est, quæ iudicas punienda, non punire. Venia, debitæ pœnæ remissio est: clementia hoc primum præstat, vt quos dimittit, nihil aliud illos pati debuisse pronuntiet. Plenior est ergo, quàm venia, & honestior.

De verbo (vt mea fert opinio) controuersia est, de re quidem conuenit. Sapiens multa remittet, multos parùm sani, sed sanabilis ingenij, seruabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tantùm rectas procerasque arbores colunt: sed illis quoque quas aliqua deprauauit caussa, adminicula quibus regantur, applicant. Alias circumcidunt, ne proceritatem rami premant: quasdam infirmas vitio loci, nutriunt: quibusdam, alienâ vmbrâ laborantibus, cœlum aperiunt. Secundum hæc, videbit perfectus sapiens, quod ingenium quâ ratione tractandum sit, quomodo in rectum praua flectantur. * *Multa desunt.*

L. ANNÆI SENECÆ AD PAVLLINVM DE BREVITATE VITÆ LIBER VNVS.

Capvt I.

Maior pars mortalium, Paulline, de naturæ malignitate conqueritur, quòd in exiguum æui gignimur, quòd hęc tam velociter, tam rapidè dati nobis temporis spatia decurrant: adeò vt, exceptis admodum paucis, ceteros in ipso vitæ apparatu vita destituat. Nec huic publico, vt opinantur, malo, turba tantùm & imprudens

prudens vulgus ingemuit: clarorum quoque virorum hic affectus querelas euocauit. Inde illa maximi medicorum exclamatio est, Vitam breuem esse, longam artem. Inde Aristoteli cum rerum naturâ exigenti, minimè conueniens sapienti viro lis est: illam animalibus tantum indulsisse, vt quina aut dena sęcula edurent, homini in tam multa ac magna genito, tanto citeriorem terminum stare. Non exiguum temporis habemus, sed multum perdimus. Satis longa vita, & in maximarum rerum consummationem largè data est, si tota benè collocaretur. Sed vbi per luxum ac negligentiam defluit, vbi nulli rei bonę impenditur: vltimâ demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus. Ita est. non accepimus breuem vitam, sed fecimus: nec inopes eius, sed prodigi sumus. Sicut amplæ & regiæ opes, vbi ad malum dominum peruenerunt, momento dissipantur: at quamuis modicæ, si bono custodi traditæ sunt, vsu crescunt: ita ætas nostra, benè disponenti, multum patet.

Cap. II. Quid de rerum natura querimur? illa se benignè gessit. vita, si scias vti, longa est. Alium insatiabilis tenet auaritia: alium in superuacuis laboribus operosa sedulitas: alius vino madet: alius inertiâ torpet: alium defatigat ex alienis iudiciis suspensa semper ambitio: alium

mercandi præceps cupiditas circa omnes terras, omnia maria, spe lucri ducit. Quosdam torquet cupido militiæ, nunquam non aut alienis periculis intentos, aut suis anxios: sunt quos ingratus superiorum cultus voluntariâ seruitute consumat. Multos aut affectatio alienæ fortunæ, aut suæ odium detinuit: plerosque nihil certum sequentes, vaga & inconstans, & sibi displicens leuitas, per noua consilia iactauit. Quibusdam nihil quò cursum dirigant, placet, sed marcentes oscitantesque fata deprehendunt, adeò vt quod apud maximum poëtarum, more oraculi dictum est, verum esse non dubitem:

Exigua pars est vitæ, quam nos viuimus.

cæterum quidem omne spatium, non vita, sed tempus est. Vrgentia circumstant vitia vndique: nec resurgere, aut in dispectum veri attollere oculos sinunt, sed mersos, & in cupiditatibus infixos premunt. Nunquam illis recurrere ad se licet: sed si quando aliqua quies fortuitò contigit, velut in profundo mari, in quo post ventum quoque volutatio est, fluctuantur, nec vnquam illis à cupiditatibus suis otium instat. De istis me putas disserere, quorum in confesso mala sunt? aspice illos, ad quorum felicitatem concurritur: bonis suis effocantur. Quàm multis, graues sunt diuitiæ? quàm multorum eloquentia quotidiano ostentandi ingenij spatio, sangui-

nem educit? quàm multi continuis voluptatibus pallent? quàm multis nihil liberi relinquit circumfusus clientium populus? Omnes denique istos, ab infimis vsque ad summos, pererra: hic aduocat, hic adest: ille periclitatur, ille defendit, ille iudicat. Nemo se sibi vindicat, alius in alium consumimur. Interroga de istis, quorum nomina ediscuntur: his illos dignosci videbis notis: Hic illius cultor est, ille illius, suus nemo. Deinde dementissima quorundam indignatio est. queruntur de superiorum fastidio, quòd ipsis adire volentibus non vacauerint. Audet quisquam de alterius superbiâ queri, qui sibi ipse nunquam vacat? Ille tamen, quisquis est, insolenti quidem vultu, sed aliquando respexit: ille aures suas ad tua verba demisit: ille te ad latus suum recepit. tu non inspicere te vnquam, non audire dignatus es.

Cap. III. Non est itaque quòd ista officia cuiquam imputes: quoniam quidem cùm illa faceres, non esse cum aliquo volebas, sed tecum esse non poteras. Omnia licèt quæ vnquam ingenia fulserunt, in hoc vnum consentiant, nunquam satis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur. Prædia sua occupari à nullo patiuntur: & si exigua contentio est de modo finium, ad lapides & arma discurrunt: in vitam suam incedere alios sinunt,

imò verò ipsi etiam possessores eius futuros inducunt. Nemo inuenitur, qui pecuniam suam diuidere velit: vitam vnusquisque quàm multis distribuit? Adstricti sunt in continendo patrimonio: simul ad temporis iacturam ventum est, profusissimi in eo, cuius vnius honesta auaritia est. Libet itaque ex seniorum turbâ comprehendere aliquem. Peruenisse te ad vltimum ætatis humanæ videmus: centesimus tibi, vel suprà, premitur annus: agedum, ad computationem ætatem tuam reuoca. Dic quantum ex isto tempore creditor, quantum amica, quantum reus, quantum cliens abstulerit: quantum lis vxoria, quantum seruorum coërcitio, quantum officiosa per vrbem discursatio. Adijce morbos, quos manu fecimus: adijce, quod & sine vsu iacuit: videbis te pauciores annos habere, quàm numeras. Repete memoriâ tecum, quando certus consilij fueris, quotus quisque dies, vt destinaueras recesserit; qui tibi vsus tui fuerit; quando in statu suo vultus, quando animus intrepidus; quid tibi in tam longo æuo facti operis sit; quàm multi vitam tuam diripuerint, te non sentiente quid perderes; quantum vanus dolor, stulta lætitia, auida cupiditas, blanda conuersatio abstulerit; quàm exiguum tibi de tuo relictum sit: intelliges, te immaturum mori.

Cap. IV. Quid ergo est in caussâ? Tan-

quàm semper victuri viuitis: nunquam vobis fragilitas vestra succurrit. Non obseruatis quantum temporis transierit. velut ex pleno & abundanti perditis: cùm interim fortasse ille ipse, alicui vel homini vel rei donatus, vltimus dies sit. Omnia, tamquam mortales, timetis: omnia tamquam immortales, concupiscitis. Audies plerosque dicentes: A quinquagesimo in otium secedam: sexagesimus annus ab officiis me dimittet. Et quem tandem longioris vitæ prędem accipis? quis ista, sicuti disponis, ire patietur? Non pudet te reliquias vitæ tibi reseruare, & id solum tempus bonæ menti destinare, quod in nullam rem conferri possit? Quàm serum est, tunc viuere incipere, cùm desinendum est? quæ tam stulta mortalitatis obliuio, in quinquagesimum & sexagesimum annum differre sana consilia: & inde velle vitam inchoare, quò pauci perduxerunt? Potentissimis, & in altum sublatis hominibus, excidere voces videbis, quibus otium optent, laudent, omnibus bonis suis præferant. Cupiunt interim ex illo fastigio suo, si tutò liceat, descendere. nam vt nihil extra lacessat, aut quatiat; in se, ipsa fortuna ruit.

Cap. V. Diuus Augustus, cui dij plura quàm vlli præstiterunt, non desiit quietem sibi precari, vacationem à Repub. petere. Omnis eius sermo ad hoc semper reuolu-

tus est, vt sibi speraret otium. Hoc labores suos, etiam si falso, dulci tamen oblectabat solatio, aliquando se victurum sibi. In quâdam ad senatum missâ epistolâ, cùm requiem suam non vacuam fore dignitatis, nec à priore gloriâ discrepantem pollicitus esset, hæc verba inueni: Sed ista fieri speciosiùs, quàm promitti possunt. me tamen cupido temporis optatissimi mihi, prouexit, vt quoniam rerum lætitia moratur adhuc, præciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine. Tanta visa est res otium, vt illam, quia vsu non poterat, cogitatione præsumeret. Qui omnia videbat ex se vno pendentia, qui hominibus gentibusque fortunam dabat, illum diem lætissimus cogitabat, quo magnitudinem suam exueret. Expertus erat, quantum illa bona, per omnes terras fulgentia, sudoris exprimerent, quantum occultarum solicitudinum tegerent: cùm ciuibus primùm, deinde cum collegis, nouissimè cum affinibus, coactus armis decernere, mari terrâque sanguinem fudit: per Macedoniam, Siciliam, Ægyptum, Syriam, Asiamque, & omnes propè oras bello circumactus, Romanâ cæde lassos exercitus ad externa bella conuertit. Dum Alpes pacat, immixtosque mediæ paci & imperio hostes perdomat, dum vltra Rhenum, Euphratem & Danubium terminos mouet, in ipsâ vrbe, Murenæ, Cæpionis, Lepidi,

Egnatiorum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum effugerat insidias: filia, & tot nobiles iuuenes adulterio velut sacramento adacti, iam infractam ætatem territabant: postquam & iterum timenda cum Antonio mulier. Hæc vlcera cum ipsis membris absciderat: alia subnascebantur. velut cùm graue multo sanguine est corpus, partes semper aliquæ rumpebantur. Itaque otium optabat: in huius spe & cogitatione labores eius residebant: hoc votum erat eius, qui voti compotes facere poterat. Marcus Cicero inter Catilinas Clodiosque iactatus, Pompeiosque & Crassos; partim manifestos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum Republicâ, & illam pessum euntem tenet, nouissimè abductus, nec secundis rebus quietus, nec aduersarum patiens, quotiens illum ipsum consulatum suum non sine caussâ, sed sine fine laudatum, detestatur? quàm flebiles voces exprimit in quâdam ad Atticum epistolâ, iam victo patre Pompeio, adhuc filio in Hispaniâ fracta arma refouente? Quid agam, inquit, hîc quæris? moror in Tusculano meo semiliber. Alia deinceps adijcit, quibus & priorem ætatem complorat, & de præsenti queritur, & de futurâ desperat. Semiliberum se dixit Cicero. at mehercules nunquam sapiens in tam humile nomen procedet, nunquam semiliber

erit: integræ semper libertatis & solidæ, solutus, & sui iuris, altior ceteris. Quid enim supra eum potest esse, qui supra fortunam est?

CAP. VI. Liuius Drusus, vir acer & vehemens, cùm leges nouas & mala Gracchana mouisset, stipatus ingenti totius Italiæ cœtu, exitum rerum non prouidens, quas nec agere licebat, nec iam liberum erat semel inchoatas relinquere, exsecratus inquietam à primordiis vitam, dicitur dixisse, Vni sibi, nec puero quidem, vnquam ferias contigisse. Ausus est enim & pupillus adhuc, & prætextatus, iudicibus reos commendare, & gratiam suam interponere tam efficaciter, vt quædam iudicia constet ab illo rapta. Quò non irrumperet tam immatura ambitio? scires in malum ingens, & priuatum, & publicum, euasuram illam tam præcoquem audaciam. Serò itaque querebatur, nullas sibi ferias contigisse: à puero seditiosus, & foro grauis. Disputatur, an ipse sibi manus attulerit. subitò enim, vulnere per inguen accepto, collapsus est: aliquo dubitante, an mors voluntaria esset: nullo, an tempestiua. Superuacuum est commemorare plures: qui cùm aliis felicissimi viderentur, ipsi in se verum testimonium dixerunt, perosi omnem actum annorum suorum. Sed his querelis nec alios mutauerunt, nec seipsos. Nam cùm verba erum-

perent, affectus ad consuetudinem relabebantur. Vestra mehercule vita, licèt supra mille annos exeat, in arctissimum contrahetur. Ista vitia nullum non sæculum deuorabunt: hoc verò spatium, quod, quamuis natura currit, ratio dilatat, citò vos effugiat necesse est. Non enim apprehenditis, nec retinetis, nec velocissimæ omnium rei moram facitis, sed abire vt rem superuacuam ac reparabilem finitis. In primis autem & illos numero, qui nulli rei, nisi vino ac libidini vacant. nulli enim turpiùs occupati sunt: ceteri, etiam si vanâ gloriæ imagine teneantur, speciosè tamen errant. Licèt auaros mihi, licèt vel iracundos enumeres, vel odia exercentes iniusta, vel bella: omnes isti viriliùs peccant. in Venerem ac libidinem proiectorum inhonesta labes est. Omnia istorum tempora excute: aspice quandiu computent, quandiu insidientur, quandiu timeant, quandiu colant, quandiu colantur, quantum vadimonia sua atque aliena occupent, quantum conuiuia, quæ iam ipsa officia sunt: videbis, quemadmodum illos respirare non sinant vel mala sua, vel bona. Denique inter omnes conuenit, nullam rem benè exerceri posse ab homine occupato: non eloquentiam, non liberales disciplinas: quando districtus animus nihil altius recipit, sed omnia velut inculcata respuit. Nihil minus est hominis oc-

R v

cupati, quàm viuere: nullius rei difficilior est scientia.

Cap. VII. Professores aliarum artium vulgo multique sunt. quasdam verò ex his pueri admodum ita percepisse visi sunt, vt etiam præcipere possent: Viuere totâ vitâ discendum est: & quod magis fortasse miraberis, totâ vitâ discendum est mori. Tot maximi viri, relictis omnibus impedimentis, cùm diuitiis, officiis, voluptatibus renunciassent, hoc vnum in extremam vsque ætatem egerunt, vt viuere scirent: plures tamen ex his nondum se scire confessi, è vita abierunt, nedum vt isti sciant. Magni, mihi crede, & supra humanos errores eminentis viri est, nihil ex suo tempore delibari sinere: & ideò vita eius longissima est, cui quantumcunque patuit, totum ipsi vacauit. Nihil inde incultum otiosumque iacuit: nihil sub alio fuit. neque enim quidquam reperit dignum, quod cum tempore suo permutaret, custos eius parcissimus. Itaque satis illi fuit. his verò necesse est defuisse, ex quorum vita multum populus tulit. Nec est quòd putes, hinc illos non intelligere damnum suum. plerosque certè audies ex his quos magna felicitas grauat, inter clientium greges, aut caussarum actiones, aut ceteras honestas miserias exclamare interdum: Mihi viuere non licet. Quídni non liceat? omnes illi qui te sibi aduocant, tibi abducunt.

Ille reus quot dies abstulit? quot ille candidatus? quot illa anus, efferendis heredibus lassa? quot ille ad irritandam auaritiam captantium simulatus æger? quot ille potentior amicus, qui vos non in amicitia, sed in apparatu habet? Dispunge, inquam, ac recense vitæ tuæ dies: videbis paucos admodum & reiiculos apud te resedisse. Assecutus ille quos optauerat fasces, cupit ponere, & subinde dicit: Quando hic annus præteribit? Facit ille ludos, quorum sortem sibi obtingere magno æstimauit: Quando, inquit, istos effugiam? Diripitur ille toto foro patronus, & magno concursu omnia, vltrà quàm audiri potest complet, Quando, inquit, res proferentur? Præcipitat quisque vitam suam, & futuri desiderio laborat, præsentium tædio. At ille, qui nullum non tempus in vsus suos confert, qui omnes dies tamquam vitam ordinat, nec optat crastinum, nec timet. Quid enim est, quod iam vlla hora nouæ voluptatis possit afferre? Omnia nota, omnia ad satietatem percepta sunt: de cetero, fors fortuna vt volet ordinet, vita iam in tuto est. Huic adiici potest, detrahi nihil; & adiici sic, quemadmodum saturo iam & pleno aliquid cibi, quod nec desiderat, nec capit.

Cap. VIII. Non est itaque quòd quemquam, propter canos aut rugas, putes diu vixisse. non enim ille diu vixit, sed diu

fuit. Quid enim? si illum multum putes nauigauisse, quem sæua tempestas à portu exceptum huc & illuc tulit, ac viribus ventorum ex diuerso furentium per eadem spatia in orbem egit? non ille multum nauigauit, sed multum iactatus est. Mirari soleo, cùm video aliquos tempus petere, & eos qui rogantur facillimos. Illud vterque spectat, propter quod tempus petitum est: ipsum quidem neuter. Quasi nihil petitur, quasi nihil datur: re omnium pretiosissimâ luditur. Fallit autem illos, quia res incorporalis est, quia sub oculos non venit: ideoque vilissima æstimatur, imò pænè nullum pretium eius est. Annua congiaria homines clarissimi accipiunt, & his aut laborem, aut operam, aut diligentiam suam locant: nemo æstimat tempus. vtuntur illo laxiùs, quasi gratuito. At eosdem ægros vide, si mortis periculum admotum est propiùs, medicorum genua tangentes; si metuunt capitale supplicium, omnia sua, vt viuant, paratos impendere: tanta in illis discordia affectuum est. Quòd si posset, quemadmodum præteritorum annorum cuiusq; numerus proponi, sic futurorum: quomodo illi, qui paucos viderent superesse, trepidarent, quomodo illis parcerent? Atqui facile est, quamuis exiguum dispensare, quod certum est; id debet seruari diligentiùs, quod nescias quando deficiat. Nec est tamen,

quòd ignorare putes illos, quàm cara res sit. Dicere solent eis quos valdissimè diligunt, paratos se partem annorum suorum dare. Dant, nec intelligunt: dant autem ita, vt sine illorum incremento sibi detrahant: sed hoc ipsum an detrahant, nesciunt: ideò tolerabilis est illis iactura detrimenti latentis. Nemo restituet annos, nemo iterum te tibi reddet. Ibit quà cœpit ætas, nec cursum suum aut reuocabit aut supprimet: nihil tumultuabitur, nihil admonebit velocitatis suæ, tacita labetur. Non illa se regis imperio, non fauore populi longiùs proferet. sicut iussa est, à primo die curret: nusquam diuertet, nusquam remorabitur. Quid fiet? tu occupatus es, vita festinat: mors interim aderit, cui, velis nolis, vacandum est.

Cap. IX. Potéstne quisquam, dico, hominum eorum qui prudentiam iactant, & operosiùs occupati sunt, quàm vt meliùs possint viuere? Impendio vitæ vitam instruunt, cogitationes suas in longum ordinant: maxima porrò vitæ iactura, dilatio est. Illa primum quemque extrahit diem, illa eripit præsentia, dum vlteriora promittit. Maximum viuendi impedimentum est, expectatio, quę pendet ex crastino. Perdis hodiernum. quod in manu fortunę positum est, disponis: quod in tuâ, dimittis. Quò spectas, quò te extendis? omnia quæ ventura sunt, in incerto ia-

cent: protinus viue. Clamat ecce maximus vates, & velut diuino furore instinctus salutare carmen canit:

Optima quaque dies miseris mortalibus æui
Prima fugit.

Quid cunctaris, inquit, quid cessas? Nisi occupas, fugit: cùm occupaueris, tamen fugiet. Itaque cum celeritate temporis, vtendi velocitate certandum est. velut ex torrente rapido, nec semper casuro, citò hauriendum est. Hoc quoque pulcherrimè ad exprobrandam infinitam cogitationem, quòd non optimam quamque ętatem, sed diem dicit. Quid securus, & in tantâ temporum fugâ lentus, menses tibi, & annos, & longam seriem, vtcunque auiditati tuæ visum est, exporrigis? de die tecum loquitur, & de hoc ipso fugiente. Non dubium est ergo, quin prima quęque optima dies fugiat mortalibus miseris, id est, occupatis; quorum pueriles adhuc animos senectus opprimit, ad quam imparati inermesque veniunt. Nihil enim prouisum est: subitò in illam, nec opinantes inciderunt: accedere eam cottidie non sentiebant. Quemadmodum quos aut sermo, aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit, peruenisse se antè sciunt, quàm appropinquasse: ita hoc iter vitæ assiduum & citatissimum, quod dormientes vigilantesq; eodem gradu facimus, occupatis non apparet, nisi in fine.

Cap. X. Quod proposui, si in partes velim & argumenta diducere, multa mihi occurrent, per quæ probem breuissimam esse occupatorum vitam. Solebat dicere Fabianus, non ex his cathedrariis philosophis, sed ex veris & antiquis, contra affectus impetu, non subtilitate pugnandum, nec minutis vulneribus, sed incursu auertendam aciem. Sugillationem enim retundi debere, non vellicari. Tamen vt illis error exprobretur suus, docendi, non tantùm deplorandi sunt. In tria tempora vita diuiditur: quod est, quod fuit, & quod futurum est. Ex his, quod agimus, breue est: quod acturi sumus, dubium: quod egimus, certum. Hoc est enim, in quod fortuna ius perdidit, quod in nullius arbitrium reduci potest. Hoc amittunt occupati. nec enim illis vacat præterita respicere: & si vacet, iniucunda est pœnitendæ rei recordatio. Inuiti namque ad tempora malè exacta animum reuocant, nec audent ea retentare, quorum vitia etiam quę aliquo præsentis voluptatis lenocinio subripiebantur, retractando patescunt. Nemo, nisi à quo omnia acta sunt sub censurâ suâ, quæ nunquam fallitur, libenter se in præteritum retorquet. Ille qui multa ambitiosè concupiit, superbè contempsit, impotenter vicit, insidiosè decepit, auarè rapuit, prodigè effudit, necesse est memoriam suam timeat. Atqui hæc est

pars temporis nostri sacra ac dedicata, omnes humanos casus supergressa, extra regnum fortunæ subducta: quam non inopia, non metus, non morborum incursus exagitat. Hæc nec turbari, nec eripi potest: perpetua eius & intrepida possessio est. Singuli tantùm dies, & hi per momenta præsentes sunt: at præteriti temporis omnes, cùm iusseris, aderunt, ad arbitrium tuum se inspici ac detineri patientur: quod facere occupatis non vacat. Securæ & quietæ mentis est, in omnes vitæ suæ partes discurrere: occupatorum animi velut sub iugo sunt, flectere se ac respicere non possunt. Abiit igitur vita eorum in profundum, & vt nihil prodest, quantumlibet ingeras, si non subest quod excipiat, ac seruet: sic nihil refert, quantum temporis detur, si non est vbi subsidat. per quassos foratosque animos transmittitur. Præsens tempus breuissimum est, adeò quidem, vt quibusdam nullum videatur: in cursu enim semper est. fluit & præcipitatur: antè desinit esse, quàm venit: nec magis moram patitur, quàm mundus, aut sidera, quorum irrequieta semper agitatio, nunquam in eodem vestigio manet. Solum igitur ad occupatos præsens pertinet tempus: quod tam breue est, vt arripi non possit, & idipsum illis, districtis in multa, subducitur.

CAP. XI. Denique vis scire, quàm

non diu viuant? vide quàm cupiant diu viuere. Decrepiti senes paucorum annorum accessionem votis mendicant. minores natu seipsos esse fingunt: mendacio sibi blandiuntur: & tam libenter fallunt, quàm si fata vnà decipiant. Iam verò cùm illos aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit, quemadmodum pauentes moriuntur, non tanquam exeant de vita, sed tanquam extrahantur? stultos se fuisse, quòd non vixerint, clamitant, & si modò euaserint ex illa valetudine, in otio victuros. Tunc quàm frustrà parauerint, quibus non fruerentur, quàm incassum omnis labor ceciderit, cogitant. At quibus vita procul ab omni negotio agitur, quid ni spatiosa sit? nihil ex illa delegatur, nihil aliò atque aliò spargitur, nihil inde fortunæ traditur, nihil negligentiâ interit, nihil largitione detrahitur, nihil superuacuum est: tota (vt ita dicam) in reditu est. Quantulacunque itaque abundè sufficit: & ideò quandocunque vltimus dies venerit, non cunctabitur vir sapiens ire ad mortem certo gradu. Quæris fortè, quos occupatos vocem? non est quòd me solos putes dicere, quos à basilica immissi demum canes eijciunt; quos aut in suâ vides turbâ speciosiùs elidi, aut in alienâ contemptiùs; quos officia domibus suis euocant, vt alienis foribus illidant; quos hasta prætoris infami lucro, & quandoque sup-

puraturo, exercet. Quorumdam otium occupatum est. in villâ, aut in lecto suo, in mediâ solitudine, quamuis ab omnibus recesserunt, sibi ipsi molesti sunt: quorumdam non otiosa vita est dicenda, sed desidiosa occupatio.

CAP. XII. Illum tu otiosum vocas, qui Corinthia paucorum furore pretiosa, anxiâ subtilitate concinnat, & maiorem dierum partem in æruginosis lamellis consumit? qui in ceromate (nam, proh facinus, ne Romanis quidem vitiis laboramus) spectator puerorum rixantium sedet? qui vinctorum suorum greges in ætatum & colorum paria diducit? qui athletas nouissimos pascit? Quid? illos otiosos vocas, quibus apud tonsorem multæ horæ transmittuntur, dum decerpitur, si quid proximâ nocte succreuit, dum de singulis capillis in cōsilium itur, dum aut disiecta coma restituitur, aut deficiens hinc atque illinc in frontem compellitur? Quomodo irascuntur, si tonsor paullò negligentior fuit? tanquam virum tonderet. Quomodo excandescunt, si quid ex iuba sua decisum est, si quid extra ordinem iacuit, nisi omnia in anulos suos reciderunt? Quis est istorum, qui non malit rempublicam turbari, quàm comam suam? qui non solicitior sit de capitis sui decore, quàm de salute? qui non comptior esse malit, quàm honestior?

Hos tu otiosos vocas, inter pectinem speculumque occupatos? Quid illi, qui in componendis, audiendis, discendis canticis operati sunt: dum vocem cuius rectum cursum natura & optimum & simplicissimum fecit, inflexu modulationis inertissimæ torquent? Quorum digiti aliquod inter se carmen metientes semper sonant: quorum cùm ad res serias, sæpè & tristes, adhibiti sunt, exauditur tacita modulatio? non habent isti otium, sed iners negotium. Conuiuia mehercule horum non posuerim inter vacantia tempora, cùm videam quàm soliciti argentum ordinent, quàm diligenter exoletorum suorum tunicas succingant, quàm suspensi sint, quomodo aper à coco exeat: quantâ celeritate, signo dato, glabri ad ministeria discurrant: quantâ arte scindantur aues in frusta non enormia: quàm curiosè infelices pueruli ebriorum sputa detergeant. Ex his elegantiæ lautitiæque fama captatur, & vsque eò in omnes vitæ successus mala sua illos sequuntur, vt nec bibant sine ambitione, nec edant. Nec illos quidem inter otiosos numeraueris, qui sellâ se & lecticâ huc & illuc ferunt, & ad gestationum suarum, quasi deserere illas non liceat, horas occurrunt: quos, quando lauari debeant, quãdo natare, quando cœnare, alius admonet: & vsque eò nimio delicati animi languore soluuntur,

vt per se scire non possint, an esuriant? Audio quemdam ex delicatis (si modò deliciæ vocandæ sunt, vitam & consuetudinem humanam dediscere) cùm ex balneo inter manus elatus, & in sellâ positus esset, dixisse interrogando, Iam sedeo? Hunc tu ignorantem an sedeat, putas scire an viuat, an videat, an otiosus sit? Non facilè dixerim, vtrùm magis miserear, si hoc ignorauit, an si se ignorare finxit. Multarum quidem rerum obliuionem sentiunt, sed multarum & imitantur: quædam vitia illos, quasi felicitatis argumenta, delectant. Nimis humilis & contempti hominis esse videtur, scire quid faciat. I nunc, & mimos multa mentiri ad exprobrandam luxuriam puta. Plura mehercule prætereunt quàm fingunt: & tanta incredibilium vitiorum copia, ingenioso in hoc vnum sæculo, processit, vt iam mimorum arguere possimus negligentiam. Esse aliquem, qui vsque eo deliciis interierit, vt an sedeat, alteri credat?

Cap. XIII. Non est ergo otiosus hic: aliud nomen imponas. æger est, imò mortuus est. Ille otiosus est, cui otii sui sensus est: hic verò semiuiuus, cui ad intelligendos corporis sui habitus indice opus est. quomodo potest hic alicuius temporis dominus esse? persequi singulos longum est: quorum aut latrunculi,

aut pila; aut excoquendi in sole corporis cura, consumpsêre vitam. Non sunt otiosi, quorum voluptates multum negotium habent. Nam de illis nemo dubitabit, quin operosè nihil agant; qui in litterarum inutilium studiis detinentur: quæ iam apud Romanos quoque magna manus est. Græcorum iste morbus fuit, quærere quem numerum remigum Vlixes habuisset: prior scripta esset Ilias, an Odyssea: præterea an eiusdem esset auctoris. Alia deinceps huius notæ: quæ siue cõtineas, nihil tacitam conscientiam iuuant; siue proferas, non doctior videberis, sed molestior. Ecce Romanos quoque inuasit inane studium superuacua discendi. His diebus audiui quemdam sapientem referentem, quæ primus quisque ex Romanis ducibus fecisset. Primus nauali prælio Duillius vicit, primus Curius dentatus in triumpho duxit elephantos. Etiamnum ista, & si ad veram gloriam non tendunt, circa ciuilium tamen operum exempla versantur. Non est profutura talis scientia: est tamen quæ nos speciosâ rerum vanitate detineat. Hoc quoque quærentibus remittamus, quis Romanis primus persuasit nauem conscendere? Claudius is fuit: Caudex ob hoc ipsum appellatus, quia plurium tabularum contextus, caudex apud antiquos vocabatur: vnde publicæ tabulæ, codices

dicuntur: & naues, nunc quoque, quæ ex antiquâ consuetudine per Tiberim commeatus subuehunt, caudicariæ vocantur. Sanè & hoc ad rem pertineat, quòd Valerius Coruinus primus Messanam vicit, & primus ex familia Valeriorum, vrbis captæ in se translato nomine Messana appellatus est, paulatimque vulgò permutante litteras, Messalla dictus est. Num & hoc quemquam curare permittas, quòd primus L. Sulla in circo leones solutos dedit, cùm alioquin alligati darentur, ad conficiendos eos missis à rege Boccho iaculatoribus? & hoc sanè remittatur. Num & Pompeium primum in circo elephantorum duodeviginti pugnam edidisse, commissis more prœlij noxiis hominibus, ad vllam rem bonam pertinet? Princeps ciuitatis, & inter antiquos principes, vt fama tradidit, bonitatis eximiæ, memorabile putauit spectaculi genus, nouo more perdere homines. Depugnant? parum est: lancinantur? parum est: ingenti mole animalium obterantur. Satius erat ista in obliuionem ire, ne quis posteà potens disceret, inuideretque rei minimè humanæ.

Cap. XIV. O quantum caliginis mentibus humanis obijcit magna felicitas! ille se supra rerum naturam esse tunc credidit, cùm tot miserorum hominum cateruas, sub alio cælo natis beluis obijceret; cùm bellum inter tam disparia animalia

committeret; cùm in conspectu populi Romani multum sanguinis funderet; mox plus ipsum fundere coacturus. At idem posteà Alexandrinâ perfidiâ deceptus, vltimo mancipio transfodiendum se præbuit, tum demum intellectâ inani iactatione cognominis sui. Sed vt illò reuertar, vnde decessi, & in aliâ materiâ ostendam superuacuam quorundam diligentiam: idem narrabat, Metellum victis in Sicilia Pœnis, triumphantem, vnum omnium Romanorum ante currum centum & viginti captiuos elephantos duxisse: Sullam, vltimum Romanorum protulisse pomœrium, quod nunquam prouinciali, sed Italico agro acquisito mos proferre apud antiquos fuit. Hoc scire magis prodest, quàm Auentinum montem extra pomœrium esse, vt ille affirmabat, propter alteram ex duabus caussis: aut quòd plebs eò secessisset, aut quòd Remo auspicante illo loco aues non addixissent. Alia deinceps innumerabilia quæ aut ficta sunt, aut mendacij similia. Nam vt concedas omnia eos fide bonâ dicere, vt ad præstationem scribant: tamen cuius ista errores minuent? cuius cupiditates prement? quem fortiorem, quem iustiorem, quem liberariorem facient? Dubitare se interim Fabianus noster aiebat, an satius esset nullis studiis admoueri, quàm his implicari. Soli omnium otiosi sunt, qui sapientiæ vacant:

ſoli viuunt, nec enim ſuam tantùm ętatem benè tuentur: omne æuum ſuo adijciunt. Quidquid annorum ante illos actum eſt, illis acquiſitũ eſt. Niſi ingratiſſimi ſumus, illi clariſſimi ſacrarum opinionum conditores, nobis nati ſunt, nobis vitam præparauerunt. Ad res pulcherrimas, ex tenebris ad lucẽ erutas, alieno labore deducimur: nullo nobis ſæculo interdictum eſt: in omnia admittimur: & ſi magnitudine animi egredi humanæ imbecillitatis anguſtias libet, multum per quod ſpatiemur temporis eſt. Diſputare cum Socrate licet, dubitare cum Carneade, cum Epicuro quieſcere, hominis naturam cum Stoicis vincere, cum Cynicis excedere, cum rerum naturâ in conſortium omnis æui pariter incedere. Quídni ab hoc exiguo & caduco temporis tranſitu, in illa nos toto demus animo, quæ immenſa, quæ æterna ſunt, quæ cum melioribus communia? Iſti qui per officia diſcurſant, qui ſe alioſque inquietant; cùm benè inſanierint, cùm omnium limina quotidie perambulauerint, nec vllas apertas fores præterierint, cùm per diuerſas domos meritoriam ſalutationem circumtulerint: quotumquemque ex tam immenſâ, & variis cupiditatibus diſtrictâ, vrbe poterunt videre? quàm multi erunt, quorum illos aut ſomnus, aut luxuria, aut inhumanitas ſubmoueat? quàm multi, qui illos, cùm diu torſerint, ſimulatâ

ſimulatâ feſtinatione tranſcurrant? quàm multi per refertum clientibus atrium prodire vitabunt,& per obſcuros ædium aditus profugient? quaſi non inhumanius ſit decipere, quàm excludere. quàm multi heſternâ crapulâ ſemiſomnes & graues, illis miſeris ſomnum ſuum rumpentibus, vt alienum expectent, vix alleuatis labiis inſuſurratum millies nomen, oſcitatione ſuperbiſſimâ reddent? Hos in veris officiis morari licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagoram quotidie, & Democritum, ceteroſque antiſtites bonarum artium, qui Ariſtotelem & Theophraſtum volent habere quamfamiliariſſimos. nemo horum non vacabit, nemo non venientem ad ſe beatiorem,amantioremque ſui dimittet, nemo quemquam vacuis à ſe manibus abire patietur. Nocte conueniri, & interdiu, ab omnibus mortalibus poſſunt.Horum te mori nemo coget,omnes docebunt: horum nemo annos tuos conteret, ſuos tibi contribuet: nullius ex his ſermo periculoſus erit, nullius amicitia capitalis, nullius ſumptuoſa obſeruatio.

CAP. XV. Feres ex his,quidquid voles: per illos non ſtabit,quo minus quantum plurimum ceperis, haurias. Quæ illum felicitas, quàm pulchra ſenectus manet,qui ſe in horum clientelam contulit? habebit cum quibus de minimis maxi-

miſque rebus deliberet, quos de ſe quotidie conſulat, à quibus audiat verum ſine contumelia, laudetur ſine adulatione; ad quorum ſe ſimilitudinem effingat. Solemus dicere, non fuiſſe in noſtrâ poteſtate, quos ſortiremur parentes: ſorte nobis datos. nobis verò ad noſtrum arbitrium naſci licet. Nobiliſſimorum ingeniorum familiæ ſunt. elige in quam adſciſci velis: non in nomen tantùm adoptaberis, ſed in ipſa bona. quæ non erunt ſordidè nec malignè cuſtodienda: maiora fient, quò illa pluribus diuiſeris. Hi tibi dabunt ad æternitatem iter, & te in illum locum, ex quo nemo eijciet, ſubleuabunt: hæc vna ratio eſt extendendæ mortalitatis, imò in immortalitatem vertendæ. Honores, monumenta, quidquid aut decretis ambitio iuſſit, aut operibus exſtruxit, citò ſubruitur: nihil non longa demolitur vetuſtas, & mouet ociùs, quod conſecrauit. Sapientiæ noceri non poteſt. nulla delebit ætas præſens, nulla diminuet ſequens, ac deinde ſemper vlterior aliquid ad venerationem conferet. quoniam quidem in vicino verſatur inuidia: ſimpliciùs longè poſita miramur. Sapientis ergo multùm patet vita: non idem illum qui ceteros terminus includit. ſolus generis humani legibus ſoluitur: omnia illi ſęcula, vt Deo ſeruiunt. Tranſiuit tempus aliquod? hoc recordatione comprehendit. inſtat? hoc

vtitur. venturum est? hoc præcipit. Longam illi vitam facit, omnium temporum in vnum collatio. Illorum breuissima ac solicitissima ætas est, qui præteritorum obliuiscuntur, præsentia negligunt, de futuro timent: cùm ad extrema venerint, serò intelligunt miseri, tandiu se, dum nihil agunt, occupatos fuisse.

Cap. XVI. Nec est quòd hoc argumento probari putes, longam illos agere vitam, quia interdum mortem inuocant. Vexat illos imprudentia incertis affectibus, & incurrentibus in ipsa quę metuunt. mortem sæpè ideò optant, quia timent. Illud quoque argumentum non est, quod putes diu viuentium, quòd sæpè illis longus videtur dies: quòd dum veniat condictum tempus cœnæ, tardè ire horas queruntur. nam si quando illos deserunt occupationes, in otio relicti æstuant, nec quomodo id disponant, aut extrahant, sciunt. Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quod interiacet, omne tempus graue est: tam mehercules, quàm cùm dies muneris gladiatorij edictus est, aut cùm alicuius alterius vel spectaculi vel voluptatis expectatur constitutum, transilire medios dies volunt. Omnis illis speratæ rei longa dilatio est. At illud tempus, quod amant, breue est, & præceps, breuiusque multo fit suo vitio: aliunde enim aliò transfugiunt, & consistere in vnâ cu-

piditate non possunt. non sunt illis longi dies, sed inuisi. At contrà, quàm exiguæ noctes videntur, quas in complexu scortorum, aut vino exigunt? inde etiam poëtarum furor, fabulis humanos errores alentium, quibus visus est Iupiter, voluptate concubitus delenitus, duplicasse noctem. Quid aliud est vitia incendere, quàm auctores illis inscribere deos, & dare morbo, exemplo diuinitatis, excusatam licentiam? Possunt istis non breuissimæ videri noctes, quas tam carè mercantur? diem noctis expectatione perdunt, noctem lucis metu. Ipsæ voluptates eorum trepidę, & variis terroribus inquietæ sunt, subitque cummaximè exsultantes sollicita cogitatio: Hæc quàm diu? Ab hoc affectu reges suam fleuêre potentiam: nec illos magnitudo fortunæ suæ delectauit, sed venturus aliquando finis exterruit. Cùm per magna camporum spatia porrigeret exercitum, nec numerum eius, sed mensuram comprehenderet Persarum rex insolentissimus, lacrimas fudit, quòd intra centum annos nemo ex tanta iuuentute superfuturus esset. At illis erat admoturus fatum ille ipse, qui flebat, perditurusque alios in terra, alios in mari, alios in prælio, alios in fuga, & intra exiguum tempus consumpturus illos, quibus centesimum annum timebat.

Cap. XVII. Quid, quòd gaudia

quoque eorum trepida sunt?non enim solidis caussis innituntur, sed eâdem quâ oriuntur, vanitate turbantur. Qualia autem putes tempora esse, etiam ipsorum confessione misera:cùm hæc quoque,quibus se attollunt, & supra hominem efferunt,parùm sincera sint? Maxima quęque bona sollicita sunt : nec vlli fortunæ minùs benè, quàm optimæ, creditur. Aliâ felicitate ad tuendam felicitatem opus est:& pro ipsis,quæ successerunt votis,vota facienda sunt. Omne enim, quod fortuitò euenit, instabile est : quò altiùs surrexit, vergit proniùs in occasum. neminem porrò casura delectant. Miserrimam ergo necesse est,non tantùm breuissimam, vitam eorum esse, qui magno parant labore, quod maiore possideant. operosè assequuntur quæ volunt, anxij tenent quę assecuti sunt. Nulla interim nunquam ampliùs redituri temporis est ratio. Nouę occupationes veteribus substituuntur, spes spem excitat, ambitionem ambitio: miseriarum,non finis quæritur,sed materia mutatur. Nostri nos honores torserunt? plus temporis alieni auferunt. Candidati laborare desiuimus ? suffragatores incipimus. Accusandi deposuimus molestiam ? iudicandi nanciscimur. Iudex desiit esse ? quæsitor est. Alienorum bonorum mercenariâ procuratione consenuit? suis opibus detinetur. Marium caliga di-

misit? consulatus exercet. Quintius dictaturam properat euadere? ab aratro reuocabitur. Ibit in Pœnos nondum tantæ maturus rei Scipio, victor Hannibalis, victor Antiochi, sui consulatus decus, fraterni sponsor: ni per ipsum mora sit, cum Ioue reponetur? ciuiles seruatorem agitabunt seditiones, & post fastiditos à iuuene diis æquos honores, iam senem contumacis exilij delectabit ambitio. Nunquam deerunt vel felices, vel miseræ sollicitudinis caussæ: per occupationes intercludetur otium: nunquam agetur, semper optabitur.

Cap. XVIII. Excerpe itaque te vulgo, Paulline carissime, & in tranquilliorem portum, non pro ætatis spatio iactatus, tandem recede. Cogita quot fluctus subieris, quot tempestates partim priuatas sustinueris, partim publicas in te conuerteris. Satis iam per laboriosa & inquieta documenta exhibita virtus est: experire quid in otio faciat. Maior pars ætatis, certè melior, Reipub. data sit: aliquid temporis tui sume etiam tibi. Nec te ad segnem aut inertem quietem voco: non vt somno, & caris turbæ voluptatibus, quidquid est in te indolis viuæ, demergas. Non est istud quiescere. inuenies maiora omnibus adhuc strenuè tractatis operibus, quæ repositus & securus agites. Tu quidem orbis terrarum rationes ad-

ministras, tam abstinenter quàm alienas, tam diligenter quàm tuas, tam religiosè quàm publicas. in officio amorem consequeris, in quo odium vitare difficile est: sed tamen, mihi crede, satius est vitæ suæ rationes, quàm frumenti publici nosse. Istum animi vigorem, rerum maximarum capacissimum, à ministerio honorifico quidem, sed parùm ad beatam vitam apto, ad te reuoca: & cogita, non id egisse te ab ætate primâ, omni cultu studiorum liberalium, vt tibi multa millia frumenti committerentur. maius quiddam & altius de te promiseras. Non deerunt & frugalitatis exactæ homines, & laboriosæ operæ. Tanto aptiora exportandis oneribus tarda iumenta sunt, quàm nobiles equi: quorum generosam pernicitatem quis vnquam graui sarcinâ pressit? Cogita prꝫterea, quantum sollicitudinis sit, ad tantam te molem obijcere. cum ventre humano tibi negotium est: nec rationem patitur, nec ꝫquitate mitigatur, nec vllâ prece flectitur populus esuriens. Modò intra paucos illos dies, quibus C. Cęsar periit, si quis inferis sensus est, hoc grauissimè ferens, quòd decedebat populo Romano superstite, septem aut octo certè dierum cibaria superesse, dum ille pontes nauibus iungit, & viribus imperij ludit. aderat vltimum malorum obsessis quoque, alimentorum egestas. Exitio pænè

ac fame constitit, & quæ famem sequitur rerum omnium ruiná, furiosi, & externi, & infeliciter superbi regis imitatio. Quem tunc animum habuerunt illi, quibus erat mandata frumenti publici cura? ferrum, saxa, ignes, Caium excepturi, summâ dissimulatione tantum inter viscera latentis mali tegebant: cum ratione scilicet. Quædam enim ignorantibus ægris curanda sunt. caussa multis moriendi fuit, morbum suum nosse.

CAP. XIX. Recipe te ad hæc tranquilliora, tutiora, maiora. Simile tu putas esse, vtrùm cures, vt incorruptum à fraude aduehentium & negligentiâ frumentum transfundatùr in horrea, ne concepto humore vitietur, & côncalescat, vt ad mensuram pondusque respondeat: an ad hæc sacra & sublimia accedas, sciturus quæ natura sit diis, quæ voluntas, quæ conditio, quæ forma? quis animum tuum casus expectet, vbi nos à corporibus dimissos natura componat? quid sit, quod huius mundi grauissima quæque in medio sustineat, supra leuia suspendat, in summum ignem ferat, sidera cursibus suis excitet? Cetera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu, relicto solo, mente ad ista respicere? nunc dum calet sanguis, vigentibus ad meliora eundum est. Expectat te in hoc genere vitæ multum bonarum artium, amor virtutum atque vsus,

cupiditatum obliuio, viuendi atque moriendi ſcientia, alta rerum quies. Omnium quidem occupatorum conditio miſera eſt: eorum tamen miſerrima, qui ne ſuis quidem occupationibus laborant. ad alienum dormiunt ſomnum, ad alienum ambulant gradum, ad alienum comedunt appetitum; amare & odiſſe, res omnium liberrimas, iubentur. Hi ſi velint ſcire, quàm breuis ipſorum vita ſit, cogitent, ex quotâ parte ſua ſit. Cùm videris itaque prætextam ſæpè iam ſumptam, cùm celebre in foro nomen, non inuideris. iſta vitæ damno parantur: vt vnus ab illis numeretur annus, omnes annos ſuos contererent. Quoſdam, cùm in ſummum ambitionis eniterentur, inter prima luctantes, ætas reliquit: quoſdam cùm in conſummationem dignitatis per mille indignitates erepſiſſent, miſera ſubiit cogitatio, ipſos laboraſſe in titulum ſepulcri: quorumdam vltima ſenectus, dum in nouas ſpes vt iuuenta diſponitur, inter conatus magnos & improbos, inualida defecit.

CAP. XX. Fœdus ille, quem in iudicio pro ignotiſſimis litigatoribus grandẽ natu, & imperitæ coronę aſſentationes captantem, ſpiritus liquit. turpis ille, qui viuendo laſſus citiùs quàm laborando, inter ipſa officia collapſus eſt. turpis, quem accipiendis immorientem rationibus, diu tractus riſit heres. Præterire quod mihi

occurrit exemplum, non possum. Turannius fuit exactæ diligentiæ senex: qui post annum nonagesimum, cùm vacationem procurationis à C. Cæsare vltrò accepisset, componi se in lecto, & velut exanimem à circumstante familiâ plangi iussit. Lugebat domus otium domini senis, nec finiuit antè tristitiam, quàm labor illi suus restitutus est. Adeóne iuuat occupatum mori? Idem plerisque animus est: diutiùs cupiditas illis laboris, quàm facultas est: cum imbecillitate corporis pugnant: senectutem ipsam nullo alio nomine grauem iudicant, quàm quòd illos seponit. Lex à quinquagesimo anno militem non cogit, à sexagesimo senatorem non citat; difficiliùs homines à se otium impetrant, quàm à lege. Interim dum rapiuntur & rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum mutuò sunt miseri, vita est sine fructu, sine voluptate, sine vllo profectu animi: nemo in conspicuo mortem habet, nemo non procul spes intendit. Quidam verò disponunt etiam illa quæ vltra vitam sunt, moles magnas sepulcrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera, & ambitiosas exsequias. At mehercule istorum funera, tanquam minimum vixerint, ad faces & ad cereos ducenda sunt.

L. ANNÆI SENECÆ
DE VITA BEATA
AD GALLIONEM FRATREM,
LIBER VNVS.
Capvt I.

Vivere, Gallio frater, omnes beatè volunt: sed ad peruidendum, quid sit quod beatam vitam efficiat, caligant. Adeoque non est facile consequi beatam vitam, vt ab ea quisque eò longiùs recedat, quò ad illam citatiùs fertur, si viâ lapsus est: quæ vbi in contrarium ducit, ipsa velocitas maioris interualli caussa fit. Proponendum est itaque primùm, quid sit quod petamus: tunc circumspiciendum est, quà contendere illò celerrimè possimus: intellecturi in ipso itinere, si modò rectum erit, quãtum quotidie profligetur, quantoque propiùs ab eo simus, ad quod nos cupiditas naturalis impellit. Quandiu quidem passim vagamur, non ducem secuti, sed fremitum & clamorem dissonum in diuersa vocantium, conteritur vita inter errores, breuis, etiam si dies noctesque bonæ menti laboremus. Decernatur itaque & quò tendamus, & quà: non sine perito aliquo, cui explorata sint ea, in quæ procedimus. Quoniam quidem non

eadem hîc, quæ in ceteris peregrinationibus, conditio est. In illis comprehensus aliquis limes, & interrogati incolæ, non patiuntur errare: at hîc tritissima quęque via, & celeberrima, maximè decipit. Nihil ergo magis præstandum est, quàm ne, pecorum ritu, sequamur antecedentium gregem, pergentes non quà eundum est, sed quà itur. Atqui nulla res nos maioribus malis implicat, quàm quòd ad rumorem componimur: optima rati ea, quæ magno assensu recepta sunt, quorumque exempla nobis multa sunt: nec ad rationem, sed ad similitudimem viuimus. Inde ista tanta coaceruatio aliorum supra alios ruentium. Quod in strage hominum magnâ euenit, cũ ipse se populus premit, nemo ita cadit, vt non alium in se attrahat; primi exitio sequentibus sunt: hoc in omni vitâ accidere, videas licet. nemo sibi tantùm errat, sed alij erroris caussa & auctor est. Nocet enim applicari antecedentibus: & dum vnusquisque mauult credere, quàm iudicare, nunquam de vita iudicatur, semper creditur: versatque nos & præcipitat traditus per manus error, alienisque perimus exemplis. Sanabimur, si modò separemur à cœtu: nunc verò stat contra rationem, defensor mali sui, populus. Itaque idem euenit, quod in comitiis, in quibus eos factos prætores iidem qui fecêre mirantur, cùm se mobilis fauor cir-

cumegit. Eadem probamus, eadem reprehendimus. hic exitus est omnis iudicij, in quo lis secundum plures datur.

Cap. II. Cùm de beatâ vitâ agitur, non est quòd mihi illud discessionum more respondeas: Hæc pars maior esse videtur. Ideò enim peior est. Non tam benè cum rebus humanis agitur, vt meliora pluribus placeant: argumentum pessimi, turba est. Quæramus quid optimè factum sit, non quid vsitatissimum: & quid nos in possessione felicitatis æternæ constituat, non quid vulgo, veritatis pessimo interpreti, probatum sit. Vulgum autem tam chlamydatos, quàm coronam voco. Non enim colorem vestium, quibus prætexta corpora sunt, aspicio: oculis de homine non credo. habeo melius certiusque lumen, quo à falsis vera diiudicem. Animi bonum, animus inueniat. Hic, si vnquam illi respirare & recedere in se vacauerit; ô quàm sibi ipse verum, tortus à se, fatebitur, ac dicet! Quidquid feci adhuc, infectum esse mallem: quidquid dixi, cùm recogito, in multis video: quidquid optaui, inimicorum exsecrationem puto: quidquid timui, dij boni, quanto melius fuit, quàm quod concupiui? Cum multis inimicitias gessi, & in gratiã ex odio (si modò vlla inter malos gratia est) redij: mihi ipsi nondum amicus sum. Omnem operam dedi, vt me multitudini educerem, & ali-

quâ dote notabilem facerem: quid aliud quàm telis me opposui, & maleuolentiæ quod morderet ostendi? Vides tu istos, qui eloquentiam laudant, qui opes sequuntur, qui gratiæ adulantur, qui potentiam extollunt? omnes aut sunt hostes, aut (quod in æquo est) esse possunt. Quàm magnus mirantium, tam magnus inuidentium populus est.

CAP. III. Quin potiùs quæro aliquid vsu bonum, quod sentiam, non quod ostendam: ista quę spectantur, ad quæ consistitur, quæ alter alteri stupens monstrat, foris nitent, introrsus misera sunt. Quæramus aliquid non in speciem bonum, sed solidum & æquabile, & à secretiore parte formosius. Hoc eruamus. nec longè positum est; inuenietur: scire tantùm opus est, quò manum porrigas. Nunc velut in tenebris vicina transimus, offensantes in ipsa, quæ desideramus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones præteribo: nam & enumerare illas longum est, & coarguere. nostram accipe. Nostram verò cùm dico, non alligo me ad vnum aliquem ex Stoicis proceribus: est & mihi censendi ius. Itaque aliquem sequar, aliquem iubebo sententiam diuidere: fortasse & post omnes citatus, nihil improbabo ex his quæ priores decreuerint, & dicam: Hoc amplius censeo. Interim, quod inter omnes Stoicos con-

uenit, rerum naturæ assentior. ab illa non deerrare, & ad illius legem exemplumque formari, sapientia est. Beata est ergo vita, conueniens naturæ suæ: quæ non aliter contingere potest, quàm si primùm sana mens est, & in perpetuâ possessione sanitatis suæ. Deinde, si fortis ac vehemens, tum pulcherrima & patiens, apta temporibus, corporis sui pertinentiumque ad id curiosa; non anxiè tamen: rerum quæ vitam instruunt, diligens, sine admiratione cuiusquam: vsura fortunę muneribus, non seruitura: Intelligis, etiam si non adiiciam, sequi perpetuam tranquillitatem, libertatem: depulsis his, quæ aut irritant nos, aut territant. Nam pro voluptatibus, & pro illis quæ parua ac fragilia sunt, & in ipsis flagitiis noxia, ingens gaudium subit, inconcussum, & æquabile: tum pax & concordia animi, & magnitudo cum mansuetudine. Omnis enim ex infirmitate feritas est.

Cap. IV. Potest aliter quoque definiri bonum nostrum, id est, eâdem sententiâ, non iisdem comprehendi verbis. Quemadmodum idem exercitus modò latiùs panditur, modò in angustum coarctatur, & aut in cornua, sinuatâ mediâ parte, curuatur, aut rectâ fronte explicatur: vis illi, vtcunque ordinatus est, eadem est, & voluntas pro eisdem partibus standi: ita definitio summi boni aliàs diffun-

di poteſt & exporrigi, aliàs colligi, & in ſe cogi. Idem itaque erit, ſi dixero: Summum bonum eſt, animus fortuita deſpiciens, virtute lætus: aut, Inuicta vis animi, perita rerum, placida in actu, cum humanite multâ, & conuerſantium curâ. Libet & ita definire, vt beatum dicamus hominem eum, cui nullum bonum malumque ſit, niſi bonus maluſque animus: honeſti cultor, virtute contentus, quem nec extollant fortuita, nec frangant: qui nullum maius bonum eo, quod ſibi ipſe dare poteſt, nouerit: cui vera voluptas erit, voluptatum contemptio. Licet, ſi euagari velis, idem in aliam atq; aliam faciem, ſaluâ & integrâ poteſtate, transferre. Quid enim prohibet nos beatam vitam dicere, liberum animum, & erectum, & interritum ac ſtabilem, extra metum, extra cupiditatem poſitum? cui vnum bonum honeſtas, vnum malum turpitudo? Cetera vilis turba rerum, nec detrahens quicquam beatę vitæ, nec adiiciens, ſine auctu ac detrimento ſummi boni veniens ac recedens. Hunc ita fundatum neceſſe eſt, velit nolit, ſequatur hilaritas continua, & lætitia alta atque ex alto veniens, vt quæ ſuis gaudeat, nec maiora domeſticis cupiat. Quidni iſta penſet benè cum minutis, & friuolis, & non perſeuerantibus corpuſculi motibus? quo die infra voluptatem fuerit, & infra dolorem erit.

Cap. V. Vides autem, quàm malam & noxiam seruitutem seruiturus sit, quem voluptates doloresque, incertissima dominia, impotentissimaque, alternis possidebunt. Ergo exeundum ad libertatem est: hanc non alia res tribuit, quàm fortunæ negligentia. Tum illud orietur inæstimabile bonum, quies mentis in tuto collocatæ, & sublimitas: expulsisque terroribus, ex cognitione veri gaudium grande & immotum, comitasque & diffusio animi: quibus delectabitur non vt bonis, sed vt ex bono suo ortis. Quoniam liberaliter agere cœpi, potest beatus dici, qui nec cupit, nec timet, beneficio rationis. Quoniam & saxa timore & tristitiâ carent, nec minùs pecudes: non ideò tamen quisquam felicia dixerit, quibus non est felicitatis intellectus: Eodem loco pone homines, quos in numerum pecorum & animalium redegit hebes natura, & ignoratio sui. Nihil interest inter hos, & illa: quoniam illis nulla ratio est, his praua, & malo suo atque in peruersum solers. Beatus enim nemo dici potest, extra veritatem proiectus. Beata ergo vita est, in recto certoque iudicio stabilita, & immutabilis. Tunc enim pura mens est, & soluta omnibus malis, cùm non tantùm lacerationes, sed etiam vellicationes effugerit: statura semper vbi constitit, ac sedem suam etiam iratâ

& infestante fortunâ vindicatura. Nam quòd ad voluptatem pertinet, licèt circumfundatur vndique, per omnes vias influat, animumque blandimentis suis leniat, aliaque ex aliis admoueat, quibus totos partesque nostri sollicitet: quis mortalium, cui vllum superest hominis vestigium, per diem noctemque titillari velit, & deserto animo, corpori operam dare?

Cap. VI. Sed & animus quoque, inquit, voluptates habebit suas. Habeat sanè, sedeatque luxuriæ & voluptatum arbiter, impleat se omnibus eis, quæ oblectare sensus solent: deinde præterita respiciat, & exoletarum voluptatum memor exsultet prioribus, futurisque iam immineat, ac spes ordinet suas, & dum corpus in præsenti saginâ iacet, cogitationes ad futura præmittat. hoc mihi videtur miserior, quoniam mala pro bonis legere, dementia est. Nec sine sanitate quisquam beatus est: nec sanus, cui offutura pro optimis appetuntur. Beatus est ergo iudicij rectus: beatus est præsentibus, qualiacunque sunt, contentus, amicusque rebus suis: beatus is, cui omnem habitum rerum suarum ratio commendat. Vident & illi, qui summum bonum voluptatem dixerunt, quàm turpi illud loco posuerint. Itaque negant posse voluptatem à virtute diduci, & aiunt, nec honestè

quemquam viuere, vt non iucundè; nec iucundè, vt non honestè viuat. Non video, quomodo ista tam diuersa in eamdem copulam coniiciantur. Quid est, oro vos, cur separari voluptas à virtute non possit? videlicet, quòd omne boni ex virtute principium est: ex huius radicibus etiam ea, quæ vos & amatis & expetitis, oriuntur. Sed si ista indiscreta essent, non videremus quædam iucunda, sed non honesta: quædam verò honestissima, sed aspera, & per dolores exigenda.

Cap. VII. Addite nunc, quòd voluptas etiam ad vitam turpissimam venit: at virtus malam vitam non admittit. & infelices quidam non sine voluptate, imò ob ipsam voluptatem sunt: quod non eueniret, si virtuti se voluptas immiscuisset, quâ virtus sæpè caret, nunquam indiget. Quid dissimilia, imò diuersa componitis? Altum quiddam est virtus, excelsum, regale, inuictum, infatigabile: voluptas, humile, seruile, imbecillum, caducum, cuius statio ac domicilium fornices & popinæ sunt. Virtutem in templo inuenies, in foro, in curiâ, pro muris stantem, puluerulentam, coloratam, callosas habentem manus: voluptatem latitantem sæpiùs, ac tenebras captantem; circa balnea ac sudatoria, ac loca ædilem metuentia; mollem, eneruem, mero atque vnguento madentem, pallidam, fucatam, & medicamentis

pollutam. Summum bonum immortale est, nescit exire: nec satietatem habet, nec pœnitentiam. nunquam enim recta mens vertitur: nec sibi odio est, nec quidquam mutauit optima. at voluptas tunc cùm maximè delectat, exstinguitur. Nec multum loci habet. itaque citò implet: & tædio est, & post primum impetum marcet. Nec id vnquam certum est, cuius in motu natura est. ita ne potest quidem vlla eius esse substantia, quod venit transítve celerrimè, in ipso vsu sui periturum. Eò enim peruenit, vbi desinat: & dum incipit, spectat ad finem.

Cap. VIII. Quid, quòd tam bonis, quàm malis, voluptas inest? nec minùs turpes dedecus suum, quàm honestos egregia delectant. Ideoque præceperunt veteres, optimam sequi vitam, non iucundissimam: vt rectæ ac bonæ voluntatis non dux, sed comes voluptas sit. Naturâ enim duce vtendum est: hanc ratio obseruat, hanc consulit. Idem est ergo beatè viuere, & secundum naturam. Hoc quid sit, iam aperiam. Si corporis dotes, & apta naturæ, conseruabimus diligenter & impauidè, tanquam in diem data & fugacia; si non subierimus eorum seruitutem, nec nos aliena possederint; si corpori grata & aduenticia eo nobis loco fuerint, quo sunt in castris auxilia, & armaturæ leues. Seruiant ista, non imperent: ita de-

mum vtilia sunt menti. Incorruptus vir sit externis, & insuperabilis, miratorque tantùm sui: fidens animi, atque in vtrumque paratus, artifex vitę. Fiducia eius non sine scientia sit, non sine constantia: maneant illi semel placita, nec vlla in decretis eius litura sit. Intelligitur, etiam si non adiecero, compositum ordinatumque fore talem virum, & in his quæ aget cum comitate magnificum. Erit vera ratio sensibus insita, & capiens inde principia. nec enim habet aliud vnde conetur, aut vnde ad verum impetum capiat, & in se reuertatur. Nam mundus quoque cuncta complectens, rectorque vniuersi Deus, in exteriora quidem tendit, sed tamen in totum vndique in se redit. Idem nostra mens faciat: cùm secuta sensus suos, per illos se ad externa porrexerit; & illorum & sui potens sit, & (vt ita dicam) deuinciat summum bonum. Hoc modo vna efficietur vis ac potestas, concors sibi: & ratio illa certa nascetur, non dissidens nec hęsitans in opinionibus comprehensionibusque, nec in suâ persuasione. Quæ cùm se disposuit, & partibus suis consensit, & (vt ita dicam) concinuit, summum bonum tetigit. Nihil enim praui, nihil lubrici superest: nihil in quo arietet, aut labet. Omnia faciet ex imperio suo, nihilque inopinatum accidet: sed quidquid aget, in bonum exibit, facilè & paratè, &

ſine tergiuerſatione agentis. Nam pigritia & hæſitatio, pugnam & inconſtantiam oſtendit. Quare audacter licet profitearis, ſummum bonum eſſe, animi concordiam. Virtutes enim ibi eſſe debebunt, vbi conſenſus atque vnitas erit: diſſident vitia.

CAP. IX. Sed tu quoque, inquit, virtutem non ob aliud colis, quàm quia aliquam ex illa ſperas voluptatem. Primùm, non ſi voluptatem præſtatura virtus eſt, ideò propter hanc petitur. non enim hanc præſtat, ſed & hanc: nec huic laborat, ſed labor eius quamuis aliud petet, hoc quoque aſſequetur. Sicut in aruo, quod ſegeti proſciſſum eſt, aliqui flores internaſcuntur, non tamen huic herbulæ, quamvis delectet oculos, tantum operis inſumptum eſt: aliud fuit ſerenti propoſitum, hoc ſuperuênit: ſic voluptas non eſt merces, nec cauſſa virtutis, ſed acceſſio: nec quia delectat, placet; ſed quia placet, delectat. Summum bonum in ipſo iudicio eſt, & habitu optimæ mentis: quę cùm ſuum habitum impleuit, & finibus ſe ſuis cinxit, conſummatum eſt ſummum bonum, nec quidquam ampliùs deſiderat. Nihil enim extra totum eſt, non magis quàm vltra finem. Itaque erras, cùm interrogas, quid ſit illud propter quod virtutem petam? quæris enim aliquid ſuprà ſummum. Interrogas, quid petam ex vir-

tute? ipſam. nihil enim eſt melius: ipſa pretium ſui eſt. An hoc parùm magnum eſt? Cùm tibi dicam, ſummum bonum eſt, infragilis animi rigor & prouidentia, & ſubtilitas, & ſanitas, & libertas, concordia & decor: aliquid etiamnum exigis maius, ad quod iſta referantur? Quid mihi voluptatem nominas? Hominis bonum quæro, non ventris, qui pecudibus ac beluis laxior eſt.

CAP. X. Diſſimulas, inquit, quid à me dicatur. ego enim nego quemquam poſſe iucundè viuere, niſi ſimul & honeſtè viuat: quod non poteſt mutis contingere animalibus, nec bonum ſuum cibo metientibus. Clarè, inquam, ac palàm teſtor hanc vitam, quam ego iucundam voco, non ſine adiecta virtute contingere. At quis ignorat, pleniſſimos eſſe voluptatibus veſtris ſtultiſſimos quoſque? & nequitiam abundare iucundis, animumque ipſum non tantùm genera voluptatis praua, ſed multa ſuggerere? In primis inſolentiam & nimiam æſtimationem ſui, tumoremque elatum ſupra ceteros, & amorem rerum ſuarum cæcum & improuidum; delicias fluentes, ex minimis ac puerilibus cauſſis exultationem; iam dicacitatem, & ſuperbiam contumeliis gaudentem, deſidiam, diſſolutionemque ſegnis animi indormientis ſibi. Hæc omnia virtus diſcutit, & aurem peruellit, &

voluptates æstimat, antequam admittat: nec quas probauit, magni-pendit (vtique enim admittit) nec vsu earum, sed temperantiâ læta est. temperantia autem cùm voluptates minuat, summi boni iniuria est. Tu voluptatem complecteris: ego compesco. tu voluptate frueris: ego vtor. tu illam summum bonum putas: ego nec bonum. tu omnia voluptatis caussâ facis: ego nihil. Cùm dico me nihil voluptatis caussâ facere, de illo loquor sapiente, cui soli concedis voluptatem.

CAP. XI. Non voco autem sapientem, supra quem quidquam est, nedum voluptas. Atqui ab hac occupatus, quomodo resistet labori, ac periculo, egestati, & tot humanam vitam circumstrepentibus minis? quomodo conspectum mortis, quomodo doloris feret? quomodo mundi fragores, & tantum acerrimorum hostium, tam molli aduersario victus? Quidquid voluptas suaserit, faciet. Age, non vides quàm multa suasura sit? Nihil, inquis, poterit suadere turpiter, quia adiuncta virtuti est. Non tu vides iterum, quale sit summum bonum, cui custode opus est, vt bonum sit? Virtus autem quomodo voluptatem reget, quam sequitur: cùm sequi parentis sit, regere imperantis? à tergo ponitis, quod imperat. Egregium autem virtutis apud vos officium, voluptates prægustare. Sed videbimus, an

apud

apud quos tam contumeliosè tractata virtus est, adhuc virtus sit: quæ habere nomen suum non potest, si loco cessit. interim de quo agitur, multos ostendam voluptatibus obsessos, in quos fortuna omnia munera sua effudit, quos fatearis necesse est malos. Aspice Nomentanum & Apicium, terrarum ac maris (vt isti vocant) bona conquirentes, & super mensam recognoscentes omnium gentium animalia. Vide hos eosdem è lectis suis spectantes popinam suam, aures vocum sono, spectaculis oculos, saporibus palatum suum delectantes. Mollibus lenibusque fomentis totum lacessitur eorum corpus: & ne nares interim cessent, odoribus variis inficitur locus ipse, in quo luxuriæ parentatur. Hos esse in voluptatibus dices: nec tamen illis benè erit, quia non bono gaudent.

Cap. XII. Malè, inquit, illis erit: quia multa interueniunt, quæ perturbant animum, & opiniones inter se contrariæ mentem inquietabunt. Quod ita esse concedo. sed nihilominus illi ipsi stulti, & inæquales, & sub ictu pœnitentiæ positi, magnas percipiunt voluptates: vt fatendum sit, tam longè tum illos ab omni molestiâ abesse, quàm à bona mente: & (quod plerisque contingit) hilarem insaniam insanire, ac per risum furere. At contrà, sapientium remissæ voluptates & mo-

destæ,ac pænè languidæ sunt,compressæque,& vix notabiles, vt quæ neque arcessitæ veniant, nec,quamuis per se accesserint, in honore sint, neque vllo gaudio percipientium exceptæ. Miscent enim illas,& interponunt vitæ,vt ludum iocumque inter seria. Desinant ergo inconuenientia iungere,& virtuti voluptatem implicare, per quod vitium pessimis quibusque adulantur. Ille effusus in voluptates, reptabundus semper atque ebrius, quia scit se cum voluptate viuere,credit & cum virtute: audit enim voluptatem à virtute separari non posse: deinde vitiis suis sapientiam inscribit, & abscondenda profitetur. Ita non ab Epicuro impulsi luxuriantur, sed vitiis dediti, luxuriam suam in philosophiæ sinu abscondunt: & eò concurrunt, vbi audiunt laudari voluptatem. Nec æstimatur voluptas illa Epicuri (ita enim mehercules sentio) quàm sobria ac sicca sit: sed ad nomen ipsum aduolant,quærentes libidinibus suis patrocinium aliquod ac velamentum. Itaque quod vnum habebant in malis bonum, perdunt,peccandi verecundiam. Laudant enim ea quibus erubescebant,&vitio gloriantur: ideoque ne resurgere quidem adolescentiæ licet, cùm honestus turpi desidiæ titulus accessit.

Cap. XIII. Hoc est cur ista voluptatis laudatio perniciosa sit:quia honesta

præcepta intrà latent: quod corrumpit, apparet. Mea quidem ista sententia est (inuitis hoc nostris popularibus dicam) sancta Epicurum & recta præcipere, & si propiùs accesseris, tristia: voluptas enim illa ad paruum & exile reuocatur: & quam nos virtuti legem dicimus, eam ille dicit voluptati. Iubet illam parêre naturæ: parum est autem luxuriæ, quod naturæ satis est. Quid ergo est? ille qui desidiosum otium, & gulæ ac libidinis vices felicitatem vocat, bonum malæ rei quærit auctorem; & dum illò venit, blando nomine inductus, sequitur voluptatem, non quam audit, sed quam attulit: & vitia sua cùm cœpit putare similia præceptis, indulget illis, non timidè, nec obscurè: luxuriatur etiam inoperto capite. Itaque non dico quod plerique nostrorum, sectam Epicuri flagitiorum magistram esse: sed illud dico, malè audit, infamis est: & immeritò. Nec hoc scire quisquam potest, nisi interiùs fuerit admissus: frons ipsa dat locum fabulæ, & ad malam spem inuitat. Hoc tale est, quale vir fortis stolâ indutus. Constante tibi pudicitiâ, virtus salua est: nulli corpus tuum patientiæ vacat, sed in manu tympanum est. Titulus itaque honestus eligatur, & inscriptio ipsa excitans animum ad ea repellenda quæ statim eneruant, cùm venerint, vitia. Quisquis ad virtutem accessit, dedit generosæ in-

dolis spem: qui voluptatem sequitur, videtur eneruis, fractus, degenerans vir, peruenturus in turpia: nisi aliquis distinxerit illi voluptates, vt sciat, quæ ex eis intra naturale desiderium sistant, quę prę-ceps ferantur, infinitæque sint, & quò magis implentur, eò magis inexplebiles. Agedùm, virtus antecedat, tutum erit omne vestigium. Voluptas nocet nimia: in virtute non est verendum, ne quid nimium sit: quia in ipsâ est modus. Non est bonum, quod magnitudine laborat suâ.

CAP. XIV. Rationabilem porrò sortitis naturam, quæ meliùs res, quàm ratio proponitur? & si placet illa iunctura, si hoc placet ad beatam vitam ire comitatum; virtus antecedat, comitetur voluptas, & circa corpus, vt membra versetur. Virtutem quidem excelsissimam omnium, voluptati tradere ancillam, nihil magnum animo capientis est. Prima virtus sit, hæc ferat signa: habebimus nihilominus voluptatem, sed domini eius & temperatores erimus. aliquid nos exorabit, nihil coget. At hi qui voluptati tradidêre principia, vtroque caruere. virtutem enim amittunt: ceterùm non ipsi voluptatem, sed ipsos voluptas habet: cuius aut inopiâ torquentur, aut copiâ strangulantur. Miseri, si deseruntur ab illa: miseriores, si obruuntur! sicut deprehensi in mari Syrtico, modò in sicco relinquun-

tur, modò torrente vndâ fluctuantur. Euenit autem hoc nimiâ intemperantiâ, & amore cæco rei. nam mala pro bonis petenti, periculosum est assequi. Vt feras cum labore periculoque venamur, & captarum quoque illarum sollicita possessio est: sæpè enim laniant dominos: ita habentes magnas voluptates. in magnum malum euasêre, captæque cepêre. Quæ quò plures maioresque sunt, eò ille minor, ac plurium seruus est, quem felicem vulgus appellat. Permanere libet in hac etiamnum huius rei imagine. quemadmodum qui bestiarum cubilia indagat, &
—*laqueo captare feras* magno ęstimat, &
—*magnos canibus circumdare saltus*, vt illarum vestigia premat, potiora deserit, multisque officiis renunciat: ita qui sectatur voluptatem, omnia postponit: & primam libertatem negligit, ac pro ventre dependit: nec voluptates sibi emit, sed se voluptatibus vendit.

Cap. XV. Quid tamen, inquit, prohibet in vnum virtutem voluptatemque confundi, & ita effici summum bonum, vt idem & honestum & iucundum sit? Quia pars honesti non potest esse, nisi honestum: nec summum bonum habebit sinceritatem suam, si aliquid in se viderit dissimile meliori. Nec gaudium quidem quod ex virtute oritur, quamuis bonum sit, absoluti tamen boni pars est: non ma-

gis quàm lætitia & tranquillitas, quamuis ex pulcherrimis caussis nascantur. Sunt enim ista bona, sed consequentia summum bonum, non consummantia. Qui verò voluptatis virtutisque societatem facit, & ne ex æquo quidem, fragilitate alterius boni, quidquid in altero vigoris est, hebetat: libertatemque illam ita demum, si nihil se pretiosius nouit, inuictam, sub iugum mittit. Nam (quæ maxima seruitus est) incipit illi opus esse fortunâ: sequitur vita anxia, suspiciosa, trepida, casuum pauens, temporumque suspensa momentis. Non das virtuti fundamentum graue, immobile, sed iubes illam in loco volubili stare. Quid autem tam volubile est, quàm fortuitorum expectatio: & corporis, rerumque corpus afficientium varietas? Quomodo hic potest Deo parere, & quidquid euenit, bono animo excipere, nec de fato queri, casuum suorum benignus interpres, si ad voluptatum dolorumque punctiunculas concutitur? Sed nec patriæ quidem bonus tutor aut vindex est, nec amicorum propugnator, si ad voluptates vergit. Illò ergo summum bonum ascendit, vnde nullâ vi detrahitur: quò neque dolori, neque spei, neque timori sit aditus, nec vlli rei quæ deterius summi boni ius faciat. Ascendere autem illò sola virtus potest; illius gradu cliuus iste frangendus est; illa fortiter stabit, &

quidquid euenerit, feret: non patiens tantùm, sed etiam volens: omnemque temporum difficultatem, sciet legem esse naturæ. Et vt bonus miles, feret vulnera, enumerabit cicatrices, & transuerberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadet, imperatorem: habebit in animo illud vetus præceptum : Devm seqvere. Quisquis autem queritur, & plorat, & gemit: imperata facere vi cogitur, & inuitus rapitur ad iussa nihilominus. Quæ autem dementia est, potiùs trahi quàm sequi? tam mehercule, quàm stultitia & ignorantia conditionis suæ, dolere, quòd aliquid tibi incidit durius : aut mirari, aut indignè ferre ea, quæ tam bonis accidunt quàm malis. morbos dico, funera, debilitates, & cetera ex transuerso in vitam humanam incurrentia. Quidquid ex vniuersi constitutione patiendum est, magno excipiatur animo. ad hoc sacramentum adacti sumus, ferre mortalia : nec perturbari his, quæ vitare nostræ potestatis non est. In regno nati sumus: Deo parêre, libertas est.

Cap. XVI. Ergo in virtute posita est vera felicitas. Quid hæc tibi suadebit? nequid aut bonum, aut malum existimes, quod nec virtute, nec malitiâ continget. deinde vt sis immobilis contra malum ex bono, vt, qua fas est, Deum effingas. Quid tibi pro hac expeditione promittitur? in-

gentia & æqua diuinis. Nihil cogêris: nullo indigebis: liber eris, tutus, indemnis: nihil frustrà tentabis, nihil prohibeberis. Omnia tibi ex sententia cedent: nihil aduersùm accidet, nihil contra opinionem ac voluntatem. Quid ergo? virtus ad viuendùm beatè sufficit, perfecta illa & diuina? Quid ni sufficiat? imò superfluit. Quid enim deesse potest extra desiderium omnium posito? quid extrinsecus opus est ei, qui omnia sua in se collegit? Sed ei qui ad virtutem tendit, etiam si multum processit, opus est tamen aliquâ fortunæ indulgentiâ, adhuc inter humana luctanti, dum nodum illum exsoluit, & omne vinculum mortale. Quid ergo interest? quòd alij alligati sunt, alij adstricti, alij districti quoque. Hic qui ad superiora progressus est, & se altius extulit, laxam catenam trahit, nondum liber, iam tamen pro libero.

CAP. XVII. Si quis itaque ex istis qui philosophiam conlatrant, quod solent, dixerit: Quare ergo tu fortiùs loqueris quàm viuis? Quare superiori verba summittis; & pecuniam necessarium tibi instrumentum existimas, & damno moueris; & lacrimas, auditâ coniugis aut amici morte, dimittis; & respicis famam, & malignis sermonibus tangeris? Quare cultius rus tibi est, quàm naturalis vsus desiderat? cur non ad præscriptum tuum

cœnas? cur tibi nitidior supellex est? cur apud te vinum ætate tuâ vetustius bibitur? cur autem domus disponitur? cur arbores, præter vmbram nihil daturæ, conseruntur? quare vxor tua locupletis domus censum auribus gerit? quare pędagogium pretiosâ veste succingitur? quare ars est apud te, ministrare: nec temerè, & vt libet, collocatur argentum, sed peritè seruitur, & est aliquis scindendi obsonij magister? Adijce, si vis, cur trans mare possides? cur plura, quàm nosti, possides? turpiter aut tam negligens es, vt non noueris pauculos seruos: aut tam luxuriosus, vt plures habeas, quàm quorum notitiæ memoria sufficiat. Adiuuabo postmodũ conuicia, & plura mihi quàm putas, obiiciam: nunc hoc respondebo tibi. Non sum sapiens, &, vt maleuolentiam tuam pascam, nec ero. Exigo itaque à me, non vt optimis par sim, sed vt malis melior. hoc mihi satis est, quotidie aliquid ex vitiis meis demere, & errores meos obiurgare. Non perueni ad sanitatem, ne perueniam quidem: delinimenta magis quàm remedia podagræ meæ compono, contentus si rariùs accedit, & si minùs verminatur. Vestris quidem pedibus comparatus, debilis cursor sum.

CAP. XVIII. Hæc non pro me loquor: ego enim in alto vitiorum omnium sum; sed pro illo, cui aliquid acti est.

Aliter,inquit, loqueris: aliter viuis. Hoc per malignissima capita,& optimo cuique inimicissima, Platoni obiectum est, obiectum Epicuro,obiectum Zenoni. Omnes enim isti dicebant, non quemadmodum ipsi viuerent, sed quemadmodum viuendum esset. De virtute,non de me loquor: & cùm vitiis conuitium facio, inprimis meis facio. cùm potuero, viuam quomodo oportet. Nec malignitas me ista multo veneno tincta deterrebit ab optimis. ne virus quidem istud,quo alios spargitis, vos necatis,me impediet,quò minùs perseuerem laudare vitam, non quam ago, sed quam agendam scio: quò minùs virtutem adorem,& ex interuallo ingenti reptabundus sequar. Expectabo scilicet, vt quidquam maliuolentiæ inuiolatum sit, cui sacer nec Rutilius fuit, nec Cato? Cur & aliquis non istis diues nimis videatur, quibus Demetrius Cynicus parùm pauper est? O virum acerrimum, & contra omnia naturæ desideria pugnantem! hoc pauperiorem, quàm ceteri Cynici, quod cùm sibi interdixerit habere,interdixit & poscere. Negant satis egere. Vides enim? non virtutis scientiam, sed egestatis professus est.

CAP. XIX. Diodorum Epicureum philosophum,qui intra paucos dies finem vitę suę manu suâ imposuit,negant ex decreto Epicuri fecisse,quòd sibi gulam pr-

ſecuit. alij dementiam videri volunt factum hoc eius, alij temeritatem. Ille interim beatus,ac plenus bonâ conſcientiâ, reddidit ſibi teſtimonium vitâ excedens, laudauitque ætatis in portu, & ad ancoram actæ quietem: & dixit,quod vos inuiti audiſtis,quaſi vobis quoque faciendum ſit:

Vixi, & quem dederat curſum fortuna, peregi.

De alterius vitâ, de alterius morte diſputatis: & ad nomen magnorum ob aliquam eximiam laudem virorum,ſicut ad occurſum ignotorum hominum minuti canes, latratis. Expedit enim vobis, neminem videri bonum: quaſi aliena virtus,exprobratio delictorum veſtrorum ſit. Inuiti ſplendida cum ſordibus veſtris confertis, nec intelligitis quanto id veſtro detrimento audeatis. Nam ſi illi qui virtutem ſequuntur,auari, libidinoſi, ambitioſique ſunt: quid vos eſtis,quibus ipſum nomen virtutis odio eſt? Negatis quemquam præſtare quæ loquitur, nec ad exemplar orationis ſuæ viuere. Quid mirum? cùm loquantur fortia,ingentia, omnes humanas tempeſtates euadentia? cùm refigere ſe crucibus conentur, in quas vnuſquiſque veſtrûm clauos ſuos ipſe adigit? ad ſupplicium tamen acti, ſtipitibus ſingulis pendent. Hi qui in ſeipſos animaduertunt, quot cupiditatibus, tot crucibus diſtra-

huntur: & maledici, in alienam contumeliam venusti sunt. Crederem illis, nisi quidam ex patibulo suos spectatores conspuerent.

CAP. XX. Non prętant philosophi quæ loquuntur? multum tamen præstant, quòd loquuntur; quòd honesta, mente concipiunt. Nam si & paria dictis agerent, quid esset illis beatius? interim non est, quod contemnas bona verba, & bonis cogitationibus plena præcordia. Studiorum salutarium, etiam citra effectum, laudanda tractatio est. Quid mirum, si non ascendunt in altum ardua aggressi? sed viros suspice, etiam si decidunt, magna conantes. Generosa res est, respicientem non ad suas, sed ad naturæ suæ vires, conari alta, tentare, & mente maiora concipere, quàm quæ etiam ingenti animo adornatis effici possint. Qui sibi hoc proposuit: Ego mortem eodem vultu audiam, quo videbo. ego laboribus, quanticunque illi erunt, parebo, animo fulciens corpus. ego diuitias & pręsentes & absentes ęquè contemnam; nec si aliubi iacebunt, tristior; nec si circa me fulgebunt, animosior. ego fortunam nec venientem sentiam, nec recedentem. ego terras omnes tanquam meas videbo, meas tanquam omnium. ego sic viuam, quasi sciam aliis me natum: & naturæ rerum hoc nomine gratias agam. Quo enim meliùs genere

negotium meum agere potuit? vnum me donauit omnibus: vni mihi omnes. Quidquid habebo, nec sordidè custodiam, nec prodigè spargam. nihil magis possidere me credam, quàm benè donata: non numero, nec pondere beneficia, nec vllâ, nisi accipientis æstimatione, pendam. Nunquam id mihi multum erit, quod dignus accipiet. Nihil opinionis caussâ, omnia conscientiæ faciam: populo teste fieri credam, quidquid me nescio faciam. Edendi erit bibendique finis, desideria naturæ restinguere, non implere aluum, & exinanire. Ego amicis iucundus, inimicis mitis & facilis, exorabor antequam roger, honestis precibus occurram. Patriam meam esse mundum sciam: & præsides deos supra me, circaque me stare, factorum dictorumque censores. Quandocunque autem natura spiritum repetet, aut ratio dimittet, testatus exibo, bonam me conscientiam amasse, bona studia: nullius per me libertatem imminutam, minimè meã.

Cap. XXI. Qui hoc facere proponet, volet, tentabit, ad deos iter faciet: næ ille, etiam si non tenuerit, magnis tamen excidet ausis. Vos quidem, qui virtutem cultoremque eius odistis, nihil noui facitis. nam & solem lumina ęgra formidant, & auersantur diem splendidum nocturna animalia, quæ ad primum eius ortum stupent, & latibula sua passim petunt, abdun-

tur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, & infelicem linguam bonorum exercete conuicio. instate, commordete: citiùs multo frangetis dentes, quàm imprimetis. Quare ille philosophiæ studiosus est, & tam diues vitam agit? quare opes contemnendas dicit, & habet? vitam contemnendam putat, & tamen viuit? valetudinem contemnendam, & tamen illam diligentissimè tuetur, atque optimam mauult? Et exilium nomen vanum putat, & ait, Quid est enim mali, mutare regiones? & tamen si licet, senescit in patriâ? Et inter longius tempus & breuius nihil interesse iudicat: tamen si nihil prohibet, extendit ætatem, & in multâ senectute placidus viret? Ait ista debere contemni: non, ne habeat, sed ne solicitus habeat. non abiget illa à se: sed abeuntia securus prosequetur. Diuitias quidem vbi tutiùs fortuna deponet, quàm ibi, vnde sine querelâ reddentis receptura est? M. Cato cùm laudaret Curium & Coruncanium, & sæculum illud in quo censorium crimen erat, paucæ argenti lamellæ, possidebat ipse quadragies sestertium: minus sine dubio quàm Crassus, plus tamen quàm censorius Cato. Maiore spacio, si comparentur, proauum vicerat, quàm à Crasso vinceretur. Et si maiores illi obuenissent opes, non spreuisset. nec enim se sapiens indignum vllis muneribus fortuitis pu-

cat. Non amat diuitias, sed mauult: non in animum illas, sed in domum recipit: nec respuit possessas, sed continet, & maiorem virtuti suæ materiam subministrari vult.

Cap. XXII. Quid autem dubij est, quin maior materia sapienti viro sit, animum explicãdi suum in diuitiis, quàm in paupertate? cùm in hac vnum genus virtutis sit, non inclinari, nec deprimi: in diuitiis, & temperantia, & liberalitas, & diligentia, & dispositio, & magnificentia, campum habent patentem. Non contemnet se sapiens, etiam si fuerit minimæ staturæ: esse tamen se procerum volet. & exilis corpore, ac amisso oculo valebit: malet tamen sibi esse corporis robur. Et hæc ita, vt sciat esse aliud in se valentius. malam valetudinem tolerabit, bonam optabit. Quædam enim, etiam si in summam rei parua sunt, vt & subduci sine ruina principalis boni possint: adiiciunt tamen aliquid ad perpetuam lætitiam, & ex virtute nascentem. Sic illum afficiunt diuitiæ, & exhilarant, vt nauigantem secundus, & ferens ventus, vt dies bonus, vt in brumâ ac frigore apricus locus. Quis porrò sapientum, nostrorum dico, quibus vnum est bonum virtus, negat etiam hæc quæ indifferentia vocamus, habere in se aliquid pretij, & alia aliis esse potiora? Quibusdam ex his tribuitur aliquid ho-

noris, quibusdam multum. Ne erres itaque, inter potiora diuitiæ sunt. Quid ergo, inquis, me derides, cùm eundem apud te locum habeant, quem apud me? Vis scire, quàm non habeant eumdem locum? mihi diuitiæ si effluxerint, nihil auferent, nisi semetipsas: tu stupebis, & videberis tibi sine te relictus, si illæ à te recesserint. apud me diuitiæ aliquem locum habent: apud te, summum. ad postremum, diuitiæ meæ sunt: tu diuitiarum es.

Cap. XXIII. Desine ergo philosophis pecuniâ interdicere: nemo sapientiam paupertate damnauit. Habebit philosophus amplas opes: sed nulli detractas, nec alieno sanguine cruentas, sine cuiusquam iniuria partas, sine sordidis quæstibus, quarum tam honestus sit exitus quàm introitus, quibus nemo ingemiscat, nisi malignus. In quantum vis, exaggera illas; honestæ sunt: in quibus cùm multa sint quæ quisque sua dici velit, nihil est quod quisquam suum possit dicere. Ille verò fortunæ benignitatem à se non submouebit, & patrimonio per honesta quæsito nec gloriabitur, nec erubescet. Habebit tamen etiam quo glorietur, si apertâ domo, & admissâ in res suas ciuitate, poterit dicere: Quod quisque suum agnouerit, tollat. O magnum virum, optimè diuitem, si opus ad hanc vocem consonet! si post hanc vocem tan-

tumdem habuerit! ita dico, si tutus & securus scrutationem populo præbuerit: si nihil quisquam apud illum inuenerit, quò manus iniiciat: audacter & propalàm erit diues. Sicut sapiens nullum denarium intra limen suum admittet, malè intrantem: ita & magnas opes, munus fortunæ, fructumque virtutis, non repudiabit, nec excludet. Quid enim est, quare illis bonum locum inuideat? veniant, hospitentur. Nec iactabit illas, nec abscondet. alterum infruniti animi est; alterum timidi & pusilli, velut magnum bonum intra sinum continentis. Nec, vt dixi, eiiciet illas è domo. Quid enim dicet? vtrúmne, Inutiles estis: an, Ego vti diuitiis nescio? Quemadmodum etiam si pedibus suis poterit iter conficere, ascendere tamen vehiculum malet: sic si poterit esse diues, volet: & habebit vtique opes, sed tanquam leues & auolaturas: nec vlli alij, nec sibi graues esse patietur. Donabit. Quid erexistis aures? quid expeditis sinum? Donabit, aut bonis, aut eis quos facere poterit bonos? Donabit cum summo consilio, dignissimos eligens: vt qui meminerit, tam expensorum quàm acceptorum rationem esse reddendam. Donabit ex rectâ & probabili caussâ. nam inter turpes iacturas malum munus est. Habebit sinum facilem, non perforatum: ex quo multa exeant, nihil excidat.

Cap. XXIV. Errat, si quis existimat facilem rem esse donare. Plurimum ista res habet difficultatis, si modò consilio tribuitur, non casu & impetu spargitur. Hunc promereor, illi reddo: huic succurro, huius misereor. illum instruo, dignum quem non diducat paupertas, nec occupatum teneat. Quibusdam non dabo, quamuis desit: quia etiam si dedero, erit defuturum. quibusdam offeram, quibusdam etiam inculcabo. Non possum in hac re esse negligens: nunquam magis nomina facio, quàm cum dono. Quid? tu, inquis, recepturus donas? imò non perditurus. Eo loco sit donatio, vnde repeti non debeat, reddi possit. Beneficium collocetur, quemadmodum thesaurus altè obrutus: quem non eruas, nisi fuerit necesse. Quid domus ipsa diuitis viri, quantam habet benefaciendi materiam? Quis enim liberalitatem tantùm ad togatos vocat? hominibus prodesse natura iubet: serui liberíne sint, ingenui an libertini, iustæ libertatis, an inter amicos datæ, quid refert? vbicunque homo est, ibi beneficio locus est. Potest etiam pecuniam suam intra limen suum diffundere, & liberalitatem exercere: quę non quia liberis debetur, sed quia à libero animo proficiscitur, ita nominata est. Hæc apud sapientem nec vnquam in turpes indignosque impingitur, nec vmquam ita

defatigata erit, vt non quotiens dignum inuenerit, quasi ex pleno fluat. Non est ergo quòd perperā exaudiatis, quæ honestè, fortiter, animosè, à studiosis sapientiæ dicuntur: & hoc primum attendite. Aliud est, studiosus sapientiæ: aliud, iam adeptus sapientiam. Ille tibi dicet: Optimè loquor, sed adhuc inter mala volutor plurima. Nō est, quòd me ad formulam meam exigas: cummaximè facio me & formo, & ad exemplar ingens attollo. si processero, quantum proposui, exige, vt dictis facta respondeant. Assecutus verò humani boni summam, aliter tecum aget, & dicet: Primùm, non est, quòd tibi permittas de melioribus ferre sententiam. mihi iam quod argumentum est recti contigit, malis displicere. Sed vt tibi rationem reddam, quam nulli mortalium inuideo, audi quid promittam, & quanti quæque æstimem. Diuitias nego bonum esse: nam si essent, bonos facerent. nunc quoniam quod apud malos deprehenditur, dici bonum non potest; hoc illis nomen nego. ceterùm & habendas esse, & vtiles, & magna commoda adferentes, fateor.

CAP. XXV. Quid ergo sit, quare illas non in bonis numerem, & quid in illis præstem aliud, quàm vos, quoniam inter vtrosque conuenit habendas, audite. Pone in opulentissimâ me domo, pone aurum argentumque in promiscuo

vsu sit : non suspiciam me ob ista, quæ etiam si apud me, extra me tamen sunt. In sublicium pontem me transfer, & inter egentes abige: non ideò tamen me despiciam, quòd in illorum numero consideo, qui manum ad stipem porrigunt. quid enim ad rem, an frustum panis desit, cui non deest mori posse? Quid ergo est? domum illam splendidam malo, quàm pontem. Pone in instrumentis splendentibus, & delicato apparatu: nihilo me feliciorem credam, quòd mihi molle erit amiculum, quòd purpura conuiuis meis substernetur. Nihilo miserior ero, si lassa ceruix mea in manipulo fœni acquiescet, si super Circense tomentum, per suturas veteris lintei effluens, incubabo. Quid ergo est? malo quid mihi animi sit ostendere, prætextatus & candidatus, quàm nudis scapulis & fœtentibus. Vt omnes mihi dies ex voto cedant, nouæ gratulationes prioribus subtexantur: non ob hoc mihi placebo. Muta in contrarium hanc indulgentiam temporis: hinc illinc percutiatur animus, damno, luctu, incursionibus variis; nulla hora sine aliquâ querelâ sit: non ideò me dicam inter miserrima miserum, non ideò aliquem execrabor diem. prouisum est enim à me, ne quis mihi ater dies esset. Quid ergo est? malo gaudia temperare, quàm dolores compescere. Hoc

tibi ille Socrates dicet: Fac me victorem vniuersarum gentium: delicatus ille Liberi currus triumphantem vsque ad Thebas à solis ortu vehat: iura reges Persarum petant: me hominem esse tum maximè cogitabo, cùm Deus vndique consalutabor. Huic tam sublimi fastigio coniunge protinus præcipitem mutationem: in alienum imponar ferculum, exornaturus victoris superbi ac feri pompam: non humilior sub alieno curru agar, quàm in meo steteram. Quid ergo est? vincere tamen, quàm capi malo. Totum fortunæ regnum despiciam: sed ex illo, si dabitur electio, molliora sumam. Quidquid ad me venerit, bonum fiet: sed malo faciliora ac iucundiora veniant, & minùs vexatura tractantem. Non est enim quòd vllam existimes esse sine labore virtutem: sed quædam virtutes stimulis, quædam frænis egent. Quemadmodum corpus in procliuo retineri debet, in ardua impelli: ita quædam virtutes in procliui sunt, quædam cliuum subeunt. An dubium sit, quin ascendat, nitatur, obluctetur patientia, fortitudo, perseuerantia, & quæcunque alia duris opposita virtus est, & fortunam subigit? Quid ergo? non æquè manifestum est per deuexum ire liberalitatem, temperantiam, mansuetudinem? In his continemus animum, ne prolabatur: in illis exhortamur, in-

citamuſque. Acerrimas ergo paupertati adhibebimus, illas quæ pugnare ſciunt, fortiores: diuitiis illas diligentiores, quæ ſuſpenſum gradum ponunt, & pondus ſuum ſuſtinent.

Cap. XXVI. Cùm hoc ita diuiſum ſit, malo has in vſu mihi eſſe, quæ exercendæ tranquilliùs ſint, quàm eas quarum experimentum ſanguis & ſudor eſt. Ergo non ego, inquit ſapiens, aliter viuo quàm loquor, ſed vos aliter auditis. Sonus tantummodo verborum ad aures veſtras peruenit: quid ſignificet, non quæritis. Quid ergo inter me ſtultum, & te ſapientem intereſt, ſi vterque habere volumus? plurimum. Diuitiæ enim apud ſapientem virum in ſeruitute ſunt: apud ſtultum in imperio. ſapiens diuitiis nihil permittit: vobis diuitiæ omnia. Vos, tamquam aliquis vobis æternam poſſeſſionem earum promiſerit, aſſueſcitis illis, & cohæretis: ſapiens tunc maximè paupertatem meditatur, cùm in mediis diuitiis conſtitit. Nunquam imperator ita paci credit, vt non ſe præparet bello: quod etiamſi non geritur, indictum eſt. Vos domus formoſa, tamquam nec ardere nec ruere poſſit, inſolentes: vos opes, tamquam periculum omne tranſſcenderint, maioreſque ſint quàm quibus conſumendis ſatisvirium habeat fortuna, obſtupefaciunt. Otioſi diuitiis lu-

ditis, nec prouidetis illarum periculum. ſicut barbari plerumque incluſi, & ignari machinarum, ſegnes laborem obſidentium ſpectant, nec quò illa pertineant, quæ ex longinquo inſtruuntur, intelligunt. Idem vobis euenit. marcetis in veſtris rebus: nec cogitatis, quot caſus vndique immineant, iamiamque pretioſa ſpolia laturi. Sapienti quiſquis abſtulerit diuitias, omnia illi ſua relinquet: viuit enim præſentibus lætus, futuri ſecurus. Nihil magis, Socrates inquit, aut aliquis alius, cui idem ius aduerſus humana atque eadem poteſtas eſt, perſuaſi mihi, quàm ne ad opiniones veſtras actum vitæ meæ flecterem. Solita conferte vndique verba: non conuiciari vos putabo, ſed vagire velut infantes miſerrimos. Hæc dicet ille, cui ſapientia contigit: quem animus vitiorum immunis increpare alios, non quia odit, ſed in remedium, iubet. Adiiciens his illa: Exiſtimatio me veſtra non meo nomine, ſed veſtro mouet. odiſſe, & laceſſere virtutem, bonę ſpei eiuratio eſt. Nullam mihi iniuriam facitis. ſicut ne diis quidem hi, qui aras euertunt: ſed malum propoſitum apparet, malumque conſilium, etiam vbi nocere non potuit. Sic veſtras hallucinationes fero, quemadmodum Iupiter optimus maximus ineptias poëtarum: quorum alius illi alas impoſuit, alius cor-

nua: alius adulterum illum induxit, & abnoctantem: alius sęuum in deos, alius iniquum in homines: alius raptorem ingenuorum, corruptoremque, & cognatorum quidem: alius parricidam, & regni alieni paterníque expugnatorem. Quibus nihil aliud actum est, quàm vt pudor hominibus peccandi demeretur, si tales deos credidissent. Sed quamquam ista me nihil lædant, vestrâ tamen vos moneo causâ: suscipite virtutem. Credite his, qui illam diu secuti, magnum quiddam ipsos, & quod in dies maius appareat, sequi clamant. Et ipsam vt deos, & professores eius vt antistites colite: & quotiens mentio sacra litterarum interuenerit, fauete linguis. Hoc verbum non, vt plerique existimant, à fauore trahitur: sed imperatur silentium, vt ritè peragi possit sacrum, nullâ voce malâ obstrepente.

Cap. XXVII. Quod multo magis necessarium est imperari vobis, vt quotiens aliquid ex illo proferetur oraculo, intenti, & compressâ voce audiatis. Cùm sistrum aliquis concutiens ex imperio mentitur, cùm aliquis secādi lacertos suos artifex, brachia atque humeros suspensâ manu cruentat: cùm aliqua genibus per viam repens vlulat; laurumque linteatus senex, & medio lucernam die præferens, conclamat, iratum aliquem deorum; concurritis & auditis, & diuinum esse eum, inuicem

inuicem mutuum alentes ſtuporem, adfirmatis. Ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando purgauit, omniq́ue honeſtiorem curiâ reddidit, proclamat: Quis iſte furor? quæ iſta inimica diis hominibuſq́ue natura eſt? infamare virtutes, & malignis ſermonibus ſancta violare? Si poteſtis, bonos laudate: ſi minùs, tranſite. Quòd ſi vobis exercere tetram iſtam licentiam placet, alter in alterum incurſitate: nam cùm in cœlum inſanitis, non dico ſacrilegium facitis, ſed operam perditis. Præbui ego aliquando Ariſtophani materiam iocorum: tota illa comicorum poëtarum manus in me venenatos ſales ſuos effudit. Illuſtrata eſt virtus mea, per ea ipſa, per quæ petebatur. produci enim illi & tentari expedit: nec vlli magis intelligunt quanta ſit, quàm qui vires eius laceſſendo ſenſerunt. Duritia ſilicis nulli magis, quàm ferientibus, nota eſt. Pręheo me non aliter, quàm rupes aliqua in vadoſo mari deſtituta, quam fluctus non deſinunt vndecunque moti ſunt verberare: nec ideò aut loco eam mouent, aut per tot ætates crebro incurſu ſuo conſumunt. Aſſilite, facite impetum: ferendo vos vincam. In ea, quæ firma & inſuperabilia ſunt, quicquid incurrit, malo ſuo vim ſuam exercet. Proinde quærite aliquam mollem cedentemq́ue materiam, in quam tela veſtra figantur. Vobis autem vacat aliena

ſcrutari mala, & ſententias ferre de quoquam? Quare hic philoſophus laxiùs habitat? quare hic lautiùs cænat? Papulas obſeruatis alienas, ipſi obſiti plurimis vlceribus. Hoc tale eſt, quale ſi quis pulcherrimorum corporum næuos aut verrucas derideat, quem fœda ſcabies depaſcitur. Obijcite Platoni, quòd petierit pecuniam: Ariſtoteli, quòd acceperit: Democrito, quòd neglexerit: Epicuro, quòd conſumpſerit: mihi ipſi Alcibiadem & Phædrum obiectate. O vos vſu maximè felices, cùm primùm vobis imitari vitia noſtra contigerit! Quin potiùs mala veſtra circumſpicitis, quæ vos ab omni parte confodiunt, alia graſſantia extrinſecus, alia in viſceribus ipſis ardentia? Non eo loco res humanæ ſunt, etiam ſi ſtatum veſtrum parùm noſtis, vt vobis tantum otij ſuperſit, vt in probra meliorum agitare linguam vacet.

Cap. XXVIII. Hoc vos non intelligitis, & alienum fortunæ veſtræ vultum geritis: ſicut plurimi, quibus in circo aut in theatro deſidentibus, iam funeſta domus eſt, nec annunciatum malum. At ego ex alto proſpiciens, video quæ tempeſtates aut immineant vobis, paullò tardiùs rupturæ nimbum ſuum, aut iam vicinæ, vos ac veſtra rapturæ, propiùs acceſſerint. Quid porrò, nónne nunc quoque (etiam ſi parùm ſentitis) turbo qui-

dam animos vestros rotat,& inuoluit, fugientes,petentesque eadem,& nunc in sublime alleuatos, nunc in infima allisos rapit?

L. ANNÆI SENECÆ DE OTIO AVT SECESSV SAPIENTIS LIBRI PARS.

EX CAP. XXVIII.

* Circi nobis magno consensu vitia commendant. Licèt nihil aliud quod sit salutare tentemus, proderit tamen primò in seipsum secedere. meliores erimus singuli. Quid,quòd secedere ad optimos viros,&aliquod exemplum eligere,ad quod vitam dirigamus, licet? quod in otio non fit. Tunc potest obtinere quod semel placuit, vbi nemo interuenit, qui iudicium adhuc imbecillum, populo adiutore, detorqueat. tunc potest vita æquali & vno tenore procedere,quam propositis diuersissimis scindimus. Nam inter cetera mala illud pessimum est,quòd vitia ipsa mutamus. sic ne hoc quidem nobis contingit, permanere in malo iam familiari. Aliud ex alio placet, vexatque nos. Hoc quoque, quòd iudicia nostra non tantùm praua, sed etiam leuia sunt. Fluctuamus, aliudque ex alio comprehendimus: petita

relinquimus, relicta repetimus: alternæ inter cupiditatem nostram, & pœnitentiam vices sunt. Pendemus enim toti ex alienis iudiciis: & id optimum nobis videtur, quod petitores laudatoresque multos habet, non id quod laudandum petendumque est. Nec viam bonam ac malam per se æstimamus, sed turbâ vestigiorum, in quibus nulla sunt redeuntium. Dices mihi: Quid agis Seneca? deseris partes. Certè Stoici vestri dicunt: Vsque ad vltimum vitæ finem in actu erimus, non desinemus communi bono operam dare, adiuuare singulos, opem ferre etiam inimicis, eniti manu. Nos sumus, qui nullis annis vacationem damus, & quod ait ille vir disertissimus, Canitiem galeâ premimus. Nos sumus, apud quos vsque eò nihil ante mortem otiosum est, vt, si res patitur non sit ipsa mors otiosa. Quid nobis Epicuri præcepta, in ipsis Zenonis principiis, loqueris? Quin tu benè & nauiter, si partium piget, transfugis potiùs, quàm prodis? Hoc tibi in præsentiâ respondebo. Numquid vis amplius, quàm vt me similem ducibus meis præstem? Quid ergo est? non quò miserint me illi, sed quò duxerint, ibo.

CAP. XXIX. Nunc probabo tibi, nec desciscere me à præceptis Stoicorum: nam ne ipsi quidem à suis desciuerunt: & tamen excusatissimus essem, etiam si non

præcepta illorum ſequerer, ſed exempla. Hoc quod dico, in duas diuidam partes. Primùm, vt poſſit aliquis, vel à prima ętate, contemplationi veritatis totum ſe tradere, rationem viuendi quærere, atque exercere, ſecretò. Deinde, vt poſſit hoc aliquis emeritis iam ſtipendiis, profligatæ ætatis, iure optimo facere, & ad alios actus animum referre: virginum Veſtalium more, quæ, annis inter officia diuiſis, diſcunt facere ſacra, & cùm didicerunt, docent.

CAP. XXX. Hæc Stoicis quoque placere oſtendam: non quia legem dixerim mihi, nihil contra dictum Zenonis Chryſippíve committere: ſed quia res ipſa patitur me ire in illorum ſententiam: quam ſi quis ſemper vnius ſequitur, non id vitæ, ſed factionis eſt. Vtinam quidem iam tenerentur omnia, & inoperta ac confeſſa veritas eſſet! nihil ex decretis mutaremus: nunc veritatem, cum eis ipſis qui docent, quærimus. Duæ maximæ in hac re diſſident ſectæ, Epicureorum & Stoicorum: ſed vtraque ad otium diuerſâ viâ mittit. Epicurus ait: Non accedet ad rempub. ſapiens, niſi ſi quid interuenerit. Zenon ait: Accedet ad rempub. niſi ſi quid impedierit. Alter otium ex propoſito petit, alter ex cauſſa. Cauſſa autem illa latè patet. ſi reſpub. corruptior eſt, quàm vt adiuuari poſſit, ſi occupata eſt malis: non nitetur ſapiens in ſuperuacuum, nec

ſe nihil profuturus impendet: ſi parum habebit auctoritatis aut virium: nec illum erit admiſſura reſp. ſi valetudo illum impediet. Quomodo nauem quaſſam non deduceret in mare, quomodo nomen in militiam non daret debilis: ſic ad iter quod inhabile ſciet, non accedet. Poteſt ergo & ille, cui omnia adhuc in integro ſunt, antequam vllas experiatur tempeſtates, in tuto ſubſiſtere, & protinus commendare ſe bonis artibus: & illud beatum otium exigere, virtutum cultor, quæ exerceri etiam à quietiſſimis poſſunt. Hoc nempe ab homine exigitur, vt proſit hominibus, ſi fieri poteſt, multis; ſi minùs, paucis; ſi minùs, proximis; ſi minùs, ſibi. Nam cùm ſe vtilem ceteris efficit, commune agit negotium. Quomodo qui ſe deteriorem facit, non ſibi tantummodo nocet, ſed etiam omnibus eis, quibus melior factus prodeſſe potuiſſet: ſic ſi quis benè de ſe meretur, hoc ipſo aliis prodeſt, quòd illis profuturum parat.

Cap. XXXI. Duas reſpublicas animo complectamur, alteram magnam, & verè publicam, quâ dij atque homines continentur. in quâ non ad hunc angulum reſpicimus, aut ad illum, ſed terminos ciuitatis noſtræ cum ſole metimur: alteram, cui nos adſcripſit conditio naſcendi. Hæc aut Athenienſium erit, aut Carthaginenſium, aut alterius alicuius vr-

bis, quæ non ad omnes pertineat homines, sed ad certos. Quidam eodem tempore vtrique reipub. dant operam, maiori minoríque: quidam tantùm minori: quidam tantùm maiori. Huic maiori Reipub. & in otio deseruire possumus: imò vero nescio an in otio meliùs: vt quæramus, quid sit virtus, vna pluréſve sint? natura an ars bonos viros faciat? vnum sit hoc, quod maria terraſque, & mari ac terris inserta complectitur, an multa Deus corpora eiusmodi sparserit? continua sit omnis & plena materia, ex quâ cuncta gignuntur, an diducta, & solidis inane permixtum sit? Deus sedens opus suum spectet, an tractet? vtrúmne extrinsecus illi circumfusus sit, an toti inditus? immortalis sit mundus, an inter caduca, & ad tempus nata, numerandus? Hæc qui contemplatur, quid Deo præstat? ne tanta eius opera sine teste sint. Solemus dicere, summum bonum esse, secundum naturam viuere: natura nos ad vtrumque genuit, & contemplationi rerum, & actioni.

Cap. XXXII. Nunc probemus, quod priùs diximus. Quid porrò, hoc non erit probatum, si se vnusquisque consuluerit, quantam cupiditatem habeat ignota noscendi, quàm ad omnes fabulas excitetur? Nauigant quidam, & labores peregrinationis longissimæ vnâ mercede perpetiuntur, cognoscendi aliquid abdi-

tum remotumque. Hæc res ad spectacula populos contrahit, hæc cogit præclusa rimari, secretiora exquirere, antiquitates euoluere, mores barbararum audire gentium. Curiosum nobis natura ingenium dedit: & artis sibi ac pulchritudinis suæ conscia, spectatores nos tantis rerum spectaculis genuit, perditura fructum sui, si tam magna, tam clara, tam subtiliter ducta, tam nitida, & non vno genere formosa, solitudini ostenderet. Vt scias illam spectari voluisse, non tantum aspici, vide quem nobis locum dederit. In mediâ nos sui parte constituit, & circumspectum omnium nobis dedit: nec erexit tantummodo hominem, sed etiam ad contemplationem factum, vt ab ortu sidera in occasum labentia prosequi posset, & vultum suum circumferre cum toto, sublime fecit illi caput, & collo flexibili imposuit. Deinde sena per diem, sena per noctem signa produxit, nullam non partem sui explicuit: vt per hæc quæ obtulerat eius oculis, cupiditatem faceret etiam ceterorum: nec enim omnia, nec tanta visimus, quanta sunt: sed acies nostra aperit sibi inuestigando viam, & fundamenta veri iacit, vt inquisitio transeat ex apertis in obscura, & aliquid ipso mundo inueniat antiquius. Vnde ista sidera exierint? quis fuerit vniuersi status, antequam singula in partes discederent? quæ ratio mersa & confusa

diduxerit? quis loca rebus assignauerit? suâpte naturâ grauia descenderint, euolauerint leuia, an præter nisum pondusque corporum altior aliqua vis legem singulis dixerit? an illud verum sit, quo maximè probatur, hominem diuini spiritus esse partem, ac veluti scintillas quasdam sacrorum in terras desiluisse, atque alieno loco hæsisse? Cogitatio nostra cœli munimenta perrumpit, nec contenta est id quod ostenditur scire. Illud, inquit, scrutor, quod vltra mundum iacet, vtrúmne profunda vastitas sit, an & hoc ipsum terminis suis cludatur? qualis sit habitus exclusis, informia & confusa sint, an in omnem partem tantumdem loci obtinentia, an & illa in aliquem cultum descripta sint? huic cohæreant mundo, an longè ab hoc secesserint, & in vacuo voluentur? indiuidua sint, per quæ struitur omne id quod natum futurúmque est, an continua eorum materia sit, & per totum mutabilis? vtrùm contraria inter se elementa sint, an non pugnent, sed per diuersa conspirent? Ad hæc quærenda natus, æstima, quàm non multum acceperit temporis, etiam si illud totum sibi vindicet. cui licèt nihil facilitate eripi, nihil negligentiâ patiatur excidere, licèt horas suas auarissimè seruet, & vsque in vltimæ ætatis humanæ terminos procedat, nec quidquam illi ex eo quod natura constituit, fortuna

concutiat: tamen homo, ad immortalium cognitionem, nimis mortalis est. Ergo secundum naturam viuo, si totum me illi dedo, si illius admirator cultorque sum. At natura vtrumque facere me voluit, & agere, & contemplationi vacare. Vtrumque facio: quoniam ne contemplatio quidem sine actione est. Sed refert, inquis, an ad hanc voluptatis caussâ accesserit, nihil aliud ex illa petens, quàm assiduam contemplationem, sine exitu. est enim dulcis, & habet illecebras suas. Aduersus hoc tibi respondeo. æquè refert, quo animo ciuilem agas vitam: an vt semper inquietus sis, nec vnquam sumas vllum tempus, quo ab humanis ad diuina respicias. Quomodo res appetere, sine vllo virtutum amore, & sine cultu ingenij, ac nudas edere operas, minimè probabile est: (misceri enim inter se ista, & conferri debent:) sic imperfectum ac languidum bonum est, in otium sine actu proiecta virtus, nunquam id quod didicit ostendens. Quis negat illum debere profectus suos in opere tentare? nec tantùm quid faciendum sit cogitare, sed etiam aliquando manum exercere, & ea quæ meditata sunt, ad verum perducere? Quid si per ipsum sapientem non est mora, si non actor deest, sed agenda desunt: ecquid illi secum esse permittes? Quo animo ad otium sapiens secedit? vt sciat secum quoque ea acturum, per

quæ posteris prosit. Nos certè sumus,qui dicimus,& Zenonem & Chrysippum maiora egisse, quàm si duxissent exercitus, gessissent honores, leges tulissent, quas non vni ciuitati, sed toti humano generi tulerunt. Quid ergo est,quare tale otium non conueniat bono viro, per quod futura sæcula ordinet, nec apud paucos concionetur, sed apud omnes omnium gentium homines,quique sunt,quique erunt? Ad summam quæro, an ex præceptis suis vixerint Cleanthes, & Chrysippus, & Zenon? non dubiè respondebis, sic illos vixisse,quemadmodum dixerant esse viuendum. atqui nemo illorum remp. administrauit. Non fuit illis, inquis, aut ea fortuna, aut dignitas, quæ admitti ad publicarum rerum tractationem solet. Sed iidem nihilominus non segnem egêre vitam. inuenerunt, quemadmodum plus quies illorum hominibus prodesset,quàm aliorum discursus & sudor. Ergo nihilominus hi multum egisse visi sunt, quamuis nihil publicè agerent. Præterea, tria genera sunt vitæ,inter quæ,quod sit optimum, quæri solet: vnum voluptati vacat, alterum contemplationi,tertium actioni. Primùm, depositâ contentione depositoque odio, quod implacabile diuersa sequentibus indiximus, videamus, an hæc omnia ad idem, sub alio titulo, perueniant. Nec ille, qui voluptatem probat,

ſine contemplatione eſt; nec ille, qui contemplationi inſeruit, ſine voluptate eſt; nec ille, cuius vita actioni deſtinata eſt, ſine contemplatione eſt. Plurimum, inquis, diſcriminis eſt, vtrùm aliqua res propoſitum, an propoſiti alterius acceſſio ſit. Sanè grande diſcrimen: tamen alterum ſine altero non eſt. Nec ille ſine actione contemplatur, nec hic ſine contemplatione agit. Nec ille tertius, de quo malè exiſtimare conſueuimus, voluptatem inertem probat, ſed eam, quam ratione efficit firmam ſibi: Ita & hæc ipſa voluptaria ſecta in actu eſt. Quid ni in actu ſit, cùm ipſe dicat Epicurus, aliquando ſe receſſurum à voluptate, dolorem etiam appetiturum, ſi aut voluptati imminebit pœnitentia, aut dolor minor pro grauiore ſumetur? Quò pertinet hoc dicere? vt appareat, contemplationem placere omnibus. Alij petunt illam: nobis hæc ſtatio eſt, non portus. Adijce nunc huc, quòd è lege Chryſippi viuere otioſo licet. non dico, vt otium patiatur, ſed vt eligat. Negant noſtri ſapientem ad quamlibet rempub. acceſſurum. Quid autem intereſt, quomodo ſapiens ad otium veniat: vtrùm quia reſp. illi deeſt, an quia ipſe reipublicæ? Si omnibus defutura reſpub. eſt (ſemper autem deerit faſtidioſè quærentibus) interrogo ad quam rempub. ſapiens acceſſurus ſit? Ad Athenienſium, in quâ Socrates damnatur,

Ariſtoteles ne damnaretur, fugit? in quâ opprimit inuidia virtutes? negabis mihi acceſſurum ad hanc remp. ſapientem. Ad Carthaginienſium ergo rempublicam ſapiens accedet, in quâ aſſidua ſeditio, & optimo cuique infeſta libertas eſt, ſumma æqui ac boni vilitas, aduerſus hoſtes inhumana crudelitas, etiam aduerſus ſuos hoſtilitas? & hanc fugiet. Si percenſere ſingulas voluero, nullam inueniam, quæ ſapientem, aut quam ſapiens pati poſſit. Quòd ſi non inuenitur illa reſp. quam nobis fingimus, incipit omnibus eſſe otium neceſſarium: quia quod vnum præferri poterat otio, nuſquam eſt. Si quis dicit optimum eſſe nauigare: deinde negat nauigandum in eo mari, in quo naufragia fieri ſoleant, & frequenter ſubitæ tempeſtates ſint, quæ rectorem in contrarium rapiant: puto, hic me vetat nauem ſoluere, quamquam laudat nauigationem. *

Digitized by Google

L. ANNÆI SENECÆ
AD
ÆBVCIVM LIBERALEM
DE BENEFICIIS
LIBER PRIMVS.

Salvus S. Pavens

[illegible] Dominicus a [illegible]

[illegible] [illegible] D. [illegible]

L. ANNÆI SENECÆ
AD ÆBVCIVM LIBERALEM
DE BENEFICIIS
LIBER PRIMVS.
CAPVT I.

INTER multos ac varios errores temerè viuentium inconsulteque, nihil propemodùm, vir optime Liberalis, dixerim nocentius, quàm quòd beneficia nec dare scimus, nec accipere. Sequitur enim vt malè collata, malè debeantur. de quibus non redditis, serò querimur: ista enim perierant, cùm darentur. Nec mirum est, inter plurima maximaque vitia nullum esse frequentius, quàm ingrati animi. Id euenire ex pluribus caussis video. prima, quòd non eligimus dignos, quibus tribuamus, sed nomina facturi, diligenter in patrimonium & vasa debitoris inquirimus: semina in solum effetum & sterile non spargimus: beneficia sine vllo delectu magis proiicimus, quàm damus. Nec facilè dixerim, vtrùm turpius sit, inficiari, an repetere beneficium. Id enim genus huius crediti est, ex quo tantum recipiendum sit, quantum vltrò refertur: decoquere verò fœdissimum ob hoc ipsum, quia non opus est ad liberan-

dum fidem facultatibus, sed animo. reddit enim beneficium, qui libenter debet. Sed cùm sit in ipsis crimen, qui ne confessione quidem grati sunt, in nobis quoque est. Multos experimur ingratos, plures facimus: quia aliàs graues exprobratores exactoresque sumus; aliàs leues, & quos paullo pòst muneris sui pœniteat; aliàs queruli, & minima momenta calumniantes. Ita gratiam omnem corrumpimus, non tantùm postquam dedimus beneficia, sed dum damus. Quis enim nostrûm contentus fuit, aut leuiter rogari, aut semel? quis non, cùm aliquid à se peti suspicatus est, frontem adduxit, vultum auertit, occupationes simulauit, longis sermonibus, & de industria non inuenientibus exitum, occasionem petendi abstulit, & variis artibus properantes necessitates elusit? In angusto verò comprehensus, aut distulit, id est, timidè negauit; aut promisit, sed difficulter, sed subductis superciliis, sed malignis & vix exeuntibus verbis? nemo autem libenter debet, quod non accepit, sed expressit. Gratus esse aduersus eum quisquam potest, qui beneficium aut superbè iniecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, vt molestiâ careret, dedit? Errat, si quis sperat responsurum sibi, quem dilatione lassauit, expectatione torsit. Eodem animo beneficium debetur, quo datur: & ideò non est negli-

genter dandum. Sibi enim quis debet, quod à nesciente accepit. Nec tardè quidem: quia cùm in omni officio magni æstimetur dantis voluntas, qui tardè fecit, diu noluit. Vtique non contumeliosè. nam cùm ita naturâ comparatum sit, vt altiùs iniuriæ quàm merita descendant, & illa citò defluant, has tenax memoria custodiat: quid expectat qui offendit, dum obligat? Satis aduersus illum gratus est, si quis beneficio eius ignoscit. Non est autem quòd tardiores faciat ad benè merendum, turba ingratorum. Nam primùm (vt dixi) nos illam augemus: deinde ne deos quidem immortales ab hac tam effusâ benignitate sacrilegi, negligentesque eorum, deterrent. Vtuntur naturâ suâ, & cuncta, interque illa ipsos munerum suorum malos interpretes, iuuant. Hos sequamur duces, quantum humana imbecillitas patitur: demus beneficia, non fæneremus. Dignus est decipi, qui de recipiendo cogitauit, cùm daret. At malè cessit. Et liberi, & coniuges spem fefellerunt: tamen & educamus, & ducimus. adeoque aduersus experimenta pertinaces sumus, vt bella victi, & naufragi maria repetamus. Quanto magis permanere in dandis beneficiis decet? quæ si quis non dat quia non recipit, dedit vt reciperet, bonamque ingrato-

rum facit caussam: quibus ita demum turpe est non reddere, si & licet. Quàm multi indigni luce sunt? & tamen dies oritur. Quàm multi, quòd nati sunt, queruntur? tamen natura sobolem nouam gignit, ipsósque qui non fuisse mallent, esse patitur. Hoc & magni animi & boni proprium est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa, & post malos quoque bonum quærere. Quid magnifici erat multis prodesse, si nemo deciperet? nunc est virtus, dare beneficia: non vtique reditura, quorum à viro egregio statim fructus perceptus est. Adeò quidem ista res fugare nos, & pigriores ad rem pulcherrimam facere non debet: vt si spes mihi præcidatur gratum hominem reperiendi, malim non recipere beneficia, quàm non dare. Quia qui non dat, vitium ingrati antecedit. Dicam quod sentio. qui beneficium non reddit, magis peccat; qui non dat, citiùs.

CAP. II. *Beneficia in vulgus cùm largiri institueris,*
Perdenda sunt multa, vt semel ponas benè.

In priore versu vtrumque reprehendas. nam nec in vulgus effundenda sunt; & nullius rei, minimè beneficiorum, honesta largitio est. quibus si detraxeris iudicium, desinunt esse beneficia: in aliud

quodlibet incidunt nomen. Sequens sensus mirificus est, qui vno benè posito beneficio, multorum amissorum damna solatur. Vide, oro te, ne hoc & verius sit, & magnitudini benè facientis aptius, vt illum hortemur ad danda, etiam si nullum benè positurus est. Illud enim falsum est, Perdenda sunt multa. Nullum perit. quia qui perdit, computauerat. Beneficiorum simplex ratio est: tantùm erogantur. si reddet aliquid, lucrum est: si non reddet, damnum non est. Ego illud dedi, vt darem. nemo beneficia in kalendario scribit: nec auarus exactor ad horam & diem appellat. nunquam illa vir bonus cogitat, nisi admonitus à reddente: alioquin in formam crediti transeunt. Turpis fæneratio est, beneficium expensum ferre. Qualiscunque priorum euentus est, persceuera in alios conferre. meliùs apud ingratos iacebunt: quos aut pudor, aut occasio, aut imitatio aliquando gratos poterit efficere. Ne cessaueris: opus tuum perage, & partes boni viri exsequere. Alium re, alium fide, alium gratiâ, alium consilio, alium præceptis salubribus adiuua.

Cap. III. Officia etiam feræ sentiunt: nec vllum tam immansuetum animal est, quod non cura mitiget, & in amorem sui vertat.. Leonum ora à magistris impunè tractantur: elephantorum ferita-

tem vsque in seruile obsequium demeretur cibus. Adeò etiam quæ extra intellectum atque æstimationem beneficij sunt posita, assiduitas tamen meriti pertinacis euincit. Ingratus est aduersus vnum beneficium? aduersus alterum non erit. duorum oblitus est? tertium etiam eorum quę exciderunt, memoriam reducet. Is perdit, qui citò se perdidisse credit. At qui instat, & onerat priora sequentibus, etiam ex duro & immemori pectore gratiam extundit. Non audebit aduersus multa oculos attollerę. quocunque se vertit, memoriam suam fugiens, ibi te videat: beneficiis tuis illum cinge. Quorum quæ vis, quæve proprietas sit, dicam, si priùs illa, quæ ad rem non pertinent, transilire mihi permiseris. Num dicam quare tres Gratiæ, & quare sorores sint, & quare manibus implexis, quare ridentes, iuuenes, & virgines, solutaque ac pellucidâ veste? Alij quidem videri volunt vnam esse, quæ det beneficium: alteram, quæ accipiat: tertiam, quæ reddat. Alij tria beneficiorum genera, promerentium, reddentium, simul & accipientium reddentiumque. Sed vtrumlibet ex istis iudicauerim: quid ista nos iuuat scientia? Quid ille consertis manibus in se redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficij per manus transeuntis, nihilominus ad dantem reuertitur, & totius speciem perdit, si vsquam

interruptus est:pulcherrimus, si cohæsit, & vices seruauit. Ideò ridentes: quia promerentium vultus hilares sunt, quales solent esse qui dant, vel accipiunt beneficia. Iuuenes: quia non debet beneficiorum memoria senescere. Virgines: quia incorrupta sunt, & sincera, & omnibus sancta. In quibus nihil esse alligati decet, nec adscripti: solutis itaque tunicis vtuntur. Pellucidis autem; quia beneficia conspici volunt. Sit aliquis vsque eò Græcis mancipatus, vt hæc dicat necessaria: nemo tamen erit, qui etiam illud ad rem iudicet pertinere, quæ nomina illis Hesiodus imposuerit. Aglaian maximam natu appellauit, mediam Euphrosynen, tertiam Thalian. Horum nominum interpretationem, & prout cuique visum est, deflectit, & ad rationem aliquam conatur perducere: cùm Hesiodus puellis suis, quod voluit nomen imposuerit. Itaque Homerus vni mutauit, Pasithean appellauit, & in matrimonium produxit, vt scias illas Vestales non esse. Inueniam alium poëtam, apud quem præcingantur, & spissis aut Phryxianis prodeant. Ergo & Mercurius vnà stat: non quia beneficia oratio commendat, sed quia pictori ita visum est. Chrysippus quoque, penes quem subtile illud acumen est, & in imam penetrans veritatem, qui rei agendæ causâ loquitur, & verbis non vltrà, quàm ad in-

tellectum satis est, vtitur, totum librum suum his ineptiis replet: ita vt de ratione dandi, accipiendi, reddendique beneficij pauca admodum dicat: nec his fabulas, sed hæc fabulis inserit. Nam præter ista quæ Hecaton transscribit, treis Chrysippus Gratias ait Iouis & Eurynomes filias esse: ætate autẽ minores quàm Horas, sed meliusculâ facie, & ideò Veneri datas comites. Matris quoq; nomẽ ad rem iudicat pertinere. Eurynomen enim dictam, quia latè patentis matrimonij sit, beneficia diuidere: tamquam matri post filias soleat nomen imponi, aut poëtæ vera nomina reddant. Quemadmodum nomenclatori memoriȩ loco audacia est: & cuicunq; nomen non potest reddere, imponit: ita poëtȩ non putant ad rem pertinere, verũ dicere, sed aut necessitate coacti, aut decore corrupti, id quæque vocari iubent, quod bellè facit ad versum. Nec illis fraudi est, si aliud quid in censum detulerunt: proximus enim poëta suum illa ferre nomen iubet. Hoc vt scias ita esse, ecce Thalia, de qua cùm maximè agitur, apud Hesiodum Charis est, apud Homerum Musa.

Cap. IV. Sed ne faciam, quod reprehendo, omnia ista, quæ ita extra rem sunt, vt nec circa rem quidem sint, relinquam. Tu modò nos tuere, si quis mihi obiiciet, quòd Chrysippum in ordinem coëgerim, magnum mehercule virum, sed tamen

Græcum, cuius acumen nimis tenue retunditur, & in se sæpè replicatur: etiam cùm agere aliquid videtur, pungit, non perforat. Hoc verò quod acumen est?De beneficiis dicendum est, & ordinanda res, quæ maximè societatem humanam alligat:danda lex vitæ, ne sub specie benignitatis inconsulta facilitas placeat; ne liberalitatem, quam nec deesse oportet, nec superfluere, hæc ipsa obseruatio restringat, dum temperat: docendi sunt libenter accipere, libenter reddere, & magnum ipsis certamen proponere, eos quibus obligati sunt, re animoque non tantùm æquare, sed vincere. quia qui referre gratiam debet, nunquam consequitur, nisi præcessit.hi docendi sunt nihil imputare:illi plus debere. Ad hanc honestissimam contentionem, beneficiis beneficia vincendi,sic nos adhortatur Chrysippus, vt dicat verendum esse, ne quia Charites Iouis filiæ sunt,parùm se gratè gerere,sacrilegium sit ,& tam bellis puellis fiat iniuria. Tu me aliquid eorum doce, per quæ beneficentior, gratiorque aduersus benè merẽtes fiam,per quæ obligantium, obligatorumque animi certent, vt qui præstiterint, obliuiscantur, pertinax sit memoria debentium. Istæ verò ineptiæ poëtis relinquantur: quibus aures oblectare propositum est, & dulcem fabulam nectere. At qui ingenia sanare, & fidem

Saluas S. Paveri
[illegible] Dominicus a [illegible]
[illegible] vicus [illegible]

Digitized by Google

L. ANNÆI SENECÆ
AD ÆBVCIVM LIBERALEM
DE BENEFICIIS
LIBER PRIMVS.
CAPVT I.

INTER multos ac varios errores temerè viuentium inconsulteque, nihil propemodùm, vir optime Liberalis, dixerim nocentius, quàm quòd beneficia nec dare scimus, nec accipere. Sequitur enim vt malè collata, malè debeantur. de quibus non redditis, serò querimur: ista enim perierant, cùm darentur. Nec mirum est, inter plurima maximaque vitia nullum esse frequentius, quàm ingrati animi. Id euenire ex pluribus caussis video. prima, quòd non eligimus dignos, quibus tribuamus, sed nomina facturi, diligenter in patrimonium & vasa debitoris inquirimus: semina in solum effetum & sterile non spargimus: beneficia sine vllo delectu magis proiicimus, quàm damus. Nec facilè dixerim, vtrùm turpius sit, inficiari, an repetere beneficium. Id enim genus huius crediti est, ex quo tantum recipiendum sit, quantum vltrò refertur: decoquere verò fœdissimum ob hoc ipsum, quia non opus est ad liberan-

dum fidem facultatibus, sed animo. reddit enim beneficium, qui libenter debet. Sed cùm sit in ipsis crimen, qui ne confessione quidem grati sunt, in nobis quoque est. Multos experimùr ingratos, plures facimus: quia aliàs graues exprobratores exactoresque sumus; aliàs leues, & quos paullo pòst muneris sui pœniteat; aliàs queruli, & minima momenta calumniantes. Ita gratiam omnem corrumpimus, non tantùm postquam dedimus beneficia, sed dum damus. Quis enim nostrûm contentus fuit, aut leuiter rogari, aut semel? quis non, cùm aliquid à se peti suspicatus est, frontem adduxit, vultum auertit, occupationes simulauit, longis sermonibus, & de industria non inuenientibus exitum, occasionem petendi abstulit, & variis artibus properantes necessitates elusit? In angusto verò comprehensus, aut distulit, id est, timidè negauit; aut promisit, sed difficulter, sed subductis superciliis, sed malignis & vix exeuntibus verbis? nemo autem libenter debet, quod non accepit, sed expressit. Gratus esse aduersus eum quisquam potest, qui beneficium aut superbè iniecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, vt molestiâ careret, dedit? Errat, si quis sperat responsurum sibi, quem dilatione lassauit, expectatione torsit. Eodem animo beneficium debetur, quo datur: & ideò non est negli-

genter dandum. Sibi enim quis debet, quod à nesciente accepit. Nec tardè quidem: quia cùm in omni officio magni æstimetur dantis voluntas, qui tardè fecit, diu noluit. Vtique non contumeliosè. nam cùm ita naturâ comparatum sit, vt altiùs iniuriæ quàm merita descendant, & illa citò defluant, has tenax memoria custodiat: quid expectat qui offendit, dum obligat? Satis aduersus illum gratus est, si quis beneficio eius ignoscit. Non est autem quòd tardiores faciat ad benè merendum, turba ingratorum. Nam primùm (vt dixi) nos illam augemus: deinde ne deos quidem immortales ab hac tam effusâ benignitate sacrilegi, negligentesque eorum, deterrent. Vtuntur naturâ suâ, & cuncta, interque illa ipsos munerum suorum malos interpretes, iuuant. Hos sequamur duces, quantum humana imbecillitas patitur: demus beneficia, non fæneremus. Dignus est decipi, qui de recipiendo cogitauit, cùm daret. At malè cessit. Et liberi, & coniuges spem fefellerunt: tamen & educamus, & ducimus. adeoque aduersus experimenta pertinaces sumus, vt bella victi, & naufragi maria repetamus. Quanto magis permanere in dandis beneficiis decet? quæ si quis non dat quia non recipit, dedit vt reciperet, bonamque ingrato-

rum facit caussam : quibus ita demum turpe est non reddere, si & licet. Quàm multi indigni luce sunt ? & tamen dies oritur. Quàm multi, quòd nati sunt, queruntur ? tamen natura sobolem nouam gignit, ipsósque qui non fuisse mallent, esse patitur. Hoc & magni animi & boni proprium est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa, & post malos quoque bonum quærere. Quid magnifici erat multis prodesse, si nemo deciperet ? nunc est virtus, dare beneficia: non vtique reditura, quorum à viro egregio statim fructus perceptus est. Adeò quidem ista res fugare nos, & pigriores ad rem pulcherrimam facere non debet : vt si spes mihi præcidatur gratum hominem reperiendi, malim non recipere beneficia, quàm non dare. Quia qui non dat, vitium ingrati antecedit. Dicam quod sentio. qui beneficium non reddit, magis peccat ; qui non dat, citiùs.

Cap. II. *Beneficia in vulgus cùm largiri institueris,*
Perdenda sunt multa, vt semel ponas benè.

In priore versu vtrumque reprehendas. nam nec in vulgus effundenda sunt ; & nullius rei, minimè beneficiorum, honesta largitio est. quibus si detraxeris iudicium, desinunt esse beneficia : in aliud

quodlibet incidunt nomen. Sequens sensus mirificus est, qui vno benè posito beneficio, multorum amissorum damna solatur. Vide, oro te, ne hoc & verius sit, & magnitudini benè facientis aptius, vt illum hortemur ad danda, etiam si nullum benè positurus est. Illud enim falsum est, Perdenda sunt multa. Nullum perit. quia qui perdit, computauerat. Beneficiorum simplex ratio est: tantùm erogantur. si reddet aliquid, lucrum est: si non reddet, damnum non est. Ego illud dedi, vt darem. nemo beneficia in kalendario scribit: nec auarus exactor ad horam & diem appellat. nunquam illa vir bonus cogitat, nisi admonitus à reddente: alioquin in formam crediti transeunt. Turpis fæneratio est, beneficium expensum ferre. Qualiscunque priorum euentus est, persceuera in alios conferre. meliùs apud ingratos iacebunt: quos aut pudor, aut occasio, aut imitatio aliquando gratos poterit efficere. Ne cessaueris: opus tuum perage, & partes boni viri exsequere. Alium re, alium fide, alium gratiâ, alium consilio, alium præceptis salubribus adiuua.

CAP. III. Officia etiam feræ sentiunt: nec vllum tam immansuetum animal est, quod non cura mitiget, & in amorem sui vertat. Leonum ora à magistris impunè tractantur: elephantorum ferita-

tem vſque in ſeruile obſequium demere-tur cibus. Adeò etiam quæ extra intelle-ctum atque æſtimationem beneficij ſunt poſita, aſſiduitas tamen meriti pertinacis euincit. Ingratus eſt aduerſus vnum be-neficium? aduerſus alterum non erit. duo-rum oblitus eſt? tertium etiam eorum quę exciderunt, memoriam reducet. Is per-dit, qui citò ſe perdidiſſe credit. At qui inſtat, & onerat priora ſequentibus, etiam ex duro & immemori pectore gratiam extundit. Non audebit aduerſus multa oculos attollerę. quocunque ſe vertit, memoriam ſuam fugiens, ibi te videat: beneficiis tuis illum cinge. Quorum quæ vis, quæve proprietas ſit, dicam, ſi priùs illa, quæ ad rem non pertinent, tranſilire mihi permiſeris. Num dicam quare tres Gratiæ, & quare ſorores ſint, & quare ma-nibus implexis, quare ridentes, iuuenes, & virgines, ſolutaque ac pellucidâ veſte? Alij quidem videri volunt vnam eſſe, quæ det beneficium: alteram, quæ accipiat: tertiam, quæ reddat. Alij tria beneficio-rum genera, promerentium, reddentium, ſimul & accipientium reddentiumque. Sed vtrumlibet ex iſtis iudicauerim: quid iſta nos iuuat ſcientia? Quid ille conſer-tis manibus in ſe redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficij per manus tran-ſeuntis, nihilominus ad dantem reuerti-tur, & totius ſpeciem perdit, ſi vſquam
interruptus

interruptus est:pulcherrimus, si cohæsit, & vices seruauit. Ideò ridentes: quia promerentium vultus hilares sunt, quales solent esse qui dant, vel accipiunt beneficia. Iuuenes: quia non debet beneficiorum memoria senescere. Virgines: quia incorrupta sunt, & sincera, & omnibus sancta. In quibus nihil esse alligati decet, nec adscripti: solutis itaque tunicis vtuntur. Pellucidis autem; quia beneficia conspici volunt. Sit aliquis vsque eò Græcis mancipatus, vt hæc dicat necessaria: nemo tamen erit, qui etiam illud ad rem iudicet pertinere, quæ nomina illis Hesiodus imposuerit. Aglaian maximam natu appellauit, mediam Euphrosynen, tertiam Thalian. Horum nominum interpretationem, & prout cuique visum est, deflectit, & ad rationem aliquam conatur perducere: cùm Hesiodus puellis suis, quod voluit nomen imposuerit. Itaque Homerus vni mutauit, Pasithean appellauit, & in matrimonium produxit, vt scias illas Vestales non esse. Inueniam alium poëtam, apud quem præcingantur, & spissis aut Phryxianis prodeant. Ergo & Mercurius vnà stat: non quia beneficia oratio commendat, sed quia pictori ita visum est. Chrysippus quoque, penes quem subtile illud acumen est, & in imam penetrans veritatem, qui rei agendæ causâ loquitur, & verbis non vltrà, quàm ad in-

tellectum satis est, vtitur, totum librum suum his ineptiis replet: ita vt de ratione dandi, accipiendi, reddendique beneficij pauca admodum dicat: nec his fabulas, sed hæc fabulis inserit. Nam præter ista quæ Hecaton transscribit, treis Chrysippus Gratias ait Iouis & Eurynomes filias esse: ætate autē minores quàm Horas, sed meliusculâ facie, & ideò Veneri datas comites. Matris quoq; nomē ad rem iudicat pertinere. Eurynomen enim dictam, quia latè patentis matrimonij sit, beneficia diuidere: tamquam matri post filias soleat nomen imponi, aut poëtæ vera nomina reddant. Quemadmodum nomenclatori memoriæ loco audacia est: & cuicunq; nomen non potest reddere, imponit: ita poëtæ non putant ad rem pertinere, verū dicere, sed aut necessitate coacti, aut decore corrupti, id quæque vocari iubent, quod bellè facit ad versum. Nec illis fraudi est, si aliud quid in censum detulerunt: proximus enim poëta suum illa ferre nomen iubet. Hoc vt scias ita esse, ecce Thalia, de qua cùm maximè agitur, apud Hesiodum Charis est, apud Homerum Musa.

Cap. IV. Sed ne faciam, quod reprehendo, omnia ista, quæ ita extra rem sunt, vt nec circa rem quidem sint, relinquam. Tu modò nos tuere, si quis mihi obiiciet, quòd Chrysippum in ordinem coëgerim, magnum mehercule virum, sed tamen

Græcum, cuius acumen nimis tenue retunditur, & in se sæpè replicatur: etiam cùm agere aliquid videtur, pungit, non perforat. Hoc verò quod acumen est? De beneficiis dicendum est, & ordinanda res, quæ maximè societatem humanam alligat: danda lex vitæ, ne sub specie benignitatis inconsulta facilitas placeat; ne liberalitatem, quam nec deesse oportet, nec superfluere, hæc ipsa obseruatio restringat, dum temperat: docendi sunt libenter accipere, libenter reddere, & magnum ipsis certamen proponere, eos quibus obligati sunt, re animoque non tantùm æquare, sed vincere. quia qui referre gratiam debet, nunquam consequitur, nisi præcessit. hi docendi sunt nihil imputare: illi plus debere. Ad hanc honestissimam contentionem, beneficiis beneficia vincendi, sic nos adhortatur Chrysippus, vt dicat verendum esse, ne quia Charites Iouis filiæ sunt, parùm se gratè gerere, sacrilegium sit, & tam bellis puellis fiat iniuria. Tu me aliquid eorum doce, per quæ beneficentior, gratiorque aduersus benè merẽtes fiam, per quæ obligantium, obligatorumque animi certent, vt qui præstiterint, obliuiscantur, pertinax sit memoria debentium. Istæ verò ineptiæ poëtis relinquantur: quibus aures oblectare propositum est, & dulcem fabulam nectere. At qui ingenia sanare, & fidem

in rebus humanis retinere, memoriam officiorum ingerere animis volunt, seriò loquantur, & magnis viribus agant: nisi fortè existimas, leui ac fabuloso sermone, & anilibus argumentis, prohiberi posse rem perniciosissimam, beneficiorum nouas tabulas.

Cap. V. Sed quemadmodum superuacua transcurram, ita exponam necesse est, hoc primum nobis esse discendum quid accepto beneficio debeamus. Debere enim dicit se alius pecuniam quam accepit, alius cõsulatum, alius sacerdotium, alius prouinciam. Ista autem sunt meritorum signa, non merita. Non potest beneficium manu tangi: animo cernitur. multum interest inter materiam beneficij, & beneficium. Itaque nec aurum, nec argentum, nec quidquam eorum quæ à proximis accipiuntur, beneficium est, sed ipsa tribuentis voluntas. Imperiti autem id, quod oculis incurrit, & quod traditur possidentque, solùm notant: contrà, illud quod in re carum atq; pretiosum est, paruipendunt. Hæc quæ tenemus, quæ aspicimus, in quibus cupiditas nostra hæret, caduca sunt: auferre ea nobis & fortuna, & iniuria potest: beneficium verò, etiam amisso eo quod datum est, durat. Est enim rectè factum, quod irritum nulla vis efficit. Amicum à piratis redemi: hunc alius hostis excepit, & in carcerem condidit.

non beneficium, ſed vſum beneficij mei ſuſtulit. Ex naufragio alicui raptos, vel ex incendio liberos reddidi: hos vel morbus, vel aliqua fortuita iniuria eripuit: manet etiam ſine illis, quod in illis datum eſt. Omnia itaque, quæ falſum beneficij nomen vſurpant, miniſteria ſunt, per quæ ſe voluntas amica explicat. Hoc quoque in aliis rebus euenit, vt aliubi ſit ſpecies rei, aliubi ipſa res. Imperator aliquem, torquibus, murali, & ciuicâ donat. quid habet per ſe corona pretioſum? quid prætexta? quid faſces? quid tribunal, & currus? nihil horum honor eſt, ſed honoris inſigne. Sic non eſt beneficium id quod ſub oculos venit, ſed beneficij veſtigium & nota.

Cap. VI. Quid eſt ergo beneficium? Beneuola actio tribuens gaudiũ, capienſque tribuendo, in id quod facit prona, & ſponte ſuâ parata. Itaque non quid fiat, aut quid detur, refert, ſed quâ mente. Quia beneficium non in eo quod fit aut datur, conſiſtit, ſed in ipſo dantis aut facientis animo. Magnum autem eſſe inter iſta diſcrimen, vel ex hoc intelligas licet, quòd beneficium vtique bonum eſt: id autem quod fit aut datur, nec bonum nec malum eſt. Animus eſt, qui parua extollit, ſordida illuſtrat, magna & in precio habita dehoneſtat: ipſa, quæ appetuntur, neutram naturam habent, nec boni, nec ma-

li. id refert, quò illa rector animus impellat, à quo forma datur rebus. Non est ergo beneficium ipsum, quod numeratur, aut traditur. sicut nec in victimis quidem, licèt opimæ sint, auroque præfulgeant, deorum est honos; sed piâ ac rectâ voluntate venerantium. Itaque boni etiam farre ac fitillâ religiosi sunt; mali rursus non effugiunt impietatem, quamuis aras sanguine multo cruentauerint.

Cap. VII. Si beneficia in rebus, non in ipsâ benefaciendi voluntate consisterent, eò maiora essent, quò maiora sunt, quæ accepimus. id autem falsum est. nonnunquam enim magis nos obligat, qui dedit parua magnificè: qui Regum æquauit opes animo: qui exiguũ tribuit, sed libenter: qui paupertatis suæ oblitus est, dum meã respicit: qui non voluntatẽ tantùm iuuandi habuit, sed cupiditatẽ: qui accipere se putauit beneficiũ, cùm daret: qui dedit tamquam non recepturus, recepit tamquam non dedisset: qui occasionem, quâ prodesset, & occupauit & quæsiuit. Contrà, ingrata sunt (vt dixi) licèt re ac specie magna videantur, quæ danti aut extorquentur, aut excidunt: multoque gratius venit, quod facili, quàm quod plenâ manu datur. Exiguum est quod in me contulit, sed amplius non potuit. At hic quod dedit, magnum est: sed dubitauit, sed distulit, sed cùm daret, gemuit, sed

superbè dedit, sed circumtulit, & placere non ei, cui præstabat, voluit. ambitioni dedit, non mihi.

Cap. VIII. Socrati cùm multa multi pro suis quisque facultatibus offerrent: Æschines pauper auditor, Nihil, inquit, dignum te quod dare tibi possim, inuenio: & hoc vno modo pauperem me esse sentio. Itaque dono tibi quod vnum habeo, Me ipsum. Hoc munus rogo qualecunque est, boni consulas, cogitesque alios cùm multum tibi darent, plus sibi reliquisse. Cui Socrates: Quid ni tu, inquit, mihi magnum munus dederis, nisi fortè paruo te æstimas? Habebo itaque curæ, vt te meliorem tibi reddam quàm accepi. Vicit Æschines hoc munere Alcibiadis parem diuitiis animum, & omnem iuuenum opulentorum munificentiam.

Cap. IX. Vides quomodo animus inueniat liberalitatis materiam, etiam inter angustias? Videtur mihi dixisse: Nihil egisti fortuna, quòd me pauperem esse voluisti: expediam nihilominus dignũ huic viro munus: & quia de tuo non possum, de meo dabo. Neque est quod existimes illum vilem sibi fuisse, qui pretium se sui fecit: ingeniosus adolescens inuênit, quemadmodũ Socratem sibi daret. Non quanti quæque sint, sed à quali dentur, perspiciendum. *Callidus non difficilem aditum præbet immodica cupientibus:

ſpeſque improbas,nihil re adiuturus,verbis fouet. At eius peior eſt opinio, qui linguâ aſper, vultu grauis, cum inuidiâ fortunam ſuam explicauit. Colunt enim, deteſtanturque felicem,& ſi potuerint,eadem facturi, odêre facientem.* Coniugibus alienis nec clam,ſed apertè quidam ludibrio habitis,ſuas aliis permisêre.Ruſticus,inhumanus,ac maleuolus, & inter matronas abominandæ conditionis eſt,ſi quis coniugem in ſellâ proſtare vetuit, & vulgò admiſſis inſpectoribus vehi vndique perſpicuam. Si quis nullâ ſe amicâ fecit inſignem,nec alienæ vxori æmulum præſtat, hunc matronæ humilem, & ſordidæ libidinis, & ancillariolum vocant. Hinc decentiſſimum ſponſaliorum genus,adulterium: & in conſenſu vidui cælibatus,nemo vxorem duxit, niſi qui abduxit. Iam rapta ſpargere, ſparſa pari auaritiâ recolligere certant: nihil penſi habere, paupertatem alienam contemnere, ſuam timere,nullum aliud vereri malum: pacem iniuriis perturbare,imbecilliores vi ac metu premere.Nam prouincias ſpoliari,& nummarium tribunal, auditâ vtrimque licitatione, alteri addici,non mirum:quando quæ emeris, vendere,gentium ius eſt.

CAP. X. Sed longiùs nos impetus euehit,prouocante materiâ. Itaque ſic finiamus, ne in noſtro ſæculo culpa ſubſi-

dat. Hoc maiores nostri questi sunt, hoc nos querimur; hoc posteri nostri querentur, euersos esse mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas & in omne nefas labi. At ista stant loco eodem, stabuntque, paullulùm duntaxat vltrò aut citrò mota, vt fluctus: quos æstus accedens longiùs extulit, recedens interiore littorum vestigio tenuit. Nunc in adulteria magis, quàm in alia peccabitur, abrumpetque frænos pudicitia: nunc conuiuiorum vigebit furor, & fœdissimum patrimoniorum exitium culina: nunc cultus corporum nimius & formæ cura, præ se ferens animi deformitatem: nunc in petulantiam & audaciam erumpet malè dispensata libertas: nunc in crudelitatem priuatam ac publicam ibitur, bellorumque ciuilium insaniam, quâ omne sanctum ac sacrum profanetur. Habebitur aliquando ebrietati honor, & plurimum meri cepisse virtus erit. Non expectant vno loco vitia: sed mobilia & inter se dissentientia tumultuantur, pellunt inuicem, fuganturque. Cæterùm idem semper de nobis pronunciare debebimus, malos esse nos, malos fuisse, inuitus adijciam, & futuros esse. Erunt homicidæ, tyranni, fures, adulteri, raptores, sacrilegi, proditores: infra ista omnia ingratus est, nisi quòd omnia ista ab ingrato animo sunt, sine quo vix vllum magnum facinus accreuit.

Hoc tu caue, tamquam maximum crimen, ne admittas: ignosce tamquam leuissimo, si admissum est. Hæc est enim iniuriæ summa. Beneficium perdidisti. Saluum est tibi ex illo, quod est optimum: dedisti. Quemadmodum autem curandum, vt in eos potissimum beneficia conferamus, qui gratè responsuri erunt: ita quædam, etiam si de illis malè sperabitur, faciemus, tribuemusque, non solùm si iudicabimus ingratos fore, sed si sciemus fuisse. Tamquam si filios alicui restituere potero, magno periculo liberatos, sine vllo meo incommodo, non dubitabo. Dignum, etiam impendio sanguinis mei tuebor, & in partem discriminis veniam: indignum, si eripere latronibus potero, clamore sublato, salutarem vocem homini non pigebit emittere.

Cap. XI. Sequitur vt dicamus, quæ beneficia danda sint, & quemadmodum. Primò demus necessaria, deinde vtilia, deinde iucunda, vtique mansura. Incipiendum est autem à necessariis. aliter enim ad animum peruenit, quod vitam continet: aliter quod exornat, aut instruit. Potest in eo aliquis fastidiosus esse æstimator, quo facilè cariturus est, de quo dicere licet: Recipe, non desidero. meo contentus sum. Interim non reddere tantùm libet quod acceperis, sed abijcere. Ex his quæ necessaria sunt, quędam primum ob-

tinent locum, sine quibus non possumus viuere: quædam secundum, sine quibus non debemus: quædam tertium, sine quibus nolumus. Prima huius notæ sunt, hostium manibus eripi, & tyrannicæ iræ, & proscriptioni, & aliis periculis, quæ varia & incerta humanam vitam obsident. Quidquid horum discusserimus, quo maius ac terribilius erit, hoc maiorem inibimus gratiam. Subit enim cogitatio, quantis sint liberati malis: & lenocinium est muneri, antecedens metus. Nec tamen ideò debemus tardiùs quemquam seruare, quàm possumus: vt muneri nostro timor imponat pondus. Proxima ab his sunt, sine quibus possumus quidem viuere, sed vt mors potior sit: tamquam libertas, & pudicitia, & mens bona. Post hæc habebimus coniunctione, ac sanguine, vsúque, & consuetudine longâ, cara: vt liberos, coniuges, penates, ceteraque quæ vsque eò animus sibi applicuit, vt ab illis, quàm à vita diuelli grauius existimet. Subsequuntur vtilia, quorum varia & lata materia est. Hîc erit pecunia non superfluens, sed ad sanum modum habendi parata: hîc erit honor, & processus ad altiora tendentium. nec enim vtilius quidquam est, quàm sibi vtilem fieri. Iam cetera ex abundanti veniunt, delicatos factura. In his sequemur, vt opportunitate grata sint, vt non vulgaria, quæque aut

pauci habuerint,aut pauci intra hanc ętatem habent, aut quæ etiam si naturâ pretiosa non sunt,tempore aut loco fiant. Videamus quid oblatum maximè voluptati futurum sit; quid frequenter occursurum habenti,vt toties nobiscum, quoties cum illo sit. Vtique cauebimus, ne munera superuacua mittamus : vt fœminæ aut seni arma venatoria, aut rustico libros, aut studiis ac litteris dedito retia. Æquè ex contrario circumspiciemus, ne dum grata mittere volumus, suum cuique morbum exprobratura mittamus: sicut ebrioso vina, & valetudinario medicamenta. Maledictum enim incipit esse, non munus, in quo vitium accipientis agnoscitur.

Cap. XII. Si arbitrium dandi penes nos est,præcipuè mansura quæremus, vt quàm minimè mortale munus sit. Pauci enim sunt tam grati, vt quod acceperint,etiam si non vident,cogitent. Ingratis quoque memoria cum ipso munere incurrit: vbi ante oculos est, & obliuisci sui non sinit, sed auctorem suum ingerit & inculcat. Eò quidem magis duratura quæramus, quia nunquam admonere debemus: ipsę res euanescentem memoriam excitent. Libentiùs donabo argentum factum, quàm signatum: libentiùs statuas, quàm vestem,&quod vsus breuis deterat. Apud paucos post rem manet gratia: plu-

res sunt, apud quos non diutiùs in animo sunt donata, quàm in vsu. Ergo si fieri potest, consumi munus meum nolo: exstet, hæreat amico meo, & conuiuat. Nemo tam stultus est, vt monendus sit, ne cui gladiatores aut venationem iam munere edito mittat, & vestimenta æstiua brumâ, hiberna solstitio. Sit in beneficio sensus communis; tempus, locum, personas obseruet: quia momentis quædam grata & ingrata sunt. Quanto acceptius est, si id damus, quod quis non habet, quàm cuius copiâ abundat? quod diu quęrit, nec inuenit, quàm quod vbique visurus est? Munera non tam pretiosa, quàm rara & exquisita sint, quæ etiam apud diuitem sui locum faciant: sicut gregalia quoque poma, etiam post paucos dies itura in fastidium, delectant, si prouenêre maturiùs. Illa quoque non erunt sine honore, quæ aut nemo illis alius dedit, aut nos nulli alij.

Cap. XIII. Alexandro Macedoni, cùm victor Orientis, animos supra humana tolleret, Corinthij per legatos gratulati sunt, & ciuitate illum suâ donauerunt. Cùm risisset Alexander hoc officij genus, vnus ex legatis: Nulli, inquit, ciuitatem vnquam dedimus alij, quàm tibi & Herculi. Libens accepit delatum honorem, & legatos inuitatione aliâque humanitate prosecutus, cogitauit, non qui sibi

ciuitatem darent, sed cui dedissent. Et homo gloriæ deditus, cuius nec naturam nec modum nouerat, Herculis Liberíque vestigia sequens, ac ne ibi quidem resistens vbi illa defecerant, ad socium honoris sui respexit à dantibus: tamquam cœlum, quod mente vanissimâ complectebatur, teneret, quia Herculi æquabatur. Quid enim illi simile habebat væsanus adolescens, cui pro virtute erat felix temeritas? Hercules nihil sibi vicit: orbem terrarum transiuit, non concupiscendo, sed vindicando. Quid vinceret malorum hostis, bonorum vindex, terrarum marísque pacator? At hic à pueritia latro, gentiumque vastator, tam hostium pernicies, quàm amicorum, qui summum bonum duceret, terrori esse cunctis mortalibus; oblitus, non ferocissima tantùm, sed ignauissima quoque animalia timeri, ob virus malum.

Cap. XIV. Ad propositum nunc reuertamur. Beneficium quod quibuslibet datur, nulli gratum est. Nemo se stabularij aut cauponis hospitem iudicat, nec conuiuam dantis epulum, vbi dici potest: Quid enim in me contulit? Nempe hoc quod in illum, & vix benè notum sibi, & in illum etiam mimicum ac turpissimum hominem. Numquid enim me dignum iudicauit? morbo suo morem gessit. Quod voles gratum esse, rarum effice:

quis patitur sibi imputari vulgaria? Nemo hæc ita interpretetur, tamquam reducam liberalitatem, & frænis arctioribus reprimam. Illa verò, in quantum libet, exeat: sed eat, non erret. Licet ita largiri, vt vnusquisque etiam si cum multis accepit, in populo se esse non putet. nemo non habeat aliquam familiarem notam, per quam speret se propiùs admissum. Dicat, Accepi idem quod ille, sed vltrò. Accepi quod ille: sed ego intra breue tempus, cùm ille diu meruisset. Sunt, qui idem habeant, sed non eisdem verbis datum, non eâdem comitate tribuentis. Ille accepit, cùm rogasset: ego, cùm rogarer. Ille accepit: sed facilè redditurus, sed cuius senectus & liberorum orbitas magna promittebat: mihi plus dedit, quamuis idem dederit, quia sine spe recipiendi dedit. Quemadmodum meretrix ita inter multos se diuidit, vt nemo non aliquod signum familiaris animi ferat: ita qui beneficia sua amabilia vult esse, excogitet, quomodo & multi obligentur, & tamen singuli habeant aliquid, quo se ceteris præferant. Ego verò beneficiis non obijciam moras: quæ quò plura maioraque fuerint, plus afferent laudis. Adsit tamen iudicium. neque enim cordi esse cuiquam possunt, fortè ac temerè data. Quare si quis existimat nos, cùm ista præcipimus, benignitatis fines introrsus referre, & illi

minùs laxum limitem aperire, næ perperam monitiones nostras exaudit. Quam enim virtutem magis veneramur? cui magis stimulos addimus? quibúsve tam conuenit hæc adhortatio, quàm nobis, societatem humani generis sancientibus?

Cap. XV. Quid ergo est? cùm sit nulla honesta vis animi, etiam si à recta voluntate incepit, nisi quam virtutem modus fecit, veto liberalitatem nepotari. Tunc iuuat accepisse beneficium, & supinis quidem manibus, vbi illud ratio ad dignos perducit: non quod quilibet casus & consilij indigens impetus defert: quod ostentare libet, & inscribere sibi. Beneficia tu vocas, quorum auctorem fateri pudet? At illa quanto gratiora sunt, quantóque in partem interiorem animi nunquam exitura descendunt: cùm delectant, cogitantem magis à quo, quàm quid acceperis? Crispus Passienus solebat dicere, quorundam se iudicium malle, quàm beneficium: quorundam beneficium malle, quàm iudicium. & subijciebat exempla: Malo, aiebat, diui Augusti iudicium: malo Claudij beneficium. Ego verò nullius puto expetendum esse beneficium, cuius vile iudicium est. Quid ergo? Non erat accipiendum à Claudio quod dabatur? erat: sed sicut à Fortuna, quam scires statim posse malam fieri. Quid ergo ista inter se mixta diuidimus? Non est benefi-

cium, cui deest pars optima, datum esse iudicio. Alioquin pecunia ingens si non ratione, nec rectâ voluntate donata est, non magis beneficium est, quàm thesaurus. Multa sunt autem, quæ oportet accipere, nec debere.

LIBER SECVNDVS.

Capvt I.

INspiciamvs, Liberalis virorum optime, id quod ex priore parte adhuc superest, Quemadmodum dandum sit beneficium: cuius rei expeditissimam videor monstraturus viam. Sic demus, quomodo vellemus accipere. ante omnia libenter, citò, sine vlla dubitatione. Ingratum est beneficium, quod diu inter manus dantis hæsit, quod quis ægrè dimittere visus est, & sic tamquam sibi præriperet. Etiam si quid moræ interuênit, euitemus omni modo, ne deliberasse videamur. Proximus est à negante, qui dubitauit, nullamque meretur gratiam. Nam cùm in beneficio iucundissima sit tribuentis voluntas; qui nolentem se tribuisse ipsâ cunctatione testatus est, non dedit, sed aduersus ducentem, malè retinuit. Multi autem sunt, quos liberales facit frontis infirmitas. Gratissima sunt beneficia, parata, facilè occurrētia, vbi nulla mora fuit, nisi in accipientis verecun-

diâ. Primum est, antecedere desiderium cuiusque: proximum sequi. Illud melius, occupare antequam rogemur: quia cùm homini probo ad rogandum os cõcurrat, & suffundatur rubor, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus suum. Non tulit gratis, qui cùm rogasset, accepit. Quoniam quidem, vt maioribus nostris, grauissimis viris, visũ est, nulla res cariùs constat, quàm quæ precibus empta est. Vota homines parciùs facerent, si palàm facienda essent. adeò etiam deos, quibus honestissimè supplicamus, tacitè malumus & intra nosmetipsos precari.

CAP. II. Molestum verbum est, onerosum, & demisso vultu dicendum, Rogo. Huius facienda est gratia amico, & cuicunque, quem amicum sis promerendo facturus. Properet licèt: serò beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideò diuinanda cuiusque voluntas, & cùm intellecta est, necessitate grauissimâ rogandi liberanda est. Illud beneficium iucundum, victurumque in animo scias, quod obuiam venit. Si non contingit præuenire, plura rogantis verba intercidamus, ne rogati videamur: sed certiores facti, statim promittamus, facturosque nos etiam antequam interpellaremur, ipsâ festinatione approbemus. Quemadmodum in ægris opportunitas cibi salutaris est, & aqua tempestiuè data remedij locum obtinuit:

ita quamuis leue & vulgare beneficium sit, si præstò fuerit, si proximam quamque horam non perdidit, multum sibi adiicit, gratiamque pretiosi, sed lenti & diu cogitati muneris vincit. Qui tam paratè fecit, non est dubium, quin libenter faciat. Itaque lætus facit, & induit sibi animi sui vultum.

Cap. III. Ingentia quorundam beneficia, silentium aut loquendi tarditas, imitata grauitatem & tristitiam, corrupit, cùm promitterent vultu negantium. Quanto meliùs adiicere bona verba rebus bonis, & prædicatione humanâ benignâque commendare quæ præstes? vt ille se castiget, quòd tardior in rogãdo fuit. Adiicias licet familiarem querelam: Irascor tibi, quòd cùm aliquid desiderasses, non olim scire me voluisti, quòd tam diligenter rogasti, quòd quemquam adhibuisti. Ego verò gratulor mihi, quòd experiri animum meum libuit: posteà quidquid desiderabis, tuo iure exiges. Semel rusticitati tuæ ignoscitur. Sic efficies, vt animum tuum pluris æstimet, quàm illud quidquid est, ad quod petendum venerat. Tunc est summa virtus tribuentis, tunc benignitas, vbi ille qui discessit, dicet sibi: Magnum hodie lucrum feci. malo quòd illum talem inueni, quàm si multiplicatum hoc ad me aliâ viâ peruenisset. Huic eius animo nunquã parem referam gratiã.

Cap. IV. At plerique sunt, qui beneficia asperitate verborum & supercilio in odium adducunt, eo sermone vsi, eâ superbiâ, vt impetrasse pœniteat. Aliæ deinde post rem promissam sequuntur moræ. nihil autē est acerbius, quàm vbi quoque cùm impetrasti, rogandum est. Repręsentanda sunt beneficia: quæ à quibusdam accipere difficilius est, quàm impetrare. Hic rogandus est, vt admoneat; ille, vt sumat. Sic vnum munus per multorum teritur manus, ex quo gratiæ minimum apud promittentem remanet: quia auctori detrahit, quisquis post illum rogandus est. Hęc itaq; curę habebis, si gratè ęstimari quæ pręstabis voles, vt beneficia tua illibata, vt integra ad eos, quibus promissa sunt, perueniant, sine vlla, quod aiunt, deductione. Nemo illa intercipiat, nemo detineat: nemo in eo quod daturus es, gratiam suam facere potest, vt non tuam minuat.

Cap. V. Nihil æquè amarum, quàm diu pendêre. Æquiore quidam animo ferunt præcidi spem suam, quàm trahi. Plerisque autem hoc vitium est, ambitione prauâ differendi promissa, ne minor sit rogantium turba. Quales regiæ potentiæ ministri sunt, quos delectat superbiæ suæ longum spectaculum: minusque se iudicant posse, nisi diu multumque singulis, quid possint, ostentent. Nihil

confestim, nihil semel faciunt. iniuriæ illorum præcipites, lenta beneficia sunt. Quare verissimum existima, quod ille Comicus dixit: ——— Quid? tu non intelligis, Tantum te gratiæ demere, quantum moræ adiicis? Inde illæ voces, quas ingenuus dolor exprimit: Fac, si quid facis: &, Nihil est tanti: Malo mihi iam neges:] vbi in tædium adductus animus incipit beneficium odisse, dum expectat. Potest ob id ingratus esse. Quemadmodum acerbissima crudelitas est, quæ trahit pœnam, & misericordiæ genus est, citò occidere (quia tormentum vltimum finem sui secum affert; quod antecedit tempus, maxima venturi supplicij pars est:) ita maior est muneris gratia, quo minùs diu pependit. Est enim bonarum etiam rerum solicita expectatio. & cùm plurima beneficia remedium alicuius rei afferant; qui aut diutiùs torqueri patitur, quem protinus potest liberare, aut gaudere tardiùs, beneficio suo manus affert. Omnis benignitas properat: & proprium est libenter facientis, citò facere. Qui tardè, & diem de die extrahens profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, & tempus, & argumentum amicæ voluntatis. tardè velle, nolentis est.

Cap. VI. In omni negotio, Liberalis, non minima portio est, quomodo quidque aut dicatur, aut fiat. multum

celeritas fecit, multum abstulit mora. Sicut in telis eadem ferri vis est: sed infinitum interest, vtrùm excusso lacerto torqueantur, an remissâ manu effluant. gladius idem & stringit, & transforat: quàm presso articulo venerit, refert: idem est quod datur; sed interest quomodo detur. Quàm dulce, quàm pretiosum est, si gratias sibi agi non est passus, qui dedit: si dedisse, dum dat, oblitus est! nam corripere eum, cui cùm maximè aliquid præstes, dementia est, & inserere contumeliam meritis. Itaque non sunt exasperanda beneficia, nec quidquam illis triste miscendum. Etiam si quid erit, de quo velis admonere, aliud tempus eligito.

Cap. VII. Fabius Verrucosus beneficium ab homine duro asperè datum, Panem lapidosum vocabat; quem esurienti accipere necessarium sit, esse acerbum. Tiberius Cæsar rogatus à nepote M. Allio prætorio, vt æri alieno succurreret: edere illum sibi nomina creditorum iussit. Hoc non est donare, sed creditores conuocare. Cùm edita essent, scripsit, nepoti iussisse se pecuniam solui. adiectâ contumeliosâ admonitione, effecit, vt nec æs alienum haberet, nec beneficium. Liberauit illum à creditoribus, sibi non obligauit. Aliquid Tiberius secutus est. puto noluit plures esse, qui idem rogaturi

concurrerent. iſta fortaſſe efficax ratio fuerit,ad hominum improbas cupiditates pudore reprimendas : beneficium verò danti,tota alia ſequenda eſt via.

Cap. VIII. Omni genere quod des , quo ſit acceptius , adornandum eſt. Hoc verò non eſt beneficium dare,reprehendere eſt. Et vt in tranſitu de hac quoque parte dicam quid ſentiam, ne Principi quidem ſatis decorum eſt,donare ignominiæ cauſsâ. Tametſi inquietudinem Tiberius,nec hoc quidem modo,quo putabat, potuit effugere. Nam aliquot poſteà,qui idem rogarent,inuenti ſunt. omnes iuſſit reddere in ſenatu æris alieni cauſſas , & ita illis certas ſummas dedit. Non eſt illud liberalitas: cenſura eſt , auxilium eſt, Principale tributum eſt. Beneficium non eſt , cuius ſine rubore meminiſſe non poſſum. Ad iudicem miſſus ſum. vt impetrarem , cauſſam dixi.

Cap. IX. Præcipiunt itaque omnes auctores ſapientiæ,quædam beneficia palàm danda,quædam ſecretò. Palàm,quæ conſequi glorioſum eſt : vt militaria dona, & honores, & quidquid aliud notitiâ pulchrius fit. Rurſus quæ non producunt,nec honeſtiorem faciunt, ſed occurrunt infirmitati,egeſtati,ignominiæ,tacitè danda ſunt : vt nota ſint ſolis, quibus proſunt. Interdum & ipſe qui iuuatur,

fallendus est: vt habeat, nec à quo acceperit, sciat.

Cap. X. Arcesilaus, vt aiunt, amico pauperi, & paupertatem suam dissimulanti, ægro autem, & ne hoc quidem confitenti deesse sibi in sumptum ad necessarios vsus, cùm clàm succurrendum iudicasset; puluino eius ignorantis sacculum subiecit, vt homo inutiliter verecundus, quod desiderabat, inueniret potiùs quàm acciperet. Quid ergo? ille nesciet à quo acceperit? Primùm nesciat, si hoc ipsum beneficij pars est. deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quæ intelligat & illius auctorem. Denique ille nesciet accepisse se: ego sciam me dedisse. Parum est, inquis. Parum, si fænerare cogitas: sed si dare quo genere accipienti maximè profuturum erit; dabis. contentus eris te teste. Alioquin non benefacere delectat, sed videri benefecisse: Volo, inquis, sciat: debitorem quæris. Volo vtique sciat: quid, si illi vtilius est nescire? si honestius, si gratius? non in aliam partem abibis? Volo sciat: ita tu hominem non seruabis in tenebris? Non nego, quoties patitur res, percipiendum gaudium ex accipientis voluntate: sin adiuuari illum & oportet, & pudet; si quod præstamus, offendit, nisi absconditur: beneficium in acta non mitto. Quid? ego illi sum indicaturus me dedisse: cùm inter prima præcepta ac maximè

ximè necessaria sit, ne vnquam exprobrem, imò ne admoneam quidem? Hæc enim beneficij inter duos lex est. alter statim obliuisci debet dati, alter accepti nunquam. Lacerat animum & premit frequens meritorum commemoratio.

Cap. XI. Libet exclamare, quod ille triumuirali proscriptione seruatus à quodam Cæsaris amico exclamauit, cùm superbiam eius ferre non posset: Redde me Cæsari. Quousque dices: Ego te seruaui, ego te eripui morti? istud, si meo arbitrio memini, vita est-si tuo; mors est. Nihil tibi debeo, si me seruasti, vt haberes, quem ostenderes. Quousque me circumducis? quousque obliuisci fortunæ meæ non sinis? semel in triumpho ductus essem. Non est dicẽdum, quid tribuerimus. qui admonet, repetit. Non est instandum, non est memoriæ reuocandum: nisi vt aliud dando, prioris admoneas. Ne aliis quidem narrare debemus. qui dedit beneficium, taceat: narret, qui accepit. Dicetur enim, quod illi vbique iactanti beneficiũ suum: Num negabis, inquit, te recepisse? & cùm respondisset, Quando? Sæpè quidem, inquit, & multis locis: (id est) quoties & vbicunq; narrasti. Quid opus est te loqui? quid alienum occupare officium? Est qui istud facere honestiùs possit: quo narrante, & hoc laudabitur, quòd ipse non narras. Ingratum me iudicas, si istud te ta-

cente, nemo sciturus est? Quod adeò non est committendum, vt etiam si quis coram nobis narrabit, ei respondendum sit; Dignissimus quidem ille est maioribus beneficiis, quæ ego magis velle me scio prestare, quàm posse. Et hęc ipsa non verniliter, nec eâ figurâ, quâ quidam reiiciunt, quæ magis ad se volunt attrahere: deinde adiicienda omnis humanitas. Perdet agricola quod sparsit, si labores suos destituet in semine. Multâ curâ sata perducuntur ad segetem. nihil in fructum peruenit, quod non à primo vsque ad extremum æqualis cultura prosequitur: eadem beneficiorum est conditio. Nunquid vlla maiora possunt esse, quàm quę in liberos patres conferunt? Nec tamen tuta sunt, si in infantiâ deserantur, nisi longa pietas munus suum nutriat. Eadem ceterorum beneficiorum conditio est: nisi illa adiuueris, perdes. parum est dedisse; fouenda sunt. Si gratos vis habere quos obligas, non tantùm des oportet beneficia, sed ames. Præcipuè, vt dixi, parcamus auribus. admonitio tædium facit, exprobratio odium. Nihil æquè in beneficio dando vitandum est, quàm superbia. Quid opus arrogantiâ vultus? quid tumore verborum? ipsa res te extollit. Detrahenda est inanis iactatio: res loquentur, nobis tacentibus. Non tantùm ingratum, sed inuisum est beneficium, superbè datum.

Cap. XII. Cæsar dedit vitam Pompeio Penno, si dat, qui non aufert: deinde absoluto & agenti gratias, porrexit osculandum sinistrum pedem. Qui excusant, & negant id insolentiæ caussâ factum: aiunt socculum auratũ, imò aureum margaritis distinctum, ostendere eum voluisse. Ita prorsus: quid hîc contumeliosum est, si vir consularis aurum & margaritas osculatus est; & alioquin nullam partem in corpore eius electurus, quam puriùs oscularetur? Homo natus in hoc, vt mores liberæ ciuitatis Persicâ seruitute mutaret, parùm iudicauit, si senator senex, summis vsus honoribus, in conspectu principum supplex sibi, eo more iacuisset, quo victi hostes victoribus iacuêre: inuenit aliquid infra genua, quò libertatem detruderet. Non hoc est remp. calcare? & quidem, dicet aliquis (nam potest ad rem pertinere) sinistro pede. Parùm enim fœdè furioseq; insolens fuerat, qui de capite consularis viri soccatus audiebat, nisi in os senatoris ingessisset imperator pigros suos.

Cap. XIII. O superbia magnæ fortunæ! O stultissimum malum! vt à te nihil accipere iuuat? vt omne beneficium in iniuriam conuertis? vt te omnia nimia delectant? vt te omnia dedecent? quoque altiùs te subleuasti, hoc depressior es, ostendisque te non agnoscere ista bona,

quibus tantùm inflaris. Quidquid das, corrumpis. Libet itaq; interrogare, quid tantopere te supinet, quid vultum habitumque oris peruertat, vt malis habere personam, quàm faciem? Iucunda sunt, quæ humanâ fronte, certè leni, placidaque tribuuntur: quæ cùm daret mihi superior, non exsultauit supra me, sed quàm potuit, benignissimus fuit, descenditque in æquum, & detraxit muneri suo pompam. obseruauit idoneum tempus, vt in occasione potiùs, quàm in necessitate succurreret. Vno modo istis persuadebimus; ne beneficia sua insolentiâ perdant, si ostenderimus non ideò videri maiora, quò tumultuosiùs data sunt: ne ipsos quidem ob id cuiquam posse maiores videri. vanã esse superbiæ magnitudinem, & quæ in odium etiam amanda perducat.

Cap. XIV. Sunt quædam nocitura impetrantibus: quæ non dare, sed negare, beneficium est. Æstimabimus itaque vtilitatem potiùs, quàm voluntatem petentium. Sæpè enim noxia concupiscimus, nec dispicere quàm perniciosa sint licet: quia iudicium interpellat affectus. sed cùm subsedit cupiditas, cùm impetus ille flagrantis animi, qui consilium fugat, cecidit; detestamur perniciosos malorum munerum auctores. Vt frigidam ægris negamus, & lugentibus ac sibi iratis ferrum, aut amantibus quidquid contra se

vsurus ardor petit: sic ea, quæ nocitura sunt impensè ac submissè, nonnunquam etiam miserabiliter rogantibus, perseuerabimus non dare. Tum initia beneficiorum suorum spectare, tum etiam exitus decet: & ea dare quæ non tantùm accipere, sed etiam accepisse delectet. Multi sunt qui dicant: Scio hoc illi non profuturum. sed quid faciam? rogat, resistere precibus eius non possum. Viderit. de se, non de me, queretur. Falsum est: imò de te, & meritò quidem: cùm ad mentem bonam redierit, cùm accessio illa quæ animum inflammabat, se remiserit. Quid ni eum oderit, à quo in damnum ac periculum suum adiutus est? Exorari in perniciem rogantium, sæua bonitas est. Quemadmodum pulcherrimum opus est, etiam inuitos nolentesque seruare: ita rogantibus pestifera largiri, blandum & affabile odium est. Beneficium demus, quod vsu magis ac magis placeat, quod nunquam in malum vertat. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulteræ sciam: ne in societate turpis facti aut consilij inueniar. Si potero, reuocabo: sin minùs, non adiuuabo scelus. Siue illum ira, quò non debebat, impellit, siue ambitionis calor abducit à tutis: non committam, vt possit quandoque dicere, Ille amando me occidit. Sæpè nihil interest inter amicorum munera, & hostium vota. Quidquid illi

accidere optant, in id horum intempestiua indulgentia impellit, atque instruit. Quid autem turpius, quàm (quod euenit frequentissimè) vt nihil intersit inter odium, & beneficium?

CAP. XV. Nunquam in turpitudinem nostram reditura, tribuamus. Cùm summa amicitiæ sit, amicum sibi æquare; vtrique simul consulendum est. Dabo egenti: sed vt ipse non egeam. succurram perituro: sed vt ipse non peream. nisi si futurus ero magni hominis, aut magnæ rei merces. Nullum beneficium dabo, quod turpiter peterem. Nec exiguum dilatabo, nec magna pro paruis accipi patiar. Nam vt qui quod dedit, imputat, gratiam destruit: ita qui quantum det, ostendit, munus suum commendat, non exprobrat. Respiciendæ sunt cuique facultates suæ, viresque: ne aut plus præstemus, quàm possumus, aut minus. Æstimanda est eius persona, cui damus. quædam enim minora sunt, quàm vt exire à magnis viris debeant; quædam accipiente minora sunt. Vtriusque itaque personam confer: & idipsum, inter illas, quod donabis, examina, nunquid aut danti graue sit, aut paucum: nunquid rursus qui accepturus est, aut fastidiat, aut non capiat.

CAP. XVI. Vrbem cuidam Alexander donabat væsanus, & qui nihil animo non grande conciperet. cùm ille cui do-

nabatur, seipse mensus, tanti muneris inuidiam refugisset, dicens non conuenire fortunæ suæ: Non quæro, inquit, quid te accipere deceat, sed quid me dare. Animosa vox videtur, & regia: cùm sit stultissima. Nihil enim per se quemquam decet: refert quid, cui, quando, quare, vbi, & cetera, sine quibus facti ratio non constabit. Tumidissimum animal! si illum accipere hoc non decet, nec te dare. Habeatur personarum ac dignitatum proportio: & cùm sit vbique virtutis modus, æquè peccat quod excedit, quàm quod deficit. Liceat istud sanè tibi, & te in tantum fortuna sustulerit, vt congiaria tua vrbes sint: quas quanto maioris animi fuit non capere, quàm spargere? est tamen aliquis minor, quàm vt in sinu eius condenda sit ciuitas.

Cap. XVII. Ab Antigono Cynicus petiit talentum. respondit, plus esse, quàm quod Cynicus petere deberet. Repulsus petit denarium. respondit, minus esse, quàm quod regem deceret dare. Turpissima est eiusmodi cauillatio. Inuenit quomodo neutrum daret. in denario regem, in talento Cynicum respexit: cùm posset & denarium tamquam Cynico dare, & talentum tamquam rex. Vt sit aliquid maius, quàm quod Cynicus accipiat; nihil tam exiguum est, quod non honestè regis humanitas tribuat. Si me

interrogas, probo. est enim intolerabilis res, poscere nummos, & contemnere. Indixisti pecuniæ odium: hoc professus es. hanc personam induisti: agenda est. Iniquissimum est, te pecuniam sub gloriâ egestatis acquirere. Aspicienda ergo non minùs sua cuique persona est, quàm eius, de quo iuuando quis cogitat. Volo Chrysippi nostri vti similitudine de pilæ lusu: quam cadere non est dubium, aut mittentis vitio, aut accipientis. Tunc cursum suum seruat, vbi inter manus vtriusque, aptè ab vtroque & iactata & excepta versatur. necesse est autem lusor bonus, aliter illam collusori longo, aliter breui mittet. Eadem beneficij ratio est. nisi vtrique personæ, dantis & accipientis, aptatur: nec ab hoc exibit, nec ad illum perueniet, vt debet. Si cum exercitato & docto negotium est, audaciùs pilam mittemus. vtcunque enim venerit, manus illam expedita & agilis repercutiet. Si cum tirone & indocto: non tam rigidè, nec tam excussè, sed languidiùs, & in ipsam eius dirigentes manum, remissè occurremus. Idem faciendum est in beneficiis. quosdam doceamus, & satis iudicemus, si conantur, si audent, si volunt. Facimus autem plerumque ingratos, & vt sint, facimus: tamquam ita demum magna sint beneficia nostra, si gratia illis referri non potuit: vt malignis lusoribus propositum

est, collusorem traducere, cum damno scilicet ipsius lusus, qui non potest, nisi consentitur, extendi. Multi sunt tam prauæ naturæ, vt malint perdere quæ præstiterunt, quàm videri recepisse, superbi & imputatores. Quanto melius, quantoque humanius id agere, vt illi quoque partes suæ constent, & fauere; vt gratia sibi referri possit, benignè omnia interpretari; gratias agentem, non aliter quàm si referat, audire; præbere se facilem, ad hoc, vt quem obligauit, etiam exsolui velit? Malè audire solet fenerator, si acerbè exigit: æquè, si in recipiendo tardus ac difficilis moras quærit: beneficium tam recipiendum est, quàm non exigendum. Optimus ille, qui dedit facilè, nunquam exegit: reddi gauisus est, bonâ fide quid præstitisset, oblitus, qui accipientis animo recepit.

Cap. XVIII. Quidam non tantùm dant beneficium superbè, sed etiam accipiunt: quod non est committendum. Iam enim transeamus ad alteram partem, tractaturi quomodo se gerere homines in accipiendis beneficiis debeant. Quodcunque ex duobus constat officium, tantumdem ab vtroque exigit. Qualis pater esse debeat, cùm inspexeris; scies non minus operis illic superesse, vt dispicias, qualem esse oporteat filium. sunt aliquæ partes mariti, sed non minores vxoris. Inuicem ista quantum exigunt, præstant,

& parem desiderant regulam: quæ, vt ait Hecaton, difficilis est. Omne enim honestum in arduo est, etiam quod vicinum honesto est. non enim tantùm fieri debet, sed ratione fieri. Hac duce, per totam viam eundum est. minima maximaque ex huius consilio gerenda sunt: quomodò hæc suaserit, dandum. Hæc autem hoc primùm censebit, non ab omnibus accipiendum. A quibus ergo accipiemus? Vt breuiter tibi respondeam: ab his, quibus dedisse vellemus. Num etiam maiore dilectu quærendus est, cui debeamus, quàm cui præstemus? nam, vt non sequantur vlla incommoda (sequuntur autem plurima) graue tamen tormentum est debere, cui nolis. Contrà, iucundissimum est, ab eo accepisse beneficium, quem amare etiam post iniuriam possis. Illud verò homini verecundo & probo miserrimum est, si eum amare oportet, quem non iuuat. Toties admoneam necesse est, non loqui me de sapientibus, quos quidquid oportet, & iuuat; qui animum in potestate habent, & legem sibi, quam volunt, dicunt, & quam dixerunt, seruant: sed de imperfectis hominibus, honesta sequi volentibus, quorum affectus sæpè contumaciter parent. Itaque eligendus est, à quo beneficium accipiam. Et quidem diligentiùs quærendus beneficij, quàm pecuniæ creditor. Huic enim reddendum est, quan-

tum accepi: & si reddidi, solutus sum ac liber. at illi plus soluendum est: & nihilominus etiam relatâ gratiâ, cohæremus. Debeo enim, cùm reddidi, rursus incipere: * monetque amicitia non recipere indignum. Sic est beneficiorum quidem sacratissimum ius, ex quo amicitia oritur. Non semper, inquit, mihi licet dicere, Nolo: aliquando beneficium accipiendum est & inuito. Dat tyrannus crudelis & iracundus: qui munus suum fastidire te, iniuriam iudicaturus est. non accipiam? Eodem loco pone latronem & piratam, quo regem, animum latronis ac piratæ habentem. quid faciam? parùm dignus est, cui debeam. Cùm eligendum dico cui debeas, vim maiorem & metum excipio: quibus adhibitis, electio perit. Si liberum est tibi, si arbitrij tui est, vtrùm velis, an non; id apud te ipse perpendes. si necessitas tollit arbitrium, scies te non accipere, sed parêre. Nemo id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Si vis scire, an velim; effice, vt possim nolle. Vitam tamen tibi dedit. non refert quid sit, quod datur, nisi à volente volenti detur. Si seruasti me, non ideò seruator es. Venenum aliquando pro remedio fuit. non ideò numeratur inter salubria. Quædam prosunt, nec obligant.

Cap. XIX. Tuber quidam tyranni gladio diuisit, qui ad eum occidendum

venerat: non ideò illi tyrannus gratias egit, quòd rem quam medicorum manus reformidauerant, nocendo sanauit. Vides non esse magnum in ipsâ re momentum? quoniam non videtur dedisse beneficium, qui malo animo profuit. Casus enim beneficium est, hominis iniuria. Leonem in amphitheatro spectauimus, qui vnum è bestiariis agnitum; cùm quondam eius fuisset magister, protexit ab impetu bestiarum. Num ergo est beneficium, feræ auxilium? minimè: quia nec voluit facere, nec benefaciendi animo fecit. Quo loco feram posui, tyrannum pone. Et hic vitam dedit, & illa: nec hic, nec illa beneficium. quia non est beneficium, accipere cogi. non est beneficium, debere, cui nolis. Antè des oportet mihi arbitrium mei, deinde beneficium.

CAP. XX. Disputari de M. Bruto solet, an debuerit accipere à D. Iulio vitam, cùm occidendum eum iudicaret. Quam rationem in occidendo secutus sit, aliàs tractabimus. Mihi enim, cùm vir magnus fuerit in aliis, in hac re videtur vehementer errasse, nec ex institutione Stoicâ se gessisse: qui aut regis nomen extimuit, cùm optimus ciuitatis status sub rege iusto sit; aut ibi sperauit libertatem futuram, vbi tam magnum præmium erat & imperandi, & seruiendi; aut existimauit ciuitatem in priorem formam posse reuo-

cari, amissis pristinis moribus: futuramque ibi æqualitatem ciuilis iuris, & staturas suo loco leges, vbi viderat tot millia hominum pugnantia, non an seruirent, sed vtri. Quanta verò illum aut rerum naturæ, aut vrbis suę tenuit obliuio, qui vno interempto, defuturum credidit alium, qui idem vellet: cùm Tarquinius esset inuentus, post tot reges ferro ac fulminibus occisos? Sed vitam accipere debuit: ob hoc tamen non habere illum parentis loco, qui in ius dandi beneficij iniuriâ venerat. Non enim seruauit is, qui non interfecit; nec beneficium dedit, sed missionem.

Cap. XXI. Illud magis venire in disputationem potest aliquam, quid faciendum sit captiuo, cui redemptionis pretium homo prostituti corporis & infamis ore promittit? Patiar me ab impuro seruari? seruatus deinde, quam illi gratiam referam? Viuam cum obscœno? non viuam cum redemptore? Quid ergo placeat, dicam. Etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam: accipiam autem tamquam creditum, non tamquam beneficium. Soluam illi pecuniam: & si occasio fuerit seruandi, periclitantem seruabo: in amicitiam, quæ similes iungit, non descendam. nec seruatoris illum loco numerabo, sed feneratoris: cui sciam reddendum quod accepi.

Est aliquis dignus, à quo beneficium accipiam: sed danti nociturum est. ideò non accipiam, quia ille paratus est mihi cum incommodo, aut etiam periculo suo prodesse. Defensurus est me reum: sed illo patrocinio, regem sibi est facturus inimicum. Inimicus sim, si cùm ille pro me periclitari velit, ego, quod facilius est, non facio, vt sine illo pericliter. Ineptum & friuolum hoc Hecaton ponit exemplum Arcesilai, quem ait à filio familias oblatam pecuniam non accepisse, ne ille patrem sordidum offenderet. Quid fecit laude dignum? quòd furtum non recepit? quòd maluit non accipere, quàm reddere? quæ est enim alienam rem non accipere moderatio? Si exemplo magni animi opus est, vtamur Græcini Iulij viri egregij, quem C. Cæsar occidit ob hoc vnum, quòd melior vir erat, quàm esse quemquam tyranno expediret. Is cùm ab amicis conferentibus ad impensam ludorum pecunias acciperet, magnam pecuniam à Fabio Persico missam non accepit. Et obiurgantibus his, qui non æstimabant mittentem, sed missa, quòd repudiasset: Ego, inquit, ab eo beneficium accipiam, à quo propinationem accepturus non sim? Cumque illi Rebilus consularis, homo eiusdem infamię, maiorem summam misisset, instaretque, vt accipi iuberet: Rogo, inquit, ignoscas; nam & à Persico non acce-

pi. Vtrùm hoc munera accipere est,an senatum legere?

Cap. XXII. Cùm accipiendum iudicauerimus,hilares accipiamus, profitentes gaudium: & id danti manifestum sit, vt fructum præsentem capiat. Iusta enim caussa lætitiæ est, lætum amicum videre; iustior, fecisse. Gratè ad nos peruenisse indicemus, effusis affectibus: quod non ipso tantùm audiente, sed vbique testemur. Qui gratè beneficium accepit, primam eius pensionem soluit.

Cap. XXIII. Sunt quidam,qui nolunt nisi secretò accipere:testem beneficij & conscium vitant: quos scias licet malè cogitare. Quomodo danti in tantum producenda notitia est muneris sui, in quantum delectatura est eum,cui datur: ita accipienti adhibenda concio est. Quod pudet debere, ne acceperis. Quidam furtiuè agunt gratias, & in angulo, & ad aurem. Non est ista verecundia,sed inficiandi genus. Ingratus est, qui, remotis arbitris,agit gratias. Quidam nolunt nomina secum fieri, nec interponi pararios, nec signatores aduocari, nec chirographum dare: idem faciunt, qui dant operam, vt beneficiũ in ipsos collatum, quàm ignotissimum sit. Verentur palàm ferre,vt suâ potiùs virtute, quàm alieno adiutorio consecuti dicantur. Rariores in eorum officiis sunt,quibus vitam,aut dignitatem

debent: & dum opinionem clientium timent, grauiorem subeunt ingratorum.

Cap. XXIV. Alij pessimè loquuntur de optimè meritis. Tutius est quosdam offendere, quàm demeruisse. argumentum nihil debentium, odio quærunt. Atqui nihil magis præstandum est, quàm vt memoria nobis meritorum hæreat, quæ subinde reficienda est: quia nec referre potest gratiam, nisi qui meminit; & qui meminit, iam refert. Nec delicatè accipiendum est, nec submissè & humiliter. Nam qui negligens est in accipiendo, cùm omne beneficium recens placeat; quid faciet, cùm prima eius voluptas refrixerit? Alius accepit fastidiosè, tanquam qui dicat: Non quidem mihi opus est; sed quia tam valde vis, faciam tibi mei potestatem. Alius supinè, vt dubium præstanti relinquat, an senserit: alius vix labra diduxit, & ingratior, quàm si tacuisset, fuit. Loquendum pro magnitudine rei impensiùs, & illa adiicienda; Plures quàm putas, obligasti. Nemo enim non gaudet beneficium suum latiùs patere. Nescis quid mihi præstiteris: sed scire te oportet, quanto plus sit quàm æstimas. Statim gratus est, qui se onerat. Nunquam tibi gratiam referre potero: illud certè non desinam vbique confiteri, me referre non posse.

Cap. XXV. Nullo magis Cæsa-

rem Augustum demeruit, & ad alia impetranda facilẽ sibi reddidit Furnius, quàm quòd, cùm patri Antonianas partes secuto veniam impetrasset, dixit: Hanc vnam Cæsar habeo iniuriam tuam. effecisti vt viuerem, & morerer ingratus. Quid est tam grati animi, quàm nullo modo sibi satisfacere? quàm nec ad spem quidem exæquandi vnquam beneficij accedere? His atque eiusmodi vocibus id agamus, vt voluntas non lateat, sed aperiatur, vt luceat. Verba cessent licèt. si quemadmodum debemus affecti sumus, conscientia eminebit in vultu. Qui gratus futurus est, statim dum accepit, de reddendo cogitat. Chrysippus quidem dicit, illum velut in certamen cursus compositũ, & carceribus inclusum, opperiri debere suum tempus, ad quod velut dato signo prosiliat. Et quidem magnâ illi celeritate opus est, magnâ contentione, vt consequatur antecedentem.

Cap. XXVI. Videndum est nunc, quid maximè faciat ingratos. Aut nimius sui suspectus, & insitum mortalitati vitium, se suaque mirandi: aut auiditas, aut inuidia. Incipiamus à primo. Nemo non benignus est sui iudex. inde est, vt omnia meruisse se existimet, & in solutum accipiat: nec satis suo pretio se æstimatum putet. Hoc mihi dedit, sed quàm serò, sed post quot labores? quanto consequi plura

potuissem, si illum, aut illum, aut me colere maluissem? non hoc speraueram. In turbam coniectus sum. tam exiguo dignum me iudicauit. honestius præteriri fuit.

Cap. XXVII. Cn. Lentulus augur, diuitiarum maximum exemplum, antequã illum libertini pauperem facerent (hic quater millies sestertium suum vidit. propriè dixi: nihil enim amplius quàm vidit) ingenij fuit tam sterilis, quàm pusilli. Cùm enim esset auarissimus, nummos citiùs emittebat, quàm verba: tanta illi inopia erat sermonis. Hic cùm omnia incrementa sua D. Augusto deberet, ad quem attulerat paupertatem, sub honore nobilitatis laborantem; princeps iam ciuitatis, & pecuniâ, & gratiâ, subinde Augusto solebat queri, dicens, A studiis se abductum. Nihil tantùm in se congestum esse, quantum perdidisset, relictâ eloquentiâ. At illi inter alia hoc quoque diuus Augustus præstiterat, quòd illum derisu ac labore irrito liberauerat. Non patitur auiditas quemquã esse gratũ. nunquam enim improbę spei, quod datur, satis est. Eò maiora cupimus, quò maiora venerunt: multoque concitatior est auaritia, in magnarum opum congestu collocata. vt flammæ infinito acrior vis est, quo ex maiore incendio emicuit. Æquè ambitio non patitur quemquam in eâ

mensurâ honorum conquiescere, quæ quondam eius fuit impudens votum. Nemo agit de tribunatu gratias: sed queritur, quòd non est ad præturam vsque perductus. nec hæc grata est, si deest consulatus: ne hic quidem satiat, si vnus est. Vltrà se cupiditas porrigit, & felicitatem suam non intelligit: quia non vnde venerit, respicit, sed quò tendat. Omnibus his vehementius & importunius malum est inuidia, quæ nos inquietat, dum comparat.

Cap. XXVIII. Hoc mihi præstitit: sed illi plus, sed illi maturiùs: & deinde nullius causâ agit, contra omnes sibi fauet. Quanto est simplicius, quanto pudentius, beneficium acceptum augere: scire neminem tanti ab alio, quanti à seipso æstimari? Plus accipere debuissem. sed illi facile non fuit plus dare: in multos diuidenda liberalitas erat. Hoc initium est. boni consulamus, & animum eius, gratè excipiendo, euocemus. Parum fecit; sed sæpiùs faciet. illum mihi prætulit; & me multis. ille non est mihi par virtutibus, nec officiis; sed habuit suam Venerem. Querendo non efficiam, vt maioribus dignus sim, sed vt datis indignus. Plura illis hominibus turpissimis data sunt. quid ad rem? quàm raro fortuna iudicat? Quotidie querimur, malos esse felices. sæpè quæ agellos pessimi cuiusque transierat,

optimorum virorum segetem grando percussit. Fert sortem suam quisque, vt in ceteris rebus, ita in amicitiis. Nullum est tam plenum beneficium, quod non vellicare malignitas possit: nullum tam angustum, quod non bonus interpres extendat. Nunquam deerunt caussæ querendi, si beneficia à deteriore parte spectaueris.

CAP. XXIX. Vide quam iniqui sint diuinorum munerum æstimatores, etiam quidam professi sapientiam. Queruntur, quòd non magnitudine corporum æquemus elephantes, velocitate ceruos, leuitate aues, impetu tauros: quòd solidior sit cutis beluis, decentior damis, densior vrsis, mollior fibris: quòd sagacitate nos narium canes vincant, quòd acie luminum aquilæ, spatio ætatis corui, multa animalia nandi facilitate. Et cùm quædam ne coire quidem in idem natura patiatur, vt velocitatem corporum & vires pares animalibus: ex diuersis ac dissidentibus bonis hominem non esse compositum, iniuriam vocant: & in negligentes nostri deos querimoniam iaciunt, quòd non bona valetudo & vitiis inexpugnabilis data sit, quòd non futuri scientia. Vix sibi temperant, quin eousque impudentiæ prouehantur, vt naturam oderint, quòd infra deos sumus, quòd non in æquo illis

ſtetimus. Quanto ſatius eſt ad contemplationem tot tantorumque beneficiorum reuerti, & agere gratias, quòd nos in hoc pulcherrimo domicilio voluerunt ſecundas ſortiri, quòd terrenis præfecerunt? Aliquis ea animalia comparat nobis, quorũ poteſtas penes nos eſt? Quidquid nobis negatum eſt, dari non potuit. Proinde quiſquis es iniquus æſtimator ſortis humanæ, cogita quanta nobis tribuerit parens noſter, quanto valentiora animalia ſub iugum miſerimus, quanto velociora conſequamur: quàm nihil ſit mortale, non ſub ictu noſtro poſitum. Tot virtutes accepimus, tot artes, animum denique, cui nihil non eodem quo intendit momento peruium eſt, ſideribus velociorem, quorum poſt multa ſæcula futuros curſus antecedit. tantum denique frugum, tantum opum, tantum rerum aliarum ſuper alias aceruatarum. Circumeas licèt cuncta: & quia nihil totum inuenies, quod eſſe te malles, ex omnibus ſingula excerpas, quæ tibi dari velles. Ita benè æſtimatâ naturæ indulgentiâ, confitearis neceſſe eſt, in deliciis te illi fuiſſe. Ita eſt: cariſſimos nos habuerunt dij immortales, habentque: & qui maximus tribui honos potuit, ab ipſis proximos collocauerunt. Magna accepimus. Maiora non cepimus.

Cap. XXX. Hæc, mi Liberalis,

necessaria credidi, vt dicerem, & quia loquendum aliquid de magnis beneficiis erat, cùm de minutis loqueremur, & quia inde manat etiam in cetera, huius detestabilis vitii audacia. Cui enim respondebit gratè, quod munus existimabit magnum, aut reddendum, qui summa beneficia spernit? Cui salutem, cui spiritum debebit, qui vitam accepisse se à diis negat, quam quotidie ab illis petit? Quicunque ergo gratos esse docet, & hominum caussam agit, & deorum: quibus nullius rei indigentibus, positis extra desiderium, referre nihilominus gratiam possumus. Non est, quòd quisquam excusationem mentis ingratæ ab infirmitate atque inopiâ petat, & dicat: Quid enim faciam, & quomodo? quando superioribus, dominisque rerum omnium gratiam referam? Referre facile est, si auarus es, sine impendio: si iners, sine opera. eodem quidem momento, quo obligatus es, si vis, eum quolibet paria fecisti: quoniam qui libenter beneficium accepit, reddidit.

Cap. XXXI. Hoc ex paradoxis Stoicæ sectæ minimè mirabile, vt mea fert opinio, aut incredibile est, eum qui libenter accepit beneficium, reddidisse. Nam cùm omnia ad animum referamus, fecit quisque quantum voluit. & cùm pietas, fides, iustitia, omnis denique virtus intra se perfecta sit, etiamsi illi manum

exercere non licuit, gratus quoque potest esse homo voluntate. Quotiens quod proposuit quisque consequitur, capit operis sui fructum. Qui beneficium dat, quid proponit? prodesse ei cui dat, & voluptati sibi esse. Si quod voluit, effecit, peruenitque ad me animus eius, ac mutuo gaudio affecit, tulit quod petiit. Non enim sibi inuicem aliquid reddi voluit: aut non fuit beneficium, sed negotiatio. Benè nauigauit, qui quem destinauit portum, tenuit: teli iactus certæ manus peregit officium, si petita percussit: beneficium qui dat, vult excipi gratè. habet quod voluit, si benè acceptum est. Sed sperauit emolumentum aliquod. non fuit hoc beneficium, cuius proprium est, nihil de reditu cogitare. Quod accipiebam, si eo animo accepi quo dabatur, reddidi. Alioquin pessima optimæ rei conditio est: vt gratus sim, ad fortunam mittor. Si illâ inuitâ respondere non possum, sufficit animus animo. Quid ergo? non quidquid potero, & faciam, & reddam? temporum rerumque occasionem sequar, & eius implere sinum cupiam, à quo aliquid accepi? sed malo loco beneficium est, nisi & excussis manibus esse grato licet.

Cap. XXXII. Qui accepit, inquit, beneficium, licet animo benignissimo acceperit, non consummauit officium suum. restat enim pars reddendi. Sicut in lusu

est aliquid, pilam scitè ac diligenter excipere; sed non dicitur bonus lusor, nisi qui aptè & expeditè remisit, quam exceperat. Exemplum hoc dissimile est. quare? quia huius rei laus in corporis motu est, & in agilitate, non in animo. explicari itaque totum debet, de quo oculis iudicatur. Nec tamen ideò non bonum lusorem dicam, qui pilam, vt oportebat, excepit, si per ipsum mora, quò minùs, remitteret, non fuit. Sed quamuis, inquit, arti ludentis nihil desit, quia partem quidem fecit, sed & partem quam non fecit, potest facere: ludus tamen ipse imperfectus est: qui consummatur vicibus mittendi ac remittendi. Nolo diutiùs hoc refellere. existimemus ita esse: desit aliquid lusui, non lusori. sic & in hoc de quo disputamus, deest aliquid rei datæ, cui par alia debetur, non animo. Qui animum parem sibi nactus est, quantum in illo est, quod voluit, effecit.

Cap. XXXIII. Beneficium mihi dedit. accepi non aliter, quàm ipse accipi voluit. Iam habet, quod petit: & quod vnum petit, ego gratus sum. Post hæc vsus mei restat, & aliquod ex homine grato commodum. hæc non imperfecti officij reliqua pars est; sed perfecti accessio. Facit Phidias statuam: alius est fructus artis, alius artificij. artis est, fecisse quod voluit: artificij, fecisse cum fructu. Perfecit

opus

opus suum Phidias, etiamsi non vendidit. Triplex est illi fructus operis sui. vnus conscientiæ: hunc absoluto opere percepit. alter famæ, tertius vtilitatis: quē allatura est, aut gratia, aut vēditio, aut aliqua commoditas. Sic beneficij fructus primus ille est, conscientiæ. Hunc percepit, qui quò voluit, munus suum pertulit. Secundus est famæ. tertius eorum, quæ præstari inuicem possunt. Itaque cùm benignè acceptum est beneficium, is qui dedit, gratiam quidem iam recepit, mercedem nondum. Debeo itaque quod extra beneficium est, ipsum quidem benè accipiendo persolui.

Cap. XXXIV. Quid ergo? inquit, retulit gratiam, qui nihil fecit? Plurimum fecit, bono animo bonum retulit: & quod est amicitiæ, ex æquo. Pòst deinde aliter beneficium, aliter creditum soluitur. Non est quod expectes, vt solutionem tibi ostendam. res inter animos geritur. Quod dico, non videbitur durum, quamuis primò contra opinionem pugnet tuam, si te commodaueris mihi, & cogitaueris res esse plures, quàm verba. Ingens copia est rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed alienis commodatisque. Pedem & nostrum dicimus, & lecti, & veli, & carminis: canem, & venaticum, & marinum, & sidus. Quia non sufficimus, vt singulis singula assignemus:

quotiens opus est, mutuamur. Fortitudo est virtus, pericula iusta contemnens: aut scientia periculorum repellendorum, excipiendorum, prouocandorum. Dicimus tamen & gladiatorem fortem virum, & seruum nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit. Parsimonia est scientia vitandi sumptus superuacuos; aut ars re familiari moderatè vtendi: parcissimum tamen hominem vocamus pusilli animi & contracti; cùm infinitum intersit, inter modum & angustias. Hæc alia sunt naturâ: sed effecit inopia sermonis, vt & hunc & illum parcum vocemus; vt & ille fortis dicatur cum ratione fortuitâ despiciens, & hic sine ratione in pericula excurrens. Sic beneficium, est & actio, vt diximus, benefica, & ipsum quod datur per illam actionem: vt pecunia, domus, prætexta. Vnum vtrique nomen est: vis quidem ac potestas longè alia.

CAP. XXXV. Itaque attende. iam intelliges, nihil me, quod opinio tua refugiat, dicere. Illi beneficio quod actio perficit, relata gratia est, si illud beneuolè excipimus: illud alterum quod re continetur, nondum reddidimus, & volumus reddere. Voluntati voluntate satisfecimus, rei rem debemus. Itaque quamuis retulisse illum gratiam dicamus, qui beneficium libenter accepit; iubemus tamen aliquid simile ei quod accepit, reddere. A

consuetudine quædam quæ dicimus, abhorrent: deinde aliâ viâ ad consuetudinem redeunt. Negamus iniuriam accipere sapientem: & tamen qui illum pugno percusserit, iniuriarum damnabitur. Negamus rem stulti esse: & tamen eum qui rem aliquam stulto surripuerit, furti condemnabimus. Insanire omnes stultos dicimus: nec tamen omnes curamus elleboro. his ipsis quos vocamus insanos, & suffragium & iurisdictionem committimus. Sic dicimus eum qui beneficium bono animo accepit, gratiam retulisse: nihilominus illum in ęre alieno relinquimus, gratiam relaturum, etiam cùm reddiderit. Exhortatio est illa, non infitiatio beneficij. Ne timeamus, néve intolerabili sarcinâ depressi deficiamus animo. Bona mihi donata sunt, & fama defensa, detractæ sordes, spiritus, & libertas potior spiritu; & quomodo referre gratiam potero? quando ille veniet dies, quo illi animum meum ostendam? hic ipse est, quo ille suum ostendit. Excipe beneficium, amplexare, gaude: non quòd accipias, sed quòd reddas, debiturus sis. Non adibis tam magnę rei periculum, vt casus ingratum facere te possit. Nullas tibi proponam difficultates, ne despondeas animo, ne laborum ac longæ seruitutis expectatione deficias. non differo te: de præsentibus fiat. Nunquam eris gratus, nisi sta-

tim es. Quid ergo facies? non arma ſumenda ſunt: & fortaſſe erunt. non maria emetienda: fortaſſe etiam ventis minantibus ſolues. vis reddere beneficium? benignè accipe, retuliſti gratiam: non vt ſoluiſſe te putes, ſed vt ſecurior debeas.

LIBER TERTIVS.

CAPVT I.

NON referre beneficiis gratiam, & eſt turpe, & apud omnes habetur, Æbuci Liberalis. Ideò de ingratis etiam ingrati queruntur: cùm interim hoc omnibus hæreat, quod omnibus diſplicet: adeoque in contrarium itur, vt quoſdam habeamus infeſtiſſimos non poſt beneficia tantùm, ſed propter beneficia. Hoc prauitate naturæ accidere quibuſdam, non negauerim: pluribus, quia memoriam tempus interpoſitum ſubduxit. Nam quæ recentia apud illos viguerunt, ea interiecto ſpatio obſoleſcunt. De quibus fuiſſe mihi tecum diſputationem ſcio, cùm tu illos non ingratos vocares, ſed oblitos; tanquam ea res ingratum excuſet, quæ facit. An quia hoc accidit alicui, non ſit ingratus: cùm hoc non accidat, niſi ingrato? Multa ſunt genera ingratorum, vt furum, homicidarum: quorum vna culpa eſt, ceterùm in partibus varietas magna. Ingratus eſt, qui beneficium accepiſſe ſe

negat, quod accepit: ingratus est, qui dissimulat: ingratus, qui non reddit: ingratissimus omnium, qui oblitus est. Illi enim si non soluunt, tamen debent: & exstat apud illos vestigium certè meritorũ, intra malam conscientiam conclusorum: & aliquando ad referẽdam gratiam conuerti ex aliqua caussa possunt, si illos pudor admonuerit, si subita honestæ rei cupiditas; qualis solet ad tempus etiam in malis pectoribus exsurgere: si inuitauerit facilis occasio: hic nunquam fieri gratus potest, cui totum beneficium elapsum est. Et verùm tu peiorem vocas, apud quem gratia beneficij intercidit, an apud quem etiam memoria? Vitiosi oculi sunt, qui lucem reformidant: cæci, qui non vident. & parentes suos non amare, impietas est: non agnoscere, insania. Quis tam ingratus est, quã qui quod in primâ parte animi positum esse debuit, & semper occurrere, ita seposuit & abiecit, vt in ignorantiam verteretur? appâret illum non sæpè de reddendo cogitasse, cui obrepsit obliuio.

CAP. II. Denique ad reddendam gratiam, & virtute opus est, & tempore, & facultate, & adspirante fortunâ. Qui meminit, sine impendio gratus est. Hoc quod non operam exigit, non opes, non felicitatem, qui non præstat; nullum habet, quo lateat, patrocinium. Nunquam enim voluit gratus esse, qui beneficium

tam longè proiecit, vt extra conspectum suum poneret. Quemadmodum quæ in vsu sunt, & manum quotidie tactumque patiuntur, nunquam periculum situs adeunt: illa quæ ad oculos non reuocantur, sed extra conuersationem, vt superuacua iacuerunt, sordes ipsâ colligunt vetustate: ita quidquid frequens cogitatio exercet ac renouat, memoriæ nunquam subducitur, quæ nihil perdit, nisi ad quod non sæpè respexit.

CAP. III. Præter hanc caussam, aliæ quoque sunt, quæ nobis merita nonnunquam maxima velant. Prima omnium ac potissima, quòd nouis semper cupiditatibus occupati, non quid habeamus, sed quid petamus, inspicimus: non in id quod est, sed quod appetitur, intenti. Quidquid enim domi est, vile est. Sequitur autem, vt vbi quod acceperis, leue nouorum cupiditas fecit, auctor quoque eorum non sit in pretio. Amauimus aliquem & suspeximus, & fundatum ab illo statũ nostrum professi sumus, quàm diu nobis placebant ea, quæ consecuti sumus: deinde irrumpit animum aliorum admiratio, & ad ea impetus factus est, vti mortalibus mos est, ex magnis maiora cupiendi: protinus excidit, quidquid antè apud nos beneficium vocabatur. nec ea intuemur, quę nos aliis præposuêre, sed ea sola quæ fortuna præcedentium ostentat. Non potest autem

quiſquam & inuidere, & gratias agere: quia inuidere, querentis & mœſti eſt: gratiâs agere, gaudentis. Deinde, quia nemo noſtrûm nouit, niſi id tempus, quod cùm maximè tranſit: ad pręterita rari animum retorquent. Sic fit, vt præceptores, eorumque beneficia intercidant: quia totam pueritiam reliquimus. ſic fit, vt in adoleſcentiam noſtram collata pereant: quia ipſa nunquam retràctatur. Nemo quod fuit, tamquam in præterito, ſed tamquam in perdito ponit: ideoque caduca memoria eſt, futuro imminentium.

Cap. IV. Hoc loco reddendum eſt Epicuro teſtimonium, qui aſſiduè queritur, quòd aduerſus præterita ſimus ingrati, quòd quæcunque percepimus bona, non in memoriam reducamus, nec inter voluptates numeremus: cùm certior nulla ſit voluptas, quàm quæ iam eripi non poteſt. Præſentia bona nondum tota in ſolido ſunt, poteſt illa caſus aliquis incidere: futura pendent, & incerta ſunt: quod præteriit, inter tuta ſepoſitum eſt. Quomodo ergo gratus quiſquam eſſe aduerſus beneficia poteſt, qui omnem vitam ſuam tranſilit? Præſentium intuitus, ac præteritorũ memoria gratũ facit: memoriæ minimũ tribuit, quiſquis ſpei plurimũ.

Cap. V. Quemadmodum, mi Liberalis, quædam res ſemel perceptæ hęrent; quædam vt ſcias, non eſt ſatis didiciſſe

(intercidit enim eorum ſcientia, niſi continuetur) Geometriam dico, & ſublimium curſum, & ſi qua alia propter ſubtilitatem lubrica ſunt: ita beneficia quædam magnitudo non patitur excidere, quædam minora, ſed numero pluria, & temporibus diuerſa, effluunt. Quia (vt dixi) non ſubinde illa tractamus, nec libenter quid cuique debeamus, recognoſcimus. Audi voces petentium. nemo non victuram ſemper in animo ſuo memoriam dixit: nemo non deditum ſe & deuotum profeſſus eſt, & ſi quod aliud humilius verbum, quo ſe oppigneraret, inuênit. Poſt exiguum tempus, iidem illi verba priora, quaſi ſordida & parùm libera, euitant: perueniunt deinde eò, quò, vt ego exiſtimo, peſſimus quiſque atque ingratiſſimus peruenit, vt obliuiſcantur. Adeò enim ingratus eſt, qui oblitus eſt, vti gratus ſit, cui beneficium in mentem venit.

Cap. VI. Hoc tam inuiſum vitium, an impunitum eſſe debeat, quæritur: & an hæc lex, quæ in ſcholis exercetur, etiam in ciuitate ponenda ſit, quâ ingrati datur actio. Quæ videtur æqua omnibus. quid ni? cùm vrbes quoque vrbibus, quæ præſtitêre exprobrent, & maioribus collata, à poſteris exigant. Noſtri maiores, maximi illi viri, ab hoſtibus tantùm res repetierunt: beneficia magno animo dabant, magno perdebant. Exceptâ Macedonum

gente, non est in vllâ data aduersus ingratum actio. Magnumque hoc argumentum, dandam non fuisse: quia aduersus maleficium omne consensimus. & homicidij, veneficij, parricidij, violatarum religionum, aliubi atque aliubi diuersa pœna est: sed vbique aliqua. Hoc frequentissimum crimen nusquam punitur, vbique improbatur. Neque absoluimus illud: sed cùm difficilis esset incertæ rei æstimatio, tantùm odio damnauimus, & inter ea reliquimus, quæ ad vindices deos mittimus.

Cap. VII. Rationes autem multæ mihi occurrunt, propter quas crimen hoc in legem cadere non debeat. Primum omnium, pars optima beneficij periit, si actio, sicut certæ pecuniæ, aut ex conducto & locato datur. Hoc enim speciosissimum est, quòd dedimus vel perdituri: quòd totum permisimus accipientium arbitrio. Si appello, si ad iudicem voco, incipit non beneficium esse, sed creditum. Deinde, cùm res honestissima sit, referre gratiam, desinit esse honesta, si necessaria est. non enim magis laudabit quisquam gratum hominem, quàm eum qui depositum reddidit, aut quod debebat, citra iudicium soluit. Ita duas res, quibus in vitâ humanâ nihil pulchrius est, corrumpimus, gratum animum, & beneficium. Quid enim aut in hoc magnificum est, si beneficium non dat, sed commodat? aut

in illo qui reddit, non quia vult, sed quia necesse est? Non est gloriosa res, gratum esse: nisi tutum est, ingratum fuisse. Adijce nunc, quòd huic vni legi omnia fora vix sufficient. Quis erit, qui non agat? quis, cum quo non agatur? omnes sua extollunt, omnes etiam minima, quæ in alios contulêre, dilatant. Præterea quæcunque in cognitionem cadunt, comprehendi possunt, & non dare infinitam licentiam iudici. Ideò melior videtur conditio caussæ bonæ, si ad iudicem, quàm si ad arbitrum mittitur: quia illum formula includit, & certos, quos non excedat, terminos ponit; huius libera, & nullis astricta vinculis religio, & detrahere aliquid potest, & adijcere, & sententiam suam non prout lex aut iustitia suadet, sed prout humanitas & misericordia impulit, regere. Ingrati actio non erat iudicem alligatura, sed regno liberrimo positura. Quid sit enim beneficium, non constat: deinde quantùmcunque sit, refert quàm benignè illud interpretetur iudex. Quid sit ingratus, nulla lex monstrat. Sępè & qui reddidit quod accepit, ingratus est: & qui non reddidit, gratus. De quibusdã etiã imperitus iudex dimittere tabellam potest: vbi fecisse, aut non fecisse pronunciandum est, vbi prolatis cautionibus, controuersia tollitur. Vbi verò inter disputantes ratio ius dicit, ibi animi coniectura capienda

eſt: vbi id, de quo ſola ſapientia decernit, in controuerſiam incidit, non poteſt ad hęc ſumi iudex ex turba ſelectorum, quem cenſus in album, & equeſtris hæreditas miſit.

Cap. VIII. Itaque non hæc parùm idonea res viſa eſt, quæ deduceretur ad iudicem, ſed nemo huic rei ſatis idoneus iudex inuentus eſt: quod non admiraberis, ſi excuſſeris, quid habiturus fuerit difficultatis, quiſquis in eiuſmodi reum exiſſet. Donauit aliquis magnam pecuniam: ſed diues, ſed non ſenſurus impendium. Donauit alius: ſed toto patrimonio ceſſurus. Summa eadem eſt: beneficium idem non eſt. Etiam nunc adijce. Hic pecuniam pro addicto dependit: ſed cùm illam domo protuliſſet. ille dedit eandem: ſed mutuam ſumpſit, aut rogauit, & ſe obligari ingenti merito paſſus eſt. Eodem exiſtimas loco eſſe illum, qui beneficium ex facili largitus eſt: & hunc, qui accepit, vt daret? Tempore quædam magna fiunt, nõ ſummâ. Beneficium eſt donata poſſeſſio, cuius fertilitas laxare poſſit annonam: beneficium eſt, vnus in fame panis. Beneficium eſt, donare regiones, per quas multa flumina & nauigabilia decurrant: beneficium eſt, arentibus ſiti, & vix ſpiritum per ſiccas fauces ducentibus, monſtrare fontem. Quis inter ſe iſta comparabit? quis expendet? difficilis eſt ſententia, quæ non

rem, sed vim rei quærit. eadem licèt sint, aliter data non idem pendent. Dedit mihi hic beneficium: sed non libenter, sed dedisse se questus est, sed superbiùs me quàm solebat, aspexit: sed tam tardè dedit, vt plus præstiturus fuerit, si citò negasset. Horum quomodo iudex inibit æstimationem, cùm sermo, & dubitatio, & vultus meriti gratiam destruant?

CAP. IX. Quid quòd quædam beneficia vocantur, quia nimis cõcupiscuntur: quædam non sunt ex hac vulgari notâ, sed maiora, etiam si minùs apparent? Beneficium vocas, dedisse potentis populi ciuitatem, in quatuordecim gradus deduxisse, & defendisse capitis reum: quid vtilia suasisse? quid retinuisse, ne in scelus rueret? quid gladium excussisse morituro? quid efficacibus remediis refocillasse lugentem, & quos desiderabat volentem sequi, ad vitæ consilium reduxisse? quid assedisse ægro, & cùm valetudo eius ac salus momentis constaret, excepisse idonea cibo tempora, & cadentes venas vino refecisse, & medicum adduxisse morienti? Hæc quis æstimabit? quis similibus beneficiis iubebit beneficia pensari? Donauit tibi domum: sed ego tuam supra te ruere prædixi. Dedit tibi patrimonium: sed ego naufrago tabulam. Pugnauit pro te, & vulnera excepit: at ego vitam tibi silentio dedi. Cùm aliter beneficium detur, ali-

Digitized by Google

ter reddatur, paria facere difficile eſt.

Cap. X. Dies prſterea beneficio reddendo non dicitur, ſicut pecuniæ creditę, Itaque poteſt, qui nondum reddidit, reddere. Dic enim, intra quod tempus deprehendetur ingratus? maxima beneficia probationem non habent: ſępè intra tacitam duorum conſcientiam latent. An hoc inducimus, vt ne demus beneficia ſine teſte? Quam deinde pœnam ingratis conſtituamus? vnam omnibus, cùm diſpariæ beneficia ſint? an inæqualem, & pro cuiuſque beneficio maiorem, aut minorem? Age, intra pecuniam verſabitur taxatio: quid quòd quædam beneficia vitæ ſunt, & maiora vitâ? His quæ pronunciabitur pœna? minor beneficio? iniqua eſt. par & capitalis? quid inhumanius, quàm cruentos eſſe beneficiorum exitus?

Cap. XI. Quædam, inquit, priuilegia parentibus data ſunt. quomodo horum extra ordinem habita ratio eſt, ſic aliorum quoque beneficiorum haberi debet. Parentum conditionem ſacrauimus, quia expediebat liberos tolli: ſollicitandi ad hunc laborem erant, incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur: Cui des, elige ipſe tecum. Si deceptus es, quęre dignum, adiuua. In liberis tollendis, nihil iudicio tollentium licet: tota res voti eſt. Itaque vt æquiore animo adirent aleam, danda

illis aliqua potestas fuit. Deinde alia conditio est parentum, qui beneficia, quibus dederunt, dant nihilominus daturique sunt: nec est periculum, ne dedisse se illis mentiantur. In ceteris quaeri debet, non tantùm an receperint, sed an dederint. Horum in confesso merita sunt: & quia vtile est iuuentuti, regi; imposuimus illi quasi domesticos magistratus, sub quorum custodiâ contineretur. Deinde omnium parentum vnum erat beneficium: itaque aestimari semel potuit. alia diuersa sunt, dissimilia, infinitis inter se interuallis distantia: itaque sub nullam regulam cadere potuerunt. cùm aequius esset omnia relinqui, quàm omnia aequari.

CAP. XII. Quaedam magno dantibus constant: quaedam accipientibus magna sunt, sed gratuita tribuentibus: quaedam amicis data sunt, quaedam ignotis. Plus est, quamuis idem detur, si ei detur, quem nosse à tuo beneficio incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamenta, ille solatia. Inuenies, qui nihil putet esse iucundius, nihil maius, quàm habere in quo calamitas acquiescat: inuenies rursus, qui dignitati suae, quàm securitati, consuli malit: est qui plus ei debere se iudicet, per quem tutior est, quàm ei per quem honestior. Proinde ista maiora aut minora erunt, prout fuerit iudex, aut ad haec, aut ad illa, inclinatus animo. Praeterea creditorem

mihiipse eligo: beneficium sæpè ab eo accipio, à quo nolo, & aliquando ignorans obligor. Quid facies? ingratum vocabis eum, cui beneficium inscio, &, si sciuisset, non accepturo, impositum est: non vocabis eum, qui vtcunque acceptum non reddidit?

Cap. XIII. Aliquis dedit mihi beneficium, sed idem posteà fecit iniuriam. Vtrùm vno munere ad patientiam omnium iniuriarum astringor: an perinde erit, ac si gratiam retulerim, quia beneficium suum ipse insequenti iniuriâ rescidit? Quomodo deinde æstimabis? vtrùm plus sit quod accepit, an in quo læsus est? Dies me deficiet, omnes difficultates persequi tentantem. Tardiores, inquit, ad beneficia danda facimus, non vindicando data, nec infitiatores eorum afficiendo pœnâ. Sed illud quoque tibi econtrario occurrat. multo tardiores futuros ad accipienda beneficia, si periculum caussę dicendę adituri erunt, & innocentiam sollicitiore habituri loco. Deinde, erimus per hoc ipsi quoque ad danda tardiores. nemo enim libenter dat inuitis: sed quicunque ad benefaciendum bonitate inuitatus est, & ipsâ pulchritudine rei, etiam libentiùs dabit, nihil debituris nisi quod volent. Minuitur enim gloria eius officij, cui diligenter cautum est.

Cap. XIV. Deinde, pauciora erunt

beneficia? sed veriora. quid autem mali est, inhiberi beneficiorum temeritatem? Hoc enim ipsum secuti sunt, qui nullam legem huic constituerunt: vt circumspectiùs donaremus, circumspectiùs eligeremus eos, in quos merita conferrentur. Etiam atque etiam cui des, considera: nulla actio erit, nulla repetitio. Erras, si existimas succursurum tibi iudicem. Nulla lex te in integrum restituet: solam accipientis fidem specta. Hoc modo beneficia auctoritatem suam tenent, & magnifica sunt: pollues illa, si materiam litium feceris. Æquissima vox est, & ius gentium præ se ferens, Redde quod debes. Hæc turpissima est in beneficio, Redde. Quid reddet? Vitam, inquam, debet, dignitatem, securitatem, sanitatem. reddi maxima quæque non possunt. Aut pro his, inquit, aliquid quod tanti sit. Hoc est quod dicebam, interituram tantæ rei dignitatem, si beneficium mercem facimus. Non est incitandus animus ad auaritiam, ad querelas, ad discordiam: suâ sponte in ista fertur. Quantum possumus, resistamus, & quærenti occasiones, amputemus.

CAP. XV. Vtinam quidem persuadere possemus, vt pecunias creditas tantùm à volentibus acciperent! vtinam nulla stipulatio emptorem venditori obligaret! nec pacta conuentaque impressis signis custodirentur! fides potiùs illa seruaret,

& æquum colens animus! Sed necessaria optimis prætulerunt, & cogere fidem, quàm spectare malunt. Adhibentur ab vtraque parte testes. ille per tabulas plurium nomina, interpositis parariis, facit: ille non est interrogatione contentus, nisi rem manu suâ tenuit. O turpem humano generi fraudis ac nequitiæ publicæ confessionem! annulis nostris plus, quàm animis creditur. In quid isti viri ornati adhibiti sunt? in quid imprimunt signa? nempe ne ille neget accepisse se, quòd accepit. Hos incorruptos viros, & vindices veritatis existimas? at his ipsis statim non aliter pecunię committentur. Ita non honestius erat à quibusdã fidem falli, quàm ab omnibus perfidiam timeri? Hoc vnum deest auaritiæ, vt beneficia sine sponsore non demus. Generosi animi & magnifici est, iuuare & prodesse. qui dat beneficia deos imitatur: qui repetit, feneratores. Quid illos, dum vindicamus, in turbam sordidissimam redigimus?

Cap. XVI. Plures, inquit, ingrati erunt, si nulla aduersus ingratum datur actio. Imò potiùs, pauciores: quia maiore delectu dabuntur beneficia. Deinde, non expedit notum omnibus fieri, quàm multi ingrati sint. pudorem enim rei tollet multitudo peccantium: & desinet esse probri loco, commune maledictum. Nũquid iam vlla repudio erubescit, post-

quam illuſtres quædam ac nobiles fœminæ, non conſulum numero, ſed maritorum annos ſuos computant? & exeunt matrimonij cauſsâ, nubunt repudij? Tam diu iſtud timebatur, quàm diu rarum erat. quia verò nulla ſine diuortio acta ſunt, quòd ſæpè audiebant, facere didicerunt. Numquid iam vllus adulterij pudor eſt, poſtquam eò ventum eſt, vt nulla virum habeat, niſi vt adulterum irritet? argumentum eſt deformitatis, pudicitia. Quam inuenies tam miſeram, tam ſordidam, vt illi ſatis ſit vnum adulterorum par? niſi ſingulis diuiſit horas, & non ſufficit dies omnibus? niſi ad alium geſtata eſt, apud alium manſit? Infrunita & antiqua eſt, quæ neſciat, matrimonium vocari, vnius adulterium. Quemadmodum horum delictorum iam euanuit pudor, poſtquam res latiùs euagata eſt: ita ingratos plures efficies, & audaciores, ſi numerare ſe cœperint.

Cap. XVII. Quid ergo? impunitus erit ingratus? Quid ergo? impunitus erit impius? quid malignus? quid auarus? quid impotens? quid crudelis? Impunita tu credis eſſe, quæ inuiſa ſunt? aut vllum ſupplicium grauius exiſtimas publico odio? Pœna eſt, quòd non audet ab vllo beneficium accipere, quòd non audet vlli dare, quòd omnium deſignatur oculis, aut deſignari ſe iudicat: quòd intellectum

optimæ rei ac dulcissimæ amisit. An tu infelicem vocas,qui caret acie oculorum, cuius aures morbus obstruxit: non vocas miserum eum, qui sensum beneficiorum amisit? Testes ingratorum omnium deos metuit, vrit illum & angit intercepti beneficij conscientia: denique satis hæc ipsa pœna magna est,quòd rei (vt dicebam) iucundissimæ fructum non percipit. At quem iuuat accepisse,æquali perpetuaque voluptate fruitur: & animum eius à quo accepit,non rem intuens,gaudet. Gratum hominem semper beneficium delectat,ingratum semel. Comparari autem potest vtriusque vita. cùm alter tristis sit & solicitus, qualis esse inficiator, ac fraudulentus solet; apud quem non parentum qui debet,honor est,non educatoris, non præceptorum: alter lætus,hilaris,occasionem referendæ gratiæ expectans, & ex hoc ipso affectu gaudium grande percipiens; nec quærens quomodo decoquat, sed quemadmodum pleniùs vberiusque respondeat; non solùm parētibus & amicis, sed humilioribus quoque personis. Nam etiam si à seruo suo beneficium acceperit, æstimat non à quo, sed quid acceperit.

Cap. XVIII. Quamquam quæritur à quibusdam, sicut ab Hecatone, an beneficium dare seruus domino possit? Sunt enim qui ita distinguant, Quædam

beneficia esse, quædam officia; quædam ministeria. Beneficium esse, quod alienus det: alienus est, qui potuit sine reprehensione cessare. Officium esse filij, vxoris, & earum personarum, quas necessitudo suscitat, & ferre opem iubet. Ministerium esse serui, quem conditio sua eo loco posuit, vt nihil eorum quæ præstat, imputet superiori. * Propterea seruos qui negat dare aliquando beneficium, ignarus est iuris humani. refert enim cuius animi sit, qui præstat, non cuius status. Nulli præclusa virtus est, omnibus patet, omnes admittit, omnes inuitat, ingenuos; libertinos, seruos, reges, & exules. non elegit domum, nec censum; nudo homine contenta est. Quid enim erat tuti aduersus repentina, quid animus magnum promitteret sibi, si certam virtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium seruus domino; nec regi quisquam suo, nec duci suo miles. Quid enim interest, quali quis teneatur imper o, si summo tenetur? Nam si seruo, quo minus in nomen meriti perueniat, necessitas obest, & patiendi vltima timor: idem istud obstabit, & ei qui regem habet, & ei qui ducem: quoniam, quamquã sub dispari titulo, paria in illos licent. Atqui dant regibus suis, dant imperatoribus beneficia: ergo & dominis. Potest seruus iustus esse, potest fortis, potest magnanimus: ergo & beneficium dare

potest. Nam & hoc virtutis est. adeoque dominis serui beneficia possunt dare, vt ipsos sæpè beneficia sua fecerint. Non est dubiũ, an seruus beneficiũ dare possit cuilibet: quare ergo nõ & domino suo possit?

Cap. XIX. Quia non potest, inquit, creditor domini sui fieri, si pecuniam illi dederit. Alioqui quotidie dominum suum obligat: peregrinantem sequitur, ægro ministrat, & labore summo colit. Omnia tamen ista, quæ alio præstante beneficia dicerentur, præstante seruo ministeria sunt. Beneficium enim id est, quod quis dedit, cùm illi liceret & non dare: seruus autem non habet negandi potestatem: ita non præstat, sed paret, nec id se fecisse iactat, quod non facere non potuit. Etiam sub istâ lege vincam, & eò perducam seruum, vt in multa liber sit. Interim dic mihi, si tibi ostendero aliquem seruum pro salute domini sui, sine respectu suæ dimicantem & confossum vulneribus, reliquias tamen sanguinis ab ipsis vitalibus fundentem, & vt ille effugiendi tempus habeat, moram suâ morte quærentem: hunc tu negabis beneficium dedisse, quia seruus est? Si tibi ostendero aliquem, vt secreta domini prodat, nullâ tyranni pollicitatione corruptum, nullis territum minis, nullis cruciatibus victum, auertisse quantum potuerit, suspiciones quæ-

rentis, & impendisse spiritum fidei: hunc tu negabis beneficium domino dedisse, quia seruus est? Vide ne eò magis sit, quò rarius est exemplum virtutis in seruis: eoque gratius, quòd cùm ferè inuisa imperia sint, & omnis necessitas grauis, commune seruitutis odium, in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideò beneficium non est, quia à seruo profectum est: sed ideò maius, quia deterrere ab illo nec seruitus quidem potuit.

CAP. XX. Errat, si quis existimat seruitutem in totum hominem descendere: pars melior eius excepta est. Corpora obnoxia sunt, & adscripta dominis: mens quidem sui iuris. quæ adeò libera & vaga est, vt ne ab hoc quidē carcere cui inclusa est, teneri queat, quo minùs impetu suo vtatur, & ingentia agat, & in infinitum comes cælestibus exeat. Corpus itaque est, quod domino fortuna tradidit. Hoc emit, hoc vendit: interior illa pars mancipio dari non potest. Ab hac quidquid venit, liberum est. non enim aut nos omnia iubere possumus, aut in omnia serui parere coguntur: contra rempublicam imperata non facient, nulli sceleri manus commodabunt.

CAP. XXI. Quædam sunt quæ leges nec iubent, nec vetant facere: in his seruus materiam beneficij habet. Quandiu præstatur, quod à seruis exigi solet,

ministerium est: vbi plus quàm quod seruo necesse est, beneficium. Vbi in affectum amici transit, desinit vocari ministerium. Est aliquid, quod dominus præstare seruo debeat, vt cibaria, vestiarium: nemo hoc dixit beneficium. At indulsit, liberaliùs educauit, artes quibus erudiuntur ingenui, tradidit: beneficium est. Idem, econtrario, fit in persona serui. Quidquid est quod seruilis officij formulam excedit, quod non ex imperio, sed ex voluntate præstatur, beneficium est: si modò tantum est, vt hoc vocari potuerit, quolibet alio præstante.

Cap. XXII. Seruus (vt placet Chrysippo) perpetuus mercenarius est. Quemadmodum ille beneficium dat, vbi plus præstat quàm quod operis locauit: sic seruus vbi beneuolentiâ erga dominum fortunæ suæ modum transiit, & altius aliquid ausus, quod etiam feliciùs nato decori esset, & spem domini antecessit, beneficium est intra domum inuentum. An æquum tibi videtur, quibus, si minus debito faciant, irascimur: non haberi gratiã, si plus debito solitoque fecerint? Vis scire, quando non sit beneficium? vbi dici potest. Quid si nollet? Vbi verò id præstat, quod nolle licuit, voluisse laudandum est. Inter se contraria sunt, beneficium & iniuria. Potest dare beneficium domino, si à domino iniuriam potest ac-

cipere: atqui de iniuriis dominorum in seruos, qui audiat, positus est, qui & sæuitiam & libidinem, & in præbendis ad victum necessariis auaritiam compescat. Quid ergo? Beneficium dominus à seruo accipit? imò homo ab homine. Denique quod in illius potestate fuit, fecit: beneficium domino dedit: ne à seruo acceperis, in tuâ potestate est. Quis autem tantus est, quem non fortuna indigere etiam infimis cogat? Multa iam beneficiorum exempla referam, & dissimilia, & quædam inter se contraria. Dedit aliquis domino suo vitam, dedit mortem, seruauit periturum: & hoc si parum est, pereundo seruauit. alius mortem domini adiuuit, alius decepit.

Cap. XXIII. Claudius Quadrigarius in duodeuicesimo annalium tradidit, cùm obsideretur Adrumentum, & iam ad summam desperationem ventum esset, duos seruos ad hostem transfugisse, & operæ pretium fecisse. Deinde vrbe captâ, passim discurrente victore, illos per nota itinera ad domum in quâ seruierant, præcucurrisse, & dominam suam ante se egisse: & quærentibus quænam esset, dominam, & quidem crudelissimam ad supplicium ab ipsis duci, professos esse. Eductam deinde extra muros, summâ curâ celasse, donec hostilis ira consideret. deinde, vt satiatus miles ad

Romanos

Romanos mores citò rediit: illos quoque ad suos redisse, & dominam sibi ipsos dedisse. Manumisit vtrumque euestigio illa: nec indignata est ab his se vitam accepisse, in quos vitæ necisque potestatem habuisset. Potuit sibi hoc vel magis gratulari. Aliter enim seruata, munus notæ & vulgaris clementiæ habuisset: sic seruata, nobilis fabula, & exemplum duarum vrbium fuit. In tantâ confusione captæ ciuitatis, cùm sibi quisque cõsuleret, omnes ab illa præter transfugas fugerunt. At hi, vt ostenderent quo animo facta esset prior illa transitio, à victoribus ad captiuam transfugerunt, personam parricidarum ferentes. quod in illo beneficio maximum fuit, tanti iudicauerunt, ne domina occideretur, videri dominam occidisse. Non est, mihi crede, non est, dico, seruilis animi, egregium factum famâ sceleris emisse. C. Vettius, prætor Marsorum, ducebatur ad Romanum imperatorem. Seruus eius gladium militi ipsi, à quo trahebatur, eduxit, & primùm dominum occidit: deinde, Tempus est, inquit, me & mihi consulere: iam dominum manumisi. atque ita se vno ictu transiecit. Da mihi quemquam, qui magnificentiùs dominum seruarit.

Cap. XXIV. Corfinium Cæsar obsidebat: tenebatur inclusus Domitius. Imperauit medico, eidemque seruo suo,

vt ſibi venenum daret. Cùm tergiuerſantem videret: Quid cunctaris, inquit, tamquam tuâ in poteſtate totũ iſtud ſit? mortem rogo armatus. Tum ille promiſit, & medicamentum innoxium bibendum illi dedit: quo cùm ſopitus eſſet, acceſſit ad filium eius: Iube me, inquit, adſeruari, dum ex euentu intelligis, an venenum patri tuo dederim. Vixit Domitius, & ſeruatus à Cæſare eſt: prior tamen illum ſeruus ſeruauerat.

CAP. XXV. Bello ciuili, proſcriptum dominum ſeruus abſcondit: & cùm anulos eius ſibi aptaſſet, ac veſtẽ induiſſet, ſpeculatoribus occurrit: nihil ſe deprecari, quo minùs imperata peragerent, dixit: & deinde ceruicem porrexit. Quanti viri eſt, pro domino eo tempore mori velle, quo erat rara fides dominum mori nolle? in publicâ crudelitate mitem inueniri, in publicâ perfidiâ fidelem? cùm præmia proditionis ingentia oſtendantur, præmium fidei, mortem concupiſcere?

CAP. XXVI. Noſtri ſæculi exempla non præteribo. Sub Tiberio Cæſare fuit accuſandi frequens & pænè publica rabies, quæ omni ciuili bello grauiùs togatam ciuitatem confecit. Excipiebatur ebriorum ſermo, ſimplicitas iocantium. nihil erat tutum: omnis ſæuiendi placebat occaſio. Nec iam reorum expectabatur euentus, cùm eſſet vnus. Cænabat

Paulus prætorius in conuiuio quodam, imaginem Tiberij Cæſaris habens, ectypam, & eminente gemmâ. Rem ineptiſſimam fecero, ſi nūc verba quæſiero, quemadmodum dicam illum matellam ſumpſiſſe. Quod factum, ſimul & Maro, ex notis illius temporis veſtigatoribus, notauit. At ſeruus eius cui nectebantur inſidiæ, ei ebrio anulum extraxit. & cùm Maro conuiuas teſtaretur, admotam eſſe imaginem obſcœnis, & iam ſubſcriptionem componeret: oſtendit in manu ſuâ ſeruus anulum. Si quis hunc ſeruum vocat, & illum conuiuam vocabit.

Cap. XXVII. Sub diuo Auguſto nondum hominibus verba ſua periculoſa erant, iam moleſta. Rufus, vir ordinis ſenatorij, inter cœnam optauerat, ne Cæſar ſaluus rediret ex ea peregrinatione quam parabat: & adiecerat, Idem omnes & tauros & vitulos optare. Fuerunt qui illa diligenter audirent. Vt primùm diluxit, ſeruus qui cœnanti ad pedes ſteterat, narrat quæ inter cœnam ebrius dixiſſet. hortatur, vt Cæſarem occupet, atque ipſe ſe deferat. Vſus conſilio, deſcendenti Cæſari occurrit. & cùm malam mentem habuiſſe ſe pridie iuraſſet, id vt in ſe & filios ſuos recideret, optauit: & Cæſarem, vt ignoſceret ſibi rediretq; in gratiam ſecum, rogauit. Cùm dixiſſet ſe Cæſar facere: Nemo, inquit, credet te mecum in gra-

tiam rediisse, nisi aliquid mihi donaueris: petitq; non fastidiendam à propitio summam: & impetrauit. Cæsar ait: Meâ caussâ dabo operam, ne vnquam tibi irascar. Honestè Cæsar, quòd ignouit, quòd liberalitatem clementiæ adiecit. Quicunque hoc audiuerit exemplum, necesse est Cæsarem laudet, sed cùm seruum antè laudauerit. Num expectas, vt tibi narrem manumissum, qui hoc fecerat? nec tamen gratis. pecuniam pro libertate eius Cæsar numerauerat.

CAP. XXVIII. Post tot exempla num est dubium, quin beneficium aliquando à seruo dominus accipiat? Quare potiùs persona rem minuat, quàm personam res ipsa cohonestet? Eadem omnibus principia, eademque origo. nemo altero nobilior, nisi cui rectius ingenium, & artibus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ suæ longo ordine, ac multis stemmatum illigata flexuris, in parte primâ ædium collocant: noti magis, quàm nobiles sunt. Vnus omnium parens mundus est: siue per splendidos, siue per sordidos gradus, ad hunc prima cuiusque origo perducitur. Non est, quòd te isti decipiant; qui cùm maiores suos recensent, vbicunque defecit nomen illustre, illico deum fingunt. Neminem despexeris, etiam si circa illum obsoleta sunt nomina, & parùm indulgente

adiuta fortunâ. Siue libertini ante vos habentur, siue serui, siue exterarum gentium homines: erigite audacter animos, & quidquid in medio sordidi iacet, transilite. expectat vos in summo magna nobilitas. Quid superbiâ in tantam vanitatem attollimur, vt beneficia à seruis indignemur accipere, & sortem eorum spectemus, obliti meritorum. Seruum tu quemquam vocas, libidinis & gulæ seruus, & adulteræ, imò adulterarum commune mancipium? Seruum vocas quemquam tu? Quò tandem ab istis gerulis raperis, cubile istud tuum circumferentibus? quò te penulati isti in militum & quidem non vulgarem cultum subornati? quò, inquam, te isti efferunt? ad ostium alicuius ostiarij, ad hortos alicuius, ne ordinarium quidem habentis officium. Et deinde negas tibi beneficium à seruo tuo posse dari, cui osculum alieni serui beneficium est. Quæ est tanta animi discordia? eodem tempore seruos despicis, & colis. Imperiosus intra limen atque impotens, humilis foris: & tam contemptus, quàm contemnens. Neque enim vlli magis abijciunt animos, quàm qui improbè tollunt: nullique ad calcandos alios paratiores, quàm qui contumelias facere, accipiendo didicerunt.

Cap. XXIX. Dicenda hæc fuerunt, ad contundendam insolentiam hominum

ex fortuna pendentium, vindicandumque ius beneficij dandi à seruis, vt à filiis quoque vindicaretur. Quæritur enim, an aliquando liberi maiora beneficia dare parentibus suis possint, quàm acceperint? Illud conceditur, multos filios maiores potentioresque exstitisse, quàm parentes suos: æquè & illud, meliores fuisse. Quod si constat, potest fieri, vt meliora tribuerint: cùm & fortuna illis maior esset, & melior voluntas. Quidquid, inquit, est, quod dat patri filius, vtique minus est: quia hanc ipsam dandi facultatem patri debet. Ita nunquam beneficio eius vincitur, cuius beneficium est ipsum, quòd vincitur. Primùm, quædam initium ab aliis trahunt, & tamen initiis suis maiora sunt. nec ideò aliquid non est maius eo à quo cœpit: quia non potuisset in tantum procedere, nisi cœpisset. Nulla non res principia sua magno gradu transit. Semina, omnium rerum caussa sunt: & tamen minimæ partes sunt eorum quę gignunt. Aspice Rhenum, aspice Euphratem, omnes denique inclytos amnes: quid sunt, si illos illic vnde effluunt, æstimes? Quidquid est quo timentur, quo nominantur, in processu parauerunt. Tolle radicem. nemora non surgent; nec tanti montes vestientur. Aspice trabes, siue proceritatem ęstimes, altissimas, siue crassitudinem spatiumque ramorum, latissimè fusas:

quantulum est his comparatum illud, quod radix tenui fibrâ complectitur? Innituntur fundamentis suis templa, & illa vrbis mœnia: tamen quę in firmamentum totius operis iacta sunt, latent. Idem in ceteris euenit: principia sua semper sequens magnitudo obruit. Non potuissem quidquam consequi, nisi parentum beneficium antecessisset: sed non ideò quidquid consecutus sum, minus est eo, sine quo consecutus non essem. Nisi me nutrix aluisset infantem, nihil eorum quæ consilio ac manu gero facere potuissem, nec in hanc emergere nominis claritatem, quam ciuili ac militari industriâ merui. numquid tamen ideò maximis operibus præferes nutricis officium? At quid interest, cùm æquè sine patris beneficio, quàm sine nutricis, non potuerim ad vlteriora procedere?

Cap. XXX. Quòd si initio meo, quidquid iam possum, debeo: cogita non esse initium mei patrem, ne auum quidem. Semper enim erit vlterius aliquid, ex quo originis proximæ origo descendat. Atqui nemo dicit me plus debere ignotis, & vltra memoriam positis maioribus, quàm patri: plus autem debeo, si hoc ipsum quòd genuit me pater meus, maioribus suis debet. Quidquid præstiti patri, etiam si magnum est, infra æstimationem paterni muneris est: quia non essem, si non ge-

nuisset. Isto modo, etiam si quis patrem meum ægrum ac moriturum sanauerit, nihil præstare ei potero, quod non beneficio eius minus sit. non enim genuisset me pater, ni sanatus esset. Sed vide, ne illud verius sit æstimari, an id quod potui, & id quod feci, meum sit, mearum virium, meæ voluntatis. Illud quòd natus sum, per se intuere quale sit: animaduertes exiguum & incertum, & boni malique communem materiam. sine dubio primum ad omnia gradum: sed non ideò maiorem omnibus, quia primum. Seruaui patrem, & ad summam prouexi dignitatem, & principem vrbis suæ feci: nec tantùm rebus à me gestis nobilitaui, sed ipsi quoque gerendarum ingentem ac facilem, nec tutam minùs, quàm gloriosam dedi materiam. Honores, opes, quidquid humanos ad se animos rapit, congessi: & cùm supra omnes starem, infra illum steti. Dic nunc, Hoc ipsum, quòd ista potuisti, patris munus est. Respondebo tibi, Est prorsus, si ad ista facienda nasci satis est. sed si ad benè viuendum minima portio est viuere, & id tribuisti, quod cum feris mihi & animalibus quibusdam minimis, quibusdam etiam fœdissimis commune est; noli tibi asserere, quod non ex tuis beneficiis, etiamsi non sine tuis, oritur. Puta me vitam pro vita reddidisse. Sic quoque munus tuum vici, cùm ego dederim sentien-

ti, sentiens me dare: cùm vitam tibi non voluptatis meæ caussâ, aut certè per voluptatem dederim: cùm tanto maius sit retinere spiritum, quàm accipere, quanto leuius mori ante mortis metum.

Cap. XXXI. Ego vitam dedi statim illâ vsuro: tu nesciturο, an viuerem. ego vitam dedi, mortem timenti: tu vitam dedisti, vt mori possem. ego vitam tibi dedi consummatam, perfectam: tu me expertem rationis genuisti, onus alienum. Vis scire, quàm non sit magnum beneficium, vitam sic dare? si exposuisses, nempe iniuria erat genuisse. Quo quidem colligo, minimum esse beneficium, patris matrisque concubitum: nisi accesserint alia, quæ prosequerentur hoc initium muneris, & aliis officiis ratum facerent. Non est bonum viuere, sed benè viuere. At benè viuo; sed potui & malè. ita hoc tantùm est tuum, quod viuo. Si vitam imputas mihi per se, nudam, egentem consilij, & id vt magnum bonum iactas: cogita te mihi imputare muscarum ac vermium bonum. Deinde, vt nihil aliud dicam, quàm bonis artibus me studuisse, vt cursum ad rectum iter vitæ dirigerem: in ipso beneficio tuo, maius quàm quod dederas, recepisti. Tu enim me mihi rudem & imperitum dedisti: ego tibi filium, qualem genuisse gauderes.

Cap. XXXII. Aluit me pater. si idem

præsto, plus reddo: quia non tantùm ali se, sed à filio ali gaudet, & maiorem ex animo meo, quàm ex ipsa re, percipit voluptatem. Illius alimenta ad corpus tantùm meum peruenerunt. Quid si quis intantum processit, vt aut eloquentiâ per gentes enotesceret, aut iustitiâ, aut bellicis rebus, & patri quoque ingentem circumfunderet famam, tenebrasque natalium suorum clarâ luce discuteret: non inæstimabile in parentes suos beneficium contulit? An quisquam Aristonem & Gryllum, nisi propter Xenophontem ac Platonem filios, nosset? Sophroniscum Socrates exspirare non patitur. Ceteros enumerare longum est, qui viuunt ob nullam caussam aliam, quàm quòd illos liberorũ eximia virtus tradidit posteris. Vtrùm maius beneficium dedit M. Agrippæ pater, ne post Agrippam quidem notus: an patri dedit Agrippa, nauali coronâ insignis, vnicum adeptus inter dona militaria decus? qui tot in vrbe maxima opera excitauit, quę & priorem magnificentiam vincerent, & nullâ posteà vincerentur? Vtrùm Octauius maius vllum beneficium dedit filio, an patri diuus Augustus, quamuis illum vmbra adoptiui patris abscondit? Quantam cepisset voluptatem, si illum, post debellata arma ciuilia, vidisset securæ paci præsidentem, non agnoscens bonum suum, nec satis credens, quoties

respexisset ad se, potuisse illum virum in domo suâ nasci? Quid nunc ceteros persequar, quos iam consumpsisset obliuio, nisi illos filiorum gloria è tenebris eruisset, & adhuc in luce retineret? Deinde non quærimus, num quis filius patri maiora beneficia reddiderit, quàm à patre acceperat: sed an possit aliquis maiora reddere. Etiamsi quæ retuli exempla, nondum satisfaciunt, nec beneficia parentum suorum supermicant: capit tamen hoc natura, quod nondum vlla ætas tulit. Si singula paternorum meritorum magnitudinem exuperare non possunt, plura in vnum congesta superabunt.

Cap. XXXIII. Seruauit in prælio patrem Scipio, & prætextatus in hostes equum concitauit: parum est, quòd vt perueniret ad patrem, tot pericula maximos duces cùm maximè prementia contempsit, tot oppositas difficultates; quòd ad primam pugnam exiturus tiro per veteranorum corpora cucurrit; quòd annos suos transiliuit. Adijce, vt idem patrem reum defendat, & conspirationi inimicorum potentium eripiat: vt alterum illi consulatum, ac tertium, aliosque honores etiam consularibus concupiscendos congerat, vt pauperi raptas belli iure opes tradat, & quod est militaribus viris speciosissimum, diuitem illum spoliis etiam hostilibus faciat. Si adhuc parum est, ad-

ijce vt prouincias & extraordinaria imperia continuet: adijce vt dirutis maximis vrbibus, Romani imperij sine æmulo ad ortus occasúsque venturi defensor & conditor, maiorem nobilitatem nobili viro adijciat. Dic Scipionis patrem: haud dubium est, quin generandi vulgare beneficium vicerit eximia pietas & virtus, ipsi vrbi nescio, vtrùm maius præsidium afferens, an decus.

CAP. XXXIV. Deinde, si hoc parum est, finge aliquem tormenta patris discussisse, finge in se transtulisse. Licet tibi inquantum velis extendere beneficia filij, cùm paternum munus & simplex sit, & facile, nec danti voluntarium. Quid necesse est multis? dedit etiam, quibus dedisse se nescit. In quo consortem habet, in quo spectauit legem patriam, præmia patrum, domus ac familiæ perpetuitatem, omnia potiùs quàm eum cui dabat. Quid si quis sapientiam consecutus, hanc patri tradiderit, etiam nunc disputabimus, an maius aliquid dederit, quàm acceperat: cùm vitam beatam patri reddiderit, acceperit tantùm vitam? Sed patris, inquit, beneficium est, quidquid facis, quidquid præstare illi potes. Et præceptoris mei, quòd institutis liberalibus profeci. Ipsos tamen qui tradiderunt illa, transscendimus: vtique eos, qui prima elementa docuerunt. Et quamuis sine illis nemo quid-

quam assequi posset, non tamen quantumcunque quis assecutus est, infra illos est. multum, inter prima, ac maxima interest. nec ideò prima maximorum instar sunt, quia sine primis maxima esse non possunt.

Cap. XXXV. Iam tempus est quędam ex nostrâ (vt ita dicam) monetâ proferri. Qui id beneficium dedit, quo est aliquid melius, potest vinci: pater dedit filio vitam, est autem aliquid vitâ melius: ita pater vinci potest, quia dedit beneficium, quo est aliquid melius. Etiamnum, qui dedit alicui vitam, si semel & iterum liberatus est mortis periculo, maius accepit beneficium, quàm dedit: pater autem vitam dedit: potest ergo, si sæpiùs periculo mortis liberatus à filio fuerit, maius beneficium accipere, quàm dedit. Qui beneficium accepit, maius accipit, quò magis eo indiget. magis autem indiget vitâ qui viuit, quàm qui natus non est, vt qui ne indigere quidem omnino possit: maius ergo beneficium accipit pater, si vitam à filio accepit, quàm filius à patre, quòd natus est. Patris beneficia vinci à filiis beneficiis non possunt. quare? quia vitam accepit à patre: quam nisi accepisset, nulla dare beneficia potuisset. Hoc commune est patri cum omnibus, qui vitam dederunt alicui. non potuissent enim referre gratiam, nisi vitam accepissent.

Ergo nec medico in maius gratia referri poteſt.ſolet enim & medicus vitam dare: nec nautæ, ſi naufragum ſuſtulit. Atqui & horum & aliorum, qui aliquo modo nobis vitam dederunt, beneficia vinci poſſunt: ergo & patrum poſſunt. Si quis mihi beneficium dedit, quod multorum beneficiis adiuuandum eſſet, ego autem beneficium illi dedi, quod nullius adiutorio egeret, maius dedi quàm accepi: pater filio vitam dedit perituram, niſi multa acceſſiſſent, quæ illam tuerentur: filius patri ſi dedit vitam, dedit eam, quæ nullius deſideraret auxilium, in hoc, vt permaneret: ergo maius beneficium accepit à filio pater, qui vitam accepit, quàm ipſe illi dederat.

CAP. XXXVI. Hæc non deſtruunt parentum venerationem, nec deteriores illis liberos faciunt, imò etiam meliores. naturâ enim glorioſa eſt virtus, & anteire priores cupit. alacrior erit pietas, ſi ad reddenda beneficia cum vincendi ſpe venerit. Id ſi patribus idem volentibus contigerit (quoniam pleraque ſunt, in quibus noſtro bono vincimur:) vnde certamen tam optabile, vnde tantam felicitatem parentibus, vt fateantur ſeipſos filiorum beneficiis impares? Niſi hoc ita iudicamus, excuſationem damus liberis: & illos ſegniores ad referendam gratiam facimus, quibus ſtimulos adijcere debemus, & di-

cere, Hoc agite optimi iuuenes. posita est inter parentes ac liberos honesta contentio, dederint maiora, an receperint. Non ideò vicerunt, quia occupauerunt. sumite modò animum, qualem decet, & deficere nolite, vt vincatis optantes. Nec desunt tam pulchro certamini duces, qui ad similia vos cohortentur, ac per vestigia sua ire ad victoriam sæpè iam partam ex parentibus, iubeant.

Cap. XXXVII. Vicit Æneas patrem, ipse eius in infantia leue tutumque gestamen, grauem senio, per media hostiũ agmina, & per cadentis circa se vrbis ruinas ferens, cùm complexus sacra ac penates deos religiosus senex non simplici vadentem sarcinâ premeret: tulit illum per ignes, &, quid non pietas potest? pertulit, colendumque inter conditores Romani imperij posuit. Vicere Siculi iuuenes: cùm Ætnâ maiore vi peragitatâ, in vrbes, in agros, in magnam insulæ partem effudisset incendium, vexerunt parentes suos. Dissedisse creditum est ignes, & vtrimque flammâ recedente limitem adapertum, per quem transcurrerent iuuenes dignissimi, qui magna tutò auderent. Vicit Antigonus: qui cùm ingenti prælio superasset hostem, præmiũ belli ad patrem transtulit, & imperium illi Cypri tradidit. Hoc est regnum, nolle regnare, cùm possis. Vicit patrẽ, imperiosum quidem, T. Man-

lius: qui cùm ad tempus relegatus esset à patre, ob adolescentiam brutam ac hebetem, ad tribunum plebis, qui patri suo dixerat diem, venit: petitoq; tempore, quod ille dederat, sperans fore proditorem parentis inuisi, (& benè meruisse se de iuuene credebat, cuius exilium pro grauissimo crimine inter alia Manlio obiiciebat) nactus adolescens secretum, stringit occultatum sinu ferrum, &, Nisi iuras, inquit, te diem patri remissurum, hoc te gladio transfodiam. In tuâ potestate est, vtro modo pater meus accusatorem non habeat. Iurauit tribunus: nec fefellit, & caussam accusationis remissæ concioni reddidit. Nulli alij licuit impunè tribunum in ordinem redigere.

CAP. XXXVIII. Alia ex aliis exempla subeunt eorum, qui parentes suos periculis eripuerunt, qui ex infimo ad summum protulerunt, & è plebe aceruoque ignobili nunquam tacendos sæculis dederunt. Nullâ vi verborum, nullâ ingenij facultate exprimi potest, quantum opus sit, quàm laudabile, quamque nunquam à memoria hominum exiturum, posse hoc dicere: Parentibus meis parui, cessi: imperio eorum, siue æquum, siue iniquum fuit, obsequentem submissumque me præbui: ad hoc vnum contumax fui, ne beneficiis vincerer. Certate obsecro vos, & fusi quoque restituite aciem.

Felices, qui vicerint: felices, qui vincentur. Quid eo adolescente præclarius, qui sibi ipsi dicere potuerit, neque enim fas est alteri dicere: Patrem meum beneficiis vici? Quid eo fortunatius sene, qui omnibus vbique prædicabit, à filio suo se beneficiis victum? Quid autem est felicius, quàm sibi cedere?

LIBER QVARTVS.

CAPVT I.

EX omnibus quæ tractauimus, Æbuci Liberalis, potest videri nihil tam necessarium, aut magis (vt ait Salustius) cum cura dicendum, quàm quod in manibus est: An beneficium dare, & inuicem gratiam referre, per se res expetendæ sint? Inueniuntur qui honesta in mercedem colant, quibusque non placeat virtus gratuita: quæ nihil habet in se magnificum, si quidquam habet vænale. Quid enim est turpius, quàm aliquem computare, quanti vir bonus sit: cùm virtus nec lucro inuitetur, nec absterreatur dãno, adeoque neminem spe ac pollicitatione corrumpat, vt contrà in se impendere iubeat, ac sæpiùs in vltrotributis sit? Calcatis vtilitatibus ad illam eundum est, quocunque vocauit, quocunque misit, sine respectu rei familiaris: interdum etiam, sine vlla sanguinis sui parsi-

moniâ vadendum, nec vnquam imperium eius detrectandum. Quid consequar, inquit, si hoc fortiter, si hoc gratè fecero? quòd feceris. Nihil tibi extra promittitur: si quid fortè obuenerit commodi, inter accessiones numerabis. Rerum honestarum pretium, in ipsis est. Si honestum per se expetendum est, beneficium autem honestum est, non potest alia eius conditio esse, cùm eadem natura sit. Per se autem expetendum esse honestum, sæpè & abundè probatum est.

CAP. II. In hac parte nobis pugna est cum Epicureorum delicatâ & vmbraticâ turbâ, in conuiuio suo philosophantium: apud quos virtus voluptatum ministra est. Illis paret, illis deseruit, illas supra se videt. Non est, inquit, voluptas sine virtute. Sed quare ante virtutem est? De ordine putas disputationem esse? de re totâ, & de potestate eius ambigitur. non est virtus, si sequi potest. Primæ partes eius sunt. ducere debet, imperare, summo loco stare: tu illam iubes signum petere. Quid, inquit, tuâ refert? & ego, sine virtute, nego beatam vitam posse constare. Ipsam voluptatem, quam sequor, cui me mancipaui, remotâ illâ, improbo & damno. de hoc vno disputatur, vtrùm virtus summi boni caussa sit, an ipsa summum bonum. Vt hoc vnum quæratur, ordinis tantùm existimas mutationem? ista verò

confusio est & manifesta cæcitas, primis postrema præferre. Non indignor, quòd post voluptatem ponitur virtus, sed quòd omnino cum voluptate confertur. Contemptrix eius & hostis est, & longissimè ab illa resiliens, labori ac dolori familiarior, virilibus incommodis, quàm isti effæminato bono inserenda.

Cap. III. Hæc, Liberalis, dicenda fuerunt, quia beneficium (de quo nunc agitur) dare, virtutis est, & turpissimum id caussâ vllius alterius rei dare, quàm vt datum sit. Nam si recipiendi spe tribueremus, locupletissimo cuique, non dignissimo, daremus: nunc verò diuiti importuno pauperem præferimus. non est beneficium quod fortunam spectat. Præterea, si vt prodessemus, sola nos inuitaret vtilitas, minimè beneficia distribuere deberēt, qui facillimè possent, locupletes, & potentes, & reges, alienâ ope non indigētes. Dij verò tot munera, quæ sine intermissione diebus ac noctibus fundunt, non darēt. in omnia enim illis natura sua sufficit, plenosque & tutos, & inuiolabiles præstat. Nulli ergo beneficium dabunt, si vna dandi caussa est, se intueri ac commodum suum. Istud non est beneficium, sed fęnus: circumspicere, non vbi optimè ponas, sed vbi quæstuosissimè habeas, vnde facillimè tollas. Quod cùm longè à diis remotum sit, sequitur vt liberales sint. nam si vna

beneficij dandi caussa sit vtilitas: nulla autem ex nobis vtilitas deo speranda est, nulla deo dandi beneficij caussa est.

Cap. IV. Scio quid hoc loco respondeatur. Itaque non dat Deus beneficia, sed securus & negligens nostri, auersus à mundo, aliud agit, aut (quæ maxima Epicuro felicitas videtur) nihil agit, nec magis illum beneficia, quàm iniuriæ tangunt. Hoc qui dicit, non exaudit precantium voces,& vndique sublatis in cælum manibus vota facientium, priuata ac publica. Quod profectò non fieret, nec in hunc furorem omnes mortales consensissent, alloquendi surda numina, & inefficaces deos: nisi nossent illorũ beneficia nunc vltrò oblata, nunc orantibus data; magna, tempestiua, ingentes minas interuentu suo soluentia. Quis est autem tam miser, tam neglectus, quis tam duro fato, & in pœnam genitus, vt non tantam deorum munificentiam senserit? Ipsos illos complorantes sortem suam, & querulos circumspice. inuenies non ex toto beneficiorum cælestiũ expertes: neminem esse, ad quem non aliquid ex illo benignissimo fonte manauerit. Parum autem id, quod nascentibus ex æquo distribuitur? Vt quæ sequuntur, inæquali dispensata mensurâ, transeamus, parum dedit natura, cùm se dedit?

Cap. V. Non dat Deus beneficia. Vnde ergo ista quæ possides? quæ das? quæ negas? quæ seruas? quæ rapis? vnde hæc innumerabilia, oculos, aureis, animum mulcentia? vnde illa luxuriam quoque instruens copia? Neque enim necessitatibus tantummodo nostris prouisum est: vsque in delicias amamur. Tot arbusta, non vno modo frugifera, tot herbæ salutares, tot varietates ciborum, per totum annum digestæ, vt inerti quoque fortuita terræ alimenta præberent. Iam animalia omnis generis, alia in sicco solidoque, alia in humido innascentia, alia per sublime dimissa: vt omnis rerum naturæ pars tributum aliquod nobis conferret. Flumina hæc amœnissimis flexibus campos cingentia, illa præbitura commerciis viam, vasto & nauigabili cursu vadentia: ex quibus quædam statis diebus mirabile incrementum trahunt, vt anhela & feruenti subiecta cælo loca subita vis æstiui torrentis irriget. Quid medicatorum torrentium venæ? quid in ipsis littoribus aquarum calentium exundatio?

—Te Lari maxime, téque
Fluctibus, & fremitu assurgens Benace marino.

Cap. VI. Si pauca quis tibi donasset iugera, accepisse te diceres beneficium; immensa terrarum latè patentium spatia,

negas esse beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donauerit, & arcam tuam (quoniam id tibi magnum videtur) impleuerit, beneficium vocabis: tot metalla defôdit, tot flumina emisit in aëra, super quæ decurrunt sola aurum vehentia; argenti, æris, ferri immane pondus omnibus locis obrutum, cuius inuestigandi tibi facultatem dedit, ac latentium diuitiarum in summâ terrâ signa disposuit: negas te accepisse beneficium? Si domus tibi donetur, in quâ marmoris aliquid resplendeat, & tectum nitidius, auro aut coloribus sparsum, non mediocre munus vocabis: ingens tibi domicilium, sine vllo incendij aut ruinæ metu struxit, in quo vides non tenues crustas, & ipsâ quâ secantur laminâ graciliores, sed integras lapidis pretiosissimi moles, sed totas varię distinctæque materiæ, cuius tu paruula frusta miraris, tectum verò aliter nocte, aliter interdiu fulgens: negas te vllum munus accepisse? Et cùm ista quæ habes magno æstimes, quod est ingrati hominis, nulli debere te iudicas? Vnde tibi istum quem trahis spiritum? vnde istam, per quam actus vitæ tuę disponis, atque ordinas, lucem? vnde sanguinem, cuius cursu vitalis continetur calor? vnde ista palatum tuum saporibus exquisitis vltra satietatem lacessentia? vnde hæc irritamēta iam lassę voluptatis? vnde ista quies,

in qua putrescis, ac marces? Nónne si gratus es, dices,

—Deus nobis hæc otia fecit:
Namque erit ille mihi semper Deus. illius aram
Sæpè tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boues, vt cernis, & ipsum
Ludere quæ vellem, calamo permisit agresti.

Ille Deus est, non qui paucas boues, sed qui per totum orbem armenta dimisit, qui gregibus vbique passim vagantibus pabulum præstat, qui pascua hibernis æstiua substituit, qui non calamo tantùm cantare, & agreste atque inconditum carmen ad aliquam tantùm oblectationem modulari docuit, sed tot artes, tot vocum varietates, tot sonos, alios spiritu nostro, alios externo, cantus edituros, commentus est. Neque enim nostra ista, quę inuenimus, dixeris: non magis, quàm quòd crescimus, quàm quòd ad constitutum temporum sua corpori officia respondent. Nunc puerilium dentium lapsus, nunc adsurgentem iam ętatem, & in robustiorem gradum transeuntem pubertas, & vltimus ille dies fugienti vitæ terminum ponens. Insita sunt nobis omniũ ætatum, omniumque artium semina, magisterque ex occulto Deus producit ingenia.

CAP. VII. Natura, inquit, hæc mihi præstat. Non intelligis te, cùm hoc dicis, mutare nomen Deo? Quid enim aliud est natura, quàm Deus, & diuina ratio, toti mundo & partibus eius inserta? Quoties voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum nostrarum compellare. & Iouem illum optimum ac maximum ritè dices, & tonantem, & statorem: qui non (vt historici tradiderunt) ex eo quòd post votum susceptum, acies Romanorum fugientium stetit, sed quòd stant beneficio eius omnia, stator, stabilitorque est. hunc eumdem & fatum si dixeris, non mentieris. nam cùm fatum nihil aliud sit, quàm series implexa caussarum, ille est prima omnium caussa, ex qua ceteræ pendent. Quæcunque voles illi nomina propriè aptabis, vim aliquam effectumque cælestium rerum continentia. Tot appellationes eius possunt esse, quot munera.

CAP. VIII. Hunc & Liberum patrem, & Herculem, ac Mercurium nostri putant. Liberum patrem: quia omnium parens sit, quòd ab eo primùm inuenta seminum vis est, consultura per voluptatem. Herculem: quia vis eius inuicta sit, quandoque lassata fuerit operibus editis, in ignem recessura. Mercurium: quia ratio penes illum est, numerusque, & ordo, & scientia. Quocunque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi. nihil ab il-

lo

lo vacat: opus suum ipse implet. Ergo nihil agis ingratissime mortalium, qui te negas Deo debere, sed naturæ. quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine natura: sed idem est vtrumque, nec distat. Officium si quod à Seneca accepisses, Annæo te diceres debere, vel Lucio: non creditorem mutares, sed nomen. quoniam siue prænomen eius, siue nomen dixisses, siue cognomen, idem tamen ille esset. Sic hunc naturam voca, fatum, fortunam: omnia eiusdem Dei nomina sunt, variè vtentis suâ potestate. Et iustitia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas, vnius animi bona sunt: quidquid horum tibi placuit, animus placet.

Cap. IX. Sed ne in aliam disputationem ex obliquo abeam, plurima beneficia ac maxima in nos Deus confert, sine spe recipiendi: quoniam nec ille collato eget, nec nos ei quidquam conferre possumus: Ergo beneficium per se expetenda res est. vna spectatur in eo accipientis vtilitas: ad hanc accedamus, sepositis commodis nostris. Dicitis, inquit, diligenter eligendos quibus beneficia demus: quia nec agricolæ quidem semina arenis committunt. Quod si verum est, nostram vtilitatem in beneficiis dandis sequimur, quemadmodum in arando serendoque. neque enim serere, per se res expetenda est. Præterea, quęritis cui dan-

dum ſit beneficium : quod non eſſet faciendum, ſi per ſe beneficium dare, expetenda res eſſet. quocunque loco, & quocunque modo daretur, beneficium erat. * Honeſtum propter nullam aliam cauſſam, quàm propter ipſum, ſequimur. Tamen etſi nihil aliud ſequendum eſt, quærimus quid faciamus & quando, & quemadmodum: per hæc enim conſtat. Itaque cùm eligo cui dem beneficium, id ago, vt beneficium ſit: quia ſi turpi datur, nec honeſtum eſſe poteſt, nec beneficium.

CAP. X. Depoſitum reddere, per ſe res expetenda eſt: non tamen ſemper reddam, nec quolibet loco, nec quolibet tempore. aliquando nihil intereſt, vtrùm infitier, an palàm reddam. Intuebor vtilitatem eius, cui redditurus ſum, & nociturum illi depoſitum negabo. Idem in beneficio faciam. videbo quando dem, cui dem, quemadmodum, quare. Nihil enim ſine ratione faciendum eſt: non eſt autem beneficium, niſi quod ratione datur: quoniam ratio, omnis honeſti comes eſt. Quàm ſæpè hominum, donationem ſuam inconſultam obiurgantium, hanc audimus vocem, Mallem perdidiſſe, quàm illi dediſſe? Turpiſſimum genus damni eſt, inconſulta donatio: multoque grauius malè dediſſe beneficium, quàm non recepiſſe. Aliena enim culpa eſt, quòd non recepimus: quòd cui daremus

non eligimus, nostra. In electione nihil minùs, quàm hoc quod tu existimas, spectabo, à quo recepturus sim. eligo enim eum qui gratus, non qui redditurus sit. Sępè autem & non redditurus, gratus est; & ingratus, qui reddidit. Ad animum tendit æstimatio mea. Ideò locupletem, sed indignum præteribo: pauperi viro bono dabo. Erit enim in summâ inopiâ gratus: & cùm omnia illi deerunt, supererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non voluptatem, non gloriam. vni placere contentus, in hoc dabo, vt quod oportet faciam: quod oportet autem, non est sine electione: quæ qualis futura sit, interrogas?

Cap. XI. Eligam virum integrum, simplicem, memorem, gratum, alieni abstinentem, sui non auarè tenacem, beneuolum. Hunc verò cùm elegero, licèt nihil illi fortuna tribuat, quo referre gratiam possit, ex sententiâ res gesta erit. Si vtilitas me & sordida computatio liberalem facit, si nulli prosum, nisi vt inuicem ille mihi prosit: non dabo beneficium proficiscenti in diuersas longinquasque regiones, non dabo absfuturo semper, non dabo sic affecto, vt spes ei nulla sit conualescendi, non dabo ipse deficiens. non enim habeo tempus recipiendi. Atqui vt scias, rem per se expetendam esse, benefacere; aduenis modò in nostrum delatis

portum, & ſtatim abituris, ſuccurrimus. Ignoto naufrago nauem, quâ reuehatur, & damus & inſtruimus. Diſcedit ille, vix ſatis noto ſalutis auctore, & nunquam ampliùs in conſpectum noſtrum reuerſurus, debitores nobis deos delegat, precaturque vt illi pro ſe gratiam referant: interim nos iuuat ſterilis beneficij conſcientia. Quid cùm ipſo vitæ in fine conſtitimus, cùm teſtamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura diuidimus? quantum temporis conſumitur, quandiu ſecretò agitur, quantum & quibus demus? Quid enim intereſt, quibus demus, à nullo recepturi? Atqui nunquam diligentiùs damus, nunquam magis iudicia noſtra torquemus, quàm vbi remotis vtilitatibus, ſolum ante oculos honeſtum ſtetit: tandiu officiorum mali iudices, quandiu illa deprauat ſpes ac metus, ac inertiſſimum vitium, voluptas. Vbi mors interclusit omnia, & ad ferendam ſententiam incorruptum iudicem miſit, quærimus digniſſimos, quibus noſtra tradamus: nec quidquam curâ ſanctiore componimus, quàm quod ad nos non pertinet.

CAP. XII. Et mehercule tunc magna voluptas ſubit cogitantem, Hunc ego locupletiorem faciam: huius dignitati adiectis opibus, aliquid ſplendoris affundam. Si non damus beneficia, niſi

recepturi, intestatis moriendum sit. Dicitis, inquit, beneficium creditum insolubile esse: creditum autem non est res per se expetenda. Cùm creditum dicimus, imagine & translatione vtimur. Sic & legem, iusti iniustique regulam esse: & regula non est res per se expetenda. Ad hæc verba demonstrandæ rei caussâ descendimus. Cùm dico creditum, intelligitur tanquam creditum. Vis scire? adijcio insolubile, cùm creditum nullum non solui aut possit, aut debeat. Adeò beneficium vtilitatis caussâ dandum non est, vt sæpè, quemadmodum dixi, cum damno ac periculo dandum sit. Sic latronibus circumuentum defendo, vt tutò transire permittatur: reum gratiâ laborantem tutor, & hominum potentium factionem in me conuerto, quas illi detraxero sordes, sub accusatoribus iisdem fortasse sumpturus, cùm abire in partem alteram possim, & securus spectare aliena certamina: spondeo pro iudicato, & suspensum amici bonis libellum deijcio, creditoribus eius me obligaturus: vt possim seruare proscriptum, ipse proscriptionis periculum adeo. Nemo Tusculanum aut Tiburtinum emere paratus, salubritatis caussâ, & æstiui secessus, quoto anno empturus sit disputat: cùm emerit, tuendum est. Eadem in beneficiis ratio est. nam cùm interrogaueris, quid red-

dat, respondebo, bonam conscientiam. Quid reddit beneficium? dic tu mihi, quid reddat iustitia, quid innocentia, quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperantia, si quidquam præter ipsas petis.

CAP. XIII. Mundus in quid incessum absoluit? in quid sol diem extendit & contrahit? omnia ista beneficia sunt: fiunt enim nobis profutura. Quomodo mundi officium est, circumagere rerum ordinem, quomodo solis loca mutare, ex quibus oriatur, in quæ cedat, & hæc salutaria nobis facere sine præmio: ita viri officium est inter alia, & beneficium dare. Quare ergo dat? ne non det, ne occasionem benefaciendi perdat. Vobis voluptas est, inerti otio assuefacere corpusculum, & securitatem soporis simillimam appetere, & sub densâ vmbrâ latitare, tenerrimisque cogitationibus, quas tranquillitatem vocatis, animi marcentis oblectare torporem, & cibis potionibusq; intra hortorum latebram corpora ignauiâ pallentia saginare: nobis voluptas est, dare beneficia vel laboriosa, dum aliorum labores leuent; vel periculosa, dum alios à periculis extrahant: vel rationes nostras aggrauatura, dum aliorum necessitates & angustias laxent. Quid meâ interest, an recipiam beneficia? etiam cùm recepero, danda sunt.

Beneficium, eius commodum spectat cui præstatur, non nostrum: alioquin nobis, non illi, damus. Itaque multa, quæ summam vtilitatem aliis afferunt, pretio gratiam perdunt. Mercator vrbibus prodest, medicus ægris, mango vænalibus: sed omnes isti, quia ad alienum commodum pro suo veniunt, non obligant eos quibus prosunt.

CAP. XIV. Non est beneficium quod in quæstum mittitur. Hoc dabo, hoc recipiam: auctio est. Non dicam pudicam, quæ amatorem vt incenderet repulit: quæ aut legem, aut virum timuit. vt ait Ouidius,

Quæ quia non licuit, non dedit, illa dedit.

Non immeritò in numerum peccantium refertur, quæ pudicitiam timori prestitit, & non sibi. eodem modo qui beneficium vt reciperet dedit, non dedit. Ergo & nos beneficium damus animalibus, quæ aut vsui, aut alimento futura nutrimus? beneficium damus arbustis quæ colimus, ne siccitate, aut immoti & neglecti soli duritiâ, laborent? Nemo ad agrum colendum ex æquo & bono venit, nec ad vllam rem, cuius extra ipsam fructus est. Ad beneficium dandum non adducit cogitatio auara, nec sordida, sed humana, liberalis, cupiens dare etiam cùm dederit, & augere nouis ac recentibus vetera: & non habens propositum, quanto ei qui

præstat bono futura sit: alioquin humile est, sine laude, sine gloria, prodesse, quia expedit. Quid magnifici est, se amare, sibi parcere, sibi acquirere? Ab omnibus istis vera beneficij dandi cupido auocat: ad detrimentum, iniectâ manu, trahit, & vtilitates relinquit, ipso benefaciendi opere lætissima.

CAP. XV. Numquid dubium est, quin contraria sit beneficio iniuria? Quomodo iniuriam facere, per se vitanda ac fugienda res est: sic beneficium dare, per se expetenda. illic turpitudo, contra omnia præmia in scelus hortantia, valet: ad hoc inuitat honesti per se efficax species. Non mentiar, si dixero, neminem non amare beneficia sua, neminem non ita compositum animo, vt libentiùs eum videat, in quem multa congessit: cui non caussa sit iterum dandi beneficij, semel dedisse. quod non accideret, nisi nos ipsa delectarent beneficia. Quàm sæpè dicentem audias? Non sustineo illum deserere, cui dedi vitam, quem è periculo eripui. Rogat me vt causam suam contra homines gratiosos agam. Nolo: sed quid faciam? iam illi semel, iterumque affui. Non vides inesse isti rei propriam quamdam vim, quæ nos beneficia dare cogit? primùm quia oportet, deinde quia dedimus. Cui initio ratio non fuisset præstandi, aliquid ei præstamus ob hoc, quia

præstitimus. Adeoque nos ad beneficia non impellit vtilitas, vt & inutilia tueri ac fouere perseueremus, solâ beneficij caritate: cui etiam infeliciter dato, indulgere, tam naturale, quàm liberis prauis.

Cap. XVI. Iidem isti gratiam referre ipsos fatentur, non quia honestum est, sed quia vtile. quod non esse ita, minore operâ probandum est. Quia quibus argumentis collegimus beneficium dare, per se rem expetendam esse, iisdem etiam hoc colligemus. Fixum est illud, à quo in cetera probationes nostræ exeunt, honestum ob nullam aliam caussam, quàm quia honestum sit, coli. Quis ergo controuersiam facere audebit, an gratum esse, honestum sit? Quis non ingratum detestetur hominem, sibi ipsi inutilem? Quid autem cùm tibi narratur de eo, qui aduersus summa beneficia amici sui ingratus est, quomodo id fers? vtrùm tamquam rem turpem fecerit, an tamquam vtilem rem sibi & profuturam omiserit? Puto, nequam hominem existimas: cui pœnâ, non cui curatore opus sit. quod non accideret, nisi gratum esse, per se expetendum, honestumque esset. Alia fortasse minùs dignitatem suam præferunt, & an sint honesta, interprete egent: hoc expositum est, pulchriusque, quàm vt splendor eius dubiè ac parùm luceat. Quid tam laudabile, quid tam æqualiter

in omnium animos receptum, quàm referre benè meritis gratiam?

CAP. XVII. Ad hoc, dic mihi, quæ caussa nos perducit? Lucrum? quod qui non contemnit, ingratus est. Ambitio? & quæ iactatio est soluisse, quod debebas? Metus? nullus ingrato. huic enim vni rei non posuimus legem, tamquam satis natura cauisset. Quomodo nulla lex amare parentes, indulgere liberis iubet: superuacuum est enim, in quod imus, impelli. quemadmodum nemo in amorem sui cohortandus est, quem cùm nascitur trahit: ita ne ad hoc quidem, vt honesta per se petat. Placet suâpte naturâ: adeoque gratiosa virtus est, vt insitum sit etiam malis, probare meliora. Quis est, qui non beneficus videri velit? qui non inter scelera & iniurias opinionem bonitatis affectet? qui non ipsis quæ impotentissimè fecit, speciem aliquam induat recti? velit quoque & iis videri beneficium dedisse quos læsit? Gratias itaque agi sibi ab his, quos afflixere, patiuntur: bonosque se ac liberales fingunt, quia præstare non possunt. Quod non facerent, nisi illos honesti & per se expetendi amor cogeret moribus suis opinionem contrariam quærere, & nequitiam abdere; cuius fructus concupiscitur, ipsa verò odio pudorique est: nec quisquam tantum à naturali lege desciuit, & hominem exuit,

vt animi caussâ malus sit. Dic enim cuilibet ex istis, qui rapto viuunt, an ad illa quæ latrociniis & furtis consequuntur, malint ratione bonâ peruenire? Optabit ille, cui grassari & transeuntes percutere quæstus est, potiùs illa inuenire, quàm eripere. Neminem reperies, qui non nequitiæ præmiis, sine nequitia, frui malit. Maximum hoc habemus naturæ meritum, quòd virtus in omnium animos lumen suum præmittit: etiam qui non sequuntur illam, vident.

Cap. XVIII. Vt scias, per se expetendam esse grati animi affectionem, per se fugienda res est ingratum esse: quoniam nihil æquè concordiam humani generis dissociat ac distrahit, quàm hoc vitium. Nam quo alio tuti sumus, quàm quòd mutuis iuuamur officiis? hoc vno instructior vita, contraque incursiones subitas munitior est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos: quid sumus? præda animalium & victimæ, ac vilissimus & facillimus sanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutelam sui satis virium est. Quæcunque vaga nascuntur, & actura vitam segregem, armata sunt: hominem imbecillitas cingit: non vnguium vis, non dentium, terribilem ceteris fecit: nudum & infirmum, societas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium ceteris, validissimum facerent, rationem &

societatem. Itaque qui par esse nulli posset, si diduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit: societas terris genitum, in alienæ naturæ transmisit imperium, & dominari etiam in mari iussit. Hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit: hæc fortes nos facit, quòd licet contra fortunam aduocare. Hanc tolle: & vnitatem generis humani, quâ vita sustinetur; scindes. tolletur autem, si effices, vt ingratus animus non per se vitandus sit, sed quia aliud illi timendum est. Quàm multi sunt enim, quibus ingratis esse tutò licet? denique ingratum voco, quisquis metu gratus est.

Cap. XIX. Deos nemo sanus timet. Furor est enim metuere salutaria: nec quisquam amat, quos timet. Tu denique Epicure Deum inermem facis. omnia illi tela, omnem detraxisti potentiam, & ne cuiquam metuendus esset, proiecisti ipsum extra metum. Hunc igitur septum ingenti quodam & inexplicabili muro, diuisumque à contactu & à conspectu mortalium, non habes quare verearis: nulla illi nec tribuendi, nec nocendi materia est. In medio interuallo huius & alterius cæli desertus, sine animali, sine homine, sine re, ruinas mundorum supra se circaque se cadentium euitat, non exaudiens

vota, nec nostri curiosus. Atqui hunc vis videri colere, non aliter quàm parentem: grato, vt opinor, animo: aut si non vis videri gratus, quia nullum habes illius beneficium, sed te atomi & istæ micæ tuæ fortè ac temerè conglobauerunt, cur colis? Propter maiestatem, inquis, eius eximiam, singularemque naturam. Vt concedam tibi: nempe hoc facis nullâ spe, nullo pretio inductus. Est ergo aliquid per se expetendum, cuius te ipsa dignitas ducit: id est honestum. Quid est autem honestius, quàm gratum esse? huius virtutis materia tam latè patet, quàm vita.

Cap. XX. Sed inest, inquit, huic bono etiam vtilitas aliqua. cui enim virtuti non inest? sed id propter se expeti dicitur, quod quamuis habeat aliqua extra se commoda, sepositis quoque illis ac remotis, placet. Prodest gratum esse: ero tamen gratus, etiam si noceat. Qui gratus est, quid sequitur? vt hæc res illi alios amicos, alia beneficia conciliet? Quid ergo si quis sibi offensas concitaturus est? si quis intelligit, adeò per hoc se nihil consecuturum, vt multa etiam ex reposito acquisitoque perdenda sint: num libens in detrimenta descendet? Ingratus est, qui in referendâ gratiâ secundùm datum videt, qui sperat cùm reddit. Ingratum voco, qui ægro assidet, quia testamentum facturus est, cui de hereditate,

aut de legato vacat cogitare. Faciat licèt omnia, quæ facere bonus amicus & memor officij debet, si animo eius obuersatur spes, si captator est, & hamum iacit: vt aues, quæ laceratione corporum aluntur, lassa morbo pecora, & casura è proximo speculantur; ita hic imminet morti, & circa cadauer volat.

Cap. XXI. Gratus animus ipsâ virtute propositi sui capitur. Vis scire hoc ita esse, nec illum vtilitate corrumpi? Duo sunt genera grati hominis. dicitur gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit. hic fortasse ostentare se potest: habet quod iactet, quod proferat. dicitur gratus, qui bono animo accepit beneficium, bono debet. Hic intra conscientiam clusus est. quæ illi contingere potest vtilitas ex affectu latenti? Atqui hic, etiam si vltrà facere nihil potest, gratus est: amat, debet, referre gratiam cupit. Quidquid vltrà desideras, non ipsi deest. Artifex est etiam, cui ad exercendam artem instrumenta non suppetunt: nec minùs canendi peritus, cuius vocem exaudiri fremitus obstrepentium non finit. Volo referre gratiam, post hoc aliquid superest mihi, non vt gratus, sed vt solutus sim. Sæpè enim & qui gratiam retulit, ingratus est: & qui non retulit, gratus. Nam vt omnium aliarum virtutum, ita huius, ad animum tota æstimatio redit.

hic si in officio est, quidquid defuit, fortuna peccat. Quomodo est disertus etiam qui tacet, fortis etiam qui compressis manibus, vel & alligatis: quomodo gubernator etiam qui in sicco est, quia consummatæ scientiæ nihil deest, etiam si quid obstat quo minùs se vtatur: ita gratus est, etiam qui vult tantùm, nec habet huius voluntatis suæ vllum alium, quàm se testem. Imò amplius adijciam. est aliquando gratus, etiam qui ingratus videtur, quem mala interpres opinio in contrarium traducit. Hic quid aliud sequitur, quàm ipsam conscientiam? quę etiam obruta delectat, quæ concioni ac famæ reclamat, & in se omnia reponit, & cùm ingentem ex altera parte turbam contrà sentientium aspexit, non numerat suffragia, sed vnâ sententiâ vincit. Si verò bonam fidem perfidiæ suppliciis affici videt, non descendit è fastigio, sed suprà pœnam suam consistit.

Cap. XXII. Habeo, inquit, quod volui, quod petij. Non pœnitet, nec pœnitebit, nec vllâ iniquitate me eò fortuna perducet, vt hanc vocem audiam. Quid mihi volui? quid mihi nunc prodest bona voluntas? Prodest & in equuleo, prodest & in igne. qui si singulis membris admoueatur, & paullatim viuum corpus circumeat: licèt ipsum corpus plenum bonâ conscientiâ stillet: placebit illi

ignis, per quem bona fides collucebit. Nunc quoque illud argumentum, quamuis dictum iam, reducatur. Quid est quare grati velimus esse, cùm morimur? quare singulorum perpendamus officia? quare id agamus in omnem vitam nostram memoriâ decurrente, ne cuius officij videamur obliti? Nihil iam superest, quò spes porrigatur. in illo tamen cardine positi, abire è rebus humanis quàm gratissimi volumus. Est videlicet magna in ipso opere merces rei, & ad alliciendas mentes hominum ingens honesti potentia: cuius pulchritudo animos circumfũdit, & delinitos admiratione luminis ac fulgoris sui rapit. At multa hinc commoda oriuntur. Et tutior est vita melioribus, amorque & secundum bonorum iudicium, ætasque securior, quam innocentia, quam grata mens prosequitur. Fuisset enim iniquissima rerum natura, si hoc tantum bonum miserum, & anceps, & sterile fecisset. Sed illud intuere, an ad istam virtutem, quæ sæpè tuto ac facili aditur, etiam per saxa, & rupes, & feris ac serpentibus obsessum iter, fueris iturus.

Cap. XXIII. Non ideò per se non est expetendum, cui aliquid extrà quoque emolumenti adhæret. ferè enim pulcherrima quæque, multis & aduenticiis comitata sunt dotibus: sed illas tra-

hunt, ipsa praecedunt. Num dubium est, quin hoc humani generis domicilium, circuitus solis ac lunae, vicibus suis temperet? quin alterius calore alantur corpora, terrae relaxentur, immodici humores comprimantur, alligantis omnia hiemis tristitiâ frangatur: alterius tepore efficaci & penetrabili rigetur maturitas frugum? quin ad huius cursum fecunditas humana respondeat? quin ille annum obseruabilem fecerit circumactu suo; haec mensem, minoribus se spatiis flectens? Vt tamen detrahas ista, non erat ipse sol idoneum oculis spectaculum, dignusque adorari, si tantùm praeteriret? non erat digna suspectu luna, etiam si otiosum sidus transcurreret? Ipse mundus quoties per noctem ignes suos fudit, & tantum stellarum innumerabilium refulsit, quem non intentum in se tenet? quis sibi illa, tunc cùm miratur, prodesse cogitat? Adspice ista tacito supernè coelo labentia, quemadmodum velocitatem suam sub specie stantis atque immoti operis abscondant. Quantum istâ nocte, quam tu in numerum ac discrimen dierum obseruas, agitur? quanta rerum turba sub hoc silentio euoluitur? quantam fatorum seriem certus limes adducit? Ista quae tu non aliter, quàm in decorem sparsa consideras, singula in opere sunt. Nec enim est, quòd existimes septem sola discurre-

re, cetera hærere. paucorum motus comprehendimus: innumerabiles verò, longiusque à conspectu nostro seducti dij, eunt, redeuntque. Et ex his qui oculos nostros patiuntur, plerique obscuro gradu pergunt, & per occultum aguntur. Quid ergo? non caperis tantæ molis aspectu, etiam si te non regat, non custodiat, non foueat, generetque, ac spiritu suo riget?

Cap. XXIV. Quemadmodum hæc cùm primum vsum habeant, & necessaria vitaliaque sint, maiestas tamen eorum totam mentem occupat: ita omnis virtus, & in primis illa grati animi, multum quidem præstat, sed non vult ob hoc diligi: amplius quiddam in se habet, nec satis ab eo intelligitur, à quo inter vtilia numeratur. Gratus est, quia expedit? ergo & quantum expedit. Non recipit sordidum virtus amatorem: soluto ad illam sinu veniendum est. Ingratus hoc cogitat: Volebam gratiam referre, sed timeo impensam, timeo periculum, vereor offensam: faciam potiùs, quod expedit. Non potest eadem ratio & gratum facere, & ingratum. Vt diuersa illorum opera, ita inter se diuersa proposita sunt. Ille ingratus est, quamuis non oporteat, quia expedit: hic gratus est, quamuis non expediat, quia oportet.

Cap. XXV. Propositum est nobis

secundum rerum naturam viuere, & deorum exemplum sequi: dij autem quodcunque faciunt, in eo nihil præter ipsam faciendi rationem sequuntur. nisi fortè existimas illos fructum operum suorum ex fumo extorum, & turis odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta distribuant, quantis terras fructibus impleant, quàm opportunis & in omnes oras ferentibus ventis maria permoueant, quantis imbribus repentè deiectis solum molliant, venasque fontium arentes reintegrent, & infuso per occulta nutrimento renouent. Omnia ista sine mercede, sine vllo ad ipsos perueniente commodo, faciunt. Hæc quoque nostra ratio, si exemplari ab suo non aberrat, seruet, ne ad res honestas conducta veniat. Pudeat vllum venale esse beneficium: gratuitos habemus deos.

Cap. XXVI. Si deos, inquit, imitaris, da & ingratis beneficia. Nam & sceleratis sol oritur, & piratis patent maria. Hoc loco interrogant, an vir bonus daturus sit beneficium ingrato, sciens ingratum esse? Permitte mihi aliquid interloqui, ne interrogatione insidiosâ capiamur. Duos ex constitutione Stoicâ accipe ingratos. alter ingratus, quia stultus est. Stultus, etiam malus est: qui malus est, nullo vitio caret: ergo & ingratus est. Sic omnes malos dicimus, intemperan-

tes, auaros, luxuriosos, malignos: non quia ista omnia singulis magna & nota vitia sint, sed quia esse possint: & sunt, etiamsi latent. Alter est ingratus, qui à vulgo dicitur, in hoc vitium naturâ pronus & propensus. Illi ingrato, qui sic hac culpâ non caret, quomodo nullâ caret, dabit beneficium vir bonus. nulli enim dare poterit, si tales homines submouerit. Huic ingrato, qui beneficiorum fraudator est, & in hanc partem procubuit animo, non magis dabit beneficium, quàm decoctori pecuniam credet, aut depositum committet ei, qui iam pluribus abnegauit. Timidus dicitur aliquis, quia stultus est: & hoc quidem malos sequitur, quos indiscreta & vniuersa vitia circumstant. dicitur timidus propriè, naturâ etiam ad inanes sonos pauidus. Stultus omnia vitia habet, sed non in omnia naturâ pronus est. alius in auaritiam, alius in luxuriam, alius in petulantiam inclinantur.

CAP. XXVII. Itaque errant illi, qui interrogant Stoicos: Quid ergo? Achilles timidus est? Quid ergo? Aristides, cui iustitia nomen dedit, iniustus est? Quid ergo? & Fabius, qui cunctando restituit rem, temerarius est? Quid ergo? Decius mortem timet? Mucius proditor est? Camillus desertor? Non hoc dicimus, sic omnia vitia esse in omnibus,

quomodo in quibusdam singula eminent: sed malum ac stultum nullo vitio vacare. nec audacem quidem timoris absoluimus: ne prodigum quidem auaritiâ liberamus. Quomodo omnes sensus habet, nec ideò tamen omnes homines aciem habent Lynceo similem: sic qui stultus est, non tam acria & concitata habet omnia, quàm quidam quædam. Omnia in omnibus vitia sunt: sed non omnia in singulis exstant. Hunc natura ad auaritiam impellit: hic libidini, hic vino deditus est: aut si nondum deditus, ita formatus, vt in hoc illum mores sui ferant. Itaque vt ad propositum reuertar, nemo non ingratus est, qui malus est: habet enim omnia nequitiæ semina: tamen propriè ingratus appellatur, qui ad hoc vitium vergit. huic ergo beneficium non dabo. Quomodo malè filię consulit, qui illam contumelioso & sæpè repudiato collocauit: quomodo malus paterfamilias habebitur, qui negotiorum gestorum damnato, patrimonij sui curam mandauerit: quomodo dementissimè testabitur, qui tutorem filio reliquerit, pupillorum spoliatorem: sic pessimè beneficia dare dicetur, quicunque ingratos eligit, in quos peritura conferat.

Cap. XXVIII. Dij quoque, inquit, multa ingratis tribuunt. Sed illa bonis parauerant: contingunt autem

etiam malis, quia separari non possunt. Satius est autem, prodesse etiam malis propter bonos, quàm bonis deesse propter malos. Ita, quæ refers, diem, solem, hiemis æstatisque cursus, & media veris autumnique temperamenta, imbres, & fontium haustus, ventorum statos flatus, pro vniuersis inuenerunt: excerpere singulos non potuerunt. Rex honores dignis dat, congiarium & indignis: Frumentum publicum tam fur quàm periurus & adulter accipiunt, & sine delectu morum, quisquis ciuis est. cùm aliquid est, quod tanquam ciui, non tanquam bono datur, ex æquo boni ac mali ferunt. Deus quoque quædam in vniuersum humano generi dedit, à quibus excluditur nemo. nec enim poterat fieri, vt ventus bonis viris secundus esset, contrarius malis: commune autem bonum erat patere commerciũ maris, & regnum humani generis relaxari. Nec poterat lex casuris imbribus dici, ne in malorum improborumque rura defluerent. Quædam in medio ponuntur. Tam bonis quàm malis conduntur vrbes: monumenta ingeniorum, & ad indignos peruentura, publicauit editio: medicina & sceleratis opem ministrat. Compositiones remediorum salutarium nemo suppressit, ne sanarentur indigni. In his exige censuram, & personarum æstimatio-

nem, quæ separatim tanquam digno dantur: non in his, quæ promiscuè turbam admittunt. Multum enim refert, vtrùm aliquem non excludas, an eligas. Ius fori omnibus dicitur: pace etiam homicidæ fruuntur: sua repetunt, etiam qui aliena rapuerunt. Percussores, & domi ferrum exercentes, murus ab hoste defendit: legum præsidio, qui plurimum in illas peccauerunt, proteguntur. Quædam non poterant certis contingere, nisi vniuersis darentur. Non est itaque quod de istis dispures, ad quæ publicè inuitati sumus: illud quod iudicio meo ad aliquem peruenire debet, ei quem ingratum sciam, non dabo.

Cap. XXIX. Ergo, inquit, nec consilium deliberanti dabis ingrato, neç aquam haurire permittes, nec viam erranti monstrabis? an hæc quidem facies, sed nihil donabis? Distinguam istud: certè tentabo distinguere. Beneficium, est opera vtilis, sed non omnis opera vtilis beneficium est. Quædam enim tam exigua sunt, vt beneficij nomen non occupēt. Duæ res çoire debent, quæ beneficium efficiant. Primùm, rei magnitudo: quædam enim sunt infra huius nominis mensuram. Quis beneficium dixit, quadram panis, aut stipem æris abjecti, aut ignis accendendi factam potestatem? & interdum ista plus prosunt, quàm maxima: sed ta-

men vilitas ſua illis, etiam vbi tempore facta ſunt neceſſaria, detrahit pretium. Deinde quod potiſſimum eſt, oportet accedat: vt eius cauſſâ faciam, ad quem volebam peruenire beneficium; dignumque eum judicem, & libens id tribuam, percipienſque ex munere meo gaudium. quorum nihil eſt in iſtis, de quibus loquebamur. Non enim tanquam dignis illa tribuimus, ſed negligenter tanquam parua: & non homini damus, ſed humanitati.

Cap. XXX. Aliquando daturum me etiam indignis quædam non negauerim, in honorem aliorum: ſicut in petendis honoribus quoſdam turpiſſimos nobilitas induſtriis, ſed nouis, prætulit. Non ſine ratione, ſacra eſt magnarum virtutum memoria: & eſſe plures bonos juuat, ſi gratia bonorum non cum ipſis cadat. Ciceronem filium quæ res conſulem fecit, niſi pater? Cinnam nuper quæ res ad conſulatum recepit ex hoſtium caſtris? quæ Sextum Pompeium, alioſque Pompeios, niſi vnius viri magnitudo? tanta quidem, vt ſatis altè omnes ſuos etiam ruina eius attolleret. Quid nuper Fabium Perſicum, cuius oſculum etiam impuri vitabant, ſacerdotem non in vno collegio fecit, niſi Verrucoſi, & Allobrogici, & illi trecenti, qui hoſtium incur-
ſioni

ſioni pro rep. vnam domum obiecerant? Hoc debemus virtutibus, vt non præſentes ſolùm illas, ſed etiam ablatas è conſpectu colamus. Quomodo illæ id egerunt, vt non in vnam ætatem prodeſſent, ſed beneficia ſua etiam poſt ipſas relinquerent: ita & nos non vnâ ætate grati ſumus. Hic magnos viros genuit, dignus eſt beneficiis, qualiſcumque eſt. dignos dedit. Hic egregiis maioribus ortus eſt: qualiſcunque eſt, ſub vmbra ſuorum lateat. Vt loca ſordida repercuſſu ſolis illuſtrantur, ita inertes maiorum ſuorum luce reſplendeant.

CAP. XXXI. Excuſare hoc loco, mi Liberalis, deos volo. Interdum enim ſolemus dicere: Quid ſibi voluit prouidentia, quæ Aridæum regno impoſuit? Illi putas hoc datum? patri eius datum eſt, & fratri. Quare C. Cæſarem orbi terrarum præfecit, hominem humani ſanguinis auidiſſimum, quem non aliter fluere in conſpectu ſuo iubebat, quàm ſi ore excepturus eſſet? Quid? ergo tu illi hoc datum exiſtimas? patri eius Germanico datum, datum auo, proauóque, & ante hos aliis non minùs claris viris, etiam ſi priuati pareſque aliis vitam exegerunt. Quid tu, cùm Mamercum Scaurum Cos. faceres, ignorabas ancillarum ſuarum menſtruum ore illum hiante exceptare? Num-

quid enim ipse dissimulabat? numquid purus videri volebat? Referam dictum tibi eius in se, quod circumferri memini, & ipso præsente laudari. Pollioni Asinio iacenti, obscæno verbo vsus, dixerat se facturum id quod pati malebat. & cùm Pollionis attractiorem vidisset frontem: Quidquid, inquit, mali dixi, mihi & capiti meo. Hoc dictum suum ipse narrabat. Hominem tam palam obscænum, ad fasces, & ad tribunal admisisti? nempe dum veterem illum Scaurum, senatus principem cogitas, indignè fers sobolem eius iacere.

CAP. XXXII. Deos videre est, vt alios indulgentiùs tractent, propter parentes auósque, alios propter futuram nepotum pronepotúmque, ac longè sequentium posterorum indolem. Nota est enim illis operis sui series. omnium illis rerum per manus suas iturarū scientia in aperto semper est: nobis ex abdito subit. & quæ repentina putamus, illis prouisa veniunt ac familiaria. Sint hi reges, quia maiores eorum non fuerunt, quia pro summo imperio habuerunt iustitiam, abstinentiam, quia non remp. sibi, sed se reip. dicauerunt. Regnent hi, quia vir bonus quidam proauus eorum fuit: qui animum supra fortunam gessit, qui in dissensione ciuili, quoniam ita expediebat reip. vinci quàm vincere ma-

luit. Referri illi gratia tam longo ſpatio non potuit. in illius reſpectum iſte populo præſideat: non quia ſcit aut poteſt, ſed quia alius pro eo meruit. Hic corpore deformis eſt, adſpectu fœdus, & ornamenta ſua traducturus. iam me homines accuſabunt, cæcum & temerarium dicent, neſcientem quo loco, quæ ſummis ac excellentiſſimis debentur, ponam. At ego ſcio, alij me iſtud dare, alij olim debitum ſoluere. Vnde iſti norunt illũ quemdam, gloriæ ſequentis fugaciſſimum, eo vultu ad pericula euntem, quo alij ex periculo redeunt? nunquam bonum ſuum à publico diſtinguentem? Vbi, inquis, iſte, aut quis eſt? apud me iſtæ expenſorum acceptorumq́ue rationes diſpunguntur. Ego quid cui debeam, ſcio. aliis poſt longam diem repono, aliis in anteceſſum: ac prout occaſio, & reip. meæ facultas tulit.

CAP. XXXIII. Ingrato ergo aliquando quædam, ſed non propter ipſum dabo. Quid ſi, inquit, neſcis, vtrùm gratus ſit, an ingratus? expectabis donec ſcias, an dandi beneficij tempus non amittes? Expectare longum eſt. nam (vt Plato ait) difficilis humani animi coniectura eſt: non expectare, temerarium eſt. Huic reſpondebimus, nunquam expectare nos certiſſimam rerum comprehenſionem: quoniam in arduo eſt veri ex-

ploratio: sed eà ire, quà ducit veri similitudo. Omne hac viâ procedit officium. sic serimus, sic nauigamus, sic militamus, sic vxores ducimus, sic liberos tollimus: cùm omnium horum incertus sit euentus. Ad ea accedimus, de quibus benè sperandum esse credimus. Quis enim pollicetur serenti prouentum, nauiganti portum, militanti victoriam, marito pudicam vxorem, patri pios liberos? Sequimur quà ratio, non quà veritas trahit. Expecta, vt nisi benè cessura non facias, & nisi compertâ veritate nihil moueris: relicto omni actu vita consistit. Dum verisimilia me in hoc aut in illud impellant, non verebor beneficium dare ei, quem verisimile erit gratum esse.

CAP. XXXIV. Multa, inquit, interuenient, per quæ & malus pro bono surrepat, & bonus pro malo displiceat. fallaces enim sunt rerum species, quibus credimus. Quis negat? sed nihil aliud inuenio, per quod cogitationem regam. His veritas mihi vestigiis sequenda est: certiora non habeo. Hæc vt quàm diligentissimè æstimem, operam dabo, nec citò illis assentiar. Sic enim in prælio potest accidere, vt telum meum in commilitonem manus dirigat, aliquo errore decepta; & hosti, tamquam meo, parcam. sed hoc & raro accidet, & non vitio meo: cui propositum est hostem ferire, ciuem

defendere. Si sciam ingratum esse, non dabo beneficium. At obrepsit, at imposuit. nulla hîc culpa tribuentis est, quia tamquam grato dedi. Si promiseris, inquit, te daturum beneficium, & posteà ingratum esse scieris, dabis, an non? Si facis, sciens peccas: das enim cui non debes. si negas, & hoc modo peccas: quia non das ei, cui promisisti. Secta vestra hoc loco titubat, & illud superbum promissum, numquam sapientem facti sui pœnitere, nec vmquam emendare quod fecerit, nec mutare consilium. Non mutat sapiens consilium, omnibus his manentibus quæ erant, cùm sumeret. Ideò numquam illum pœnitentia subit: quia nihil melius illo tempore fieri potuit, quàm quod factum est: nihil melius constitui, quàm quod constitutum est. Ceterùm ad omnia cum exceptione veniet, si nihil inciderit quod impediat: ideò omnia illi succedere dicimus, & nihil contra opinionem accidere, quia præsumit animo, posse aliquid interuenire, quod destinata prohibeat. Imprudentium ista fiducia est, fortunam sibi spondere: sapiens vtramque partem eius cogitat. scit quantum liceat errori, quàm incerta sint humana, quàm multa consiliis obstent. ancipitem rerum ac lubricam sortem suspensus sequitur, & consiliis certis incertos euentus. Exceptio autem, sine qua ni-

hil destinat, nihil aggreditur, & hîc illum tuetur.

CAP. XXXV. Promisi beneficium, nisi si quid incidisset, quare non deberem dare. Quid enim, si quod illi pollicitus sum, patria sibi me dare iusserit? Si lex lata erit, ne id quisquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiseram? Promisi tibi filiam in matrimonium. posteà peregrinus apparuisti: non est mihi cum extraneo connubium. Eadem lex me defendit, quæ vetat. Tunc fidem fallam, tunc inconstantiæ crimen audiam, si cùm omnia eadem sint, quæ erant promittente me, non præstitero promissum. alioquin quidquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi, & meam fidem liberat. Promisi aduocationem: posteà apparuit per illam caussam præiudicium in patrem meum quæri. promisi me peregrè vnà exiturum: sed iter infestari latrociniis nunciatur. in rem præsentem venturus fui: sed æger filius, sed puerpera vxor tenet. Omnia esse debent eadem, quæ fuerunt cùm promitterem, vt promittentis fidem teneas. Quæ autem maior fieri mutatio potest, quàm si te malum virum & ingratum comperi? quod tamquam digno dabam, indigno negabo, & irascendi quoque caussam habebo deceptus.

CAP. XXXVI. Inspiciam tamen,

& quantum sit de quo agitur: dabit mihi consilium promissæ rei modus. Si exiguum est, dabo: non quia dignus es, sed quia promisi. nec tamquam munus dabo, sed verba mea redimam, & aurem mihi peruellam: damno castigabo promittendi temeritatem. Ecce vt doleat, vt posteà consideratiùs loquaris: quod dicere solemus, linguarium dabo. Si maius erit, non committam (quemadmodum Mecænas ait) vt sestertio centies obiurgandus sim. Inter sese enim vtrumque comparabo. Est aliquid, in eo quod promiseris, perseuerare: est rursus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamen quantum sit, attendendum. si leue, conniueamus: si verò magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo semel excusare, quare negauerim, quàm semper, quare dederim. Totum, inquam, in eo est, quanti promissi mei verba taxentur. Non tantùm quod temerè promisi, retinebo, sed quod non rectè dedi, repetam. Demens est, qui fidem præstat errori.

Cap. XXXVII. Philippus Macedonum rex habebat militem manu fortem, cuius in multis expeditionibus vtilem expertus operam, subinde ex præda aliquid illi virtutis caussâ donauerat, & hominem venalis animæ crebris auctoramentis accendebat. Hic naufragus in possessiones cuiusdam Macedonis ex-

pulsus est.quod vt Macedoni illi nunciatum est, accucurrit, spiritum eius recollegit, in villam illum suam transtulit, lectulo suo cessit, affectum, semianimemque recreauit, diebus triginta impensâ suâ curauit, refecit, viatico instruxit, subinde dicentem: Gratiam tibi referam.videre tantùm mihi imperatorem meum contingat. Narrauit Philippo naufragium suum, auxilium tacuit, & protinus petiit, vt sibi prædia cuiusdam donaret. Ille quidam erat hospes eius, is ipse, à quo receptus erat, à quo sanatus. Multa interim reges, in bello præsertim, opertis oculis donant. non sufficit homo iustus vnus tot armatis cupiditatibus. non potest quisquam eodem tempore & bonum virum, & bonum ducem agere. Quomodo tot millia hominum insatiabilia satiabuntur? quid habebunt, si suum quisque habuerit? Hoc Philippus sibi dixit, cùm illum induci in bona quæ petebat iussit. Expulsus bonis suis ille, non vt rusticus iniuriam tacitus tulit, contentus quòd non & ipse donatus esset: sed Philippo epistolam strictam ac liberam scripsit: quâ acceptâ ita exarsit, vt statim Pausaniæ mandaret, bona priori domino restitueret. ceterùm improbissimo militi, ingratissimo hospiti, auidissimo naufrago, stigmata inscriberet, ingratum hospitem te-

ſtantia. Dignus quidem fuit, cui non inſcriberentur illæ litteræ, ſed inſculperentur, qui hoſpitem ſuum, nudo & naufrago ſimilem, in id in quo iacuerat ipſe littus expulerat. Sed videbimus, quis modus pœnæ ſeruandus fuerit: auferendum vtique fuit, quod ſummo ſcelere inuaſerat. Quis autem pœnâ eius moueretur, qui id commiſerat, propter quod nemo miſerari miſeros poſſet?

Cap. XXXVIII. Dabit tibi Philippus quia promiſit, etiam ſi non debet, etiam ſi iniuriam, etiam ſi ſcelus facturus eſt, etiam ſi vno facto præcluſurus eſt naufragis litora? Non eſt leuitas, à cognito & damnato errore diſcedere: & ingenuè fatendum eſt: Aliud putaui: deceptus ſum. Hæc verò ſuperbæ ſtultitiæ perſeuerantia eſt: Quod ſemel dixi, qualecunque eſt, fixum ratumque ſit. Non eſt turpe, cum re mutare conſilium. Age, ſi Philippus poſſeſſorem illum eorum litorum reliquiſſet, quæ naufragio ceperat, nónne omnibus miſeris aquâ & igni interdixerat? Potius eſt, inquit, intra fines regni mei, te litteras iſtas oculis inſcribendas, duriſſimâ fronte circumferre. oſtende quàm ſacra res ſit menſa hoſpitalis. præbe in facie tuâ legendum iſtud decretum, quo caueтur, ne miſeros tecto iuuare capitale ſit. Magis iſta conſtitutio ſic erit rata, quàm

ſi illam in æs incidiſſem.

CAP. XXXIX. Quare ergo, inquit, Zeno veſter, cùm quingentos denarios mutuos cuidam promiſiſſet, & illum parùm idoneum comperiſſet, amicis ſuadentibus ne daret, perſeuerauit credere, quia promiſerat? Primùm alia conditio eſt in credito, alia in beneficio. Pecuniç, etiam malè creditæ, exactio eſt. & appellare debitorem ad diem poſſum, & ſi foro ceſſerit, portionem feram. beneficium & totum perit, & ſtatim. Præterea hoc mali viri eſt, illud mali patrisfamiliæ. Deinde ne Zeno quidem, ſi maior fuiſſet ſumma, credere perſeueraſſet. Quingenti denarij ſunt. Illud quod dici ſolet, in morbo conſumat. fuit tanti, non reuocare promiſſum ſuum. Ad cœnam quia promiſi, ibo, etiam ſi frigus erit; non quidem, ſi niues cadent. Surgam ad ſponſalia, quia promiſi, quamuis non concoxerim: ſed non, ſi febricitauero. Sponſum deſcendam, quia promiſi: ſed non ſi ſpondere in incertum iubebis, ſi fiſco obligabis. Subeſt, inquam, tacita exceptio, ſi potero, ſi debebo, ſi hæc ita erunt. Effice, vt idem ſtatus ſit, cùm exigitur, qui fuit cùm promitterem. deſtituere leuitas non erit, ſi aliquid interuenit noui. Quid miraris, cùm conditio promittentis mutata ſit, mutatum eſſe conſilium? eadem mihi omnia præſta: & idem ſum.

Vadimonium promittimus, tamen deseritur. Non in omnes datur actio. deserentem vis maior excusat.

Cap. XL. Idem etiam illâ in quæstione responsum existima, an omnimodo referenda sit gratia, & an beneficium vtique reddendum sit. Animum præstare gratum debeo: ceterùm aliquando me referre gratiam non patitur mea infelicitas, aliquando felicitas eius cui debeo. Quid enim regi, quid pauper diuiti reddam? vtique cùm quidam recipere beneficium, iniuriam iudicent, & beneficia subinde aliis beneficiis onerent. Quid amplius in horum personam possum, quàm velle? nec enim ideò beneficium nouum reijcere debeo, quia nondum prius reddidi. Accipiam tam libenter, quàm dabitur: & præbebo me amico meo exercendæ bonitatis suæ capacem materiam. Qui noua accipere non vult, acceptis offenditur. Non refero gratiam. quid ad rem? non est per me mora, si aut occasio mihi deest, aut facultas. Ille præstitit mihi. nempe cùm occasionem haberet, cùm facultatem. Vtrùm bonus vir est, an malus? apud bonum virum, bonam causam habeo: apud malum, non ago. Ne illud quidem existimo faciendum, vt referre gratiam, etiam inuitis his quibus refertur, properemus, & instemus cedentibus. Non est referre gra-

tiam, quod volens acceperis, nolenti reddere. Quidam, cùm aliquod illis missum est munusculum, subinde aliud intempestiuè remittunt, & nihil se debere testantur. Reijciendi genus est, protinus aliud inuicem mittere, & munus munere expungere. Aliquando & non reddam beneficium cùm possim, quando plus mihi detracturus ero, quàm illi collaturus: si ille non erit sensurus vllam accessionem recepto eo, quo reddito, mihi multum abscessurum erit. Qui festinat vtique reddere, non habet animum grati hominis, sed debitoris. Et breuiter dicam, qui nimis citò cupit soluere, inuitus debet: qui inuitus debet, ingratus est.

LIBER QVINTVS.

CAPVT I.

IN prioribus libris videbar consummasse propositum, cùm tractassem, quemadmodum dandum esset beneficium, & quemadmodum accipiendum. hi enim sunt huius officij fines. Quidquid vltrà moror, non seruio materiæ, sed indulgeo: quæ quò ducit, sequendum est, non quò inuitat. Subinde enim nascetur, quod lacessat aliquâ dulcedine animum, magis non necessarium, quàm superuacuum. Verùm quia ita vis, perseueremus, peractis quæ rem contine-

bant, scrutari etiam ea quæ sunt his connexa, verùm non cohærentia: quæ quisquis diligenter inspicit, nec facit operæ pretium, nec tamen perdit operam. Tibi autem homini naturâ optimo, & ad beneficia propenso, Liberalis Æbuci, nulla eorum laudatio satisfacit. Neminem vmquam vidi tam benignum, etiam leuissimorum officiorum æstimatorem. Iam bonitas tua eousque prolapsa est, vt tibi dari putes beneficium, quod vlli datur. paratus es, ne quem beneficij pæniteat, pro ingratis dependere. Ipse vsqueeò abes ab omni iactatione, vsqueeò statim exonerare cupis quos obligas, vt quidquid in aliquem confers, velis videri non præstare, sed reddere. Ideoque pleniùs ad te sic data reuertuntur. nam ferè sequuntur beneficia non reposcentem: & vt gloria fugientes magis ac magis sequitur, ita fructus beneficiorum gratiùs respondet illis, per quos etiam esse ingratis licet. Per te verò non est mora, quò minùs beneficia qui acceperunt, vltrò repetant: nec recusabis conferre alia, & suppressis dissimulatisque plura ac maiora adiicere. Propositum optimi viri, & ingentis animi est, tam diu ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te ista ratio decipiet. succumbunt vitia virtutibus, si illa non citò odisse properaueris.

CAP. II. Illud vtique vnicè tibi placet, velut magnificè dictum: Turpe est beneficiis vinci. quod an sit verum, non immeritò quæri solet: longeque aliud est, quàm mente concipis. Nunquam enim in rerum honestarum certamine superari turpe est: dummodo arma non proiicias, & victus quoque velis vincere. Non omnes ad bonum propositum easdem afferunt vires, easdem facultates, eandem fortunam: quæ optimorum quoque consiliorum, dumtaxat exitus, temperat. Voluntas ipsa rectum petens, laudanda est, etiam si illam alius gradu velociori antecessit. non vt in certaminibus, ad spectaculum editis, meliorem palma declarat: quamquam in illis quoque sæpè deteriorem prætulit casus. Vbi de officio agitur, quod vterque à sua parte esse quàm plenissimum cupit, si alter plus potuit, & ad manũ habuit materiã sufficientẽ animo suo, si illi, quantum conatus est, fortuna permisit; alter autem voluntate par est, etiã si minora quã accepit reddidit, aut omnino nõ reddidit, sed vult reddere, & toto in hoc intentus est animo: hic non magis victus est, quã qui in armis moritur. quem occidere faciliùs hostis potuit, quàm auertere. Quod turpe existimas, id accidere viro bono non potest, vt vincatur. nunquam enim succumbet, numquam renunciabit. ad vlti-

mum vſque diem vitæ ſtabit paratus, & in hac ſtatione morietur: magna ſe accepiſſe præ ſe ferens, paria voluiſſe.

Cap. III. Lacedæmonij vetant ſuos pancratio aut ceſtu decernere, vbi inferiorem oſtendit victi confeſſio. Curſor metam prior contingit: velocitate alium, non animo, anteceſſit. Luctator ter abiectus, perdidit palmam, non tradidit. Cùm inuictos eſſe Lacedæmonij ciues ſuos magno æſtimarent, ab his certaminibus remouerunt, in quibus victorem facit non iudex, non per ſe ipſe exitus, ſed vox cedentis, & tradere iubentis. Hoc quod illi in ciuibus ſuis cuſtodiunt, virtus ac bona voluntas omnibus præſtat, ne vmquam vincantur: quoniam quidem etiam inter ſuperantia animus inuictus eſt. Ideò nemo trecentos Fabios victos dicit, ſed occiſos. Et Regulus captus eſt à Pœnis, non victus: & quiſquis alius ſæuientis fortunæ vi ac pondere oppreſſus, non ſubmittit animum. In beneficiis idem eſt. plura aliquis accepit, maiora, frequentiora: non tamen victus eſt. Beneficia fortaſſe beneficiis victa ſunt, ſi inter ſe data & accepta computes: ſi dantem & accipientem comparaueris, quorum animi & per ſe æſtimandi ſunt, penes neutrum erit palma. Solet enim fieri, vt etiam cùm alter multis vulneribus confoſſus eſt, alter leuiter quidem saucius,

pares exisse dicantur, quamuis alter videatur inferior.

Cap. IV. Ergo nemo vinci potest beneficiis: si scit debere, si vult referre, si quod rebus non potest, animo æquat. Hic, quàm diu in hoc permanet, quàm diu tenet voluntatem, gratum animum signis approbat: quid interest, ab vtrâ parte munuscula plura numerentur? Tu multa dare potes: at ego tantum accipere possum. tecum stat fortuna: mecum bona voluntas. tamen tam par tibi sum, quàm multis armatissimis nudi, aut leuiter armati. Nemo itaque beneficiis vincitur: quia tam gratus est quisque, quàm voluit. Nam si turpe est beneficiis vinci, non oportet à præpotentibus viris accipere beneficium, quibus gratiam referre non possis. A principibus dico, à regibus: quos eo loco fortuna posuit, ex quo largiri multa possent, pauca admodum & imparia datis recepturi. Reges & principes dixi, quibus tamen potest opera nauari, & quorum illa excellens potentia per animorum consensum ministeriumque constat. Sunt quidam extra omnem subducti cupiditatem, qui vix vllis humanis desideriis continguntur: quibus nihil potest præstare ipsa fortuna. Necesse est à Socrate beneficio vincar: necesse est à Diogene, qui per medias Macedonum gazas nudus incessit, calcatis

regiis opibus. Nónne ille tunc meritò & sibi & ceteris, quibus ad dispiciendam veritatem non erat offusa caligo, supra eum eminere visus est, infra quem omnia iacebant? Multo potentior, multo locupletior fuit, omnia tunc possidente Alexandro. plus enim erat, quod hic nollet accipere, quàm quod ille posset dare.

Cap. V. Non est turpe, ab his vinci. neque enim minùs fortis sum, si cum inuulnerabili me hoste committis: nec ideò ignis minùs vrere potest, si in materiam incidit inuiolabilem flammis: nec ideò ferrum secandi vim perdidit, si non recipiens ictum lapidis solidus, inuictæque aduersus dura naturæ, diuidendus est. Idem tibi de homine grato respondeo. Non turpiter vincitur beneficiis, si ab his obligatus est, ad quos aut fortunæ magnitudo, aut eximia virtus aditum redituris ad se beneficiis clausit. A parentibus ferè vincimur. nam tam diu illos odio habemus, quàm diu graues iudicamus, & quàm diu beneficia illorum non intelligimus. Cùm iam ætas aliquid prudentiæ collegit, & apparere cœpit, propter illa ipsa eos amari à nobis debere, propter quæ non amabantur, admonitiones, seueritatem, & inconsultæ adolescentiæ diligentem custodiam, rapiuntur nobis. Paucos vsque ad verum fructum à liberis percipiendum perduxit ætas: ce-

teri liberos onere senserunt. Non est tamen turpe, vinci beneficiis à parente. quidni non sit turpe, cùm à nullo turpe sit? Quibusdam enim & pares, & impares sumus. pares animo, quem solum illi exigunt, quem nos solum promittimus: impares fortunâ, quæ si cui obstitit quò minùs referret gratiam, non ideò illi tamquam victo erubescendum est. Non est turpe, non consequi, dummodo sequaris. Sæpè necesse est, antè alia beneficia petamus, quàm priora reddidimus. Nec ideò non petimus, aut turpiter petimus, quia non reddituri debebimus: quia non per nos erit mora, quò minùs gratissimi simus. Sed interueniet aliquid extrinsecus, quod prohibeat. nos tamen nec vincemur animo, nec turpiter his rebus superabimur, quæ non sunt in nostrâ potestate.

Cap. VI. Alexander Macedonum rex gloriari solebat, à nullo se beneficiis victum. Non est quod nimius animi Macedonas, & Græcos, & Caras, & Persas, & nationes districtas sine exercitu suspiciat: ne hoc sibi præstitisse regnum, à Thraciæ angulo porrectum vsque ad litus incogniti maris, judicet. Eâdem re gloriari Socrates potuit, eâdem Diogenes, à quo victus est. Quid ni victus sit illo die, quo homo supra mensuram humanæ superbiæ tumens, vidit

aliquem, cui nec dare quidquam posset, nec eripere? Archelaus rex Socratem rogauit, vt ad se veniret. dixisse Socrates traditur, Nolle se ad eum venire, à quo acciperet beneficia, cùm reddere illi paria non posset. Primùm, in ipsius potestate erat, non accipere: deinde ipse dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, & id dabat, quod vtique ille non erat Socrati redditurus. Etiamnum Archelaus daturus erat aurum & argentum, recepturus contemptum auri & argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiam? & quid tantum erat accepturus, quantum dabat, si ostendisset hominem vitæ ac mortis peritum, vtriusque fines tenentem? Si regem, in luce mediâ errantem, ad rerum naturam admisisset, vsqueeò eius ignarum, vt quo die solis defectio fuit, regiam cluderet; & filium (quod in luctu ac rebus aduersis moris est) tondêret? Quantum fuisset beneficium, si timentem è latebris suis extraxisset, & bonum animum habere iussisset, dicens: Non est ista solis defectio; sed duorum siderum coitus, cum luna humiliore currens viâ, infra ipsum solem, orbem suum posuit, & illum obiectu sui abscondit: quæ modò partes eius exiguas, si in transcursu strinxit, obducit; modò plus tegit, si maiorem partem sui objecit; mo-

dò excludit totius adſpectum, ſi recto libramento inter ſolem terraſque media ſucceſſit? Sed iam iſta ſidera huc & illò diducet velocitas ſua. iam recipient diem terræ, & hic ibit ordo per ſæcula: quæ diſpoſitos ac prædictos dies habent, quibus ſol intercurſu lunæ vetetur omnes radios effundere. Paullùm expecta. iam emerget, iam iſtam velut nubem relinquet, iam exſolutus impedimentis, lucem ſuam liberè mittet. Socrates parem gratiam Archelao referre non poſſet, ſi illum docuiſſet regnare? parùm ſcilicet magnum beneficium à Socrate accipiebat, ſi vllum dare potuiſſet Socrati? Quare ergo hoc Socrates dixit? Vt facetus, & cuius per figuras ſermo procedere ſolitus erat, deriſor omnium, maximè potentium, maluit illi vafrè negare, quàm contumaciter ac ſuperbè. Dixit ſe nolle beneficia ab eo accipere, cui non poſſet paria reddere. Timuit fortaſſe, ne cogeretur accipere quæ nollet: timuit, ne quid indignum Socrate acciperet. Dicet aliquis: Negaret, ſi nollet. Sed inſtigaſſet in ſe regem inſolentem, & omnia ſua magno æſtimari volentem. Nihil ad rem pertinet, vtrùm dare aliquid regi nolis, an accipere à rege: in æquo vtramque ponit repulſam. & ſuperbo faſtidiri acerbius eſt, quàm non timeri. Vis ſcire, quid verè noluerit? No-

luit ire ad voluntariam seruitutem is, cuius libertatem ciuitas libera ferre non potuit.

Cap. VII. Satis (vt existimo) hanc partem tractauimus, an turpe esset beneficiis vinci: quod qui quærit, scit non solere homines sibiipsis beneficium dare. manifestum enim fuisset, non esse turpe à seipso vinci. Atqui apud Stoicos quosdam & de hoc ambigitur, an possit aliquis sibi beneficium dare?. an debeat referre sibi gratiam? quod vt videretur quærendum, illa fecerunt. Solemus dicere, Gratias mihi ago, &, De nullo queri possum alio, quàm de me: Ego mihi irascor, &, Ego à me pœnas exigam. &, Odi me. multa prætereà huiusmodi, per quę vnusquisque de se, tamquam de altero loquitur. Si nocere, inquit, mihi possum: quare non & beneficia mihi dare possum? Prætcrea quæ si in alium contulissem, beneficia vocarentur: quare si in me contuli, non sint? Quod si ab altero accepissem, deberem: quare si mihi ipse dedi, non debeam? Quare sim aduersus me ingratus, quod non minùs turpe est, quàm in se sordidum esse, & in se durum ac sæuum, & sui negligentem? Tam alieni corporis leno malè audit, quàm sui. Nempe reprehenditur assentator, & aliena subsequens verba, paratus ad falsa laudator: non minùs placens sibi, & se suspiciens, &, vt ita

dicam, aſſentator ſuus. Vitia non tantùm cùm foris peccant, inuiſa ſunt, ſed cùm in ſe retorquentur. Quem magis admiraberis, quàm qui imperat ſibi, quàm qui ſe habet in poteſtate? Gentes facilius eſt barbaras, impatienteſque alieni arbitrij, regere, quàm animum ſuum continere, & tradere ſibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quòd ab illo didicit: quare Socrates non agat, quòd ipſe ſe docuit? M. Cato ait: Quod tibi deeſt, à teipſo mutuare. quare donare mihi non poſſum, ſi commodare poſſum? Innumerabilia ſunt, in quibus conſuetudo nos diuidit. Dicere ſolemus: Sine tu, loquar mecum: &, Ego mihi aurem peruellam. Quæ ſi vera ſunt, quemadmodum aliquis ſibi iraſci debet, ſic & gratias agere: quomodo obiurgare ſe, ſic & laudare: quomodo damno ſibi eſſe, ſic & lucro poteſt. Iniuria & beneficium, contraria ſunt. ſi de aliquo dicimus, Iniuriam ſibi fecit: poterimus dicere, Beneficium ſibi dedit.

Cap. VIII. Nemo ſibi debet. naturâ prius eſt, vt quis debeat, deinde vt gratiam referat. debitor non eſt ſine creditore, non magis quàm maritus ſine vxore, aut ſine filio pater. Aliquis dare debet, vt aliquis accipiat: non eſt dare, nec recipere, in dexteram manum de ſiniſtra transferre. Quomodo nemo ſe portat, quamuis corpus ſuum moueat &

transferat: quomodo nemo, quamuis pro se dixerit, affuisse sibi dicitur, nec statuam sibi tamquam patrono ponit: quomodo si æger cùm curâ suâ conualuit, mercedem à se non exigit: sic in omni negotio, etiam cùm aliquis probè fecerit, non tamen debebit referre gratiam sibi, quia non habebit, cui referat. Vt cōcedam aliquē dare sibi beneficium: dū dat, & recepit. vt concedā aliquē à se accipere beneficiū, dū accipit, reddit. Domi (quod ainnt) versura fit, & velut lusoriū nomen statim transit. Neque enim alius dat quàm qui accipit, sed vnus atque idem. Hoc verbum DEBERE, non habet nisi inter duos locum: quomodo ergo in vno consistit, qui se obligando liberat? Vt in orbe ac pilâ nihil est imum, nihil summum, nihil extremum, nihil primum, quia motu ordo mutatur, & quæ sequebantur præcedunt, & quæ occidebant oriuntur, omnia quomodocunque ierint, in idem reuertuntur: ita in homine existima fieri. cùm illum in multa mutaueris, vnus est. Cecîdit se: iniuriarum cum quo agat, non habet. alligauit & clausit: de vi non tenetur. beneficium sibi dedit: protinus danti reddidit. Rerum natura nihil dicitur perdere, quia quidquid illi auellitur, ad illam redit: nec perire quidquam potest, quod quò excidat non habet, sed eòdem

reuoluitur vnde discedit. Quid simile, inquit, habet hoc exemplum propositæ quæstioni? dicam. Puta te ingratum esse, non peribit beneficium: habet illud, qui dedit. puta te recipere nolle: apud te est, antequam redditur. Non potes quidquam amittere: quia quod detrahitur, nihilominus tibi acquiritur. Intra teipsum orbis agitur. accipiendo das, dando accipis.

Cap. IX. Beneficium, inquit, sibi dare oportet: ergo & referre gratiam oportet. Primum illud falsum est, ex quo pendent sequentia. Nemo enim sibi beneficium dat, sed naturæ suæ paret, à qua ad caritatem sui compositus est: vnde illi summa cura est nocitura vitandi, profutura appetendi. Itaque nec liberalis est, qui sibi donat: nec clemens, qui sibi ignoscit: nec misericors, qui malis suis tangitur. Quod aliis præstare liberalitas est, clementia, misericordia: sibi præstare natura est. Beneficium res voluntaria est: at prodesse sibi, necessarium est. Quò quis plura beneficia dedit, beneficentior est. Quis vmquam laudatus est, quòd sibiipsi fuisset auxilio? quòd se eripuisset latronibus? nemo sibi beneficium dat, non magis quàm hospitium: nemo sibi donat, non magis quàm credit. Si dat sibi quisque beneficium, semper dat, sine intermissione dat: inire beneficiorum suorum non

non poteſt numerum. Quomodo ergo gratiam referet, cùm per hoc ipſum, quo gratiam refert, beneficium det? Quomodo enim diſcernere poterit, vtrùm det ſibi beneficium, an reddat, cùm intra eumdem hominem res geratur? Liberaui me periculo: beneficium mihi dedi. iterùm me periculo libero: do beneficium, an reddo? Deinde vt primum illud concedam, dare nos beneficium nobis: quod ſequitur, non concedam. nam etiam ſi damus, non debemus. quare? quia ſtatim recipimus. Accipere beneficium nos oportet, deinde debere, deinde referre. Debendi locus non eſt, quia ſine vllâ morâ recipimus. Dat nemo, niſi alteri: debet nemo, niſi alteri: reddit nemo, niſi alteri. id intra vnum non poteſt fieri, quod toties duos exigit.

Cap. X. Beneficium eſt, præſtitiſſe aliquid vtiliter. verbum autem Præſtitiſſe, ad alios ſpectat. Numquid non demens videbitur, qui aliquid vendidiſſe ſibi ſe dicet? quia venditio alienatio eſt, & rei ſuæ, iuriſque ſui, in alium tranſlatio. Atqui quemadmodum vendere, ſic dare aliquid, à ſe dimittere eſt, & id quod tenueris, habendum alteri tradere. Quod ſi eſt, beneficium nemo ſibi dedit: quia nemo dat ſibi aliquid. Duo contraria in vnum coëunt, vt idem ſit dare, & accipere. Sed etiamnum multum intereſt, inter

dare, & accipere. quídni? cùm ex diuerso ista verba posita sint. atqui si quis sibi beneficium dat, nihil interest inter dare & accipere. Paulloantè dicebam, quædam ad alios pertinere, & sic esse formata, vt tota significatio illorum discedat à nobis. Frater sum, sed alterius. nemo est enim suus frater. Par sum, sed alicui. quis est enim par sibi? Quod comparatur, sine altero non intelligitur: quod iungitur, sine altero non est. Si & quod datur, sine altero non est: & beneficium sine altero non est. Id ex ipso vocabulo apparet, in quo hoc continetur, benefecisse. Nemo autem sibi benefacit; non magis quàm sibi fauet, quàm suarum partium est. Diutiùs hoc & pluribus exemplis licet prosequi: quidni? cum inter ea sit habendum beneficium, quæ secundam personam desiderant. Quædam cùm sint honesta, pulcherrima, summæ virtutis, nisi cum altero non habent locum. Laudatur, & inter maxima humani generis bona, fides colitur. num quis ergo dicitur sibi fidem præstitisse?

CAP. XI. Venio nunc ad vltimam partem. Qui gratiam refert, aliquid debet impendere, sicut qui soluit pecuniam: nihil autem impendit, qui gratiam sibi refert, non magis quàm consequitur, qui beneficium à se accepit. Beneficium. & gratiæ relatio, vltrò ci-

troque ire debent: intra vnum hominem non est vicissitudo. Qui ergo gratiam refert, inuicem prodest ei, à quo consecutus est aliquid: qui sibi gratiam refert, cui prodest? sibi. Et quis non alio loco relationem gratiæ, alio beneficium cogitat? Qui gratiam sibi refert, sibi prodest. & quis vnquam ingratus hoc noluit facere? imò quis non ingratus fuit, vt hoc faceret? Si gratias, inquit, nobis agere debemus, & gratiam referre debemus. Dicimus autem, Ago gratias mihi, quòd illam vxorem nolui ducere, & cum illo non contraxi societatem. Cùm hoc dicimus, laudamus nos: & vt factum nostrum comprobemus, gratias agentium verbis abutimur. Beneficium est quod potest, & cùm datum est, non reddi: qui sibi beneficium dat, non potest non recipere, quod dedit: ergo non est beneficium. Alio tempore beneficium accipitur, alio redditur. In beneficio hoc est probabile, & suspiciendum, quòd alteri vt aliquis prodesset, vtilitatis interim suæ oblitus est: quòd alteri dedit, ablaturus sibi. hoc non facit, qui beneficium sibi dat. Beneficium dare, socialis res est, aliquem conciliat, aliquem obligat: sibi dare, non est socialis res, neminem conciliat, neminem obligat, neminem in spem inducit, vt dicat: Hic homo colendus est. illi beneficium de-

dit: dabit & mihi. Beneficium est, quod quis non suâ causâ dat, sed eius cui dat: is qui sibi beneficium dat, suâ causâ dat: non est ergo beneficium.

Cap. XII. Videor tibi iam illud, quod in principio dixeram, mentitus? Dicis me abesse ab eo qui operæpretium facit: imò totam operam bonâ fide perdere? Expecta. etiam hoc verius dices, simul ac te ad has latebras perduxero: à quibus cùm euaseris, nihil amplius assecutus eris, quàm vt eas difficultates effugias, in quas licuit non descendere. Quid enim boni est, nodos operosè soluere, quos ipse vt solueres, feceris? Sed quemadmodum quædam in oblectamentum ac iocum sic alligantur, vt eorum solutio imperito difficilis sit; quæ ille qui implicuit, sine vllo negotio separat; quia commissuras eorum & moras nouit: & nihilominus illa habent aliquam voluptatem; tentant enim acumen animorum & intentionem excitant: Ita hæc quæ videntur callida & insidiosa, securitatem, torporem ac segnitiem ingeniis auferunt, quibus modò campus in quo vagentur, sternendus est, modò scabri aliquid & confragosi obiiciendum, per quod erepant, & sollicitè vestigium faciant. Dicitur nemo ingratus esse. id sic colligitur. Beneficium est quod prodest: prodesse autem nemo homini malo po-

test, vt dicitis Stoici: ergo beneficium non accipit malus: itaque nec ingratus est. Etiamnum, beneficium honesta & probabilis res est. Apud malum nulli honestæ rei aut probabili locus est: ergo nec beneficio: quod si accipere non potest, nec reddere quidem debet. & ideò non fit ingratus. Etiamnum, vt dicitis: Bonus vir omnia rectè facit: si omnia rectè facit, ingratus esse non potest. Bonus beneficium reddit; malus non accipit. quod si est, nec bonus quisquam ingratus est, nec malus: ita ingratus in rerum natura est nomen, & hoc inane. Vnum est apud nos bonum, honestum. id peruenire ad malum non potest: desinit enim malus esse, si ad illum virtus intrauerit. Quandiu autem malus est, nemo illi dare beneficium potest: quia bona maláque dissentiunt, nec in vnum eunt. Ideò nemo illi prodest: quia quidquid ad illum peruenit, id prauo vsu corrumpit. Quemadmodũ stomachus morbo vitiatus, & colligens bilem: quoscunq; accepit cibos mutat, & omne alimentum in caussam doloris trahit: ita animus cæcus, quidquid illi commiseris, id onus suum, & perniciem, & occasionem miseriæ facit. Felicissimis itaque opulentissimisque plurimum æstus subest, minusque se inueniunt, quò in maiorem materiam inciderunt, quâ flu-

stuarentur. Ergo nihil potest ad malos peruenire, quod prosit: imò nihil quod non noceat. Quæcunque enim illis contigerunt, in naturam suam vertunt, & extrà speciosa, profuturáque si meliori darentur, illis pestifera sunt. Ideò nec beneficium dare possunt: quoniam nemo potest, quod non habet, dare: hic benefaciendi voluntate caret.

CAP. XIII. Sed quamuis hæc ita sint, accipere tamen malus potest, quæ beneficiis similia sint: quibus non redditis, ingratus erit. Sunt animi bona, sunt corporis, sunt fortunæ. Illa animi bona, à stulto ac malo submouentur: ad hæc admittitur, quæ & accipere potest, & debet reddere: & si non reddit, ingratus est. Nec hoc ex nostra constitutione tantùm. Peripatetici quoque, qui felicitatis humanæ longè lateque terminos ponunt, aiunt, minuta peruenire beneficia ad malos. hæc qui non reddit, ingratus est. Nobis itaque beneficia esse non placet, quæ non sunt animum factura meliorem: commoda tamen illa esse, & expetenda, non negamus. Hæc & viro bono dare malus potest, & accipere à bono: vt pecuniam, vestem, honores, & vitam. quæ si non reddet, in ingrati nomen incidet. At quomodo ingratum vocas, eo non reddito, quod negas esse beneficium? Quædam etiamsi vera non sint,

propter similitudinem eodem vocabulo comprehensa sunt. Sic pyxidem, & argenteam & auream dicimus. sic illiteratum, non ex toto rudem, sed ad litteras altiores non perductum. sic qui malè vestitum & pannosum vidit, nudum se vidisse dicit. Beneficia ista non sunt: habent tamen beneficij speciem. Quomodo ista sunt tamquam beneficia: sic & ille tamquam ingratus est, non ingratus. Falsum est. quia illa beneficia, & qui dat appellat, & qui accipit. Ita & qui veri beneficij specie fefellit, tam ingratus est, quàm veneficus, qui soporem cùm venenum crederet, miscuit.

Cap. XIV. Cleanthes vehementiùs agit. Licèt, inquit, beneficium non sit quod accipit, ipse tamen ingratus est: quia non fuit redditurus, etiam si accepisset. Sic latro est, etiam antequam manus inquinet: quia ad occidendum iam armatus est, & habet spoliandi atque interficiendi voluntatem. Exercetur & aperitur opere nequitia, non incipit. Ipsum quod accepit, beneficium non erat, sed vocabatur. Sacrilegi dant pœnas, quamuis nemo vsque ad deos manus porrigat. Quomodo, inquit, aduersus malum ingratus est quisquam, cùm malo dari beneficium non possit? Eâ scilicet ratione, quia accepit ab illo aliquid ex his, quæ apud imperitos bona sunt:

quorum si malis copia est, ipse quoque in simili materiâ gratus esse debebit: & illa qualiacunque sunt, cùm pro bonis acceperit, pro bonis reddere. Æs alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium formâ publicâ percussum, quale apud Lacedæmonios fuit, quod vsum numeratæ pecuniæ præstat. Quo genere obligatus es, hoc fidem exsolue.

CAP. XV. Quid sint beneficia, an & in hanc sordidam humilemque materiam deduci magnitudo nominis clari debeat; ad vos non pertinet: ad alios spectat verum. Vos ad speciem veri componite animum: & dum honestum dicitis, quidquid est id, quod nomine honesti jactatur, id colite. Quomodo, inquit, nemo per vos ingratus est, sic rursus omnes ingrati sunt. Nam (vt dicitis) omnes stulti mali sunt: qui autem habet vitium vnum, habet omnia: omnes autem stulti & mali sunt. omnes ergo ingrati sunt. Quid ergo? non vndique humano generi conuicium fit? non publica querela est, beneficia perisse, & paucissimos esse, qui de benemerentibus non inuicem pessimè mereantur? Nec est quòd hanc tantùm nostram murmurationem putes, pro pessimo prauoque numerantium, quidquid citra recti formulam cecidit. Ecce nescio, quæ, non ex philosopho-

rum domo clam, ſed ex medio conuentu, populos genteſque damnatura vox mittitur:

—Non hoſpes ab hoſpite tutus,
Non ſocer à genero. fratrum quoque gratia rara eſt:
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.

Hoc iam amplius eſt. beneficia in ſcelus verſa ſunt: & ſanguini eorum non parcitur, pro quibus ſanguis fundendus eſt. Gladio ac venenis beneficia ſequimur: ipſi patriæ manus afferre, & faſcibus ſuis illam premere, potentia ac dignitas eſt. Humili ſe ac depreſſo loco putat ſtare, quiſquis non ſupra rempublicam ſtetit. Accepti ab illa exercitus in ipſam conuertuntur, & imperatoria concio eſt, Pugnate contra coniuges, pugnate contra liberos: aras, focos, penates, armis inceſſite. Qui ne triumphaturi quidem intrare vrbem iniuſſu ſenatus deberetis, quibuſque exercitum victorem reducentibus curia extra muros præberetur: nunc ciuibus cæſis, perfuſi cruore cognato, vrbem ſubrectis intrate vexillis. Obmuteſcat inter militaria ſigna libertas; & ille victor, pacatorque gentium populus, remotis procul bellis, omni terrore compreſſo, intra muros obſeſſus, aquilas ſuas horreat.

Cap. XVI. Ingratus eſt Coriolanus:

serò & post sceleris pœnitentiam pius. posuit arma, sed in medio patricidio posuit. Ingratus Catilina. parùm est illi capere patriam, nisi euerterit, nisi Allobrogum in illam cohortes immiserit, & trans Alpes accitus hostis, vetera & ingenita odia satiauerit, ac diu debitas inferias Gallicis bustis duces Romani persoluerint. Ingratus C. Marius, ad consulatum à caliga perductus: qui nisi Cimbricis cædibus Romana funera æquauerit, nisi ciuilis exitij & trucidationis non tantùm dederit signum, sed ipse signum fuerit, parùm mutatam ac repositam in priorem locum fortunam suam sentiet. Ingratus L. Sulla: qui patriam durioribus remediis quàm pericula erant, sanauit. qui cùm à Prænestinâ arce, vsque ad Collinam portam, per sanguinem humanum incessisset, alia edidit in vrbe prælia, alias cædes: legiones duas, quod crudele est, post victoriam; quod nefas, post fidem, in angulum congestas contrucidauit, & proscriptionem commentus est: dij magni! vt qui ciuem Romanum occidisset, impunitatem, & pecuniam, tantum non ciuicam acciperet. Ingratus Cn. Pompeius: qui pro tribus consulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte immaturus inuaserat, hanc gratiam reipublicæ reddidit, vt in possessionem eius

alios quoque induceret, quasi potentiæ suæ detracturus inuidiam, si quod nulli licere debebat, pluribus licuisset: dum extraordinaria concupiscit imperia, dum prouincias, vt eligat, distribuit, dum ita triumuiris remp. diuidit, vt tamen in suâ domo duæ partes essent, eò redegit populum Rom. vt saluus esse non posset, nisi beneficio seruitutis. Ingratus ipse Pompeij hostis ac victor, qui à Gallia Germaniaque bellum in vrbem circumegit, & ille plebicola, ille popularis, castra in circo Flaminio posuit, propius quàm Porsenæ fuerant. Temperauit quidem ius crudelitatemque victoriæ. quod dicere solebat, præstitit: neminem occidit nisi armatum. Quid ergo est? Ceteri arma cruentiùs exercuerunt, satiati tamen aliquando abiecerunt: hic gladium citò condidit, nunquam posuit. Ingratus Antonius in dictatorem suum, quem iure cæsum pronuntiauit, interfectoresque eius in prouincias & imperia dimisit, patriam verò proscriptionibus, incursionibus, bellis laceratam, post tot mala, destinauit ne Romanis quidem regibus: vt quæ Achæis, Rhodiis, & plerisque vrbibus claris ius integrum, libertatemque cum immunitate reddiderat, ipsa tributum spadonibus penderet.

Cap. XVII. Deficiet dies, enu-

merantem ingratos, vſque in vltima patriæ exitia. Æquè immenſum erit, ſi percurrere cœpero, ipſa reſpublica quàm ingrata in optimos ac deuotiſſimos ſibi fuerit: quamque non minùs ſæpè peccauerit, quàm in ipſam peccatum eſt. Camillum in exilium miſit: Scipionem dimiſit. exulauit poſt Catilinam Cicero, diruti eius penates, bona direpta, factum quidquid victor Catilina feciſſet. Rutilius innocentiæ pretium tulit in Aſia latere: Catoni populus Romanus præturam negauit, conſulatum pernegauit. Ingrati publicè ſumus. Se quiſque interroget: nemo non aliquem queritur ingratum: Atqui non poteſt fieri, vt omnes querantur, niſi querendum eſt de omnibus. Omnes ergo ingrati ſunt. Tantùm? & cupidi omnes, & maligni omnes, & timidi omnes, illi in primis qui videntur audaces. Adijce, & ambitioſi omnes ſunt, & impij omnes. Sed non eſt quòd iraſcaris. ignoſce illis: omnes inſaniunt. Nolo te ad incerta reuocare, vt dicam, Quàm ingrata ſit iuuentus, vide. Quis non patri ſuo ſupremum diem, vt innocens ſit, optat? vt moderatus, expectat? vt pius, cogitat? Quotus quiſque vxoris optimæ mortem timet, vt non computet? Cui rogo litigatori defenſo, tam magni beneficij, vltra res proximas, memoria durauit? Illud in confeſſo eſt.

quis sine querela moritur? quis extremo die dicere audet:

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi?

quis non recusans, quis non gemens exit? Atqui hoc ingrati est, non esse contentum præfato tempore. Semper pauci dies erunt, si illos numeraueris. Cogita, non esse summum bonum in tempore. quantumcunque est, boni consule. Vt prorogetur tibi dies mortis, nihil proficit ad felicitatem: quoniam morâ non fit beatior vita, sed longior. Quanto satius est, gratum aduersus perceptas voluptates, non aliorum annos computare, sed suos benignè æstimare, & in lucro ponere? Hoc me dignum iudicauit Deus? hoc satis est. Potuit plus? sed hoc quoque beneficium est. Grati simus aduersus deos, grati aduersus homines, grati aduersus eos, qui nobis aliquid præstiterunt; grati etiam aduersus eos qui nostris præstiterunt.

Cap. XVIII. In infinitum, inquis, me obligas, cùm dicis, & nostris. itaque pone aliquem finem. Qui filio beneficium dat, vt dicis, & patri eius dat. Primùm vnde, quò, quæro. Deinde illud vtique mihi determinari volo, si & patri beneficium datur, numquid & fratri? numquid & patruo? numquid auo? numquid vxori, & socero? Dic mihi, vbi

debeam desinere : quousque personarum seriem sequar. Si agrum tuum coluero, tibi beneficium dedero : si domum tuam ardentem restinxero, aut ne cadat excepero, tibi beneficium non dabo ? Si seruum tuum seruauero, tibi imputabo : si filium tuum seruauero, non habebis beneficium meum?

CAP. XIX. Dissimilia ponis exempla:quia qui agrum meum colit,agro beneficium non dat, sed mihi : & qui domum meam, quò minùs ruat fulcit,præstat mihi.ipsa enim domus sine sensu est. Debitorem me habet, quia nullum habet. Et qui agrum meum colit, non illum,sed me demereri vult. Idem de seruo dicam.mei mancipij res est, mihi seruatur:ideò ego pro illo debeo. Filius ipse beneficij capax est. itaque ille accipit: ego beneficio lętor.contingor,non obligor. Velim tamen,tu qui debere non putas,respondeas mihi:filij bona valetudo, felicitas, patrimonium, pertinet ad patrem ? felicior futurus est, si saluum habuerit filium:infelicior,si amiserit? Quid ergo?qui & felicior fit à me,& infelicitatis maximæ periculo liberatur,non accipit beneficium ? Non, inquit. quædam enim in alios conferuntur, sed ad nos vsque permanant. ab eo autem exigi quidque debet,in quem confertur:sicut pecunia ab eo petitur,cui credita est,quamuis

ad me illa aliquo modo venerit. Nullum beneficium eſt, cuius commodum non & proximos tangat, nonnunquam etiam longiùs poſitos. Non quæritur, quò beneficium ab eo cui datum eſt, transferatur, ſed vbi primò collocetur. à reo tibi ipſo & à capite repetitio eſt. Quid ergo? oro te, non dicis, filium mihi donaſti, & ſi hic periſſet, victurus non fui? pro eius vita beneficium non debes, cuius vitam tuæ prefers? Etiamnum cùm filium tuum ſeruaui, ad genua procumbis, diis vota ſoluis, tamquam ipſe ſeruatus. Illæ voces exeunt tibi: Nihil intereſt, mea an me ſeruaueris. duos ſeruaſti: imò me magis. Quare iſta dicis, ſi non accipis beneficium? quia & ſi filius meus pecuniam mutuam ſumpſerit, creditori numerabo, non tamen ego debuero. quia etſi filius meus in adulterio deprehenſus erit, erubeſcam, non ideò ego ero adulter. Dico me tibi obligatum pro filio: non quia ſum, ſed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium. At peruênit ad me ſumma ex incolumitate eius voluptas, ſumma vtilitas, & orbitatis grauiſſimum vulnus effugi. Non quæritur nunc, an profueris mihi, ſed an beneficium dederis. prodeſt enim & animal, & lapis, & herba: nec tamen beneficium dant, quod numquam datur, niſi à volente. Tu autem non vis patri, ſed filio dare: & inte-

rim,ne nosti quidem patrem. Itaque cùm dixeris, Patri ergo beneficium non dedi, filium eius seruando? contrà oppone, Patri ergo beneficium dedi, quem non noui, quem non cogitaui? Et quid, quod aliquando euenit, vt patrem oderis, filium serues: beneficium ei videberis dedisse, cui tunc inimicissimus eras, cùm dares? Sed vt dialogorum altercatione sepositâ, tamquam Iurisconsultus respondeam, mens spectanda est dantis. Beneficium ei dedit, cui datum voluit. Sicut si in patris honorem fecit, pater accepit beneficium: sic pater beneficio in filium collato non obligatur, etiam si fruitur. Si tamen occasionem habuerit, volet & ipse præstare aliquid: non tamquam soluendi necessitatem habeat, sed tamquam incipiendi caussam. Repeti à patre beneficium non debet: si quid pro hoc benignè facit, iustus, non gratus est. Nam illud finiri non potest: si patri do beneficium, & matri, & auo, & auunculo, & liberis, & affinibus, & amicis, & seruis, & patriæ. Vbi ergo beneficium incipit stare? Sorites enim ille inexplebilis subit: cui difficile est modum imponere, quia paullatim surrepit, & non desinit serpere. Illud solet quæri: Fratres duo dissident. si alterum seruo, an dem beneficium, ei cui fratrem inuisum non periisse molestè laturus est? Non est dubium, quin beneficium

sit etiam inuito prodesse: sicut non dedit beneficium, qui inuitus profuit.

Cap. XX. Beneficium, inquit, vocas, quo ille offenditur, quo torquetur? Multa beneficia tristem frontem & asperam habent, quemadmodum secare & vrere vt sanes, & vinculis coercere. Non est spectandum an doleat quis beneficio accepto: sed an gaudere debeat. Non est malus denarius, quem barbarus & ignarus formæ publicæ reiecit. Beneficium & odit, & accepit: si modò id prodest, si is qui dabat, vt prodesset dedit. nihil refert an bonam rem malo animo quis accipiat. Agedum, hoc in contrariũ verte. Odit fratrem suum, quẽ illi expedit habere. hunc occidi. non est beneficium, quãuis ille dicat esse, & gaudeat. Insidiosissimè nocet, cui gratię agũtur pro iniuria. Video. Prodest aliqua res, & ideò beneficium est: nocet, & ideò non est beneficium. Ecce, quod nec prosit, nec noceat, dabo: & tamen beneficiũ est. Patrem alicuius in solitudine exanimẽ inueni, corpus ei⁹ sepeliui. nec illi profui (quid enim illius intererat, quo genere dilaberetur?) nec filio. quid enim per hoc commodi accessit illi? Dicam quid consecutus sit: officio solenni & necessario per me functus est. Præstiti patri eius, quod ipse præstare voluisset, necnon & debuisset. Hoc tamen ita beneficium est, si non mi-

ſericordiæ & humanitati dedi, vt quodlibet cadauer abſconderem: ſed ſi corpus agnoui, ſi filio tunc hoc præſtare me cogitaui. At ſi terram ignoto mortuo inieci, nullum habeo huius officij debitorem, in publicum humanus. Dicet aliquis, Quid tantopere quæris, cui dederis beneficium, tamquam repetiturus aliquando? Sunt qui nunquam iudicant eſſe repetendum, & has cauſſas afferunt. Indignus, etiam repetenti non reddet: dignus, ipſe per ſe referet. Præterea ſi bono viro dediſti, expecta: ne iniuriam illi facias appellando, tamquam non fuiſſet ſuâ ſponte redditurus. ſi malo viro dediſti, fer. Beneficium verbo ne corruperis, creditum faciendo. Præterea, lex quod non iuſſit repeti, vetuit. Vera ſunt iſta. quàm diu me nihil vrget, quàm diu fortuna nihil cogit, petam potiùs beneficium quàm repetam: ſed ſi de ſalute liberorum agitur, ſi in periculum vxor deducitur, ſi patriæ ſalus ac libertas mittit me etiam quò ire nollem, imperabo pudori meo, & teſtabor omnia me feciſſe, ne opus eſſet mihi auxilio hominis ingrati. nouiſſimè recipiendi beneficij neceſſitas, repetendi verecundiam vincet. Deinde, cùm bono viro beneficium do, ſic do, tamquam nunquam repetiturus, niſi neceſſe fuerit.

Cap. XXI. Sed lex, inquit, non

permittendo exigere, vetuit. Multa legem non habent, nec actionem: ad quæ consuetudo vitæ humanæ, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex iubet amicorum secreta non eloqui, nulla lex fidem etiam inimico præstare. Quæ lex ad id præstandum nos quod alicui promisimus, alligat? Querar tamen cum eo qui arcanum sermonem non continuerit, & fidem datam, nec seruatam, indignabor. Sed ex beneficio, inquit, creditum facis. Minimè. non enim exigo, sed repeto: & ne repeto quidem, sed admoneo. Ne vltima quidem necessitas in hoc aget, vt ad eum veniam, cum quo diu mihi luctandum sit. Qui tam ingratus est, vt illi non sit satis admoneri, eum transibo, nec dignum iudicabo, qui gratus esse cogatur. Quomodo fenerator quosdam debitores non appellat, quos scit decoxisse, & in quorum pudorem nihil superest, quod pereat: sic ego quosdam ingratos palam ac pertinaciter præteribo, nec ab vllo beneficium repetam, nisi à quo non ablaturus ero, sed recepturus.

Cap. XXII. Multi sunt, qui nec negare sciant, quod acceperunt, nec referre: qui nec tam boni sunt quàm grati, nec tam mali quàm ingrati, segnes & tardi, lenta nomina, non mala. Hos ego non appellabo, sed commonefaciam, & ad of-

ficium aliud agentes educam, qui statim mihi sic respondebunt: Ignosce, non mehercule sciui hoc te desiderare, alioquin vltrò obtulissem. Rogo ne me ingratum existimes. memini quid mihi præstiteris. Hos ego quare dubitem, & sibi meliores & mihi facere? Quemcunque potuero, peccare prohibebo, multo magis amicum, & ne peccet, & ne in me potissimùm peccet. Alterum illi beneficium do, si illum ingratum esse non patior: nec durè illi exprobrabo quæ præstiti, sed quàm potero mollissime, vt potestatem referendæ gratiæ faciam, renouabo memoriam eius, & petam beneficium: ipse me repetere intelliget. Aliquando vtar verbis durioribus, si emendari illum sperauero posse. nam deploratum propter hoc quoque non exagitabo, ne ex ingrato inimicum faciam. Quòd si admonitionis quoque suggillationem ingratis remittimus, segniores ad reddenda beneficia faciemus. Quosdam verò sanabiles & qui fieri boni possunt, si quid illos momorderit, perire patiemur admonitione sublatâ? quâ & pater filium aliquando correxit, & vxor maritum aberrantem ad se reduxit, & amicus languentem amici fidem erexit.

CAP. XXIII. Quidam vt expergiscantur, non feriendi, sed commouendi sunt: eodem modo quorundam ad refe-

rendam gratiam fides non cessat, sed languet. hanc peruellamus. Noli munus tuum in iniuriam vertere. iniuria est enim, si in hoc non repetis, vt ingratus sim. Quid si ignoro, quid desideres? quid si occupationibus districtus, & in alia vocatus, occasionem non obseruaui? ostende mihi quid possim, quid velis. Quare desperas, antequam tentas? quare properas & beneficium, & amicum, perdere? Vnde scis nolim, an ignorem, an animus, an facultas desit mihi? experire. Admonebo ergo, non amarè, non palàm, sine conuicio: sic, vt se redisse in memoriam, non reduci putet.

Cap. XXIV. Caussam dicebat apud diuum Iulium ex veteranis quidam, paullò violentior aduersus vicinos suos, & caussâ premebatur. Meministi, inquit, Imperator in Hispania talum te torsisse, circa Sucronem? cùm Cæsar meminisse se dixisset: Meministi quoque, inquit, sub quâdam arbore minimum vmbræ spargente, cùm velles residere feruentissimo sole, & esset asperrimus locus, in quo ex rupibus acutis, vnica illa arbor eruperat, quemdam ex commilitonibus penulam suam substrauisse? Cùm dixisset Cæsar: Quid ni meminerim? & quidem siti confectus, quia impeditus ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebam, nisi commilito, homo fortis ac

ſtrenuus, aquam mihi in galeâ ſuâ attuliſſet. Potes ergo, inquit, Imperator, agnoſcere illum hominem, aut illam galeam? Cæſar ait, ſe non poſſe galeam agnoſcere, hominem pulchrè poſſe: & adiecit, puto ob hoc iratus, quòd ſe à cognitione mediâ ad veterem fabulam adduceret: Tu vtique ille non es. Meritò, inquit, Cæſar me non agnoſcis. nam cùm hoc factum eſt, integer eram. poſteà ad Mundam in acie oculus mihi effoſſus eſt, & in capite lecta oſſa. Nec galeam illam ſi videres, agnoſceres: machærâ enim Hiſpanâ diuiſa eſt. Vetuit illi exhiberi negotium Cæſar: & agellos, in quibus vicinalis via, cauſſa rixæ ac litium fuerat, militi ſuo donauit.

CAP. XXV. Quid ergo? non repeteret beneficium ab Imperatore, cuius memoriam multitudo rerum confuderat? quem fortuna ingens, exercitus diſponentem, non patiebatur ſingulis militibus occurrere? Non eſt hoc repetere beneficium, ſed reſumere bono loco poſitum, & paratum: ad quod tamen vt ſumatur, manus porrigenda eſt. Repetam itaque, quia hoc aut neceſſitate facturus ero, aut illius cauſsâ, à quo repetam. Tiberius Cæſar inter initia dicenti cuidam, Meminiſti, antequam plures notas familiaritatis veteris proferret: Non memini, inquit, quid fuerim. Ab hoc

nedum esset repetendum beneficium, optanda erat obliuio. Auersabatur omnium amicorum & æqualium notitiam, & illam solam præsentem fortunam suam adspici, illam solam cogitari ac narrari volebat: inquisitorem habebat, veterem amicum. Magis tempestiuè repetendum est beneficium, quàm petendum. Adhibenda verborum moderatio, vt nec ingratus possit dissimulare. Tacendum & expectandum, si inter sapientes viueremus: & tamen sapientibus quoque indicare melius fuisset, quid rerum nostrarum status posceret. Deos, quorum notitiam nulla res effugit, rogamus: & illos vota non exorant, sed admonent. Diis quoque, inquam, Homericus ille sacerdos allegat officia, & aras religiosè cultas, quò obsequentes faciat: & parent. Moneri velle ac posse, secunda virtus est. Huc illuc frænis leniter motis flectendus est animus, paucis sui rector optimus. proximi sunt, qui admoniti in viam redeunt. His non est dux detrahendus. Opertis oculis inest acies, sed sine vsu, quā lumen à diis immissum ad ministeria sua euocat. instrumenta cessant, nisi illa in opus suū artifex mouerit. Inest in rerim animis voluntas bona: sed torpet modò delicijs ac situ, modò officij inscitiâ. Hanc vtilē facere debemus: nec irati relinquere in vitio, sed vt magistri pue-

rorum discentium patienter ferre offensationes memoriæ labentis. Quæ, quemadmodum subiecto vno aut altero verbo, ad contextum reddendæ orationis adducta est, sic ad referendam gratiam admonitione reuocanda est.

LIBER SEXTVS.

Capvt I.

Qvædam, Liberalis virorum optime, exercendi tantùm ingenij causâ quæruntur, & semper extra viam iacent: quædam & dum quæruntur, oblectamento sunt, & quæsita vsui. Omnium tibi copiam faciam. tu illa, vtcumque tibi visum erit, aut peragi iubeto, aut ad explicandum ludorum ordinem induci. His quoque si abire protinus iusseris, nonnihil actum erit. nam etiam quod discere superuacuum est, prodest cognoscere. Ex vultu igitur tuo pendebo, prout ille suaserit mihi: alia detinebo diutius, alia expellam, & capite agam.

Cap. II. An beneficium eripi possit, quæsitum est. Quidam negant posse. non enim res est, sed actio: quomodo aliud est munus, aliud ipsa donatio: aliud qui nauigat, aliud ipsa nauigatio. Et quamuis æger non sit sine morbo, non tamen idem est æger & morbus: ita aliud est beneficium ipsum, aliud quod ad vnum-

vnumquemque nostrûm beneficio peruenit. Illud incorporale est, irritum non fit: materia illius huc & illuc iactatur, & dominum mutat. Itaque cùm eripis, ipsa rerum natura reuocare quod dedit non potest. Beneficia sua interrumpit, non rescindit. Qui moritur, tamen vixit: qui amisit oculos, tamen vidit. Quæ ad nos peruenerunt, ne sint effici potest: ne fuerint, non potest. pars autem beneficij & quidem certissima est, quę fuit. Nonnumquam vsu beneficij longiore prohibemur, beneficium quidem ipsum non eraditur. Licet omnes in hoc vires suas natura aduocet, retro illi agere se non licet. Potest eripi domus, & pecunia, & mancipium, & quicquid est, in quo hæsit beneficij nomen: ipsum verò stabile & immotum est. Nulla vis efficiet, ne hic dederit, ne ille acceperit.

Cap. III. Egregiè mihi videtur M. Antonius apud Rabirium poetam, cùm fortunam suam transeuntem aliò videbat, & sibi nihil relictum, præter ius mortis, id quoque, si citò occupauerit, exclamare: Hoc habeo, quodcunque dedi. O quantum habere potuit, si voluisset! Hæ sunt diuitiæ certæ, in quacunque sortis humanæ leuitate, vno loco permansuræ: quæ quò maiores fuerint, hoc minorem habebunt inuidiam. Quid tamquam tuo parcis? Procurator es. Omnia

ista quæ vos tumidos, & supra humana elatos, obliuisci cogunt vestræ fragilitatis, quæ ferreis claustris custoditis armati, quæ ex alieno sanguine rapta vestro defenditis; propter quæ classes cruentaturas maria deducitis; propter quæ quassatis vrbes, ignari, quantum telorum in aduersos fortuna comparet; propter quæ ruptis toties affinitatis, amicitiæ, collegij fœderibus, inter contendentes duos terrarum orbis elisus est; non sunt vestra. in depositi caussa sunt, iam iamque ad alium dominum spectantia, aut hostis illa, aut hostilis animi successor, inuadet. Quæris quomodo illa tua facias? donando. Consule ergo rebus tuis; & certam tibi earum atque inexpugnabilem possessionem para: honestiores illas non solùm, sed tutiores facturus. illud quod suspicis, quo te diuitem ac potentem putas quandiu possides, sub nomine sordido iacet. Domus est, seruus est, nummi sunt: cùm donasti, beneficium est.

CAP. IV. Fateris, inquit, nos aliquando beneficium non debere ei, à quo accepimus: ergo ereptum est. Multa sunt propter quæ beneficium debere desinimus: non quia ablatum, sed quia corruptum est. Aliquis reum me defendit: sed vxorem meam per vim stupro violauit. Non abstulit beneficium, sed opponendo

illi parem iniuriam, soluit me debito: & si plus læsit, quàm antè profuerat, non tantùm gratia exstinguitur, sed vlciscendi querendique libertas fit, vbi in comparatione beneficij præponderauit iniuria. ita non aufertur beneficium, sed vincitur. Quid? non tam duri quidam, & tam scelerati patres sunt, vt illos auersari & eiurare ius fasque sit? Numquid ergo illi abstulerunt, quæ dederant? minimè: sed impietas sequentium temporum, commendationem omnis prioris officij sustulit. Non beneficium tollitur, sed beneficij gratia: & efficitur, non ne habeam, sed ne debeam. Tamquam pecuniam aliquis mihi credidit: sed domum meam incendit. pensatum est creditum damno: nec reddidi illi, nec tamen debeo. Eodem modo & hic. qui aliquid benignè aduersus me fecit, aliquid liberaliter, sed posteà multa superbè, contumeliosè, crudeliter: eo loco me posuit, vt perinde liber aduersus eum sim, quasi non accepissem. vim beneficiis suis attulit. Colonum suum non tenet, quamuis tabellis manentibus, qui segetem eius proculcauit, qui succidit arbusta: non quia recepit quod pepigerat, sed quia ne reciperet, effecit. Sic debitori suo creditor sæpe damnatur, vbi plus ex aliâ caussâ abstulit, quàm ex credito petit. Non tantùm inter creditorem & debitorem iudex sedet

qui dicat, Pecuniam credidisti. Quid ergo? pecus abegisti, seruum eius occidisti, agellum quem non emeras, possides: ęstimatione factâ, debitor discede, qui creditor veneras. Inter beneficia quoque & iniurias ratio confertur. Sæpè, inquam, beneficium manet, nec debetur, si secuta est dantem pœnitentia, si miserum se dixit, quòd dedisset, si cùm daret, suspirauit, vultum obduxit, perdere se credidit, non donare: si suâ caussâ, aut certè non meâ dedit: si non desiit insultare, gloriari, & vbique iactare, & acerbum munus suum facere. Manet itaque beneficium, quamuis non debeatur: sicuti quædam pecuniæ, de quibus ius creditori non dicitur, debentur, sed non exiguntur.

CAP. V. Dedisti beneficium: iniuriam posteà fecisti: & beneficio gratia debetur, & iniuriæ vltio. Nec ego illi gratiam debeo, nec ille mihi pœnam: alter ab altero absoluitur. Cùm dicimus, Beneficium illi reddidi: non hoc dicimus, illud nos quod acceperamus reddidisse, sed aliud pro illo. Reddere enim est, rem pro re dare. Quid ni? cùm omnis solutio non idem reddat, sed tantumdem. Nam & pecuniam dicimur reddidisse, quamuis numerauimus pro argenteis aureos, quamuis non interuenerint nummi, sed delegatione & verbis perfecta solutio sit. Videris mihi dicere:

Perdis operam. Quorsum enim pertinet scire me, an maneat quod non debetur? Iurisconsultorum istæ acutæ ineptiæ sunt, qui hereditatem negant vsucapi posse: sed ea quæ in hereditate sunt: tamquam quidquam aliud sit hereditas, quàm ea quæ in hereditate sunt. Illud mihi potiùs distingue, quod potest ad rem pertinere, cùm idem homo beneficium mihi dedit, & posteà fecit iniuriam, vtrùm & beneficium illi reddere debeam, & me ab illo nihilominus vindicare, ac veluti duobus nominibus separatim respondere: an alterum alteri contribuere, & nihil negotij habere, vt beneficium iniuriâ tollatur, beneficio iniuria. Illud enim video in foro fieri. quid in vestrâ scholâ iuris sit, vos sciatis. Separantur actiones, & de eo quod agimus, de eodem nobiscum agitur. Non confunditur formula, si qui apud me pecuniam deposuerit, idem mihi posteà furtum fecerit, & ego cum illo furti agam, & ille mecum depositi.

Cap. VI. Quæ proposuisti, mi Liberalis, exempla, certis legibus continentur, quas necesse est sequi: lex legi non miscetur. Vtraque suâ viâ it: depositum habet suam actionem propriam, tam mehercule quàm furtum. Beneficium nulli legi subiectum est: me arbitro vtitur. licet me comparare inter se

quantum profuerit mihi quisque, aut quantum nocuerit: tum pronunciare, vtrùm plus debeatur mihi, an debeam. In illis nihil est nostræ potestatis: eundum est, quà ducimur. In beneficio tota potestas mea est: ego itaque iudico illa, non separo, nec diduco, sed iniurias ac beneficia ad eumdem iudicem mitto. Alioquin iubes me eodem tempore amare & odisse, queri & gratias agere: quod natura non recipit. Potiùs comparatione factâ inter se beneficij & iniuriæ, videbo an etiam vltrò mihi debeatur. Quomodo si quis scriptis nostris, alios supernè imprimat versus, priores litteras non tollit, sed abscondit: sic beneficium superueniens iniuria apparere non patitur.

CAP. VII. Vultus tuus, cui regendum me tradidi, colligit rugas, & attrahit frontem, quasi longiùs exeam. Videris mihi dicere:

Quò tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum.

Littus ama.

Non possum magis. Itaque si huic satisfactum existimas, illò transeamus, an ei debeatur aliquid qui nobis inuitus profuit. Hoc apertiùs potui dicere, nisi propositio deberet esse confusior, vt distinctio statim subsecuta ostenderet vtrumque quæri, an ei deberemus, qui nobis,

dum non vult, profuit; & an ei, qui dum nescit. Nam si quis coactus aliquid boni fecit, quin nos non obliget, manifestius est, quàm vt vlla in hoc verba impendenda sint. Et hæc quæstio facilè expeditur, & si qua similis huic moueri potest, si totiens illò cogitationem nostram conuerterimus. Beneficium nullum est, nisi quod ad nos primùm aliqua cogitatio defert, deinde amica & benigna. Itaque nec fluminibus gratias agimus, quamuis aut magna nauigia patiantur, & ad subuehendas copias largo ac perenni alueo currant, aut piscosa & amœna pinguibus aruis interfluant: nec quisquam Nilo beneficium debere se iudicat, non magis quàm odium, si immodicus superfluxit, tardeque recessit: nec ventus beneficium dat, licèt lenis & secundus adspiret: nec vtilis & salubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus est, debet non tantùm prodesse, sed velle. Ideò nec mutis animalibus quidquam debetur: & quàm multos è periculo velocitas equi rapuit? nec arboribus: & quàm multos æstu laborantes, ramorum opacitas texit? Quid autem interest, vtrùm mihi qui nescit, profuerit, an qui scire non potuit? cùm vtrique velle defuerit. Quid autem interest, vtrùm me iubeas naui, aut vehiculo, aut lanceæ debere beneficium: an ei qui æquè quàm ista propositum benefacien-

di nullum habuit, sed profuit casu?

Cap. VIII. Beneficium aliquis nesciens accipit, nemo à nesciente. Quomodo multos fortuita sanant, nec ideò remedia sunt, & in flumen alicui cecidisse frigore magno, caussa sanitatis fuit: quomodo quorumdam, flagellis quartana discussa est, & metus repentinus animum in aliam curam auertendo suspectas horas fefellit: nec ideò quidquam horum etiamsi saluti fuit, salutare est: sic quidam nobis prosunt, dum nolunt, imò quia nolunt; non tamen ideò illis beneficium debemus. Quid si perniciosa illorum consilia fortuna deflexit in melius, an existimas me debere ei quidquam, cuius manus cùm me peteret, percussit hostem meum, qui nocuisset, nisi errasset? Sæpè testis dum apertè peierat, etiam veris testibus abrogauit fidem, & reum velut factione circumuentum miserabilem reddidit. Quosdam ipsa, quæ premebat, potentia eripuit: & iudices quem damnaturi erant caussâ, damnare gratiâ noluerunt. Non tamen hi beneficium dederunt, quamuis profuerint. quia telum quò missum sit, non quò peruenerit, quæritur: & beneficium ab iniuria distinguit, non euentus, sed animus. Aduersarius meus dum contraria dicit, & iudicem superbiâ offendit, & vnum testem temerè dimittit, caussam meam erexit. Non quæro an

pro me errauerit, quia contra me voluit.

CAP. IX. Nempe vt gratus sim, velle debeo idem facere quod ille. vt beneficium daret, velle debuit. Nam quid est iniquius homine, qui eum odit, à quo in turba calcatus, aut respersus, aut quò nollet, impulsus est? At quid est aliud, quod illum querelæ eximat, cùm in re sit iniuria, quàm nescisse quid faceret? Eadem res efficit, ne hic beneficium dederit, ne ille iniuriam fecerit. & amicum & inimicum voluntas facit. Quàm multos militiæ morbus eripuit? quosdam ne ad ruinam domus suæ occurrerent, inimicus vadimonio tenuit: ne in piratarum manus peruenirent, quidam naufragio consecuti sunt. Nec his tamen beneficium debemus: quoniam extra sensum officij casus est: nec inimico cuius nos lis exercuit, dum vexat ac detinet. Non est beneficium, nisi quod à bona voluntate proficiscitur, nisi illud agnoscit, qui dedit. Profuit aliquis mihi dum nescit: nihil illi debeo. profuit cùm vellet nocere: imitabor ipsum.

CAP. X. Ad primum illum reuertamur, vt gratiam referam, aliquid facere me vis: ipse vt beneficium mihi daret, nihil fecit. Vt ad alterum transeamus, vis me huic gratiam referre, vt quod à nolente accepi, volens reddam. Nam quid de tertio loquar, qui ab iniuria in benefi-

cium delapsus est? Vt beneficium tibi debeam, parum est voluisse te dare: vt non debeam, satis est, noluisse. Beneficium enim voluntas nuda non efficit: sed quod beneficium non esset, si optimæ ac plenissimæ voluntati fortuna deesset, id æquè beneficium non est, nisi fortunam voluntas antecessit. Non enim profuisse te mihi oportet, vt ob hoc tibi obliger, sed ex destinato profuisse.

CAP. XI. Cleanthes exemplo eiusmodi vtitur: Ad quærendum, inquit, & accersendum ex academia Platonem, duos pueros misi. alter totam porticum perscrutatus est, alia quoque loca in quibus illum inueniri posse sperabat, percurrit, & domum non minùs lassus quàm irritus rediit: alter apud proximum circulatorem resedit, & dum vagus atque erro vernaculis congregatur & ludit, transeuntem Platonem, quem non quæsierat, inuenit. Illum, inquit, laudabimus puerum, qui, quantum in se erat, quod iussus est fecit: hunc, feliciter inertem, castigabimus. Voluntas est, quæ apud nos ponit officium: cuius vide quæ conditio sit, vt me debito obstringat. Parum est illi velle, nisi profuit: parum est profuisse, nisi voluit. Puta enim aliquem donare voluisse, nec donasse. animum quidem eius habeo, sed beneficium non habeo: quod consummat & res, & animus. Quemad-

modum ei qui voluit mihi pecuniam credere, sed non credidit, nihil debeo: ita ei qui voluit mihi beneficium dare, sed non potuit, amicus quidem ero, sed non obligatus. Et volam illi aliquid præstare: nam & ille voluit mihi. ceterùm si benigniore fortunâ vsus præstitero, beneficium dedero, non gratiam retulero. Ille mihi gratiam debebit referre: huic initium à me fiet numerandi.

Cap. XII. Intelligo iam quid velis quærere. non opus est te dicere: vultus tuus loquitur. Si quis suâ caussâ nobis profuit, eíne, inquis, debetur aliquid? hoc enim sæpe te conquerentem audio, quod quædam quæ homines sibi præstant, aliis imputant. Dicam, mi Liberalis: sed priùs hanc quæstiunculam diuidam, & rem æquam ab iniquâ separabo. Multum enim interest, vtrum aliquis beneficiũ nobis det suâ caussâ, an nostrâ: an suâ & nostrâ. Ille qui totus ad se spectat, & nobis prodest, quia aliter sibi prodesse non potest: eo loco mihi est, quo qui pecori suo hibernum & æstiuum pabulum prospicit; eo loco, quo qui captiuos suos, vt commodiùs væneant, pascit, & opimos boues saginat ac defricat; quo lanista, qui familiam suam summâ curâ exercet, atque ornat. Multum (vt ait Cleanthes) à beneficio distat negotiatio.

CAP. XIII. Rursus non sum tam iniquus, vt nihil ei debeam, qui cùm mihi vtilis esset, fuit & sibi. Non enim exigo, vt sine respectu sui mihi consulat: imò etiam opto, vt beneficium mihi datum, vel magis danti profuerit: dummodo id qui dabat, duos intuens dederit, & inter me seque diuiserit. Licet id ipse ex maiore parte possideat; si modò me in consortium admisit, si duos cogitauit: ingratus sum, non solùm iniustus, nisi gaudeo hoc illi profuisse, quod proderat mihi. Summæ malignitatis est, non vocare beneficium, nisi quod dantem aliquo incommodo affecit. Aliter illi, qui beneficium dat suâ causâ, respondebo. Quare potiùs te mihi profuisse dices, quam me tibi? Puta, inquit, aliter fieri non posse me magistratum, quàm si decem captos ciues ex magno captiuorum numero redemero: nihil debebis mihi, cùm te seruitute ac vinculis liberauero? atqui meâ id causâ faciam. Aduersus hoc respondeo. Aliquid istic tuâ causâ facis, aliquid meâ. tuâ, quòd redimis: meâ, quòd eligis. tibi enim ad vtilitatem tuam satis est, quoslibet redemisse. Itaque debeo, non quòd redimis me, sed quòd eligis. poteras enim & alterius redemptione idem consequi. quod meâ. Vtilitatem rei partiris mecum, & me in beneficium recipis, duobus profuturum.

Præfers me aliis: hoc totum meâ caussâ facis. Itaque si prætorem te factura esset decem captiuorum redemptio, decem autem soli captiui essemus, nemo quidquam tibi deberet ex nobis; quia nihil haberes, quod cuiquam imputares, à tua vtilitate seductum. Non sum iniquus beneficij interpres: nec desidero illud mihi tantùm dari, sed & tibi.

Cap. XIV. Quid ergo, inquit, si in sortem nomina vestra coniici iussissem, & tuum nomen inter redimendos exisset, nihil deberes mihi? imò deberem, sed exiguum. Quid sit hoc, dicam. Aliquid meâ caussâ facis, quòd me ad fortunam redemptionis admittis. quòd nomen meum exiit, sorti debeo: quòd exire potuit, tibi. Aditum mihi ad beneficium tuum dedisti, cuius maiorem partem fortunæ debeo: sed hoc ipsum tibi, quòd fortunæ debere potui. Illos ex toto præteribo, quorum mercenarium beneficium est: quod qui dat, non computat cui, sed quanti daturus sit, quod vndique in se conuersum est. Vendit mihi aliquis frumentum. viuere non possum, nisi emero: sed non debeo vitam, quia emi. Nec quàm necessarium fuerit, æstimo, sine quo victurus non fui: sed quàm gratuitum, quod non habuissem, nisi emissem. in quo inuehendo mercator non cogitauit quantum auxilij allaturus

esset mihi, sed quantum lucri sibi. Quod emi, non debeo.

CAP. XV. Isto modo, inquit, ne medico quidquam debere te, nisi mercedulam dices: nec preceptori, quia aliquid numeraueris. atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reuerentia est. Aduersus hoc respondetur, quædam pluris esse, quàm emuntur. Emis à medico rem inæstimabilem, vitam ac valetudinem bonam: à bonarum artium præceptore studia liberalia, & animi cultum. Itaque his non rei pretium, sed operæ soluitur, quòd deseruiunt, quòd à rebus suis auocati nobis vacant. mercedem non meriti, sed occupationis suę ferunt. Aliud tamen dici potest verius, quod statim ponam, si prius quomodo istud refelli possit, ostendero. Quædam, inquit, pluris sunt quàm vænierunt, & ob hoc aliquid mihi extra pro illis, quamuis empta sint, debes. Primùm, quid interest quanti sint, cùm de pretio, inter ementem & vendentem conuenerit? Deinde non væniit illud suo pretio, sed tuo. Pluris est, inquit, quàm væniit. Sed pluris vænire non potuit: pretium autem cuiusque rei pro tempore est. Cùm benè ista laudaueris: tanti sunt, quanto pluris vænire non possunt. prætereà nihil venditori debet, qui benè emit. Deinde etiam si pluris ista sunt, non tamen vllum istic tuum munus est,

vt non ex vsu effectúve, sed ex consuetudine & annonâ æstimetur. Quod tu pretium ponis traijcienti maria; & per medios fluctus, cùm è terræ conspectu recessit, certam secanti viam; & prospicienti futuras tempestates, & securis omnibus iubenti subitò vela stringi, armamenta demitti, paratos ad incursum procellæ & repentinum impetum stare? huic tamen tantæ rei præmium vectura persoluit. Quanti æstimas in solitudine hospitium, in imbre tectum, in frigore balneum, aut ignem? scio tamen quanti ista cõsecuturus diuersorium subeam. Quantum nobis præstat, qui labentem domum suscipit? & agentem ex imo rimas insulam, incredibili arte suspendit? certo tamen & leui pretio fultura conducitur. Murus nos ab hostibus tutos, & à subitis latronum incursionibus præstat. notum est tamen, illas turres, pro securitate publicâ propugnacula habituras, excitaturus faber, quid in diem mereat.

Cap. XVI. Infinitum erit, si latiùs exempla conquiram, quibus appareat, paruo magna constare. Quid ergo? quare medico & præceptori plus quiddam debeo, nec aduersus illos mercede defungor? Quia ex medico ac præceptore in amicum transeunt, & nos non arte quam vendunt, obligant, sed benignâ & familiari voluntate. Itaque medico, qui

nihil amplius quàm manum tangit, & me inter eos, quos perambulat, ponit, fine vllo affectu facienda vitandáue præcipiens, nihil amplius debeo: quia me non tamquam amicum vidit, sed tamquam imperatorem. Ne præceptorem quidem habeo cur venerer, si me in grege discipulorum habuit, si non putauit dignum propriâ & peculiari curâ, si numquam in me direxit animum: & cùm in medium effunderet, quæ sciebat, non didici, sed excepi. Quid ergo est, quare istis debeatur multum? non quia pluris est quod vendiderunt quàm emimus, sed quia nobisipsis aliquid præstiterunt. Ille plus impendit, quàm medico necesse est: pro me, non pro fama artis, extimuit: non fuit contentus remedia monstrare, sed admouit. Intereà solicitus assedit, ad suspecta tempora occurrit: nullum ministerium oneri illi, nullum fastidio fuit. Gemitus meos non securus excepit. In turba multorum inuocantium, ego illi potissima cura fui. tantum aliis vacauit, quantum mea valetudo permiserat. Huic ego non tamquam medico, sed tamquam amico, obligatus sum. Alter rursus in docendo, & laborem & tædium tulit, præter illa quæ præcipientibus in commune dicuntur, aliqua instillauit ac tradidit, hortando bonam indolem erexit, & modò laudibus fecit animum, modò ad-

monitionibus discussit desidiam. Tum ingenium latens & pigrum, iniectâ (vt ita dicam) manu, extraxit: nec quæ sciebat, malignè dispensauit, quò diutiùs esset necessarius, sed cupiit, si posset, vniuersa transfundere. Ingratus sum, nisi illum inter gratissimas necessitudines diligo.

CAP. XVII. Sordidissimorum quoque artificiorum institoribus supra constitutum aliquid adiecimus, si nobis opera illorum enixior visa est: & gubernatori, & opifici vilissimæ mercis, & in diem se locanti corollarium aspersimus. In optimis verò artibus quæ vitam aut conseruant, aut excolunt, qui nihil se plus existimat debere quàm pepigit, ingratus est. Adijce, quòd talium studiorum traditio miscet animos. hoc cùm factum est, tam medico quàm præceptori pretium operæ soluitur, animi debetur.

CAP. XVIII. Plato cùm flumen naue transisset, nec ab illo quidquam portitor exegisset, honori hoc suo datum credens, dixit positum illi esse apud Platonem officium. Deinde paullopòst, cùm alium atque alium gratis eâdem transueheret sedulitate, negauit illi iam apud Platonem positum officium. Nam vt tibi debeam aliquid, pro eo quod præstas, debes non tantùm mihi præstare, sed tamquam mihi. non potes ob id quemquam appellare, quod spargis in populum.

Quid ergo? nihil debetur pro hoc? Nihil, tamquam ab vno. cum omnibus soluam, quod tibi cum omnibus debeo.

CAP. XIX. Negas, inquit, vllum dare beneficium eum, qui me gratuitâ naue per flumen Padum tulit? nego. aliquid boni facit, beneficium non dat. Facit enim suâ caussâ, aut vtique non meâ. Ad summam, ne ipse quidem se mihi beneficium iudicat dare: sed aut reipub. aut viciniæ, aut ambitioni suæ præstat: & pro hoc aliud quoddam commodum expectat, quàm quod à singulis recepturus est. Quid ergo, inquit, si Princeps ciuitatem dederit omnibus Gallis, si immunitatem Hispanis, nihil hoc nomine singuli debebunt? Quid ni debeant? debebunt autem non tamquam proprium beneficium, sed tamquam publici partem. Nullam, inquit, habuit cogitationem mei. Illo tempore, quo vniuersis proderat, noluit mihi propriè ciuitatem dare: nec in me direxit animum. Ita quare ei debeam qui me sibi non substituit, cùm facturus esset quod fecit? Primùm, cùm cogitauit Gallis omnibus prodesse, & mihi cogitauit prodesse. eram enim Gallus: & me, etiam si non meâ, publicâ tamen notâ comprehendit. Deinde ego quoq; illi non tamquam proprium debebo, sed quomodo vnus è populo: non tamquam pro me soluam, sed tamquam pro patria conferam.

Cap. XX. Si quis patriæ meæ pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hos æs alienum profitebor; aut candidatus, aut reus: ad exsoluendum tamen hoc, portionem meam dabo. Sic istius muneris quod vniuersis datur, debitorem me nego: quia mihi dedit quidem, sed non propter me: & mihi quidem, sed nesciens an mihi daret: nihilominus aliquid mihi dependendum sciam, quia ad me quoque circuitu longo peruenit. Propter me factum debet esse, quod me obliget. Isto, inquit, modo, nec Lunæ nec Soli quidquam debes. non enim propter te mouentur. Sed cùm in hoc moueantur, vt vniuersa conseruent, & pro me mouentur: vniuersorum enim pars sum. Adiice nunc, quòd nostra, & horum conditio, dissimilis est. Nam qui mihi prodest, vt per me prosit & sibi, non dedit beneficium: quia me instrumentum vtilitatis suæ fecit. Sol autem & Luna etiam si nobis prosunt, non in hoc tamen prosunt, vt per nos prosint sibi. quid enim nos illis conferre possumus?

Cap. XXI. Sciam, inquit, Solem ac Lunam nobis velle prodesse, si nolle potuerint. illis autem non licet non moueri. ad summam, consistat, & opus suum intermittant. Hoc vide quot modis refellatur. Non ideò minus vult, qui non

potest nolle. imò magnum argumentum est firmæ voluntatis, ne mutare quidem posse. Vir bonus non potest non facere, quod facit: non enim erit bonus, nisi fecerit. ergo nec bonus vir beneficium dat, quia facit quod debet: non potest autem non facere, quod debet. Prætereà multum interest, vtrùm dicas, Non potest hoc non facere, quia cogitur: an, Non potest nolle. Nam si necesse est illi facere, non debeo ipsi beneficium, sed cogenti. Si necesse est illi velle ob hoc, quia nihil habet melius quod velit, ipse se cogit. Ita quod tamquam coacto non deberem, tamquam cogenti debeo. Desinant, inquit, velle. Hoc loco tibi occurrat, Quis tam demens est, vt eam neget voluntatem esse, cui non est periculum desinendi, vertendique se in contrarium: cùm ex diuerso nemo æquè videri debeat velle, quàm cuius voluntas vsque eò certa est, vt æterna sit? An si is quoque vult, qui potest statim nolle, is non videbitur velle, in cuius naturam non cadit nolle?

CAP. XXII. Agedum, inquit, si possunt, resistant. Hoc dicis, Omnia ista ingentibus interuallis diducta, & in custodiam vniuersi disposita, stationes suas deserant, subitâ confusione rerum sidera sideribus incurrant, & ruptâ rerum concordiâ in ruinam diuina labantur, con-

textuſque velocitatis citatiſſimæ, in tot ſæcula promiſſas vices in medio itinere deſtituat, & quæ nunc eunt alternis redeuntque opportunis libramentis, mundum ex æquo temperantia, repentino concrementur incendio, & ex tanta varietate ſoluantur, atque eant in vnum omnia. Ignis cuncta poſſideat, quem deinde pigra nox occupet, & profunda vorago tot deos ſorbeat. Eſt tanti, vt tu coarguaris, iſta concidere? Proſunt tibi etiam inuito, euntque iſta tuâ cauſsâ, etiamſi maior illis alia, ac prior cauſſa eſt.

Cap. XXIII. Adijce nunc, quòd non externa cogunt deos, ſed ſua illis in legem æterna voluntas eſt. ſtatuerunt, quæ non mutarent. Itaque non poſſunt videri facturi aliquid, quamuis nolint: quia quidquid deſinere non poſſunt, perſeuerare voluerunt: nec vmquam primi conſilij deos pœnitet. Sine dubio ſtare illis & deſciſcere in contrarium, non licet: ſed non ideò, quia vis ſua illos in propoſito tenet, ex imbecillitate permanent: ſed quia non licet ab optimis aberrare, & ſic ire decretum eſt. In primâ autem illâ conſtitutione, cùm vniuerſa diſponerent, etiam noſtra viderunt, rationemque hominis habuerunt. Itaque non poſſunt videri ſuâ tantùm cauſsâ decurrere, & explica-

re opus suum: quia pars operis sumus & nos. Debemus ergo & Soli, & Lunæ, & cæteris cœlestibus beneficium: quia etiamsi potiora illis sunt, in quæ oriuntur, nos tamen in maiora ituri iuuant. Adijce, quòd destinato iuuant: ideoque obligati sumus, qui non in beneficium ignorantium incidimus; sed hæc quæ accipimus, accepturos scierunt: & quamquam maius illis propositum sit, maiorque actus sui fructus, quàm seruare mortalia: tamen in nostras quoque vtilitates à principio rerum præmissa mens est, & is ordo mundo datus, vt appareat curam nostri non inter vltima habitam. Debemus parentibus nostris pietatem: & multi non vt gignerent, coierunt. Dij non possunt videri nescisse, quid effecturi essent, cùm omnibus alimenta protinus, & auxilia prouiderint: nec eos per negligentiam genuere, quibus tam multa genuerant. Cogitauit enim nos antè natura, quàm fecit: nec tam leue opus sumus, vt illi potuerimus excidere. Vide quantum nobis permiserit, quàm non intra homines humani imperij conditio sit. vide inquantum corporibus vagari liceat, quæ non coërcuit fine terrarum, sed omnem in partem sui misit. vide, animi quantum audeant, quemadmodum soli aut nouerint deos, aut quærant, & mente in altum datâ diuina comitentur.

Scias non esse hominem tumultuarium. & incogitatum opus. Inter maxima rerum suarum, natura nihil habet quo magis glorietur, aut certè cui glorietur. Quantus iste furor est, controuersiam diis muneris sui facere? Quomodo aduersus eos hic erit gratus, quibus gratia referri sine impendio non potest, qui negat ab his accepisse se, à quibus cummaximè accipit, qui & semper daturi sunt, & numquam recepturi? Quanta autem peruersitas, ob hoc alicui non debere, quia etiam inficianti benignus est: & continuationem ipsam, seriemque beneficij, argumentum vocare necessariò dantis? Nolo. sibi habeat. quis illum rogat? & omnes alias impudentis animi voces his adstrue. Non ideò de te minùs meretur is, cuius liberalitas ad te etiam dum negas peruenit: cuiusque beneficiorum, vel hoc maximum, quòd etiam querenti daturus est.

CAP. XXIV. Non vides, quemadmodum teneram liberorum infantiam parentes ad salubrium rerum patientiam cogant? Flentium corpora, ac repugnantium, diligenti curâ fouent: & ne membra libertas immatura detorqueat, in rectum exitura constringunt: & mox liberalia studia inculcant, adhibito timore nolentibus. Ad vltimum, audacem iuuentam frugalitati, pudori,

moribus bonis, si parùm sequitur, coactam applicant. Adolescentibus quoque, ac iam potentibus sui, si remedia metu aut intemperantiâ reijciunt, vis adhibetur ac seruitus. Itaque beneficiorum maxima sunt, quæ à parentibus accipimus, dum aut nescimus, aut nolumus.

CAP. XXV. His ingratis, & repudiantibus beneficia, non quia nolunt, sed ne debeant, similes sunt ex diuerso nimis grati: qui aliquid incommodi precari solent his quibus obligati sunt, aliquid aduersi, in quo affectum memorem accepti beneficij approbent. An hoc rectè faciant, & piâ voluntate, quæritur: quorum animus simillimus est prauo amore flagrantibus, qui amicæ suę optant exilium, vt desertam fugientemque comitentur: optant inopiam, vt magis desideranti donent: optant morbum, vt assideant: & quidquid inimicus optaret, amantes vouent. Ferè idem itaque exitus est odij, & amoris insani. Tale quiddam & his accidit, qui amicis incommoda optant, quæ detrahant, & ad beneficium iniuriâ veniunt: cùm satius sit vel cessare, quàm per scelus officio locum quærere. Quid si gubernator à diis tempestates infestissimas, & procellas petat, vt gratior ars sua periculo fiat? quid si imperator deos oret, vt magna vis hostiũ circumfusa castris, fossas subito impetu compleat, & vallum

vallum trepidante exercitu conuellat, & in ipsis portis infesta signa constituat, quò maiore cum gloria rebus lapsis profligatisque succurrat? Omnes isti beneficia sua detestabili viâ ducunt, qui deos contra eum aduocant, cui ipsi affuturi sunt, & antè illos sterni, quàm erigi volunt. Inhumana ista, & peruersè grati animi natura est, contra eum optare, cui honestè deesse non possis.

Cap. XXVI. Non nocet illi votum meum, inquit, quia simul opto & periculum, & remedium. Hoc dicis, non nihil te peccare, sed minus quàm si sine remedio periculum optares. Nequitia est, vt extrahas, mergere; euertere, vt suscites; vt emittas, includere. Non est beneficium, iniuriæ finis: nec vmquam id detraxisse meritum est, quod ipse qui detraxit, intulerat. Non vulneres me malo, quàm sanes. potes inire gratiam, si quia vulneratus sum, sanas: non, si vulneras, vt sanandus sim. Nunquam cicatrix, nisi collata vulneri, placuit: quod ita coisse gaudemus, vt non fuisse mallemus. Si hoc ei optares, cuius nullum beneficium haberes, inhumanum erat votum: quanto inhumaniùs ei optas, cui beneficium debes?

Cap. XXVII. Simul, inquit, vt possim ferre illi opem, precor. Primùm, vt te in mediâ parte voti tui occupem,

iam ingratus es. nondum audio quid illi velis præstare: scio quid illum velis pati. Sollicitudinem illi & metum, & maius aliquod imprecaris malum. optas vt ope indigeat: hoc contra illum est. optas vt tuâ indigeat ope: hoc pro te est. non succurrere vis illi, sed soluere. Qui sic properat, ipse solui vult, non soluere. Ita quod vnum in voto tuo honestum videri poterat, turpe & ingratum est, nolle debere. optas enim, non vt tu facultatem habeas referendæ gratiæ, sed vt ille necessitatem implorandæ. Superiorem te facis, & quod nefas est, benè meritum ad pedes tuos mittis. quanto satius est, honestâ voluntate debere, quàm per malam rationem soluere? Si inficiareris quod acceperas, minùs peccares: nihil enim nisi quod dederat, amitteret: nunc vis illum subiici tibi iacturâ rerum suarum, & status mutatione in id deuocari, vt infra beneficia sua iaceat. Gratum te reputabo? coram eo, cui prodesse vis, opta. Votum tu istud vocas, quod inter gratum & inimicum potest diuidi? quod non dubites aduersarium & hostem fecisse, si extrema taceantur? Hostes quoque optauerunt capere quasdam vrbes, vt seruarent: & vincere quosdam, vt ignoscerent. nec ideò non hostilia vota: in quibus, quod mitissimum est, post crudelitatem venit. Denique qualia esse lu-

dicas vota, quæ nemo tibi minùs volet, quàm is pro quo fiunt, ſuccedere? peſſimè cum eo agis, cui vis à diis noceri, à te ſuccurri: iniquè cum ipſis diis. Illis enim duriſſimas partes imponis, tibi humanas. vt tu proſis, dij nocebunt? Si accuſatorem ſubmitteres, quem deinde remoueres, ſi aliquâ illum lite implicares, quam ſubinde diſcuteres; nemo de tuo ſcelere dubitaret: quid intereſt, vtrùm iſtud fraude tentetur, an voto? niſi quòd potentiores illi aduerſarios quæris. Non eſt quod dicas: Quam enim illi iniuriam facio? Votum tuum aut ſuperuacuum eſt, aut iniurioſum: imò iniurioſum, etiamſi irritum. Quidquid non efficis, Dei munus eſt: iniuria verò, quidquid optas. Sat eſt. tibi non aliter debemus iraſci, quàm ſi feceris.

Cap. XXVIII. Si vota, inquit, valuiſſent, & in hoc valuiſſent, vt tutus eſſes. Primùm, certum mihi optas periculum ſub incerto auxilio. deinde vtrũque certum puta: quod nocet, prius eſt. Præterea tu conditionem voti tui noſti: me tempeſtas occupauit, portus ac præſidij dubium. Quantum exiſtimas tormentum, etiamſi accepero, eguiſſe? etiamſi ſeruatus fuero, trepidaſſe? etiamſi abſolutus fuero, cauſſam dixiſſe? Nullius metus tam gratus eſt finis, vt non gratior ſit ſolida & inconcuſſa ſecuritas. Opta, vt

reddere mihi beneficium possis, cùm opus erit, non vt opus sit. Si esset in tuâ potestate quod optas, ipse fecisses.

CAP. XXIX. Quanto hoc honestius votum est? Opto in eo statu sit, quo semper beneficia distribuat, nunquam desideret. Sequatur illum materia, quâ tam benignè vtitur largiendo iuuandoque, vt nunquam illi sit dandorum beneficiorum inopia, datorum pœnitentia. Naturam per se pronam ad humanitatem, ad misericordiam, & clementiam, irritet ac prouocet turba gratorum: quos illi & habere contingat, nec experiri necesse sit. Ipse nulli implacabilis sit, ipsi nemo placandus. tam æquali in eum fortuna indulgentiâ perseueret, vt nemo in illum possit esse, nisi conscientiâ gratus. Quanto hæc iustiora vota sunt, quæ te in nullam occasionem differunt, sed gratum statim faciunt? Quid enim prohibet referre gratiam prosperis rebus? quàm multa sunt, per quæ quidquid debemus, reddere etiam felicibus possumus? fidele consilium, assidua conuersatio, sermo comis, & sine adulatione iucundus; aures, si deliberare velit, diligentes; tutæ, si credere; conuictus familiaritas. Neminem tam altè secunda posuerunt, vt non illi eò magis amicus desit, quia nihil absit.

CAP. XXX. Ista tristis, & omni voto submouenda occasio, ac procul re-

pellenda. vt gratus esse possis, iratis diis opus est? Nec ex hoc quidem peccare te intelligis, quòd meliùs cum eo agitur, cui ingratus es? Propone in animo tuo carcerem, vincula, sordes, seruitutem, bellum, egestatem: hæ sunt occasiones tui voti. si quis tecum contraxit, per ista dimittitur. Quin potiùs cum potentem esse velis, cui plurimum debes, & beatum? Quid enim (vt dixi) vetat, te referre etiam summâ felicitate præditis gratiam? cuius plena tibi occurret & varia materia. Quid? tu nescis debitum etiam locupletibus solui? Nec te inuitum distringam: Omnia sanè excluserit opulenta felicitas; monstrabo tibi, cuius rei inopiâ laborent magna fastigia, quid omnia possidentibus desit. Scilicet ille, qui verum dicat, & hominem inter mentientes stupentem, ipsaque consuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductum, vindicet à consensu concentuque falsorum. Non vides quemadmodum illos in præceps agat exstincta libertas, & fides in obsequium seruile submissa, dum nemo ex animi sui sententia suadet, dissuadetque, sed adulandi certamen est, & vnum amicorum omnium officium, vna contentio, quis blandissimè fallat? Ignorauêre vires suas, & dum se tam magnos quàm audiunt, credunt, attraxêre superuacua, & in discrimen re-

rum omnium peruentura bella: vtilem & necessariam rupêre concordiam: secuti iram, quam nemo reuocabat, multorum sanguinem hauserunt, fusuri nouissimè suum, dum vindicant inexplorata pro certis, flectique non minùs existimant turpe quàm vinci, & perpetua credunt, quæ in summum perducta maximè nutant. Ingentia super se ac suos regna fregerunt, nec intellexerunt, in illâ scenâ, & vanis & citò diffluentibus bonis refulgente, ex eo tempore ipsos nihil non aduersi expectare debuisse, ex quo nihil veri audire potuerunt.

Cap. XXXI. Cùm bellum Græciæ indiceret Xerxes, animum tumentem, oblitumque quàm caducis confideret, nemo non impulit. Alius aiebat, non laturos nuncium belli, & ad primam aduentus famam, terga versuros: alius, nihil esse dubij, quin illâ mole non vinci solùm Græcia, sed obrui posset: magis verendum, ne vacuas desertasque vrbes inuenirent, & profugis hostibus vastæ solitudines relinquerentur, non habituris, vbi tantas vires exercere possent. Alius, illi vix rerum naturam sufficere, angusta esse classibus maria, militi castra, explicandis equestribus copiis campestria, vix patere cœlum satis ad emittenda omni manu tela. Cùm in hunc modum multa vndique iactarentur, quæ hominem ni-

miâ æstimatione sui furentem concitarent, Demaratus Lacedæmonius solus dixit, ipsam illam quâ sibi placeret multitudinem indigestam & grauem, metuendam esse ducenti: non enim vires, sed pondus habere: immodica numquam regi posse; nec diu durare, quidquid regi non potest. In primo, inquit, statim monte Lacones obiecti, dabunt tibi sui experimentum. Tot ista gentium millia trecenti morabuntur, hærebunt in vestigio fixi, & commissas sibi angustias tuebuntur, & corporibus obstruent. tota illos Asia non mouebit loco. tantas minas belli, & pænè totius generis humani ruentis impetum, paucissimi sustinebunt. Cùm te mutatis legibus suis natura transmiserit, in semitâ hærebis, & æstimabis futura damna, cùm putaueris quanti Thermopylarum angusta constiterint. Scies te fugari posse, cùm scieris posse retineri. Cedent quidem tibi pluribus locis, velut torrentis modo ablati, cuius cum magno terrore prima vis defluit: deinde hinc atque illinc coorientur, & tuis te viribus prement. Verum est quod dicitur, maiorem belli apparatum esse, quàm qui recipi ab his regionibus possit, quas oppugnare constituis. Sed hæc res contra nos est: ob hoc ipsum te Græcia vincet, quia non capit. vti toto te non potes. Præterea, quæ vna rebus salus est, occurrere ad

primos rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labantia. Multò antè vinceris, quàm victum esse te sentias. Ceterùm non est, quòd exercitum tuum ob hoc sustineri putes non posse, quia numerus eius duci quoque ignotus est. Nihil tam magnum est, quod perire non possit: cui nascitur in perniciem, vt alia quiescant, ex ipsâ magnitudine suâ caussa. Acciderunt quæ Demaratus prædixerat. Diuina atque humana impellentem, & mutantem quidquid obstiterat, trecenti stare iusserunt: stratusque per totam passim Græciam Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba distaret. Itaque Xerxes pudore, quàm damno miserior, Demarato gratias egit, quòd solus sibi verum dixisset, & permisit petere quod vellet: petit ille, vt Sardes maximam Asiæ ciuitatem curru vectus intraret, rectam capite tiaram gerens. id solis datum regibus. Dignus fuerat præmio, antequam peteret: sed quàm miserabilis gens, in quâ nemo fuit, qui verum diceret regi, nisi qui non dicebat sibi?

CAP. XXXII. Diuus Augustus filiam intra pudicitię maledictum impudicam relegauit, & flagitia Principalis domus in publicum emisit: admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comessationibus ciuitatem, forum

ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiæ in stupra placuisse, quotidianum ad Marsyam concursum: cùm ex adulterá in quæstuariam versa, ius omnis licentiæ sub ignoto adultero peteret. Hæc tam vindicanda Principi quàm tacenda (quia quarumdam rerum turpitudo etiam ad vindicantem redit) parùm potens iræ publicauerat. Deinde cùm, interposito tempore, in locum iræ subiisset verecundia, gemens, quòd non illa silentio pressisset, quæ tamdiu nescierat, donec loqui turpe esset, sæpè exclamauit; Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa, aut Mecænas vixisset. Adeò tot habenti millia hominum, duos reparare difficile est. Cæsæ sunt legiones; & protinus scriptæ. fracta classis; & intra paucos dies natauit noua. sæuitum est in opera publica ignibus, surrexerunt meliora consumptis. totâ vitâ, Agrippæ & Mecænatis vacauit locus. Quid putem? defuisse similes qui assumerentur, an ipsius vitium fuisse, qui maluit queri, quàm quærere? Non est quod existimemus, Agrippam & Mecænatem solitos illi vera dicere: qui si vixissent, inter dissimulantes fuissent. Regalis ingenij mos est, in præsentium contumeliam, amissa laudare, & his virtutem dare vera dicendi, à quibus iam audiendi periculum non est.

Gg v

Cap. XXXIII. Sed vt me ad propositum reducam, vides quàm facile sit, gratiam referre felicibus, & in summo humanarum opum positis. Dic illis non quod volunt audire, sed quod audisse semper volent: plenas aures adulationibus, aliquando vera vox intret: da consilium vtile. Quæris, quid felici præstare possis? effice, ne felicitati suæ credat: vt sciat illam multis & fidis manibus continendam. Parum in illum contuleris, si illi semel stultam fiduciam permansuræ semper potentiæ excusseris, docuerisque mobilia esse quæ dedit casus, & maiore cursu fugere quàm veniunt: nec his portionibus, quibus ad summa peruentum est, retrò iri? sæpè inter fortunam maximam & vltimam nihil interesse? Nescis quantum sit pretium amicitiæ, si non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantùm, sed sæculis raram: quæ non aliubi magis deest, quàm vbi creditur abundare. Quid? istos tu libros, quos vix nomenclatorum complectitur aut memoria, aut manus, amicorum existimas esse? Non sunt isti amici, qui agmine magno ianuam pulsant, qui in primas & secundas admissiones digeruntur. Consuetudo ista vetus est regibus, regesque simulantibus, populum amicorum describere. Est proprium superbiæ, magno æsti-

mare introitum, ac tactum sui liminis; pro honore dare, vt ostio suo propiùs assideas, vt gradum prior intra domum ponas, in quâ deinceps multa sunt ostia, quæ receptos quoque excludunt.

Cap. XXXIV. Apud nos primi omnium C. Gracchus & mox Liuius Drusus instituerunt segregare turbam suam, & alios in secretum recipere, alios cum pluribus, alios cum vniuersis. Habuerunt itaque isti amicos primos, habuerunt & secundos, numquam veros. Amicum vocas, cuius disponitur salutatio? aut potest huius tibi patere fides, qui per fores malignè apertas non intrat, sed illabitur? Huic peruenire vsque ad distringendam libertatem licet, cuius vulgare & publicum verbum & promiscuum ignotis, Ave, non nisi suo ordine emittitur? Ad quemcumque itaque istorum veneris, quorum salutatio vrbem concutit, scito, etiam si animaduerteris obsessos ingenti frequentiâ vicos, & commeantium in vtramque partem cateruis itinera compressa, tamen venire te in locum hominibus plenum, amicis vacuum. In pectore amicus, non in atrio quæritur. illo recipiendus est, illic retinendus, & in sensus recondendus. Hoc doce, gratus es. Malè de te existimas, si inutilis es, nisi afflicto; si rebus bonis superuacuus. Quemadmodum te & in dubiis, & in ad-

uersis, & in lætis sapienter geris, vt dubia prudenter tractes, aduersa fortiter, læta moderatè: ita in omnia vtilem te amico exhibere potes. Aduersa eius si nec deserueris, nec optaueris, multa nihilominus, vt non optes, in tantâ varietate, quæ tibi materiam exercendæ fidei præbeant, incident. Quemadmodum qui optat diuitias alicui in hoc, vt illarum partem ipse ferat; quamuis pro illo videatur optare, sibi prospicit: sic qui optat amico aliquam necessitatem, quam adiutorio suo fideque discutiat, quod est ingrati, se illi præfert, & tanti æstimat illum miserum esse, vt ipse gratus sit, & ob hoc ipsum ingratus est. Exonerare enim se vult, & vt graui sarcinâ liberare. Multum interest, vtrùm properes referre gratiam, vt reddas beneficium; an, vt ne debeas. Qui reddere vult, illius se commodo aptabit; & idoneum illi venire tempus volet: qui nihil aliud quàm ipse liberari vult, quacunque ad hoc cupiet peruenire, quod est pessimæ voluntatis.

CAP. XXXV. Ista, inquam, nimia festinatio ingrati est. id apertiùs exprimere non possum, quàm si repetiuero quod dixi. Non vis reddere acceptum beneficium, sed effugere. Hoc dicere videris; Quando isto carebo? quocunque modo mihi laborandum est, ne isti obligatus

sim. Si optares vt illi solueres de suo, multum abesse videreris à grato; hoc quod optas, iniquius est. Exsecraris enim illum, & caput sanctum tibi, dirâ imprecatione defigis. Nemo, vt existimo, de immanitate animi tui dubitaret, si apertè illi paupertatem, si captiuitatem, si famem ac metum imprecareris. At quid interest, vtrùm vox ista tua sit, an votum? Sanus aliquid horum opta. I nunc, & hoc esse grati puta, quod ne ingratus quidem faceret, qui modò non vsque in odium, sed tantùm ad infitiationem beneficij perueniret.

Cap. XXXVI. Quis pium dicet Æneam, si patriam capi voluerit, vt captiuitate patriam eripiat? Quis Siculos iuuenes, vt bona liberis exempla monstrarent, si optauerunt vt Ætna immensâ ignium vi supra solitum ardens, daret ipsis occasionem exhibendæ pietatis, ex medio parentibus incendio raptis? Nihil debet Scipioni Roma, si Punicum bellum vt finiret, perseuerare maluit: nihil Deciis, quòd morte patriam seruauerunt, si priùs optauerant, vt deuotioni fortissimæ locum vltima rerum necessitas faceret. Grauissima infamia est medici, opus quærere. Multi quos auxerant morbos, & irritauerant, vt maiore gloriâ sanarent, non potuerunt discutere, aut cum magnâ miserorum vexatione vicerunt.

CAP. XXXVII. Callistratum aiunt, ita certè Hecaton auctor est, cùm in exilium iret, in quod multos simul cum illo seditiosa ciuitas & intemperanter libera expulerat, optante quodam, vt Atheniensibus necessitas restituendi exules esset, abominatum talem reditum. Rutilius noster animosiùs. cùm enim quidam illum consolaretur, & diceret instare arma ciuilia: breui futurum, vt omnes exules reuerterentur: Quid tibi, inquit, mali feci, vt mihi peiorem reditum, quàm exitum optares? Malo, vt patria exilio meo erubescat, quàm reditu mœreat. Non est istud exilium, cuius neminem non magis, quàm damnatum, pudet. Quemadmodum illi seruauerunt bonorum ciuium officium, qui reddi sibi penates suos noluerunt clade communi, quia satius erat duos vnico malo affici, quàm omnes publico: ita non seruat grati hominis affectum, qui benè de se merentem difficultatibus vult opprimi, quas ipse submoueat: qui etiam si benè cogitat, malè precatur. Ne in patrocinium quidem, nedum in gloriam est, incendium exstinxisse quod feceris.

CAP. XXXVIII. In quibusdam ciuitatibus, impium votum sceleris vicem tenuit. Demades certè Athenis, eum qui necessaria funeribus venditabat, damnauit, cùm probasset magnum lu-

crum optasse: quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Quæri tamen solet, an meritò damnatus sit. Fortasse optauit, non vt multis venderet, sed vt carè: vt paruo sibi constarent, quæ vendirurus esset. Cùm constet negotiatio ex empto & vendito, quare votum eius in vnam partem trahis, cùm lucrum ex vtraque fit? Præterea omnes licet, qui in ista negotiatione sunt, damnes: omnes enim idem volunt, idem intra se optant. Magnam hominum partem damnabis. cui enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat. agricolam annonæ caritas erigit. eloquentiæ exoptat pretium litium numerus. medicis grauis annus in quæstu est. institores delicatarum mercium, iuuentus corrupta locupletat. nullâ tempestate, nullo igne lædantur tecta: iacebit opera fabrilis. Vnius votum deprehensum est, omnium simile est. An tu Arruntium, & Aterium, & ceteros qui captandorum testamentorum artem professi sunt, non putas eadem habere, quæ designatores & libitinarios, vota? illi tamen quorum mortes optent, nesciunt: hi familiarissimum quemque, ex quo propter amicitiam spei plurimum est, mori cupiunt. Illorum damno nemo viuit: hos quisquis differt, exhaurit. Optant ergo, non tantùm vt accipiant, quod turpi seruitute

meruerunt, ſed etiam vt tributo graui liberentur. Non eſt itaque dubium, quin hi magis quod damnatum eſt in vno, optent: quibus quiſquis morte profuturus eſt, vitâ nocet. Omnium tamen iſtorum tam nota ſunt vota, quàm impunita. Denique ſe quiſque conſulat, & in ſecretum pectoris ſui recedat, & inſpiciat quid tacitus optauerit. quàm multa ſunt vota, quæ etiam ſibi fateri pudet! quàm pauca, quæ facere coram teſte poſſimus!

Cap. XXXIX. Sed non quidquid reprehendendum, etiam damnandum eſt: ſicut hoc votum amici, quod in manibus eſt, malè vtentis bonâ voluntate, & in id incidentis, quod euitat. nam dum gratum animum feſtinat oſtendere, ingratus eſt. Hic, ait, in poteſtatem meam recidat, gratiam meam deſideret, ſine me ſaluus, honeſtus, tutus eſſe non poſſit. tam miſer ſit, vt illi beneficij loco ſit, quidquid redditur. Hæc diis audientibus. Circumueniant illum domeſticæ inſidiæ, quas ego poſſim ſolus opprimere. inſtet potens inimicus & grauis, infeſta turba nec inermis; & creditor vrgeat & accuſator.

Cap. XL. Vide quàm ſis æquus, horum optares nihil, ſi tibi beneficium non dediſſet. Vt alia taceam, quæ grauiora committis, peſſima pro optimis referendo, hoc certè delinquis, quòd non

expectas suum cuiusque rei tempus: quod æquè peccat, qui non sequitur, quàm qui antecedit. Quomodo non semper beneficium recipiendum est, sic non vtique reddendum. Si mihi non desideranti redderes, ingratus esses: quanto ingratior es, qui desiderare me cogis? Exspecta. quare subsidere apud te munus meum non vis? quare obligatum molestè fers? quare, quasi cum acerbo fœneratore, signare rationem parem properas? Quid mihi negotium quæris? quid in me deos immittis? quomodo exigeres, qui sic reddis?

Cap. XLI. Ante omnia ergo, Liberalis, hoc discamus, beneficia securè debere, & occasiones reddendorum obseruare, non manu facere: hanc ipsam cupiditatem primo quoque tempore liberandi se, meminerimus ingrati esse. Nemo enim libenter reddit, quod inuitus debet: & quod apud se non vult esse, onus iudicat esse, non munus. Quanto melius ac iustius, in promptu habere merita amicorum: & offerre, non ingerere, nec obæratum se iudicare? quoniam beneficium commune vinculum est, & inter se duos alligat. Dic, Nihil moror, quo minùs tuum reuertatur ad te: opto hilaris accipias. si necessitas alterutri nostrûm imminet, fatoque quodam datum est, vt aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, det potiùs qui solet. Ego para-

tùs ſum: Nulla mora in Turno. oſtendam hunc animum, cùm primum tempus aduenerit: interim dij teſtes ſunt.

CAP. XLII. Soleo, mi Liberalis, notare hunc in te affectum, & quaſi manu prendere, verentis & æſtuantis, ne in vllo officio ſis tardior. Non decet gratum animum ſolicitudo, ſed contrà, ſumma fiducia ſui: & ex conſcientiâ veri amoris, dimiſſa omnis anxietas. Tam cum vitio eſt, recipere quod non debes, quàm non dare quod debes. hoc beneficij primum dati ſit ius, vt recipiendi tempus eligat, qui dedit. At vereor, ne homines de me ſequiùs loquantur. Malè agit, qui famæ, non conſcientię gratus eſt. Duos iſtius rei iudices habes: te, quem non potes fallere; & illum, quem potes. Quid ergo, ſi nulla interuenerit occaſio? ſemper debebo? Debebis: ſed palam debebis, ſed libenter debebis, ſed cum magna voluptate apud te depoſitum intueberis. Pænitet accepti beneficij, quem nondum redditi piget. quare qui tibi dignus viſus eſt, à quo acciperes, indignus videatur, cui debeas?

CAP. XLIII. In magnis erroribus ſunt, qui ingentis animi credunt, proferre, donare, plurium ſinum ac domum replere: cùm iſta interdum non magnus animus faciat, ſed magna fortuna. Neſciunt, quanto maius ac difficilius inte-

rim ſit capere, quàm fundere. Nam vt nihil alteri detraham, quoniam vtrumque vbi ex virtute fit, par eſt: non minoris eſt animi beneficium debere, quàm dare. eò quidem operoſius hoc quàm illud, quò maiore diligentiâ cuſtodiuntur accepta, quàm dantur. Ideò non eſt trepidandum, quàm citò reponamus, nec properandum intempeſtiuè: quia æquè delinquit, qui ad referendam gratiam properat tempore alieno, quàm qui ſuo ceſſat. Poſitum eſt illi apud me. nec illius nomine, nec meo timeo. benè illi cautum eſt. non poteſt hoc beneficium perdere, niſi mecum: imò ne mecum quidem. Egi illi gratias, id eſt, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Præſtet ſe in vtrumque facilem: ſi vult recipere beneficium, referamus, reddamuſque læti. illud apud nos cuſtodiri mauult; quid theſaurum eius eruimus? quid cuſtodiam recuſamus? dignus eſt, cui, vtrum volet, liceat. Opinionem quidem & famam eo loco habeamus, tamquam non ducere, ſed ſequi debeat.

LIBER SEPTIMVS.

CAPVT I.

BONVM, mi Liberalis, habeas animum volo:

In manibus terra. Non hîc te carmine longo,
Atque per ambages & longa exorsa tenebo.

Reliqua hic liber cogit: & exhaustâ materiâ, circumspicio, non quid dicam, sed quid non dixerim. Boni tamen consules quidquid superest, cùm tibi superfuerit. Si voluissem lenocinari mihi, debuit paullatim opus crescere, & ea pars in finem reseruari, quam quilibet etiam satiatus appeteret. Sed quidquid maximè necessarium erat, in primum statim congessi: nunc si quid effugit, recolligo. Nec mehercule, si me interrogas, nimis ad rem existimo pertinere, vbi dicta sint quæ regunt mores, persequi cetera, non in remedium animi, sed in exercitationem ingenij inuenta. Egregiè enim hoc dicere Demetrius Cynicus, vir meo iudicio magnus, etiam si maximis comparetur, solet: Plus prodesse, si pauca præcepta sapientiæ teneas, sed illa in promptu tibi & in vsu sint, quàm si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum. Quemadmodum, inquit, magnus lucta-

tor est, non qui omnes numeros nexusq; perdidicit, quorum vsus sub aduersario rarus est, sed qui in vno se aut altero benè & diligenter exercuit, & eorum occasiones intentus expectat:nec enim refert, quàm multa sciat, si scit quantum victoriæ satis est:sic in hoc studio multa delectant, pauca vincunt. Licèt nescias, quæ ratio Oceanum effundat ac reuocet:quare septimus quisque annus ætati signum imprimat: quare latitudo porticus ex remoto spectantibus, non seruet proportionem suam, sed vltima in angustias coëant, & columnarum nouissima interualla iungantur: quid sit, quod geminorum cõceptum separet, partum iungat. vtrùm vnus concubitus spargatur in duos, an toties concepti sint. cur pariter natis fata diuersa sint, maximisque rerum spatiis distent, quorum inter ortus minimum interest: Non multum tibi nocebit transisse, quæ nec licet scire, nec prodest. Inuoluta veritas in alto latet. Nec de malignitate naturæ queri possumus:quia nullius rei difficilis inuentio est, nisi cuius hic vnus inuentæ fructus est, inuenisse. Quidquid nos meliores beatosque facturum est, aut in aperto, aut in proximo posuit. Si animus fortuita contempsit, si se supra metum sustulit, nec auidâ spe infinita complectitur, sed didicit à se petere diuitias: si deorum hominumque formi-

dinem eiecit, & scit non multum esse ab homine timendum, à Deo nihil: si contemptor omnium, quibus torquetur vita, dum ornatur, eò perductus est, vt illi liqueat, mortem nullius mali esse materiam, multorum finem: si animum virtuti consecrauit, & quacumque vocat illa, planum putat: si sociale animal est, & in commune genitus, mundum vt vnam domum spectat, & conscientiam suam diis aperit, semperque tamquam in publico viuit: si se magis veritus quàm alios, subductus illis tempestatibus, in solido ac sereno stetit: consummauit scientiam vtilem, atque necessariam. reliqua oblectamenta otij sunt. Licet enim iam in tutum retracto animo, ad hæc quoque excurrere, cultum, non robur, ingeniis afferentia.

Cap. II. Hæc Demetrius noster vtraque manu tenere proficientem iubet, hæc nusquam dimittere, imò affigere & partem sui facere, eoque quotidianâ meditatione perduci, vt suâ sponte occurrant salutaria, & vbique ac statim desiderata præsto sint: & sine mora vlla veniat illa turpis honestique distinctio, sciatque nec malum esse vllum nisi turpe, nec bonum nisi honestum. Hac regulâ vitæ opera distribuat: ad hanc legem & agat cuncta, & exigat: miserrimosque mortalium iudicet, in quantis-

cumque opibus refulgebunt, ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet. Dicat ipse sibi: Voluptas fragilis est & breuis: fastidit obiecta: quò auidiùs hausta est, citiùs in contrarium recidens, cuius subinde necesse est aut pæniteat, aut pudeat. In quâ nihil est aut magnificum, aut quod naturam hominis, diis proximi, deceat. res humilis, membrorum turpium ac vilium ministerio veniens, exitu fœda. Ista est voluptas & homine & viro digna, non implere corpus, nec saginare, nec cupiditates irritare, quarum tutissima est quies: sed perturbatione carere, & eâ quæ hominum inter se rixantium ambitus concutit, & eâ quæ intolerabilis ex alto venit, vbi de diis famæ creditum est, vitiisque illos nostris æstimauimus. Hanc voluptatem æqualem, intrepidam, numquam sensuram sui tædium, percipit hic quem deformamus cummaximè: qui, vt ita dicam, diuini iuris atque humani peritus, præsentibus gaudet, ex futuro non pendet. nihil enim firmi habet, qui in incerta propensus est. Magnis itaque curis exemptus, & distorquentibus mentem, nihil sperat, aut cupit, nec se mittit in dubium, suo contentus. Nec illum existimes paruo esse contentum. omnia illius sunt. non sic, quemadmodum Alexandri fuerunt: cui, quamquam in litto-

re maris rubri ſteterat, plus deerat quàm quà venerat. illius ne ea quidem erant, quæ tenebat, aut vicerat, cùm in Oceano Onesicritus præfectus claſſibus præmiſſus explorator erraret, & bella in ignoto mari quæreret. Non ſatis apparebat inopem eſſe, qui extra naturæ terminos arma proferret? qui ſe in profundum, inexploratum & immenſum, auiditate cæcâ prorſus immitteret? Quid intereſt, quot eripuerit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo premat? tantum illi deeſt, quantum cupit.

CAP. III. Nec hoc Alexandri tantùm vitium fuit, quem per Liberi Herculiſque veſtigia felix temeritas egit, ſed omnium quos fortuna irritauit implendo. Cyrum & Cambyſen, & totum regni Perſici ſtemma percenſe. quem inuenies, cui modum imperij ſatietas fecerit? qui non vitam in aliquâ vlteriùs procedendi cogitatione finierit? Nec id mirum eſt. quidquid cupiditati contigit, penitus hauritur & conditur: nec intereſt, quantum in id quod inexplebile eſt, congeras. Vnus eſt ſapiens, cuius omnia ſunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos trans maria legatos, nec metenda in ripis hoſtilibus caſtra, non opportunis caſtellis diſponenda præſidia, non opus eſt legione, nec equeſtribus turmis. Quemadmodum dij immortales regnum

inermes

inermes regunt, & illis rerum suarum ex edito tranquilloque tutela est; ita hic officia sua, quamuis latissimè pateant, sine tumultu obit: & omne humanum genus, potentissimus eius optimusque, infra se videt. Derideas licèt: ingentis spiritus res est, cùm Orientem Occidentemque lustraueris animo, quo etiam remota & solitudinibus interclusa penetrantur, cùm tot animalia, tantam copiam rerum, quas natura beatissimè fundit, aspexeris, emittere hanc Dei vocem: Hæc omnia mea sunt. Sic fit, vt nihil cupiat: quia nihil est extra omnia.

Cap. IV. Hoc ipsum, inquis, volui. teneo te: volo videre, quomodo ex his laqueis, in quos tuâ sponte decidisti, expliceris. Dic mihi. quemadmodum potest aliquis donare sapienti, si omnia sapientis sunt? nam id quoque quod illi donat, ipsius est. Itaque non potest dari beneficium sapienti: cui quidquid datur, de suo datur. atqui dicitis, sapienti posse donari. Idem autem me scito, & de amicis interrogare. Omnia dicitis illis esse communia: ergo nemo quidquam amico donare potest: donat enim illi communia. Nihil prohibet aliquid & sapientis esse, & eius qui possidet, cui datum & assignatum est. iure ciuili omnia regis sunt: & tamen illa quorum ad regem pertinet vniuersa possessio, in singulos dominos descripta

ſunt, & vnaquęque res habet poſſeſſorem ſuum. Itaque dare regi & domum, & mancipium, & pecuniam poſſumus: nec donare illi de ſuo dicimur. Ad reges enim poteſtas omnium pertinet, ad ſingulos proprietas. Fines Athenienſium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter ſe vicini priuatâ terminatione diſtinguunt. & totus ager huius aut illius reipublicæ eſt: pars deinde ſuo domino quæque cenſetur. ideoque donare agros noſtros reip. poſſumus, quamuis illius eſſe dicantur: quia aliter illius ſunt, aliter mei. Numquid dubium eſt, quin ſeruus cum peculio, domini ſit? dat tamen domino ſuo munus. Non enim ideò nihil habet ſeruus, quia non eſt habiturus, ſi dominus illum habere noluerit: nec ideò non eſt munus, cùm volens dedit, quia potuit eripi, etiamſi noluiſſet. * Quemadmodum probemus omnia (nunc enim omnia ſapientis eſſe, inter nos conuenit) illud quod quæritur colligendum eſt, quomodo liberalitatis materia aduerſus eum ſuperſit, cuius vniuerſa eſſe conceſſimus. Omnia patris ſunt, quæ in liberorum manu ſunt: quis tamen neſcit, donare aliquid & filium patri? Omnia deorum ſunt: tamen diis poſuimus donum, & ſtipem iecimus. Non ideò quod habeo, meum non eſt, ſi tuum eſt: poteſt enim idem eſſe meum & tuum. Is, inquis, cuius

proſtitutæ ſunt, leno eſt: omnia autem ſapientis ſunt, inter omnia autem & proſtitutæ ſunt: ergo & proſtitutæ ſapientis ſunt. leno autem eſt, cuius proſtitutę ſunt: ergo ſapiens eſt leno. Sic illum vetant emere. dicunt enim: Nemo rem ſuam emit: omnia autem ſapientis ſunt: ergo ſapiens nihil emit. Sic vetant & mutuum ſumere, quia nemo vſuram pro pecuniâ ſuâ pendit. Innumerabilia ſunt, per quæ cauillantur, cùm pulcherrimè, quid à nobis dicatur, intelligant.

Cap. V. Enimuero ſic omnia ſapientis eſſe dico, vt nihilominus proprium quiſque in rebus ſuis dominium habeat: quemadmodum ſub optimo rege, omnia rex imperio poſſidet, ſinguli dominio. Tempus iſtius probandæ rei veniet. interim hoc huic quæſtioni ſat eſt, id quod aliter ſapientis, aliter meum eſt, me poſſe donare ſapienti. Nec mirum eſt, aliquid ei cuius eſt totum, poſſe donari. Conduxi domum à te. in hac aliquid tuum, aliquid meum. res tua eſt: vſus rei tuæ, meus eſt. Itaque nec fructus tanges, colono tuo prohibente, quamuis tuâ in poſſeſſione naſcantur: & ſi annona carior fuerit, aut fames,

Heu fruſtra magnum alterius ſpectabis aceruum,

in tuo natum, in tuo poſitum, in horrea iturum tua. Nec conductum meum,

quamquam ſis dominus, intrabis: nec ſeruum tuum, mercenarium meum abduces: & abs te rhedam ſi conduxero, beneficium accipies, ſi tibi in vehiculo tuo ſedere permiſero. Vides ergo poſſe fieri, vt aliquis accipiendo quod ſuum eſt, munus accipiat.

Cap. VI. In omnibus iſtis quæ modò retuli, vterque eiuſdem rei dominus eſt. quomodo? quia alter rei dominus eſt, alter vſus. Libros dicimus eſſe Ciceronis: eoſdem Dorus librarius ſuos vocat: & vtrumque verum eſt. alter illos tamquam auctor ſibi, alter tamquam emptor aſſerit: ac rectè vtriuſque dicuntur eſſe. Vtriuſque enim ſunt: ſed non eodem modo. ſic poteſt T. Liuius à Doro accipere, aut emere libros ſuos. Poſſum donare ſapienti, quod viritim meum eſt, licèt illius ſint omnia. Nam cùm regio more cuncta conſcientiâ poſſideat, ſingularum autem rerum in vnumquemque proprietas ſit ſparſa; & accipere munus, & debere, & emere, & conducere poteſt. Cæſar omnia habet; fiſcus eius priuata tantùm, ac ſua: & vniuerſa in imperio eius ſunt, in patrimonio propria. Quid eius ſit, quid non ſit, ſine diminutione imperij quæritur. nam id quoque quod tamquam alienum abiudicatur, aliter illius eſt. Sic ſapiens vniuerſa animo poſſidet, iure ac dominio ſua.

CAP. VII. Bion modò omnes sacrilegos argumentis esse colligit, modò neminem. Cùm omnes de saxo deiecturus est, dicit: Quisquis id quod deorum est, sustulit & consumpsit, atque in vsum suum vertit, sacrilegus est: omnia autem deorum sunt: quod quisque ergo tollit, deorum tollit, quorum omnia sunt: ergo quisquis tollit aliquid, sacrilegus est. Deinde cùm effringi templa, & expilari impunè Capitolium iubet: dicit, Nullum sacrilegium esse. quia quicquid sublatum est ex eo loco qui deorum erat, in eum transfertur locum, qui deorum est. Hîc respondetur: Omnia quidem deorum esse, sed non omnia diis dicata. In his obseruari sacrilegium, quę religio numini adscripsit. Sic & totum mundum deorum esse immortalium templum, solum quidem amplitudine illorum ac magnificentiâ dignum: & tamen à sacris profana discerni, & non omnia licere in angulo, cui nomen fani impositum est, quæ sub cælo & conspectu siderum licent. Iniuriam sacrilegus Deo quidem non potest facere, quem extra ictum sua diuinitas posuit: sed tamen punitur, quia tamquam Deo fecit. Opinio illum nostra, ac sua, obligat pœnæ. Quomodo ergo sacrilegus videtur, qui aliquid aufert sacri, etsi quocunque transtulit, quod surripuerat, intra terminos est mundi. Sic & sa-

pienti furtum potest fieri. Aufertur enim illi, non ex his quæ vniuersa habet, sed ex his quibus dominus inscriptus est, quæ viritim ei seruiunt. Illam alteram possessionem agnoscet, hanc nolet habere, etsi poterit: emittetque illam vocem, quam Romanus Imperator emisit, cùm illi ob virtutem & benè gestam Rempub. tantum agri decerneretur, quantum arãdo vno die circuire potuisset: Non est, inquit, vobis eo opus ciue, cui plus opus sit, quàm vni ciui. Quanto maioris viri putas, respuisse hoc munus, quàm meruisse? multi enim fines aliis abstulerunt, sibi nemo constituit.

Cap. VIII. Ergo cùm animum sapientis intuemur, potentem omnium, & per vniuersa dimissum, omnia illius esse dicimus: cùm ad hoc ius quotidianum, si ita res tulerit, capite censebitur. Multum interest, possessio eius animi magnitudine æstimetur, an censu. hæc vniuersa habere, de quibus loqueris, abominabitur. Non referam tibi Socratem, Chrysippum, Zenonem, & ceteros magnos quidem viros, maiores tamen, quia in laudem vetustorum inuidia non obstat. Paullò antè Demetrium retuli: quem mihi videtur rerum natura, nostris tulisse temporibus, vt ostenderet, nec illum à nobis corrumpi, nec nos ab illo corripi posse: virum exactæ (licèt neget ipse) sa-

pientiæ, firmæque in his quæ proposuit constantiæ: eloquentiæ verò eius, quę res fortissimas deceat, non concinnatæ, nec in verba sollicitæ, sed ingenti animo, prout impetus tulit, res suas prosequentis. Huic non dubito, quin prouidentia & talem vitam, & talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum sęculo nostro, aut conuicium deesset.

Cap. IX. Demetrio si res nostras aliquis deorum possidendas velit tradere sub lege certâ, ne liceat donare, affirmauerim repudiaturum, dicturumque: Ego verò me ad istud inextricabile pondus non alligo, nec in altam fæcem rerum hunc expeditum hominem demitto. Quid ad me defers populorum omnium mala? quæ nec daturus quidem acciperem: quoniam multa video, quæ me donare non deceat. Volo sub conspectu meo ponere, quę gentium oculos regumque perstringunt? volo intueri pretia sanguinis, animarumque vestrarum? Prima mihi luxuriæ spolia propone: siue illa vis per ordinem expandere, siue (vt est melius) in vnum aceruum dare. Video elaboratam scrupulosâ distinctione testudinem, & fœdissimorum pigerrimorumque animalium testas, ingentibus pretiis emptas, in quibus ipsa illa quæ placet varietas, subditis medicamentis, in similitudinem veri coloratur. Video istic men-

ſas, & æſtimatum lignum ſenatoris cenſu, eò pretioſius, quò illud in plures nodos, arboris infelicitas torſit. Video iſtic cryſtallina, quorum accendit fragilitas pretium. omnium enim rerum voluptas apud imperitos, ipſo quo fugare debet periculo, creſcit. Video murrhina pocula. parum ſcilicet luxuria magno furit, niſi quod vomant, capacibus gemmis inter ſe propinarent. Video vniones, non ſingulos ſingulis auribus comparatos: iam enim exercitatæ aures oneri ferendo ſunt: iunguntur inter ſe, & inſuper alij binis ſuperponuntur. non ſatis muliebris inſania viros ſubiecerat, niſi bina ac terna patrimonia auribus ſingulis pependiſſent. Video ſericas veſtes, ſi veſtes vocandæ ſunt, in quibus nihil eſt quo defendi aut corpus, aut denique pudor poſſit: quibus ſumptis, mulier parùm liquidò, nudam ſe non eſſe iurabit. Hæc ingenti ſummâ, ab ignotis etiam ad commercium gentibus accerſuntur, vt matronæ noſtræ, ne adulteris quidem plus ſui in cubiculo, quàm in publico oſtendant.

Cap. X. Quid agis auaritia? quot rerum caritate aurum tuum victum eſt? omnia iſta quæ retuli, in maiore honore pretioque ſunt. Nunc volo tuas opes recognoſcere, laminas vtriuſque materiæ, ad quas cupiditas noſtra caligat. At me-

hercule terra, quæ quidquid vtile futurum nobis erat protulit, ista defôdit & mersit, & vt noxiis rebus ac malo gentium in medium prodituris, toto pondere incubuit. Video ferrum ex iisdem tenebris esse prolatum, quibus aurum & argentum; ne aut instrumentum in cædes mutuas deesset, aut pretium. Et adhuc ista aliquam materiam habent: est in quo errorem oculorum animus subsequi possit: video istic diplomata, & syngraphas, & cautiones, vacua habendi simulacra, vmbras quasdam auaritiæ laborantis, per quas decipiant animum, inanium opinione gaudentem. Quid enim ista sunt? quid fœnus, & kalendarium, & vsura, nisi humanæ cupiditatis extra naturam quæsita nomina? Possum de rerum natura queri, quòd aurum argentumque non interiùs absconderit, quòd non illis maius, quàm quod detrahi posset, pondus iniecerit. Quid sunt istæ tabulæ, quid computationes, & venale tempus, & sanguinolentæ centesimæ? voluntaria mala ex constitutione nostrâ pendentia, in quibus nihil est, quod subijci oculis, quod teneri manu possit, inanis auaritiæ somnia. O miserum, si quem delectat sui patrimonij liber magnus, & vasta spatia terrarum colenda per vinctos, & immensi greges pecorum per prouincias ac regna pascendi, & familia bellicosis nationibus maior, &

ædificia priuata laxitatem vrbium magnarum vincentia! Cùm benè ista, per quæ diuitias suas dispofuit ac fudit, circumspexerit, superbumque se fecerit, si quidquid habet, ei quod cupit comparet, pauper est. Dimitte me, & illis diuitiis meis redde. Ego regnum sapientiæ noui, magnum, securum. ego sic omnia habeo, vt omnium sint.

CAP. XI. Itaque cùm C. Cæsar illi ducenta donaret, ridens reiecit, ne dignam quidem summam iudicans, quâ non acceptâ gloriaretur. Dij deæque, quàm pauxillo illum animum aut honorare voluit, aut corrumpere! Reddendum egregio viro testimonium est. Ingentem rem ab illo dici audiui, cùm miraretur dementiam eius, quòd se putasset tanti posse mutari. Si tentare inquit, me constituerat, toto illi fui experiendus imperio.

CAP. XII. Sapienti ergo donari aliquid potest, etiam si sapientis omnia sunt: æquè nihil prohibet, cùm omnia amicis dicamus esse communia, aliquid amico donari. Non enim mihi sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, vt pars mea sit, pars illius: sed quomodo patri matrique communes liberi sunt: quibus cùm duo sunt, non singuli singulos habent, sed singuli binos. Primum omnium iam efficiam, vt

quisquis est iste, qui me in societatem vocat, sciat se nihil mecum habere commune. Quare? quia hoc consortium solum inter sapientes est, inter quos amicitia est. ceteri non magis amici sunt, quàm socij. Deinde pluribus modis communia sunt. Equestria omnium equitum Romanorum sunt. in illis tamen locus meus fit proprius, quem occupaui. hoc si cui cessi, quamuis illi communi re cesserim, tamen aliquid dedisse videor. Quædam quorundam sub certâ conditione sunt. habeo in equestribus locum, non vt vendam, non vt locem, non vt habitem: in hoc tantùm, vt spectem. Proptereà non mentiar, si dicam me habere in equestribus locum: sed cùm in theatrum veni, si plena sunt equestria, & iure habeo locum illic, quia sedere est mihi liberum: & non habeo, quia ab his, cum quibus ius mihi loci commune est, occupatus est. Idem inter amicos puta fieri. Quidquid habet amicus, commune est nobis: sed illius proprium est, qui tenet. vti, illo nolente, non possum. Derides me, inquis. Si quod amici est, meum est, liceat mihi vendere. Non licet. nam nec equestria: & tamen communia tibi cum ceteris equitibus sunt. Non est argumentum, ideò aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius

non potes. Tuum enim eſt, etiam quod ſub lege certâ tuum eſt. Accepi, ſed certè non minùs habes.

CAP. XIII. Ne te traham longiùs, Beneficium maius eſſe non poteſt: ea per quæ beneficium datur, poſſunt eſſe maiora, & plura, in quæ ſe beneuolentia effundat, & ſic ſibi indulgeat, quemadmodum amantes ſolent: quorum plura oſcula, & complexus arctiores, non augent amorem, ſed exercent. Hæc quoque, quæ venit quæſtio, profligata eſt in prioribus: itaque breuiter perſtringetur. Poſſunt enim in hanc, quæ data ſunt aliis, argumenta transferri. Quæritur, an qui omnia fecit, vt beneficium redderet, reddiderit. Vt ſcias, inquit, illum non reddidiſſe, omnia fecit, vt redderet. Apparet ergo, non eſſe id factum, cuius faciendi occaſionem non habuit. Vt creditori ſuo pecuniam non ſoluit is, qui vt ſolueret, vbique quæſiuit, nec inuenit. Quædam eius conditionis ſunt, vt effectum præſtare debeant: quibuſdam pro effectu eſt, omnia attentaſſe, vt efficerent. Si omnia fecit vt ſanaret, peregit medicus partes ſuas. etiam damnato reo, oratori conſtat eloquentiæ officium, ſi omni arte vſus eſt. Laus imperatori etiam victo, & duci redditur, ſi & prudentia, & induſtria, & fortitudo muneribus ſuis functa eſt. Omnia fecit, vt beneficium redderet: obſtitit

illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, sano assidere, felici succurrere: gratiam retulit, etiam si tu beneficium non recepisti. Prætereà, huic intentus semper, & huius rei tempus operiens, qui in hoc multum curæ, multum sedulitatis impendit, plus laborauit, quàm cui citò referre gratiam contigit.

Cap. XIV. Debitoris exemplum dissimile est: cui parum est pecuniam quæsisse, nisi soluit. Illic enim stat acerbus super caput creditor, qui nullum diem gratis occidere patiatur: hîc benignissimus, qui cùm te viderit concursantem & sollicitum atque anxium, dicat: Mitte hanc de pectore curam. Desine tibi molestus instare.. omnia à te habeo. Iniuriam mihi facis, si me quidquam amplius desiderare iudicas. Plenissimè ad me peruenit animus tuus. Dic, inquit, mihi. reddidisse beneficium diceres illum, si gratiam retulisset. Eodem ergo loco est, qui reddidit, & qui non reddidit. Contrà, nunc illud pone, si oblitus esset accepti beneficij, si ne tentasset quidem gratus esse, negares illum gratiam retulisse? At hic diebus noctibusque se lassauit, & omnibus aliis renunciauit officiis, huic vni imminens, & operatus, nequa se fugeret occasio. eodem ergo loco erunt,

ille qui curam referendæ gratiæ abiecit, & hic qui numquam ab illa recessit? iniquus es, si rem à me exigis, cùm videas animum non defuisse. Ad summam, puta, cùm captus esses, me pecuniam mutuatum, rebus meis in securitatem creditoris oppositis, nauigasse hieme iam sæuâ, per infesta latrociniis littora, emensum quidquid periculi afferre potest etiam pacatum mare: peragratis omnibus solitudinibus, cùm quos nemo non fugiebat ego quærerem, tandem ad piratas perueni: & iam te alius redemerat. negabis me gratiam retulisse? etiamsi in illâ nauigatione pecuniam, quam saluti tuæ contraxeram, naufragus perdidi, etiam in vincula quæ detrahere tibi volui, ipse incidi: negabis me retulisse gratiam? At mehercule Athenienses, Harmodium & Aristogitonem, tyrannicidas vocant: & Mucij manus in hostili arâ relicta, instar occisi Porsenæ fuit: & semper contra fortunam luctata virtus, etiam citra effectum propositi operis, enituit. Plus præstitit, qui fugientes occasiones secutus est, & alia atque alia captauit, per quæ referre gratiam posset, quàm is quem, sine vllo sudore, gratum prima fecit occasio.

CAP. XV. Duas, inquit, res ille tibi præstitit, voluntatem, & rem: tu quoque illi duas debes. Meritò istud diceres ei, qui tibi reddidit voluntatem otiosam:

huic verò, qui & vult, & conatur, & nihil intentatum relinquit, non potes dicere, vtrumque enim præstat, quantum in se est. Deinde, non semper numero numerus æquandus est: aliquando vna res pro duabus valet. Itaque in locum rei succedit tam propensa voluntas, & cupida reddendi. Quòd si animus sine re, ad referendam gratiam non valet: nemo aduersus deos gratus est, in quos voluntas sola confertur. Diis, inquit, nihil aliud præstare possumus. Sed si huic quoque, cui referre gratiam debeo, nihil aliud præstare possum: quid est, quare non eo aduersus hominem gratus sim, quo nihil amplius in deos confero?

Cap. XVI. Si tamen quid sentiam quæris, & vis signare responsum: hic beneficium recepisse se iudicet: ille se sciat non reddidisse. Hic illum dimittat: ille se teneat. hic dicat, Habeo: ille respondeat, Debeo. In omni quæstione propositum sit nobis bonum publicum. præcludendæ sunt excusationes ingratis, ad quas refugere possint, & sub quibus infitiationem suam tegere. Omnia feci? fac etiam nunc. Quid tu tam imprudentes iudicas maiores nostros fuisse, vt non intelligerent iniquissimum esse, eodem loco haberi eum qui pecuniam, quam à creditore acceperat, libidine aut aleâ absumpsit, & eum qui incendio, aut latro-

cinio, aut aliquo casu tristiore, aliena cum suis perdidit? nullam excusationem receperunt, vt homines scirent fidem vtique praestandam. Satius enim erat à paucis etiam iustam excusationem non accipi, quàm ab omnibus aliquam tentari. Omnia fecisti vt redderes. Hoc illi satis sit: tibi parum. Nam quemadmodum ille, si enixam & sedulam operam transire pro irrità patitur, cui gratia referatur indignus est: ita tu ingratus es, nisi ei qui voluntatem bonam in solutum accepit, eò libentiùs debes, quia dimitteris. Non rapias hoc, nec testeris: occasiones reddendi nihilominus quaeras. Redde illi, quia repetit; huic, quia remittit: illi, quia malus; huic, quia non malus. Ideòque non est, quòd ad te hanc quaestionem iudices pertinere: an quod beneficium quis à sapiente acceperit, reddere debeat, si ille definit esse sapiens, & in malum versus est. Redderes enim & depositum, quod à sapiente accepisses: & etiam malo redderes creditum: quid est, cur non & beneficium? Quia mutatus est ille, te mutat? Quid? si quid à sano accepisses, aegro non redderes: cùm plus semper imbecillo amico debeamus? & hic aeger est animo: adiuuetur, feratur. stultitia, morbus est animi. Distinguendum hoc, quo magis intelligatur, existimo.

Cap. XVII. Duo sunt beneficia: vnum, quod dare nisi sapiens sapienti non potest: hoc est absolutum & verum beneficium. alterum, vulgare, plebeium, cuius inter nos imperitos commercium est. De hoc non est dubium, quin illi qualiscunque est debeam reddere, siue homicida, siue fur, siue adulter euasit. Habent scelera leges suas. meliùs istos iudex, quàm ingratus, emendat. nemo te malum, quia est, faciat. Malo beneficium proiiciam, bono reddam. huic, quia debeo; illi, ne debeam.

Cap. XVIII. De altero beneficij genere dubitatur, quod si accipere non potui nisi sapiens, ne reddere quidem nisi sapienti possum. Puta enim me reddere. ille non potest recipere: non est iam huius rei capax. scientiam vtendi perdidit. Quid si me remittere manco pilam iubeas? stultum est dare alicui, quod accipere non possit. Vt respondere ab vltimo incipiam: Non dabo illi, quod accipere non poterit: reddam, etiam si accipere non poterit. Obligare enim non possum, nisi accipientem: liberari tantùm, si reddo, possum. Ille vti illo non poterit? viderit. penes illum erit culpa, non penes me.

Cap. XIX. Reddere est, inquit, accepturo tradidisse. Quid enim si cui vinum debeas, & hoc ille infundere reticu-

lo iubeat, aut cribro: reddidisse te dices, aut reddere voles, quod dum redditur, inter duos perit? Reddere, est id quod debeas, ei cuius est, volenti dare. hoc vnum mihi præstandum est. Vt quidem habeat, quod à me accepit, iam vlterioris est curæ. Non tutelam illi, sed fidem debeo: multoque satius est, illum non habere, quàm me non reddere. Et creditori statim in macellum laturo, quod accepit, reddam. etiam si mihi adulteram cui numerem, delegauerit, soluam: & si nummos quos accipiet in sinum suum discinctus fundet, dabo. Reddendum enim mihi est: non seruandum, cùm reddidero, aut tuendum. Beneficij accepti, non redditi custodiam debeo. Dum apud me est, saluum sit. ceterùm licet accipientis manibus effluat, dandum est reposcenti. Reddam bono, cùm expediet; malo cùm petet. Tale, inquit, beneficium, quale accepisti, non illi potes reddere. Accepisti enim à sapiente: stulto reddis. Imò reddo illi, quale nunc potest accipere: nec per me fit deterius, sed per illum. id quod accepi, reddam. Cui si ad sapientiam redierit, reddam quale accepi: dum in malis est, reddam quale ab illo potest accipi. Quid, inquit, si non tantùm malus factus est, sed ferus, sed immanis, qualis Apollodorus, aut Phalaris: & huic beneficium, quod acceperas, reddes? Mutationem sa-

pientis tantam natura non patitur. nam in pessima ab optimis lapsus, necesse est etiam in malo vestigia boni teneat. Numquam in tantum virtus exstinguitur, vt non certiores animo notas imprimat, quàm vt illas eradat vlla mutatio. Feræ inter nos educatæ, cùm in siluas erupe-runt, aliquid mansuetudinis pristinæ retinent: tantumque à placidissimis absunt, quantum à veris feris & numquam humanam manum passis. Nemo in summam nequitiam incidit, qui vmquam hæsit sapientiæ. altiùs infectus est, quàm vt ex toto elui, & transire in colorem alium possit. Deinde interrogo, vtrùm iste ferus sit animo tantùm, an & in perniciem publicam excurrat? Proposuisti enim mihi Apollodorum & Phalarin tyrannum, quorum si naturam habet intra se malus, quidni ego isti beneficium suum reddam, ne quid mihi cum eo sit iuris amplius? Si verò sanguine humano non tantùm gaudet & pascitur, sed & suppliciis omnium ætatum crudelitatem insatiabilem exercet, nec irâ, sed auiditate quadam sæuiendi furit, si in ore parentum filios iugulat, si non contentus simplici morte, distorquet, nec vrit solùm perituros, sed excoquit, si ara eius cruore semper recenti madet: parum est huic beneficium non reddere. Quicquid erat, quo mihi cohæreret, intercisa iuris humani societas absci-

dit. Si præstitisset quidem mihi aliquid, sed arma patriæ meæ inferret: quidquid meruerat, perdidisset, & referre illi gratiam scelus haberetur. si non patriam meam impugnat, sed suæ grauis est, & sepositus à mea gente, suam exagitat: abscidit nihilominus illum tanta prauitas animi. etiam si non inimicum, inuisum mihi efficit: priorque mihi ac potior eius officij ratio est, quod humano generi, quàm quod vni homini debeo.

Cap. XX. Sed quamuis hoc ita sit, & ex eo tempore omnia mihi in illum sint libera, ex quo, corrumpendo fas omne, vt nihil in eum nefas esset, effecerit: illum mihi seruandum modum credam, vt si beneficium illi meum neque vires maiores daturum est in exitium commune, nec confirmaturum quas habet, id autem erit, quod illi reddi sine pernicie publicâ possit, reddam. Seruabo filium eius infantem. quid hoc beneficium obest cuiquam eorum, quos crudelitas eius lacerat? pecuniam quæ satellitem stipendio teneat, non subministrabo. Si marmora & vestes desiderabit, nihil oberit cuiquam id quo luxuria eius instruitur: militem & arma non suggeram. Si pro magno petet munere artifices scænæ, & scorta, & quæ feritatem eius emolliant, libens offeram. Cui triremes & cerastas non mitterem, luso-

rias & cubiculatas, & alia ludibria regum in mari lasciuientium mittam. Et si ex toto eius sanitas desperata fuerit, eâdem manu beneficium omnibus dabo, illi reddam: quando ingeniis talibus vitæ exitus remedium est: optimumque est obire ei, qui ad se numquam rediturus est. Sed hæc rara nequitia est, & semper portenti loco habita, sicut hiatus terræ, & de cauernis maris ignium eruptio. Itaque ab illa recedamus: de his loquamur, quæ detestamur sine horrore. Huic homini malo, quem inuenire in quolibet foro possum, quem singuli timent, reddam beneficium, quod accepi. Non oportet mihi nequitiam eius prodesse, quod in me non est, redeat domum bonus an malus. Quàm diligenter istud excuterem, si non redderem, sed darem? Hic locus fabulam poscit.

Cap. XXI. Pythagoricus quidam emerat à sutore phæcasia, rem magnam, non præsentibus nummis. Post aliquot dies venit ad tabernam, redditurus: & cùm clausam diu pulsaret, fuit qui diceret: Quid perdis operam tuam? sutor ille quem quæris, elatus, combustus est. Quod nobis fortasse molestum est, qui in æternum nostros amittimus: tibi minimè, qui scis futurum, vt renascatur. iocatus in Pythagoricum. At philosophus noster, treis aut quatuor denarios (non

inuitâ manu) domum retulit, subinde concutiens. Deinde cùm reprehendisset hanc suam non reddendi tacitam voluptatē; intelligens arrisisse sibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam, & ait: Ille tibi viuit. tu redde, quod debes. Deinde per clostrum, quâ se commissura laxauerat, quatuor denarios in tabernam inseruit, ac misit, pœnas à se exigens improbæ cupiditatis, ne alieno assuesceret.

CAP. XXII. Quod debes, quære cui reddas: & si nemo poscet, ipse te appella. Malus an bonus sit, ad te non pertinet. Redde & accusa, non oblitus, quemadmodum inter vos officia diuisa sunt. illi obliuio imperata est, tibi meminisse mandauimus. Errat tamen, si quis existimat, cùm dicimus eum qui beneficium dedit, obliuisci oportere, excutere nos illi memoriam rei præsertim honestissimæ. quædam præcipimus vltra modum, vt ad verum & suum redeant. Cùm dicimus, Meminisse non debet: hoc volumus intelligi, prædicare non debet, nec iactare, nec grauis esse. Quidam enim beneficium quod dederunt, omnibus circulis narrant. hoc sobrij loquuntur, hoc ebrij non continent: hoc ignotis ingerunt, hoc amicis committunt. Vt hæc nimia & exprobratrix memoria subsideret, obliuisci eum qui dedit, iussi-

mus, & plus imperando quàm præstari poterat, silentium suasimus.

Cap. XXIII. Quoties parum fiduciæ est in his quibus imperas, amplius est exigendum quàm satis est, vt præstetur quantum satis est. In hoc omnis hyperbole extenditur, vt ad verum mendacio veniat. Itaque qui dixit,

Qui candore niues anteirent, cursibus auras:

quod non poterat fieri, dixit: vt crederetur quantum plurimum posset. Et qui dixit,

His immobilior scopulis, violentior amne:

ne hoc quidem se persuasurum putauit, aliquem tam immobilem esse, quàm scopulum. Numquam tantum sperat hyperbola, quantum audet: sed incredibilia affirmat, vt ad credibilia perueniat. Cùm dicimus, Qui beneficium dedit, obliuiscatur: hoc dicimus, similis sit oblito; memoria eius non appareat, nec incurrat. Cùm dicimus, beneficium repeti non oportere, non ex toto repetitionem tollimus: sæpè enim opus est malis exactore, etiam bonis admonitore. Quid ergo? occasionem ignoranti non ostendam? necessitates illi meas non detegam, quare nesciisse se aut mentiatur, aut doleat? Interueniat aliquando admonitio, sed verecũda, quæ non poscat, nec in ius vocet:

CAP. XXIV. Socrates amicis audientibus: Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Neminem poposcit, omnes admonuit à quo acciperet, ambitus fuit. Quid ni esset? Quantulum enim erat, quod Socrates accipiebat? at multum erat, commeruisse, à quo Socrates acciperet. Non illos castigare molliùs potuit, Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Post hæc quisquis properauerit, serò dat. iam Socrati defuit. Propter acerbos exactores, repetere prohibemus: non vt numquam fiat, sed vt parcè.

CAP. XXV. Aristippus aliquando delectatus vnguento: Malè, inquit, istis effœminatis eueniat, qui rem tam bellam infamauerunt. Idem dicendum est: Malè istis improbis & importunis beneficiorum suorum quadruplatoribus eueniat, qui tam bellam admonitionem inter amicos sustulerunt. Ego tamen vtar hoc iure amicitiæ, & beneficium ab eo repetam, à quo petissem: qui alterius beneficij loco accepturus est, potuisse reddere. Numquam, ne querens quidem, dicam:

——— Eiectum littore egentem
Excepi, & regni demens in parte locaui.

Non est ista admonitio, non: conuicium est. Hoc est in odium beneficia perducere: hoc est efficere, vt ingratum esse, aut liceat,

liceat, aut iuuet. Satis, abundeque est, submissis & familiaribus verbis, memoriam reuocare:

Si benè quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum:

Ille inuicem dicat: Qui ni merueris? eiectum littore egentem excepisti.

Cap. XXVI. Sed nihil, inquit, profecimus: dissimulat, oblitus est. quid facere debeam? Quæris rem maximè necessariam, & in quâ hanc materiam consummari decet, quemadmodum ingrati ferendi sint? Placido animo, mansueto, magno. Numquam te tam inhumanus, & immemor, & ingratus, offendat, vt non tamen dedisse delectet. Numquam in has voces iniuria impellat: Vellem non fecisse. Beneficij tui etiam infelicitas placeat. Semper illum pœnitebit, si te ne nunc quidem pænitet. Non est, quòd indigneris tamquam aliquid noui acciderit: magis mirari deberes, si non accidisset. Alium labor, alium impensa deterret: alium periculum, alium turpis verecundia, ne dum reddit, fateatur accepisse: alium ignorantia officij, alium pigritia, alium occupatio. Adspice, quemadmodum immensæ hominum cupiditates hient semper, & poscant: non miraberis ibi neminem reddere, vbi nemo satis accipit. Quis est istorum tam firmæ

Ii

mentis ac solidæ, vt tutò apud eum beneficia deponas? alius libidine insanit, alius abdomini seruit, alius lucri totus est, cuius summam non vinces: alius inuidiâ laborat, alius cæcâ ambitione, & in gladios ruente. Adijce torporem mentis ac senium, & huic contrariam inquieti pectoris agitationem, tumultusque perpetuos. adiice æstimationem sui nimiam & tumorem, ob quæ contemnendus est, insolentem. Quid contumaciam in peruersa nitentium, quid leuitatem semper aliò transilientem loquar? Huc accedat temeritas præceps, & numquam fidele consilium daturus timor, & mille errores, quibus voluimur: audacia timidissimorum, discordia familiarissimorum, & publicum malum, incertissimis fidere, fastidire possessa, optare quæ consequi posse spes non fuit.

Cap. XXVII. Inter affectus inquietissimos, rem quietissimam, fidem quæris? Si tibi vitæ nostræ vera imago succurret, videberis tibi videre captæ cummaximè ciuitatis faciem, in quâ, omisso pudoris rectique respectu, vires in consilio sunt, velut signo ad permiscenda omnia dato. Non igni, non ferro abstinetur: soluta legibus scelera sunt: nec religio quidem, quæ inter arma hostilia supplices texit, vllum impedimentum est ruentium in prædam. Hic ex

priuato, hic ex publico, hic ex profano, hic sacro rapit: hic effringit, hic transilit, hic non contentus angusto itinere, ipsa quibus arcetur, euertit, & in lucrum ruinâ venit. Hic sine cæde populatur, hic spolia cruentâ manu gestat. nemo non fert aliquid ex altero. In hac auiditate generis humani, ne tu nimis fortunæ communis oblitus es, qui quæris inter rapientes referentem Si indignaris ingratos esse: indignare luxuriosos, indignare auaros, indignare impudicos, indignare ægros deformes, senes pallidos: Est istud graue vitium, est intolerabile, & quod dissociet homines, quod concordiam, quâ imbecillitas nostra fulcitur, scindat ac dissipet: sed vsqueò vulgare est, vt illud nec qui queritur quidem effugerit.

Cap. XXVIII. Cogita tecum, an quibuscumque debuisti, gratiam retuleris, an nullum vmquam apud te perierit officium, an omnium te beneficiorum memoria comitetur. Videbis quæ puero data sunt, ante adolescentiam elapsa: quæ in iuuenem collata sunt, non perdurasse in senectutem. Quædam perdidimus, quædam proiecimus, quædam è conspectu nostro paullatim exierunt: à quibusdam oculos auertimus. Vt excusem tibi imbecillitatem tuam, in primis fragilis est memoria, & rerum turbę non

sufficit. necesse est quantum recipit, emittat, & antiquissima recentissimis obruat. Sic factum est, vt minima apud te nutricis esset auctoritas: quia beneficium eius longius ætas sequens posuit. sic factum est, vt præceptoris tibi non esset vlla veneratio: sic euênit, vt circa consularia occupato comitia, aut sacerdotiorum candidato, quæsturæ suffragator excideret. Fortasse vitium, de quo quereris, si te diligenter excusseris, in sinu inuenies. Iniquè publico irasceris crimini; stultè tuo. vt absoluaris, ignosce. Meliorem illum facies ferendo, vtique peiorem exprobrando. non est, quòd frontem eius indures: sine, si quid est pudoris residui, seruet. Sæpè dubiam verecundiam, vox conuiciantis clarior, rupit. nemo id esse, quod etiam videtur, timet. deprehensus pudor amittitur.

CAP. XXIX. Perdidi beneficium. Numquid quæ consecrauimus, perdidisse nos dicimus? Inter consecrata beneficium est, etiam si malè respondit, benè collocatum. Non est ille, qualem sperauimus. Simus nos quales fuimus, ei dissimiles. damnum tunc factum, nunc apparuit. Ingratus non sine nostro pudore protrahitur: quoniam quidem querela amissi beneficij, non benè dati signum est. Quantum possumus, caussam eius apud nos agamus: fortasse non po-

tuit, fortaſſe ignorauit: fortaſſe facturus eſt. Quædam nomina bona, lentus ac ſapiens creditor fecit, qui ſuſtinuit, ac morâ fouit. Idem nobis faciendum: nutriamus fidem languidam.

Cap. XXX. Perdidi beneficium. Stulte, non noſti detrimenti tui tempora: perdidiſti, ſed cùm dares: nunc palàm factum eſt. Etiam in his quæ videntur in perdito, moderatio plurimum profuit. Vt corporum, ita animorum molliter vitia tractanda ſunt. ſæpè quod explicauit mora, pertinaciâ trahentis abruptum eſt. Quid opus eſt maledictis? quid querelis? quid inſectatione? quare illum liberas? quare dimittis? Si ingratus eſt, iam nihil debet. Quæ ratio eſt, exacerbare eum, in quem magna contuleris, vt ex amico dubio fiat non dubius inimicus, & patrocinium ſibi noſtrâ infamiâ quærat? Nec deſit qui dicat: Neſcio quid eſt, quòd eum, cui tantum debuit, ferre non potuit: ſubeſt aliquid. Nemo non ſuperioris dignitatem quærendo, etiam ſi non inquinauit, aſperſit: nec quiſquam fingere contentus eſt lenia, cùm magnitudine mendacij fidem quærat.

Cap XXXI. Quanto illa melior via, quâ ſeruatur illi ſpecies amicitiæ, & ſi reuerti ad ſanitatem velit, etiam amicitia? Vincit malos pertinax bonitas: nec quiſquam tam duri infeſtique aduerſus

diligenda animi est, vt etiam vi tractus bonos non amet: quibus hoc quoque cœpit debere, quod impunè non soluit. Ad illa itaque cogitationes tuas flecte. Non est mihi relata gratia: quid faciam? quod dij, omnium rerum optimi auctores: qui beneficia ignorantibus dare incipiunt, ingratis perseuerant. Alius illis obiicit negligentiam nostri, alius iniquitatem: alius illos extra mundum suum proiicit, & ignauos, hebetésque sine luce, sine vllo opere destituit. Alius solem, cui debemus, quòd inter laborem quietemque tempus diuisimus, quòd non tenebris immersi confusionem æternæ noctis effugimus, quòd annum cursu suo temperat, & corpora alit, sata euocat, percoquit fructus, saxum aliquod, aut fortuitorum ignium globum, & quiduis potiùs quàm deum appellat. Nihilominus tamen more optimorum parentum, qui maledictis suorum infantium arrident, non cessant dij beneficia congerere, de beneficiorum auctore dubitantibus: sed æquali tenore bona sua per gentes populósque distribuunt, vnam potentiam sortiti, prodesse. Spargunt opportunis imbribus terras, maria flatu mouent, siderum cursu notant tempora, hiemes æstatésque interuentu lenioris spiritus molliunt: errorem labentium animorum placidi ac

propitij ferunt. Imitemur illos. demus, etiam si multa in irritum data sint: demus nihilominus aliis, demus ipsis, apud quos iactura facta est. Neminem ab excitandâ domo ruina deterruit: & cùm penates ignis absumpsit, fundamenta tepente adhuc areâ ponimus, & vrbes haustas sæpius eodem solo condimus. Adeò ad bonas spes pertinax animus est. Terrâ marique humana opera cessarent, nisi malè cadentia iterum tentare libuisset.

Cap. XXXII. Ingratus est non mihi fecit iniuriam, sed sibi: ego beneficio meo, cùm darem, vsus sum. nec ideò pigriùs dabo, sed diligentiùs. quod in hoc perdidi, ab aliis recipiam. Sed huic ipsi beneficium dabo iterum, & tamquam bonus agricola, curâ cultuque sterilitatem soli vincam. Periit mihi beneficium: iste omnibus. Non est magni animi dare & perdere: hoc est magni animi, perdere & dare.

FINIS.

Ant 13620

Digitized by Google

